

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Марија С. Ђинђић

ТУРЦИЗМИ У САВРЕМЕНОМ
СРПСКОМ КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ
(СЕМАНТИЧКО-ДЕРИВАЦИОНА
АНАЛИЗА)

докторска дисертација

Београд, 2013

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF FILOLOGY

Marija S. Đinđić

TURCISMS IN CONTEMPORARY
SERBIAN LITERARY LANGUAGE
(SEMANTIC-DERIVATIONAL
ANALYSES)

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2013

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ И ЧЛАНОВИМА КОМИСИЈЕ:

Др Рајна Драгићевић, редовни професор Филолошког факултета
Универзитета у Београду, ментор.

Др Дарко Танасковић, редовни професор Филолошког факултета
Универзитета у Београду, члан Комисије.

Др Првослав Радић, редовни професор Филолошког факултета Универзитета
у Београду, члан Комисије

Др Снежана Петровић, виши научни сарадник Института за српски језик
САНУ, члан Комисије

Датум одбране:

ТУРЦИЗМИ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ (СЕМАНТИЧКО-ДЕРИВАЦИОНА АНАЛИЗА)

РЕЗИМЕ

Предмет овог истраживања је семантичко-деривациони опис турцизама у савременом српском књижевном језику, као и утврђивање њиховог статуса на синхронијској равни.

Постављено је неколико циљева: испитивање семантичких разлика између турцизама и њихових еквивалената у турском језику на синхронијском нивоу, регистрација тематских група речи у којима се турцизми јављају, испитивање губљења турцизама и утврђивање статуса турцизама којим би се утврдило који су турцизми одомаћени и део су активног фонда, а који припадају пасивном лексичком фонду.

Турцизми су систематски и свеобухватно описани у форми *Семантичко-деривационог речника*, да би се на основу оваквог речника извели закључци о семантичкој и деривационој адаптираности једне лексеме. Овако конципирана анализа омогућила је теоријски засновано лексичко нормирање турцизама, који представљају важан лексички слој у савременом српском језику. *Семантичко-деривациони речник турцизма* сачињава укупно 1131 семантичко-деривационо гнездо у којима је забележено 5272 деривата, затим 1479 лексема које се нису деривационо развијале, што укупно чини 7882 обрађене речи. Основну грађу за формирање корпуса *Семантичко-деривационог речника турцизама* чини шестотомни *Речник српскохрватскога књижевног језика*.

Семантичка и деривациона анализа турцизама показала је да семантички процеси у деривацији прате семантичке процесе у полисемији, односно да лексеме које имају највише значења имају и највише деривата. Извели смо закључак да ови турцизми припадају општем лексичком фонду, с обзиром на чињеницу да су показали највећу способност индуковања различитих семантичких процеса – и у полисемији и у деривацији (нпр. *боја, чарана, чорба, јастук, чесма, каиш, маказе, тестера, таван, креч, шећер, ракија, челик, кичма, џеп, дугме, кеса, кашика, ђубре, дуван, бадава* и сл.).

Анализа турцизама показала је да су турцизми у последњих педесетак година у великом броју застаревали и постајали део пасивног лексичког фонда.

С друге стране, код одређеног броја турцизама унутрашње лексичке промене довеле су до стварања нових значења, нових деривата и фразеологизама, као и различитих употребних промена.

У циљу одређивања статуса турцизама на синхронијском нивоу начинили смо фреквенцијску листу турцизама која је показала да најмање трећина од 854 анализираних лексеми представља одомаћене турцизме стабилног статуса, док чак једна четвртина спада у пасивни лексички фонд. Турцизми из тематских група *кућа, покућство, окућница, грађевине, објекти, одећа, обућа, тканине и јело, пиће и дуван* најбројнији су међу фреквентним турцизмима. Своје место међу десет најфреквентнијих речи у српском језику нашле су именице *сат, боја, пара, кафа, кревет, кутија, комшија, капија* и две речце (*чак, барем*), од којих је речца *чак* на првом месту фреквенцијске листе.

И у делима савремених српских писаца заступљени су у највећој мери одомаћени турцизми који су део активног лексичког фонда, док се у медијима одређени турцизми свесно користе због изразите експресивности која има одређену симболичку функцију.

Потврдила се полазна претпоставка у нашем раду да се статус турцизама у великој мери променио у последњих педесет година. Резултати истраживања указују на то да данас има око 3000 турцизама у књижевном језику, што представља једну трећину од укупног броја турцизама забележених у Шкаљићевом речнику. Од 3000 турцизама више од 50% представља одомаћене и фреквентне турцизме.

Кључне речи: *турцизам, лексика, лексема, тематска група, семантичко-деривациони речник турцизама, активан и пасиван лексички фонд, губљење турцизама.*

Научна област: *лингвистика.*

Ужа научна област: *србистика.*

TURCISMS IN CONTEMPORARY SERBIAN LITERARY LANGUAGE (SEMANTIC-DERIVATIONAL ANALYSIS)

ABSTRACT

The subject of this research is semantic-derivational description of turcisms in contemporary Serbian literary language as well as determination of their status at the synchronic level.

There were several following goals stated: a) studying semantic differences between turcisms and their equivalents in Turkish language at the synchronic level; b) registration of the thematic groups of word in which turcisms appear; c) studying disappearance of turcisms and determination of the status of turcisms which would determine which turcisms have started to be used frequently and a part of the active fund, and which ones belong to the passive lexical fund.

Turcisms have been systematically and thoroughly described in the form of *Semantic-derivational dictionary*, so that, based on this dictionary, there were conclusions drawn about adaptation of a lexeme. The analysis formulated in this way enabled theoretically based lexical standardization of turcisms, which are a significant part of the lexical layer in contemporary Serbian. *Semantic-derivational dictionary of turcisms* consists of 1131 semantic-derivational nests in which 5272 derivative words were noted, then 1479 lexemes that were not derivationally developed, and this makes 7882-processed word. Basic material for forming the corpus of *Semantic-derivational dictionary of turcisms* is the six volumes *Dictionary of Serbo-Croatian Literary Language*.

Semantic and derivational analysis of turcism has shown that semantic processes in derivation follow the semantic processes in polysemy, i.e. lexemes that have the most meanings have the most derivative words as well. We have drawn the conclusion that these turcisms belong to the general lexical fund, considering the fact that they have shown the greatest ability of induction of different semantic processes – both in polysemy and derivation, (for example: *boja, čarapa, jastuk, česma, kaiš, makaze, testera, tavan, kreč, šećer, rakija, čelik, kičma, džep, dugme, kesa, kašika, đubre, duvan, badava* etc.).

Analysis of turcisms has shown that turcisms in recent fifty years have become out-of-date and a part of the passive lexical fund.

On the other hand, internal lexical changes of the other turcisms led to creation of new meanings, new derivatives and phrases and different usage changes.

With the aim of determining the status at the synchronic level, we have made a frequency list of turcisms, which showed that at least one third of 854 analysed lexemes represent regular turcisms of the stable status, and one fourth belongs to the passive lexical fund. Turcisms from the thematic groups *house, household, house garden, buildings, clothes, shoes, fabrics and dishes, drinks and tobacco* are the most frequent among the frequent turcisms. The ten most frequent words are the nouns *sat, boja, para, kafa, krevet, kutija, komšija, kapija* and the two particles (*ćak, barem*), and the particle *ćak* is in the first place of the frequency list of turcisms.

In the work of contemporary Serbian writers, the most commonly present are frequently used turcisms that are the part of the active lexical fund, whereas in media certain turcisms are deliberately used because of the strong expressiveness which has a certain symbolic function.

We have proved the starting point in our paper that the status of turcisms in great extent has changed in the last fifty years. The results have shown that there are about 3000 turcisms nowadays in literary language and this is one third from the whole number of turcisms noted in the Dictionary by Škaljić. From 3000 turcisms, 50% belong to received and frequent turcisms.

Key words: *turcism, lexis, lexeme, thematic group, semantic-derivational dictionary of turcisms, active and passive lexical fund, disappearance of turcisms.*

Scientific fields of interest: *linguistics.*

Scientific fields of special interest: *Serbian science of language.*

САДРЖАЈ

I.	УВОД.....	1
	УВОДНА РАЗМАТРАЊА ТЕМЕ: ЦИЉЕВИ И ГРАЂА.....	1
	ИСТОРИЈАТ ТЕМЕ.....	7
	СРПСКИ И ТУРСКИ – (НЕКАДАШЊИ) ЈЕЗИЦИ У КОНТАКТУ	9
	О ТЕРМИНИМА ПОЗАЈМЉЕНИЦА И ТУРЦИЗАМ	13
II.	СТАТУС ТУРЦИЗАМА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ	15
III.	СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА.....	52
	ПОЛИСЕМАНТИЧНЕ ЛЕКСЕМЕ	52
	СЕМАНТИЧКА АДАПТАЦИЈА.....	60
	Нулта семантичка екстензија.....	61
	Суужење значења	63
	Проширење броја значења.....	67
	Губљење семантичке везе између модела и реплике	77
	Семантичка промена кроз промену граматичке категорије	79
	Застареле речи у турском језику	80
	ТЕМАТСКЕ ГРУПЕ	82
IV.	ДЕРИВАЦИОНА АНАЛИЗА.....	99
	ЛЕКСЕМЕ СА НАЈБОГАТИЈИМ ДЕРИВАЦИОНИМ ГНЕЗДИМА.....	99
	ЛЕКСЕМЕ БЕЗ ДЕРИВАЦИОНИХ ГНЕЗДА	103
	Лексеме без полисемије и деривације	103
	Лексеме са полисемијом, а без деривације	108
	О ТУРСКИМ СУФИКСИМА	113
	Суфикс <i>-чија/-чија</i>	116
	Суфикс <i>-лук</i>	121

Суфикс <i>-лија</i>	126
Суфикс <i>-ана</i>	128
Суфикс <i>-суз</i>	130
Суфикс <i>-џик</i>	131
Суфикс <i>-иле</i>	132
Суфикс <i>-дар/-тар</i>	133
Суфикс <i>-ли</i>	133
Суфикс <i>-баша</i>	135
ДОМАЋИ СУФИКСИ	136
Именички суфикси	137
Придевски суфикси	139
Глаголски суфикси	139
Прилошки суфикси	141
ПРЕФИКСАЛНА ТВОРБА	141
ИМЕНИЧКЕ СЛОЖЕНИЦЕ	142
СЛОЖЕНИ ПРИЛОЗИ	147
ГЛАГОЛСКИ ИЗРАЗИ	148
V. УПОТРЕБА ТУРЦИЗАМА У КЊИЖЕВНОСТИ И МЕДИЈИМА	150
ТУРЦИЗМИ У КЊИЖЕВНИМ ДЕЛИМА ДАНАС	150
ТУРЦИЗМИ У МЕДИЈИМА	155
VI. МЕТОДОЛОГИЈА И КОНЦЕПЦИЈА ИЗРАДЕ СДР ТУРЦИЗАМА	158
VII. ЛЕГЕНДА И СКРАЋЕНИЦЕ	162
ЛЕГЕНДА	162
СКРАЋЕНИЦЕ	163
VIII. СЕМАНТИЧКО-ДЕРИВАЦИОНИ РЕЧНИК ТУРЦИЗАМА	165
IX. ЗАКЉУЧАК	546
X. ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ	554
БИОГРАФИЈА	569

I. УВОД

УВОДНА РАЗМАТРАЊА ТЕМЕ: ЦИЉЕВИ И ГРАЂА

Основни циљ овога рада јесте опис свих турцизама у савременом српском књижевном језику из угла творбе речи и, посебно, семантике, јер је та перспектива занемаривана у опису турцизама у досадашњим радовима. Опис турцизама би обухватио детаљнију анализу специфичних семантичко-деривационих обележја турцизама, која би подразумевала:

- утврђивање семантичких разлика између турцизама у српском језику и њихових еквивалената у турском језику на синхронијском нивоу, упоређивањем модела из савременог турског језика и реплике из савременог српског језика;

- регистрацију турцизама и регистрацију тематских група речи (покућство, земљорадња, занатство, родбински односи, коњарство, војна терминологија, кулинарство, биљке, животиње, занимања, титуле и сл.) у којима се они јављају, а на основу њих да се види из којих тематских група лексеме имају најразвијенија гнезда;

- испитивање губљења турцизама у књижевном језику, посебно у испитивању тематских група у којима долази до губљења турцизама;

- утврђивање статуса турцизама којим би се показало који су турцизми одомаћени и активни у српском лексичком фонду на основу њихове фреквенције у релевантном рачунарском корпусу и заступљености у делима савремених српских писаца и медијима.

Презентовање корпуса турцизама у савременом српском књижевном језику дато је у форми семантичко-деривационог речника. Ову форму смо изабрали као најпрегледнију за одређивање статуса, адаптираности, односно неадаптираности турцизама као основних речи и турцизама као деривата од тих основних речи. За семантичко-деривациони речник определили смо се из неколико разлога:

- да би се видело из којих лексичко-семантичких група лексеме имају најразвијенија гнезда;

- да би се утврдило који творбени форманти учествују у градњи деривата од турских основа;
- да би се потврдила претпоставка да адаптиране лексеме имају богатију полисемантичну структуру и богатија гнезда;
- да би се потврдила претпоставка да неадаптиране лексеме углавном немају развијену полисемију и развијена гнезда;
- да би се утврдило које лексеме су међу турцизмима више способне за формирање композита.

Основну грађу за наше формирање корпуса *Семантичко-деривационог речника турцизама*¹ чини шестотомни *Речник српскохрватскога књижевног језика*². Из овог речника ексцерпирани су најпре лексеме које су квалификоване као турцизми. Овај речник бележи око 2500 хиљада лексема са турском етимолошком ознаком. Тај број је далеко већи и премашује цифру од 7500 када се узму у обзир сви деривати и фонетске варијанте одређених турцизама. Регистрован је и извесни број лексема, код којих се у *Речнику МС* не наводи њихово турско порекло. У *Речнику МС* следећи турцизми су наведени без етимолошке ознаке:

*абонос, адамлук, алапача, атлас, бамња, бар/барем, диринчити/диринџити, домазлук, инџирица, јарак*², *јарма, јаруга, јасмин, кана, кичма, кошава, криа, кутија, леш, лола, мајмун, мана, нана, наџак, ојнак, окагача, пајдаш, пелтек, пуфлак, разђелдисати, сантур, сојтарија, тарак, терлема/терлемача, топ, улан, хај, чагаљ, чалакати, чича/чика, чичак, шашав, шебој.*

У грађу су уврштене све лексеме турског порекла и оне које су квалификоване као турцизми и маркиране и као покрајинске, застареле, индивидуалне и сл., и оне које нису оквалификоване као турцизми, а турцизми јесу. Код сваке лексеме је извршено проверавање њеног статуса у стандардном језику, зато што се статус турцизама у великој мери променио од изласка *Речника МС*.

Као контролни корпус послужио је, с једне стране, једнотомни *Речник српскога језика*³. Овај речник није укључио покрајинску лексику турскога

¹ У даљем тексту *СД речник турцизама*.

² У даљем тексту *Речник МС*.

³ У даљем тексту *РСЈ*.

порекла, као и већи број застарелих речи које бележи *Речник МС*. *РСЈ* бележи око 850 лексема означених као турцизми, а заједно са њиховим дериватима тај број износи око 2100 речи. Знатно мањи број забележених турцизама у *РСЈ* у односу на *Речник МС* је и очекиван, с обзиром на то да је у шестотомни речник ушао и изванредан број покрајинских речи које су постале део књижевног израза, а посебно зато што је *РСЈ*, да тако кажемо, пола века млађи од *Речника МС*. У *РСЈ* постоје турцизми који нису оквалификовани као речи турског порекла: *абонос, алапача, анасон, ашиковати, балдисати, балван, бедуин, гајде, галама, губа, дежмек, диринчити, дугме, ја, јањичар, јарак, јаруга, јасмин, кабаст, калаштура, калити, кана, кеса, кестен, киоск, копиле, кревет, кошава, крџа, лем, намћор, наранџа, пајташ, папагај, папазјанија, пара, пекмез, пихтије, табла, таличан, титрати се, топ, трампа, туткати, улан, фрљити, хај, хапс, хорда, чика, чико, шилит, шашав*. Речничка грађа је допуњена и извесним дериватима којих нема у *Речнику МС*, а који су забележени у *РСЈ* (нпр. *газелин, дуванџијски, душечић, ђубретарски, ергелски, кашичић, канирати, шијитски*).⁴

У *Речнику МС* навођено је порекло изворног језика из којег обрађивана реч води порекло (арапски, персијски, односно турски језик). Ми се тога нисмо придржавали, јер смо под турцизмима подразумевали речи које су пореклом турске или које су посредством турског језика дошле у српски језик. Приликом ексцерпције и стварања регистра турцизама, сусретали смо се са извесним недостацима у вези са етимолошким обележјима речи. Немогуће је на основу великих описних речника побројати све позајмљенице јер се уз деривате истога корена квалификатор о пореклу изоставља (Васић 1996: 89). Уз одређени број лексема изостаје етимолошка идентификација, што је и очекивано, будући да је *Речник МС* описни речник.

С друге стране, код одређеног броја турцизама наведена је погрешна етимолошка ознака: нпр. *киоск* (француски), *лем* (немачки), *пиринач* (грчки) и сл.

Треба, такође, условно гледати на начин нормативног представљања турцизама у консултованим описним речницима српскога језика ако се узме у

⁴ Све лексеме преузете из *РСЈ* означене су звездом (*).

обзир лични суд лексикографа о одређеним лексемама⁵, као и чињеница да се описни речници раде дужи временски период, а то подразумева и интервенције и измене у концепцији израде и самим тим разлике у квалитету (Радовић-Тешић 1982: 262).

Приликом формирања корпуса издвојио се велики број лексема које нису нашле своје место у Шкаљићевом речнику:

авај, аван, авлајисати, ајнак, акар, акмак, аламан, анасана, арак, арап, Арапин, арилама, балдисати, берија, беслемаћ, бијача, бимбер-грожђе/бимберово грожђе, битпазар, бојни, бурум, бурурет, галатан, геџа/геџо, гонџе, даљан, дамар, дара, дрангулија, дујисати, дулведу, ђезаплук, ђенђер, ђерам (ђерма), ђулашик/ђулашин, ђулиштак, ђунђибер, ђустек, еџије, ејалат, ерлија, замет, занат, звекир, иђит, инди, инџирица, јал, јова, каган, канет, капамаџија, катун, кекез, келим, керајтана, копоран, кошава, кревет, кулаб, лобод, мавлута, мукада, мукевит, мунтав, муселам, натерсуме, паздаран, пењерлија, равак, рс, сакије, сан, сарф, сахара, серсам/серсан, сулајисати, ташли, телбиз, телеј, теминити, тузруфа/тузрух, ћерана, ћусла, улама, уланер, умајија, френга, хајдамак, хакан, халајка, хампа, хаф, џагрије, џар, џиврија, чаме, чампраге, чамуља, чап, чаптија, чарлама, черевиз, чимбар, чукур/чукура, џиле, џулус, шаман, шемшета, шехри рамазан, шијити, шкемлија.

Треба напоменути да нису све речи означене као турцизми у *Речнику МС* ушле у наш регистар; из њега су изостале оне за које постоји другачије етимолошко тумачење (нпр. *аздија, алгебра, аџијазма, вата, каки, калавар, канура, карабин, копоран, ризма, табун, тигањ, тир*) или оне чије је порекло недовољно јасно и чијом се етимологијом тек треба бавити, а то није наш примарни задатак (нпр. *јал, кавада, каса, кепец, кинџал, кукма, макуп, понехари, реалгар, салаберисати, сукија, талпа, тиндирик, фуњара, џиџија, џомба*).

Затим, у складу са одабраном методологијом обраде овог лексичког слоја у нашем раду, поред турцизама који представљају основинске речи и носиоце семантичко-деривационих гнезда, у ову групу ћемо уврстити и анализирати све деривате са турским суфиксима, као и деривате са словенским суфиксима и

⁵ У *РСЈ* своје место нашле су лексеме попут: *иџија, ђустек, шехер, шешана*, које нису оквалификоване као застареле и код којих изостаје навођење било којег другог квалификатора, а резултати анкете показују да су оне непознате говорницима српског језика.

префиксима и бројне композите. Овакав приступ проучавању турцизама искључује у нашем раду бројне хибриде који представљају спојеве основа словенског порекла и турских суфикса. У сваком случају, подела на домаћи слој и слој турцизама у лексичком фонду српског језика није лако изводива, а усложњавању приликом одређивања граница доприносе бројни хибриди⁶ под којима се подразумевају: а. лексеме код којих је основински део турског порекла, а формантски домаћег (*бадемов, бакаран, нишанити, ортакиња*); б. лексеме код којих је основински део домаћег порекла, а формантски турског (*безобразлук, дугајлија, бунџија, пумпација*). Под хибридима се подразумевају и ређи примери у којима је основа турска, а формантски део је страног порекла (*исламиста, исламизам, кубурација, бурџијада*). У исту групу спадају чести примери из наше грађе у којима су и основински и формантски део турског порекла, а којима ће бити посвећена посебна пажња у одељку посвећеном турским суфиксима. Постоје аутори који се баве турцизмима и који су термин *турцизам* схватили на исти начин као и ми, искључујући из анализе хибриде са словенском основом и турским формантом. На овакав начин А. Пецо (1987) анализира турцизме у Вуковим рјечницима, не бавећи се описом хибридних речи насталих од домаће основе и турских суфикса. А. Шкаљић није у речник уврстио овакве хибридне речи од домаћих основа, већ само најуобичајеније и најфреквентније по употреби изведенице од основа турског порекла, док је М. Носић (2005) у речнички инвентар укључио и бројна хибридна образовања. Разумљиво је да постоје и другачији приступи проистекли из потребе описа одређених појава у вези са турцизмима. П. Радић (2001) посебно обрађује хибридне речи као важну и веома распрострањену творбену категорију када су у питању турски суфикси. Х. Глибановић-Вајзовић (1990: 29) под турцизмима подразумева све речи које имају макар један елемент оријенталног порекла: деривати чија је основа оријенталног порекла, затим речи неоријенталних основа са оријенталним суфиксима.

СД речник турцизама обухвата укупно 1131 семантичко-деривационо гнездо у којима је забележено 5272 деривата, затим 1479 лексема које се нису деривационо развијале, што збирно чини укупно око 7882 обрађене речи.

⁶ Б. Ћорић (2008: 118) је указао на то да термилошки проблеми приликом дефинисања речи страног порекла у србистици проистичу и из тога што није лако тачно одредити која су страна језичка средства више, а која мање адаптирана у српском језику.

За три године навршиће се тачно педесет година од изласка првог издања Шкаљићевог речника турцизама. Статус турцизама се за пола века у великој мери променио. И горе наведени списак турцизама који нису забележени у Шкаљићевом речнику указује на то да би било корисно направити нови речник турцизама у српском језику. Као прво, корпус Шкаљићевог речника ограничен је на територију Босне и Херцеговине. Грађу је ексцерпирео из народних говора и књижевних дела. Очекивано је да број турцизама у Босни и Херцеговини буде далеко већи него у Србији, с обзиром на то да је део живља примио ислам, што је резултирало отварањем верских школа, медреса и других институција у којима су се поред арапског језика учили и турски и персијски језик. Као друго, треба имати у виду и то да извештан број турцизама из јужне Србије не постоји у Шкаљићевом речнику. С. Ђинђић (1974: 116–119) приликом тумачења турцизама у делима Боре Станковића издваја мањи број речи од којих се већина не налази у Шкаљићевом речнику или оне имају неко друго значење у односу на она наведена у речнику. Овакви резултати указују и на потребу да се турцизми у различитим говорима са територије целе Србије детаљно региструју и опишу.

Уколико се пође од хипотезе да турцизми нестају из језика, неопходно их је побројати, али и описати их, видети за које су сфере друштвеног живота они највише везани. Број турцизама се смањивао у односу на број турцизама из Шкаљићевог речника, којих је 8742, а у вези са тим важан задатак представља утврђивање колики је тај број у савременом српском језику. У последњим деценијама статус турцизама се знатно променио, доста лексике се повукло из активне употребе и турцизама је свакако мање него раније. Међутим, доста лексике турског порекла и даље је у употреби, а код неких лексема долази до потпуне семантичке адаптације, до развијања нових значења и нових деривата (исп. Ђинђић М. 2010: 59). Потребно је утврдити колики је број турцизама обрађених у Шкаљићевом речнику који се данас користи, односно колики је број лексема турског порекла у лексичком систему српског књижевног језика, јер сем претпоставки изнетих у неким радовима⁷, не постоје чињеницама поткрепљени

⁷ М. И. Лекомцева (1977) наводи податак да се сматра да у српском књижевном језику има нешто више од 2000 турцизама забележених у Шкаљићевом речнику. М. Ђинђић (2010) износи хипотезу да број турцизама у савременом српском књижевном језику не досеже до броја од 3000.

конкретни закључци који би могли да буду основа за доношење научног суда о актуелном статусу овог лексичког слоја.

ИСТОРИЈАТ ТЕМЕ

Интересовање за проучавање турцизама датира од Вуковог времена и оно је резултирало настанком великог броја студија, расправа, радова, збирки речи турцизама и речника. Од објављивања Вуковог *Српског рјечника* из 1818. године до 1993. године објављено је близу 250 радова и лексикографских приручника који се баве турцизмима у српско-хрватском језику, углавном у књижевном српско-хрватском језику⁸. У последњих двадесет година објављено је педесетак радова који се баве турцизмима што указује на то да и данас постоји живо интересовање за турцизме у српском језику. У овим радовима турцизми су обрађивани са етимолошког, творбеног, фонетског и семантичког аспекта на одређеним, углавном мањим корпусима. Од лексикографских приручника најважнији је свакако речник *Турцизми у српскохрватском језику* А. Шкаљића из 1957. године, чији корпус броји 8742 речи. И поред извесних регистрованих недоследности, Шкаљићев речник и после педесет година представља за турцизме један од основних извора при изради *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*⁹ и *Етимолошког речника српског језика*¹⁰, као и уопште при научном проучавању турцизама на свим језичким нивоима. Извор који би ваљало консултовати приликом проучавања турцизама представља и *Рјечник posuđenica iz turskoga jezika* професора М. Носића из 2005. године, који бележи богату грађу, која се састоји из троструко већег броја речничких одредница од броја одредница забележених у Шкаљићевом речнику.¹¹ Када су у питању

⁸ Детаљне податке у вези са објављеним радовима и уопште о историјату проучавања турцизама до 1993. године в. Петровић (1993: 120–127).

⁹ У даљем тексту *Речник САНУ*.

¹⁰ У даљем тексту ЕРСЈ.

¹¹ У овом речнику, који наводи 22 221 одредницу, под турцизмима се подразумевају речи преузете у целини директно или индиректно из турског језика, али и речи које у својој структури имају какав несамосталан турски творбени елеменат: творбену основу или творбени формант. Тако су нпр. у речнику обрађене речи преузете у целисти: *бадем*, *бедемли*, *бадемезма*, али и речи *бадемаст*, *бадемњак*, *бадемов*, *бадемовача*, *бадемовина*, које су настале у творбеном процесу додавањем домаћег суфикса на турску творбену основу *бадем*-. У речник су ушли и бројни

проучавања турцизама у Републици Турској, треба поменути прво лексикографско дело овога типа, речник *Türkçe Verintiler Sözlüğü* (2008), аутора Г. Караагача, које представља резултат вишегодишњег бављења лексичким утицајима турског језика на све језике са којима је био у контакту.¹² Постоје бројни радови и студије који анализирају турцизме у српско-хрватском језику са фонетског и морфолошког аспекта, а овом приликом поменућемо само најзначајније. Фонетским аспектом турцизама баве се М. Адамовић (1972–1973), Н. Дмитриев, А. Шмаус (1955), Г. Хазаи (1961), С. Стаховски (1973), С. Петровић (2000), А. Пецо (1967), Д. Танасковић (1975), А. Митровић (2012); морфолошким аспектом баве се Г. Хазаи (1964), Ф. Миклошић (1890), С. Стаховски (1961), А. Шмаус (1961–1962), Б. Марков (1957). Међу онима који представљају новије прилоге проучавању творбених елемената издвајају се П. Радић (2001) и Х. Глибановић-Вајзовић (1997). Издвајају се и значајни радови који проучавају турцизме са етимолошког аспекта (П. Скок 1937–1938, М. Адамовић 1970, С. Петровић 1996, М. Бјелетић 1995, С. Стаховски 1967, С. Петровић 2003). Као резултат проучавања турцизама у оквиру одређеног дијалекта настала је етимолошка студија С. Петровић (2012), која представља значајан допринос проучавању турцизама у дијалектима и пружа модел за слична истраживања, у циљу стварања и комплетирања корпуса турцизама у свим народним говорима. Већи део радова базира се на мањим корпусима турцизама, као они који се баве анализом лексике одређеног писца (писаца) (С. Ђинђић 1974, С. Ђинђић 1976, Х. Глибановић-Вајзовић 1999, С. Халиловић 1980, М. Ђинђић/Радоњић 2012) или лексемама ексцерпираним из одређених речника (А. Пецо 1987, М. Ђинђић 2009) и сл.

хибриди, речи са домаћом основом и турским творбеним формантима, нпр. *хришћанлук*, *дугајлија*, *проводаџија*, *филмаџија*, *кукавичлук*, *шаљивџија* (Ђинђић М. 2010: 59).

¹² У уводном делу речника под називом *Türkçe ve Komşu Diller (Турски и комшијски језици)*, прегледно су приказани турско-српско-хрватски међујезички односи, са освртом на историју односа, међусобне утицаје, као и најважније монографије које се баве овом тематиком. Такође, наведене су и турске морфолошке позајмљенице (суфикси за творбу речи), одређене сложенице, глаголски изрази и фразеолошке позајмљенице. Аутор даје један општи преглед базиран на Шкаљићевом речнику, без додатне анализе. У речнику, односно у оквиру оних речничких одредница које постоје и у српско-хрватском језику навођене су потврде из неколико етимолошких речника. На исти начин приказани су језички односи турског језика и свих осталих језика на које је турски вршио утицај, а то су кинески, персијски, урду, арапски, руски, украјински, јерменски, мађарски, фински, румунски, бугарски, пољски, чешки, италијански, албански, македонски и грчки језик. Г. Карарагач уводи и термин *verinti* којим се именује реч коју један језик даје другом језику. Детаљније о овој студији в. Ерциласун (2008).

За разлику од веома плодних фонетских и морфолошких проучавања, семантичко проучавање турцизама готово да до сада није било предмет посебног научног интересовања. Прилози из ове области углавном су се базирали на давању статистичких прегледа турцизама који подразумевају поделу по семантичким групама, док су семантичке анализе изостајале (нпр. А. Шкаљић 1973, А. Кнежевић 1962, Т. Муфтић 1968–69) (исп. Петровић 1993: 109). Од новијих радова семантичким аспектом баве се М. Ћинђић (2010) и Х. Глибановић-Вајзовић (1996, 1999). Анализа семантичких разлика између турцизама и еквивалентних речи у турском језику представља неистражену област.

СРПСКИ И ТУРСКИ – (НЕКАДАШЊИ) ЈЕЗИЦИ У КОНТАКТУ

Историја језика, поред осталог, указује и на континуирано присуство позајмљеница, адаптираних речи преузетих из суседних или удаљенијих језичких система. Сазнање да не постоје језици који су лишени утицаја других језика, подстакло је научнике да почну да се интересују за језичке контакте. Упоредо са почетком развоја дијахронијског метода проучавања језика, предмет научних истраживања постаје и питање језичког посуђивања. Међутим, о оквиру за утемељење теорије језика у контакту не може се говорити пре педесетих година прошлога века, односно пре објављивања студије У. Вајнрајха (1953). Његово дело, као и дело Е. Хаугена (1953) и бројних других истраживача феномен позајмљивања анализира на различитим језичким нивоима. Из оваквих радова проистекла су и каснија социолингвистичка бављења различитим проблемима у оквирима контактне лингвистике.¹³ Термин *језици у контакту* (*languages in contact*) је од објављивања Вајнрахове књиге широко приваћен у научним круговима који се баве језичким контактима. Други термин који се користи до данас је термин *лингвистичко позајмљивање* (*linguistic borrowing*) који је представио Е. Хауген у својој књизи. Термин *позајмљивање* су пре Е. Хаугена у својим делима употребили и Е. Сапир (1921) и Л. Блумфилд (1933). Л. Блумфилд (1933: 444–475) разликује три типа позајмљивања: *културно*, *интимно* и

¹³ Детаљан преглед различитих дефиниција појма *језички контакт*, као и хронолошки преглед најважнијих студија из ове области даје Ј. Ајдуковић (2004).

дијалекатско позајмљивање и њима посвећује три поглавља своје монографије. Под појмом *културног позајмљивања* подразумева речи које су позајмљене у циљу именовања нових појмова, предмета и идеја, док *интимно позајмљивање* коегзистира у непосредном додиру двају језика у истом географском ареалу или истој политичкој заједници, где језик са слабијим социолингвистичким статусом позајмљује од доминантнијег језика. Л. Блумфилд сматра *културно позајмљивање* у већој или мањој мери двосмерним процесом. Постојање контакта између два језика је основни предуслов за лексичко позајмљивање. Сама природа међујезичког контакта (освајање територија, трговина, суседство, заједничко место настањивања и сл.) утиче на то која лексика ће бити позајмљена, у којој мери, затим на који начин ће бити адаптирана. Р. Филиповић је први лингвиста на јужнословенском простору који се бави проблемом међујезичких утицаја на примеру енглеско-српскохрватских језичких додира¹⁴. Он је допунио Хауген-Вајнрахову теорију увођењем поделе на примарну и секундарну адаптацију¹⁵, као и појмовима посредно и непосредно позајмљивање. Посредно позајмљивање заснива се на језику посреднику преко којег језик давалац долази у додир с језиком примаоцем, док се непосредно позајмљивање врши без језика посредника, у контакту говорника језика даваоца с говорницима језика примаоца (Филиповић 1986: 50).

Досадашња истраживања указују на то да интезитет контакта између два језика утиче на то шта се и како позајмљује. Н. Борецки и Б. Игла (1994), С. Томасон (2001) и Џ. Милрој (2003) у својим студијама указују на важност екстралингвистичких, друштвених фактора као важних параметара за утврђивање степена језичког контакта и природе његовог лингвистичког исхода. С. Томасон и Т. Кауфман (1988: 74–76) предложили су пробну листу фактора који утичу на природу позајмљивања. Фактори су представљени у виду скале:

- 1) Повремени контакт
- 2) Нешто интензивнији контакт
- 3) Интензивнији контакт
- 4) Снажан културан притисак

¹⁴ Исп. Филиповић (1986, 1990).

¹⁵ О примарној и секундарној адаптацији на примеру турцизама в. одељак о семантичкој адаптацији на стр. 60–77.

5) Веома снажан културан притисак

Према овој скали, што је већи степен контакта између два језика, очекивано је обимније позајмљивање¹⁶. То потврђује и ситуација у српском језику у вези са турцизмима. Екстралингвистички фактори (дужина трајања контакта, путеви уласка лексике: писмено, усмено; место настајања језичких контакта, културни престиж и сл.) су и у случају турцизама у српском језику утицали у великој мери на њихово усвајање и ширење, затим на њихову адаптацију и њихов статус у српскоме језику. Турски језик је извршио снажан утицај на српски језик, што је и разумљиво с обзиром на дужину трајања контакта. Оно што се показало у бројним међујезичким контактима, потврђују и турско-српски односи; турски језик као доминантни језик извориште је главног подстицаја за позајмљивање. Интензивни и директни језички контакти почињу у 14. веку када Турци Османлије освајају територије на Балкану на којима су живели јужнословенски народи. Из тих веза проистекла су и лексичка позајмљивања и велики прилив позајмљеница. Престиж који су у контактима имале Османлије, омогућио је брзо ширење културно-цивилизацијских тековина, а са њима, како нових појмова, тако и нових речи.

Српскохрватски језик је усвојио из османског књижевног језика мали број речи, које се углавном односе на званичне називе Османског царства и на термине исламске религије. Већина турцизама вуче дијалекатско порекло, а доказивањем дијалекатског порекла турцизама изводи се закључак да је српскохрватски језик примио несразмерно више речи путем непосредних контаката говорника него путем писане речи (исп. Адамовић 1973: 236). Значајан део ових турцизама преузет је из турских анадолских народних говора. Турцизми су у великој мери заступљени у појединим народним говорима. Тако, *Речник САНУ* обухвата велики број лексема турскога порекла забележених у народним говорима и представља важан извор за испитивање турцизама.¹⁷ Само у првих 18. томова има преко 4400 одредница које су оквалификоване као турцизми. У 17. тому *Речника САНУ* забележено је око 230 речи турскога порекла од којих је више од половине

¹⁶ Крајем 20. века анализа фактора који утичу на позајмљивање били су чест предмет истраживања. Листу фактора дају и Борецки и Игла (1994: 118–119).

¹⁷ Дијалекатске збирке речи из којих је ексцерпирана грађа за *Речник САНУ* настале су у временском распону од краја 19. века до средине 20. века. Због тога овај речник уз новије дијалекатске речнике представља важан извор за проучавање дијалекатских турцизама у српском језику. О значају *Речника САНУ* за проучавање турцизама, као и значај дијалекатских речника из јужне и југоисточне Србије за комплетирање корпуса турцизама в. Петровић (1994: 428–431).

означено квалификатором *покр.* (Ћинђић М. 2009б: 110–114). Од анализираних 230 лексема, *Речник МС* бележи само десет лексема са квалификатором *покр.*: *одзаманде, ојнак, окабулити, окагача, окарити, окречати, оксуз, окуисати, олукли, опанучити се*. Ово је и очекивано с обзиром на то да је *Речник МС* речник књижевног језика, а у књижевном језику је далеко мање турцизама него у народним говорима. М. Ћинђић (2009б: 111) је у циљу стицања увида у стање ове лексике у народним говорима, консултовала постојеће дијалекатске речнике новијих датума и констатовала да је мали број турцизама забележен у тим речницима.¹⁸ У јужној Србији остали су незабележени бројни турцизми који се користе у врањском, нишком, топличком и лесковачком крају. Велики утицај који је извршио турски језик у овим крајевима заснива се на чињеници да је он у овом региону трајао све до ослобођења јужне Србије српско-турским ратом 1877–1878. Турцизми су у овим крајевима усвајани у директним језичким контактима и указују на блискост фонетског састава са изворном турском лексиком, чиме се чувају оригинални фонетски ликови (исп. Ћинђић 1974: 113-120). За свеобухватна истраживања турцизама и стварање речника турцизама који би обухватио све турцизме из књижевног и народног језика неопходна је њихова ексцерпција из свих новијих дијалекатских речника, затим *Речника САНУ*, као и бележење на терену оних турцизама који нису нашли своје место у речницима.

И османски језик је био отворен за усвајање нових речи из језика с којима је долазио у додир, али је у овом двосмерном процесу, у поређењу са бројем речи које су доспеле у српски језик, што је и очекивано, знатно мањи број речи нашао своје место у њему. У савременом турском језику постоји укупно око стотинак речи пореклом из словенских језика. Већи број словенизама у турском језику данас се не користи често, јер појмови које ове лексеме именују нису више актуелни и спадају у домен лексике која се односи на јело, одевање, земљорадњу и сл. (*semaver* самовар, *kuluçka* квочка и сл.). Један број лексема припада општем лексичком фонду, као *kral* краљ, *vişne* вишња, *şapka* шапка, *çete* чета, *mazot*

¹⁸ Ауторка закључује да се на основу увида у један мањи сегмент анализираних лексике уочава и приметно губљење турцизама из народних говора. С друге стране, напомиње да се мала посведоченост турцизама може донекле објаснити и селективним приступом аутора приликом ексцерпције грађе, пошто аутори нису уносили општепознате турцизме како би избегли навођење лексике која постоји и у другим речницима.

мазот.¹⁹ Број речи словенског порекла већи је у дијалектима, односно у оним областима Републике Турске у којима живе досељеници чији је матерњи језик неки од словенских језика. И слоју народне лексике словенског порекла прети ишчезавање, те би за турске лингвисте био важан задатак њено пописивање и детаљна анализа. Интересантно је да савремени турски језик као еортоним (назив православног празника) православних хришћана чува изворно српску реч *Божих* (тур. Восик), која сведочи о реткој интерференцији српског језика на турски.²⁰

Директни језички контакти турског и српског језика, као и фаза лексичког позајмљивања дијахронијски престају с окончањем османске епохе. Турцизми се могу посматрати у две фазе: 1) док су језички контакти трајали и 2) када су директни језички контакти окончани. Након престанка директних језичких контаката па све до данас турцизми су временом мењали свој статус. Њихова синхронијска посведоченост показује да је одређен број турцизама део стандарда, савременог језика. Анализом на синхронијском, хоризанталном пресеку покушаћемо да изнађемо одговоре који би водили ка опису овог слоја лексике, чиме би се увидели резултати процеса кроз вертикалну, дијахронијску раван. Фокусирање на синхронијском нивоу, никако не искључује временску раван, јер испитивања језичких контаката управо показују да синхронијска и дијахронијска димензија никако нису независне. Синхронијско стање турцизама утврђује њихов дијахронијски развој.

О ТЕРМИНИМА ПОЗАЈМЉЕНИЦА И ТУРЦИЗАМ

У српском језику најчешће коришћен и најадекватнији термин за именовање речи из страних језика представља термин *позајмљеница*.²¹ У вези са разматраним, осврнућемо се на термин *alinti*²², који у турском језику представља

¹⁹ О историјату бављења овом проблематиком у турском језику в. Ћинђић М. (2006: 281–289). Преглед лексике словенског порекла у савременом турском језику по лексичко-семантичким групама в. на стр. 82.

²⁰ Проблематично је утврдити када је и где лексема *Божих* тачно усвојена. Разматрања у вези са интердисциплинарним питањем начина и времена преузимања ове лексеме дају Н. Вуловић и М. Ћинђић (2012б: 735–736).

²¹ У нашој литератури јављају се и термини *стране речи*, *речи страног порекла*, *туђица* и *варваризам* (Бугарски 1996: 18).

²² исп. Коркмаз (2007: 16).

еквивалент српском термину *позајмљеница*, а који представља боље решење, уколико се узме у обзир и сагледа његова семантичка нијанса. Овај термин изведен је од пасивног глагола *alınmak* који има значење *бити узет, примљен*, чиме је семантички акценат стављен на акт примања речи, а не на акт позајмљивања.

Лексички ниво је најрепрезентативнији показатељ језичких контаката, јер су лексичке позајмљенице далеко бројније у односу на позајмљенице на осталим језичким нивоима (фонетском, морфолошком, синтаксичком). Турцизми представљају значајан лексички слој у подсистему позајмљеница, јер спадају у најбројније позајмљенице у српском језику (исп. Ђинђић М. 2007: 45–46).

Под термином *турцизам* у српском језику не подразумевају се само речи позајмљене из турског језика, већ и речи из других језика (арапског, персијског језика, грчког²³ и др.), које су посредством турско-османског језика примљене у српски језик. Термин *турцизам* је, и поред извесне терминолошке неодређености, прихваћен и најчешће коришћен у научној литератури. Бројни су фактори који утичу на језичко позајмљивање, као што су најчешће културно-историјски, географски и политички. Управо овакви фактори утичу и на одређивање самог појма *турцизам*, јер, како се процес језичког позајмљивања базира на лингвистичким факторима, тако се и појам *турцизам* не одређује лингвистичким критеријумом (исп. Танасковић 1983: 95–115). Поставља се питање да ли је упутно користити назив турцизам за најбројније позајмљенице, тј. оне које су усвајане у време Османског царства. Турски језик тога периода назива се османлијски или османски језик (*Osmanlıca*) и представља идиом у коме су се измешала три језика: турски, арапски и персијски. Д. Танасковић (1983, 2011) у вези са разматраном терминологијом раздаја термин *османизам*, који би се односио на позајмљенице примљене посредством османског језика током османске власти, где је једино релевантан језик преносник као носилац одређене културе, а не изворна етимологија. *Турцизам* би с друге стране, представљао позајмљеницу пореклом из турског језика. Термин *турски језик* данас представља званични, службени језик Републике Турске. У дијахронијском пресеку, процес

²³ У литератури се индиректни грецизми, односно они грецизми који су посредством турског језика ушли у српски језик, називају турским грецизмима (Влајић–Поповић 2009: 391), као нпр. *авлија, димије, ђугум/ђугун, ђунија, кревет, мазгал/мазгала, сунђер, ђуприја* и сл.

лексичког позајмљивања завршен је с крајем османске владавине на нашим просторима. За тај слој лексике могао би се применити термин *османизам*. И после османске епохе забележена су, додуше, у далеко умањеним размерама, позајмљивања лексема из турског, арапског и персијског језика. Гледано из синхронијске перспективе, поставља се питање да ли и како треба именовати такве позајмљенице. У сваком случају термин *османизам* не може бити адекватан. Ми смо и такве, малобројне речи укључили у нашу грађу, руководећи се прихваћеним термином *турцизам*, иако су путеви њиховог уласка у српски језик различити и често неутврђени. Турцизми би данас, методолошки гледано, биле само оне речи које су дошле директно из турског језика, док би оне из персијског и арапског могле бити назване оријентализмима. Дакле, под турцизмом подразумевамо реч која је пореклом турска или која је посредством турског језика дошла у наш језик из неког другог језика, најчешће арапског, персијског, грчког и сл.

II. СТАТУС ТУРЦИЗАМА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ

Сваки језик, као жив организам, подложен је променама. У оквиру тих промена незаобилазно је прихватање лексике из страних језика, јер језик не може увек да изнађе домаћу реч када се за тим укаже потреба. То никако не значи да страна лексика угрожава корпус језика примоаоца. Српском језичком корпусу не прети опасност од повлачења пред страним лексичким наносима, јер је српски језик природно укореењен код сваког свог говорника (Фекете 1996: 56).

У последње време често се пише о надирању страних речи у српски језик. Тенденција увођења англицизама у јавни језик (политички говори, медији, популарни јавни дискурс и др.) последњих година говори о језичкој моди која се углавном јавља као пратилац друштвено-политичких промена. Управо динамичне промене у лексичком фонду језика, као и сталне промене у значењима речи, често одражавају друштвене промене. Лексички слој је највише склон променама од свих аспеката језика, лексика се богати, једне се речи замењују другима, долази до

промена у значењима и сл. У вези са тим, код англицизама је процес лексичког трансфера у току, док је код турцизама тај процес одавно окончан. Самим тим, турцизми, за разлику од англицизама, данас не представљају предмет пуристичких расправа међу лингвистима.

У исто време, занемарује се питање ишчезавања одређених страних речи, између осталих и турцизама. Одласком Османлија са Балкана и снажењем државе и националне самосталности, објављен је рат турцизмима. Српска интелигенција је желела да из свог језика истера „лексичке уљезе” који су подсећали на дане робовања. Наравно, негде је лако било наћи замену у виду домаће речи (нпр. *нећ* за *фуруну*), а неретко је било немогуће извршити пуристички рез, јер постоје и такви турцизми који представљају „уникатне лексичке ознаке” чиме су заштићене од пуританских стремљења (Ивић 1996: 12–13). Данас, турцизми не представљају предмет нормативистичких спорова, будући да, хронолошки гледано, представљају позајмљенице чији је процес преузимања одавно окончан. Већ од почетка 20. века турцизми су ушли у процес повлачења на целокупном српскохрватском говорном подручју (Танасковић 1983: 104), и нашли су се на супротном крају у погледу актуелности, бројности у односу на англицизме.²⁴

Неопходно је на синхронијском плану одредити статус турцизама у стандардном језику. У прегледу страних лексичких утицаја на српски језик истиче се отвореност српског језичког стандарда према лексичким утицајима са стране у послератном периоду. Турцизми у том смислу више нису актуелни. Иван Клајн (1996: 42) наводи да турцизме карактерише тенденција замењивања домаћим речима. У прву групу издваја турцизме који су дефинитивно застарели, као *чирак* (свећњак), *пенџер* (прозор), *тефтер* (бележница), *адет* (обичај), *хасна* (корист); затим наводи оне који су по употреби, по њему, знатно ређи у односу на домаће еквивалентне речи: *авлија* (двориште), *дућан* (продавница, трговина), *бакишии* (напојница), *ојак* (димњак), *ојачар* (димничар), *сајџија* (часовничар). Када су у питању турцизми који поседују домаћи синоним, треба бити обазрив у доношењу закључака у вези са њиховом употребом. Неретко говорници српског језика

²⁴ Са друге стране, након распада СФРЈ и стварања босанског језика, лексичке промене деведесетих година прошлога века карактерише динамика промена употребних карактеристика речи, која се у највећој мери огледа у уласку раније супстандардних турцизама (нпр. *амиџа*, *даџа*, *поселамити*) у босанскомуслиманским срединама (Шипка 2004: 107).

познају и турцизам и његов домаћи синоним, а избор ће зависити од идиолектских особина појединца, односно од језичких особина заједнице којој појединац припада (Глибановић-Вајзовић 1986: 143). То је случај и код синонимног пара *оџачар-димничар*, где су ове лексеме семантички равноправне и где им је и употреба у стандардном језику такође равноправна. Што се тиче лексеме *бакишии*, не можемо се сложити с констатацијом да је домаћи синоним *напојница* фреквентнији по употреби. Најпре ћемо се осврнути на дефиниције лексеме *бакишии* у *Речнику МС* и *РСЈ*. *Речник МС* дефинише *бакишии* навођењем синонима: **бакишии** м напојница; поклон; мито. С друге стране, *РСЈ* даје описну дефиницију: **бакишии** м новац који се даје као награда за учињену услугу (преко утврђене цене), напојница; дар, поклон за услуге; мито. Оправданија је дефиниција дата у *РСЈ*, јер резултати спроведене анкете у вези са овом лексемом указују на две ствари. Као прво, лексема *бакишии* је уобичајена, позната је свим анкетираним лицима, без обзира на узраст, место рођења, пол и степен образовања.²⁵ У ресторану, кафићу свако ће конобару, конобарици дати *бакишии*, а не *напојницу*. Овакав пример указује на релативност статуса лексема. Синонимски односи у које се укључују лексеме нису статична категорија, односи су подложни језичким и екстралингвистичким утицајима; у неким случајевима синонимски однос се губи, а у другим случајевима се успоставља, као на пример у различитим стилско-семантичким процесима. Стилска маркираност долази до изражаја код бројних турцизама за које постоји домаћи семантички еквивалент: нпр. *дерт*, *душманин*, *сокак*, *барјак*, *севдах*, *механа*, *ћуприја*, *авлија*, *берићет*, *кавга* и сл.

Када се говори о старој лексици, према Д. Шипки треба разликовати категорије субјективне фреквенције од стварне фреквенције, где се под субјективном фреквенцијом подразумева представа говорника језика о фреквенцији одређених речи или лексичких слојева. Код англицизама посматраних на овај начин може се говорити о томе да имају вишу субјективну фреквенцију од фактичке (в. Шипка 2002: 44–45). У случају турцизама као

²⁵ Анкетирано је 332 испитаника, од којих је само 54 навело као синоним *напојницу*. Међу одговорима 247 испитаника нашла су се различита објашњења за *бакишии*, најчешће *кусур*, *част*, *чаићавање*, *џепарац*, *награда*, *поклон*, *ситниши*, *сића*, *ситан новац*, затим описни одговори као *новац који дајемо неком*, *остављање новца конобару*, *новац као неки додаток*, *ситан новац који се оставља*, *неузимање кусура од стране муштерије*, *давање више него што је цена*, *остатак од пазара*, *награда у новцу због задовољства*, *остављање вишка новца* и сл. Само један испитаник је навео *мито*, док 31 испитаник није навео одговор.

старијег лексичког слоја субјективна фреквенција би била знатно нижа у односу на фактичку, јер се турцизми који су потпуно одомаћени и стилски неутралне речи не препознају као стране речи²⁶. Говорници српског језика их без обзира на факторе какви су године, старости, пол, припадност одређеном крају, одређеном друштвеном слоју и професији користе учестало: нпр. *аждаја, бајат, баксуз, бакар, барут, бибер, боја, бубрег, будала, бућ, бунар, бургија, гајтан, галама, див, дуван, дугме, дурбин, душек, ђеврек, ђубре, инат, јастук, јорган, јоргован, јуриш, каиш, кајсија, капија, кафа, кашика, кеса, кестен, кичма, коврџа, кревет, креч, кусур, кутија, лепеза, лимун, мајмун, маказе, марама, мердевине, минђуша, намћор, олук, памук, папуча, пара, парче, патлиџан, пекмез, пешикир, пиринач, пита, ракија, русвај, ршум, саксија, сандук, сарма, сат, сирће, скела, султан, сунђер, сурла, табан, таван, тарифа, тезга, тепсија, тестера, топ, торба, турпија, туришија, ђеван, ђумур, ђуп, фењер, фитиљ, хајдук, хир, чај, чарапа, чарка, чаршав, чекић, челик, чесма, чизма, чорба, џаба, џезва, џеп, џин, џумбус, шал, шамар, шатор, шах, шашав, шећер²⁷.*

Поповић (1983: 50) је пишући о *Српском рјечнику* Вука Караџића пре тачно тридесет година анализирајући судбину народне лексике Душановог законика на основу грађе *Српског рјечника* извео закључак да „судећи по законнику, српске речи, нарочито кључни правни и друштвено-политички термини, брже су изумирале у народу под Турцима него ли турцизми после ослобођења од Турака у српскохрватском књижевном језику”. А то у коликој су мери турцизми издржали пробу времена потврђује податак да је од око 1750 турцизама, колико је регистровано у *Рјечнику* из 1852. године, своје место у *Речнику МС* нашло око 1500 турцизама. На оваквом примеру се може увидети да су лексичке промене и њихов динамизам често непредвидиве, јер би било очекивано да је процес губљења домаће лексике из лексичког фонда био знатно успоренији у односу на губљење турцизама као страног лексичког слоја у српском језику. Турцизми којима су се именовале реалије које нису до тада биле познате и који представљају делове различитих терминолошких система опстајали су у језику, није им претило

²⁶ За бројне одомаћене турцизме највише би одговарао термин *домаћа реч страног порекла* (в. Бугарски 1996: 19).

²⁷ Резултати анкете у којој су се нашли ови одомаћени турцизми показали су да деца узраста између шест и десет година у највећем броју случајева познају готово свих 106 понуђених лексема. Изузеци су најчешће биле следеће лексема: *ршум, чарка, хир, тарифа*.

ишчезавање. Затим, Вук Караџић је у самом предговору *Рјечника* из 1818. године написао да не сматра да турске речи погане српски језик, чиме је показао својеврстан благонаклон став према турцизмима.²⁸

У оквиру различитих процеса који су укључивали друштвено-економске промене, затим научно-техничке промене, рат, као и стварање нових држава и нових језика након распада СФРЈ утицали су на функционално раслојавање турцизама. Унутрашње лексичке промене код турцизама показале су у последњих педесетак година динамику која се огледала у стварању нових значења (*маказе, џеп, боја, гајтан, дрангулија*), нових деривата (*амбарчић, бакровит, душечић, кајсијевача, кречав, кулучарски, мамузина*), настајању нових фразеологизама (нпр. *упала му кашика у мед*), као и различитих употребних промена (конотације, контекстуалне рестрикције и сл.), као у случају лексеме *талија*²⁹, која је данас готово део стандарда.³⁰ Турцизми, као и остале лексеме, под утицајем оваквих промена не напуштају лексички систем, већ им се мења статус у активном, односно пасивном лексичком фонду: у највећем броју случајева турцизми су застаревали, ређе су бивали ревитализовани. Лексеме из пасивног фонда могу се поново активирати у одређеном функционалном стилу када се за тим укаже потреба. Најфреквентније речи су свакако најближе уласку у активни лексикон, док оне мање фреквентне остају на периферији.

Како бисмо добили што јаснији увид у статус турцизама у савременом српском језику, односно утврдили који су турцизми активни и одомаћени, извршили смо проверу свих лексема које бележи *РСЈ*³¹ у *Корпусу савременог српског језика*³². Овај корпус је настао као резултат рада на пројекту *Математичка и рачунарска лингвистика 1981.* под вођством Душка Витаса. Проверу смо вршили на делу корпуса који броји 122 милиона речи и омогућава претрагу извора на интернету. Изворе чине текстови из домаћих књижевних дела,

²⁸ Благонаклоност према турцизмима Вук је показао и у преводу *Новог завјета* са рускословенског на народни књижевни језик. У том преводу систематски је избацавао русизме, али је с друге стране употребио тридесетак турцизама: *аждаха, долама, кеса, ленгер, неимар, соба, хајдук, бадава, креч, басамак, чаршија* и сл. (Поповић 1983: 30).

³⁰ О унутрашњој и спољној лексичкој динамици детаљно в. Шипка (2002: 39–47).

³¹ Нису све лексеме које су означене као турцизми у *РСЈ* нашле своје место у фреквенцијској листи; из ње су изостале оне за које постоји другачије етимолошко тумачење или оне чије је порекло недовољно јасно и чијом се етимологијом тек треба бавити, а то су: *харати, доксам, ћувик, чабар, мушмула, чума, фермати, чантрати, џева, сурдук/сурдупина*.

³² У даљем тексту *Корпус*.

преведених књижевних дела, штампе, научне прозе и разних упутстава, који су углавном настали после 1950. године (в. Витас и др. 2003, Крстев и др. 2008). Корпусни приступ се показао као примењив за анализу фреквентности, дистрибуцију и улогу овог лексичког слоја у српском језику.

На основу провере сваке лексеме у *Корпусу* начињен је статистички преглед фреквенције турцизама базиран на учесталости јављања лексема, односно њиховог укупног броја појављивања³³. У овом статистичком прегледу, какав је случај у највећем броју фреквенцијских речника, основне речи су дате са скупном фреквенцијом опадајућим редом:

табела бр. 1

Фреквенцијска листа

Редни број	ЛЕКСЕМА	БРОЈ ПОТВРДА
1.	чак	68539
2.	сат	38554
3.	бар/барем	27314
4.	боја	15296
5.	пара	10348
6.	кафа	5396
7.	кревет	5304
8.	кутија	5202
9.	цеп	4816
10.	комшија	4761
11.	капија	4617
12.	шећер	4516
13.	кула	3558
14.	дуван	3542
15.	хајде	3381
16.	башта	3115

³³ *Корпус* није лематизован, што је онемогућило проналажење свих облика речи једним упитом.

17.	ракија	3029
18.	занат	2622
19.	бакар	2554
20.	мана	2422
21.	хајдук	2300
22.	челик	2299
23.	ислам	2156
24.	кеса	2121
25.	џамија	2046
26.	сандук	2040
27.	торба	2000
28.	табла	1964
29.	топ	1909
30.	леш	1860
31.	таман	1797
32.	газела	1639
33.	муштерија	1617
34.	талибан	1523
35.	хаџи	1493
36.	чарапа	1465
37.	султан	1392
38.	чизма	1374
39.	парче	1371
40.	шатор	1345
41.	паша	1341
42.	бре	1328
43.	теразије	1321
44.	алат	1302
45.	ама	1247
46.	кадар	1209
47.	муфтија	1177

48.	јастук	1160
49.	дућан	1158
50.	чика	1124
51.	будала	1122
52.	кашика	1122
53.	кичма	1078
54.	марама	1061
55.	бунар	1051
56.	хан ¹	1046
57.	тарифа	1045
58.	чорба	1035
59.	кавез	1027
60.	ћошак	1010
61.	конак	973
62.	караван	973
63.	капак	954
64.	дугме	952
65.	чесма	950
66.	везир	946
67.	одаја	928
68.	бег	910
69.	бедем	897
70.	барут	838
71.	мајмун	830
72.	скела	820
73.	табор	811
74.	памук	791
75.	чаршија	791
76.	чекић	752
77.	каиш	744
78.	ћилим	730

79.	ортак	728
80.	мермер	722
81.	киоск	722
82.	лула	714
83.	мегдан	700
84.	кирија	689
85.	ђубре	675
86.	јуриш	674
87.	делија	671
88.	инат	634
89.	кајмак	614
90.	лепеза	614
91.	шамар	608
92.	јогурт	606
93.	сирће	603
94.	бибер	589
95.	неимар	588
96.	ћуприја	576
97.	таван	569
98.	вајда	540
99.	Бајрам	540
100.	сокак	532
101.	чаршав	526
102.	сој	518
103.	ексер	515
104.	улема	513
105.	ћорсокак	512
106.	папуча	509
107.	цин	504
108.	казан	494
109.	пешкир	485

110.	јарак	479
111.	табак	469
112.	нишан	464
113.	џабе	460
114.	ћебе	460
115.	див	450
116.	реис-ул-улема	444
117.	раф	443
118.	џелат	438
119.	маказе	429
120.	тестера	429
121.	авај	426
122.	џихад	425
123.	мираз	424
124.	галама	416
125.	пита	412
126.	калуп	411
127.	диван	399
128.	саксија	395
129.	авлија	385
130.	махала	380
131.	минђуша	378
132.	кошава	377
133.	базар	373
134.	ергела	372
135.	еснаф	368
136.	сијасет	368
137.	чакшире	367
138.	аршин	367
139.	кестен	357
140.	копча	352

141.	барјак	352
142.	Алах	351
143.	бубрег	347
144.	креч	342
145.	механа	338
146.	пашалук	337
147.	ташмајдан	336
148.	Куран	332
149.	папагај	331
150.	реза	326
151.	авет	325
152.	калдрма	324
153.	бурек	317
154.	шегрт	315
155.	јаруга	313
156.	аманет	301
157.	ђон	300
158.	зејтин	297
159.	душек	291
160.	сунђер	290
161.	ем	289
162.	мелем	286
163.	касаба	285
164.	јатак	283
165.	кајсија	280
166.	амбар	279
167.	куршум	275
168.	цигерица	273
169.	бадем	270
170.	дервиш	268
171.	катран	268

172.	кусур	261
173.	пазар	260
174.	мангуп	259
175.	бут	258
176.	кадија	258
177.	спахија	257
178.	јок	256
179.	ага	253
180.	вала	250
181.	хашиш	250
182.	лала	248
183.	вилајет	247
184.	калај	241
185.	мумија	238
186.	караула	237
187.	трампа	235
188.	дуд	232
189.	мамурлук	232
190.	ћуп	232
191.	мердевине	232
192.	џаба	231
193.	кундак	228
194.	нахија	227
195.	амајлија	225
196.	јоргован	224
197.	кофа	221
198.	хир	218
199.	нана	218
200.	оџак	215
201.	лагум	214
202.	олук	213

203.	хорда	212
204.	ајвар	211
205.	тапија	210
206.	кавијар	210
207.	аждаја	208
208.	дахија	207
209.	медреса	202
210.	кајгана	200
211.	јорган	196
212.	курбан	193
213.	хоџа	193
214.	јагма	191
215.	ујдурма	191
216.	гајтан	189
217.	турбан	184
218.	татар(ин)	184
219.	сарма	181
220.	харем	179
221.	софа	179
222.	ћевап	177
223.	ефендија	174
224.	сунит	174
225.	чарка	173
226.	мајдан	172
227.	баштован	172
228.	парампарче	170
229.	јањичар	168
230.	халабука	167
231.	тараба	165
232.	софра	164
233.	лакрдија	162

234.	раја	160
235.	табан	159
236.	боранија	158
237.	балван	158
238.	буџак	153
239.	бадава	152
240.	вересија	150
241.	узенгија	149
242.	реис	149
243.	хамам	147
244.	мула	145
245.	ћилибар	145
246.	дурбин	143
247.	јавашлук	142
248.	дизгин	142
249.	корбач	139
250.	шира	138
251.	сачма	136
252.	кубура	135
253.	имама	134
254.	тепсија	134
255.	севдах	133
256.	чобанин	133
257.	ђерам	133
258.	чардак	132
259.	низам	131
260.	ферман	130
261.	натенане	130
262.	еликсир	128
263.	баталити	125
264.	патлиџан	125

265.	душманин	124
266.	гас	124
267.	бурма	123
268.	јатаган	120
269.	асура	119
270.	каранфил	118
271.	хаџија	117
272.	алка	116
273.	харач	115
274.	дирек	114
275.	туршија	114
276.	кајас	113
277.	чокот	112
278.	бостан	111
279.	чинија	111
280.	калфа	110
281.	кама	109
282.	буђ	108
283.	нар	108
284.	кавга	108
285.	зулум	107
286.	барутана	105
287.	пекмез	105
288.	гунгула	104
289.	аман	104
290.	алев	103
291.	фес	103
292.	вајат	102
293.	хаџилук	101
294.	бајат	99
295.	јелек	99

296.	калиф	97
297.	баксуз	97
298.	амам	96
299.	богаз	95
300.	наранџа	95
301.	шашав	95
302.	коврџа	94
303.	качамак	93
304.	кулук	93
305.	касапин	93
306.	сурла	92
307.	чик	92
308.	магаза	91
309.	рамазан	91
310.	мамуза	90
311.	ороз	90
312.	прангија	89
313.	ћумур	88
314.	седеф	88
315.	ђуле	87
316.	харамбаша	86
317.	кабаст	86
318.	зумбул	85
319.	сатара	85
320.	мелез	84
321.	тамбура	84
322.	гајде	84
323.	хатишериф	83
324.	бургија	82
325.	сахат-кула	82
326.	бакалин	81

327.	мезе	81
328.	кантар	81
329.	чибук	81
330.	минаре	81
331.	фуруна	80
332.	алва	80
333.	берберин	80
334.	санџак	80
335.	кадифа	79
336.	чичак	79
337.	тестија	79
338.	бајаги	78
339.	ћела	77
340.	тазе	76
341.	зубун	75
342.	ћеф	75
343.	сарај	74
344.	турпија	74
345.	будак	73
346.	чекрк	73
347.	буздован	72
348.	топуз	72
349.	шалваре	72
350.	мамуран	72
351.	марифетлук	71
352.	ђердан	70
353.	мемла	69
354.	теревенка	69
355.	ада	68
356.	ала	68
357.	шаман	68

358.	сач	68
359.	оклагија	67
360.	читлук	67
361.	безистан	67
362.	ренде	66
363.	шега	66
364.	черга	65
365.	барјактар	64
366.	бурмут	64
367.	долама	63
368.	сакат	63
369.	бабо	62
370.	улар	62
371.	мушема	62
372.	бедуин	62
373.	ортаклук	62
374.	угурсуз	61
375.	чадор	60
376.	чалма	60
377.	кириција	60
378.	ширит	60
379.	фишек	60
380.	мерак	60
381.	срма	60
382.	белај	59
383.	дерт	59
384.	џезва	59
385.	пајташ	59
386.	бусија	58
387.	ћумез	58
388.	копиле	57

389.	намаз	56
390.	ибрик	55
391.	чутура	55
392.	тефтер	55
393.	зулуф	55
394.	сердар	54
395.	пихтије	54
396.	долап	54
397.	баклава	53
398.	челебија	53
399.	муселим	53
400.	мангал	53
401.	дувар	52
402.	фукара	52
403.	чанак	52
404.	ђем	51
405.	сејмен(ин)	51
406.	ратлук	51
407.	кидисати	51
408.	перчин	51
409.	дорат	50
410.	бекрија	50
411.	вакуф	50
412.	нанула	49
413.	ћепенак	49
414.	чочек	49
415.	шимшир	49
416.	рабаџија	48
417.	сахиб(ија)	48
418.	русвај	48
419.	тане	48

420.	балчак	47
421.	папазјанија	47
422.	шећерлема	47
423.	каваз	46
424.	боза	46
425.	дармар	45
426.	мујезин	45
427.	бећар	45
428.	јорганџија	45
429.	крнтија	45
430.	буљук	45
431.	бакрач	44
432.	титрати се	44
433.	чирак	44
434.	шуга	44
435.	берат	43
436.	ћуфте	43
437.	тимар	43
438.	перваз	43
439.	ћурак	41
440.	ханџар	41
441.	ђеврек	40
442.	туткало	40
443.	колан	40
444.	зурла	40
445.	заптија	39
446.	бакшиш	38
447.	димије	38
448.	џада	38
449.	турбе	38
450.	калауз	37

451.	намћор	37
452.	факир	36
453.	казанџија	36
454.	тур	36
455.	абонос	35
456.	пилав	34
457.	шап	34
458.	губа	34
459.	чоха	34
460.	ћифта	34
461.	ћаса	33
462.	чатрља	33
463.	кирајџија	32
464.	шербет	32
465.	леблебија	32
466.	таламбас	32
467.	аван	31
468.	сутлијаш	31
469.	џемат	31
470.	зембил/зембиљ	31
471.	буразер	31
472.	субаша	31
473.	валија	31
474.	сабајле	31
475.	сомун	31
476.	лиман	31
477.	тумбе	31
478.	шајка	31
479.	ђутуре	30
480.	кајмакам	30
481.	звекир	30

482.	ајгир	29
483.	мартолоз	29
484.	мусака	29
485.	букагије	29
486.	хан ²	29
487.	јасмин	29
488.	берићет	28
489.	нишанџија	28
490.	крџа	28
491.	камиш	27
492.	ћерпич	27
493.	кујунџија	27
494.	шербет	27
495.	шебој	27
496.	мудерис	27
497.	фитиљ	26
498.	зулумћар	25
499.	џамбас	25
500.	севап	25
501.	кијамет	25
502.	хај	25
503.	нафака	25
504.	калпак	24
505.	учкур	24
506.	бадавација	24
507.	сарџија	24
508.	филџан	24
509.	паздаран	23
510.	алат	23
511.	пеливан	23
512.	зифт	23

513.	кабадахија	23
514.	мераклија	23
515.	барабар	22
516.	шаргија	22
517.	ђувегија	22
518.	јогунаст	22
519.	була	22
520.	амбра	21
521.	кана	21
522.	терзија	21
523.	калити	21
524.	буџа	21
525.	ханума	21
526.	сахат	21
527.	тава	21
528.	кадилук	21
529.	ћускија	21
530.	башка	20
531.	дењак	20
532.	ћемане	20
533.	сулундар	20
534.	даире	20
535.	ока	20
536.	инаџија	20
537.	џума	20
538.	канџија	20
539.	каур	20
540.	чивија	20
541.	бакалук	19
542.	дадилџа	19
543.	чам	19

544.	пата	19
545.	ибришим	19
546.	хапс	19
547.	сарач	19
548.	качак	18
549.	сепет	18
550.	челенка	18
551.	бамија/бамња	18
552.	ункаш	18
553.	чокањ	18
554.	телал	18
555.	таин	18
556.	акреп	17
557.	јаран	17
558.	менгеле	17
559.	бедевија	17
560.	бимбаша	17
561.	кече	17
562.	зевзек	16
563.	тока	16
564.	суџук	16
565.	ћевабџија	16
566.	ценаза	16
567.	суват	16
568.	алапача	15
569.	чауш	15
570.	улан	15
571.	фењер	15
572.	џемадан	15
573.	курталисати	15
574.	мектеб	15

575.	измећар	15
576.	сантрач	15
577.	шкембе	14
578.	лола	14
579.	теркија	14
580.	теферич	14
581.	хасна	14
582.	текија	14
583.	беглербег	13
584.	башибозук	13
585.	бехар	13
586.	ђаур(ин)	13
587.	чардаклија	13
588.	тарана	13
589.	сеиз	13
590.	роспија	13
591.	зорт	13
592.	дибидус	12
593.	наџак	12
594.	дудук	12
595.	беглербеглук	12
596.	ћемер	12
597.	пастрма	12
598.	теслимити	12
599.	макара	12
600.	тарапана	12
601.	таличан	12
602.	салеп	12
603.	ахмедија	11
604.	ћурчија	11
605.	сераскер	11

606.	ленгер	11
607.	јуфка	11
608.	симит	11
609.	тулум	11
610.	шиш	11
611.	гурабија	11
612.	ђевђир	10
613.	чивит	10
614.	џиџа	10
615.	езан	10
616.	билмез	10
617.	канат	10
618.	сиктер	10
619.	синија	10
620.	черек	9
621.	ћилер	9
622.	бурунџија	9
623.	калаштура	9
624.	канџа	9
625.	ђерђеф	9
626.	самур	9
627.	зар	9
628.	пирјан	9
629.	пресалдумити	9
630.	пеш	9
631.	муштулук	9
632.	шехер	9
633.	амалин	8
634.	чешагија	8
635.	арпаџик	8
636.	тепелук	8

637.	гримиз	8
638.	харамија	8
639.	бурегџија	8
640.	наут	8
641.	ћетен	8
642.	анасон	8
643.	диринчити	8
644.	кавурма	8
645.	кулаш	8
646.	самум	8
647.	сахан	8
648.	ат	7
649.	мандал	7
650.	кавал	7
651.	каћун	7
652.	џимрија	7
653.	нишадор	7
654.	сабах	7
655.	акшам	6
656.	ђа	6
657.	паламар	6
658.	ченгел	6
659.	капама	6
660.	карабатак	6
661.	локум	6
662.	балдисати	6
663.	пачавра	6
664.	мукада	6
665.	лем	6
666.	сакагија	6
667.	хасура	6

668.	џида	6
669.	мафиш	6
670.	џанарика	6
671.	самсар	6
672.	калкан	5
673.	ашиковати	5
674.	шићар	5
675.	дулум	5
676.	сунет	5
677.	ћитаб	5
678.	чифчија	5
679.	шенлук	5
680.	муфљуз	5
681.	јарма	5
682.	ћутук	5
683.	зарф	5
684.	дембел	5
685.	калкан	5
686.	мезелук	5
687.	бајати	4
688.	шех	4
689.	батлија	4
690.	пенџе	4
691.	дара	4
692.	синџир	4
693.	сефте	4
694.	ћаге	4
695.	дустабан	4
696.	кускун	4
697.	салаука	4
698.	фајда	4

699.	деф	4
700.	долма	4
701.	цефердар	4
702.	шехит	4
703.	џибра	4
704.	ђогат	3
705.	кат	3
706.	дева	3
707.	диздар	3
708.	драм	3
709.	тумбас	3
710.	лимунтос	3
711.	ћутек	3
712.	хамајлија	3
713.	скерлет	3
714.	земан	3
715.	хатиб	3
716.	ћулах	3
717.	џуџа	3
718.	пексимит	3
719.	авдес(т)/абдест	2
720.	афион	2
721.	кавгација	2
722.	кадуна	2
723.	калабалук	2
724.	иман	2
725.	јанџик	2
726.	кесер	2
727.	ћулбастија	2
728.	тулуз/тулузина	2
729.	токмак	2

730.	коџабаша	2
731.	крмез	2
732.	салебџија	2
733.	сенабија	2
734.	оварисати	2
735.	попишманити се	2
736.	џилит	2
737.	чибугџија	2
738.	гуланфер	2
739.	аршлама	1
740.	бена	1
741.	биљур	1
742.	ђечерма	1
743.	делибаша	1
744.	зера	1
745.	каља	1
746.	карабоја	1
747.	кубурлија	1
748.	мосур	1
749.	мукте	1
750.	левента	1
751.	пенџер	1
752.	Мевлуд	1
753.	ограјисати	1
754.	пајанта	1
755.	сајџија	1
756.	талпа	1
757.	скрлет	1
758.	фереџа	1
759.	џенет	1
760.	џумбус	1

761.	ђувеч	1
762.	титиз	1
763.	тоз	1
764.	турђијат	1
765.	ћорда	1
766.	ћустек	1
767.	баждар	1
768.	џамахирија	1
769.	ујдурисати	1
770.	хак	1
771.	чапраздиван	1
772.	лала ³	1
773.	ћитаба	0
774.	ћошак	0
775.	палија	0
776.	алајбег	0
777.	атлас	0
778.	бага	0
779.	бамбадава	0
780.	баџа/баџо	0
781.	баџа	0
782.	бозација	0
783.	бостанција	0
784.	буљубаша	0
785.	ђулабија	0
786.	ђулбастија	0
787.	загар	0
788.	зират	0
789.	зор	0
790.	зумба	0
791.	кна	0

792.	кованлук	0
793.	пуља	0
794.	пусула	0
795.	пуфлак	0
796.	пушћул	0
797.	раскалашити	0
798.	рефена	0
799.	рс	0
800.	салта	0
801.	сарук	0
802.	терзијан	0
803.	тетриван	0
804.	тузга	0
805.	тузла	0
806.	тузлук	0
807.	ћерамиција	0
808.	уварисати	0
809.	уђутуре	0
810.	уисати	0
811.	шешана	0
812.	шик	0
813.	шкија	0
814.	џега	0
815.	јалијаш	0
816.	поша	0
817.	кушак	0
818.	осевапити се	0
819.	осунетити	0
820.	хамалин	0
821.	џамадан	0
822.	урезилити	0

823.	узра	0
824.	маша	0
825.	маскара	0
826.	дада	0
827.	маја	0
828.	таслак	0
829.	телуће	0
830.	сахачија/сахација	0
831.	кајда	0
832.	чагаљ	0
833.	сепија	0
834.	скастити	0
835.	јенђа/јенђибула	0
836.	бунарџија	0
837.	ђене-ђене	0
838.	каришик	0
839.	орендисати	0
840.	кујунџилук	0
841.	лагумџија	0
842.	чапраздиванити	0
843.	читлугџија	0
844.	читлук-сахибија	0
845.	чохација	0
846.	ћемер ¹	0
847.	хаброноша	0
848.	ћарџија	0
849.	хајвар	0
850.	геџа	0
851.	лала ²	0
852.	фрљити	0
853.	дежмек	0

854.	ја	0
------	----	---

Одређени закључци могу се извести на основу фреквентности турцизама у *Корпусу*. Фреквенција језичких јединица представља основни параметар законитости у оквиру корпуса и омогућава статистичку анализу. Треба узети у обзир и чињеницу да сваки језички корпус представља мањи или већи пресек свеукупног дискурса, али је корпусни приступ свакако пружио увид у чињенице до којих би било тешко доћи на други начин. Статистичка анализа је послужила као основа за доношење закључака о статусу турцизама.

Обрађено је укупно 854 лексема. На врху фреквенцијске листе налази се речца *чак* са убедљиво највише појављивања. Међу десет најфреквентнијих речи своје место је нашла још једна речца турскога порекла, речца *бар/барем*, која такође има велики број потврда. Далеко је најфреквентнија именица *сам*, а затим следе именице *боја*, *пара*, *кафа*, *кревет*, *кутија*, *комишија*, *капија*. Међу најфреквентнијима налази се 60 лексема које имају преко 1000 потврда у *Корпусу*. Ови турцизми се могу сматрати веома активним. У следећу групу би спадало 233 лексема које имају од 100 до 1000 потврда у *Корпусу*. Затим следи група од 479 лексема које имају од једне до 100 потврда.

Најфреквентније лексеме јесу најуобичајеније, али и међу мање фреквентнима има оних које стабилно стоје у лексичком систему, као *пекмез*, *сарма*, *табан*, *гајтан*, *кусур*, *коврца* и сл. Број појављивања није увек апсолутни параметар за уобичајеност. Тако историзми *везир* и *бег* имају високу фреквентност захваљујући томе што су у изворе ушла Андрићева дела и бројна историјска стручна литература.

Турцизми за које се може са сигурношћу тврдити да припадају пасивном фонду јесу 82 турцизма који немају ниједну потврду у *Корпусу*. У ову групу укључили смо и лексеме *каришик*, *кушак*, *лагумџија*. Оне су потврђене само у презименима *Каришик*, односно *Кушак* и *Лагумџија*. Турцизам *зумба* нема ниједну потврду у корпусу, јер када се детаљно прегледају и ишчитају потврде јасно је да *зумба* означава искључиво модерни начин вежбања уз латино музику. За лексему *алајбег* 31 потврда односи се на презиме *Алајбег* и израз *алајбегова слама*. Глагол *раскалашити* није потврђен, али је забележено 244 потврда за

раскалаишност и *раскалаишен*. Забележено је још случајева да се основне речи не појављују, већ само њихови деривати: *зиратни* (← зират) и *рефенски* (← рефена). За непотврђене турцизме *ђене-ђене*, *геџа*, *дежмек* може се рећи да се често користе у разговорном језику.

Ове лексеме које су нашле своје место у *РСЈ* свакако треба да буду у највећем броју случајева оквалификоване као застареле. Корпус је потврдио резултате спроведене анкете за лексеме *шкџија*, *ћустек*, *шехер*, *шешана* (исп. фусноту бр. 5).

Као ниско фреквентне показале су се и 152 лексеме које имају од једне до десет потврда. Ове лексеме такође углавном припадају пасивном лексичком фонду. Код неких од њих, као што је то случај са лексемом *баждар*, одређени деривати се јављају чешће него основна реч. Лексема *баждар* је забележена са једном потврдом, док се глагол *баждарити* јавља 11 пута. Треба имати у виду и то да се многе од њих и даље користе активно у појединим народним говорима, као лексеме: *пенџер*, *батлија*, *ћутук*, *џанарика* и сл.

Приликом провере наишли смо на извесна имена кафана и сл. локалитета која представљају турске називе, иако те турске речи више не живе у језику. Таква је лексема *шехер* или *безистан*. *Шехер* је у једном примеру коришћен у значењу *град*, *варош*, док се остале потврде односе на назив познате београдске кафане. Лексема *безистан* јавља се само у називу познатог београдског пролаза на Теразијама. С друге стране, неке лексеме бележе високу фреквенцију, јер се њима именују познати локалитети у Београду. Такав је случај код лексеме *теразије*³⁴, која има преко 90 % потврда за *Теразије*, део Београда, као и код лексеме *газела* где се највећи број потврда односи на најпрометнији београдски мост изнад реке Саве. Лексема *ташмајдан* је потврђена само као Ташмајдан, део града Београда. Занимљиво је и то да корпус сведочи о томе да је *јорганџија*, занатлија који праве и продају јоргане све мање, али се *јорганџијама* називају навијачи познатог шпанског клуба Атлетико из Мадрида. Забележили смо и то да *лала* није само цвет, већ и назив за играче националног тима Холандије, као и назив за навијаче фудбалског клуба Ајакс из исте земље.

³⁴ Иако је лексема *теразије* у значењу *вага* у малом проценту заступљена у *Корпусу*, резултати анкете показују да је она у високом проценту позната говорницима српског језика. Од 75 испитаника, само један испитаник није знао шта значи лексема *теразије*.

Деривати су у знатно мањој мери заступљени. Проверу смо извршили за деривате првих десет најфреквентнијих именица. Једини изузетак представља лексема *кафана*, која има 6418 потврда, док *кафа*, као основна реч бележи 5396 потврда. Деривати најфреквентније именице *сам* у корпусу бележе мали број потврда: *сајмија* (41), *сајмијски* (4). Преко хиљаду потврда имају деривати *дувански* (1015) и *шећеран* (1022).

Корпусни приступ даје податке и о семантици анализираних турцизама, чиме се добија слика о тенденцијама у семантичким развојима појединих речи. Лексема *акреп* јавља се пет пута у основној семантичкој реализацији *шкорпија*, док се у осталих дванаест потврда јавља у значењу *ружна особа*. Извори потврђују резултате анкете спроведене у вези са овом лексемом (в. стр. 110–111), а то је да је основно значење мање фреквентно у односу на секундарно, као и то да се *акрепом* не именује искључиво или обично женска особа, већ и мушка:

Jasno , koji <акреп> je lud da šalje svoje slike jednoj takvoj ribi - zeza me Aca (извор: Ђурђевић, Миријана. *Treći sektor*. Београд : Загор, 2002. УДК: 886.1-31). Predavao mi je jedan matorni <акреп> . „Nikada nisam išla na njegove časove” - реће Необична Кормјаћа, уздахнувши (извор: Керол, Луис. *Alisa u zemlji čuda*. АСПАС. УДК: 820(02.053.2)-31).

Оно што је карактеристично јесте то да су турцизми под утицајем различитих нејезичких фактора утицали на различите делове српског лексичког фонда. У вези са тим може се направити дистинкција између „културног” вокабулара (нпр. називи за занимања, звања, титуле, институције, одећу, родбинске односе и сл.) и оног који остаје ван сфере утицаја материјалне културе (делови тела, природне појаве, модалне речи). М. Сведиш (1955: 125) сматра да свака реч може да има културну импликацију, али да је могуће упоредити интезитет утицаја и интеграције термина материјалне културе и оних који остају ван те сфере, наводећи да се термини материјалне културе у далеко већој мери и лакше позајмљују у односу на оне друге, јер се њима испуњава потреба за именовањем нових, дотад непознатих реалија. Сличан закључак се доноси и у вези са турцизмима у српском језику. Међу најфреквентнијим турцизмима најбројнији су турцизми из следећих сфера живота, односно следећих тематских група: *кућа*, *покућство*, *окућница*, *грађевине*, *објекти*, затим следе лексеме из

тематске групе *одећа, обућа, тканине* и тематске групе *јело, пиће, дуван*. Међутим, оно што је важно истаћи је то да се о дубини турског лексичког утицаја може доста закључити управо на основу не тако малог броја одомаћених назива за делове тела, узвика или везника, као и људских особина, о чему сведочи и њихова висока фреквентност. Поред већ истакнуте најфреквентније речце *чак*, на листи међу турцизмима високе фреквенције нашли су се и *барем, бре* и *ама*, затим *будала* и *кичма*.

Фреквенцијска листа добијена сравњивањем грађе са електронским корпусом у сваком случају не представља верну презентацију стања у српском језику (посебно не у разговорном српском језику), али та статистика указује на фреквентну лексику и приближно стање турцизама у савременом стандардном језику. Квантитативном анализом тежиште је постављено на фреквентност турцизама и послужило је за проверу теоријских претпоставки о губљењу турцизама из српског језика. Око 25% анализираних турцизама спада у пасивни фонд³⁵. С обзиром на то да нам је као полазиште послужио *РСЈ*, најрепрезентативнији речник савременог српског језика, овај проценат је изузетно висок. Што се тиче одомаћених турцизама тешко је подвући границу и утврдити тачан број.

У сваком случају, најмање за трећину анализираних лексема може се рећи да веома активно живе у српском језику, да су одомаћене и да им је обезбеђен стабилан статус у лексичком фонду српскога језика.

С обзиром на то да су се одређени турцизми изборили за своје место у оквиру основног лексичког фонда³⁶, мало је вероватно да им прети ишчезавање из српског језика³⁷. Уколико бисмо на основу фреквенцијских података направили

³⁵ У пасивни фонд улазе бројни историзми, архаичне и застареле речи које се знају из литературе или од старијих рођака.

³⁶ У основни лексички фонд улазе лексеме које означавају делове тела, боје, звуке, облике, сродство, емоције, особине, простор, време, нације, језике, политику, историју, националну културу, савремену науку, савремену технику, храну и пиће, а што се тиче њиховог порекла, највећи је број простих речи прасловенског порекла (Драгићевић 2007: 122, 130). У турском језику значајно место у основном лексичком фонду заузимају и глаголи којима се именују основне људске радње (Шахин 2006: 124). Илустрације ради, глагол **gelmek** *доћи, долазити* има 36 семантичких реализација; глагол **gitmek** *ићи* 22, док глагол **vurmak** *ударити, ударати* има 31 семантичку реализацију.

³⁷ О. Башкан је, анализирајући динамику промена у оквиру општег лексичког фонда, у својој монографији под називом „Лингвистички метод” (Linguistik Metodu) дошао до закључка да за временски период од хиљаду година 19% општег лексичког фонда претрпи промене, а оне се огледају у губљењу лексике, затим семантичким и фонетским променама (Башкан 1967: 160–164).

поређење са Шкаљићевим речником, могли бисмо да изведемо закључак да се од укупно 8742 речи обрађених у Шкаљићевом речнику, данас веома активно користи око 1800 турцизама (основних речи и њихових деривата), односно око 20 процента турцизама. Даље, укупан број турцизама у српском језику износи нешто преко 3000 хиљаде. До тог броја смо дошли када смо укупном броју турцизама обрађених у фреквенцијској листи додали око 2200 изведеница које се често користе. На основу оваквих података, закључујемо да је активних, одомаћених турцизама свакако више у односу на турцизме који нису део активног фонда, јер њихов број премашује половину укупног броја турцизама у савременом српском књижевном говору.

III. СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА

ПОЛИСЕМАНТИЧНЕ ЛЕКСЕМЕ

Полисемија је способност једне лексеме да има више семантичких реализација, односно да има више значења. Сложен однос између речи и њиховог значења први су уочили стоици (Робинс 1967). Они су запазили да један појам може бити објашњен са неколико различитих речи (синонимија), али да, насупрот томе, једна реч може имати различита значења (полисемија). Бављење проблемом полисемије, односно вишезначошћу, има своју дугу историју у филозофији језика, лингвистици, филозофији и култури (Рејвин, Ликок 2000: 1). Овој појави у српском језику Д. Гортан-Премк (1997) посветила је целу монографију. Вишезначне речи су својствене свим језицима. Оне представљају важан део лексичког фонда сваког језика. Тако на пример, седмо издање речника енглеског језика *Вебстер* има 60000 одредница, од којих 21488 одредница или скоро 40 процената, имају два или више значења (Бирд и др. 1987). У циљу пружања што веродостојније слике у вези са местом полисемантичних речи у различитим језима статистички смо анализирали број полисемантичних речи и у турском

језику. Једнотомни речник савременог турског језика (*Türkçe Sözlük*)³⁸ има 63818 одредница, лема. Од тога је 14051 реч која поседује два и више значења, што представља око 22 посто од укупног броја речи. На основу оваквог податка могао би се извести закључак да је у турском број вишезначних речи далеко мањи него у енглеском, али такве закључке треба узимати са резервом, јер је полисемија језичка универзалија. Пример турскога језика потврђује указивање Р. Драгићевић (2007: 128) на чињеницу да се неретко број вишезначних речи прецењује. Као потврду томе наводи податак руског лингвисте Ф. П. Фиљина да су у руском језику две трећине лексема једнозначне. Није познато колики би био њихов број у српском језику, али може се претпоставити да би резултат био сличан ономе који се односи на руски језик. Број моносемичних речи увећавају бројни деривати, у српском су то нпр. релациони, квалитативни, посесивни придеви (на *-ев*, *-ов* и сл.), настали у процесу граматичке деривације, даље, то су атрибутивне именице, затим термини. С друге стране, број моносемичних речи у турском језику уз друге деривате, повећавају и бројне глаголске именице (*-ma/-me*) од различитих глаголских ликова (фактитив-каузатив, рефлексив, пасив, реципрок). Глаголске именице (*-ma/-me*) фреквентне су и имају велики број синтаксичких функција. Велики је број и глаголских именица на (*-ış*) којима се означава начин вршења радње (нпр. *cırlayış* начин пиштања; начин скичања, цвилења).

Међу турцизмима српскога језика има и моносемантичних и полисемантичних речи. Као што је и очекивано далеко је мање полисемичних речи. Навешћемо лексеме са богатијом полисемантичном структуром, односно оне које имају четири и више семантичких реализација:

бадава, базар, барјак, башлук, боја, ђубре, јастук, кавез, казан, каиш, калуп, канат, кашика, кеса, маказе, мамузе, мосур, оцак, пазар, папуча, пармак, перваз, реза, сачма, срма, табор, таман, топ, хајдук, челик, чибук, џеп, шах.

Полисемантичне структуре ових турцизама указују на то да су секундарна значења настала обично од основног значења, односно у процесу радијалне полисемије, а према универзалним принципима индукције (метонимијом,

³⁸ У даљем тексту *ТС* (1998, 2005, 2010).

метафором и синегдохом)³⁹. Као пример наводимо полисемантичне структуре лексема *кавез* и *цеп*.

Примарно значење лексеме *кавез* је *кућица за птице којој су стране од дрвених или металних решетака*. Секундарна значења су: 2. *јаким гвозденим решеткама ограђен простор у коме се држе дивље крволочне животиње*. 3. *соба у старих муслиманских кућа, затворена дрвеним решеткама на прозорима да се не би видела женска лица у соби*. 4. *строго контролисани простор у коме се ко креће и живи*.

Примарно значење лексеме *цеп* је *прорез са кесицом, врећицом на одећи у којој се носе ситније ствари и новац*. Секундарна значења су: 2. *фиг. а. имовно стање. б. новац, готовина*. 3. *вој. простор на коме је део непријатељске војске опкољен са свих страна*. 4. *анат. простор који се ствара у ткиву и пуни нечим*.

Међу полисемичним турцизмима највише је примера радијалне полисемије. Ланчана полисемија коју карактерише настајање секундарног значења из примарног, а затим терцијарног из секундарног ретко се јавља у језику. Издваја се један пример који илуструје ланчану полисемију, а то је лексема *оџак*. Према *Речнику МС*, основно значење лексеме *оџак* је *димњак*. Од примарног значења настало је секундарно значење *огњиште у зиду које је непосредно повезано с димњаком, камин*. Од тог секундарног значења настало је значење *кућа, дом*, а од њега даље метонимијом значење *род, породица (обично угледнија)*. Ова значења су настала ланчано. Ланчана полисемија се неретко укршта са радијалном, па тако настаје радијално-ланчана полисемија. Последње у речнику наведено значење *јамица у земљи за сађење каквог семена, кућица* настало је метафорички, од значења *кућа, дом*.

Међу турцизмима који имају полисемантичне структуре највише је именица, тачније само две лексеме не припадају именичкој групи, а то су прилог *бадава* и речца *таман*. Код лексеме *бадава*, поред лексичке полисемије, јавља се и лексичко-граматичка полисемија, овај прилог прелази у другу граматичку категорију, у речцу:

³⁹ О механизмима настајања секундарних значења лексема в. Драгићевић (2003: 221–229).

бадава прил. 1. а. бесплатно, без икакве награде. б. будзашто, у бесцење. 2. узалуд, без успеха. 3. без разлога. 4. бескорисно, без посла. 5. речца за појачавање: нема шта, није друкчије, мора се признати.

Речца *таман* јавља се и у придевској служби: *који је одговарајуће величине, мере (обично о одећи, обући)*, затим као узвик у служби реченице: *никако, нипошто*.

У српској логвистици о појави када једна врста речи прелази у другу врсту речи писала је И. Грицкат (1967: 226); она је ту појаву назвала граматикална полисемија. И. Грицкат увела је и нови термин ситуациона полисемија (И: 227), подразумевајући под тим случајеве отворене метафоричке индукције, када једна лексема метафорички мења значење према области радне праксе и интересовања. Међу полисемантичним турцизмима такве су лексеме *папуча* и *кашика*, које именују у секундарним семантичким реализацијама разне делове уређаја, машина, направа:

папуча 2. направа у облику хоризонталне степенице на коју се стаје кад се улази у какво возило (вагон, трамвај, кочију и сл.) или кад се из њих излази. 3. а. коритаста кочница која се подмеће под точак. б. метална плоча која се причвршћује уз точкове локомотива да се точкови при вожњи не клижу. 4. шупља железна направа на широкој подлози у коју се утакне мотка да може усправно стајати;

кашика 3. на воденичном колу удубљена даска у коју удара водени млаз те покреће коло. 4. на грађевинским машинама направа с оштрим кљуном која копа, граби и преноси земљу и др. 5. врста вештачке меке на пецаљки у облику кашике.

Вишезначне лексеме временом су претрпеле промене: неке од њих се значењски богате, као што је то случај нпр, са лексемом *маказе*: у *Речнику МС маказе* имају следећа значења:

маказе, маказа ж мн. 1. алатка, оруђе од два ножа причвршћена један за други завртњем а са дршкама подешеним за увлачење прстију којима се отварају и затварају при сечењу чега, ножице. 2. истовремена опасност са две супротне стране, безизлазан положај. 3. врста дечје игре. 4. спорт. врста захвата при рвању. Изр. **упасти у маказе** упасти у безизлазну ситуацију.

РСЈ бележи знатно богатију полисемантичну структуру код одреднице *маказе*:

маказе, маказа ж мн. 1. метална алатка за резање материјала (тканина, папира, танког лима, жице и др.), косе, вуне, ноктију и др., коју чине две укштене оштрице (спојене осовином) са дршкама на којима су отвори за прсте, ножице. 2. зоол. анат. двокраки орган код ракова сличан маказама (1), штисаљка, клешта. 3. фиг. (обично у устаљеним обртима: (у)пасти (ући) у маказе, наћи се (налазити се) у маказама и сл.) а. положај када возило при претицању доспе између два возила која се крећу у супротним смеровима, положај, стање када возилу које претиче у сусрет наилази друго возило пре него што је претицање сасвим завршено. б. вој. положај војних јединица стешњених са страна противничким трупама распоређеним у два крака који се сужавају у облику оштрица маказа (1); војне јединице распоређене са страна противника у два крака, клешта. в. тежак положај опште (обично с истовременом опасношћу с двеју страна), шкрипац. 4. спорт. а. ситуација при којој два играча непрописно затварају пут противничком играчу (у фудбалу). б. врста ударца у фудбалу који се изводи кад је лопта у ваздуху, као и обе ноге играча који је шутира, при чему праве угао као маказе (1) када се отварају, маказице. в. врста захвата у рвању. г. положај смучки на снегу када су њихови врхови растављени а задњи крајеви састављени. д. положај пешака у шаху који истовремено напада две противничке фигуре. Када су у питању спортска термилошка значења лексеме *маказе*, запажамо видљиво семантичко богаћење у оквиру значењске структуре. Ова лексема из општег фонда искоришћена је у више спортских домена као термин.

Пре педесетак година, *маказе* као спортски термин односиле су се само на рвање, односно рвачки захват, док су данас незаобилазне и у фудбалу, скијању, шаху. Сва значења заснивају се на асоцијативној вези између основног значења *маказа* и различитих спортских радњи које су описане у дефиницијама секундарних значења. Ова лексема из општег фонда искоришћена је као термин у више спортских домена. *Маказе* као фудбалски термин, представљају новији и општераширен термин у многим језицима (енг. Scissors, нем. Schere и сл.). На брзо ширење овог термина утиче велика популарност фудбала. *ТС* из 2005.

године не бележи овај фудбалски термин, док је он нашао своје место у последњем издању *ТС* из 2010. године:

makas *им. ар.* 1. маказе. 2. скретница. 3. железничка укрсница. 4. федер, опруга. 5. део кровне конструкције или конструкције на мосту. 6. маказе, врста металног окова за намештај. 7. фиг. крађа, поткресивање. 8. *архит.* греда, носач, конзола; исп. *dirsek*. 9. *пом.* справа за подизање терета. 10. *зоол.* клешта. 11. спорт. маказе у фудбалу.

У српском језику, ово секундарно метафоричко значење, као и сва друга секундарна значења, остварује се у маркираној семантичкој позицији. Тако, у примеру: *Митровићева стајна нога се нашла у „маказама”*. *Да ли су га оне „посекле” или је покушао да извуче „инвалиднину” то је ствар Мажићеве процене.*⁴⁰ предлошко-падешка конструкција у *маказама* представља детерминатор за идентификацију употребљеног значења.

Једно од важних обележја термилошких јединица је да се од њих, док су они у својим затвореним системима, не могу метафорички развити нова значења (Гортан-Премк 1997:124); нова се значења развијају тек онда када оне из преко публицистике пређу у општи лексички фонд. У турском језику се у вези са овим запажа једна појава, управо на примеру спортских термина. Карактеристично је то да поједини спортски термини, најчешће су то глаголски изрази, прелазе из термилошког у општи лексички фонд и развијају метафором нова значења, врло фреквентна у свакодневном говору. Таквих је израза највише у вези са рвањем, што је и очекивано с обзиром на његову старину у Турској, али се јавља и у вези са новијим спортским дисциплинама, као што је бокс (Аксан 1996: 37). Глаголски израз **havlu atmak** је из основног, термилошког значења спор. *бацити, бацати пешкир, преда(ва)ти борбу у боксу*, развио и секундарно значење *прихватити, прихватити пораз*.

У другом случају долази до нестајања појединих значења, јер нестају појмови или појаве који су им у основи, тако на пример од три значења која бележи *Речник МС* за лексему *софа*: 1. широка, тапецирана клупа са наслоном, покривена тканином или кожом, канабе; 2. уздигнути простор пред џамијом уза зид на коме се клања; 3. леја, у *РСЈ* је забележено само прво значење ове лексеме.

⁴⁰<http://srbin.info/2013/04/gde-grese-srpski-fudbaleri-trenira-se-da-se-to-ne-bi-desavalo-analiza/>

Увидом у *СД речник турцизама* можемо закључити и то да је мало деривата који имају три и више значења:

аветно, арапка, баждарина, бајалица, барјактар, обаталити, баца/бацо, беглук, бећарац, обојен, обојити, бургијаш, губавица, делија, јастучак, јастучић, јуришати, калаузити, кашикар, коврчав, заковрчити, копилица, копчати, укупчати, окречити, оцаклија, папучар, пашалук, султана, торбар, турски, ћифтарисати, харамбаша, чардаклија, чаркати, ушећерити, шугавац, шугавица.

Оно што им је заједничко је то да су у највећем броју случајева то деривати настали у процесу деривације од потпуно адаптираних турцизама, далеко је највише првостепених именичких деривата, неки од њих су префиксирани глаголи, затим следе трпни придеви од префиксираних глагола, првостепени придевски деривати и сл. Већи број ових полисемантичних деривата развио је своју полисемантичну структуру на сличан начин као и мотивна реч од које је настао: 0 **торба** ж 1. врећица, кеса која се обично носи о рамену или у руци: школска ~, војничка ~, ручна ~. 2. кеса на трбуху код торбара, у којој женка носи младунце откад се роде док не ојачају, тоболац; $1_2 < 0$ **торб-ар** м 1. онај који прави, израђује и продаје торбе. 2. онај који у торби или чему другом носи разну робу и продаје по кућама (обично по селима), покућарац. 3. мн. зоол. ред и подред сисара чији се младунци развијају без постељице, а у већине врста женка их неко време по рођењу носи у нарочитој кеси на трбуху, тоболчари, Marsupialia. Иако је ово најчешћи начин на који деривати могу да развију полисемантичну структуру, међу турцизмима има и оних лексема које представљају изузетак на који је указао П. Радић (1997), а то је да одређени деминутиви развијају терминолошка значења која немају непосредне везе са мотивним речима: **чобан-чица** ж 1. дем. ← чобанка. 2. бот. покр. в. црвени глог (уз глог, изр.); **каранфил-ић** м 1. дем. ← каранфил. 2. бот. тропско дрво *Eugenia caryophyllata* из пор. смрча чији се осушени цветни пупољци употребљавају као зачин и лек и сл. Наша грађа показује да таква терминолошка значења не морају развити само деминутиви, већ и деривати који су изведени сложеним суфиксом *-авица*: $1_3 < 0$ **губ-авица** ж 1. а. болесница од губе. б. фиг. дволична женска особа. 2. зоол. жаба краставица. 3. покр. запуштена земља на којој неће ни трава да расте. $2_2 < 1_1$ **шуг-авица** ж 1. шугава женска особа. 2. пеј. бедница; неваљачица. 3. бот. срндак *Lepiota procera*.

Издвојили бисмо и полисемантичне деривате *беглук* и *пашалук*:

0 **бег** м муслимански племић, велики поседник у турском царству.; $1_2 < 0$ **бег-лук**⁴¹ м 1. бегова земља, бегов посед. 2. крај, подручје којим управља бег. 3. обавезан рад на беговској земљи.

0 **паша** м ист. титула високих војних и цивилних достојанственика у османлијском царству, у Египту и неким другим муслиманским државама; особа која носи такву титулу; $1_2 < 0$ **паш-алук**⁴² м 1. а. највећа управно-територијална јединица у османлијском царству, чији је главар паша био непосредно подређен царској влади или Порти. б. област у којој се влада окрутно и самовољно. 2. покр. војска која се покупи у подручју једнога паше. 3. пашинство, пашина власт.

Обе лексеме у *СД речнику турцизама* обрађене су као изведенице, јер није могуће, с обзиром на продуктивност турских творбених форманата у српском језику, тачно тврдити да ли су ове лексеме неизведенице, то јест фонетски и морфолошки адаптиране турске речи или су настале као резултат наших творбених процеса. Увидом у значењске структуре ових основних и изведених речи, примећује се да деривати имају више значења него основне речи, што би можда могло да укаже и на њихов независан семантички и деривациони развој.

Анализирајући грађу, дошли смо до одређених закључака:

1. Међу полисемантичним речима највише је именица.
2. Највише значења имају стожери гнезда, просте речи, док је полисемија ређе заступљена код изведеница и сложеница.
3. Вишезначне речи углавном припадају семантичким пољима које се односе на човека и његов живот, покућство, одевне предмете, друштвени живот и сл. Турцизми потврђују закључак до кога је дошао М. Дешић (1990: 3–9) да су семантички најбогатије лексеме које се односе на човека.
4. Око 23% турцизама у нашој грађи спадају у полисемантичне речи.

⁴¹ тур. beylik.

⁴² тур. paşalık.

СЕМАНТИЧКА АДАПТАЦИЈА

Важан аспект семантичког проучавања турцизама представља анализа њихове семантичке адаптације која пружа увид у начин формирања значења турцизама приликом интеграције у српски лексички систем, а у вези са тим и које се семантичке промене и какви се значењски односи јављају између турцизама и њихових еквивалената у турском језику. Овакве семантичке анализе углавном су се радиле на веома ограниченом корпусу, без дубљих семантичких поређења лексема у српском и турском језику⁴³. Семантички аспект позајмљеница је у односу на фонолошки и морфолошки у знатно мањој мери био предмет истраживања у оквиру феномена лексичког позајмљивања.

Корпус турцизама у српском језику је веома богат и семантички разнородан и његова анализа би захтевала посебну студију у којој би се свака реч понаособ подвргла анализи уз поштовање дијахронијског приступа, праћења развоја значења како у турском, тако и у српском језику. У том смислу тешко је утврдити редослед преношења значења, јер развој значења у српском не мора нужно да прати развој значења одређене речи у турском језику.

У нашем даљем раду ћемо се ограничити на репрезентативне примере у циљу давања увида у семантичку адаптацију турцизама, анализирајући турску реч (модел) и српску реч (реплику) на синхронијском нивоу. Р. Филиповић (1986: 161–178) разликује примарну и секундарну адаптацију на семантичком нивоу. Под примарном адаптацијом подразумевају се оне промене које настају приликом трансфера речи из језика даваоца у језик прималац, док се даље семантичке промене речи у процесу интеграције везују за секундарну адаптацију. У оквиру семантичке адаптације издваја следеће промене: 1. нулту семантичку екстензију; 2. сужење значења: а. сужење броја значења и б. сужење значењског поља; 3. проширење значења: а. проширење броја значења; б. проширење значењског поља.

⁴³ В. Глибановић-Вајзовић (1990: 220–229); Шито (1988: 159–168).

Нулта семантичка екстензија

Нулта семантичка екстензија јавља се када значење турцизма остаје непромењено и у потпуности одговара значењу модела, турске речи. У нашој грађи то се односи на бројне моносемантичне речи које припадају одређеним терминолошким системима:

нпр. биљке:

(T) bamya = (C) бамња

(T) erguvan = (C) јоргован

(T) nane = (C) нана

(T) nar = (C) нар

(T) şebboy = (C) шебој

јело и пиће:

(T) baklava = (C) баклава

(T) kadayıf = (C) кадаиф

(T) keşkek = (C) кешке

(T) külbastı = (C) ћулбастија

(T) helva = (C) алва

занимања и занати:

(T) hamal = (C) амал

(T) balıkçı = (C) балугџија

(T) karacası = (C) капамација

(T) tercüman = (C) терџуман

државна администрација, управа, титуле:

(T) binbaşı = (C) бимбаша
(T) emin = (C) јемин
(T) kaуmakam = (C) кајмакам
(T) kartan paşa = (C) капуданпаша
(T) kapukâhyası = (C) капућехаја
(T) muallim = (C) муалим
(T) müderris = (C) мудерис
(T) müezzin = (C) мујезин
(T) muhtar = (C) муктар
(T) muhafız = (C) мухафиз

мере:

(T) şinik = (C) шиник
(T) okka = (C) ока
(T) ölçek = (C) улчек

религија, веровања, митологија:

(T) ikindi = (C) икиндија
(T) cenaze = (C) ценаза
(T) peygamber = (C) пејгамбер
(T) ezan = (C) езан;

новац:

(T) mahmudiye = (C) махмудија
(T) findıklı = (C) фундаклија

оружје:

(T) lobut = (C) лобод

(T) harbi = (C) харбија

(T) şışhane = (C) шешана

обућа:

(T) nalın = (C) нанула

кућа и покућство:

(T) pencere = (C) пенцер

(T) testere = (C) тестера

(T) satır = (C) сатара

Код наведених лексема није дошло до даљег семантичког развитака, а увидом у њихов статус јасно је да до тога у највећем броју случајева неће ни доћи, јер већи део ове лексике припада или пасивном лексичком фонду или терминолошком фонду.

Сужење значења

Сужење значења представља најчешћу промену у процесу језичког посуђивања.⁴⁴ Речи се позајмљују у циљу именовања новог појма или предмета специфичног за културу језика даваоца и тада долази до тога да се од свих значења модела преноси само оно које је у вези са специфичним контекстом. С обзиром на то да речи обично имају више од једног значења, најчешћа промена приликом лексичког посуђивања јесте сужење значења (Филиповић 1986: 164).

Извршићемо семантичку анализу турцизама у српском језику на одабраном узорку, како би се стекао увид у ову врсту семантичке промене, односно увид на који начин долази до сужења значења, односно која значења се преносе у језик прималац. Као полазиште за анализу модела послужио нам је *ТС*, јер је он

⁴⁴ У турском језику раширена је употреба термина *сужење значења* (*anlam daralması*) (исп. Аксан 1995: 537; Коркмаз 2007: 19; Хатибоглу 1972: 14; Топалоглу 1989: 25).

најобухватнији речник савременог турског језика. Овај речник издаје Турско лингвистичко друштво од 1945. године. Крајем 2010. године изашло је и обновљено и обogaћено 11. издање. Поседује лексички фонд од 122.423 речи, термина, израза, афикса и значења. У њему се налази 92.292 лексичке јединице. Речи су поткрепљене са 34.672 примера ексцерпираних из књижевних дела. У тексту речника укупно има 1.454.903 речи.⁴⁵ Број значења наведених у овом речнику представља полазиште за праћење значења која одређена реч има у српском језику. Код модела ће бити у загради наведен укупан број значења, док ће код реплике бити наведен редни број или словна ознака преузетог значења. Тиме се даје преглед односа значења модела и реплике:

Нпр:

(Т) sarma (6) (С) сарма (5. значење = кув. јело од пиринча и сецканог меса увијеног у лишће (киселог) купуса или у виново лишће)⁴⁶

Турцизми који бележе само једно значење модела:

(Т) mum (4) (С) мум (1. прво значење = покр. свећа)

(Т) misafir (2) (С) мусафир (1. значење = покр. гост, путник-намерник)

(Т) kurşun (2) (С) куршум (2. значење = пушчано или слично зрно, тане, метак)

(Т) taze (5) (С) тазе (1. значење = прид. непром. свеж: ~ пециво, ~ вода)

(Т) uzun (4) (С) узун (1. значење = заст. висок, дуг, велик)

(Т) kısmet (5) (С) кисмет (1. значење = покр. судбина, удес)

(Т) kaş (5) (С) каш (2. значење = покр. ункаш, облук)

(Т) kuşluk (3) (С) кушлук (1. значење = покр. доручак, ручак)

(Т) mülk (3) (С) мулк (1. значење = ист. покр. облик приватне земљишне својине у феудално доба; исп. милћ, милће, миљак)

⁴⁵ У даљем тексту *ТС*.

⁴⁶ При превођењу лексема из *ТС* користили смо Ђинђић/Теодосијевић/Танасковић 1997 и Ђинђић М. 2013б.

(T) nimet (4) (C) нимет (1. значење = покр. божја благодат, божји дар)

(T) musandıra (2) (C) мусандер/мусандера/мусандра (1. значење = покр. велики ормар у зиду с преграцима, украшеним разбаријама (обично за смештај постељине)

(T) senet (2) (C) сенет (1. значење = покр. исправа, документ; потврда)

(T) paçalık (4) (C) пачалук (1. значење = покр. доњи део ногавице око чланака у турских чакшира или димија)

(T) meze (2) (C) мезе (1. значење = јестиво (салата, сир, месо и сл.) од кога се помало узима уз пиће, закуска уз пиће)

Као што се види из наведених примера, најчешће је преузето основно значење. Један од изузетака представља лексема *куршум*, која у српском језику има оно значење које је секундарно значење у турском језику. Изгледа да језик прималац позајмљује секундарно значење неке лексеме у случају када сам поседује лексему за именовање онога појма који представља основно значење ове лексеме у турском језику:

куршум м пушчано или слично зрно, тане, метак. Изр. **омастиће** ~ биће убијен.

kurşun 1. *isim, kimya* Atom numarası 82, atom ağırlığı 207,21, yoğunluğu 11,3 olan, 327,4 °C'de eriyen, yumuşak ve bükülgen, mavimtırak esmer renkte bir element (simgesi Pb) = олово. 2. *Tüfek, tabanca vb. hafif ateşli silahlarda kullanılan mermi* = метак, зрно.

Судећи по старини лексеме *олово* у српском језику и њеном прасловенском пореклу, (Скок 2: 554) могуће је да је из турског преузето само секундарно значење. Међутим, постоји и могућност за једно другачије тумачење, тумачење које би укључило могућност да је и примарно значење *олово* постојало у српском језику и да се у некој фази изгубило из језика, да га је потпуно потиснула домаћа лексема *олово*. У прилог томе иде застарела полусложеничка реч *куршум-шећер*, коју бележи *Речник САНУ* и чији први део означава *олово*:

куршум-шећер м хем. заст. оловни ацетат чији се бели кристали растварају у води дајући раствор слатког укуса, оловно белило.

Управо овакав пример говори о томе да код семантичке адаптације турцизама треба опрезно користити термин сужење значења, јер они су, хронолошки гледано, старе позајмљенице, код којих се не може искључиво на основу стања на синхронијском пресеку донети поуздан закључак о свеукупном семантичком статусу. Међутим, може се говорити о посебном акту позајмљивања за свако значење, што резултира тиме да је одређена реч позајмљена у одређеним значењима. И. Клајн (1971: 174-175) указује на то да са опрезом треба схватати уврежени термин *сужење значења* „као да се једна реч позајмљује комплетно са свим својим значењима, па се накнадно диференцира и специјализује, одбацујући садржаје који су већ покривени домаћим изразима. То не би било могућно јер се реч не преноси из речника већ из одређених контекста у којима има само једно значење”.

Постоје и турцизми који су задржали више од једног значења, нпр:

(Т) horoz (4) (С) хороз (1. значење = петао)

(2. значење = окидач на пушци и сл. оружју)

(Т) iskele (7) (С) скела (2) (1. значење = брод, сплав или нарочито

подешена лађа која се креће или дуж јаког ужета или помоћу мотора, а служи за превоз људи, стоке и др. на местима где нема моста, трајект; место (на реци, мореузу) где се врши такав превоз.)

(5. значење = (обично мн.) грађ. помоћна конструкција која се привремено подиже при грађењу или рушењу објеката.

(Т) sucuk (2) (С) суцук (2) (1. значење = кобасица од брављег (овчјег) или говеђег меса).

(2. значење = слаткиш од брашна, шећера и згуснуте шире у облику кобасице).

(Т) taban (14) (С) табан (1 . значење = доња страна стопала, потплат).

(5. значење: дно).

(Т) top (8) (С) топ (8. Значење: војн. врста артиљеријског оруђа, ватрено оружје сразмерно широке, у новије време редовно изолучене цеви којим се обично на веће даљине испаљују експлозивни хици (гранате): далекометни ~ , бестрзајни ~ , противавионски ~ , брдски ~ , брзометни ~).

(4. значење: труба тканине)

Код другог преузетог значења (*труба тканине*) дошло је до сужења у значењском пољу, јер у турском језику топ означава било коју ролну, нпр. *kâğıt topları*, ролне папира, али и трубу тканине: *kumaş topu*.

Није ретка појава да одређени турцизми поред тога што имају мањи број значења у односу на одговарајућу реч у турском језику, бележе и сужење у преузетом пољу значења. Лексема *ада* у српском језику има само једно значење:

ада ж речно острво, речни оток.

Ово значење представља основно значење лексеме *ада* у турском језику, уз напомену да је у српском језику дошло до сужења у значењском пољу, јер *ада* означава само речно острво, а не острво уопште као у турском:

Т *ада* (4) (С) *ада* (1. значење сужено = само речно острво).

С друге стране, лексема *чантра* има, као и у турском језику, једно значење, али је у процесу семантичког прилагођавања дошло до сужења у значењском пољу:

чантра ж заст. омања кожна торба која се обично носи обешена о раме, кеса, бисаге.

çanta *им.* торба, ташна; кофер.

Проширење броја значења⁴⁷

Немали је број турцизама који су се у процесу секундарне адаптације семантички даље развијали и постали полисемантични:

KAŞIK – КАШИКА

Лексема *кашика* изведена је од турског модела *kaşık* и представља добро адаптирану лексему са богатом полисемантичном структуром. У *Речнику МС* забележене су следеће семантичке реализације ове лексеме:

⁴⁷ У турском језику раширена је употреба термина *проширење значења* (*anlam genişlemesi*) (исп. Аксан 1995: 538; Коркмаз 2007: 20; Хатибоглу 1972:14; Топалоглу1989: 26).

кашика ж 1. предмет којим се захвата житко јело. 2. количина чега колико може стати у једну кашику. 3. на воденичном колу удубљена даска у коју удара водени млаз те покреће коло. 4. на грађевинским машинама направа с оштрим кљуном која копа, граби и преноси земљу и др. 5. врста вештачке меке на пецаљки у облику кашике.

Реч *kaşık* забележена је у *Divanü Lüğati't-Türk* (Зборник турског језика)⁴⁸, чији је аутор К. Махмуд. Овај речник представља први писани речник турског језика и прву турску граматику из 11. века и садржи 7500 речи и њихових арапских еквивалената. Забележеност у овом речнику сведочи о њеној старини, као и о томе да је ово изворно турска реч.

У ТС ова лексема бележи следеће семантичке реализације:

kaşık 1. *isim* Sulu veya bazı ufak taneli yiyecekleri ağza götürmeye yarayan saplı sofraya aracı (= кашика)

2. Ucu iğneli kaşık biçimindeki olta (= пецаљка у облику кашике).

Поређењем значења лексеме *кашика* у српском и турском језику, изводи се закључак да су прво и пето значење резултат примарне адаптације (оба значења модела су преузета у реплици), док друго, треће и четврто значење представљају проширење значења у процесу секундарне адаптације:

(Т) kaşık (2)

(С) кашика I (прво и пето значење)

II (+ друго, треће и четврто значење)

GÜBRE – ЋУБРЕ

Лексема *ћубре* изведена је од турског модела *gübre*, бележи четири семантичке реализације и веома је фреквентна по употреби у српском језику:

ћубре, -ета с 1. смеће, нечистоћа, отпаци: сандук за ~, избацити ~. 2. устајали и нагомилани сточни измет, балега, стајско гнојиво које служи за ђубрење земље:

⁴⁸ Кашгарли (1989: 383).

стајско ~, коњско ~. 3. → ђубриште: бацити на ~. 4. (и зб.) фиг. пеј. а. (зб. ђубрад) рђава, неморална особа, односно рђаве, неморалне особе, олош: белосветско ~, ђубрад једна! б. безначајна, безвредна ствар (нпр. лоша књига, слаба, неквалитетна храна и сл.).

Ова лексема представља турцизам грчкога порекла (Скок 1: 482), а у самом турском језику није се даље семантички развијала, моносемантична је, поседује само једно значење.⁴⁹

gübre isim Verimini artırmak için toprağa dökülen her türlü hayvan dışkısı, kimyasal veya bitkisel madde, kemre (= устајали и нагомилани сточни измет, балега, стајско гнојиво које служи за ђубрење земље).

Процес примарне и секундарне адаптације лексеме *ђубре* може се приказати на следећи начин:

Примарна адаптација:

(Т) gübre = (С) ђубре I (друго значење)

Секундарна адаптација:

(Т) gübre (С) ђубре II (+ прво, треће и четврто значење)

Четврто значење лексеме *ђубре* је пример пејоризације, семантичке промене до које долази у процесу секундарне семантичке адаптације. До развоја пејоративних значења долази када је реч интегрисана у језику примаоцу, а на развој оваквих значења утичу бројни лингвистички, а и екстралингвистички фактори. Једна од особина турцизама јесте развијање експресивних значења која

⁴⁹ Ова лексема учествује у творби одређног броја сложеница: *gübre böceği, gübre gazi, samanlı gübre, suni gübre, yarpa gübre*.

не постоје у турском језику.⁵⁰ Лексема *ђубре* показује висок степен експресивности. Као прво, именује неморалну особу, а затим и ствари лоше по квалитету. Експресив *ђубре* показује континуитет на дијахронијском плану, део је наслеђене експресивне лексике, а уједно има стабилан статус фреквентног експресива на синхронијском плану.⁵¹ Лексички експресив *ђубре* често се среће у савременом књижевном дискурсу. Писци овај експресив, као и експресиве уопште, користе у циљу изражавања одређене емоције, чиме добијају одређене стилске ефекте:

– Шта је *ђубре*? – поздравио је Дуплог Абага (Пиштало 2000: 50). Срам те било, *ђубре* балаво – чуо сам са свога прозора како јој говори Дагановић (Селенић 2002: 290). За Њемце, *ђубре*, голотрбо играло! (И: 365).

KAZAN – КАЗАН

Лексема *казан* добијена је од турског *kazan*. Бележи четири семантичке реализације:

казан м 1. већи метални суд који служи за загревање, кување и сл., котао: бакарни ~, војнички ~. 2. а. уређај за печење ракије. б. техн. затворени котао у коме се загревањем вода претвара у пару. 3. фиг. заједничка масовна исхрана: ићи на казан. 4. фолкл. врста игре: играли се казана.

⁵⁰ Бројни су примери где се у процесу семантичке деривације развијају нова значења која због експресивности имају одређену стилску функцију. Турцизми са таквим значењима постају део жаргона: *буђави* (родитељи), *буразер* (брат), *чобан(ин)* (прост, примитиван човек), *фурунција* (хомосексуалац), *кеса* (глупа особа), *пекмез* (размажена особа), *пешикир* (*пешико*) (хомосексуалац), *прангијаши* (музичар, свирач), *сунђер* (алкохоличар), *тон* (глува особа), *туришца* (досадна особа), *тулипан* (глупа, ограничена особа) и сл. О раширеној употреби погрдних речи турскога порекла у свакодневном говору, нарочито у сфери популарне културе уз позиционирање у језику кроз друштвени, културолошки, историјски и антрополошки контекст в. Ђинђић М. /Петровић (2013: 405–417).

Учестала употреба пејоратива је позната особина жаргона. Љубазност није карактеристична за жаргон, јер га карактерише генерално одсуство поштовања за друге, услед чега се суптилне и нежне емоције вешто скривају (Де Клерк 1992: 281), док се негативне емоције неспутано испољавају.

⁵¹ С. Ристић (2004: 169–185) је извршила испоређење наслеђене и савремене експресивне лексике на основу списка из часописа Скоротеча из 1844. године и најновијег омладинског жаргона, где је као главни корпус послужио *Речник ђачког жаргона* из Вршца и спискова жаргонске лексике објављених у *Петничким свескама. Грађа* (историјска грађа стране, несловенске лексике српског књижевног језика у временском распону од 1660-1817) показује да турцизми доминирају у експресивној лексици тога времена (Ристић 2006: 150–151).

У турском језику ова лексема има два значења:

kazan 1. *isim* Çok miktarda yemek pişirmeye veya bir şey kaynatmaya yarayan büyük, derin kap (= већи метални суд који служи за загревање, кување и сл., котао: бакарни ~, војнички)

2. Buhar makinelerinde, kalorifer tesisatında, suyun kaynatıldığı büyük derin kap (= затворени котао у коме се загревањем вода претвара у пару).

Резултати примарне и секундарне адаптације могу се приказати на следећи начин:

Примарна адаптација:

(Т) kazan = (С) казан I (прво и друго б) значење)

Секундарна адптација:

(Т) kazan (С) казан II (+ друго а) значење, треће и четврто значење)

KAUIŞ – КАИШ

Лексема *каиш* у српском језику има пет значења:

каиш м 1. дуга трака од коже (ређе од чврсте тканине) која служи као појас или за везивање. 2. оно што има облик каиша. 3. пом. једна од дасака којима се покривају бокови лађе. 4. лихва, зеленашење, каишарлук. 5. превара, подвала.

У турском језику лексема *kauiş* поседује три значења.

kauiş 1. *isim* Bağlamak, tutmak veya sıkmak amacıyla kullanılan, dar ve uzun kösele dilimi (= каиш, ремен).

2. Kol saatinin bileğe bağlanmasını sağlayan, deriden yapılmış gereç (=каиш за ручни сат).

3. Ustura bilenen cilalı kösele (=каиш за оштрење).

Поступак презентације полисемантичне структуре лексеме *каиш* друкчије је у српском и турском речнику. Значења добијена метафором, на основу облика, дата су као посебна значења у турском језику, док су у речнику српског језика она дата као отворен систем под једном дефиницијом (*оно што има облик каиша*). У процесу секундарне адаптације развијена су још три нова значења.

TABUR – ТАБОР

Лексема *табор* има у српском језику богату полисемантичну структуру:

табор м 1. а. једна (било која) од двеју сукобљених војски, зараћених одн. непријатељских страна, сила. б. уопште једна од двеју сукобљених група, противничких страна. 2. а. место са разпетим шаторима, уређено за становање људства (обично војске), логор; улогорена војска, караван и сл. б. зб. људи који бораве на тако уређеном месту, логор: козачки ~, цигански ~. 3. а. већа војна јединица, батаљон. б. ист. усташка општинска организација у Независној Држави Хрватској у доба II светског рата. 4. група истомишљеника, интересима, ставовима и сл. међусобно повезаних људи, савез.

У турском језику лексема *tabur* бележи две семантичке реализације:

tabur 1. *isim, askerlik* Dört bölükten kurulan, bir binbaşının komutasındaki asker birliği (= батаљон).

2. *Küme, uğın, grup* (= маса, светиња; група).

Лексема *табор* позајмљена је у примарном значењу које има у турском језику, у значењу *веће војне јединице, батаљона*; оно у савременом српском језику не представља основно значење:

Примарна адаптација:

(Т) **tabur** = (С) табор I (треће значење)

Секундарна адаптација:

(Т) **tabur** (С) табор II (+ прво а) и б) значење, друго а) и б) значење, треће б) значење и четврто значење)

HAJDUT – ХАЈДУК

Лексема *хајдук* је у српском језику у основној семантичкој реализацији историзам, док је друго значење оно значење које је преузето из турског језика. Као што се види на основу полисемантичне структуре, лексема *хајдук* семантички се богато развила:

хајдук м (вок. хајдуче; мн. хајдуци) 1. ист. одметник од турске власти и члан дружина које су штитиле народ борећи се против турског насиља. 2. а. одметник уопште, разбојник. б. препредењак, превејанац; лопов, тат. 3. заст. покр. пандур. 4. покр. натеха, направа за вађење течности из суда. 5. бот. назив за биљке црвеног, жутог, белог или шареног цвета који се ноћу развија, ноћурак.

У турском речнику ова лексема је моносемантична:

haydut –du isim Silahlı soygun уаран, yol kesen kimse (= одметник, разбојник).

Примарна адаптација:

(Т) **haydut** = (С) хајдук I (друго а) значење)

Секундарна адаптација:

(Т) **haydut** (С) хајдук II (+ прво, друго б) значење, треће и четврто и пето значење)

REZE – PEZA

Српски језик је код лексеме *peza* из турскога језика позајмио само друго значење, односно позајмљена је само у значењу *засуна*, које у српском језику представља основно значење:

peza ж 1. а. уска гвоздена плочица којом се затварају врата са унутрашње стране, заворница, преворница, засун. б. затварач на вратима железничких вагона који се диже и спушта приликом отварања и затварања. 2. језичак у брави којим се помоћу кључа закључавају врата. 3. бразда, усек, засек. 4. бот. в. хајдучка трава (под хајдук).

reze 1. *isim* Mentеше (= шарка)

2. Кариуи іçeriden ve dıřarıdan аçır карамaya уarayan ve баřparmakla basılarak іřletilen дўzen (= засун).

Праћење семантичког развоја може да да различите резултате код различитих лексема. Резултати семантичких промена указују на то да често једна лексема у српском језику има потпуно другачији развој од одговарајуће лексеме у турском језику, да ширење семантичког поља и развитак нових значења немају међусобне везе. Као илустрацију навешћемо лексему *чанак*.

чанак, -нка м 1. а. чинија, здела за јело (обично дрвена). б. здела или кутија у којој се држи ситан новац. 2. у старинској пушци кременјачи место где се сипа барут, прашник. 3. кориташце испод воденичког коша из којег жито пада на жрвањ.

çanak, -ğı 1. *isim* Toprak, metal vb. bir maddeden yapılmıř уayvan, çukurca kap (= чанак, чинија за јело (земљана, метална и сл.)). 2. *bitki bilimi* Çiçeğın en dıřında bulunan yeřil уaprakların tümü (= бот. чашица цвета). 3. *coğrafya* Çevresine göre alçakta bulunan, derinliğı genişliğinden az olan arazi (= геог. котлина, удолина). 4. Göz çukuru (= очна дупља).

У српском језику основно значење представља делимично сужење у односу на значење турског модела, јер је *чанак* обично дрвен. Нова значења лексема *чанак* представљају резултат уопштавања, генерализације који почива на асоцијативним односима, односно на принципу метафоре, реализоване у одређеној семантичкој позицији. Из основног значења развила су се друга значења. По истом принципу су се развијала секундарна значења и у турском језику, с тим што се секундарна значења ни у једној реализацији значењски не поклапају у српском и турском језику.

Сличан пример пружа нам и лексема *цеп*:

цеп м 1. прорез са кесицом, врећицом на одећи у којој се носе ситније ствари и новац: ~ на капуту, ~ на хаљини, извући новчаник из цепа, ставити у ~. 2. фиг. а. имовно стање: угрозити нечији ~. б. новац, готовина: не жалити свој ~ за нешто. 3. војн. простор на коме је део непријатељске војске опкољен са свих страна: упасти у ~, извући се из цепа. 4. анат. простор који се ствара у ткиву и пуни нечим: парадентозни ~.

сер, -bi *im. ar.* 1. Genellikle bir şey koymaya yarayan, giysinin belli bir yeri açılarak içine yerleştirilen astardan yapılmış parça (= *цеп*). 2. Trafiği kolaylaştırmak, araçların durabilmesine olanak sağlamak için yaya kaldırımları veya şehirler arası yolların kenarlarında bulunan taşıt yanaşma yeri (= проширење пута за краће паркирање, за краће задржавање аутомобила). 3. *ser telefonu* (= мобилни телефон). 4. *askerlik Savaş alanının bir yerinde düşmanın geriletilmesiyle ortaya çıkan taktik durum, çökertme* (= вој. уклињавање). 5. *spor Otomobil yarışlarında arabalarının yarışa başladıkları nokta* (= стартна линија аутомобила на аутомобилским тркама).

Оно што је уочљиво у обема полисемним структурама наведених речи јесте то да се у српском и турском језику јавља иста продуктивна сема која даје различите семантичке садржаје. Продуктивна сема је она која се односи на облик *цеп*. Њеном продуктивношћу настала су нека од секундарних значења у српском (*простор на коме је део непријатељске војске опкољен са свих страна; анат. простор који се ствара у ткиву и пуни нечим*), као и у турском језику

(проширење пута за краће паркирање, за краће задржавање аутомобила; стартна линија аутомобила на аутомобилским тркама).

Метафоричком индукцијом према семантичкој компоненти која се односи на намену могу се тумачити семантичке реализације у српском језику: фиг. а. имовно стање: угрозити нечији ~. б. новац, готовина: не жалити свој ~ за нешто.

Лексема *ser* се у турској литератури наводи као аутентичан пример речи која различитим принципима развија нова значења. Б. Сав (2003: 160) издваја два значења лексеме *ser*, једно хронолошки гледано новије, настало елипсом (*ser* ← *ser telefonu*), којим се именује *мобилни телефон*, као и значење добијено метафоризацијом *проширење пута за краће паркирање, за краће задржавање аутомобила*, за које аутор сматра да је добијено метонимијом. Значење *мобилни телефон* први пут се јавља у 9. издању *ТС* из 1998. године: 5. *kablosuz telefon* (= бежични телефон). У најновијем, 11. издању Турског речника као синоним је наведен и *mobil telefon* (= *mobilni telefon*), који није фреквентан по употреби.

Иако су се секундарна значења у оба језика развијала према углавном истим моделима, поставља се питање који су разлози настанка сасвим различитих значења у оквиру сваке полисемантичне структуре понаособ. Узроке за овакве семантичке разлике треба тражити и у лингвистичким и у нелингвистичким факторима, социолингвистичким, психолошким, културно-антрополошким, историјским и сл. Нова значења се формирају пратећи друштвени развој, постојеће речи се користе у новим контекстима, чиме се лексика стално прилагођава и мења у актуелним друштвено-политичким околностима, остављајући траг кроз време о економској, културној и социјалној историји двају народа, односно њихових говорника.

Д. Шито (1988: 159–168) врши анализу семантичких померања у употреби турцизама у савременом говору узимајући за полазиште дефиниције из Шкаљићевог речника, што резултира тиме да се промене прате без контактолошког аспекта, односно без увида у стање у турском језику, али се пружа увид у развој и промене значења на домаћем терену. У раду се наводи да су само две лексеме из Шкаљићевог речника забележиле сужење у значењском пољу: *буца*, *сокак* (И: 163). Лексема *сокак* је врло илустративан пример, јер гледано дијахронијски, код ове лексеме је у процесу адаптације дошло до сужења

у значењском пољу, јер је лексема *sokak* у турском значила било коју улицу. Лексема *sokak* је под утицајем временских и социјалних фактора променила, сузила значење и означава данас мању, уску улицу, док *bulvar* именује дугачку, широку улицу. Сличан развој имамо и у српском језику, данас се користе учестало лексеме *улица*, односно *булевар*. Нове реалије потискују старе, самим тим се због језичке економије статус сваке лексеме може посматрати као привремен. Семантички развоји су одвојиви у двама језицима, српски неретко чува и старо стање, стање које је имала лексема приликом преузимања. У српском језику данас *sokak* није фреквентна лексема, стилски је маркирана у књижевној употреби. Овакав пример управо показује колико су дијахронијски и синхронијски приступ међусобно повезани у доношењу закључака у семантичким анализама, као и то да статус лексеме варира.

У циљу одређивања семантичког статуса, извршили смо анализу 60 најфреквентнијих турцизама у српском језику⁵² њиховим поређењем са турским моделом. На тај начин добили смо статистичке податке који показују да је процентуално највише лексема (38%) које имају мањи број значења у односу на еквивалентне речи у турском језику. Овакав резултат је и очекиван, јер се сужење значења најчешће јавља приликом адаптације значења. Оно што се издваја је висок, готово исти проценат лексема које имају исти број значења као у турском језику (37%), док чак 15% лексема има више значења у односу на турски модел. Добијени резултати су и очекивани, с обзиром на то да се ради о високо фреквентним турцизмима у савременом српском језику. Висока семантичка адаптираност анализираног узорка потврђује стабилност ових лексема, њихов чврст и веома активан статус.

Губљење семантичке везе између модела и реплике

Постоји изванредан број примера код којих се значење у реплици у потпуности разликује од значења које одређена реч има у језику моделу. Илустративан пример представља лексема *сијасет*. У *Речнику МС* дефинисана је као:

⁵² В. фреквентијску листу на стр. 20–24.

сијасет м 1. мноштво, велика множина, сила чега. 2. а. неприлика, беда, зло, напаст. б. бука галама. 3. казна.

У савременом турском језику, ова реч арапског порекла дефинисана је на следећи начин:

siyaset, -ti *им. ап.* 1. политика. 2. дипломатија.⁵³

У циљу проналажења евентуалног значењског еквивалента у арапском језику, као изворном за лексему *сијасет*, дошли смо до податка да у арапском језику именица **Siyāsa** има слично значење онеме значењу које има у турском језику лексема *siyaset*:

Siyāsa – *upravljanje, vođenje; konjušarstvo; politika; diplomacija* (Муфтић 1973: 1614).

Такође, семантички садржај лексеме *девер* не може се довести везу са турским етимомом *devir*:

девер м покр. мука, нужда, кубурење.

У турском језику лексема *devir*, пореклом из арапског језика, толико се семантички развила, што је резултирало стварањем хомонимних лексема, јер се семантички садржај не може довести у међусобни однос:

devir, -vri¹ *им. ап.* период, доба, епоха.

devir, -vri² *им. ап.* 1. окретање, обртање, кружно кретање, ротација. 2. преношење, пребацивање, транспорт. 3. уступање, пренос права или имовине. 4. предаја послова, дужности. 5. етапа, фаза, стадијум. 6. *физ.* фаза. 7. *заст.* обилазак.

У арапском речнику сва значења су обједињена под истом речничком одредницом:

Dawr – *obrtaј, okretanje; obilazak; kretanje; krug; tura; turnus; runda; partija* (šaha); *ciklus, period, razdoblje, doba, epoha; etapa, faza, stadij(um); stupanj, stepen; red; kat, sprat; sjednica, zasedanje; kitica, strofa; pjesma; arija; tačka (programa);*

⁵³ Скок (3: 230) наводи и покрајинско значење *беда, незгода, неприлика, напаст*. Елезовић (II: 396) образлаже данас примарно значење ове лексеме „што се код извршења смртне казне купи свет”.

komad (muzički); uloga, rola; napad (groznice); mijena, izmjena; smjena; svijet; zavod; torionica (Муфтић 1973: 1081).

Пример лексеме *девр* говори у прилог томе да испитивање етимологије није једини и најподеснији критеријум за утврђивање да ли су две лексеме у хомонимном односу или је у питању полисемија. Д. Гортан-Премк (1997: 151) у вези са тим износи следеће мишљење: „И полисемија и хомонимија факта су језичке синхроније; према томе, и критерији за њихово одређивање морају бити засновани на елементима који су евидентни у синхроничном стању (дијахронијски и компаративни елементи, посебно етимологија – помоћна су мерила).”

Наводимо још један пример из наше грађе. Именица *саганак* дефинисана је на следећи начин у *Речнику МС*:

саганак, -нка м покр. а. прекид, мах. б. поветарац.

У савременом турском језику именица *saĝanak* има једну семантичку реализацију:

saĝanak, -ĝи *им.* провала облака, пљусак.

Семантичка промена кроз промену граматичке категорије

Известан број турцизама је другачијег значења у односу на модел зато што у српском језику ти турцизми имају другачију функцију, односно представљају другу врсту речи. Углавном турски придеви прелазе у категорију именичких речи у српском језику. Навешћемо неколико таквих примера:

BÖN – БЕНА

С бена ж будала, луда.

Т bön sıfat saf, avanak, ahmak (= глуп, тупав, блесав);

TEMBEL – ДЕМБЕЛ/ДЕМБЕЛАН

С дембел/дембелан м лења особа, ленштина, лењивац, нерадник; готован.

T tembel 1. *sifat* İş görmeyi, çalışmayı sevmeyen, çaba göstermekten, sıkıntıdan kaçan (kimse), üşengeç (= лењ, тром, спор, инертан, индолентан, равнодушан).

2. *tır* Fonksiyonunu yerine getirmede yavaşlık gösteren (organ) (= мед. успорен, који показује спорост у функционисању (о органу)).

BATIL – БАТИЛ

С батил м покр. покварењак, неваљалац.

T batıl 1. *sifat* İnançlar bakımından gerçek olmayan (= нестваран, неоснован, лажан, неодржив). 2. Çürük, temelsiz, asılsız (= тпуо, гњио; слаб, ломан, крхак). 3. Boş, beyhude (= бескористан, узалудан). 4. Geçersiz (= који је ван снаге, неважећи, некурентан).

SARHOŞ – САРОШ

С сарош м покр. пијанац, бекрија.

T sarhoş I. 1. *sifat* Alkollü içki veya keyif verici bir madde sebebiyle kendini bilmeyecek durumda olan (kimse), esrik, mest, sermest, başı dumanlı, kafası bulutlu, kafası iyi, kafası dumanlı, kafası kıyak (= пијан, напиток). 2. Bir şeyden çok fazla mutluluk duyan (= опијен, занесен). II. *zarf* Hoşa giden bir etki ile kendinden geçmiş olarak, esrik (= опијено, занесено).

Застареле речи у турском језику

Интересантно је то да су се неке од речи које су део стандардног српског језика потпуно изгубиле из турскога језика, као што је реч *дуван* (тур. duhan), *алаша* (тур. alaşa), *базулмет* (тур. bazubend), *чилаш*⁵⁴ (тур. çil at), *чуст* (тур. çüst). Њих не бележи *Речник турског језика*. Ово је и очекивано с обзиром на то да у језику даваоцу, у овом случају турском језику, речи могу и да се временом изгубе из употребе, док у српском језику, као језику примаоцу, оне задржавају првобито значење. Лексема *дуван* има стабилну употребу у српском језику (исп. СДГ дуван). Такође, лексема *чилаш* је и даље део активног речничког фонда српског

⁵⁴ О тумачењу етимологије назива *чилаш* в. Ђинђић М. (2009: 242–243).

језика, док лексеме *алаша*, *базулмет*, *чуст* нису део станардне лексике и, разуме се, нису нашле своје место у *РСЈ*.

Немали број речи припада застарелој лексици у турском језику: *ајан* (тур. âyan) *шегрт* (тур. şakirt), *акар* (тур. akar), *базарџан* (тур. beziğân), *баљемез* (тур. balyemez) *безистан* (тур. bedesten), *гунгула* (тур. gulgule), *дармар* (тур. tarumar), *диба* (тур. diba), *дундар* (тур. dümdar), *еспан* (тур. esbar), *зијанџер* (тур. ziyankâr), *канара* (тур. kanara), *мазбата* (тур. mazbata), *мангура* (тур. mangır), *мараз* (тур. maraz), *махмудија* (тур. mahmudiye), *миралај* (тур. miralay), *мирија* (тур. mirî), *мукадем* (тур. mukaddem), *мулазим* (тур. mülazım), *мурафа* (тур. murafaa), *муселез* (тур. müselles), *мутесариф* (тур. mutasarrıf), *мухасера* (тур. muhasara), *мухафиз* (тур. muhafız), *мушир* (тур. müşir), *нефер* (тур. nefer), *пешкеш* (тур. peşkeş), *редиџ* (тур. redif), *риџал* (тур. rical), *руждија* (тур. rüştıye), *руфет* (тур. hırfet), *салта* (тур. salta), *сарџ* (тур. sarf), *софта* (тур. softa), *суфара* (тур. supara), *тафтија* (тур. sahtıyan), *тевабија* (тур. tevabi), *тевдил* (према тур. tebdil), *тезгере* (тур. teskere), *текавуд* (тур. tekaüdiye), *телбиз* (тур. telvis), *темерут* (тур. temerrüt), *темре* (тур. temren), *тетриван* (тур. tahtırevan), *теџмил* (тур. teknil), *теџерич* (тур. teferrüç), *тувана* (тур. tüvana), *тугјан* (тур. tuğyan), *тумбеџија/тумбеџина* (тур. tömbeki), *тутија* (тур. tutya), *хара* (тур. hare), *харар* (арап) (тур. harar), *харба* (тур. harbe), *хатула* (атула) (тур. hatıl), *хашер* (тур. haşır), *џамадан* (тур. camadan), *џанџез* (тур. canfes), *џеба* (тур. sebe), *џелеп* (тур. celep), *џерида/џериде* (тур. ceride), *џерима* (тур. cereme), *џемџета* (тур. şemse), *џешана* (тур. şışhane)⁵⁵, *џиџар* (тур. şıkâr).

Наведене речи су махом арапског и персијског порекла, њихова етимологија може бити индикатор њиховог застарелог статуса, будући да је замена лексичког слоја из ова два језика била један од важних задатака Ататурковог језичког пуризма у оквиру спровођења језичке реформе.⁵⁶ И поред интензивних пуристичких настојања, резултати на лексичком нивоу нису сматрани задовољавајућима. Данас савремени турски језик и даље бележи на хиљаде персијских и арапских речи.

⁵⁵ Лексему *џешана* без квалификатора *заст.* бележи *РСЈ*. Анкета којом је испитано 52 студента Факултета политичких наука и Православног богословског факултета Универзитета у Београду показала је да нико од испитаника није знао да одговори на питање шта значи *џешана*. Лексема *şışhane* јавља се у турском језику још у једној варијанти, ближој изворном етимону **şeshane**, и то само у изразу **altı kaval, üstü şeshane** вук у јагњећој кожи.

⁵⁶ О Ататурковом језичком пуризму и историјату рада Турског лингвистичког друштва в. Тан (2001: 1–18).

Овај мали сегмент лексики који смо приказали показује да су бројне лексеме део пасивног лексичког фонда, у речнику су дефинисане углавном навођењем турских синонима.

ТЕМАТСКЕ ГРУПЕ

Једно од подручја где је обављен мали број систематских истраживања је оно које се односи на лексичка семантичка поља у које долазе позајмљенице у језик прималац, односно из којих долазе позајмљенице у језику даваоцу.

Без обзира на то, јасно је да ту постоје многе правилности. На пример, освајачи ће позајмљивати имена места, имена за локалне биљне и животињске врсте, а језици покорених народа ће засигурно прихватати војне термине (исп. Венеман 2000)⁵⁷. Турски језик, на пример, као језик освајачког народа, када је у питању лексика словенскога порекла бележи невелики број лексема које се могу сврстати у следеће лексичко-семантичке групе: 1) титуле и институције локалне власти: *ban* бан, *Bolşevik* бољшевик, *boyar* бојарин, *çar* цар (*çareviç*, *çariçe*), *Duma* (Дума), *komita* комитет, *kral* краљ (*kraliçe*), *Menşevik* мењшевик, *sovhoz* совхоз, *soldat* солдат, *Sovyet* совјет, *voyvoda* војвода; 2) јело, намирнице, пиће и предмети домаћинства: *borç* врста јела од цвекле и купуса, *çuşka* љута црвена паприка, *iştir* блитва, *kumpir* кромпир печен у љусци, *piruhi* бурек, *razmol* крупно брашно, *şaşlık* врста јела од јагњећег меса, *vişne* вишња, *votka* вотка, *semaver* самовар, *palaska* пљоска; 3) сеоска превозна средства и земљорадничке алатке: *briçka* покривена коњска кола, *çirnik* врста бродића, *kaleska* коњска кола са четири точка, *kosa* коса, *pulluk* плуг, *talika* таљига, *troyka* тројка, *zanka* санке које вуку два коња; 4) одевни предмети: *vatka* нараменица, *şapka* шапка, *gocuk* кожух; 5) новчане јединице: *zloti* злот, *ruble* рубља, *kopek* копејка, *dinar* динар; 6) животиње: *kuluçka* квочка, *som* сом, *soyka* сојка, *yarka* велико пиле; 7) народне игре: *mazurka* мазурка, *polka* полка, *kazaska* врста народне игре; 8) географски појмови: *step* степа, *tayga* тајга, *patika* козја стаза.⁵⁸

⁵⁷ И у српском језику тематска група *војска* представља важан сегмент турцизама.

⁵⁸ Детаљније о лексици словенскога порекла у турском језику в. Ђинђић М. (2006: 281–289).

Лексичко-семантичком анализом турцизама која се базира на формирању семантичких поља могу се извести закључци о месту овог лексичког слоја у српском језику. Семантичко поље представља комплексну функционалну јединицу лексичко-семантичког нивоа. Елементе семантичког поља чине речи са својом семантичком структуром. Речи у оквиру семантичког поља повезане су заједничком концептуалном подлогом и њихове семантичке реализације чине основу релација у оквиру семантичког поља.

Семантичка подела извршена је на сличан начин како је то рађено у радовима сличне тематике (исп. Пецо 1987, Петровић 2012, Шкаљић 1973, М. Ђинђић 2010 и сл.). Турцизми припадају низу семантичких категорија. Лексеме су условно подељене на тематске групе.⁵⁹ Подела по групама се заснива на дељењу лексема са истом архисемом. У ову поделу уврштене су пунозначне, аутосемантичне речи: именице, придеви, глаголи, док су сви забележени прилози, којих је, разуме се, мањи број, издвојени у посебну групу. Подела је вршена на основу основне семантичке реализације сваке лексеме која представља стожер семантичко-деривационог гнезда. Овакав начин дељења би постао сложен уколико би се узимала у обзир и остала значења полисемантичних лексема, јер би то значило да такве лексеме припадају различитим семантичким групама. Одређене лексеме могле би да припадају и двома различитим групама и на основу примарног значења. На пример, лексема *гајтан* структурално представља комад тканине, а функционално се односи на украшавање, али смо је ми сврстали у групу која се односи на тканине.⁶⁰ С друге стране, трудили смо се да поделом буду обухваћене све лексеме, па су тако посебно издвојене по групама синсемантичне речи: речце, везници, узвици⁶¹. Српски језик је позајмљивао и лексичке јединице овога типа чиме се није попуњавала лексичка празнина, већ су се њима богатила лексичка средства за исказивање различитих емотивних ставова

⁵⁹ Тематске групе у граматичком смислу карактерише то да речи припадају истој граматичкој врсти, као и то да имају различиту или исту творбену основу (Драгићевић 1996: 99). У неким тематским групама било је нужно укључити и друге врсте речи (исп. тематску групу *стања, радње, (активне и медијалне), понашања, осећања, околности*). Детаљно о подели лексичких скупова према општости в. Драгићевић (2007: 234–241).

⁶⁰ На овај начин стварају се такозване „замршене хијерархије” (*tangled hierarchy*) (Фалман 1979).

⁶¹ О семантичкој класификацији врста речи в. Гортан Премк (1997: 20–21).

појединаца према ономе о чему се говори, као и остваривање креативности у стилском изражају.

У грађи постоје и такве лексеме које нису везане ни за једну тематску групу и које су дате као нераспоређене у одвојеном списку.

Оваквом поделом лексема пружа се увид у којим терминолошким системима је највећи прилив лексичких јединица којима су се денотирале нове реалије и где је био највећи утицај турског језика као доминантног језика у друштвеним оквирима. Издвојили смо 47 тематских група:

Религија, веровања, обичаји, митологија

авдест, авет (авијез, авијест), аждаја (аждрахил), азраил, ала, алал, аламет, алах, амајлија, аман, бајати, Бајрам, бекташ, ваиз, вакуф, дервиш, див, дин, дова, ђаур(ин), ђунах, еблис, езан, емил, зећат, ибрет, икиндија, имам, иман, инџијел (инџил), ислам, јација, караконџула, каурин, кијамет, кисмет, китаб, ку(ј)исати, Куран, курбан, Мевлуд/Мевлућ, мезар, мејит, мелећ, месела, мечет, минаре, мудериз/мудерис, мујезин, мукевит, мумија, мусаф, муселам, муслиман, налет, намаз, нафака, нимет, нур, ограјисати, окуисати/окујисати, пејгамбер, рамазан, рахмет, рећат, руја, салават, селам, селамет, сеџада/сеџаде, сихир, суна, сунет, сунит, табир, табирнама, табут, таксират, тандариха, текија, тенешир, теравија, теспих, тећбир, тилисум, тоба/тобе, турбе, ћаба, ћафир, ћефин, ћитаб, улема, умети-Мухамед, харам, хатиб, хатма, хафиз/хафис, хиџра, хоџа, худба, хурија, џамија, џемат, џеназа, џенет, џехенем, џин, џихад, џума/џумај/џумаја, шаман, шејтан, шеријат, шех, шехадет, шехит, шехри рамазан, џан, шијит.

Јело, пиће, дуван

ајвар, алва, алмасија, арак, базламача, баклава, башица, бенћелук, боза, булумаћ/булумач, бунгур, бурек, бурмут, гида, гурабија, долма, дуван, ђаврк, ђеврек, ђувеч, ђузлема/ђузлеме, екмек, заира, зејтин, зерде, зифт, јагла, јанија, јарма, јемек, јериште, јеџек, јогурт, јуфка, кавијар, кавурма, кадаиф, кајгана, кајмак, каља, капама, качамак, кешке, крџа, кушлук, лимунтос, локма, локум, маја, мафиш, маџун, мезе, мусака, муселез, нишеста /нишесте, нобе-шећер,

папазјанија, пастрма, паче, пекмез, пексимет, пендевиш, пењерлија, пилав, пирјан, пита, пихтије, раванија, ракија, ратлук, рецељ, сарма, симит/симита, сирће, сомун, султипита, супита, сутлија/сутилијаиш, суџук, таин, тарана, таратор, тарчуг, тахан-халва, телфа, тирит, тузла, тулумба, тумбећија/тумбећина, туфахија, туршија, тутун, ћахија, ћеваб/ћевап, ћулбастија, ћуфта/ћуфте, ћуфтер, улутма, урда, хошаф, чај, червиш, через, чимбур, чолама, чорба, џибра, шарлаган, шербе/шербет, шећер, шећерлама/шећерлема, шира, шкембе, шкија, шуруп .

Биљке

абонос, авајлија/авајлика, анасон, ардал, арпаџик, арилама, афион, бадем, бајам, балук/балука/балукот, бамња (бамија/бамја/бамља), бехар, бибер, бимбер-грожђе/бимберово грожђе, боранија, бостан, буђ (буђа), васлећен, веслиген/веслићан/веслићен, гонце, дуд, дулек, ђезапук, ђул, ђулабија, ђулашик/ђулашин, ђулиштак, ђунђибер, евенха/евењка замбак, зерделија, зерзеват, зерин /зерина/зеринкада, зумбул, игда, иђирот, инџирица, исиот, јапрак, јасмин, јерибасма, јоргован, кавак, кајсија, кана, карамут, каранфил, карпуз/карпуза, катмер, каћун, кафа, кестен, лала, леблебија, лимун, мајдонос, мелекша, нана, нар, наранџа, наут, памук, патлиџан, пиринач, саганлија, салеп, сарансак, селвија, сенабија, тарчин, терлема/терлемача, турунџа, ћетен, феслиген/феслићан/феслићен, фидан, хашиш, чалија, чам, чанибула, черевиз, чичак, чичек, чокот, џанарика, џанибула, шамдуд, шафран, шебој, шефтелија/шевтелија/шептелија, шимиш.

Особине предмета, појмова уопште

бајат, ексик, ерлав, кабаст, колај, максуз, мамур, паћ, рабатан, тавли, тазе, татли, ташли, темиз, турли, хасул.

Људске особине, именованја према овим особинама, људи посебних особина

абраш, аван, азгин, акмак, аламан, алапача, алчак, амза, асија, аџамија, баксуз, батил, бена, беслемаћ, билмез, биџа, бојни, будала, бутраст, гаип,

галатан, гариб, гуланфер, гурбет, дежмек, дели, дембел/дембелан, дикли, ђахил, ђиди, ђизла/ђизлија, ђузел, ђутурум, егав, ерав, зевзек, зенђил, зуђур, зулумђар, иђит, јарамаз, јогун, јолпаз, кадар, каил, калаш, калпозан, карађоз, караман, карли, катил, кекез, кркјалан, левента, лола, мазлум, мамуран, матух, махнит, муханат, мана, мангун, матух, мурдар, муртат(ин), муфљуз, намђор, хаин, харамзада, палавра, пуфлак, пезевенк, пелтек, пишман, пушит, рази, роспија, сарош, севли, сојтарија, телбиз, темерут, тирјађија, титиз, тонал, торлак, туткун, ђескин, ђибар, ђос, ђусла/ђусло, угурсуз, узун, факир, фитмија/фитнија, хајђиди, хајлаз, хашарија, хезела, хорјат(ин), хрсуз, чакараст, чалишан, чолак, чулук, чуст, ђенабет, ђимрија, ђуђа, шашав, шашкин, шебек, шен, шеремет, шерет, шишико.

Стања, радње (активне и медијалне), понашања, осећања, околности

авлајисати, анлајисати, ар, балдисати, бастисати, батерисати, батисати, батли, бахт, бевут, белај, беслеисати, битисати, бонлук, варисати, вент, верак, гајрет, галама, гунгула, дармар, девер, дерт, диринчити/диринђити, докундисати, дослук/дослук, дранчити, дубара, дујисати се, ђебердисати, ђор, ејлук, ешак, зарар, за(х)мет, зевак, зијан, зијанђер, зор, зорт, зулум, инат, интачити се, инђар, ишарет, иштал, јагма, јазук, јал, јемин, јордам, кабајет, кабул, кајарити, калабалук, калити, калп, карар, карасевдах, кахар, кеисати/кехисати, кидисати, крдисати, кубура, кует, курдисати, курисати, курталисати, куртариш, лакрдија, лаф, леш, маскара, мерак, мусаведа, муханет, нам, намуз/намус, нијет, осандисати (се)/осанисати се, пачариз/пачарис, пердашити, разђелдисати, рахат, резалет, резил, рз, рс, русвај, ршум, салдумити, салт, салтанет, сахтли, севап, севдах, севеп, сеир/сејир/сехир, сила/силе, сулајисати, сутурисати, табијат, талих, тамин, тарапана, таслаисати, тахмин, тедаруђ, текмил, теминити, теоба, титрати, ђемал, ђеф, узур, уисати, ујдурма, утлеисати, фајда, фрљити, фурсат, хаир, хал, халабука, хасна, хатар, хашер, хелађ, херити, хила, хир, хрз, хуја, чакнути, чалакати, чалекати се, чарлама, чектисати, чикарма, ђеваб/ђевап, ђумбус, шамар, шан, шега, шер, шува/шухва.

Социјални односи, социјални статус

ахбаб, аџуван, бећар, герз, дилбер, дост, душман/душманин, ђерз, ђувегија, ефендија, јаран, јауклија, јетим, јолдаш, јолџија, кавга, карахабер, кардаш, комишија, копиле, мегдан, мусафир, мухабет, муштулук, пајдаш, рефена, оксуз, садака, сахиб/сахибија, тевабија, тугјан, хабер, халајка, халк, ханума, хемшиерија, чаме, челеби/челебија, шабан.

Делови људског тела

бен, бубрег, бут, далак, дамар, зулуфи/золуфи, кичма, коврча/коврџа, кркма, перчин, табан, ћела, чапра, шивета.

Родбински односи

адеш, акреба, амиџа, баба/бабо, баја, баџанак, буразер, дада, даџа, евлад, нена, теза.

Човек уопште

адамлук, бијача, була, геџа/геџо, дуњалук, инсан, ихтијар, максум, мелез, милет, сибџан, сој, фукара, хадум, чича.

Одећа, обућа, тканине

аба, антерија, арка, аспур/аспура, астар, асура, атлас, ахмедија, басма, башлик/башлика, без, бенсилах, бињиш, бошча, бурнус, бурунџук, бућма, вастан, гајтан, далаган, диба (дива), дизга, дизлуке, димије (димлије), дозлуџи, долама, домбак, дувак, дугме, ђеисија, ђезија, ђечерма, ђозлуџи, ђон, ђотлук, зар, зех, зобун (зубун), ибришим, илик/илика, ихрам, јаглук, јанкеса, јанџик, јапунџе, јашмак, јеменија, јеменије, јума-басма/јумбасма, кабаре, кадиџа, каиш, калпак, калчине, катун, каук, кафтан, кече, колија, колчак, кондура, копоран, копча, крклама, кубруз, кумаши, кутнија, кушак, либаде, мавез, мавлута, марама, мества, минтан, мукадем, мутап/мутаф, папуча, пачалук, пашмаг/пашмага, пенџе, пеш, поша, пушћул, ракчин, рида, саја, салта, сандал, сандала, сарџија, сарук, саџбаг, силах,

сипер/сиперак/сиперчић, скерлет (скрлет), талаган, тараболос/тарабулуз, тафт, теђел, терлидиба/терлидива, терлук, тира, тирше, тифтик, тозлуке/тозлуци, тока, топук, траболос/траболос, тулбен, тунос/тунофес, тур, турбан, ћелепош/ћелепуш, ћерећа/ћереће, ћесма, ћулах, ћурак, ћурдија, улама, умајија, учкур, фереца, фермен, фес, фирале, фистан, фута, хавлија, халат, халва, хампамук, хара, харванија, хаф, хрка, чакшире, чалма, чампраге, чамуља, чантра, чаптија, чарапа, чаруг, чатија/чаткија/чаткиња, чевра/чевре, чембер, ченар, чизма, чит, читма, чифтијане, чоха, џамадан/џемадан, џанфез, џеп, џока, џуба/џубе, џуздан, џуп, шајак, шал, шалвар, шалваре, шамалаца, шамија, шемшета, ширит.

Кућа, покућство, окућница, грађевине, објекти

аван, агршак, албашча, алка, амбар, аралук, ардија, ар-капија, атлукана, баглама, бадија, бакрач, балван, бардак, басамак, баскија, баца, башта, беспара, бешика, бина, бој, боклук, бунар, вајат, ватан, дагара, дебе, деме, дењак, дивит, дирек, долија, домазлук, дувар, душек, душема, ђевђир, ђерам, ђердек, ђубре, ђугум/ђугун, ђустек, ексер, зарф, звекир, зембил/зембиљ, ибрик, ирам, јабана, јастук, јанија, јендек, јорган, казан, кавез, канат, капак, капија, кат, кашика, келим, кеса, кефа, киљер, кован, конак, кофа, кревет, крндија/крнтија, кутија, леген, лућум, макаре, мангал/мангала, мандал, матара, машала, машице, маитрафа, мердевине, мертек, милћ/милће, миљак, миндер, мум, мусандер/мусандера/мусандра, мутвак, мушебак, мушема, одаја, окагача, оклагија, олук, оранија, отлукана, оџак, пајанта/панта, паланга, пармак, пачавра/пачаура, пенџер, перда, пешикир, пештахта, пештемаљ, раф/рафа, реза, савак, сајван, сака, саксија, саланџак, сандук, сантрач, сарај, сатара, сахан, сач, саџак, сепет, серђен/серђер, сехара, силиџик, синија, синџир, скемлија, софа, софра, срча, сулдрма, сулундар, табла, тава, таван, талаш/талаша/талашика, тандара, тараба, тас, таслак, тахта, тебешир, текне, тенеф, тенџера, тепсија, теразије, тестија, топраг/топрак, трабозан/тробозан, тулум, ћаса, ћебе, ћемер, ћенифа, ћепенак, ћерт, ћернич, ћерчиво, ћибрет/ћибрит, ћилер, ћилим, ћошак¹, ћошак², ћуп, ћутак/ћутук, утија, уџера, фењер, филџан, фискија, фитиљ, фучија, хазбашча, хајат, хала, халват, халија, хамам, хан, харанија,

харар, харем, хатула, хуџера, чадор, чанак, чап, чардак, чаршав, чатал, чатма, чатра, чекма, чекмеца, чекмеџе, черга, чесма, чивија, чинија, чирак, чокањ, чутура, џам, џезва, шатор, шедрван, шемсија, шилте, шиш, шиша, шише, шише, шкемлија.

Грађевине, објекти различитих намена

амам, бедем, канара, караула, керајтана, кубе, кула, кауш, кулаб, мајдан, механа, табија, тараф(х)ана, тарих, ташмајдан, ћерана, ћуприја, хевзеџана.

Вршиоци радње, занимања, занати

амал(ин), аргатин, баждар, бакал, бербер(ин), дунђер(ин), ђувендија, ебејка, еснаф, занат, измет, јатак, казас, калуп, касап(ин), мемур, калфа, налбанта/налбантин, неимар, одабашиа/одобашиа, пеливан, руфет, самсар, сараор, сараф, сарач, сахија, сеиз/сејиз, сепија, суварија, табак, терзија, терџуман, ћатиб/ћатип, ћифта, хаким, хећим, улак, ченгија, чирак, чобан/чобанин, џелат, шегрт.

Бројне су именице на –чија/-џија којима се именују различити занати:

абација, авџија, алвација, арабација, ашчија, базарћан, балугџија/балубџија, бардагџија, баруџија, бозација, бојација, бостанџибашиа, бостанџија, буреџија, бурмуџија, гајтанџија, дуванџија, духанџија, ђевреџија, заирлија, зилџија, јазџија, јорганџија, казанџија, каиџија, калајџија, калдрмџија, калпаџија, капамаџија, катранџија, каукџија, кестенџија, кованџија, кондурџија, кујунџија, кундурџија, лулеџија, мезилџија, мензулџија, мумџија, мутавџија, нанулџија, одаџија, пазарџија, пасманџија, патлиџанлија, пишерџија, рабација, ракиџија, сајџија, сакаџија, салебџија, симиџија, сомунџија, тамбурџија, таћаџија, терзибашиа, тутунџија, туфегџија, ћарџија, ћахиџија, ћевабџија, ћебеџија, ћевабџија, ћурџија, фењерџија, фурунџија, халвација, хапсанџија, хасурџија, хевзеџија, чајџија, чалџија, чамџија, чаругџија, чохаџија, чутурџија, џамџија, џелебџија, шербеџија, шећерлемџија, шећерџија.

Алати, прибор, справе, направе, предмети, лични предмети

алат, барјак (бајрак), белегија, будак, бургија, данга, дилчик, долап, дурбин, ђерђев/ђерђеф, ђунија, зумба, јеге, јумак, кавра, казма, калауз, калем, камиш, качело, кесер, лепеза, лула, маказе, масат, менгеле, мосур, мумаказе, наргиља/наргиле, параџик, пранге, ренде, сакије, сат, тарак, тезгере, темре, терак, терђај/терђах, тереџа, тестера, тетриван, томруке/томруџи, торба, трпанџук, турпија, ђусегија, ђускија, урнек, устра, фалаге/фалаке, чакија, чакмак, чекић, чекрк, ченгел/ченгела, чибук, чимбар, чувалдуз.

Државна администрација; управа; титуле

ага, агалари, ајан, арзувал/арзухал, бег, беглербег, бедел/бедељ, беледија, берат, бешлија, бумбашир, бурунџија, валија, везир, већил, вилајет, дава, дахија, девлет, девширма, диван, диздар, ђумрук, ејалат, елчија, емер, емернама, емир, ешкија, забит, запт, зијамет, зиндан, изун/изум, испат, ићитуглија, ичага, ичоглан, јамак, јасак, јемин, јесаул, јесир, кабадахија, каваз, кавазбашиа, каган, каза, кајд, кајмакам/кајмакан, калиф(а), капуданпаша, капућехаја, каракол, качак, кедив, кесим, кизлар-ага, крџалија, кулук, лала, мазбата, мамелук, мартолоз, мензил, меџлис, миралај, мудир, мукада, муктар, мула, мулазим, мулк, муселим, мутевелија, мутесариф, муфтија, мухасил, мухафиз, мухаџир, мухур, мушир, наиб, нахија, нефер, нобет, одалиска, падишах, паздаран, паша, пеик, пусула, раја, реис, рехим/рехум, риџал, саклет, сан, санџак, сејмен(ин), сенет, сердар, серхат, спахија, срклет, субашиа, султан, сургун, суруџија, танзимат, татар(ин), тахт, таџ, тембих, темесук/темесућ, тескера, теслим, тестир, тефтиш, тура, ћефил, ћефш, ћехаја, учтуглија, фелах, ферман, фетва, хазна, хајдук, хакан, халиф/халифа, хан, хапс, хас, хатишериф, хућумет, џерибашиа, читлук, чифчија, џамахирија, шах.

Коњарство

ајам, ајгир, акар, алаша, арум, ат, ахар, бедевија, бејаз, билав, бињаџија, бињекташ, бињеџија, букаџије, дизгин, дорат, ђебра, ђем, ђенђер, ђогат, ђола, егбе, ергела, јагрз, јарачити, једек, јова, јорга, кајас, катарма, каш, колан, кошија, кулаш, курада, кускун, мамуза, мензел, налча, обдуља, пајван, пуљат,

рахван, рахт, сејсана, серсам/серсан, тавла, теркија, тимар, туг, ћустек, узенгија/узенђија, улан, улар, ункаш, фушкија, фушкија, хампа, чампаре, чапкун, чешагија, чилаш, чифта, чул, џамбас, џелеп.

Мере

аршин, бучуг/бучук, дара, драм, дулум/дунум, ендезе, зурла, јунга/јуњага, кантар, ока, сијасет, табак, тесте, улчек, улчија, фира, черек/черег, шиник.

Музика; музички инструменти

борија, газела, гајде, дабулана/дабулхана, даире, даулбас, деф, дудук, зиле, кајда, каришик, нај, накара, терзијан, турђија, ћемане.

Болести (људске и животињске)

баг/бага, врэнга, губа, дамла, душтабан, каракуш, мараз, сакага/сакагија, санџије, сараџа, френга, харарет, хаста, чиба, чурук, шап, шуга.

Животиње

акмаџа, акреп, арслан, багана, балабан, башуна, булбул, газела, дева, доган, домуз, ешек, загар, зердав, канџа, каплан, карабатак, каракул, кумра/кумрија/кумрикуша, курјук, лејлек, мајмун, нафа, панџа, папагај, равак, самур, сунђер, сурла, ћопек, фил, фурда, хајван, (х)ороз, џиврија, чагаљ, чортан, чула, џингафа, шакал, шахин.

Оружје

балта, балчак, баљемез/ баљамез/баљумез, барут, бичкија, буздован, везма, демескиња/демешкиња, јалман, јатаган, кавал, калкан, кама, камза, канија, катије, кубуз, кубура, кумбара, кундак, куришум, лобод, миздрак, наџак, нишан, пала, паразлама, пафта, прангија, пусат, сагрија, салма, сачма, табанџе, тане, тетик, токмак, топ, топуз, туфек, ћила, ћорда, ћулум, фаља, фишек, хазна,

ханџар, харба, харбија, харешли, цагрије, чарак, џеба, џефердан/џефердар, џида, џилит, шешана.

Метали, минерали, (драго) камење, хемијске супстанце и сл.

алем, алмаз, амбра, бакар, биљур, варак, демир, ђумиш, катран, калај, креч, лем, мермер/мрамор, нишадор, пиринач, пируз, рубин, сават, седеф, срма, тел, тенећа/тенеће, томбак, тузруфа/тузрух, тутија, ћафурија, ћезап, ћилибар, ћумур, хакик, челик, џевер, џехенмташ, шап, шик.

Накит; козметика; хигијена; украси

адићар, башлија, белензук/белензука, бурма, дрангулија, ђердан, ђулс, зећир, истифан, јуксук, мерџан, минђуша, миск, перваз, перишан, пирлит, пули, пулчаз, решма, сурма, такум, телеј, ћимлија, филдиш, халала, чекме, челенка, чембра, џица.

Природа, околина

ада, азур, баир, бент, богаз/богаза, бугија, бурум, далга, думан, ђердеп, јалија, јарак, јаруга, јендек, каја, кум, кумсал, лиман, мемла, мераја, орман, сахара, суват, тепе, тоз, ћувик, ћул, хава, чаир, чимен, чеврнтија, ђериз/џериз, џивар.

Војска

алај, аскер, башибозлук, бимбаша, делија, дундар, индат, јањичар, јарак, јузбаша, јуриш, лагум, мазгал/мазгала, метериз, мустафез, мухасера, низам, ограшје, ордија, паша, редиф, сераскер, табор, талум, тобџибаша, тобџија, топник, хорда, чарка, чауш, џењак.

Друштвени живот, игре

абер, аваз, адет, ајнак, акрам/акран, аманет, армаган, аџуван, бакиши, барбут, башабаш, дернек, еглен, зијафет, јенђа, караћоз/караћол, каршилама, каршилук, кура, мат, мираз, мубарећ, нићах, ојнак, ормаган, пата, пекшеш, совет, тавла, теревенка, теферич, хедија, џар, чеиз, чочек, шеш-беш.

Боје

боја, агазија, алдум, алев, бакам, гримиз, крмез, мор, пембав, чивит.

Време; временске прилике

акшам, буљук, вада, вакат, декика, земан, кијамет, кошава, саба, сабах, сабајле, самум.

Трговина, место трговине

алишверши/алиш-верши, базар, безистан/безистен, битпазар, вересија, гурема, дућан, еспап, караван, киоск, магази, муштерија, ортак, пазар, сефте, смарлама, тарифа, тезга, тефтер, трамна, ћар, ушур, хесап, хисе, цифра.

Новац

акча, бешлук, игрмилук, каима, мангура, махмудија, меџедија/меџидија, пара, пуља, рублија, рушна/руштија, фундаклија.

Расходи, дохоци, имовина

ајлук, ирад, кирија, кусур, мал, пишерма, сермија, такрир, тапија, текавуд, ћелепир, улева/улефа, харч, хасаба, хаилук, џерима, шићар.

Урбани живот

дорћол, ерлија, илица, калдрма, касаба, махала, мерћез, сокак, чаршија, џерида/џериде (ћериде), џада, шехер.

Образовање

елиф, јазија, медреса, мејтеф, муалим, руждија, сарф, софта, сувал, суфара, талиб, тербије, џагара.

Судство

кадија, мешћем(а), мурасела, мурафа, синџилат, сиџил, хахим, шахит.

Порез, порески систем

вергија, крме, мирија, тарифа, туземин, хак, харач, мулус.

Сеоски живот

берићет, зират, муша, ћојлија, ћојлук, ћумез.

Лекови

мелем, еликсир, илач/илац, јакија, хап/хапа.

Отрови

зехер, сичан.

Батине

буца, дегенек, канџија, корбач, сопа, ћутек, хајдамак.

Рибарство

даљан, сертме.

Астрономија

азимут, надир.

Поморство, бродарство

*алајли, баш, думен, егије, елћен, казук, каик, ленгер, паламар, ћемија, паламар, пексин, **скела**, тумбас, харли, шајка.*

Прилози

барабар, батал, башка, бели, белћим, бирдем/бирден, бумбарећ, бутумиле, дабетер, демек, ћа, ћаиз, ћене-ћене, ћоја, ћорћорице, ћутуре, ич, јаваи, јандал/јандан, јексик, јок, кастен/кастиле/кастилице, коџа, мазул, мећер, мукте,

мутлак, муфте, натенане (натенани, натенану и натенахни) натерсуме, санћим, сербез/сербес, тахмина, тевдил, тувана, тумбе, ујмаз, усулане, чак, чок, џаба, шиле, џумле.

Узвици

авај, анасана, аферим, бака, берија, билај/билахи, бисмилај/бисмилах, бре, бујрум, вај, дајана, дишер, дур/дура, ћела, ћерчек, ејвала, ефендум/ефендум бенум, ешкунa, јала(х), јурум/јурун, машала(х), медет, мерхаба, отур, пеке/пеки, сиктер, тандр, тоз, хазурала, хаирала, хај, хајде, хаша, хеј, чала, чик, шућур.

Речце

бар/барем, вала(ј), валах/валаха/валахи, елбет/елбете(на), еле, ја, таман, хич.

Везници

ама, бирдем/бирден, ем, инди, хеле.

Појединачне негруписане лексеме

бајдала, баква, буџак, ганилук, дера, дерман, диз /диза/дизија, зера, јафта, јерлија, каришик, кокија, мурећен/мурећеф, пај, параћесик, парче, парампарче, реван, саганак, сент, сура, сурет, сурунтија, тафтија, текрар, тертиб, тећмил, техтерван, ћаге, ћенар, ћириш, чифт.

Анализа тематских група у погледу њиховог статуса на плану савременог српског језика показује да највећи број лексема припада прошлости, историји језика или стилски обојеној лексици. Уз њих је нужно одређивање статуса лексичким нормирањем које подразумева навођење неког од квалификатора временске и стилске омеђености: историјски, архаично, а најчешће застарело. Поставља се онда питање у којим групама су се турцизми највише задржали и зашто.

Турски језик је извршио најснажнији утицај у следећим пољима: *јело, пиће, биљке; вршиоци радње, занимања, занати; кућа, покућство, окућница, грађевине, објекти; државна администрација, управа, титуле; војска; оружје; религија, веровања, обичаји, митологија, коњарство*. Ове тематске групе бележе највећи број лексема⁶². Бројност чланова одређене групе у великој мери кореспондира са релевантношћу и важношћу лексичког утицаја у припадајућим пољима. Велики број турцизама је ишчезао из употребе заједно са реалијама које су означавале. Друштвеним и језичким развојем стварају се нове лексеме које потискују старе лексеме. На синхрониском плану може се условно говорити о губитку лексичких јединица или група речи, јер историја језика показује да се оне могу поново активирати кроз функционално-стилску употребу архаизма, историзама и сл.) (исп. Ристић 2006: 20). Међу побројаним групама репрезентативан је пример тематске групе *државна администрација, управа, титуле*, коју са аспекта лексичког нормирања чине историзми. Неке групе лексема припадају супстандарду данас, као, нпр., термини из тематске групе сродство који се нису у великој мери интегрисали у систем терминологије сродства, нити су истиснули домаће термине. Они представљају синониме за постојеће домаће називе. У жаргонској употреби је широко распрострањен назив *буразер*, који има статус нестандардне лексике. Из активне употребе ишчезле су читаве тематске групе турцизама: *мере, новац, судство, природа, околина, порез, образовање, астрономија, бродарство* и сл. Бројне нестандардне лексичке јединице мање фреквентне или ограничене употребе упућују се на стандардније и дефинишу се синонимима. Ограниченост њихове употребе исказује се навођењем неког од квалификатора. Оваквих је турцизама у готово свим тематским групама. Тематска група занати и занимања показује постојање великог броја лексема, што указује на то да је у терминолошком систему заната преовладала лексика

⁶² Према подели оријентализама по лексичко-семантичким групама у савременом бугарском језику коју је направила Бајрамова (2007: 36–117) изводи се закључак да је турски лексички утицај био доминантан у истим сферама као и у српском језику. Оријентализми су представљени у четрнаест лексичко-семантичких група: 1. соматизми, делови тела 2. здравље, болести, лекарство. 3. јело, пиће, продукти 4. написи 5. портрет човека 6. одело 7. украси, накит 8. музички инструменти, мелодије, песме 9. новац, расходи, дохоци, дуговања, отплата, таксе, порез 10. статус човека (социјални, адимистративно-друштвени, професионални, војни) 11. негативне људске особине 12. природа 13. биљке, дрвеће и плодови 14. фауна.

турског порекла.⁶³ Са становишта савременог српског језика највећи број ових лексема може се окарактерисати као застарео.

Управо су градске, а нарочито сеоске занатлије имале кључну улогу у продирању оријенталне културе и цивилизације на Балкан. Занатлије су, као и трговци, били главна спона између града и села и заслужни су за рушење барикада између хришћана сељака и муслимана у градским срединама, створених на основу религијских, класних, друштвених и сл. разлика. Сељаци занатлије су у своја села доносили разна занатска умећа из турских средина, а са њима и турске речи, као и бројне обичаје (Поповић 1983: 116).

Лексика којом се именује поље коњарства била је у прошлости у општој употреби, док се данас већи део ове лексике не употребљава у свакодневном говору, јер појмови које именују дате речи више нису актуелни. Један мали део ове лексике припада општем фонду, док је међу њима много већи број стилски маркираних лексема.⁶⁴

Увидом у статус и заступљеност стране лексике на дијакхронијском плану, у књижевном језику предвуковског периода (од 1660–1817. године), дошло се до закључка да међу њима преовлађују турцизми чак у осам лексичко-семантичких

⁶³ Илустрације ради, десетак година након Велике сеобе попис српског живља у Табану из 1704. године показује преовладавање занатске терминологије турског порекла. Знатан број лексема које означавају занате, занимања и звања представљају турцизми: *абација, бакалин, балугија, барјактар, бећар, бозација, бојација, дунђер, калајџија, капамација, кашикчија, кујунџија, лулеџија, симиџија, субаша, табак, таћација, телал, ћебеџија, ћурчија, хајдук, харамбаша, чобан, чорбација*. И у каснијим пописима из 1737. и 1740. године јављају се одређени називи за занимања турског порекла који нису забележени у попису из 1704. године: *берберин, дуванија, калфа, кафеџија, мумџија, ракиџија, сапуџија, терџија, торбар, чизмација, шегрт*. Пописи из 1738. и 1740. године бележе одређени број презимена насталих од турских назива за занимања, као што су презимена *Бузација, Табак, Терџија, Торбар* и *Ћурчија*. Презимена којима је мотив номинације извесно занимање у попису из 1704. године представљала су надимке, односно занимање је навођено уз име у циљу ближег описа његовог носиоца, диференцирајући га од других истоимених особа. Издвајају се и презимена *Топал, Топаловић* и *Чолаковић* којима су као основ за патронимизацију на основу неког физичког недостатка послужили турцизми *топал* и *чолак*, који су данас застареле речи. На основу оваквих презимена којима је у основи апелативна лексика, односно надимак, може се говорити о релативно великој старини ових презимена, односно о раном установљавању презимена у овим крајевима у односу на неке друге области (исп. Ђинђић М. /Радоњић 2013).

⁶⁴ Турцизми су најбројнији међу позајмљеницама у оквиру терминологије коњарства. Заступљени су са 28%, док су лексеме из других језика заступљене са 5%. У одређеним тематским групама преовлађују турцизми, као у тематској групи *Називи предмета за тимарење, негу коња: гебре, ђебра, ђебрат, ђебре, кашаџија, чешаџија*, затим у тематској групи *Називи за коња одређене боје: агаз, дорат, ђогат, јагаз, јагрз, крхат (крат), кулаш, (х)алат, чилаш (ћилаш)*. Оно што карактерише ове лексеме јесте то да се оне користе искључиво за именовање коња према боји, за разлику од бројних домаћих лексема које се користе за и именовање других животиња: нпр. *белац, белац, жутац, жућко* и сл. Детаљније о турцизмима у терминологији коњарства в. Ђинђић М. (2009: 229–352).

група (*занати, занимања, покућство, кулинарство, одећа и тканине, накит и украсни предмети, боје, аграрне културе и домаће животиње*) од укупно једанаест анализираних група, као и то да их карактерише стабилност и висок степен адаптације. О високом степену семантичке адаптације сведоче и бројне лексеме којима се именује експресивно-емотивни садржаји у циљу постизања стилских ефеката, као средства за пејоративизацију, еуфемизацију и сл. (исп. Ристић 2006: 137–167). Управо ови турцизми, који припадају сфери која се односи на човека, задржали су свој статус и фреквентност у српском језику до данас⁶⁵ (исп. Ђинђић М./Петровић 2013: 405–417). Данас, статус стандардне лексике у оквиру лексичког система српскога језика има углавном одређени број турцизама који припадају истим тематским групама, којима су припадали у преддуковском периоду: *одећа, обућа, тканине; јело, пиће, дуван; биљке*⁶⁶; *кућа, покућство, окућница, грађевине, објекти*; као и тематским групама *алати, прибор, справе, направе, предмети, лични предмети; анатомија; метали, минерали, драго камење, хемијске супстанце* и сл. У тематским групама ређе су заступљени прави термини чије се значење подударно са научним појмом; то су углавном ботанички термини, неколико хемијских и зоолошких. Чешћи су случајеви да турцизми имају и општа, нетерминолошка значења.

Посебно бисмо издвојили тематску групу *делови људског тела*. Најчешће се делови људског тела именују домаћим лексемама, али српски језик бележи неколико именица турскога порекла за које, изузев лексема *далак* и *дамар*, не

⁶⁵ Лексеме *будала, намћор* и *баксуз* добро су уклопљене у лексички систем и поседују семантичко- деривациона гнезда. Гнездо лексеме *будала* обухвата 21 дериват, гнездо лексеме *баксуз* 5 деривата, док гнездо лексеме *намћор* обухвата 4 деривата. Према фреквенцијској листи, управо се лексема *будала* налази међу најфреквентнијим лексемама, затим следе лексеме *баксуз* и *намћор*. Овакав статус у корелацији је са богатством семантичко-деривационих гнезда разматраних пејоративних речи.

⁶⁶ Када је у питању лексика која се односи на жива бића, у српском језику биљни термини су показали далеко већи степен позајмљивања и адаптације у односу на зоолошке термине, што би се могло објаснити чињеницом да су Турци имали великог удела у унапређивању и ширењу вођарства, ратарства (Филиповић М. 1970: 111). Таква је ситуација у вези са овим тематским групама и у бугарском језику (Бајрамова 2007: 107–116). Друкчији резултати могу бити очекивани у другим језицима. С. Браун (1999) је направио листу од 77 појмова акултурације (ствари/концепата) који нису били познати америчким староседеоцима пре европске инвазије у 292 језика америчких домородаца. Резултати су показали, да су зоолошки термини знатно заступљенији у односу на ботаничке (И: 66).

постоје домаћи еквиваленти (*бубрег, бут, далак, дамар, кичма, табан*).⁶⁷ Још раније је постављено питање како је могуће да су страни називи могли да истисну домаћу лексику у овако битној тематској групи која се односи на човечије тело⁶⁸. У српском језику значајан је слој усвојене лексике која остаје ван домена лексике која се односи на материјалну културу и историју (делови тела, природне појаве, везници, узвици, речце, особине)⁶⁹, а основни услов за овакву врсту утицаја јесте дужина међујезичког контакта. Сигурно је да постоји више разлога за овакву језичку појаву и потребно је и значајно у даљим истраживањима наћи неопходне одговоре.

IV. ДЕРИВАЦИОНА АНАЛИЗА

ЛЕКСЕМЕ СА НАЈБОГАТИЈИМ ДЕРИВАЦИОНИМ ГНЕЗДИМА

Грађа *СД речника турцизама* броји 1130 гнезда. Анализом нису обухваћена она микрогнезда која укључују само придевске деривате (посесивни, квалитативни и релациони придеви), настале граматичком полисемијом од именичке творбене основе: нпр. **јањичар** (*јањичарев, јањичаров, јањичарски*); **сарај** (*сарајски*); **ћафир** (*ћафирски*). Такође, анализом нису обухваћена ни она гнезда чији деривати углавном представљају именице субјективне оцене: нпр. **јелек** (*јелече, јелечић*); **долама** (*доламетина, доламица, доламчина*); **шалваре** (*шалваретине, шалварице, шалварчине*), иако носиоци гнезда могу представљати једине номинационе јединице у лексичком систему којима се именује одређени појам.

⁶⁷ Насупрот стању у српском језику, турски језик у свом инвентару назива за људске органе бележи само домаће називе, углавном старе и заједничке за све туркијске језике (Башдаш 2004: 53).

⁶⁸ У вези са овим феноменом тешко је и објаснити чињеницу да се као покрајинске речи у *Вуковом Рјечнику* јављају домаће речи *јетра* и *плућа*, док је основни облик турцизам *џигерица* (црна и бела) (исп. Дешић 1990: 71).

⁶⁹ Поред поменутог Блумфилдовога културног и интимног позајмљивања (исп. стр. 10 у Уводу), у литератури се овакве лексеме називају и етно-историјским позајмљеницама, док се лексеме којима се именују нове реалије називају културно-историјским позајмљеницама (в. Десницкая 1988: 134–136).

Гнезда која укључују придевске деривате и именице субјективне оцене јесу најбројнија у *СД речнику турцизама* и она указују на то да се граматичко варирање полазног семантичког садржаја по правилу изражава деривационим средствима⁷⁰; у тим микрогнездима деривација се развија закључно са другостепеним именичким и придевским дериватима: нпр. **диздар** ($1_1 < 0$ диздар-ац; $1_2 < 0$ диздар-ев; $2_1 < 1_2$ диздарев-ица; $1_3 < 0$ диздар-ка; $1_4 < 0$ диздар-ов; $2_2 < 1_4$ диздаров-ица; $1_5 < 0$ диздар-ски); **мајдан** ($1_1 < 0$ мајдан-ски; $1_2 < 0$ мајдан-чић); **дорат** ($1_1 < 0$ дорат-аст; $1_2 < 0$ дорат-ина; $1_3 < 0$ дорат-ић; $1_4 < 0$ дорат-ов; $1_5 < 0$ дора-че; $1_6 < 0$ дора-чић). Најбројнији су међу њима првостепени суфиксални деривати, који у себи носе цео семантички садржај творбене основе (и архисеме и семе нижег ранга).

Нашом анализом обухваћена су она гнезда која су састављена од пет и више деривата, и то она гнезда која немају само граматичку деривацију, већ код којих се јавља и семантичка деривација⁷¹:

аба, абонос, авдест, авет, авлија, ага, ајгир, ајлук, акшам, ала, алак, алат, Арапин, аргат/аргатар, ашик, ашчија, баба/бабо, баг/бага, бадава, бадем, баждар, бајати, Бајрам, бакал/бакалин, бакар, баксуз, балкан, барјак, барут, башта, бег, бекрија, бена, бербер/берберина, бећар, бехар, бибер, боја, бостан, бубрег, будала, бунар, бургија, бурек, вересија, гајтан, геџа/геџо, губа, гурбет, даица, дели, дембел/дембелан, диван, дуван, дугме, дуд, дунђер, дућан, душман, ђогат, ђубре, ђумрук, ђутуре, ефенди, занат, зевзек, зејтин, измет, инат, ислам, јаваш, јаран, јаруга, јастук, јогун, јорган, јурши, кафа(кава), кавга, кадија, кадифа, казан, каши, кајсија, калај, калауз, калдрма, калем, калити, калуп, калфа, кантар, капија, касаба, касап/касатин, катран, каћун, каур/каурун, кашика, кеса, кестен, кирија, кичма, кован, коврча (коврџа), комшија, конак, копиле, копча, кревет, креч, кубура, кујунџија, кулаш, кулук, кундак, лагум, лакрдија, лепеза, лимун, лула, магаза, мајмун, мамуза, мамуран, мангун, мезе, мелез, мелем, мерак, механа, мираз, Мисир, мукте, мула, мумија, мурдар, муслим, Мухамед, нишан, ортак, оџак, пазар, пајташ, памук, папуча, парче, паша, пекмез, пексин, пенџер,

⁷⁰ Изузетак представља конверзија придева у прилог, прилога у речцу и сл.

⁷¹ Под семантичком деривацијом подразумева се семантичко варирање између двеју лексема из истог деривационог система и то оних од којих је друга дериват прве, изведеница од прве (Гортан-Премк 1997:137).

пешир, пишман, рабаџија, раја, ракија, рахат, ренде, сакат, самсар, сандук, сарач, сат, севдах, седеф, сепет, сердар, симит, сирће, скела, скрлет, сокак, спахија, султан, сунђер, сунет, табак², табан, табор, таван, тамбура, тандр/тандрк, татар, тезга, телал, терзија, тестера, теферич, тефтер, тимар, титрати, топ, торба, трамна, тулум, турпија, Турчин, ћар, ћатиб, ћевап, ћела, ћеф, ћилим, ћифта, ћор, ћос, ћошак, ћумур, ћуп, ћурак, узур, фитиљ, фрљити, фукара, фуруна, хаир, хајдук, хан, хапс, харам, харач, хасна, хаџ, чај, чам, чанак, чапкун, чарапа, чардак, чарка, чаришија, чекић, челик, черга, черек, чибук, чивија, чивит, Чивут/Чивутин (Чифут/Чифурин), чизма, читлук, чифта, чобан, чокањ, чорба, чоха, џаба, џамбас, џеп, џигера, џилит, џимрисати, џин, џумбус, шајак, шамар, шатор, шафран, шах, шашав, шега, шегрт, шен, шерет, шећер, шићар, шуга.

С обзиром на то да деривати могу да дају важне информације о статусу турцизама од којих су настали, издвојићемо у посебну групу турцизме који имају богато развијену деривацију и на основу њих покушаћемо да донесемо извесне закључке у вези са њиховим статусом, местом које заузимају у оквиру лексичког система. С веома богатим гнездима издвајају се следећи турцизми:

бакар, боја, будала, вересија, дуд, ђубре, каиш, кашика, кеса, кестен, креч, ортак, ракија, султан, таван, торба, ћилим, ћурак, хајдук, чарапа, чизма, чобан, чорба, џеп, шегрт, шећер⁷².

Деривациони критеријум потврдио је и на примеру турцизама претпоставку о зависности између броја и типа деривата у једноме гнезду и семантичког потенцијала основне лексеме:

0 **каиш** м 1. дуга трака од коже (ређе од чврсте тканине) која служи као појас или за везивање. 2. оно што има облик каиша. 3. пом. једна од дасака којима се покривају бокови лађе. 4. лихва, зеленашење, каишарлук. 5. превара, подвала. Изр. **стезати** ~ скромније живети; **ударити коме** ~ преварити кога; $2_1 < 1_2$ **каишање** с гл. им. ← каишати (се); $1_1 < 0$ **каиш-ар** м 1. онај који прави каише. 2. онај који се при пословању служи преваром, подвалом; лихвар, зеленаш, каматник; $2_2 < 1_1$ **каишар-ев**, -а, -о = каишаров који припада каишару; $3_1 < 2_3$ **каишарење** с гл. им. ← каишарити; $2_3 < 1_1$ **каишар-ити**, -им импф. бавити се каишарским пословима,

⁷² Исп. *СД речник турцизама*.

каматовати, варати; поступати као каишар (2); $2_4 < 1_1$ **каишар-лук** м каишарски поступак, превара, подвала; лихварство, зеленаштво, каишарство; $2_5 < 1_1$ **каишар-ов**, -а, -о = каишарев; $2_6 < 1_1$ **каишар-ски**, -а, -о који се односи на каишаре и на каишарство: ~ интерес; $3_2 < 2_6$ **каишарски** прил. попут каишара; $2_7 < 1_1$ **каишар-ство** с каишарлук; $1_2 < 0$ **каиш-ати**, -ам импф. I. 1. резати на каише (нпр. кожу, сланину). 2. браздити. II. ~ се 1. кидати се. 2. вијугати се; $1_3 < 0$ **каиш-ац**, -шца м дем. ← каиш, каишић; $1_4 < 0$ **каиш-ити**, -им импф. → каишати; $1_5 < 0$ **каиш-ић** м дем. ← каиш; $1_6 < 0$ **каиш-лија** (у атрибутој служби) м направљен од каиша; $1_7 < 0$ **каиш-ни**, -а, -о који се односи на каише; $1_8 < 0$ **каиш-чић*** м дем. и хип. ← каиш; ПР $1_1 < 2_3$ **ис-каишарити**, -им пф. стећи каишарењем, преваром, заваравањем измамити (нпр. новце); ПР $1_2 < 1_2$ **ис-каишати**, -ам пф. 1. исећи на каише, на траке, раскомадати, распарати, поцепати. 2. изударати каишем; ПР $1_3 < 1_4$ **рас-каишити**, -им пф. необ. расећи на каишеве, поцепати, исцепати, раздерати; ПР $1_4 < 2_3$ **у-каишарити**, -им пф. преварити (на мери, у плаћању), закинути.

Гнездо лексеме *каиш* показује значајан утицај творбене основе на значење деривата. Семантички садржај мотивне именице углавном се потпуно прелива у деривате или се развија по општим законима полисемантичног ширења.⁷³ Такође, форманти утичу својим значењем на семантику деривата. Творбени форманти у овом гнезду су домаћег порекла, са изузетком форманта -лук код именице *каишарлук*. Овим формантом се појачава пејоративност основе, односно наглашава се негативно значење основинске речи. У прилог томе иде и именица *каишарство*, изведена помоћу конкурентног суфикса -ство, која се упућује на *каишарлук*, што указује на изразитију експресивну вредност суфикса -лук.

У гнездима је, што је и очекивано, највећи број првостепених деривата, деривата насталих од простих речи. Присутни су у значајном броју и другостепени деривати, а они су углавном настали као резултат граматичке трансформације (нпр. чизм-ар → чизмер-ев; чизмар-ија; чизмар-ити; чизмар-ица; чизмар-ка; чизмар-ов; чизмар-ски; чизмар-ство).

Трећестепени деривати се ретко појављују (исп. гнезда *бакар*, *боја*, *каиш*, *креч*, *торба*, *чизма*, *чорба*) и они су резултат радијалне граматичке деривације, с

⁷³ О томе на који начин се остварује семантички однос деривата према творбеној основи в. Гортан-Премк (1987: 101–107).

обзиром на то да у творбеној основи носе најчешће цео садржај лексеме која је стожер гнезда.

Деривати добијени ланчаном деривацијом су више резултат граматичке него семантичке деривације, јер у својој у творбеној основи имају цео, или готово цео, семантички садржај иницијалне лексеме (*торбар-торбарка*); ланчаном деривацијом настају и деминутиви од деминутива (*торбица-торбичица*).

Закључујемо да ови турцизми припадају општем лексичком фонду. Такође, закључујемо да имају централно место у лексичком систему из два разлога: као прво, поседују богата деривациона гнезда; као друго, показали су највећу способност индуковања семантичких процеса у деривацији⁷⁴.

ЛЕКСЕМЕ БЕЗ ДЕРИВАЦИОНИХ ГНЕЗДА

Лексеме без полисемије и деривације

Уобичајено је да лексеме које имају богату полисемију имају и богату деривацију. Ово правило генерално важи и за турцизме, јер досадашња анализа турцизама показује да семантички процеси у деривацији прате семантичке процесе у полисемији. Највише деривата имају они турцизми које имају и највише значења. Око 43 процента турцизама из нашег корпуса има деривацију, док се око 57 процената турцизама није даље творбено развијало. Најпре смо издвојили из *СД речника турцизама* све лексеме које немају ни полисемију ни деривацију:

⁷⁴ Важно је напоменути и то да се код одређеног броја лексема са широком полисемантичном структуром уочава слаб деривациони потенцијал. Нпр. **перваз** м 1. оно чиме је нешто опточено или обрубљено, обруб, опток, опшав, поруб. 2. украсни венац. 3. руб, ивица као граница нечега. 4. наслон на прозору, прозорска даска. 5. ограда, прсобран.

Деривати: *первазити, опервазити*.

Међу турцизима знатан број лексема има богату деривацију, а само једно забележено значење: такве су лексеме *бибер, кестен, креч, кутија, ракија, сокак, чарапа, пешкир, чорба*. Разлог за то лежи у чињеници да су ови турцизми део одређеног термилошког система и да за њих не постоји синоним домаћег порекла. Нпр. **бибер** м бот. тропска биљка чији се зрнасти плод употребљава као зачин *Piper*; плод те биљке.

Деривати: *биберача, биберисати, биберити, биберли, биберни, биберник, биберница, биберњак, биберњача, биберов, забиберавати, забиберити, набиберисати, обиберити, побиберити*.

авлајисати, адамлук, адет, адеи, азраил, ајан, ајнак, акар, акмак, акмаџа, акреба, алајли, албаишча, алдум, алев, алим, алишвериш/алиш-вериш, алмасија, амајлија, амал/амалин, амза, анасана/ана сана, анлајисати, арак, аралук, ардија, арзувал/арзухал, арка, ар-капија, армаган, арпаџик, аспур/аспура, астар, асура, атлукана, афион, ахмедија, аџуван, баг, бадија, базламача, базулмет, бака, баклава, бакиши, балдисати, балугџија/балубџија, балчак, баљемез/баљамез/баљумез, бамња, бар/барем, барбут, бастисати, батил, башабаиш, башица, башлија, башуна, беледија, бели, белћим, бен, бенсилах, беслеисати се, беслемаћ, беспара, бешлија, бешлук, бијача, билав, билај/билах(и), бињаџија, бињекташ, бињиш, бирдем/бирден, бирземан, бисмилај/бисмилах, битисати, битпазар, бичкија, бојни, боклук, бонлук, борија, бош, бујрум, букаџије, булумаћ/булумач, бумбашир, бурнус, бурум, бурунџија, бурурет, бутраст, бутумиле, бућма, вада, ваиз, вај, вала(ј), ваља, васлећен, вастан, вент, верак, веслиген/веслићан/веслићен, већил, газела², гаип, гајрет, галатан, ганилук, гариб, герз, дабетер, дабулана/дабулхана, дагара, даире, далаган, далга, даљан, демескиња/демешкиња, данга, дармар, даулбас, дебе, девендел, девишрма, декика, деме, демек, дерман, деф, дибидуз/дибидус, дивит, диз/диза/дизија, дизга, дизлуке/дизлуци, дирек, диринчити/диринџити, дова, доган, дозлуци, докундисати, домбак, дослук/дослух, дост, дранчити, дувак, дујисати се, дулведу, дулум, думан, дундар, дур/дура, душема, ђа, ђаврк, ђаиз, ђахил, ђебердисати, ђевђир, ђеисија, ђезаплук, ђезија, ђел(а), ђем, ђенђер, ђене-ђене, ђерз, ђериде, ђериз, ђерчек, ђизла/ђизлија, ђозлуци, ђоја, ђола, ђорђорице, ђотлук, ђугум/ђугун, ђузлема/ђузлеме, ђулабија, ђулашик/ђулашин, ђулиштак, ђунах, ђунђибер, ђунија, ђустек, евенха/евењака, евлад, егав, егбе, егије, езан, ејалат, ејвала, ејлук, елиф, елћен, елчија, емер, емернама, емил, ендезе, ерав, ерлав, ерлија, еспап, ефендум/ефендум бенум, ешак, ешкуна, забит, загар, замбак, звекир, зембил/зембиљ, зердав, зерде, зерин/зерина/зеринкада, зећат, зех, зехер, зијафет, зиндан, зуђур, зулуфи/золуфи, игда, игрмилук, измет, иђирот, иђит, илач/илаџ, иман, индат, инди, инсан, инџијел/инџил, инџирица, ирад, ирам/ирама, исиот, испат, истифан, иђитуглија, ихрам, ихтијар, ич, ичага, ичоглан, ишарет, иштал, јакија, јал, јалман, јанија, јанџик, јапунџе, јарак¹, јатаган, јауклија, јафта, Јахудија, јашмак, јеге, јексик, јемин, јерибасма, јериште, јерлија, јесаул, јесир,

јетим, Јехудија, јеџек, јова, јогурт, јок, јоктур, јолдаш, јолпаз, јолџија, јорга, јузбашиа, јуксук, јумак, јума-басма/јумбасма, јунга/јуњга, јурум/јурун, јуфка, кабајет, кавак, кавијар, кавурма, каган, кадаиф, кадар, каза, казма, казук, каил, каима, каја, кајарити, кајмакам/кајмакан, калабалук, калп, калчине, каља, камза, канара, канија, капама, капамаџија, каплан, капуданпаша, капућехаја, кара-, карабатак, карађоз¹, каракол, караконџа/караконџула, каракуш, карамут, карасевдах, карахабер, карли, карпуз/карпуза, каршилама, каршилук, катарма, катије, качак, качамак, качело, каи, кедив, кеисати, кекез, келим, керајтана, кече, кешке, кизлар-ага, кисмет, китаб, кокија, колија, комитаџија, кофа, кошава, крдисати, кркјалан, крначичак/крначић, крсме, кубе, кубуз, кулаб, кум, кумсал, курада, курисати, куртариш, кутнија, кушлук, лала, леген, лејлек, либаде, лимунтос, лобод, лућум, мавез, мавлута, мазбата, мазлум, мазул, мајдонос, мамур, мангал/мангала, мангура, мани, мараз, мартолоз, матара, матух, мафши, махмудија, машала, машала(х), маитрафа, медет, мејит, мелекша, мелећ, мемлећет, мемур, менгеле, мераја, мерћез, мерхаба, месела, мества, мечет, меџедија/меџидија, мешћем/мешћема, милћ/милће, миљак, минаре/минарет, минтан, миск, муалим, мудериз/мудерис, мујезин, мукада, мукадем, мукевит, муктар, мулазим, мулк, мумаказе, мурафа, мусака, мусандер /мусандера/мусандра, мусаф, муселам, муселез, мустафез, мутвак, мутевелија, мутесариф, мутлак, муханат, муханет, муханит, мухасера, мухафиз, муџахедин, муша, мушебак, мушема, мушир, надир, наиб, нај, налет, налча, нам, намаз, намуз/намус. нана, нар, наргила/наргиле, натенане (натенани, натенану и натенахни), натерсуме, нафа, невакат, нефер, нимет, нишеста/нишесте, нобе-шећер, ограије, одалиска, ојнак, оклагија, оксуз, окуисати/окујисати, оранија, ормаган, орман, осандисати (се)/осанисати се, отлукана, отур, паздаран, пазија, пај, пајван, пала, палавра, папазјанија, паразлама, параћесик, параџик, пасманџија, паћ, пачалук, пачариз/пачарис, паче, пејгамбер, пеке/пеки, пексимет, пембав, пендевиш, пењерлија, перишан, пешкун, пештахта, пештемаљ, пируз, пита, пранге, пулчаз, пуља, пуљат, пусула, пушћул, рабатан, раванија, разћелдисати, ракчин, раф/рафа, рахван, рахт, реван, резалет, рећат, рехим, рецељ, рз, риџал, рс, рубија, руја, рушпа/руштија, савак, саганлија, сагрија, садака, саз, сајван, сакије, саклет, салават, саланџак, салма, салта, салтанет, самум,

сандал, сантур, санћим, санџије, сарансак, саргија, сарма, сарф, саћим/саћин, сахија, сахтли, саџак, саџбаг, сејсана, селамет, селвија, сенабија, сенет, серђен/серђер, серсам/серсан, сертме, сехара, сеџада/сеџаде, сибијан, сила, силиџик, сипер/сиперак/сиперчић, сичан, сиџил, скемлија, смарлама, сопа, сулајисати, сулдрма, султипита, сулундар, суна, сунит, супита, сурет, сурма, сурунџија, суруџија, сутлија/сутлијаиш, сутурисати, суфара, табанџе, табија, табијат, табирнама, табут, тавла, тазе, такрир, таксират, талаган, талаиш/талаиша/талаишика, талибан, тамин, тандариха, тане, танзимат, тапија, тараболос/тарабулуз, тарана, тарапана¹, таратор, тараф(х)ана, тарих, тарчин, таћаџија, тафтија, тахан-халва, тахмин, тахмина, тахт, тахта, таџ, таишмајдан, тебешир, тевдил, теза, тезгере, текавуд, телбиз, телфа, тембих, темесук/темесућ, темиз, темре, тенеф, теоба, тепа, теравија, терак, терзијан, терлема/терлемача, терлидиба/терлидива, терџуман, тескера, теспих, тетриван, тећбир, тећмил, техтерван, тилисум, тира, тирит, тифтик, тоба/тобе, томбак, траболос/траболос, трпанџук, тувана, тугјан, туземин, тузруфа/тузрух, тукмак, туфахија, тумбећија/тумбећина, тунос/тунофес, турбе, турунџа, туџија, туткун, љезап, љемане, љенифа, љерт, љерчиво, љескин, љефин, љефиш, љибар, љибрет/љибрит, љила, љилит, љимлија, љојлија, љојлук, љошак², љувик, љул, љулах, љулбастија, љусегија, љустек, љутак, љутек, љуфтер, узун, уисати, ујмаз, улак, улама, улева/улефа, улутма, улчек, умајија, умети-Мухамед, ункаш, урнек, устра, усулане, учтуглија, фалаге/фалаке, фереџа, ферман, фермен, феслиген/феслиђан/феслиђен, фетва, фидан, фил, филдиш, фира, фирале, фискија, фистан, фундаклија, фута, фушкија, хава, хавлија, хазбаишча, хазурала, хаирала, хакан, хаким, хал, хала, халајка, халала, халат, халва², халија, халк, хампа, хан, хара, харамзада, харанија, харарет, харба, харбија, харванија, харешли, харли, хас, хасаба, хатиб, хатишериф, хатма, хаф, хафиз/хафис, хашир, хевзеџана, хевзеџија, хедија, хезела, хелаћ, хефта, хизмет, хила, хиса/хисе, хич, хиџра, хошаф, хрз, худба, хуја, хућумет, хуџера, џар, чагаљ, чаир, чакараст, чакија, чакнути, чала, чалџиџија, чалекати се, чалија, чалишан, чаме, чампраге, чамуља, чанибула, чап, чаптија, чатија/чаткија/чаткиња, чеврнџија, чеиз, чекме, чектисати, чембра, ченар, ченгел/ченгела, червиш, черевиз, через, чешагија, чикарма, чимбар, чимбур, чит¹, чифтијане, чок, чолак, чолама, чувалдуз, чуст,

џагара, џада, џамадан, џамахирија, џан, џанарика, џанибула, џанум, џеба/џебе, џебана/џебехана, џенабет, џењак, џерида/џериде, џериз, џерима, џехенмташ, џивар, џиле, џингафа, џихад, џока, џуздан, џулус, џума/џумај/џумаја, џумле, џалвар, џамалаџа, џамдуд, џан, џап, џарлаган, џахит, џебек, џебој, џедрван, џеик/џеих, џемсија, џемшета, џептелија, џерефа/џерефе, џехадет, џехит, џехри рамазан, џешана, џеш-беи, џивета, џилџте, џиник, џира, џирит, џишиа¹, џишиа², џишие, џишико, џкемлија, џкија, џуруп.

Међу турцизмима који немају развијена деривациона гнезда најбројније су једнозначне, односно моносемантичне речи. Турцизми који немају полисемију и деривацију далеко су бројнија група у односу на полисемичне турцизме који немају развијену деривацију. Моносемантичност је једно од битних својстава позајмљеница. Д. Гортан-Премк (1997: 41) наглашава да позајмљенице имају смањену способност полисемантичне и деривационе дисперзије, јер оне улазе у језик као номинационе јединице са семантичким садржајем у коме је изражена појмовна вредност, док остали елементи значења углавном изостају. Турцизми као важан слој стране лексику у српском језику ово и потврђују: међу турцизмима који не поседују деривацију највећи је број оних који се нису семантички адаптирали, који не поседују богатство семантичких елемената у своме семантичком садржају. Њих карактерише одсуство антонимичности и, често, одсуство синонимичности, неспособност развијања деривације и неуклопљеност у семантичку структуру лексичког система.

Међу моносемантичним турцизмима доста је и термина, који припадају одређеним терминолошким системима и њих карактерише ограничена способност даље семантичке дисперзије: нпр. *јатаган, оклагија, узенгија, фереџа*. Будући да су ови термини у највећем броју случајева застарели и да не припадају активном фонду, они се ни као термини ни као застареле речи не могу анализирати семски, нити се могу метафорички ширити.

С друге стране, термини могу да припадају специфичном лексичком фонду и у исто време да буду део општег лексичког фонда. Такви термини међу турцизмима су они који именују биљке, животиње, јела и они у својим основним

реализацијама бивају уједно и термини и речи општег фонда: *акреп, наут, шебој, леблебија, нар, баклава, јогурт, сутлијаш*.

Ови термини као и сви остали термини могу се донекле развијати, добијати секундарна значења метонимијом и синегдохом, како у српском, тако и у турском језику:

nohut, -du *им. перс. бот. а. наут, леблебија (Cicer arietinum)*. б. семе, семенка те биљке.

nar *им. перс. бот. а. нар (Punica granatum)*. б. јестиви плод те биљке.

Лексеме са полисемијом, а без деривације

С обзиром на то да се приликом анализе издвојио један број турцизама који бележе више од једног значења, у посебну групу издвојили смо све турцизме који имају полисемију, а немају деривацију, јер то није уобичајена појава:

ајам, акреп, аламет, ама, аман, амбар/амбер, ардал, арилама, асли, ачик, баир, балабан, басамак, батисати, башлук, башлик/башлика, бе, бедел/бедељ, безбели, безистан/безистен, бејаз, белензук/белензука, бент, билмез, бимбаша, бимбер-грожђе/бимберово грожђе, бица, боранија, бре, будак, бумбарећ, буразер, бутум/бутун, везма, гида, гонце, гунгула, гурема, дагма, дара, девлет, дера, дикли, дилчик, довлет, домуз, дорћол, дрангулија, дубара, ђердек, ђутурум, ебејка, елбет и елбете(на), еле, еликсир, ем, ешкија, зар, зарф, зерделија, зерзеват, зећир, икиндија, илик/илика, ја, јазук, јамак, јандал/јандан, јапрак, јарак², једек, јемек, кајас/кајаса, калаштура, караћоз², каришик, кауш/кауша, киоск, колан, колчак, копоран, кошија, крндија/крнтија, кура, кушак, леблебија, лиман, мазгал/мазгала, маја, мана, маскара, маџун, машице, Мевлуд/Мевлућ, медреса, међер, мензел, мертек, миздрак, милет, мирија, мурасела, мурећеп/мурећеф, мутан, муштерија, наут, нафака, нена, нићах/ниће, одабаша/одобаша, ордија, паламар, паланга, пата, пачавра/пачаура, пеик, перда/перде, пеиш, равак, ратлук, реза, рида, ришум, саганак, сантрач, сач, сепија, сермија, сијасет, совет, софа, срклет, сура, такум, тевабија, текија, текмил, текне, текрар, тенешир, терђај/терђах, тереца, теркија, терлук, тестир, тетик, тирише, тоз, топук, трабозан/тробозан, тулумба, турђија, турђијат, ћаге, ћафурија, ћелепош/ћелепуш, ћемал, ћенар,

ћерана, ћехаја, ћириш, ћумез, ћутук, узенгија/узенђија, улема, улчија, урда, ушур, фурда, фурсат, хај, хајдамак, хајђиди, хампамук, хатула, хеј, хрка, циврија, чак, чакмак, чампаре, чарак, чарлама, чекма, челенка, чембер, чукур/чукура, чулук, чурук, ценаза, џуба/џубе, шашкин, шебој, шер, шеремет, шех.

Од укупног броја лексема које немају деривацију, око 13 процената је оних које имају полисемију, док око 87 процената припада онима које су једнозначне. Анализом вишезначних лексема установили смо да ове лексеме углавном имају слабије развијене полисемантичне структуре, у којима су најчешће у питању нијасне блиске по значењу даване у лексикографском опису под тачкама (а, б), а не под засебним тачкама:

крндија/крнтија ж а. стара, дотрајала и од дуге употребе и дотрајалости неупотребљива или готово неупотребљива ствар, машина и др. (нпр. стари, покварени аутомобил и сл.). б. експр. човек оронuo и онемоћао од старости или болести.

Ретке су лексеме које имају три и више значења: нпр. *муштерија, акреп, челенка.*

Издвојићемо пример лексеме *колан*. За њу се са сигурношћу може тврдити да је изашла из оквира затвореног термилошког система коњарства. Уколико се узме у обзир чињеница да термини не могу да остварују секундарна метафоричка, затим експресивна и фигуративна значења, лексема *колан* управо својим значењима указује и на своје место које заузима у лексичком фонду: као прво, својим основним значењем представља термин коњарства; као друго, секундарним значењима указује на некадашњу одомаћеност у систему српскога језика, посебно ако се узме у обзир да је лексема *колан* учествовала и у творби фразеологизма:

колан м 1. појас који држи седло и самар чврсто уз коња, попруг. 2. заст. појас на оделу. 3. заст. фиг. веза. Изр. **попуцали му сви колани** све је код њега рђаво, све су га наде издале, постао је беспомоћан.

О томе како је у ранијој фази језика ова реч била жива и продуктивна сведоче њени деривати који више нису у употреби: *коланина, коланити, коланкиња, Колановић, колански, колансуз, коланче, коланчић, коланџија* (исп. Ђинђић М. 2010: 262).

Међу турцизмима који немају деривациона гнезда забележени су и случајеви у којима су неке реализације термилошке у оквиру полисемантичне структуре. У оваквим случајевима општа значења претходе термилошким, што је и оправдано, јер се из термина не могу развијати друге семантичке јединице (исп. Гортан-Премк 1997: 124). Као пример наводимо лексему *реза* која има богату полисемантичну структуру:

реза ж 1. а. уска гвоздена плочица којом се затварају врата са унутрашње стране, заворница, преворница, засун. б. затварач на вратима железничких вагона који се диже и спушта приликом отварања и затварања. 2. језичак у брави којим се помоћу кључа закључавају врата. 3. бразда, усек, засек. 4. бот. в. хајдучка трава (под хајдук). Изр. **метнути (коме) резу на уста** не допустити (коме) да говори; не говорити, ћутати.

Навешћемо и полисемантичну структуру лексеме *акреп*:

акреп м 1. покр. шкорпија, штипавац. 2. (Акреп) астр. сазвежђе Скорпиону зодијаку. 3. мршава, ружна особа (обично жена).

Мислимо да је у случају лексеме *акреп* требало поступити на начин како је то учињено у *РСЈ*:

акреп м тур. 1. нар. а. скорпија, штипавац. б. експр. ружна, мршава особа (обично жена). 2. (Акреп) астр. сазвежђе Скорпион у Зодијаку.

Термилошко значење свакако треба да буде наведено на крају, док значење настало метафоризацијом *ружна, мршава особа (обично жена)* треба да стоји иза основног значења, које је и термилошко и опште, јер је од њега и развијено. Овде се запажа још једна битна појава: метафоричко значење је, што се тиче употребе речи, и најфреквентије. Основно значење лексеме *скорпија, штипавац* говорницима савременог српскога језика ретко је познато. На основу анкете спроведене међу испитаницима у Крагујевцу и околини (село Горња Сабанта), Младеновцу, Прокупљу и Грачаници⁷⁵ добијени су интересантни одговори у вези са питањем шта значи реч *акреп*? Само је тринаест испитаника одговорило да лексема *акреп* значи *шкорпија*; свега шест испитаника није дало одговор; највећем броју испитаника је ова лексема позната у значењу *ружна особа*. Оно што је заједничко свим одговорима је то да нико није прецизирао да је

⁷⁵ Анкетом је обухваћено 117 испитаника (Младеновац 34, Грачаница 19, Прокупље 43, Крагујевац и Горња Сабанта 21).

то искључиво ружна женска особа. Уколико погледамо дефиниције у наведеним дескриптивним речницима, оне наводе као квалификацију и *мршава особа*. Само један одговор нам је потврдио ово значење. Било је и оних ретких, другачијих одговора, а свима је заједничко да су негативно конотирани: нпр. *неваљала особа, будала, баксуз, створење хорор природе, дебил, сноб, змија, ђаво, звер, пацов, даждевњак, лош човек, инсект, штакор, наopak човек, човек који није цењен у друштву, неурачунљива особа, габор, ругоба, наказа, авет, страшило*.

Поред пунозначних речи (именица, глагола, придева, прилога) забележене су и непунозначне речи. Међу турцизмима има и оних непунозначних речи које означавају релацију, а то су нпр. везници: *ама, бирдем/бирден, ем, инди, ја*. С друге стране, забележене су оне непунозначне, модалне речи које означавају став лица према ономе о чему се говори: речце: *ама, бар/барем, валај, елбет/елбете(на), еле, ја, хич*, као и узвици: *анасана (ана сана), бака, бе, бре, билај/бијах, бисмилај/бисмилах, бујрум, дур/дура, ђел(а), ђерчек, еле, ефендум (ефендум бенум), ешкунa, машала(х), медет, мерхаба, отур, хазурала, хаирала, хај, хеј, чала*. Неке од ових непунозначних речи се јављају у две, па чак и три функције:

ја 1. покр. речца за потврђивање (у одговору изриче слагање, сагласност, пристанак на што) јест, да. 2. раставни везник: или ... или. 3. узвик у чуђењу или дивљењу.

ама 1. везн. а. за истицање супротности; али, већ, а. б. а појачавање: баш, управо. в. бар, барем. 2. речца за појачавање а. неког тврђења или одрицања. б. питања, чуђења, заповедања.

Како бисмо стекли увид у то које су од ових лексема и даље активне данас, ексцерпирали смо из *РСЈ* турцизме који немају деривацију. *РСЈ*, као речник савременог српског језика, бележи само одређен број турцизама који немају деривацију:

алев, акреп, ама, амајлија, амал/амалин, аман, амбар/амбер, арпаџик, аршлама, асура, афион, ахмедија, баклава, бакшиш, балдисати, балчак, бамња, бар/барем, безистан/безистен, билмез, бимбаша, битисати, боранија, бре, будак, букагије, буразер, бурунџија, вај, алај, гунгула, даире, дара, дармар, дебе, деф, дибидуз/дибидус, дирек, диринчити/диринџити, дослух, драњулија, дулум, ђа,

ђевђир, ђем, ђене-ђене, ђулабија, езан, еликсир, ем, загар, зар, зарф, звекир, зембил/зембиљ, зулуфи/золуфи, иман, исиот, ја, јанџик, јарак², јатаган, јогурт, јок, јуфка, кавијар, кавурма, каган, кајас/кајаса, кајмакам/кајмакан, калабалук, калаштура, каља, капама, карабатак, каршиик, качак, качамак, кече, киоск, колан, копоран, кофа, кошава, крндија/крнтија, кубе, кушак, леблебија, либаде, лиман, лимунтос, маја, мана, мангал/мангала, мартолоз, маскара, мафши, машице, мевлуд/мевлуђ, медреса, менгеле, минаре/минарет, мудериз/мудерис, мујезин, мукада, мусака, мушема, муштерија, надир, намаз, нар, натенане, наут, нафака, ока, оклагија, паздаран, паламар, папазјанија, пата, пачавра/пачаура, пексимет, перда/перде, пеи, пита, пуља, пусула, пуићул, рабатан, ратлук, раф/рафа, реза, рс, салта, самум, сантрач, саргија, сарма, сач, сенабија, сепија, сијасет, софа, сулундар, сунит, сутлија/сутлијаиш, тазе, тане, тапија, тарана, тарапана, тац, таишајдан, текија, терзијан, теркија, тетриван, тоз, турбе, турђијат, ћаге, ћемане, ћошак², ћувик, ћулах, ћулбастија, ћумез, ћустек, ћутак, ћутек, ћутук, узенгија/узенђија, уисати, улема, умајија, ункаиш, устра, ушур, фереџа, ферман, хај, хан², хатиб, хатишериф, хеј, чагаљ, чак, челенка, ченгел/ченгела, чешагија, џада, џамадан, џамахирија, џанарика, џеназа, џихад, џума/џумај/џумаја, шебој, шеик/шеих, шех, шехит, шешана, шира, ширит, шкија.

У РСЈ нашло се само 14 процената оних лексема које немају своја гнезда у СД речнику турџизама. Ове лексеме углавном припадају активном лексичком фонду, а међу њима су ретке, али уједно и веома фреквентне лексеме са више значења: нпр. *папазјанија, боранија, драгулија*. Код активних лексема постоји могућност даљег метафоричког ширења, какав је случај код лексеме *боранија*: 2. експр. (обично са атрибутом ситна) а. безначајни људи. б. безначајна ствар, ситница.

Код других неретко долази до смањења броја значења: нпр. *сијасет* се данас користи само у значењу *мноштво, велика множина, сила чега*, док РСЈ не бележи секундарна значења ове лексеме забележена у Речнику МС: *неприлика, беда, зло, напаст; бука галама; казна*; *текија* се користи у значењу *зграда, муслимански манастир у коме дервиши обављају верске обреде*, док значења *капелица, маузолеј, гробница неког свеца* и значење *извор, врело, студенац* више нису актуелна. Код лексеме *ћумез* примарно значење *живинарник за кокоши*,

кокошињац потиснуто је секундарним значењем *запуштен, влажан и прљав стан или крчма*;

Увидом у овај сегмент, односно турцизме у *РСЈ* који немају развијену деривациону способност, може се одредити статус свих забележених турцизама без деривационе способности у *СД речнику турцизама*:

- велики број речи више није део стандарда, оне углавном припадају пасивном фонду и губе се из језика;

- међу њима је највише застарелих речи: *алишверши, везма, вент, довлет, дост, ђахил, качак, курада, кум, куртариш, кутнија, кушак, кушлук, мавез, хевзеџана и сл.* Затим следе термини попут: *кадаиф, каља, капама, карамут, качамак, медреса, нана, нар, тулумба, туфахија, хан*. Забележени су и историзми: *јемин, јузбаша, каза, кајмакам, капуданпаша, коџабаша*;

- међу речима које су и даље део активног фонда највећи је број стручних термина који припадају термилошким групама: јело, пиће, одевање, биљке, покућство, религија, док термини из области науке нису заступљени;

- одређен број непунозначних речи турскога порекла има стабилно место у савременом српском језику: *ама, ем, јок, чак* и сл.;

- мали број је вишезначних лексема, које ретко бележе више од три значења;

- уколико нису термини, оне нису довољно адаптиране, бар не семантички, с обзиром на то да немају деривацију и развијену полисемију. Анализирани сегмент потврђује тврдњу да ако нека позајмљена реч има много деривата, она је уврежена и прихваћена у српском језику, а ако има сиромашну полисемију и деривацију, она није довољно адаптирана (Драгићевић 2007: 189).

О ТУРСКИМ СУФИКСИМА

Временом се из великог броја лексема турског порекла издвојио изванредан број суфикса који су се осамосталили и који учествују у формирању врло продуктивних творбених модела. Турски језик као аглутинативни језик поседује велики број суфикса који служе за творбу нових речи. За њега је карактеристична суфиксална творба речи код које се суфикси додају на корен или на основу речи

(Чаушевић 1996: 436–437). На тај начин изводе се од именица нове именице, придеви, глаголи, од глагола се изводе именице и сл. (Хенгирмен 1999: 415). Ми се у нашем раду нећемо бавити детаљном анализом турских суфикса. Као прво, турски суфикси су детаљно обрађени у српском језику у новије време (Радић 2001)⁷⁶. Најважнији међу њима су суфикси *-чија/-џија*, *-лија*, *-лук*, *-ана*, који су због своје добре адаптираности и старине у неким изворима сврстани и међу домаће суфиксе (Клајн 2003: 218)⁷⁷, а који ће бити предмет одређене анализе уз све остале забележене суфиксе турског порекла. Као друго, наша анализа не обухвата сва хибридна образовања⁷⁸, већ искључиво образовања у коме су оба елемента турскога порекла, што утиче на обим и домете анализе.

Оно што ћемо у даљем разматрању код сваког суфикса понаособ истаћи, односи се на суфиксни творбени начин у којем су турски суфикси послужили и за грађење нових именица с турском основом на основу аналогije, а које као такве не постоје данас у турском књижевном језику, нпр. *тухафли*, (*tur. tuhaf+li*)= *tuhaf*; *занатлија* (*zanaat+li*) = *zanaatçı* и сл. (Ћинђић М. 2013а: 236). Овде свакако не треба доносити коначан суд, јер се наше поређење своди на савремени, синхронијски пресек, што не искључује могућност да су неке од тих изведеница постојале у некој фази у турском језику, у неком од турских дијалеката, јер смо турцизме преузимали и из турских дијалеката. Такође, осврнућемо се и на све оне суфиксе који су остварили мањи утицај, као што су именички суфикси *-баша* (уколико творенице са елементом *-баша* схватамо као изведенице), *-дар/-тар*, *-суз* и *-џик*, придевски и прилошки суфикси попут *-ли*, *-иле*.

Данас је, гледано из синхронијске перспективе, тешко утврдити обим позајмљивања лексема изведених турским суфиксима, али се извесни закључци могу изводити руководећи се двама претпоставкама:

1. У првој фази, преузимање су и турске основинске речи, као и одређени деривати, који су за овдашње говорнике представљали немотивисане речи.

⁷⁶ О овој студији в. Радовић-Теших (2001); Петровић (2002).

⁷⁷ Детаљном анализом најфреквентнијих суфикса П. Радић (2001:109–115) издваја суфиксне деривате: *-џија* (-ација, -анџија, -еџија, -енџија, -иџија), *-лија* (-алија, -анлија, -ајлија, -елија), *-лук* (-алук, -анлук, -енлук, -илук, -инлук).

⁷⁸ Комбинацијом ових суфикса са домаћом основом настао је велики број хибридних речи (*рачуџија*, *клопаџија*, *интереџија*, *факултетлија*, *пубертетлија*, *дугајлија*, *кукавичлук*, *простаклук*, *џиџијашлук*, *куглана*, *оружана*, *топлана*), чиме они постају средство стилистичке деривације (Ћорић 2008: 224).

2. У другој фази, турски творбени форманти су се након адаптације у турским дериватима могли рано издвојити као посебне творбене јединице у односу на немотивисане турске речи⁷⁹.

Постоји извештан број лексема за које се са сигурношћу може тврдити да су немотивисани турцизми, односно да су као такве и преузете, да нису настале као резултат домаћих творбених процеса од осамостаљених турских суфикса. Потврду томе налазимо у чињеници да код таквих речи први, основински део никад није као такав посведочен у српском језику:

а. суфикс *-лук*: **ајлук** (тур. ← ау, месец); **аралук** (тур. aralık ← ara, растојање, размак); **бенђелук/бенцелук** (тур. bengilik ← bengi, бесмртан, вечан); **дизлуке/дизлуци** (тур. dizlik ← diz, колена); **домазлук** (тур. damızlık ← damız, штала); **ејлук** (тур. iyilik ← iyi, добар); **игрмилук** (тур. yirmilik ← yirmi, двадесет); **калабалук** (тур. kalabalık ← kalaba, мноштво); **каршилук** (тур. karşılık ← karşı, супротан, наспраман); **кушлук** (тур. kuşluk ← kuş, птица); **муштулук** (тур. muştuluk ← muştu, радосна вест); **терлук** (тур. terlik ← ter, зној); **ћојлук** (тур. köylük ← köy, село); **читлук/чифлук** (тур. çiftlik ← çift, орање);

б. суфикс *-иџа*: **авџија** м (тур. avcı ← av, лов); **бињација** (тур. binici ← bini пењање; узјаживање); **кујунџија** (тур. kuyumcu ← kuyum, накит, златарска роба; накит са драгим камењем); **суруџија** (тур. sürücü ← sürü, стадо, крдо);

в. суфикс *-лија*: **ђизла/ђизлија** (тур. gizli ← giz, тајна); **јауклија** (тур. yavuklu ← yavuk, веридба); **(ј)ерлија** (тур. yerli ← yer, место); **пењерлија** (тур. peynirli ← peynir, сир); **ћојлија** (тур. köylü ← köy, село);

г. суфикс *-ли*: **тавли** (тур. tavlı ← tav, влажност); **харешли** (тур. hareli ← hare, таласаста шара); **турли** (тур. türlü ← tür, врста, тип);

д. суфикс *-ана*: **отлукана** (тур. otluhane ← otluk, пласт сена); **шешана** (тур. şişhane ← şeş, шест); **тараф(х)ана** (тур. darphane ← dağr, ковање новца).

Као што смо већ напоменули, у даљој анализи акценат ћемо ставити на суфиксни творбени начин у којем су турски суфикси послужили и за грађење

⁷⁹ Конкретно, Торић (2008: 66) изводи закључак да се суфикс *-иџа* рано могао осамосталити као творбена јединица у односу на основинске (немотивисане) турске речи. Потврду налази у грађи из Сремчевих дела, наводећи примере који не постоје у Шкалаћевом речнику, нпр. *бућмеџија*, *гајтанџија*, *ћеманеџија*, напомињући да основинске речи *бућма*, *гајтан* и *ћемане* бележи Шкалаћ. Овакви закључци се могу применити и на све остале суфиксе који представљају отворене и продуктивне творбене типове.

нових речи с турском основом на основу аналогije, а које као такве не постоје у турском књижевном језику. Такође, предмет наше анализе биће пружање увида у статус изведеница за турским суфиксима, а у вези са тим и компаративни преглед стања разматраних суфикса у турском језику.

Суфикс *-чија/-џија*

Суфикс *-чија/-џија* у турском језику има облике *-ci, -ci, -ci, -cü/-çi, -çi, -çi, -çi*; њима се изводе именице углавном од именичких, ређе придевских основа које означавају:

а. имена особа одређеног занимања: **tarihçi** историчар, **gazeteci** новинар, **isçi** радник;

б. имена особа са склоношћу ка нечему: **inatçi** инација, **yalancı** лажов, **şakacı** шалјивџија;

в. имена особа одређене идеолошке припадности, политичке припадности: **solcu**, левичар, **sağcı** десничар;

г. особе са привременим статусом или својством: **davacı** тужилац, **şikayetçi** жалилац, **yolcu** путник (исп. Чаушевић 1996: 438; Бангуоглу 2011: 164–165; Ђинђић 2012: 171–172).

У српском језику овај суфикс спада у најпродуктивније међу турским суфиксима. У фонду *Речника МС* налазе се бројне именице изведене помоћу суфикса *-џија*⁸⁰:

абаџија, авџија, алваџија, арџија, арабаџија, ашиџија (ашикчија), бадаваџија, балугџија, бардагџија, басмаџија, баитованџија, бињаџија, бињаџија, бојаџија, бунарџија, бурмуџија, гајтанџија, галамџија, гурбеџија, диванџија, дуванџија, дућанџија, ђеврегџија, егленџија, екмеџија, занџија, зулумџија, зурлаџија, инаџија, јабанџија, јанкесеџија, јолџија, јорганџија, кавџија, кавеџија, кавгаџија, каиџија, калдрмџија, калпаџија, камаџија, кантарџија, канџија, капамаџија, катиџија, кафеџија, кесеџија, кестенџија, кираџија, кириџија,

⁸⁰ Највећи број именица изводи се од именичке основинске речи. Од глагола се суфиксом *-џија* изводе стилски маркиране именице којима се именују особе, најчешће зато што је и основна реч негативно маркирана: нпр. *галамџија, инаџија* (исп. Бабић 2002: 222). Стилски су обележене и именице изведене од прилога: *бадаваџија* и *мукетеџија*.

кованица, коначица, коначица, кујунчица, кумбараџица, кундурџица, лагумџица, магаџица, мезилџица, мегданџица, мераџица, механџица, мираџица, муктаџица, мумџица, мутаџица, мутавџица, муфтаџица, муштулугџица, нанулџица, одаџица, пазарџица, параџица, пасманџица, сакаџица, салеџица, салтаџица, саџица, сахаџица, сеирџица, сефтеџица, сехирџица, сомунџица, сунеџица, суруџица, табирџица, таинџица, тамбурџица, таџица, телалџица, тенеџеџица, тоџица, тутунџица, туфегџица, ђахиџица, ђеџабџица, ђириџица, феџерџица, хаберџица, хаирџица, халџаџица, хамамџица, ханџица, хапсанџица, хасурџица, хевзеџица, чалџиџица, чамџица, чарџаџица, чаругџица, чекрџица, четеџица, чизмеџица, чоканџица, чорџаџица, чутурџица, џелеџица, шербџеџица, шеџерлемџица, шиџарџица.

Суфикс *-чија* представља дијалекатску варијанту од суфикса *-џија* (Клајн 2003: 208). Изведенице у којима се налази углавном представљају синониме за уобичајеније изведенице са *-џија*:⁸¹

ашикчија → ашигџица, екмекчија/екмешчија → екмеџица, мирашчија → мираџица, салеџица → салеџица, џелепчија → џелеџица.

Одређене лексеме са суфиксима *-чија/-џија* се у лексикографској пракси у *Речнику МС* представљају као дублети у једнакој употреби:

калпакчија = калпаџица, муштулукчија = муштулугџица, туфџекчија = туфегџица, чибукчија = чибугџица.

Као дублетни представљене су и истокоренске изведенице са суфиксима *-чија* и *-лија*:

џумбушчија = џумбушлија.

Неколико је турџицама који се јављају само са суфиксом *-чија*:

аџлукчија, аџиџица, каукџица, нобџеџица, сеџапчија, ђурџица⁸², чифџица.

Многе од ових именица се данас не употребљавају, припадају пасивном лексичком фонду и у највећем броју случајева маркиране су неким од квалификатора којим се ове лексеме обележавају као застареле, покрајинске, индивидуалне и сл. П. Радић (2001:17–22) изведенице овога творбеног модела

⁸¹ С. Стаховски (1961) истиче да је варијанта *-џија* далеко фреквентнија у односу на *-чија*, чак и у случајевима када јој не би било место у самој турској речи: нпр. *буџегџица* од тур. *börekçi*, где долази до озвучавања претходног консонанта.

⁸² Ђорић (2008: 44–45) наводи да се именица *ђурџица* може посматрати као неизведена, фонетски и морфолошки адаптирана од тур. *kürkçü*, али и да се може говорити и о суфиксу *-џија* са аломорфном осномом *ђурџица* (← *ђурџа*).

издваја у три семантичке категорије: 1) изведенице које именују вршиоца радње, пре свега занимање (*дућанџија, тобџија*); 2) изведенице које именују „особу са каквом доминантном особином” (*бадаваџија, галамџија*); 3) изведенице које именују особу са израженом цртом припадања, односно учествовања у нечему (*патролџија*).

Бројна су образовања са турском основинском речју и суфиксом *-џија*, које не бележи савремени турски књижевни језик:

аршинџија (← тур. arşın) м а. онај који мери аршином. б. фиг. онај који се не сналази у ономе што је ново; онај који не схвата ново доба;

ашигџија (ашикџија) (← тур. âşık) м онај који ашикује, који води љубав, љубавник;

буздованџија (← тур. bozdoğan) м → буздован;

бунар-џија (← тур. pınar) м стручњак за копање бунара;

гајтан-џија (← тур. kaytan) м занатлија који израђује гајтане;

галамџија (← тур. ağlama) м онај који галами, лармација; разметљивац;

диванџија (← тур. divan) м 1. онај који суделује, учествује у дивану (2). 2. разговоран човек;

дуванџија (духанџија) (← тур. duhan) м 1. продавац дувана. 2. страстан пушач дувана;

егленџија (← тур. eğlen) м говорник, забављач;

зилџија (← тур. zil) м занатлија који израђује зиле и друге предмете;

зулумџија (← тур. zulüm) м → зулумћар;

јордамџија (← тур. yordam) м онај који јордами, охол, умишљен човек;

кесеџија (← тур. kese) м друмски разбојник, човек који вреба и напада путнике на друмовима, насилник, силовит човек;

кованџија (← тур. kovan) м пчелар;

мерагџија (← тур. merak) м → мераклија;

муктаџија (← тур. müft) м → мукташ;

мутаџија (← тур. mutaf) м занатлија који израђује мутапе, покровце или простирке од козје длаке, струнар, мутаџија;

муфтаџија (← тур. müft) м → муктаџија;

муштулугџија (← тур. *muştuluk*) м = муштулукчија особа која прва донесе, јави радосну вест, добар глас;

пишерџија (← тур. *pişirme*) м заст. пећар, хлебар који и јело готови и продаје;

сакација (← тур. *saka*) м онај који у сакама развози и продаје воду;

салтаџија (← тур. *salta*) м возач који вози само људе (а не робу или пртљаг);

сефтџија (← тур. *siftah*) м први купац;

скелеџија (← тур. *iskele*) м скелар;

сомунџија (← тур. *somun*) м пекар који пече и продаје сомуне;

сувалџија (← тур. *sual*) м испитивалац, судија;

табирџија (← тур. *tabir*) м покр. тумач снова;

таинџија (← тур. *tauin*) м војни интендант за храну;

таћација (← тур. *takke*) м заст. мајстор који израђује кожне капе;

телалџија (← тур. *telal*) м → телал;

ћарџија (← тур. *kâr*) м 1. онај који је лаком на добитак, зараду. 2. заст. трговац;

хаирџија (← тур. *haır*) м покр. добротвор, дародавац;

хапсанџија (← тур. *hapıs*) м чувар хапса, затвора;

хатарџија (← тур. *hatır*) м онај који ради према наклоности, пристрастан човек;

чутурџија (← тур. *çotra*) м занатлија који израђује чутуре;

целебџија (← тур. *celep*) м трговац стоком;

шићарџија (← тур. *şikâr*) м безобзиран човек увек спреман да извуче шићар, лакомац на добит без труда; пљачкаш, гуликожа.

За одређене творбене типове са суфиксом *-џија* постоје конкурентни, продуктивнији нетурски форманти исте творбене категорије⁸³:

-ар: *баруџија/барутар*, *бојаџија/бојар*, *гајтанџија/гајтанар*,
дућанар/дућанџија, *калдрмар/калдрмџија*, *кестенџија/кестенар*, *папуџија/папучар*,

⁸³ Детаљан попис свих конкурентних суфикса даје Радић (2001: 141–144).

скелеџија/скелар, чаркаџија/чаркар, чизмеџија/чизмар, читлугџија/читлучар, чохаџија/чохар⁸⁴;

-ач: кавгаџија/кавгач;

-аш: зурлаџија/зурлаш, кириџија/киријаш, муктаџија/мукташ, ђумурџија/ђумураш;

-ник: хаберџија/хаберник.

Такође, јавља се као конкурентан и суфикс *-лија*:

мерагџија/мераклија;

сунетлија/сунеџија;

занација/занатлија.

У неким случајевим суфикс *-џија* одговара нултом суфиксу (-ø), образовања на *-џија* упућују се на она која се завршавају нултим суфиксом (-ø):

телалџија м → телал.

Суфикс *-си* је веома продуктиван суфикс у турском језику и покрива више творбених и семантичких категорија. Овај суфикс се јавља као конкурентан за одређени број персијских и арапских суфикса у турском језику (Бангуоглу 2011: 163). Пре свега конкурентност се односи на персијски суфикс *-дар* (исп. поглавље Суфикс *-дар*):

türbedar > türbeci = чувар турбета;

veznedar > veznesi = благајник;

kindar > kinci = злурад, злобан, пакостан.

Затим конкурентски однос гради и са персијским суфиксом *-ка̂р*⁸⁵

bestekar > besteci = композитор;

sahtekar > sahteci = преварант, варалица.

⁸⁴ У Речнику МС лексема *чохаџија* није упућена на лексему *чохар*, већ се обе дефинишу. Савремено стање у вези са овим лексемама је измењено, што потврђује РСЈ, у коме се лексема *чохаџија* упућује на лексему *чохар*.

⁸⁵ Српски књижевни језик бележи суфикс *-ћар/-ћер* у именицама *зулумћар* и *хизмећар*. Овај суфикс има значење вршиоца радње или носиоца особине и забележен је још у неколико именица у народним говорима (исп. Радић 2001:107, у фусноти). И. Клајн (2003) не наводи овај суфикс, док га С. Бабић (2002: 129) наводи дајући пример *зулумћар*, али без етимолошке ознаке. Без обзира на неодомаћеност суфикса *-ћар/-ћер* у српском језику, истокоренски облици *зулумџија* и *зулумаџ* нису успели да потисну лексему *зулумћар*, која је највероватније због своје стилске употребе очувала свој статус. Српски језик чува и облик *тенећкар* који данас не бележе турски речници, јер га је временом вероватно потиснуло образовање са домаћим суфиксом *-си*: *tenekesi лимар*. У Речнику МС лексема *тенећар* је упућена на стандардније облике *тенећар* и *тенећеџија*. У српском језику забележена је једна хибрдна лексема, а то је лексема *поганћер* коју наводи Шкалајић (1973).

Такође, придевским образовањима са арапским суфиксом *-i* као конкурентска и примарнија јављају се образовања са суфиксом *-ci*:

hesabi > *hesarci* = економичан, штедљив.

Суфикс *-u* је део одређеног броја придевских образовања у српским народним говорима (нпр. *крмези*, *курумуи*, *лимуни*), док грађа *Речника МС* не бележи ниједан непроменљив придев оваквог порекла.⁸⁶

У процесу секундарне адаптације лексеме деривирани суфиксом *-ија*⁸⁷, као и свим осталим суфиксима турскога порекла учествују у процесу даље деривације, те имамо примере другостепених и трећестепених деривата:

баштованџијски, *бостанџијски*, *бунарџијски*, *бурегџијски*, *дућанџијски*, *ђумрукчијски*, *еснафлијски*, *јавашлијски*, *јуришлијски*, *спахилучки*, *беглучки*, *дуњалучки*, *кречански* и сл.

Суфикс *-лук*

У савременом турском језику суфикс *-лук* јавља се у четири аломорфна лика (*-lik*, *-lık*, *-luk*, *-lük*), док се у српском књижевном језику јавља само варијанта *-лук*.

У корпусу су забележени следећи примери са суфиксом *-лук*. То су углавном застареле лексеме, најчешће зато јер реалије које се њима именују нису више актуелне⁸⁸:

абацилук, *агалук*, *адамлук*, *ајлук*, *акшамлук*, *алчаклук*, *аралук*, *аргатлук*, *аскерлук*, *ахаралук*, *ашиклук*, *бадаваџилук*, *бајатлук*, *бајрамлук*, *бакалук*,

⁸⁶ Детаљније о суфиску *-и* в. Радић (2001: 101–102).

⁸⁷ Анализом *СД речника турџизама* стиче се увид у то да су међу дериватима најзаступљенија образовања са суфиксом *-ија*.

⁸⁸ Међу њима има оних који су носиоци гнезда, као и оних који су приказани у гнездима као деривати одређених турџизама. Именице се најчешће јављају у улози основинске речи. Известан је број именица које имају придевску основу: *јогунлук*, *мамурлук*, *пексинлук*. У нашем корпусу издвајају се и две именице у чијим је основама прилошка реч: *башкалук*, *јавашлук*. У турском језику ове две изведенице имају на плану садржаја сасвим очекиван мотивациони однос са основинском речју: **başka** други, другачији, посебан, својеврстан → **başkalık** својеврсност, особеност; **yavaş** споро → **yavaşlık** спорост, тромост. У српском језику ситуација је другачија, семантички однос између основинске речи и изведенице је ослабљен: **башка** 1. прил. напосе, одвојено, посебно. 2. прид. непром. друкчији → **башкалук** м оно што је одвојено; засебна просторија или кућа; одвојен живот, одвојеност; **јаваш** прил. покр. полако, лакше, без журбе; немарно → **јаваш-лук** лењост, немар, неуредност (у послу).

баксузлук, башалук, башибозлук, башкалук, башилук, башованлук, башованцилук, башчелук, беглук, беглербеглук, бекрилук, бенђелук, бешилук, боклук, бокчалук, бонлук, бостанлук, бошчалук, ганилук, грсузлук, гурбетлук, дахилук, дизлук(е), димијалук, домазлук, дослук, дуњалук, душеклук, ђезаплук, ђотлук, ејлук, ексиклук, ешеклук, зулумћарлук, игрмилук, јавашлук, јазлук, јарамазлук, јеминлук, јенђилук, јогунлук, јорганлук, кабадахилук, кадилук, казанлук, казанцилук, каишарлук, калабалук, каршилук, каурлук, кирицилук, кованцилук, колајлук, кујунцилук, кулук, кушилук, мајмунлук, мамелук, мамурлук, мангуплук, марифетлук, мегданлук, мезарлук, мезелук, механцилук, миндерлук, мудирлук, мурдарлук, муртатлук, мутавцилук, муфталук, мухаџирлук, муштулук, ортаклук, пазарлук, папучлук, папуцилук, пачалук, пексинлук, пеливанлук, пишманлук, рабаџилук, раванлук, ратлук, резилук, рахатлук, роспилук, сарафлук, сарачлук, селамлук, спахилук, султанлук, табаклук, тепелук, терлук, титизлук, тобџилук, тозлук(е), тутунлук, ћојлук, ћопеклук, ћурчилук, угурсузлук, учкурлук, фираунлук, хаирлук, хајванлук, хајдуклук, халвалук, харемлук, хасталук, хаџилук, хашилук, хрсузлук, чапкунлук, чибуклук, чивилук, читлук (чифлук), чорбалук, џабалук, џепашилук, шегртлук, шејтанлук, шенлук, шеретлук, ширетлук, шићарлук.

Суфикс *-лук* се укључио у творбени систем српског књижевног језика. Бројне су изведенице од домаћих именичких, придевских и ређе глаголских основа које припадају различитим семантичким категоријама: изведенице различитих апстрактних значења (*несташлук, бахатлук*); изведенице које значе место (*војводалук, министарлук*); изведенице које значе збир особа (*својатлук, хришићанлук*); изведенице у значењу предмета (*бравалук, цигаралук*) (Радић 2001: 64–78). Оваква образовања семантички се у највећем броју случајева поклапају са таквим образовањима у турском језику. Семантичка категорија изведеница које значе збир особа знатно је чешћа у српском језику него у турском.⁸⁹ Тако *пашалук* припада семантичкој категорији изведеница које значе место и уједно, метонимијски збир особа:

пашалук: 1. највећа управно-територијална јединица у османлијском царству, чији је главар паша био непосредно подређен царској влади или Порти. 2. покр. војска која се покупи у подручју једнога паше.

⁸⁹ Бангуоглу (2011: 195) наводи да је ова семантичка категорија ретка.

У турском језику, с друге стране, семантички се није развило значење збира особа.

paşalık: 1. чин, достојанство паше, пашинство. 2. *ист.* највећа административна јединица под управом паше пашалук. **Belgrad** –и Београдски пашалук.

Исту ситуацију имамо рецимо и код именица *комшилук*:

комшилук м тур. а. суседне, оближње куће, суседство: отићи у комшилук, доћи из комшилука. б. комшије, суседи;

komşuluk, -ğu *им.* 1. суседство, комшилук; околина, близина. 2. добросуседски односи.

У турском језику овај суфикс служи за извођење именица и придева различитих семантичких категорија: 1. апстрактни појмови: *güzellik* лепота, *kahramanlık* јунаштво. 2. а. место или предмет у којем се нешто налази: *zeytinlik*, маслињак, *tuzluk*, сланик. б. употребни предмет одређене намене: *yağmurluk*, кишна кабаница. 3. временски период: *haftalık*, период од недељу дана. 4. занимање, служба; звање: *doktorluk*, лекарска професија, *askerlik*, војна служба, *asistanlık*, асистентура. 5. идеолошки правац: *ırkçılık*, расизам. 6. збир особа: *gençlik*, омладина, младеж. 7. монета *onluk*, десетица (Чаушевић 1996: 437–438; Ергин 1989: 146; Бангуоглу 193–196).

У турском језику суфикс *-lik* може у процесу даље суфиксалне творбе да се везује за деривате изведене помоћу суфикса *-siz, -li, -ci*.⁹⁰ Као примере готових позајмленица оваквог сложеног образовања у српском наводимо следеће примере у следећим значењима:

начин понашања: *бадаваџилук* (тур. *bedavacılık*);

занат или занимање: *баштованџилук* (тур. *bahçecilik*) *кириџилук* (тур. *kiracılık*), *механџилук* (тур. *mevhanecilik*), *пануџилук* (тур. *rabuççuluk*); карактерна особина: *угурсузлук* (тур. *uğursuzluk*).

Издвајамо и аналогно изведене следеће лексеме *кованџилук, мутавџилук*, изведене од *кованџије* и *мутавџије* као резултат наших творбених процеса.

⁹⁰ Исп. Ђинђић (2012: 179). Основу за даљу деривацију представља она реч која је и сама изведеница: *mevhanesi+lik* = мејханџилук.

Посебно ћемо издвојити изведенице од турске (углавном именичке) основе и суфикса *-лук*, које као такве не постоје у турском књижевном језику, односно које представљају резултат наших творбених процеса:

ахаралук (← тур. ahar) м → ахар (2);

башалук (← тур. başa) м достојанство баше; владавина, моћ баше; подручје, посед којим баша управља;

беглербеглук (← тур. beylerbey) м ист. турска област или покрајина којом је управљао беглербег;

бошчалук/бокчалук (← тур. boşca) м дар, обично од једног пара рубља, увијен у мараму (бошчу), какав најчешће дарива млада;

димијалук (← тур. dimi) м платно од којег се праве димије; комад тог платна;

душеклук (← тур. döşek) м орман у којем се дању држе душеци;

јеминлук (← тур. emin) м подручје, низ села под јеминовом влашћу;

јорганлук (← тур. yorgan) м платно које служи као лице у јоргана;

казанлук (← тур. kazan) м → казаница;

марифетлук (← тур. marifet) м вештина, мајсторија, лукавштина, лукавост; подвала, шала, обешењаштво;

миндерлук (← тур. minder) м покр. а. диван, софа, канабе. б. платно које се употребљава за миндер;

муселимлук (← müsellim) м 1. муселимска служба, муселимско звање, муселимство. 2. област, подручје којим је управљао муселим;

муфталук (← тур. müft) м оно што је муфте, мукте, бесплатно;

севдалук (← тур. sevda) м заљубљеност, љубавна чежња;

хаирлук (← тур. haır) м покр. радост, задовољство;

цабалук⁹¹ (← тур. caba) м а. јефтиноћа. б. оно што је добивено цаба;

шегртлук (← тур. şakirt) м 1. а. време учења заната, обрта, шегртско доба; учење заната, шегртовање. б. в. шегртство. 2. шегртски поступак; шегртска неуглађеност, непристојност;

шићарлук (← тур. şikâr) м шићарцијско, безобзирно, лакомо стицање имовине; имовина стечена шићарењем.

⁹¹ Ово је једини пример да је од прилошке основе изведена именица (исп. Клајн 2002: 154).

Као што се може видети из наведених примера, уз изведенице се наводе описне дефиниције или се дефинишу навођењем синонима. Суфикс *-лук* у малом броју образовања са турском основом има конкурентне домаће суфиксе, а у већини случајева таква образовања су често стилски неутралнија⁹²:

-ство: шегртлук/шегртство, мангуплук/мангупство,
зулумћарлук/зулумћарство, јогунлук/јогунство;

-ица: казанлук/казаница;

-ње: ашиклук/ашиковање, бекрилук / бекријање;

-ат: султанлук/султанат, беглербеглук / беглербегат⁹³;

-иште: бостанлук/бостаниште;

-ост: јогунлук/јогуност, бајатлук/бајатост.

Често суфикс *-лук* одговара нултом суфиксу (*-ø*), односно у лексикографској пракси образовања на *-лук* упућују се на она која се завршавају нултим суфиксом (*-ø*):

мезелук м → мезе;

пазарлук м → пазар;

харемлук м → харем;

раванлук м → рахван.

Овакве изведенице представљају резултат отворених и врло продуктивних творбених процеса у којима учествује суфикс *-лук* и указују на то да није лако утврдити њихово порекло када су у питању турске основе. Еквивалентна образовања *mezelik* (оно што се једе као мезе), *pazarlık* (погађање, цењкање приликом куповине), *haremlik* (обавезе, положај супруге) имају у мањој или већој мери другачији семантички статус у турском језику.

⁹² Детаљно о конкурентним суфиксима в. Радић (2001: 46–148). Изведенице које имају конкурентна образовања са домаћим суфиксима данас су њима и потиснута, а *РСЈ* их не бележи. Управо захваљујући синонимним образовањима настављају семантички да постоје у српском језику.

⁹³ У *Речнику МС* лексема *беглербегат* упућује се на *беглербеглук*.

Суфикс *-лија*

Именички суфикс *-лија* представља поименичену форму придевског суфикса *-ли* и у односу на њега знатно је фреквентнији. Радић (2001: 35–39) образовања са суфиксом *-лија* сврстава у четири семантичке категорије: изведенице које именују особу са каквом израженом духовном или психичком особином (*патлиџанлија*, *ћефлија*); изведенице које именују особе на основу каквог спољног квалитета (*дустабанлија*, *перчинлија*); изведенице које именују особу на основу припадања каквом насељу, области (*вилајетлија*, *чаршилија*); изведенице које именују вршиоца радње (*занатлија*).⁹⁴

Највећи број оваквих образовања представљају углавном немотивисане турцизме, који су данас застареле речи, историзми или покрајнизми⁹⁵:

авајлија, *анасонлија*, *араплија*, *аргатлија*, *атлија*, *ашиклија*, *бакарлија*, *бакрачлија*, *Башилија*, *бератлија*, *бешилија*, *бојлија*, *бурунџуклија*, *буџаклија*, *вилајетлија*, *вишеклија*, *демирлија*, *драмлија*, *дрангулија*, *дустабанлија*, *ђизлија* (*џизлија*), *ђувеглија*, *ђувезлија* (*ђулвезија*, *ђулвезлија*), *ђумишлија*, *ерлија*, *еснафлија*, *заирлија*, *занатлија*, *зијаметлија*, *ићитуглија*, *јабанлија*, *јавашилија*, *јалија*, *јауклија*, *јерлија*, *јуришлија*, *кадифлија*, *каишлија*, *кајмаклија*, *калајлија*, *касабалија* (*касаблија*), *криалија*, *кубурлија*, *кураан-хамајлија*, *курушумлија*, *мезелија*, *мераклија*, *мисирлија*, *мутевелија*, *низамлија*, *оџаклија*, *навталија*, *пазарлија*, *памуклија*, *папучлија*, *парајлија*⁹⁶, *патлиџанлија*, *пафталија* (*навталија*), *пашајлија/пашалија*, *пенџерлија*, *пењерлија*, *перчинлија*, *рахметлија*, *редифлија*, *решмалија/решманлија*, *руфетлија*, *саганлија*, *сајалија*, *самурлија*, *Санџаклија*⁹⁷, *севаплија*, *севдалија/севдахлија*, *севделија*, *седефлија*, *серхатлија* (*сераклија*, *сератлија*, *серахтлија*), *синџирлија*, *сојлија*, *срмалија*, *срмајлија*, *сунетлија*, *сургулија*, *сурдулија*, *тавлија*, *тепсија* *демирлија*, *токалија*, *топузлија*, *туглија*, *турбанлија*, *турлија*, *ћемерлија*, *ћерећелија*, *ћефлија*, *ћимлија*,

⁹⁴ Лексеме могу бити мушког рода уколико означавају човека или женског рода уколико имају неживо значење (предмет или просторно одређење) (исп. Клајн 2003: 145; Глибановић-Вајзовић 1990: 203).

⁹⁵ Б. Марков (1957: 162) наводи да суфикс *-лија* није у потпуности изгубио своју продуктивност, поготово на стилском плану.

⁹⁶ Лексема *парајлија* је у живој употреби.

⁹⁷ Суфиксом *-лија* граде се изведенице у значењу становника. *Санџаклија* не бележи дублет у српским правописним речницима. За нормативистичка решења за изведенице овога типа в. Радић (2001: 54–55).

ћојлија, узурлија, учтуглија, фишеклија/вишеклија, фундаклија/фундуклија, хаирлија, харачлија, харчалија, чардаклија, чаришилија, чаршинлија, чаршлија, чекрклија, чокалија, џеверлија, џематлија, џехенемлија, џумбуслија (џумбушлија), шамајлија, шербетлија, шећерлија, шехерлија.

У одређеним случајевима суфикс *-лија* се везује за турске основе изводећи именице које као такве не постоје у турском језику, односно у турском књижевном језику се суфикс *-li* не везује за те именице:

аргатлија (← тур. irgat) м → аргатин;

бератлија (← тур. berat) м онај који је постављен бератом, који је добио неке повластице бератом;

вилајетлија (← тур. vilayet) м човек из истога вилајета, земљак;

дустабанлија (← тур. düztaban) м онај који има дустабан;

еснафлија (← тур. esnaf) м члан еснафа, занатлија;

заирлија (← тур. zahire) м покр. човек који води бригу о заири, храни;

занатлија (← тур. zanaat) м 1. онај који се бави неким занатом, обртник. 2. човек од струке, звања, професије;⁹⁸

јабанлија (← тур. yaban) м = јабанција; в. јабанац;

јавашлија (← тур. yavaş) м онај који ради јаваш, лен, немаран човек;

кадифлија (← тур. kadife) (у атрибутој служби) ж која је од кадифе;

каишлија (← тур. kayış) (у атрибутој служби) м направљен од каиша;

кубурлија (← тур. kubur) ж 1. → кубура¹ (1). 2. → кубура¹ (2а);

куршумлија (← тур. kurşun) ж зграда која је покривена оловом (џамија, медреса, хамам и др.);

решмалија (← тур. geşme) ж (у атрибутој служби) украшена решмом, сва у решмама;

руфетлија (← тур. hırfet) м припадник руфета, еснафлија;

сајалија (← тур. saya) ж а. → саја. б. (у атрибутој служби) сајали;

севаплија (← тур. sevap) м = севапчија онај који чини севапе, добра дела, добротвор;

сургунлија (← тур. sürgün) м прогнаник, изгнаник;

⁹⁸ Лексема *занатлија* је један од ретких примера образовања са *-лија* које није застарело. Лексемом *zanaatçı* именује се *занатлија* у турском језику.

турбанлија (← тур. *türban*) ж бот. врста тикве *Cucurbita melopepo*;

цехенемлија (← тур. *cehennem*) м онај који ће у цехенем, који заслужује цехенем; грешник.

Суфикс *-лија* у комбинацији са турском основом у малом броју примера има конкурентне домаће суфиксе:

-(а)ц јабанлија/јабанац;

-ник јуришлија/јуришник;

-ар папучлија/папучар; топузлија/топузар;

-(ов)ић оцаклија/оцаковић ;

-(ев)ић сојлија/сојевић;

У одређеним примерима као конкурентни суфикси могу се јавити два турска суфикса:

севаплија/севапчија;

сунетлија/сунечија;

јабанлија/јабанчија.

Суфикс *-ана*

Суфикс *-ана* води порекло од персијске речи *hanē кућа*. У турском језику реч *hane* има богату полисемантичну структуру, означава: кућу, дом; укућане; просторију, одељење куће; *мат.* место; *муз.* део. Најчешће се јавља као други део сложенице, у значењу места где се обавља, ради оно што означава први део сложенице: *balıkhane* (*balık* риба + *hane*) рибарница. У *Турском обратном речнику* (ТСТД: 122–123) регистровано је око 160 сложеница.⁹⁹

У корпусу се издвајају следеће лексеме:

⁹⁹ У турском језику бројни су примери сложеница у којима први део представља турски, арапски или други страни елемент. Таква је сложеница *kuluçkahane* инкубатор, чији први део представља реч словенског порекла: *kuluçka* квочка. На примеру ове сложенице види се тенденција пробијања конкурентног суфикса *-lik* што потврђује речничко представљање упућивањем на облик са конкурентнијим, домаћим суфиксом: ***kuluçkahane*** *им. буг. + перс. заст.* в. *kuluçkalık*. Што се тиче самог статуса ових сложеница у турском језику, издвајају се, као њима конкурентне, сложенице са лексемом *ev*, кућа. Лексичким нормирањем често се сложенице са *hane* упућују на њих, нарочито уколико оне именују и данас актуелне реалије, нпр. ***doğumhane*** *им. тур. + перс.* в. *doğumevi* (= породилиште); ***misafirhane*** *им. ар. + перс.* в. *konukevi* (= гостионица); ***kesimhane*** *им. тур. + перс.* в. *kesimevi* (= кланица); ***çayhane*** *им. тур. + перс. заст.* в. *çayevi* (= чајница).

авдесана (*авдестхана, авдесхана*), *барутана, дабулана/дабулхана, дамбулхана, дембелана, диванана* (*диванхана*), *дихвана/дихванана, ђумрукана, ексерана, кавана/кафана, кречана, мезилана, мезулана, мезулхана, мејана, мензулана, механа, мусафирхана, отлукана, ракијана, сарачана, сирћетана, табакана, табакхана, тамбулана, тарафхана, томрукхана, топхана, ћерана, ђумурана, хапсана, хевзеџана, чајана, челичана, џебана, шећерана, шешана.*

Највећи број именица које бележи наша грађа припадају данас застарелој лексици, потиснуте су из употребе синонимима, *табакана* је потиснута лексемом *кожара*, *топхана* је замењена *тополивницом*, *хевзеџана* је данас *апотека*, *отлукана* је *сеник*, *ђумрукхана* је замењена *царинарницом*. Оне углавном представљају готове позајмљенице, мада се и међу њима издвајају и оне које су настале као резултат творбе именица од турских основа и суфикса *-ана*: **ђумрукана** ж царинарница, трошаринска станица (= тур. *gümrük*); **ексерана** ж радионица за израду ексера; **кречана** ж 1. јама за гашење креча. 2. пећ у којој се пали креч, вапненица.¹⁰⁰ (= тур. *kiğeç ocağı*) **ракијана** ж ракијашница (= тур. *rakı fabrikası*); **шећерана** ж фабрика шећера (= тур. *şeker fabrikası*).

Речник МС бележи и три именице, које су у турском језику потиснуте именицама са истом основом и нултим суфиксом *-ø*:

мензулана ж турска поштанска станица, где су се мењали коњи (тур. *menzil* ← *menzilhane*);

томрукхана ж тамница, затвор у којој се стављају они који су осуђени на казну да буду у томруцима (*tomruk* ← *tomrukhane*);

кафана ж гостионица (*kahve* ← *kahvehane*)¹⁰¹.

Именички суфикс *-х(ана)* у српском језику везује се за известан број домаћих основа: *електрана, пилана, сумпорана, уљана* и сл. (Радић 2001: 80). Ретки су конкурентни домаћи суфикси. Конкурентне суфиксе готово да не познају ни бројна новија, хибридна образовања у српском језику (И: 148). Издваја се мали број изведеница које имају конкурентне именичке суфиксе међу разматраним образовањима, нпр:

-ара: кречана/кречара;

-ашница: ракијана/ракијашница.

¹⁰⁰ Лексема *кречана* је примарна у односу на *кречара*; исп. СДГ креч.

¹⁰¹ Лексема *kahvehane* упућује се на стандарднију лексему *kahve* у *ТС*.

О продуктивности овог суфикса у српском језику говори и развијање семантичке категорије која је ретка у турском језику¹⁰², која „се развила из категорије места, померањем семантичког тежишта према категорији средства” Овој семантичкој категорији припадају именице које означају какав предмет, односно средство за одређену намену (нпр. *дробилана*, *циглана*, *ледана*) (Радић 2001: 82).

Суфикс -суз

Ова творбена морфема бележи четири аломорфна облика у савременом турском језику: *-siz/-süz/-suz/-süz* и представља деноминални суфикс који служи за грађење именица и придева. У највећем броју случајева везује се за именичке основе и гради придеве привативног, одричног значења¹⁰³: **borçsuz** *који је без дуга, незадужен*; **boysuz** *низак, здепаст*; **bulutsuz** *ведар, који је без облака*; **huzursuz** *непокојан, немиран*; **konforsuz** *некомфоран, неудобан*; **korkusuz** 1. *смео, неустрашив, срчан, храбар*. 2. *безопасан, без ризика, сигуран*; **namussuz** *непоштен, нечастан*; **onursuz** *бешчастан, недостојанствен; непоштован*; **sorumsuz** *неодговоран* и сл. Ређе се везује за придевске основе (Бангуоглу 2011: 202) и у том случају семантичка функција се своди на исказивање супротности онога што означава придев за који се везује: **uygunsuz** 1. *неприкладан, неодговарајући; нескладан*. 2. *непристојан, недоличан*; **yetersiz** 1. *неспособан, немеродаван*. 2. *недовољан*. 3. *некомпетентан, неквалификован*. 4. *неодговарајући, неадекватан*; **tekinsiz** I. 1. *несрећан, злослутан*. 2. *непоуздан, неподесан, неповољан, несигуран (о особи, о месту)*. II. *табу*; **hoşnutsuz** *незадовољан*.¹⁰⁴

¹⁰² Таква је рецимо персијска позајмљеница *şişhane* (= шешана, врста пушке).

¹⁰³ Неке турске граматике новијег датума, као и већина припремног материјала за полагање пријемних испита из турског језика на универзитетима у Републици Турској, неоправдано приписују овом суфиксу негативно значење. Ертен (2007: 1168–1173) даје преглед начина дефинисања суфикса *-суз* од Ататурковог времена до данас, закључујући да је погрешно овај суфикс називати негативним (*olumsuzluk eki*), јер се њиме исказује одсуство, непостојање онога што је исказано основинском речи или супротност у односу на оно што је исказано основинском речи.

¹⁰⁴ У османском турском језику оваква употреба суфикса *-суз* је била веома раширена (И: 202).

У српском језику јавља се у варијанти *-суз*. Суфикс *-суз* није показао већу продуктивност у српском језику. У грађи је забележено свега неколико примера: *баксуз*, *оксуз*, *угурсуз* (*грсуз*), *хаирсуз*, *хрсуз* (*рсуз*, *хрзуз*).¹⁰⁵ Лексеме *баксуз* и *угурсуз* су и даље фрекветне по употреби, док су лексеме *оксуз*, *хаирсуз* и *хрсуз* застареле, не бележи их *РСЈ*. Једино се лексема *хрсуз* значењски поклапа са еквивалентном лексемом *hırsız*. У оба језика у питању је именица која означава *лопова*, *крадљивца*. До померања у значењу дошло је код именице *оксуз* којим се именује *нежења*, *самац*, док у турском језику *öksüz* именује *сироче*. Код осталих лексема долази или до промена значења или промене категорије речи, а неретко је у питању комбинација обе промене:

С: **баксуз** м 1. онај који нема успеха, који доноси несрећу себи и другоме; супр. батлија. 2. несрећа, невоља, неуспех. 3. прид. непром. → баксузан;

Т: **bahtsız** прид. несрећан, злосрећан;

С: **угурсуз** м а. неваљалац; зао, opak човек. б. хип. обешењак, мангуп, лола, враголан, спадало;

Т: **uğursuz** прид. злослутан; несрећан.

С: **хаирсуз** м покр. 1. онај који нема среће, несрећник. 2. (у атрибутској служби) злосрећан, несрећан;

Т: **hayırsız** прид. 1. бескористан, безвредан, лош. – **evlat** лоше дете. 2. неверан.

Суфикс *-цик*

Творбена морфема *-цик* у савременом турском језику бележи четири варијанте: *-cik/-çik/-çuk/-çük*, док се у српском јавља само у варијанти *-цик*.

Овај суфикс у турском језику служи најчешће за извођење деминутива: **bağcık** везица, врпца; пертла; **kanalcık** 1. мањи канал, прокоп. 2. каналчић (у организму); **körfezcik** геог. мали залив, заливчић; **odacık** собица; **pusulacık** 1.

¹⁰⁵ Оваква образовања су првобитно својствена народним говорима и ретко се јављају у хибридним образовањима (Радић 2001: 106).

мала цедуља, писамце, белешка. 2. самолепљив папирић за писање белешки, порука или подсетника; **tanecik** 1. зрнце, комадић. 2. *физ.* честица и сл.

Од њега се изводе и придевске умањенице (исп. Чашевић 1996: 439, Бангуоглу 2011: 164–165): **minicik** мајушан, малецки, **daracik** веома узан, тесан. **incecik** веома танак, танушан; **ufacik** веома мали, минијатуран, мајушан.

Овај суфикс продуктиван је и у извођењу именица које означавају биљке (**bardacik** врста смокве из околине Измира; **meşecik** дубачац (*Teucrium*)); анатомске термине (**bademcik** крајник; **beyincik** мали мозак; **damarcik** жилица; **elmacik** јагодица; **kemircik** хрскавица (ушне шкољке, носа); **kırbacik** мешчић, мали мех, утрикулус: **memecik** брадавица), зоолошке термине (**emircik** водомар, зимород; **iplicik** плућни паразит (код говеда) (*Dictyocaulus viviparus*)), топониме (**Kalecik, Ovacik, Ayvacik**) и сл.

Српски књижевни језик бележи неколико именица са овим суфиксом:

арпаџик, јаџџик, каџџик, параџик, хамаџик

Ове именице су настале као резултат турских творбених процеса и као готова образовања су и усвојене. Суфикс *-џик* се није творбено осамосталио у српском језику. Забележен је у моционој форми *-џика* (Радић 2001: 107), код именица *кадунџика* и *мираџџика*. Именица *арпаџик* води порекло од турске именице **arpacik**¹⁰⁶ **soğan** (ЕРСЈ 1: 213).

Савремени турски књижевни језик не бележи *karıcık* у деминутивном значењу које има у српском језику: *мала врата на огради између суседних кућа*, већ само термилошко значење до кога је, вероватно, дошло преко деминутивног: *отвор на јајним опнама неких животиња (шкољки, инсеката и сл.) који служи за оплођавање, дисање и храњење, микропила*.

Суфикс *-иле*

Суфикс *-иле* представља турску постпозицију за инструментал *ile* (са), којом се означава средство, оруђе, или заједништво, друштво. У турском језику може се писати састављено са речју на коју се односи или одвојено (*arkadaşla* или *arkadaş*

¹⁰⁶ У турском језику лексема **arpacik** има следећа значења: 1. мед. чмичак. 2. мушица, предњи нишан.

ile са пријатељем). Додавањем суфикса *-иле* најчешће на именичку основу добијају се изведенице са прилошким значењем. У нашој грађи забележено је неколико примера, који представљају готова турска образовања:

авазиле (гласно), *бутумиле* (листом, све, уједно), *земанле* (некада), *кастиле* (намерно), *сабахиле* (рано јутро, зором), *цематиле* (заједно, скупно).

Суфикс *-дар/-тар*

Суфикс *-дар/-тар* спада у ређе суфиксе у српском језику. Суфикс *-дар/-тар* јавља се у највећем броју случајева у изведеницама од именичких основа, са значењем вршиоца радње, а ретко и наменских предмета (средстава) (исп. Радић 2001:104):

барјактар (*бајрактар*) (тур. bayraktar), *мухурдар* (тур. mühürdar), *силахдар* (тур. silahtar) *тефтедар* (*тефтердар*) (тур. defterdar), *фишектар*¹⁰⁷, *хабердар* (тур. haberdar), *хазнадар* (*азнадар*) (тур. hazinedar), *цефердар* (тур. cevherdar).

У народним говорима број оваквих обаразовања је већи (Радић 2002: 104).¹⁰⁸

Овај суфикс персијског порекла није фреквентан ни у турском језику, али се укључио у турски деривациони систем извођењем невеликог броја речи у чијој се основи налази турска реч: нпр.

bayraktar (тур. bayrak+перс. dār); **emektar** (тур. emek+ перс. dār)¹⁰⁹

Суфикс *-ли*

Суфикс *-ли* је један од најважнијих деноминалних суфикса у турском језику. Придеви изведени овим суфиксом у турском језику означавају: 1. присвојност (посесивност): **bahçeli** који је са баштом, који има башту; **damlı** који има кров, који је са кровом. 2. својство: **tozlu** прашњав, запрашен; **tuzlu** слан. Овим

¹⁰⁷ Овај облик не бележи савремени турски језик.

¹⁰⁸ И. Клајн (2003) не региструје овај суфикс. С. Бабић (2002: 130) га наводи у варијанти *-тар*, дајући потврду само у *барјактар*. Постоји и одређени број образовања од домаћих основа, у којима се јављају, поред именица, и друге врсте речи (в. Радић 2001: 105).

¹⁰⁹ О творбеним моделима у којима учествују фарсизми у турском језику в. Дурсуноглу (2009: 131–142).

суфиксом изводе се и именице које именују житеља, држављанство и сл.: **şehirli** грађанин.

Он се у српском језику углавном задржао као морфолошка адаптација *-лија*, али одређени народни говори и даље чувају изворни облик на *-ли* (Радић 2001: 95).¹¹⁰ Речник МС бележи знатан број примера:

агазли, аирли (хаирли), алали, алајли, алмазли, атласли, бадемли, батли, бахтли, биберли, бурунџукли, варакли, гајтанли, дибетли, дикли, ђузли, ђумишли, зејтунли, зорли, јагрзли, јордамли, кадивли (кадифли), кадифели, карли, катмерли, кахарли, ковчали, крмезли, кумашили, крушумли, меракли, мермерли, памукли, пиринчали, пули, рахметли, сајали, самурли, сахтли, седефли, сирћетли, скрли, срмали, срчајли, срчали, тавли, ташили, тедарућли, тербијели, тербијетли, теферичли, турли, тухафли, ћемерли, ћерећели, ћефли, хаирли, хакикли, харешли, чатали, чекркли, челикли, чивитли, чојали, чохали, џанфезли, шајакли, шенли, шећерли, шехерли, шикли, шимиширли, шувели/шухвели.

Посебно ћемо издвојити придеве који су творени од турске основе и суфикса *-ли*¹¹¹, а које не региструје (ТС):

агазли, алали, атласли, јагрзли, јордамли, кадивли (кадифли), кадифели, сајали, самурли, срчали, теферичли, тухафли, хакикли, џанфезли, шајакли, шенли, шехерли, шикли, шимиширли.

Ови су придеви изведени од именица и непроменљиви су.¹¹²

Ове изведенице семантички се могу поделити у две групе:

1. придеви који означавају присвојност: *биберли, катмерли*;
2. придеви који означавају одређено својство, квалитативност: *тербијели/тербијетли, меракли, рахметли.*

Неки од њих могу двојачко да се окарактеришу, као присвојни и квалитативни придеви, нпр. *бадемли, шећерли, мермерли* и сл.

Придеви на *-ли* су најбројнији међу непроменљивим придевским речима странаго порекла у српском језику (Николић 1996: 37). С обзиром на њихово

¹¹⁰ С. Бабић (2002) не региструје суфикс *-ли*, већ само именички суфикс *-лија*.

¹¹¹ Оваква образовања постала су модел по којем су се творили бројни придеви не само са турском и српском основом (исп. Радић 2001: 95–98; Ивић 1966: 133), већ и са другим страним основама (исп. Николић 1996: 39).

¹¹² У турском језику придеви представљају непроменљиву врсту речи, не поседују род, број ни падеж, нити конгруирају у било чему са именицом уз коју стоје.

обележје непромењивости, овај суфикс није развио значајнију продуктивност у творбеном систему српског језика.

Изведенице са суфиксом *-ли* су са синхронијског становишта застареле, стилски обојене лексеме. Уколико се њихове мотивне речи и даље активно употребљавају у језику, временом су се развила конкурентна образовања са домаћим суфиксима, што потврђује начин дефинисања у *Речнику МС*:

кадифли прид. непром. → кадифан; **памукли** заст. → памучан; **седефли** прид. непром. → седефан; **сирћет-ли** прид. непром. → сирћетав.

Придев *шећерли* се не упућује на конкурентан облик *шећеран* у *Речнику МС*, већ се посебно сваки дефинише, док *РСЈ* не бележи *шећерли*, као ни остале придеве образоване суфиксом *-ли*.

Суфикс *-баша*

У турском језику *баша* не представља суфикс, већ лексему (тур. *baş*)¹¹³ која често учествује и у творби сложеница:

1. у функцији управног члана (именица) у именичким фразама: *yüzbaşı*, *јузбаша*¹¹⁴.

У *Обратном речнику турскога језика* (ТСТД: 174–175) регистровано је 76 именичких фраза. Највећи број има значење главног вршиоца радње, као што је случај и у српском језику (Радић 2001: 99). Значење оваквих именица одређено је секундарним значењем лексеме *baş* старешина, руководилац; предводник у друштву; глава.

¹¹³ Значења су следећа: **baş** I. *им.* 1. *анат.* глава (човека, животиње). 2. старешина, руководилац; предводник у друштву; глава. 3. почетак. **ay** –**и** почетак месеца. **satır** –**и** почетак реда. **yılbaş** –**и** почетак године. 4. основ, основица, темељ, постоље; база, фундамент. 5. врх, вис, слеме. **dağın** –**и** планински вис. **tepenin** –**и** врх брда. 6. округласт врх, глава, главица, главих (игле, ексера, шпенадле). **toplu iğne** –**и** глава шпенадле. 7. врх, вршак (нечега). 8. глава, грло, брав (стоке); глава, главица (лука, купуса и сл.), глава, грумен (шећера). **on** – **siğir** десет грла говеда. **üç** – **soğan** три главице црног лука. 9. *заст.* апсцес, чир. 10. провизија, мењачка такса, вишак. 11. оно што се налази уз нешто, поред нечега. 12. *ном.* прамац брода. II. *прид.* старији; главни, водећи.

¹¹⁴ Овакве именичке фразе представљају неодређени изафет (другу генитивну везу) којом се изражава категоријално значење. Први члан ове генитивне везе стоји у апсолутном падежу, а други именички члан добија посвојни суфикс трећег лица: *yüz+baş+и*.

2. у функцији детерминатора (придев), као први део именичких сложеница означава да је оно што је исказано другим делом главно, важно: нпр. **başhekim** главни лекар; **başkent** главни град; **başrol** главна улога.

У српском књижевном језику постоје следећа образовања овога типа:

базарђанбаша (базерђанбаша, базрђанбаша), бербер-баша, бимбаша (бинбаша), бостанџибаша, буљубаша (буљугбаша, буљумбаша), делибаша, долибаша, ђидибаша, јузбаша, кавазбаша, капиџибаша, каурбаша, коџабаша, одабаша/оодобаша, сеизбаша (сејизбаша), субаша, терзибаша, тествебаша, тоџибаша, тоџибаша (топчибаша), тулумбаша, ћурчибаша, харамбаша (арамбаша), џерибаша, чобанбаша, џемадбаша, шахинџибаша.

Баша се јавља и као именица: **баш** (тур. baş) у значењу *предњи крај лађе*, које бележи турски језик као једно од секундарних значења¹¹⁵; **баша** (тур. başa) у значењу *старешина, поглавар, глава* и покрајинском значењу *свекар*.¹¹⁶

У домаћој литератури сложенички део *баша* сврстава се у суфиксе, јер се од самосталне речи развио у творбени морфем (Радић 2001: 99–101)¹¹⁷. У прилог овоме иду образовања која су настала од турских основа и *баша*, које не постоје у турском језику¹¹⁸:

базарђанбаша (базерђанбаша, базрђанбаша), бербер-баша, бостанџибаша, делибаша, долибаша, ђидибаша, кавазбаша, капиџибаша, каурбаша, сеизбаша (сејизбаша), терзибаша, тествебаша, тулумбаша, ћурчибаша, харамбаша (арамбаша), чобанбаша, шахинџибаша.

ДОМАЋИ СУФИКСИ

Турске речи су постале основе за извођење бројних именица, придева, глагола и прилога што указује на њихову интегрисаност у српском језику.

¹¹⁵ Лексема *баш* јавља се и у придевској функцији у полусложеницама у значењу главни, најстарији: *баш-чаршија, баш-чауш*.

¹¹⁶ Детаљније о етимологији лексеме *баша* в. ЕРСЈ (2: 276–277).

¹¹⁷ И. Клајн (2003) и С. Бабић (2002) не сврставају *баша* у суфиксе.

¹¹⁸ Постоји и одређен број образовања изведених од домаће основе, као *вукобаша, дивбаша, чистибаша* и сл. (Радић 2001: 100–101).

Посебно смо издвојили све домаће именичке, придевске, глаголске и прилошке суфиксе који се јављају у *СД речнику турцизама*. Међу њима је поред простих и један број сложених суфикса, као и један број страних суфикса. Неки од њих јављају се само у једној речи, али смо се определили да и такве суфиксе наведемо. Разнородност и богатство издвојених суфикса указују на то да су у процесу секундарне адаптације домаћом суфиксацијом извођене бројне речи.

Именички суфикси

-а (лимун-а); -ав(а)ц (ал-авац); -авина (буђ-авина); -авица (креч-авица); -ад (мајмунч-ад); -ада (накар-ада); -ај (ограјис-ај); -ајко (баб-ајко); -аљ (дудињ-аљ); -аковић (будал-аковић); -ал(а)ц (бај-алац); -алица (бај-алица); -ало (бај-ало); -аљ (губ-аљ); -аљка (коврч-аљка); -ан (копил-ан); -ан(а)ц (мухамед-анац); -аница (ђубр-аница); -анер (авлиј-анер); -аник (ок-аник); -анин (Арабљ-анин); -аница (ђубр-аница); -анка (кајд-анка); -анство (мухамед-анство); -ант (кубур-ант); -анче (паш-анче); -аоница (кашик-аоница); -ар (кашик-ар); -ара (кашик-ара); -ар(а)ц (цеп-арац); -арија (шегрт-арија); -арина (ђерм-арина); -арица (зумб-арица); -арка (чекић-арка); -арош (чорб-арош); -ат (шејх-ат); -аћ (бен-аћ); -ах (темен-ах); -ац (бен-ац); -ација (кубур-ација); -ач (торб-ач); -ача (фитиљ-ача); -ачина (шег-ачина); -ачица (бадав-ачица); -ачница (бојадисачница); -аца (торб-аца)¹¹⁹; -аш (фитиљ-аш); -аша (сунђер-аша); -ашица (фукар-ашица); -ашница (ракиј-ашница); -аштина (будал-аштина); -ашче (шатр-ашче); -бина (ортац-бина); -га (врењ-га); -дан (цевер-дан); -дак (хабер-дак)¹²⁰; -евац (наранч-евац); -евача (кајсиј-евача); -евина (камиш-евина); -евић (сој-евић); -еике (титр-еике); -екања (лул-екања); -елак (теп-елак); -елета (цуп-елета); -еник (тавл-еник); -еница (потурч-еница); -енка (чизм-енка); -еног (паш-еног); -еност (убевућ-еност); -енце (дугм-енце); -ењак (ђубр-ењак); -ењача (сачм-ењача); -ер (улан-ер); -есина (Турк-есина); -есиња (Турк-есиња); -есница (Турк-есница); -етин (рај-етин); -етина (ракиј-етина); -ећина (мул-ећина); -еша (ћор-еша); -ешања (Турк-ешања); -ешевина (мукт-ешевина); -ешина (ракиј-ешина); -ешка (ђубр-ешка); -ешце (дугм-ешце); -иво (ђубр-иво); -из(а)м (ислам-

¹¹⁹ Клајн (2003: 206) наводи да суфикс *-ца* спада у новије појаве у српском језику, као део жаргонске лексице: *динца, пивца, слаца* и сл. Сматрамо да се овде ипак ради о суфиксу *-аца*.

¹²⁰ Овај творбени формант није забележен у консултованој литератури, али смо се одлучили да га творбено прикажемо.

изам); -ија (јенђ-ија); -ије (бехар-ије); -ијада (балкан-ијада); -ијан (пекс-ијан); -ијанка (шамл-ијанка); -ијаш (мав-ијаш); -ика (сарац-ика); -илица (ђубр-илица); -ило (ћор-ило); -иља (дад-иља); -ик (јаран-ик); -ин (кул-ин); -ина (мамуз-ина); -инак (турч-инак); -ин(а)ц (паш-инац); -иница (салебџ-иница); -инка (севдал-инка); -иња (Турк-иња); -иња̋к (чив-иња̋к); -ионица (кал-ионица); -иот (тимар-иот); -ист(а) (ислам-ист(а)); -истика (ислам-истика); -ић (кавез-ић); -ица (кадив-ица); -ича̋р (кес-ичар); -ичина (торб-ичина); -иш (мукт-иш); -иште (пазар-иште); -ја (аба-ја); -је (азур-је); -јо (ба-јо); -ка (бадавациј-ка); -кан (ћор-кан); -киња (хорјат-киња); -ко (шашав-ко); -ле (чата-ле); -лић (ороз-лић); -лица (терзи-лица); -ло (ренде-ло); -љанин (шехер-љанин); -љика (алат-љика); -ник (аманет-ник); -ница (баждар-ница); -ња (чатр-ња); -ње (челебија-ње); -ња̋к (чивит-ња̋к); -њача (цигер-њача); -о (шкемб-о); -ов(а)ц (бајам-овац); -овача (дуд-овача); -овина (кав-овина); -овић (оцак-овић); -овица (бадем-овица); -овље (дуд-овље); -овник (ђубр-овник); -оница (бојадиса-оница); -оња (торб-оња); -ос (пајт-ос); -ост (сакат-ост); -оћа (бенаст-оћа); -оч (турк-оч); -ош (тезгар-ош); -ство (туркофил-ство); -та (тулбен-та); -тан (чул-тан); -тво (тулумаш-тво); -тина (аргащ-тина); -уља (турк-уља); -уља̋к (чорб-уља̋к); -уљина (чорб-уљина); -уна (бат-уна); -урина (чорб-урина); -уша (цевер-уша); -ушка (тарчуг-ушка); -ца (тестиј-ца); -ча (ћел-ча); -чар (јапи-чар); -че (ћилер-че); -чина (чарап-чина); -чић (чобан-чић); -ша (лу-ша); шки (гурсу-шки); -штина (мајмун-штина).

Највећи је број именичких суфикса у корпусу, односно највећи је број именица изведених од турске основе различитим домаћим творбеним суфиксима. Најфреквентнији именички суфикси су: *-ица*, *-ка*, *-ин*, *-аш*, *-ац*. Убедљиво најфреквентији је суфикс *-ица*, а изведенице од турских основа потврђују тврдњу Стевановића (1964: 551) да овај наставак спада међу најпродуктивније наставке у српскохрватском језику.

Велики је број именица субјективне оцене, нарочито деминутива и аугментатива изведених следећим суфиксима: *-ак*, *-ац*, *-енице*, *-етина*, *-ина*, *-ица*, *-че*, *-чић*.

Придевски суфикси

-ав (ал-ав); -амит коц-амит; -ан (берићет-ан); -ани (пиринч-ани); -ански (руждиј-ански); -аст (сунђер-аст); -ат (ћос-ат); -атаст (пул-атаст); -ачки (аг-ачки); -ашки (шах-ашки)¹²¹; -ев (барјактар-ев); -евит (ђубр-евит); -ен (бој-ен); -ени (сачмени); -енски (ћаб-енски); -ећи (баган-ећи); -ив (мемљ-ив); -ијски (аждах-ијски); -ински (будал-ински); -ин (аждај-ин); -ит (ајвар-ит); -ичав (губав-ичав); -ич(а)н (тал-ичан); -ичаст (кес-ичаст); -ички (шахист-ички); -иш(а)н (тал-ишан); -ки (киријаш-ки); -љав (барут-љав); -љив (барут-љив); -ни (барут-ни); -нут ђор-нут; -њаст (креч-њаст); -ов (кулучар-ов); -овски (мухамед-овски); -овни (ашик-овни); -овит (креч-овит); -ски (крцалиј-ски).

Бројни су придеви добијени у процесу секундарне адаптације од турских именица, придева, глагола и прилога. Далеко најпродуктивнији суфикс јесте суфикс *-ски* којим се изводе многи придеви од именичких основа. Затим, веома продуктивни су и суфикси *-ин* и *-ов/-ев* за грађење посвојних придева.

Глаголски суфикси

-авати (нађубр-авати); -адисати (бој-адисати); -акати (хајд-акати); -аисати (цаб-аисати); -акнути (фрљ-акнути); -арисати (ћифт-арисати); -арити (парчет-арити); -ати (парчет-ати); -ачити (фрљ-ачити); -ацати (фрљ-ацати); ацити (фрљ-ацити); -еисати (кркл-еисати); -екати (будал-екати); -есати (тумб-есати); -етати (чифт-етати се); -ети (мав-ети се); -ивати (пазар-ивати); -изирати (араб-изирати); -изовати (араб-изовати); -икати (алал-икати); -ињати (буг-ињати); -исати (будал-исати); -ити (будал-ити); -кати (диван-кати); -лаисати (варак-лаисати); -леисати (варак-леисати)¹²²; -нути (дудук-нути); -овати (јатак-овати).

Глаголски турцизми у српском језику који воде порекло од турских глагола најчешће су извођени од турске инфинитивне основе основног глагола или одређеног секундарног глагола и суфикса *-исати*. Основа глагола добија се елиминисањем инфинитивног наставка *-mak/-mek*:

¹²¹ Овде имамо дериват који је добијен прескакањем једног степена у деривацији, претпостављеног *шахаи*.

¹²² Сложени суфикс *-лаисати/-леисати* настао је од тур. суфикса *-la/-le* којим се изводи инфинитивна основа деноминалних глагола и нашег глаголског суфикса *-исати*.

тур. *okumak читати* → *oku* = основа основног глагола, која није проширена неким од суфикса за грађење глаголског лика.

На глаголску основу *оку-* додаје се суфикс *-исати*:

оку+исати = *окуисати позивати с мунаре на молитву*;

2) тур. *uudurmak подесити* → *uudur* основа секундарног глагола, проширена суфиксом за изражавање каузативног лика.

На глаголску основу *ујдур-* додаје се суфикс *-исати*:

ујдур+исати = *ујдурисати направити; удесити, свршити*

У нашем корпусу оваквог образовања су и глаголи: *бегенисати, егленисати, уисати, курталисати* и сл.

Известан број глагола изведен је од турске перфекатске основе и суфикса *-исати*: *бегендисати, бојадисати, чектисати, еглендисати, кидисати*. Перфекатска основа се добија када се елимише инфинитивни наставак *-mak/-mek* и дода морфем *-di/-ti*: *боуатак* → *боуа+di* = перфекатска основа *боуаdi* → *бојадисати*.

Далеко је већи број глагола који су извођени од именица или придева турскога порекла. Најчешћи суфикс за извођење оваквих глагола је суфикс *-ити*, затим следе суфикси *-исати, -овати* и *-ати*, док су остали суфикси знатно ређе заступљени.

Издваја се суфикс *-исати* који служи како за грађење глагола од инфинитивне и перфекатске основе, тако и за грађење глагола изведених од бројних именица турскога порекла. Овај суфикс спада у веома старе суфиксе и карактерише га употреба у многим страним глаголским основама, између осталог и у старим турцизмима (Клајн 2003: 339). Код глагола изведених од турских именица евидентно је да се ради о старим образовањима, јер се такви глаголи неретко у лексикографској пракси упућују на новија и фреквентнија образовања са конкурентним суфиксима: *-ати* или *-ити*:

шамар-исати, -ишем импф. → шамарати.

бербер-исати, -ишем импф. → берберити.

У корпусу има свега неколико посведочених глагола са дуплом префиксацијом:

обезбојити, поначичкати, поузјогунити се.

Прилошки суфикси

-ице (мукт-ице); -ом (земан-ом); -имице (цилит-имице); -имичке (цилит-имичке), -о (јогунасто).

Најфреквентији вид творбе прилога јесте конверзијом од придева на *-ски*, који су изведени од именица. Прилози се често граде суфиксом *-о* који се додаје на основу адаптираних придева: *ћошкаст* → *ћошкасто*.

ПРЕФИКСАЛНА ТВОРБА

Знатан број префиксалних изведеница представља индикатор интегрисаности турцизама у српском језику (на пример *кречити* → *докречити*, *закречити*, *искречити*, *накречити*, *окречити*, *покречити*, *скречити*). Док се суфиксална творба најчешће јавља код именица, префиксална творба најмање је продуктивна код ове категорије речи. Мали број префиксираних именица у нашем корпусу произилази из чињенице да је овај творбени тип мање плодан када је реч и о домаћим основама (Стевановић 1964: 444). Интересантно је истаћи пример лексеме *небахт* као негиране именице у којој се префикс *не* јавља са модификаторском функцијом изузимања, искључивања садржаја исказаних основном речју:

„Гдје је срећа, и несрећа дође; вид' небахта тога Алибега”.

У литератури је разматрана ограниченост употребе негираних твореница овог типа у ранијим периодима развоја српског језика (овакве именице називају се и композиционим варваризмом, сложеницама насталим под страним утицајем) (Грицкат 1961–1962: 120–121), али је истакнута и продуктивност овог творбеног модела у савременом српском језику (Ристић 2009: 158–159).

Префиксална творба је ретка појава и код придева и прилога (*проћелав*, *надбубрежни*, *прешећерен*, *безбојан*; *забамбадава*, *назор*, *потаман*, *уђутуре*). Глаголи су најбројнија врста речи изведена префиксацијом, што је и очекивано, с

обзиром на то да префиксација глагола представља веома продуктиван вид творбе у српском језику. Најфреквентнији су следећи префикси:

до- (докречити); из- (изрендисати); за- (забургијати); на- (нашећерити); о- (ошугавити); од- (одуларити); по- (побакрити); пре- (преконачити); при- (прикопчати); про- (прочаркати); раз- (разбаталити); с- (сјогунити се); у- (укалајисати се); уз- (узјогунити се), за- (зајуришати).

О богатству деривата, закључује се на основу њиховог броја у *СД речнику турцизама*. Изворних, немотивисаних речи турскога порекла које су стожери семантичко-деривационих гнезда има 1130. У њиховим гнездима налази се 5272 изведенице. О изузетном творбеном развоју и продуктивности турцизама може се говорити и на основу поређења садашњег стања са стањем турцизама у Вуковим рјечницима. М. Поповић (1983: 49) наводи податак да се у Рјечнику из 1818. године налази 1259 речи турцизама и 950 изведеница. Данас број изведеница, који неколико пута надмашује број основинских речи показује високу уклопљеност турцизама у творбене обрасце у српском језику.

ИМЕНИЧКЕ СЛОЖЕНИЦЕ

Сложенице типа именица+именица без спојног вокала углавном су страног порекла у српском језику. Међу њима значајно место заузимају оне турскога порекла које су данас најчешће застареле, или је значење бар једног дела непознато данашњим говорницима (Клајн 2002: 44)¹²³. Именице су у овом типу сложеница јукстапониране, што представља суштинску разлику у односу на традиционални индоевропски тип који нужно захтева везивни елемент (И: 26).¹²⁴ Стварање сложеница је, поред морфолошког, врло продуктиван вид творбе у турском језику. Сложенице се састоје углавном од два члана, одредбеног и

¹²³ И. Клајн сложенице састављене од две именице, где прва именица детерминише другу назива двоименичким сложеницама. Други аутори их називају и полусложеницама (Станојчић/Поповић 2004: 148–150).

¹²⁴ М. Сурдучки (1981:190) јукстапозитивне сложенице дефинише као „оне сложенице у чијој су основи двочлане синтагме састављене из једног атрибута (маргиналног саставног елемента сложенице) и једне управне речи (нуклеарног саставног елемента сложенице), и то увек и искључиво у том редоследу, тј. оне двочлане именичке сложенице у којима је прва именица увек, синтаксички говорећи, атрибут друге именице и у којима прва именица остаје увек у номинативу јединине, док се друга именица понаша по свим правилима српскохрватске флексије”.

управног. Главно обележје им је да немају спојни морфем.¹²⁵ Углавном се пишу састављено, мада има случајева када се пишу и одвојено.¹²⁶ У турском језику честе су сложенице у којима су оба члана именице (нпр. **demir+baş** инвентар, **çatma+kaş** састављене обрве, **serçe+parmak** мали прст). Наша грађа бележи велики број сложеница и полусложеница овог типа. Сложенице овог типа су и преузимање у виду сложеница из турског језика, а у описним речницима српског језика оквалификоване су као застареле, у неким случајевима и као покрајинске и могу се разврстати у две групе.

а. У прву групу спадају оне које су остале сложенице, код којих сваки део има значење и задржава га. У консултованим речницима није уједначено њихово граfiјско навођење, третиране су као сложенице и полусложенице, навођене су двојачко, са цртицом или без цртице.

алајбег (алај-бег), алај-барјак, алај-барјактар, алајчауш (алај-чауш), бабаземан, бина-емин (бина-јемин), ђул-баишта, ђул-бехар, ђул-баклава, ђул имбришим/ђул ибришим (јулимбришим), дин-душман, духанкеса, ђувеч-кардаш, ђул-пита, изун-тескера, јума-басма/јумбасма, кајмак-баклава, капуданпаша, караван-сарај (серај), катил-ферман, куран-хамајлија, мави-пируз, махан-башибозук (маханбашибозук), мисирбаба, мухур-сахибија, нобе-шећер, рахат-локум, санџак-барјак, санџак-барјактар, сахат-кула, сија-јелек, тутун-кеса, факир-фукара, фишек-ћеса, хаир-дова (аир-дова), чекмек-ћуприја, чекрк-челенка, чибук-кеса, чифлук-сахибија, читлук-сахибија, шахинага, шехер-ћехаја, шиши-џеваб/шиши-џевап и сл.

б. У другу групу спадају оне код којих се изгубио композитни карактер, јер су се изгубили саставни делови, или бар један део: *битпазар, дорат, ђогат, иђирот, кулаш, лимунтос, папазјанија, саџбаг, таишајдан, чилаш, џанарика, шамдуд, чапраздиван* и сл.

¹²⁵ У српском језику најчешће су сложенице у чијој се структури јавља граматичка морфема, интерфикс као везивни елемент самосталних јединица или творбених основа које стварају нову лексичку јединицу (Гортан-Премк 1997: 14).

¹²⁶ За правила писања турских сложеница исп. Правопис турског језика (2012: 18–25), Коркмаз (2007: 47). ¹²⁶ У турској литератури подељена су мишљења у вези са третирањем именичких конструкција код којих саставни делови нису срасли у један облик. З. Коркмаз (2007: 47) их све подводи под категорију сложеница, највероватније због семантичког критеријума, јер представљају један појам, док има аутора који их називају полусложеницама, дајући као аргумент њихово одвојено граfiјско приказивање: нпр. *çatmaş makinesi* *веш машина* (Акчаташ 2010: 706). У многим другим изворима (Ергин 1989, Бангуоглу 2011, Хатибоглу 1964, Карахан 2008, Озчелик 2000 и др.) сложене именице које не представљају праве сраслице називају се изразима.

Доста је оваквих примера у српском језику који су преузети и адаптирани као сложенице изведене помоћу друге генитивне везе (неодређеног изафета) у турском језику:

бенсилах (тур. *belsilâhı*), *беспара* (тур. *bespâresi*), *бињекташ* (тур. *binek taşı*), *битпазар* (тур. *bitpazarı*), *иђирот* (тур. *eğir otu*), *ичага* (тур. *iç ağası*), *кизлар-ага* (тур. *kızlar ağası*), *лимунтос* (тур. *limon tozu*), *мумаказе* (тур. *mum makası*), *папазјанија* (тур. *paraz yahnisi*), *саџбаг* (тур. *saç bağı*), *тахан-халва* (тур. *tahin helvası*), *ташмајдан* (тур. *taş madeni*), *џанарика* (тур. *can eğiği*), *џехенемташ* (тур. *cehennem taşı*), *шамдуд* (тур. *şam dududu*). Само неке од ових сложеница се осећају као сложенице и то оне које се наводе као полусложенице: *кизлар-ага*, *тахан-халва*.

Најчешћи тип творбе сложеница у турском језику јесте творба сложеница помоћу друге генитивне везе (неодређеног изафета). У овој генитивној вези атрибутивни члан, детерминанс стоји у апсолутном падежу, а други члан има посвојни суфикс за треће лице којим се успоставља семантички однос између чланова (исп. Ђинђић 2012: 90–91; Чаушевић 1997: 115–116):

EV (кућа) **КАPI** (врата) + **SI** = кућна врата

Овом врстом генитивне везе изражава се категоријално значење.

Оно што карактерише ове сложенице јесте да се оне не осећају као сложенице, већ као просте речи. Једна од њих је лексема *лимунтос*. Лексема *лимунтос* није забележена у *Речнику МС*, док је *Речник САНУ* и *РСЈ* наводе као турцизам:

ЛИМУНТОС м тур. лимунска киселина (*Acidum citricum*) у чврстом стању, у виду ситних кристала, која се употребљава у домаћинству, фармацији и др.

У савременом турском језику *limon tozu* је оквалификован као народни назив и упућује се на стандардни термин:

limon tozu *isim halk ağzında* Sitrik asit.

Ова турска сложеница: **limon tozu** → **limon** (лимун) **toz** (прах) + **и**, на српски би могла да се преведе као *лимунов прах*, с обзиром на то да именица *limon* има функцију релативног придева.

Навешћемо још и пример лексеме *папазјанија*, која представља турску сложеницу:

papaz yahnisi → **papaz** (свештеник) **yahni** (**јанија**) + **si** = свештеникова јанија. Лексема грчког порекла *papaz* је творбено богата (исп. Вуловић/Ћинђић М. 2012б: 737), док лексема *yahni* постоји у српском језику у истом значењу:

јанија ж покр. врста јела од меса с различном зелени.

Лексема *yahni* по истом моделу учествује у извођењу и других кулинарских терминолошких сложеница: *düğün yahnisi*, *incik yahnisi*, *soğan yahnisi*, *tavuk yahnisi* (исп. Ћинђић М. 2013б). Сложеница **papaz yahnisi** представља у турском језику еноцентричну сложеницу; њено значење једнако је значењу управног дела (врста је јаније, јела), суженом према значењу одредбеног дела (свештеникова).

У српском језику лексема *папазјанија* има две семантичке реализације:

папазјанија ж а. чорбасто јело од меса и различитог поврћа. б. експр. збрка, дармар.

Основно значење се готово изгубило, док је експресивно значење фреквентно по употреби. Тешко би било *папазјанију* окарактерисати као еноцентричну сложеницу у српском, као језику реплици, јер се њена еноцентричност губи удаљавањем од модела. Чак и на основу анализе значења првог и другог дела сложенице, не може се реконструисати њено значење, зато што је први део *папаз* немотивисан, а други део *јанија* је маргинализован губљењем из употребе првог значења лексеме *папазјанија*.

Другачијег образовања су у српском *дустабан* (тур. *düztaban*), *ћорсокак* (тур. *kör sokak*), *ћорбаца* (тур. *kör bacas*) за које И. Клајн (2002: 45) сматра да се могу уврстити у двоименичке сложенице, с обзиром на то да су придевски елементи *дуз-* и *ћор-* немотивисани за наше језичко осећање, док је други део јасно мотивисан.¹²⁷

¹²⁷ Ређи су обрнути случајеви, где после мотивисаног првог дела долази други део нејасног значења. И. Клајн (2002: 31) као потврду наводи нпр. лексеме *врдаЛАМА*, *шећерЛЕМА* (и *шећерЛАМА*), назначујући да је други део потекао од турских суфикса. Дискутабилно је, поготово у случају лексеме *шећерлема*, донети сигуран суд да ли се ради о сложеници и да ли је тако треба и третирати. Разлог за недоумицу ствара њен етимон *şekerleme*, који представља глаголску именицу изведену од турског глагола *şekerlemek*, што указује на то да се у турском не ради о сложеници, већ о глаголској именици, чије је лексикализовано значење *врста посланице са шећером, зашећерено воће, зашећерени колачић, слаткиш, посланица, бомбона* пренето и у српски језик.

Ова образовања спадају у посебну групу према природи одредбеног и управног члана, у њима је одредбени члан придев, а управни именица у турском језику¹²⁸: нпр.

son ek суфикс (према тур. *son* задњи + *ek* наставак, афикс)

akciğer плућа (према тур. *ak* бео + *ciğer* цигерица)

dikdörtgen правоугаоник (према тур. *dik* прав, вертикалан + *dörtgen* четвороугаоник).

Само одређени спојевни овога типа су лексикализовани. Међу њима се издвајају лексеме које именују коња одређене боје. Оне се и не осећају као сложенице и свака од њих поседује деривационо гнездо:

dorat (тур. **dur** који је мрке боје, *dor* таст + **at** коњ): *doratast*, *doratina*, *doratiћ*, *dorатов*, *dораче*, *dорачић*.

ћогат (тур. **gök** небескоплав, светлоплав + **at** коњ): *ћога*, *ћоган*, *ћогатаст*, *ћогатов*, *ћогин*, *ћогин*, *ћого*, *ћогов*, *ћогуша*, *ћогушин*.¹²⁹

У српском језику бројне су и сложенице са турским придевом *кара* (црн), који је показао висок степен адаптираности када је у питању творбени процес композиције. Њихов број износи око две стотине лексема, а готово половина су презимена¹³⁰. Известан број именица преузет је директно из турског језика, као *карабибер* (тур. *kaга biber*), *карабоја* (тур. *kaга boya*), *карадуд* (тур. *kaга dut*), *карасевдах* (тур. *kaга sevda*), *карахабер* (тур. *kaга haber*) и сл. У процесу адаптације изведене су такође бројне именичке сложенице, код којих је други део домаћа лексема: *карадоба*, *карамрак*, *каракос*, *карабаба*, *карадим* и сл. Ове лексеме су са становишта стандардног језика углавном застареле, са изузетком

¹²⁹ Детаљније о овим називима и другим називима као што су *кулаш*, *алат* и сл. исп. Ђинђић М. 2009: 239–243.

¹³⁰ Презимена се могу сврстати у две групе. У прву групу би спадала малобројнија презимена у чијем се другом делу налазе основе турског порекла, као: *Карабаши*, *Карабатак*, *Караћоз* и др., док би другу групу чинила бројна презимена код којих је основа домаћег порекла: *Карагаћа*, *Карарадовановић*, *Каранетровић*, *Карамарковић*, *Карабогдан* и др. Поред презимена, јављају се и имена, надимци, етноними и топоними (исп. Вуловић/Ђинђић М. 2012а: 411–418). Највећи број лексема са придевом *кара* и у турском језику представљају различити ономастички називи (381 топоним, 108 антропонима, 3 оронима и 5 хидронима). Укупан број лексема у чијем се саставу налази придев *кара* износи 957 речи (исп. Барјактар 2003: 74).

лексема *карабатак*, *караконџула* и надимка *Карађорђе*, али се у њима више не осећа значење *црн*.¹³¹

Према И. Клајну (2002: 45), мали је број хибридних сложеница (турско-српских): *алем-камен* и *наџак-баба* (или *наџагбаба*; и *Речник МС наџак-чељаде*). Наша грађа бележи бележи још неколико сложеница у којима је први детерминативни део турски, а други део је српски: *фишек-цвет* (*фишек-цвијет*), *бимбер грозђе* (*бимберово грозђе*), *ђул девојка*, *кијамет-дан*.¹³²

Од анализираних (полу)сложеница ретко која је и данас у употреби; издвајају се *папазјанија*, *сахат-кула*, *ћетен-(х)алва*, *чапраз-диван* (и изведеница *чапраздиванити*), *иши-ћевап*.

Нашом анализом смо обухватили сложенице које су преузете из турског језика¹³³, али у *СД речнику турцизама* уврштене су и бројне сложенице настале као резултат наших творбених процеса, од турског и српског елемента: сложенице с нултим суфиксом: *бакрорез*, *чанколиз*; императивне сложенице: *лижисахан*, *истичутура*, *сеџикеса*; сложенице са именицом у првом делу са спојним вокалом: *тополовница*, *џепокрадица*, *мајмуночовек* и сл.¹³⁴ У формирању сложеница највише су се показале способне добро адаптиране именице: нпр. *бакар*, *боја*, *кеса*, *чанак*, *чарапа*, *челик*. Издваја се и прилог *џаба* у чијем гнезду се налазе четири сложенице, од којих су две новија образовања: *џабалебар* и *џабалебарити*.

СЛОЖЕНИ ПРИЛОЗИ

Међу сложеницама изван је број сложених прилога који су пореклом из турског језика. У српском језику одређен број прилога саграђен је помоћу

¹³¹ Н. Вуловић и М. Ђинђић (2012а: 416) су у вези са адаптираношћу придева *кара* у српском језику изнеле неколико чињеница: 1) овај придев је фонолошки адаптиран; 2) овај придев није морфолошки адаптиран, нема трородност и деклинацију и не поседује могућност исказивања одређеног и неодређеног вида, као ни могућност компарације; 3) адаптиран је семантички када је у питању полисемија, а неадаптиран је када је у питању деривација; 4) адаптиран је када је у питању творбени процес композиције.

¹³² Оваквих формација са првом страном компонентом у сложеницама у српском језику има много у последње време под утицајем енглеског језика (исп. Ћорић 2008: 117–152).

¹³³ Од одређених сложеница у даљем процесу творбе изведени су придеви (нпр. *дустабански*, *алајбарјактарски*, *алајбегов*, *алајбеговски*, *читлуксахибијски*) и глаголи (нпр. *чапраздиванити*, *карабојати*, *долибашиити*).

¹³⁴ У анализу нисмо уврстили сложенице (полусложенице) са *-баша*, јер смо *-баша* третирали као творбени елемент са суфиксном вредношћу (исп. Радић 2001: 99).

редупликације. Међу њима има и оних турског порекла, које представљају експресивне, фоносимболичке редуликације (Клајн 2002: 134): *ђене-ђене*, *џабџабе*, *бамбадава*, *дибидуз/дибидус*. Они су апсолутни суперлативи од турских основинских речи: *ђене-ђене* од тур. **yine** *прил.* 1. опет, поново, изнова. 2. ипак, и поред тога, упркос; *џабџабе* од тур. **саба** *прил.* 1. бесплатно, џабе, бадава. 2. још, поврх тога; *бамбадава* од тур. **bedava** I. *прид.* 1. бесплатан. 2. јако јефтин. II. бесплатно, бадава; *дибидуз/дибидус* од тур. **düz** *прид.* раван, гладак. Ови прилози прелазе у жаргонску лексику и експресиве и веома се често употребљавају.¹³⁵

ГЛАГОЛСКИ ИЗРАЗИ

Издвајају се глаголски изрази, полукалкови пореклом из турског језика, у којима је именица очувана као позајмљеница, а глагол је преведен. У српском језику у оваквим глаголским изразима један део чине глаголи општег, непотпуног значења (*чинити*, *правити* и сл.) који означавају радњу без конкретизације, а турска је допуна:

а. именичко-глаголски спојеви: **тербије учинити** (тур. *terbiye etmek*) васпитати, одгојити, уљудити; **тертиб учинити** (тур. *tertip etmek*) направити редослед, распоредити; **тећмил учинити** (тур. *tekmil etmek?*) изравнати, намирити, накнадити; **рахат се учинити** (тур. *rahat etmek*) раскомотити се; расположити се, постати безбрижан; **резил (у)чинити** (тур. *rezil etmek*) (о)срамотити, (о)брукати; **доћи теобе** (тур. *tövbe etmek*) покајати се; **сејир (у)чинити**, **сејир (по)гледати** (тур. *seyretmek*) (по)гледати, посмотрити, посматрати; **селама назвати**, **послати** (тур. *selam söylemek/selam yollamak*).¹³⁶

б. глаголско-именички спојеви: **учинити се гаип (тур. kaybolmak)** нестати, изгубити се; **давати чифте (çifte atmak)** чифтати се, ритати се; **терати (правити)**

¹³⁵ Занимљиво је и то да говорници српског језика као синоним за *бадава* углавном и најчешће користе *џабе* (в. фусноту бр.207).

¹³⁶ Композитни глаголи са *etmek* и *olmak* понекад се сврставају и у фразеологизме у турском језику, мада праве фразеологизме представљају пунозначни глаголи са именицима и придевима као лексичким допунама у одговарајућем падежу (исп Чаушевић 1996: 211–212). У ту групу спадају наведени глаголи **selam söylemek** и **selam yollamak**.

шегу (şaka уармак) грубо се шалити (с киме или на чији рачун)¹³⁷. У циљу утврђивања да ли овакве глаголске изразе бележи турски језик, проверу смо извршили консултујући *ТС* и модерну интернет речничку базу Турског лингвистичког друштва, чиме се добио синхронијски увид у статус ових глаголских израза. У турском језику ови изрази представљају турске састављене глаголе. Састављени глаголи се образују од именица и помоћних глагола, најчешће глагола *etmek* и *olmak* (Ћинђић 2012: 94): нпр. **yardım etmek** помоћи, **pişman olmak** покајати се. Анализирани глаголи су и даље уобичајени у стандардном турском језику. Изузетак представљају три глаголска израза. Два су образована од именице *хашер* (тур. **haşır**). Ова именица је оквалификована као застарела у *ТС* и уз њу нису забележени изрази који би представљали еквиваленте нашим изразима: **хашер бити** страдати, пропасти; **хашер учинити** упропастити, уништити, разорити. То свакако не искључује могућност да су у ранијим фазама постојали у турском језику. С друге стране, могуће је да су по моделу постојећих турских глаголских израза они настали у српском језику, као што би могао да буде случај и са трећим глаголским изразом **шућур учинити** захвалити Богу, за који не постоји еквивалентан глаголски израз у *ТС* уз одредницу **şükür** која означава захвалност.

За утврђивање статуса ових глаголских израза у стандардном српском језику, консултовали смо *РСЈ*, који не бележи већи део именичких турцизама који су део анализираних глаголских израза: *тербије*, *тертиб*, *тећмил*, *рахат*, *резил*, *теоба*, *сејир*, *села*, *шућур*, *хашер*. Једино је израз **терати шегу** још увек део стандарда и уобичајен у употреби. У *РСЈ* забележен је изведени глагол *чифтати се*, док именица *чифте* изостаје. Глагол *чифтати се* представљао би једнолексемски еквивалент који преноси исти концепт глаголског израза **давати чифте**.

¹³⁷ Глаголски полукалкови су у већој мери заступљени у народним говорима, в. Петровић (2012: 358–359).

V. УПОТРЕБА ТУРЦИЗАМА У КЊИЖЕВНОСТИ И МЕДИЈИМА

ТУРЦИЗМИ У КЊИЖЕВНИМ ДЕЛИМА ДАНАС

Грађа из књижевних дела савремених писаца представља важан извор за утврђивање места и распрострањености турцизама у савременом српском језику. Корпус је прилагођен намени овог рада и обухватио је избор писаца, односно њихових дела који на најрепрезентативнији начин дају увид у овај слој лексике и њен статус. У даљем раду биће анализирани турцизми екцерпирани из дела савремених српских писаца у дефинисаном временском раздобљу. У корпус су уврштени романи написани у последњих двадесетак година: *Тимор мортис* Слободана Селенића, *Миленијум у Београду* Владимира Пиштала, *Ситничарница код срећне руке* Горана Петровића, *Власници бивше среће* Данила Николића, *Пијавице* Давида Албахарија, и *Лагум* Светлане Велмар-Јанковић. Изабрани романи су се показали одговарајућим довољним да прикажу карактер турцизама које користе савремени књижевници, односно пруже увид у њихову синхронијску перспективу.

На почетку анализе указаћемо на статистичку заступљеност турцизама у назначеним романима. Ексерпцијом грађе утврђено је да је број турцизама у свим романима приближно једнак, ако се узме у обзир број страна сваког романа понаособ. Тај број не достиже 200 речи, без обзира на тематику и величину романа. Поређења ради, у *Дервишу и смрти* Меше Селимовића само у првом делу романа забележено је 260 турцизама (Халиловић 1980: 25), што је и за очекивати с обзиром на време у коме се одвија радња романа (17. век), као и саму тематику која осликава међуљудске односе за време турске владавине у Босни.

Међу ексерпираним турцизмима највише су заступљени и најфреквентији су одомаћени турцизми попут: *алва*, *бадем*, *бакар*, *баклава*, *боза*, *бубрег*, *бурек*, *дуван*, *дугме*, *ђубре*, *занат*, *инат*, *каши*, *кусур*, *капија*, *кајсија*, *комишија*, *кафана*, *кеса*, *кестен*, *креч*, *кревет*, *леш*, *марама*, *мермер*, *маказе*, *мезе*, *мираз*, *јорган*, *кафа*, *кајмак*, *калдрма*, *кутија*, *одаја*, *оклагија*, *пара*, *пешикир*, *папуче*, *пекмез*, *папуче*, *ракија*, *саксија*, *сандук*, *сунђер*, *суџук*, *таван*, *тапија*, *тестера*, *торба*,

тулумба, туршија, ћела, ћебе, ћошак, чесма, чаша, чорба, чаршав, чарапа, чекић, џамија, џеп, џин, шамар, шећер и сл. Ови турцизми припадају групи потпуно одомаћених речи које се не осећају као позајмљенице и за које не постоје потпуни синоними, а за многе од њих и не постоји адекватан синоним. Они заузимају значајно место у лексичком систему српскога језика, јер имају развијену полисемију и деривацију и самим тим висок степен адаптираности. Поређењем спискова турцизама свих анализираних романа, издваја се као заједничко то да писци користе у највећем броју случајева исте одомаћене турцизме. Увидом у фреквенцијски статус турцизама које употребљавају писци, може се закључити да су то високофреквентне лексеме. Проверили смо учесталост појављивања десет најфреквентнијих именица са фреквенцијске листе: *сат, боја, пара, кафа, кревет, кутија, џеп, комишија, капија* и *шећер*. Као што је и очекивано, у свим романима ове именице се јављају више пута.

У другу далеко малобројнију групу спадају данас застарели турцизми који имају стилску функцију и дочаравају одређено време (нпр. *калпак, ширит, кириџија, сакаџија, шефтелија, спахија, камџија, ћелепуш, акча, аша, басамак, чивчија, џада, тефтер, сокак, дућан, долама, амалин* и сл). Ови турцизми према критеријуму употребе спадају у пасивну лексику (застареле речи, архаизми). У сваком анализираном роману, турцизми из пасивног фонда јављају се у малом броју, који не достиже ни пет процената од укупног броја ексцерпираних турцизама. Управо овај лексички слој у романима представља оно по чему се разликују романи, односно представљају специфичности употребе турцизама у сваком роману понаособ. Тако, на пример, Д. Албахари употребљава само једну реч коју не бележи РСЈ, као ни *Корпус српскога језика*, а то је лексема *Чивутин*:

Нема међу нама оних који би се сажалили на чивутску багру ... И дужност свакога коме су позната злодела чивутског народа ... Јесте да уништи сваког Чивутина (Албахари 2005: 263). И у осталим романима ретки су турцизми које не бележи РСЈ. С. Селенић користи свега две такве лексеме: *камџија* и *ћелепуш*, В. Пиштало лексему *амица*, С. Велмар Јанковић лексеме *абер* и *дамар*, Г. Петровић лексеме *акча, аша, ич, абацијски* и Д. Николић лексеме *чивчија* и *басамак*.

Употреба турцизама условљена је и самом темом романа, као и временом у коме се радња одиграва. Сам писац се опредељује за један од синонима (домаћа

реч – позајмљеница) из стилских разлога. Неретко реч страног порекла има предност зато што услед слабије фреквенције у окружењу познатих речи постиже већи ефекат на читаоца, скреће му пажњу и сл. С друге стране, стилска изражајност опада што је турцизам више адаптиран.

Тако, на пример, писац Г. Петровић у своме делу *Ситничарница код срећне руке* врло сликовито дочарава атмосферу која је владала на улицама Београда у време Балканских ратова на следећи начин:

Кретао се (један младић) кроз ... метеж ... калтака са белим перима, ... ширита ... плавих мундира ... чакшира ... аша билава високих чизама у узенгијама (Петровић Г. 2001: 125) *Узмицале су ... механције, ... абаџијске калфе ... берберски шегрти, једва писмене кириције и сакаџије* (И: 128).

Будући да су турцизми често стилски обележени, у књижевним делима много пута се могу срести и у фигуративној употреби:

Бранећи у почетку малу бедевију изазовних облина ... ја сам веровао да је браним од Старчевог гнева (Селенић 2002: 74).

Неретко се писци за потребе стилског нијансирања и поред постојања адекватног синонима у домаћој речи, опредељују управо за турцизам:

Пристајала унапред да учини све што желим, само да не кваримо то вече ... – али, јок! (Селенић 2002: 298). – *Таске, побогу, зашто тако наружи девојку! – Љиљу! Ма јок! Зна она да је зову Ђубре* (И: 346).

Чупао сам косу ... Оптуживао цео свет. Бадава. Није одлазила туга из душе (Пиштало 2000: 142).

Реч *бадава* илуструје интересантну појаву. И поред постојања домаћег синонима *узалуд*, најчешће коришћен синоним за *бадава* јесте турцизам *џаба*, који писци често користе:

– *Џаба му било – рече тихо и покуњено* (Селенић 2002: 205).

Не каже се за џабе да су у страху велике очи (Албахари 2005: 172).

Имам један, одавно ми стоји за џабе (Николић Д. 1997: 248). *Зашто онда мог тату за џабе да одведу* (И: 298).

У следећем примеру синоним за *џаба* јесте турцизам *муфте*:

Хтео је муфте, а код мене нема џабе (Николић Д. 1997: 200).

У ексцерпираној грађи ретку појаву представља напоредна употреба турцизма са домаћим синонима као нпр.:

Моја кћи, професор српскохрватског језика, догматичар и чистунац, ако би узела да чита овај текст, тражила би да се џакови исправе у вреће, а бакалница у продавница (Велмар-Јанковић 1995: 12). *Продавница није подразумевала власника; бакалница јесте* (И: 8).

У овом примеру писац настоји да истакне семантичке нијансе међу непотпуним синонимима како би прецизирао значење.

Уколико писац сматра да значење неке лексеме није довољно познато просечном читаоцу, такву лексему дефинише у самом тексту, као што је случај са лексемом *лагум*, која се нашла и у наслову једног романа:

Лагум је турска реч и означава мрачан подземни ходник, тунел без светлости (Велмар-Јанковић 1995: 9). *Некадашње првобитно значење, које је лагум одређивало и као минирани поткоп испод утврђења и као саму мину, све мање се памти* (И: 9).

Ретко употреба напоредних синонима (турцизам–домаћа реч) може се објаснити чињеницом да писци користе турцизме који су општепознати говорницима српског језика и адаптирани у граматички и семантички систем српског језика, а самим тим су способни и за семантичко варирање. Код турцизама из ове категорије показује се сувишном напоредна употреба синонима у циљу истицања семантичких нијанси и прецизирања значења. С друге стране, ретки су примери који илуструју стилско-семантички процес који би подразумевао напоредну употребу два синонимна турцизма у реченици.

У следећем примеру турцизам *матрак* са избледелим значењем *ђаво*, *враг* употребљен је да опише емоционални обрт љутње, погрде:

Али, јест, хоћеи! Матрак!... Давали су нам само по чашу млека (Николић Д. 1997: 27).

У складу са тим, турцизми добијају одређене стилизације, као обележја ироничног, сатиричног, подругљивог и сл.:

Дупли се сећао неког винковачког мангупа, који је у апсани почео да чита библију (Пиштало 2000: 51). *Један београдски мангуп је покушао да га испали за паре* (И: 137). *Она се забављала са потпуним будалама* (И: 31). *Те „потпуне*

будале” били су старији типови (И: 31). Удруживање две будале може створити нешто што се назива породицом (И: 42). Што потуљенији муфлуз, то су га на двору Тарквинија охолог Више ценили (И: 74). Само се осмехнуо будалама (Николић Д. 1997: 94). Зато што сте људи. То јест, ништа мање будале од нас (И: 172). Будало, каже, то су празне чизме (И: 200).¹³⁸

Занимљива је употреба именице *баксуз*¹³⁹ у виду полусложенице у атрибутој функцији у следећим примерима:

Опет један седамнаести септембар и опет никако срећан него баксуз-дан (Велмар-Јанковић 1995: 218). *Била је недеља и трећи седамнаести септембар који се показао као баксуз-дан* (И: 256).

Издваја се као интересантна лексема *сурунџија* на коју је скренуо пажњу Ђинђић (1974: 119) анализирајући лексику Боре Станковића, наводећи да је ова реч једнострано објашњена у свим нашим већим лексикографским изворима као *нешто старо, похабано*, а да је уствари ова лексема преузета директно из турског народног говора (тур. *sürüntü*) и да се њома именује *скитница, бедан, несрећан*. У томе значењу употребљавао је Бора Станковић:

Син Трајка сурунџије што имаше жену турску помећарку.

Слободан Селенић неколико деценија касније употребљава ову именицу у истом значењу:

Сав је трептао говорећи полугласом о ... Опасности од „комунистичких сурунџија” (Селенић 2002: 320).

Истраживање показује да су турцизми у малом броју заступљени у литерарном тексту. Ексерцирана грађа показује да се турцизми који су одомаћени у српском језику употребљавају као и сваки други фонд домаћих речи. Кад је реч о овом лексичком типу, писци често употребљавају турцизме који су део стандардне лексике, општег лексичког фонда, док су ређи турцизми као

¹³⁸ Код писаца преовлађују јединице са негативном експресивношћу, док је јединица са позитивном експресивношћу далеко мање, како код писаца, тако и у језику уопште. Међу позитивним експресивима које користи С. Сремац у *Ивковој слави* издваја се један број турцизама: *јолдаш, челебија, бињезија, тиријађија, мераклија, ашик, карађозлија* (Ристић 2004: 138). Изузев лексеме *мераклија*, сви остали експресиви су данас застарели.

¹³⁹ У српском језику забележен је извешан број именица које су окарактерисане као именице и непромењиви придеви, нпр. *абација, алем, бурунџук, халват, чурук*. Чешће се дефинишу као именице у атрибутој служби у *Речнику МС: авдест, адићар, баксуз, бејаз, биљур, демир, дилбер, ђаур(ин), ђумишлија, ђутурум, мангун, мат, намћор, резил, самур, хаин(ин), челеби, челик, џевер, шер* или ређе као непромењиви придеви у полусложеницама: нпр. *баш, шимишир*.

стилски маркирана лексика који дочаравају колорит епохе и сл.¹⁴⁰ У литерарном корпусу између два рата на српскохрватском говорном подручју турцизама је било далеко више, а посебно је битно то да су се једним делом јављали као лексеме које припадају општем фонду, а знатно чешће као стилски маркирана лексика. Чак 54% турцизама, који се јављају у делима босанскохерцеговачких писаца припада онима које карактерише стилска обојеност и који су са становишта данашње норме застарела, архаична или покрајинска лексика. Издваја се и 18% стилски маркираних турцизама које користе писци са ширег српскохрватског подручја, а који нису забележени у делима босанскохерцеговачких писаца (исп. Глибановић-Вајзовић 1990: 80–81; 271–272). Некада су на крају одређеног књижевног дела били неопходни глосари, као у делима Ива Андрића¹⁴¹, Меше Селимовића, Борисава Станковића, Петра Кочића, Лазе Лазаревића, Јована Радуловића, јер ова лексика није подједнако била заступљена у језичком знању свих читалаца. Међутим, данас у делима савремених српских писаца за глосарима нема потребе, јер писци, како показује наша грађа, углавном користе одомаћене турцизме, односно турцизме који припадају активном лексичком фонду.

ТУРЦИЗМИ У МЕДИЈИМА

Турцизми се често користе у медијима као стилска средства којима се преноси одређени емотивно-експресивни набој. Данас се одређени слој турцизама контекстуализује у актуелним друштвено-политичким околностима које

¹⁴⁰ У Андрићевим приповеткама (1925–1941) поједини фреквентни турцизми су значајни за сликање пресудних дешавања, за судбину појединих ликова, њихов унутрашњи живот, психолошка стања. Турцизми често симболизују њихов удес, као лексеме *кутија*, *мусандра*, *казан*, *дућан* и сл (в. примере у Ђинђић М./Радоњић 2012: 463–466).

¹⁴¹ Анализа турцизама из Андрићевих приповедака (1925–1941) указује на то да је употреба овог лексичког слоја само донекле била у вези са тематиком дела. Турцизми се јављају у говору ликова муслиманске средине, али и у говору ликова хришћанске средине и у говору приповедача (Ђинђић М./Радоњић 2012: 462–463). Турцизми који су најфреквентнији у анализираним приповеткама јесу називи за занимања, звања, титуле; називи турске администрације, социјалних и верских институција; називи за трговинске и угоститељске радње; називи за кућу, окућницу и покућство; називи за храну и пиће; називи за одећу и обућу; називи за појмове из области грађевине и архитектуре; називи за апстрактне појмове; називи за свештеничке чиновне и припаднике верског реда муслиманске конфесије и називи верских институција; називи за коњску опрему, погрдни називи за људе (И., 462).

подразумевају да их новинари, као и политичари и бројне јавне личности свесно употребљавају због експресивности која има одређену симболичку функцију у датом тренутку¹⁴²:

Crnogorski premijer Milo Đukanović kazao je danas da je ta država spremna da, kad Hrvatska 1. jula uđe u Evropsku uniju, preuzme *barjak* evropskih integracija u regionu.

(<http://www.blic.rs/Vesti/Politika/385581/Djukanovic-Spremni-da-preuzmemo-barjak-evropskih-integracija-31.-maj>).

Severina i dalje ćuti što publiku baca u trans. Tada, gotovo u suzama, izgovara poruku koncerta. Budući da je sve posetioce već nekoliko puta prošetala od patnje do radosti, od *derta* do veselja, pevačica šalje poruku ženama. Svim ženama koje su napuštene, same, ostavljene ili prevarene

(<http://www.nadlanu.com/pocetna/zabava/celebrity/Severinina-poruka-zenama.a-174552.305.html> 31. mart 2013)

Чедомир Антић одржао је беседу на Крушедолском сабору 25. маја где је говорио о постојању Србије и Срба ... *Душманин* није само крволочни завојевач или разбрат што служи крвнику ... *Душманин* је и сваки који заборави на истину и правду. Свако ко прода веру и изневери брата... Свако ко не види Звезду ни када је сјајнија од Сунца.

(<http://srbin.info/2013/05/cedomir-antic-dusmanin-je-svako-ko-proda-veru-i-izneveri-brata/>)

Међу изворима за поједине експресивно употребљене турцизме у *Корпусу* предњаче управо текстови из *Политике*. Такав је случај на пример са лексемама *јаран*, *зулум*, *кајмак*, *кичма*, *чизма*:

Onda se njegov romanijski <jaran> Holbruk dosetio ko je zvanični biograf „čelične ledi” , te tako Magični uđe poput dima ... (*Politika* (08.10.2007.). Beograd (Makedonska 29) : *Politika*, 1904-. UDK: 32+659(497.11)"52").

Želim da ovom narodu psihološki olakšam i da mu dam nadu da se <zulum> može civilizovano otkloniti (*Politika* (11.01.2001.). Beograd (Makedonska 29) : *Politika*, 1904-. UDK: 32+659(497.11)"52").

¹⁴² Турцизми су се интензивно користили у опозиционим медијима у време Милошевића за исказивање негативног емотивног односа према политичким дешавањима. Илустративне примере наводи П. Радић (2001: 11).

Stari užički rival Čačak u ovim događajima skinuo medijski <kajmak> (*Politika* (23.11.2000.). Beograd (Makedonska 29) : Politika, 1904-. UDK: 32+659(497.11)"52").

Međutim , ne treba zaboraviti da je malo toga urađeno oko privatizacije iako je poznato da je ona <kičma> tranzicije (*Politika* (23.07.2001.). Beograd (Makedonska 29) : Politika, 1904-. UDK: 32+659(497.11)"52").

Ko ga je naseljavao , a ko rušio . Čija <čizma> se najduže zadržala (*Politika* (03.07.2006.). Beograd (Makedonska 29) : Politika, 1904-. UDK: 32+659(497.11)"52").

Посебно ћемо издојити као врло илустративан пример колумну *Фамозно* писца Светислава Басаре у листу *Данас*, у којој свакодневно пише о актуелним темама код нас и у свету. Басарини текстови су веома богати турцизмима. Готово у свакој колумни користи турцизме са врло негативним конотацијама и експресивним набојем, којима исказује жељени негативни став на одређену тему. Као прво, текстови обилују застарелим, архаичним турцизмима: *вактиле*, *мутфак*, *харамија*, *ибретити*, *терциман*, *сахибџа*, *силахдар*, *муселим*, *кајмакам*, *шенлучити*, (*хаишке*) *кадије*, (*белосветски*) *кадилуци* и сл. Као друго, често изводи полусложенице са турцизмима: нпр. *хаџија-попечитељ*, *cyber-хаџија*, *чапраз-ефендија* и сл. Затим Басара ствара и нове „турцизме”, попут речи *будалистан*, која иако је непостојећа у српском језику, јасно указује на то шта се њом именује. У устаљене изразе уводи турцизме уместо домаће речи, па се *договори праве по мутфацима*, а не *кухињама*. Да ли читаоци његове колумне познају све ове већ заборављене турцизме? Ретки су сигурно такви читаоци, али сигурно је то да ће их бити све више међу читаоцима ове колумне, наравно уколико колумна настави дужи период да се објављује. Научиће и неке нове речи из турскога језика којима писац именује представнике власти: *башкан* (тур. *başkan*), *џумхурбашкан* (тур. *cumhurbaşkan*). У таквим случајевима не оставља читаоце збуњеним пред непознатим речима, већ се потруди да појасни значење новоуведене речи:

Ideju mi je dao jedan lucidni komentator koji me je drugarski kritikovao što sam budućeg premijera (ma ko to bio) nazvao „kancelar”. Kritičar-komentator je zapazio da ja u hagiografskim opisima naših vladara uglavnom posežem za jezičkim fundusima crkvenoslovenskog i turskog jezika i da nema smisla da stvar proširujem na nemački. Sa čime sam duboko saglasan. Premijer će se od sledeće hefte, to jest ako ga izaberu, na ovoj strani zvati „bašbakan”, što - ako Google prevodilac ne laže (a hoće ponekad) - na

turskom znači „predsednik vlade”.
(http://www.danas.rs/danasrs/kolumnisti/baskan_i_basbakan.881.html?news_id=241435).

VI. МЕТОДОЛОГИЈА И КОНЦЕПЦИЈА ИЗРАДЕ СДР ТУРЦИЗАМА

Методологија и концепција израде *СД речника турцизама* слична је методологији и концепцији примењеној у *Семантичко-деривационом речнику* (СДР 2003 и СДР 2006).¹⁴³ У првој свесци СДР семантички и деривационо обрађене су лексеме којима се именују и означавају делови људског тела, док су у другој свесци СДР обрађене лексеме из тематског круга човек – унутрашњи органи и ткива, психофизиолошка стања и радње, психофизичке особине, сродство. Овако концепцијски и методолошки осмишљен СДР омогућио је да се изведу бројни закључци у вези са анализираним тематски повезаним лексемама, њиховим семантичким и деривационим статусом, зависношћу семантичких и деривационих модификација од категорије речи у иницијалном положају, различитим типовима морфолошко-семантичког варирања и др. Даље, овако конципирана анализа лексема омогућила је боље сагледавање организације целокупног лексичког система српског језика, чиме је омогућено и теоријски засновано и лексичко нормирање при анализи турцизама, као важном лексичком слоју у савременом српском језику.

СД речник турцизама у српскоме језику представља важан инструмент за морфолошко-семантичка истраживања овог слоја лексичког фонда српскога језика. Овај речник обухвата све лексеме. Просте речи и њихови деривати дати су у облику деривационих гнезда у којима је приказан код деривата и деривациони степен и семантичка трансформација. Уз сваку просту реч наводе се све речи које

¹⁴³ За подробне информације у вези са концепцијом и методологијом СД гнезда, упућујемо на Предговор у СДР 2003; Поговор у СДР 2006; Коњик 2006 (97–102). У даљем тексту биће скренута пажња на разлике у односу на методологију израде СДР. Резултати добијени у две свеске *Семантичко деривационог речника* послужили су као темељ за даље семантичке и творбене анализе и закључивања (в. Драгићевић 2001; Дражић 2002; Гочанин 2005; Лазић-Коњик/Вуловић 2007; Штасни 2011; Ајџановић 2011).

су од ње постале у процесу деривације – суфиксацијом, префиксацијом, комбинованом творбом, слагањем и творбом претварањем.

С друге стране, у циљу стицања што реалније слике у вези са коришћењем турцизама данас, послужиле су и анкете спроведене међу испитаницима из различитих места, различитих годишта, пола и професија. Код великог броја лексема додавани су квалификатори, најчешће *заст.*, *покр.* као и *ист.*¹⁴⁴ (нпр. код диздар). Могуће је да су се поткрале и извесне грешке, с обзиром на то да није увек било јасно да ли је лексема застарела или је покрајинска, или је и једно и друго. Код извесног броја турцизама којима је извор само Шкаљић (1973), Српски рјечник (1818), Речник ЈАЗУ (1881–1975), покрајинска збирка речи или збирка народних приповедака или песама, углавном је навођен само квалификатор *покр.* у *Речнику МС* (исп. Васић 1996: 91). Таква лексика обично припада специјализованим термилошким системима, али и у тим случајевима смо додавали ознаке *заст.* или *ист.* у циљу што прецизнијег одређивања њеног места у савременом лексичком фонду. У складу са савременим схватањем фигуративности, брисан је квалификатор *фиг.* (као код једног од значења лексеме чаршија: *становници чаршије*, где је у питању метонимија).¹⁴⁵ Код метафоричког модела где, нпр, зооморфизми означавају лице одређене особине, које се у експресији или колективној свести приписују основном значењу појма, додавали смо квалификатор *експр.*: бедевија → незграпна а нерадна жена. Такође, брисан је и квалификатор *индив.* тамо где је творбени модел уобичајен (в. *авлијар*, под СДГ авлија).¹⁴⁶

У нашу грађу укључене су и фразеолошке јединице у ширем смислу, у које спадају изрази, изреке, пословице и сл. зато што су међу њима бројне оне које у себи садрже застареле турцизме као компоненте израза у српском језику. Фразеологизми који садрже овакве лексеме су неретко и сами застарели и припадају категорији такозваних фразеолошких архаизама. Застарели фразеологизми у српском језику често препуштају место другима, као нпр. **знати**

¹⁴⁴ У застарелом лексичком фонду турцизама издвајају се историзми, који служе за именовање појмова који се односе на титуле, звања, дужности актуелне у одређеном историјском периоду (Радовић-Тешић 1982: 258).

¹⁴⁵ О маркираности/немаркираности употребне вредности лексема в. Гортан-Премк (2011: 27–39).

¹⁴⁶ О лексиси која је квалификована као индивидуална у српским дескриптивним речницима в. Драгићевић (2011: 47–59).

сто зерзевата (тур. zerzevat) *све умети* → знати сваког ђавола; **ударити коме чарламу** (тур. çarlama) *подвалити коме, изиграти кога* → продати рог за свећу; **попуцали му сви колани** (тур. kolan) *све је код њега рђаво, све су га наде издале, постао је беспомоћан* → као да су му све лађе потонуле; **живи на тедарућу** (тур. tedarik) *живи добро, уредно, пријатно, све има припремљено* → живети као паша; живети као бубрег у лоју. Настанак фразеологизма са турцизмом као главном компонентом указује на његов некадашњи активни статус у српском језику, јер је за настанак фразеологизма потребно да реч буде фреквентна по употреби. Такође, указује и на чињеницу да је турски језик био доминантан у контактима двају језика. С друге стране, сама семантика фразеолошких јединица у којима се јавља одређена лексема могу да помогну у потврђивању и оповргавању неких хипотеза, нпр., да ли активне семантичке компоненте омогућавају у исто време развој секундарних значења и њихово активно учешће у фразеологизмима (исп. Драгићевић 2007: 25).

Леме су акцентоване само у случајевима када акценат представља елеменат идентификације, док су парадигматски облици регистровани код променљивих лексема уколико је потребна идентификација типа промене или обличке основе (**ћурак**, -рка).

Дефиниције су углавном преузимане из *Речника МС*. У неким, неопходним случајевима уношене су измене у дефиниције. Те измене се углавном односе на оне лексеме које су дефинисане помоћу синонима домаћег порекла, а где се такав поступак показао недовољним (исп. СДГ томруке). Дефиниције су усклађиване са променама у значењима до којих је дошло код појединих лексема у *РСЈ*, код њихових примарних значења, секундарних значења и сл. (исп. *гајтан*, *дрангулија*, *зар*). У ретким случајевима оне су мењане када је неки појам погрешно описан у *Речнику МС*, као што је то случај код одреднице *шаргија*. У случајевима када је у *Речнику МС* наведен дериват лексеме чије је навођење изостало, таква лексема је преузимана из *Речника САНУ* (исп. СДГ аван).

У *Речнику МС* турцизми без етимолошког *x* на почетку речи упућиване су на речи са *x* (алва в. халва). Код оваквих одредница руководили смо се тиме који је облик уобичајенији по употреби данас, једној од фонетских варијанти која се издвојила давала се предност, па се у том смислу одустајало од неких решења

датих у *Речнику МС* (нпр. алву смо дефинисали, уз навођење у загради облика халва, док је халва упућена на алву; исп. СДГ *алва* и *халва*).

Грађа *СД речника турцизама* укључује поред именица, придева и глагола и остале врсте речи као носиоце гнезда (исп. СДГ бадава). У регистар су укључене и лексеми без СДГ у циљу приказања целог инвентара турцизама у савременом српском језику (схватано као језик у периоду од Вука до данас).

Уз сваку лексеми, носиоца гнезда навођен је одговарајући турски етимон. Један од главних недостатака приликом досадашњих проучавања турцизама представља неадекватност турских етимона из савременог турског језика (Петровић 2012: 24). С обзиром на то да наше истраживање није превасходно етимолошко, наводили смо одговарајуће етимоне из савременог турског језика, а уколико је и кад је то било потребно, навођен је одговарајући турски дијалекатски етимон или транскрибован арапски етимон. За утврђивање адекватних етимона консултовали смо релеватне етимолошке приручнике (ЕРСЈ, Скок 1971-1974, Шкаљић 1973, Тице 2002, Ерен 1999, Носић 2005). Постојећи турски етимони су навођени у фуснотама и код одређених деривата са турским суфиксима у циљу стицања начелног прегледа о томе које су то речи у српском језику настале као резултат домаће творбе од осамостаљених турских творбених морфема, а које су као такве преузимане из турског језика. Неретки су случајеви у нашој грађи лексема које су могле двојако да буду третиране: као деривати или као неизведенице, то јест фонетски и морфолошки адаптиране турске речи. Тешко је утврдити за сваку реч понаособ њен пут уласка и развоја у српском језику, будући да су турски суфикси као творбени елементи веома заступљени у српском језику. Определили смо се да их представљамо као деривате (в. СДГ дерт).

У *СД речнику турцизама* у фуснотама су дати коментари који се односе на етимолошке обраде лексема, евентуалне пропусте у обради или навођењу. То свакако не исцрљује етимолошка разматрања, већ само даје извесне смернице које би се могле уважити у каснијим обрадама ове лексике, првенствено у дескриптивним речницима. У фуснотама су поред етимолошких напомена своје место нашли и разни други коментари који се односе на сегментације појединих лексема, њихове семантичке особености и сл.

VII. ЛЕГЕНДА И СКРАЋЕНИЦЕ

ЛЕГЕНДА

0 – основна лексема

1(2,3...) – степени дериват

₁ (2,3 ...) редни број деривата датог степена

< - од

0 **кичма** = основна лексема

2₂<1₂ **кичмен-ост** = други по реду 2-степени дериват од
другог по реду 1-степеног деривата

ТО – творбена основа

ПР – префиксална твореница

^{пр}ПР – префиксирана префиксална твореница

ПРС – префиксално-суфиксална твореница

^{пр}ПРС – префиксирана префиксално-суфиксална твореница

С – сложеница

^{пр}ПР1₁<1₅ **о-без-бојити се** = први по реду 1-степени префиксирани
префиксално-суфиксални дериват од петог по реду 1-степеног деривата.

V. С – морфофонолошка промена

алч-ица; раш-черечити

∅ – нулта творбена морфема

бакр-о-пис-Ø

← од/према

раскопчава-ње с гл. им. ← [од] раскопчавати (се).

раскопч-авати (се), -ам се импф. и уч. ← [према] раскопчати (се).

→ види

абраш-љив, -а, -о → абрашаст.

СКРАЋЕНИЦЕ

агр. – агрономски

анат. – анатомски

арх. – архаично

археол. – археолошки

аугм. – аугментатив

башт. – баштованство

бот. – ботанички

варв. – варваризам

везн. – везник

војн. – војно

вулг. – вулгарно

дем. – деминутив

дијал. – дијалекатски, дијалект

експр. – експресивно

етн. – етнологски

ж – женски род

заст. – застарело

зап. кр. – западни крајеви

зб. – збирно

зб. имен. – збирна именица

зоол. – зоолошки

изр. – израз

импф. – имперфективни глагол

индив. – индивидуално

ир. – иронично

исп. – испореди

ист. – историјски

карт. – карташки

књиж. – књижевно,

књижевност

ков. – кованица

кув. – кулинарство; куварски

лингв. – лингвистички

лов. – лов

локал. – локално	прил. – прилог
м – мушки род	пф. – перфективни глагол
мед. – медицински	разг. – разговорни језик
мин. – минералогичка	рлг. – религија
мит. – митолошки	с – средњи род
мн. – множина	слик. – сликарство
муз. – музика	спорт. – спортски
нар. – народски	терм. – термилошки
необ. – необично	технол. – технологија,
непром. – непроменљив	технолошки
нестанд. – нестандартно	трг. – трговачки
пеј. – пејоративно	трп. прид. – трпни глаголски
песн. – песнички	придев
погрд. – погрдно	тур. – турски
подр. – подругљиво	узв. – узвик
поз. – позориште, позоришни	физ. – физички
покр. – покрајински	хип. – хипокористик
пом. – поморски	шаљ. – шаљиво
презр. – презриво	шатр. – шатровачки
прид. – придев	шах. – шаховски

VIII. СЕМАНТИЧКО-ДЕРИВАЦИОНИ РЕЧНИК ТУРЦИЗАМА

СЛОВО А

СДГ: АБА (хаба) (тур. *aba*)

ТО: *аба-*, *аб-*

0 **аба** ж заст. 1. а. груба вунена тканина, сукно. б. горњи део мушке одеће од такве тканине или чохе. 2. (обично мн.) изношено, подерано одело, дроњци.

1₁<0 **аба-ија** (баја, хабаија) = абахија 1. м покривач од абе, сукнени коњски покривач. 2. прид. непром. који је од овог сукна; исп. хаша.¹⁴⁷

1₂<0 **аба-ја** ж = абахија → абаија.

1₃<0 **аб-ација**¹⁴⁸ м кројач који израђује одела од абе.

2₁<1₃ **абациј-ин**, -а, -о који припада абацији.

2₂<1₃ **абациј-ски**, -а, -о који се односи на абације: ~ занат, ~ радња.

2₃<1₃ **абаци-ка** ж абацијина жена; женска особа абација.

2₄<1₃ **абаци-лук**¹⁴⁹ м абацијски занат; абацијска радња.

2₅<1₃ **абаци-ница** ж 1. абацијска радионица. 2. абацијина жена.

2₆<1₃ **абаци-инка** ж 1. → абацика. 2. повећа игла којом шију абације.

2₇<1₃ **абаци-ински** → абацијски.

1₄<0 **аб-ен**, -а, -о који је од абе (1а).

1₅<0 **аб-ењак** м капа од абе (1а).

1₆<0 **аб-ењача** ж (у атрибутској служби) → абен: капа ~ .

БЕЗ СДГ: АБАР

абар м → хабар.

БЕЗ СДГ: АБАХИЈА

абахија ж = абаија.

СДГ: АБДЕСТ

ТО: *абдест-*

0 **абдест** → авдест.

1₁<0 **абдест-лук** → авдесана (под авдест).

СДГ: АБЕР

¹⁴⁷ У грађи је поред лексеме *абација* забележен и изванредан број именица које су окарактерисане као именице и непромењиви придеви, нпр. *абација*, *алем*, *бурунџук*, *халват*. Чешће се дефинишу као именице у атрибутској служби у *Речнику МС*: *абонос*, *авдест*, *адићар*, *баксуз*, *бејаз*, *биљур*, *демир*, *дилбер*, *ђаур(ин)*, *ђумишлија*, *ђутурум*, *мангуп*, *мат*, *мелем*, *мермер*, *намћор*, *резил*, *самур*, *хаин(ин)*, *хаирсуз*, *хаста*, *челеби*, *челик*, *чурук*, *џевер*, *шер*.

¹⁴⁸ тур. *abası*. *Абација* је прва лексема у низу која је могла да буде третирана као дериват или фонетски и морфолошки адаптиран турцизам. Определили смо се да овакве лексеме представљамо у готово свим случајевима као деривате, тако да се код *абације* као суфиксни наставак јавља -*ација*, који представља један у низу творбених форманата који ће се издвојити приликом сегментације сличних лексема, а које се везују и за бројне нетурске основе (в. Радић 2001: 109–130).

¹⁴⁹ тур. *abacılık*.

ТО: абр-

0 **абер** → хабер.

C1₁<0 **абр-о-ноша** → хаброноша.

СДГ: АБОНОС (тур. abanoz)¹⁵⁰

ТО: абонос- (абанос-)

0 **абонос** м 1. бот. дрво које расте у Индији, познато по својој тврдоћи и црној боји *Diospyros ebenum*; исп. ебановина. 2. (у атрибутој служби у полусложеницама) абоносан.

1₁<0 **абонос-ан**, -сна, -сно који је од абоноса, који је као абонос.

1₂<0 **абонос-ати се**, -ошем се пф. и импф. постати, постајати као абонос.

1₃<0 **абонос-ов**, -а, -о који је од абоноса.

2₁<1₃ **абоносов-ина** ж абоносово дрво.

ПРс1₁<0₂ **у-абанос-ити се**, -им се пф. → уабоносити се.

ПРс1₂<0 **у-абонос-ити се**, -им се пф. а. постати тврд или црн као абонос, отврнути (обично о дрвету кад се стави у воду). б. експр. постати постојан, отпоран, не изменити се.

СДГ: АБРАШ (тур. abraş)

ТО: абраш-

0 **абраш** м а. човек пегава лица. б. коњ који има беле пеге на губици или испод репа.

1₁<0 **абраш-аст**, -а, -о пегав.

1₂<0 **абраш-љив**, -а, -о → абрашаст.

СДГ: АВАЗ (тур. avaz)

ТО: аваз-

0 **аваз** м заст. глас; вест.

1₁<0 **аваз-иле¹⁵¹** прил. гласно.

БЕЗ СДГ: АВАЈ (авах) (тур. vau)¹⁵²

авај 1. узвик за изражавање бола, патње, очајања, жаљења и сл.: јао; исп. вај. 2. (у именичкој служби) м јаук, вапај.

БЕЗ СДГ: АВАЈЛИЈА/АВАЈЛИКА¹⁵³ (према тур. avajli, сличан дуњи)

авајлија/авајлика ж агр. покр. врста јабуке укуса сличног дуњи.

БЕЗ СДГ: АВАЛ

авал → алев.

БЕЗ СДГ: АВАН¹ (хаван) (тур. havan)

¹⁵⁰ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*.

¹⁵¹ Ово је турски прилог на *-ile*, као такав је можда и преузет. Овде вероватно није реч о нашој творби.

¹⁵² Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

¹⁵³ Како би се у потпуности приказао постојећи инвентар турцизама у српском језику *СД речник турцизама* бележи и оне турцизме који нису развили деривациона гнезда.

аван м посуда за туцање, ситњење чега.

СДГ: АВАН² (ар. hawwan)¹⁵⁴

0 **аван** м заст. невера, издајник.¹⁵⁵

1₁<0 **аван-ица** м и ж 1. зликовац, нитков. 2. покр. охол човек.

БЕЗ СДГ: АВАХ

авах узв. → авај.

СДГ: АВДЕСТ (абдест) (тур. abdest)

ТО: авдест-

0 **авдест** м 1. (обично у изразу: узети, узимати ~) обредно умивање муслимана пред молитву. 2. (у атрибутој служби) непром. → авдесни.

1₁<0 **авдес-ана** ж место у кући где се узима авдес, умиваоница.

1₂<0 **авдес-ни**, -а, о који се односи на авдес, који се употребљава приликом авдеса.

1₃<0 **авдес-ница** ж убрус којим се брише после узимања авдеса.

1₄<0 **авдес-овати**, -ујем импф. узимати авдес.

1₅<0 **авдест-хана**¹⁵⁶ → авдесана.

1₆<0 **авдес-хана** → авдесана.

БЕЗ СДГ: АВЕРИМ

аверим узв. нар. → аферим.

СДГ: АВЕТ (тур. âfet)

ТО: авет-

0 **авет** ж празн. 1. покојник или натприродно биће које се у језивом облику привиђа сујеверним људима, сабласт, утвара, привиђење, приказа; зао дух. 2. а. јако исцрпена и ослабела особа. б. покр. будаласта особа. 3. зоол. ноћна животиња из реда полумајмуна *Tarsius tarsius*.

1₁<0 **авет-ан**, -тна, -тно 1. сабластан. 2. будаласт.

1₂<0 **авет-аст**, -а, -о → аветан.

1₃<0 **авет-ати**, -ам импф. покр. говорити глупости, лупетати.

1₄<0 **авет-ина** ж → аветиња.

1₅<0 **авет-ински**, -а, -о → аветињски.

1₆<0 **авет-иња** ж авет.

2₁<1₆ **аветињ-ак** м покр. будала, сметањак.

2₂<1₆ **аветињ-аст**, -а, -о који изгледа као авет.

2₃<1₆ **аветињ-ски**, -а, -о који се односи на аветиње, који је као аветиња или као у аветиње; сабластан, језив.

3₁<2₃ **аветињски** прил. као аветиња, као у аветиње, сабласно, језиво.

1₇<0 **авет-ни**, -а, -о → аветски.

2₄<1₇ **аветно** прил. 1. као авет, као у авети, сабласно, језиво. 2. покр. рђаво. 3. покр. будаласто.

1₈<0 **авет-њак** м → авет (3).

1₉<0 **авет-ски**, -а, -о = аветан.

¹⁵⁴ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

¹⁵⁵ Лексему *аван* преузели смо из *Речника САНУ*, јер је њен дериват *аваница* забележен у *Речнику МС*.

¹⁵⁶ тур. abdesthane.

БЕЗ СДГ: АВИЈЕЗ/АВИЈЕСТ

авијез/авијест ж (ијек.) покр. → авет.

БЕЗ СДГ; АВЛАЈИСАТИ¹⁵⁷ (тур. anlamak)

авлајисати, -ишем пф. и импф. заст. разуме(ва)ти, схватити, схватати.

СДГ: АВЛИЈА (тур. avlu)

ТО: авлиј-, авл-

0 **авлија** ж покр. 1. двориште. 2. ограда, зид око куће. 3. а. сви станови (обично приземни) у једном дворишту (авлији). б. сви станари из тих станова.

1₁<0 **авлиј-анер** м разг. пас који није расан, обично пас луталица.

1₂<0 **авлиј-ар** м онај који води бригу о авлији.

1₃<0 **авлиј-аш** м један од оних који станују у становима истог дворишта.

2₁<1₃ **авлијаш-ки**, -а, -о који се односи на авлијаше.

1₄<0 **авлиј-ица** ж дем. ← авлија.

1₅<0 **авлиј-ски**, -а, -о који се односи иа авлију: ~ врата, ~ ограда.

1₆<0 **авл-ински**, -а, -о → авлијски: ~ врата, ~ зид.

СДГ: АВЦИЈА (тур. avcı)

ТО: авц-

0 **авција** м заст. ловац.

1₁<0 **авц-ити**, -им (хавцити) импф. заст. ловити.

СДГ: АГА (тур. ağa)

ТО: аг-

0 **ага** м 1. а. власник земље (у некадашњој Турској) коју је други обрађивао. б. титула код муслимана: господин, газда, понекад ир. (додаје се и иза имена). 2. војни старшина у Турској.

1₁<0 **ага** (вок. аго) = аго м 1. хип. ← ага. 2. назив одмила за старијег мушкарца у родбини.

1₂<0 **аг-алук**¹⁵⁸ м 1. звање, достојанство аге. 2. посед, имање које припада аги. 3. део прихода који се давао аги с његова поседа.

1₃<0 **аг-ан** м хип. ← ага.

2₁<1₃ **аган-ски**, -а, -о → агински.

1₄<0 **аг-ачки**, -а, -о покр. → агински.

2₂<1₁ **аг-ин**, -а, -о који припада аги.

1₅<0 **аг-ин**, -а, -о који припада аги: ~ кућа.

2₃<1₅ **агин-ица** ж агина жена.

1₆<0 **аг-ински**, -а, -о који се односи на аге.

1₇<0 **аг-ица** м дем. и хип. ← ага.

2₄<1₁ **аг-ица** м хип. ← ага.

3₁<2₄ **агич-ин**, -а, -о који припада агици.

1₈<0 **аг-о** → ага₁.

2₅<1₉ **агова-ње** с гл. им. ← аговати.

1₉<0 **аг-овати**, -ујем пф. 1. бити ага. 2. живети као ага, уживати. ~ и **благовати** лепо живети, уживати.

1₁₀<0 **аговски**¹⁵⁹ прил. као ага.

¹⁵⁷ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973), већ само *анлајисати*. Глагол *анлајисати* бележи *Речник МС*.

¹⁵⁸ тур. ağalık.

¹⁵⁹ Прилог настао конверзијом од незабележеног придева *аговски*.

СДГ: АГАЗИЈА (тур. уағыз)

ТО: агаз-

0 **агазија** м заст. (у атрибутој служби) мрк, вран; исп. агазли.

1₁<0 **агаз-ли** заст. непром. мрк, вран.

СДГ: АГАЛАРИ (тур. ағалар)

ТО: агалар-

0 **агалари** м мн. аге.¹⁶⁰

1₁<0 **агалар-ски**, -а, -о који се односи на агаларе, који припада агаларима: ~ земља.

2₁<1₁ **агаларски** прил. као агалари.

1₂<0 **агалар-ство** с заст. → агалук.

СДГ: АГРШАК (тур. ағırsak)

ТО: агршк-

0 **агршак**, -шка м а. колутић од кости или рога који се ставља на вретено да буде теже. б. дрвени колутић са свећицом у кандилу, пловак.

1₁<0 **агршк-ић** м дем. ← агршак.

СДГ: АДА (тур. ada)

ТО: ад-₁ (ађ-₂)

0 **ада** ж речно острво, речни оток.

1₁<0 **ад-ица** ж дем. ← ада.

1₂<0 **ађ-ански**, -а, -о који се односи на аду.

БЕЗ СДГ: АДАМЛУК¹⁶¹ (тур. adamlık)

адамлук м заст. човечност.

БЕЗ СДГ: АДЕТ (хадет) (тур. âdet)

адет м заст. обичај, навика.

БЕЗ СДГ: АДЕШ (тур. adaş)

адеш м заст. брат.

СДГ: АДИЋАР (одићар) (тур. yadigâr)

ТО: адићар-

¹⁶⁰ Овај облик занимљив је с обзиром на то да се ради о речи преузетој у облику турског плурала. Корпус књижевног језика засад бележи само ову лексему. Ова појава забележена је у појединим српским дијалектима, као нпр. у призренском говору који бележи: *агалари*, *атлари*, *ацилари*, *бабалари*, *оцалари*, *пашалари*, *чаушлари* (исп. Петровић 2012: 350).

¹⁶¹ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*. Не бележи је ни Шкаљић (1973), док бележи лексему *адам*, човек, људско биће.

0 **адиђар** м 1. скупочен украс, драгуљ, накит; драгоценост. 2. (у атрибутској служби) непром. диван, красан.

1₁<0 **адиђар-ница** ж заст. продавница адиђара, јувелирска, драгуљарска радња.

1₂<0 **адиђар-ски**, -а, -о који се односи на адиђаре, који потиче од адиђара: ~ украс, ~ сјај.

СДГ: АЖДАЈА (аждаха) (тур. ejderha)

ТО: аждај-

0 **аждаја** ж 1. празн. огромна прождрљива неман, змај. 2. фиг. а. оно што је прождрљиво и грабљиво; оно што мори свет. б. погрд. зла, опака жена.

1₁<0 **аждај-ин**, -а, о који припада аждаји.

1₂<0 **аждај-исати**, -ишем импф. уништавати, пустошити (као аждаја).

1₃<0 **аждај-ица***¹⁶² ж дем. ← аждаја.

1₄<0 **аждај-ски**, -а, -о који се односи на аждаје, који је као у аждаја.

С1₁<0 **аждај-о-лик**, -а, -о који личи на аждају.

СДГ: АЖДАХА

ТО: аждах-

0 **аждаха** ж → аждаја.

1₁<0 **аждах-ин**, -а, -о који припада аждахи.

1₂<0 **аждах-ијски**, -а, -о који је као у аждахе.

БЕЗ СДГ: АЖДРАХИЛ

аждрахил м покр. → аждаја.

СДГ: АЗГИН (тур. azgın)

ТО: азгин-

0 **азгин** покр. непром. пун живота, бујан, силовит, помаман.

1₁<0 **азгин-лук**¹⁶³ м покр. бујност, силовитост.

БЕЗ

СДГ:

АЗИЈА

азија ж → јазија.

СДГ: АЗИМУТ (ар. äs-sumüt)

ТО: азимут-

0 **азимут** м 1. астр. угао, кут на кругу хоризонта између меридијана и висинског круга неке звезде. 2. пом. угао, кут између меридијана и правца кретања брода.

1₁<0 **азимут-ни***, -а, -о који се односи на азимут.

СДГ: АЗНА

ТО: азна-

0 **азна** ж → хазна.

1₁<0 **азна-дар** м → хазнадар.

¹⁶² Звездицом су означене лексеме преузете из *PCJ*.

¹⁶³ тур. azgınlık.

2₁<1₁ **азнадар-ев**, -а, -о → хазнадарев.

2₂<1₁ **азнадар-ов**, -а, -о → хазнадарев.

БЕЗ СДГ: АЗРАИЛ (тур. Azrail)

азраил м рлг. анђео смрти.

СДГ: АЗУР (перс. lāzwerd)

ТО: азур-

0 **азур** м небеско плаветнило.

1₁<0 **азур-ан**, -рна, -рно који је боје азура, светлоплав.

2₁<1₁ **азурно** прил. као азур.

СДГ: АЗУР

ТО: азур-

0 **азур** прид. непром. → хазур.

1₁<0 **азур-авати (се)**, -ам се → хазуравати (се).

1₂<0 **азур-ати се**, -ам се → хазурати (се).

1₃<0 **азур-је** с → азур.

БЕЗ СДГ: АЗУРАЛА(Ј)

азурала(ј) узв. → хазурала(ј).

БЕЗ СДГ: АИНИН

аин(ин) м → хаин(ин).

СДГ: АИР

ТО: аир-

0 **аир** м → хаир.

1₁<0 **аир-ли** → хаирли.

С1₁<0 **аир-дова** → хаир-дова; исп. дова.

БЕЗ СДГ: АИРАЛА

аирала узв. → хаирала.

БЕЗ СДГ: АЈАМ (тур. оyum?¹⁶⁴)

ајам, ајма (мн. ајмови) м покр. 1. огрлина, огрљак, оковратник на хаму. 2. → хам.

БЕЗ СДГ: АЈАН (тур. âyan)

ајан м заст. старешина; првак, угледан човек.

БЕЗ СДГ: АЈАТ

ајат м → хајат.

¹⁶⁴ Овај етимон наводи само *Речник САНУ*.

БЕЗ СДГ: АЈВАН

ајван м → хајван.

СДГ: АЈВАР (хајвар) (тур. hayvar)

ТО: *ајвар-*

0 **ајвар** м а. врста салате од самлевених печених или куваних паприка и модрих патлиџана. б. усољена рибља икра, кавијар.

1₁<0 **ајвар-ит** (хајварит), -а, -о богат хајваром (икром), пун икре.

1₂<0 **ајвар-овит** (хајваровит), -а, -о богат хајваром (икром), пун икре.

СДГ: АЈГИР (ангир) (тур. ağır)

ТО: *ајгир-*

0 **ајгир** м неуштројен, неушкопљен коњ, пастух; експр. похотљив, путен човек.

1₁<0 **ајгир-ача** ж → ајгируша (експр.).

1₂<0 **ајгир-ица** ж → ајгируша.

1₃<0 **ајгир-овит**, -а, -о неуштројен, неушкопљен (о коњу); експр. похотљив, путен (о човеку).

2₁<1₃ **ајгировит-ост** с особина онога који је ајгировит.

1₄<0 **ајгир-ски**, -а, -о који се односи на ајгире, који је као у ајгира.

1₅<0 **ајгир-ство** с особина ајгира; експр. похотливост, путеност.

1₆<0 **ајгир-уша** ж млада кобила, омица; експр. похотљива, путена женска особа.

БЕЗ СДГ: АЈД

ајд → хајд.

БЕЗ СДГ: АЈДА

ајда → хајда.

СДГ: АЈДЕ

ТО: *ајд(е)-*

0 **ајде** узв. → хајде.

1₁<0 **ајд-акати** → хајдакати (под хајде).

1₂<0 **ајд-ац** → хајдац (под хајде).

БЕЗ СДГ: АЈДУК

ајдук- → хајдук-.

БЕЗ СДГ: АЈДУЧ

ајдуч- → хајдуч-.

БЕЗ СДГ: АЈКА

ајка → хајка.

СДГ: АЈЛАЗ

ТО: ајлаз-

0 **ајлаз** м → хајлаз.

1₁<0 **ајлаз-ити**, -им импф. → хајлазити.

СДГ: АЈЛУК (тур. аулік)

ТО: ајлук-

0 **ајлук** м заст. плата, зарада.

1₁<0 **ајлук-чија**¹⁶⁵ м → ајлучар.

1₂<0 **ајлук-ар** м онај који ради за ајлук; најамни радник.

2₁<1₂ **ајлук-ар-ство** с најамни рад, ајлучење.

2₂<1₃ **ајлук-ње** с гл. им. ← ајлучити.

1₃<0 **ајлук-ити**, -им импф. радити за ајлук, бити најамни радник.

1₄<0 **ајлук-ки**, -а, -о који се односи на ајлук.

СДГ: АЈМАН/АЈМАНА (тур. һаумана)

ТО: ајман-

0 **ајман** м/ајмана ж 1. → хајван. 2. фиг. нерадник, готован, битанга, скитница.

1₁<0 **ајман-ство** с својство ајмане (2).

ПРС1₁<0 **по-ајман-ити се**, -им се пф. покр. постати ајмана.

БЕЗ СДГ: АЈНАК (хајнак)¹⁶⁶

ајнак м заст. покр. шала, зановетање.

БЕЗ СДГ: АЈТАР

ајтар м → хајтар.

БЕЗ СДГ: АК

ак м → хак.

БЕЗ СДГ: АКАР¹⁶⁷ (тур. *akar*)

акар м заст. покр. кућа с окућницом и споредним зградама.¹⁶⁸

БЕЗ СДГ: АКМАК¹⁶⁹ (тур. *ahmak*)

акмак м заст. покр. будала, глупак.

БЕЗ СДГ: АКМАЦА (тур. *atmaca*)

акмаца ж заст. млад соко или кобац.

¹⁶⁵ тур. *ауліксі*.

¹⁶⁶ ЕРСЈ (1: 82) наводи два могућа етимона: *ahenk* слога, хармонија или *ounak* непоуздан човек.

¹⁶⁷ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

¹⁶⁸ Лексема *akar* је застарела у савременом турском језику и означава земљиште, посед, некретнине, непокретну имовину.

¹⁶⁹ Овај облик не бележи Шкаљић (1973), већ облик *ahmak*.

СДГ: АКРАМ (тур. *akran*)

ТО: *акрам(н)-*

0 **акрам/акран** м онај који је са неким једнак у чему, парњак, вршњак.
1₁<0 **акран-ити се**, -им се импф. изједначавати се (с ким).

БЕЗ СДГ: АКРЕБА (тур. *akraba*)

акреба м покр. породица, родбина, својта.

БЕЗ СДГ: АКРЕП (јакреп) (тур. *akrep*)

акреп м 1. покр. шкорпија, штипавац. 2. (Акреп) астр. сазвежђе Скорпиону зодијаку. 3. мршава, ружна особа (обично жена).

БЕЗ СДГ: АКЧА (тур. *akçe*)

акча ж → аспра.

СДГ: АКШАМ (тур. *akşam*)

ТО: *акшам-*

0 **акшам** м 1. први вечерњи мрак, сумрак. 2. вечерња молитва код муслимана.

1₁<0 **акшам-лук**¹⁷⁰ м вечерња седељка уз пиће.

3₁<2₂ **акшамлук-ар** м онај који акшамлучи.

4₁<3₁ **акшамлук-ар-ски**, -а, -о који се односи на акшамлучаре.

3₂<2₂ **акшамлукче-ње** с гл. им. ← акшамлучити.

2₂<1₁ **акшамлук-ити**, -им импф. покр. проводити акшамлук.

1₂<0 **акшам-ски**, -а, -о који се односи на акшам.

1₃<0 **акшам-циница**¹⁷¹ ж кафана у којој се акшамлучи.

ПР1₁<2₂ **на-акшамлукити се**, -ишем се пф. покр. уздовољити се акшамлукчећи.

БЕЗ СДГ: АЛ

ал м → хал.

СДГ: АЛ (тур. *al*)

ТО: *ал-*

0 **ал** прид. непром. → алев.

1₁<0 **ал-али**¹⁷² прид. непром. → аласт.

1₂<0 **ал-аст**, -а, -о ружичаст.

С1₁<0 **ал-башча** ж ружичњак, цветњак; исп. башча.

С1₂<0 **ал-катмер** м црвенкаст каранфил, клинчац.

С1₃<0 **ал-невен** м црвени невен.

¹⁷⁰ тур. *akşamlık*. У турском језику ово је придев у значењу: који је за вече, намењен за вече (одело и сл.).

¹⁷¹ У случајевима у којима имамо такозвани прескок у деривационом ланцу сегментацију смо вршили на тај начин као да је прескочени творбени формант део актуелног творбеног форманта.

¹⁷² Шкаљић (1973).изводи закључак да је *алали* наша кованица од тур. *al* и суфикса *-ли*, јер овај облик не постоји у турском језику.

СДГ: АЛА (хала) (тур. ala)

ТО: ал-

0 **ала** ж 1. а. прождрљиво митско биће, неман; исп. аждаја. б. прождрљиво, ненасито биће. в. биће или предмет огромне, несавладљиве снаге. 2. а. олуја с градом, непогода. б. покр. рђа од које страдају усеви. 3. посуда за цеђење поврћа и воћа. Изр. **борити се као ~ с берићетом** водити тешку борбу; **и ~ и врана** сви одреда.

1₁<0 **ал-ав** (халав), -а, -о који је као ала, који много једе, прождрљив.

1₂<0 **ал-авац**, -вца м алав човек, прождрљивац.

1₃<0 **ал-авица** ж алава женска особа, прождрљивица.

2₁<1₁ **алав-ко** м → алавац.

2₂<1₁ **алаво** прил. као алавац, прождрљиво.

2₃<1₁ **алав-ост** ж особина онога који је алав, прождрљивост.

1₄<0 **ал-овит** (халовит), -а, -о плаховит, силан, помаман.

2₄<1₄ **аловито** прил. као ала; силно, помамно.

2₅<1₄ **аловит-ост*** особина онога који је аловит.

1₅<0 **ал-овић** м онај који је пореклом од але.

СДГ: АЛАЈ¹ (халај) (тур. alay)

ТО: алај-

0 **алај** м 1. пук. 2. гомила, скуп, група (чега).

С1₁<0 **алај-барјак** м заст. 1. барјак, застава једног алаја, пука; главни барјак. 2. одред од 1.000 војника; исп. барјак.

С1₂<0 **алај-барјактар** м заст. 1. пуковски заставник. 2. ист. државни заставник у Црној Гори; исп. барјактар (под барјак).

С2₁<С1₂ **алај-барјактар-ски**, -а, -о који се односи на алај-барјактаре.

С1₃<0 **алај-бег/алајбег**¹⁷³ м војн. ист. заповедник алаја, пуковник; исп. бег.

С2₂<С1₃ **алајбег-ов**, -а, -о 1. који припада алајбегу. 2. што је као ничије, што се може без питања узети. Изр. ~ **слама** оно што нема власника, нешто о чему нико не води рачуна.

С3₂<С2₂ **алајбегов-ина** ж покр. → алајбегова слама (под алајбегов изр.).

С3₃<С2₂ **алајбегов-ица** ж алајбегова жена.

С3₄<С2₂ **алајбегов-ка** ж алајбегова жена.

С3₅<С2₂ **алајбегов-ски**, -а, -о који се односи на алајбегове.

С2₃<С1₃ **алајбек-ство** с достојанство и звање алајбега.

С1₄<0 **алајчауш/алај-чауш** м ист. а. подофицир у турској војсци. б. коњаник на задњем крају алкарске поворке; исп. чауш.

БЕЗ СДГ: АЛАЈ²

алај м → халал.

БЕЗ СДГ: АЛАЈКА

алајка ж → халајка.

БЕЗ СДГ: АЛАЈЛИ (тур. alaylı)

алајли прид. непром. заст. покр. сјајан, раскошан.

СДГ: АЛАК (према тур. Allah); исп. Алах

¹⁷³ тур. alay beyi.

ТО: алак-

0 **алак (халак)** м = халак урнебесна вика, ларма, граја.

2₁<1₂ **алака-ње** с гл. им. ← алакати.

1₁<0 **алак-аст**, -а, -о немиран; неозбиљан; луцкаст.

1₂<0 **алак-ати**, -ам, **алакати** (халакати), -алачем импф. I. а. викати „ала-а” или „алах”; исп. алах. б. викати, лармати. в. прел. терати, гонити вичући. II. ~ се лудирати се.¹⁷⁴

1₃<0 **алак-ача** ж погрд. → алапача.

2₂<1₂ **алак-нути** (халакнути), алакнем пф. ← алакати.

СДГ: АЛАЛ (халал)

ТО: алал-

0 **алал** м 1. благослов; опроштај; супр. харам. 2 (у прилошкој служби) са срећом, благословено, просто. Изр. ~ **ти (му итд.) вера, пушка, ~ ти ђуфте, ~ ти залогај, ~ ти качамак, ~ ти мајчино млеко** нека ти (му, вам, им) је срећно, свака ти (му, јој итд.) част, браво, честитам; нека ти је просто.

2₁<1₁ **алалика-ње** с гл. им. ← алаликати.

1₁<0 **алал-икати**, алаличем импф. → алакати (1в),

1₂<0 **алал-ити**, -им (халалити) пф. и импф. да(ва)ти благослов, благословити, благосиљати; опростити, опраштати: ~ живот.

2₂<1₂ **алаљ-ивати** (халаљивати) импф. ← алалити се.

БЕЗ СДГ: АЛАЛА

алала → халала.

СДГ: АЛАМАН¹⁷⁵ (тур. ala(k)man)

ТО: аламан-

0 **аламан** м погрд. прождрљивац, гладница, ждероња; фиг. пустахија, необуздан човек.

1₁<0 **аламан-ски**, -а, -о који се односи на аламани.

БЕЗ СДГ: АЛАМЕТ (еламет) (тур. alâmet)

аламет м покр. 1. проклетство. 2. (у прилошкој служби) проклето. Изр. ~ **му било** проклето му било.

СДГ: АЛАПАЧА¹⁷⁶

ТО: алапач-

0 **алапача** ж погрд. женска особа која много прича и оговара, торокуша.

1₁<0 **алапач-аст**, -а, -о који је као алапача.

СДГ: АЛАТ (халат) (тур. al-at)

¹⁷⁴ *заалакати*. У нашем раду забележили смо и све префиксирани глаголе из *Речника САНУ* које не бележи *Речник МС*. *Речник МС* је по концепцији ограничен на 150.000 речи, тако да је и очекивано да нису сви префиксирани глаголи могли да нађу своје место у њему.

¹⁷⁵ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973). Могуће је да се ради о предосманском турцизму, али је тренутно најизвесније да му је порекло ипак нејасно (в. ЕРСЈ 1:108–109).

¹⁷⁶ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*. Тренутно је најизвесније да је порекло ипак нејасно, иако на турско порекло указују и Скок (1: 24) и Шкаљић (1973) (в. ЕРСЈ 1:111).

ТО: алат-

0 **алат** м коњ жуторије длаке.

1₁<0 **алат-аст**, -а, -о риђаст, риђастојут (о коњу).

1₂<0 **алат-ов**, -а, -о који припада алату; који се односи на алата.

1₃<0 **алат-уша** ж алатаста кобила.

СДГ: АЛАТ (халат) (тур. alât)

ТО. алат-

0 **алат** м мн. оруђа, справе које служе у каквом послу; фиг. средство, прибор, техника.

1₁<0 **алат-ка** ж поједин комад алата; исп. алат, алатљика.

1₂<0 **алат-љика** ж алатка. Изр. **строј, машина** ~ строј, машина састављена од више алата у циљу постизања нарочите обраде материјала.

1₃<0 **алат-ни**, -а, -о који се односи на алат. Изр. ~ **машина**, ~ **строј** → уз алатљика (изр.).

1₄<0 **алат-ница** ж просторија где се држи или израђује алат.

2₁<1₄ **алатнич-ар** м онај који се бави израдом алата и алатљика.

3₁<2₁ **алатничар-ски**, -а, -о који се односи на алатничаре.

3₂<2₁ **алатничар-ство** с израђивање алата и машина алатљика.

1₅<0 **алат-ски**, -а, -о који се односи на алат.

1₆<0 **алач-ница** ж дем. ← алатка.

СДГ: АЛАХ (тур. Allah)

ТО: алах-

0 **алах** м бог.

2₁<1₁ **алаха-ње** с гл. им. ← алахати.

1₁<0 **алах-ати**, -ам импф. → алакати.

1₂<0 **алах-ов**, -а, о који припада алаху.

СДГ: АЛАША (тур. alâşa)¹⁷⁷

ТО: алаш-

0 **алаша** ж заст. 1. мноштво младих коња. 2. експр. руља, гомила.

1₁<0 **алаш-че**, -ета с ждребе из алаше; исп. алаша.

БЕЗ СДГ: АЛБАШЧА (тур. al bahçe)

албашча ж заст. покр. ружињак, цветњак; исп. башча.

СДГ: АЛВА (халва) (тур. helva)

ТО: алв-

0 **алва** ж источњачки слаткиш од пшеничног брашна, масла и меда (шећера). Изр. **бела** ~ **алва** од шећера и ораха; **ћетен** ~ → уз ћетен (изр.); **као** ~ уз највећу потражњу, на јагму.

1₁<0 **алв-ација*** (вар. халвација) м (мн. ж) послатичар који прави и продаје алву.

2₁<1₁ **алвациј-ски***, -а, -о (вар. халвацијски) који се односи на халвације: ~ радња.

2₂<1₁ **алвац-иница*** (вар. халваџиница) ж радња у којој се справља и продаје алва.

¹⁷⁷ *ТС* не бележи ову лексему. Некада је ова именица у турском језику означавала младог, необузданог, јогунастог коња. Временом је ова лексема истиснута из употребе у српском језику, али није замењена домаћом лексемом (Ђинђић М. 2009а: 246).

СДГ: АЛВАТ

ТО: алват-

0 алват м → халват.

1₁<0 алват-ан, -тна, -тно 1. широк; простран. 2. алъкав, нехатан, немаран.

2₁<1₁ алватно прил. надуго и нашироко, натанко, натенане.

2₂<1₁ алватн-ост ж особина онога који је алватан; немарност, нехатност, комотност.

БЕЗ СДГ: АЛДУМ¹⁷⁸ (тур. altın)

алдум заст. прид. непром. златан.

БЕЗ СДГ: АЛЕВ (авал, алов) (тур. alev)

алев, -а, -о који има боју пламена, црвен, румен: ~ паприка.

СДГ: АЛЕМ (тур. alem)

ТО: алем-

0 алем м 1. драги камен, брилијант, дијамант. 2. фиг. а. драгоценост, изузетна вредност. б. прид. непром. сјајан, блистав, диван.

1₁<0 алем-ан, -мна, -мно од алема, украшен алемом.

1₂<0 алем-анка ж → аламанка.

1₃<0 алем-ов, -а, -о који је од алема, у коме има алема.

1₄<0 алем-ски, -а, -о → алемов.

С1₁<0 алем-камен и покр. алем-кам м → алем (1).

С2₁< С1₁ алем-камење с зб. им. ← алем-камен.

БЕЗ СДГ: АЛИМ (тур. âlim)

алим м покр. учењак, учен човек.

БЕЗ СДГ: АЛИШВЕРИШ (тур. alışveriş)

алишвериш и алиш-вериш м заст. трговина, пазар, зарада у трговини.

СДГ: АЛКА (халка) (тур. halka)

ТО: алк-

0 алка ж (дат. алци) 1. а. беочуг, карика. б. метална направа у облику беочуга којом се куца о врата, звекир. 2. зоол. врста галеба, њорка.

1₁<0 алк-ар (халкар) м учесник у такмичењу у игри алке.

2₁<1₁ алкар-ски, -а, -о који се односи на алкаре и на алку: коњ, одело.

1₂<0 алч-ица (халчица) ж дем. ← алка.

ПРС1₁<0 у-алч-ити, -им пф. покр. свезати халком, засужњити.

СДГ: АЛМАЗ (тур. elmas)

ТО: алмаз-

0 алмаз м → алем.

¹⁷⁸ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

1₁<0 **алмаз-ан**, -зна, -зно који је од алмаза; у ком има алмаза, који је као алмаз.
1₂<0 **алмаз-ли**¹⁷⁹ прид. непром. → алмазан.
2₁<1₁ **алмазно** прил. као алмаз.
1₃<0 **алмаз-ов**, -а, -о → алмазан.

БЕЗ СДГ: АЛМАСИЈА (тур. elmasiye)

алмасија ж покр. врста слатког желатина.

БЕЗ СДГ: АЛОВ

алов, -а, -е → алев.

СДГ: АЛЧАК (тур. alçak)

ТО: алчак-

0 **алчак** м 1. лопов, варалица, крадљивац. 2. хип. враголан, обешењац, мангуп.
1₁<0 **алчак-лук**¹⁸⁰ м обешењаштво, враголанство.

БЕЗ СДГ: АМА (хама) (тур. amma)

ама 1. везн. а. за истицање супротности; али, већ, а. б. а појачавање: баш, управо. в. бар, барем. 2. речца за појачавање а. неког тврђења или одрицања. б. питања, чуђења, заповедања.

БЕЗ СДГ: АМАЈЛИЈА (хамајлија) (тур. hamaliye)

амајлија ж запис или мали предмет који празноверни људи носе уза се верујући да ће их штитити од зла, несреће, талисман; омот у коме се он носи.

БЕЗ СДГ: АМАЛ/АМАЛИН (хамал/хамалин) (тур. hamal)

амал/амалин (мн. -али) м заст. носач.

СДГ: АМАМ (хамам) (тур. hamam)

ТО: амам-

0 **амам** м јавно парно купатило.
1₁<0 **амам-ски*** (хамамски), -а, -о који се односи на амам (хамам): ~ послуга.

СДГ: АМАН (хаман) (тур. aman)

ТО: аман-

0 **аман** м 1. милост. 2. вера; задата реч. 3. (у служби узвика) а. за преклињање, за тражење милости, опроштаја, помоћи: забога, милост. б. за заклињање, за уверавање: бога ми, вере ми.

1₁<0 **аман-исати**, -ишем → аманити.

1₂<0 **аман-ити**, -им пф. и импф. преклињући (за)тражити милост.¹⁸¹

С1₁<0 **аман-заман**¹⁸² узв. разг. забога и побогу; исп. аман (3).

БЕЗ СДГ: АМАН (тур. hemen)¹⁸³

¹⁷⁹ тур. elmaslı.

¹⁸⁰ тур. alçaklık.

¹⁸¹ заманити.

¹⁸² тур. aman zaman.

аман прил. покр. таман, баш, управо.

БЕЗ СДГ: АМАНАТ

аманат м → аманет.

СДГ: АМАНЕТ (аманат) (тур. emanet)

ТО: аманет-

0 **аманет** м 1. завет, порука, нека врста усменог тестаментa који се оставља другом на извршење, на чување. 2. предмет дат у аманет, на чување. 3. поштанска пошиљка с назначеном вредношћу. 4. веренички дар (прстен или сл.). 5. → амајлија.

1₁<0 **аманет-ни**, -а, -о који се тиче аманета. **Изр.** ~ **писмо** новчано писмо.

1₂<0 **аманет-ник** м књига у коју се заводе поштанске пошиљке, административни протокол о дознакама.

1₃<0 **аманет-ски**, -а, -о → аманетни.

СДГ: АМБАР (хамбар) (тур. ambar)

ТО: амбар-

0 **амбар** м 1. остава за зрнасту храну. 2. нарочито ограђено место у води за хватање рибе.

1₁<0 **амбар-ић** м дем. ← амбар.

1₂<0 **амбар-ски**, -а, -о који се односи на амбар, који припада амбару.

1₃<0 **амбар-чић*** м дем. ← амбар.

БЕЗ СДГ: АМБАР/АМБЕР (хамбер)

амбар, -бра/**амбер** (хамбер) м → амбра. **Изр.** **амбер-дрво** бот. дрво тропских крајева од кога се добија амбра *Styrax officinalis*; **амбер-душа** мирисна душа.

СДГ: АМБРА (хамбра) (тур. amber)

ТО: амбр-

0 **амбра** ж мирисна смоласта материја, слична воску, ћилибар, јантар.

1₁<0 **амбр-аст**, -а, -о који је као амбра.

1₂<0 **амбр-ин**, -а, -о који припада амбри; који је као у амбре.

БЕЗ СДГ: АМЗА¹⁸⁴

амза м покр. погрд. будала, клипан.

СДГ: АМИЦА (тур. amca)

ТО: амиц-

0 **амица** м 1. стриц. 2. старији човек, чика, чича.

1₁<0 **амиц-ин**, -а, -о који припада амици; који се односи на амицу.

1₂<0 **амиц-ић** м амицин син, брат од стрица, стричевић.

БЕЗ СДГ: АНАСАНА¹⁸⁵ (тур. vau anasina)

¹⁸³ Застарели и дијалекатски облик: *(h)aman* (ЕРСЈ 1: 142).

¹⁸⁴ Могуће је да се ради о предосманском турцизму, али је тренутно најизвесније да му је порекло ипак нејасно (в. ЕРСЈ 1:150). Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

анасана и **ана сана** узв. заст. покр. бестрага, дођавола.

СДГ: АНАСОН (тур. *anason*)

ТО: анасон-

0 **анасон** м бот. једногодишња биљка која се употребљава у медицинске сврхе и као зачин *Pimpinella anisum*.

1₁<0 **анасон-ка** ж ракија која се ради ароме зачињава анасоном.

1₂<0 **анасон-лија**¹⁸⁶ ж ракија која се ради ароме зачињава анасоном.

1₃<0 **анасон-ски**, -а, -о који се односи на анасон; који мирише на анасон.

СДГ: АНГИР

ТО: ангир-

0 **ангир** м покр. → ајгир.

1₁<0 **ангир-ача** ж покр. врста слатке крушке.

1₂<0 **ангир-ити**, -им импф. покр. I. узбуђивати. II. ~ се владати се као ангир, пастув.

ПРС1₁<0 **по-ангир-ити се**, -им се пф. постати жесток, бесан као ангир.

БЕЗ СДГ: АНЛАЈИСАТИ (тур. *anlamak*)

анлајисати, -ишем пф. и импф. заст. покр. разуме(ва)ти, схватити, схватати.

СДГ: АНТЕРИЈА (хантерија) (тур. *entari*)

ТО: антериј-

0 **антерија** м врста горње (мушке и женске) хаљине с дугачким рукавима.

1₁<0 **антериј-ица** ж дем. ← антерија.

БЕЗ СДГ: АНЦИЈА

анција м → ханција.

СДГ: АПС/АПСА

ТО: апс-

0 **апс/апса** → хапс/хапса.

1₁<0 **апс-ити** → хапсити.

ПР1₁<1₁ **по-апсити** → похапсити (под хапс/хапса).

ПР1₂<1₁ **у-апсити** → ухапсити (под хапс/хапса).

СДГ: АР

ТО: ар-

¹⁸⁵ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973). У консултованим етимолошким речницима ова лексема није била предмет етимолошке анализе. Вероватно је у питању етимон *vay anasina* који је сличног значења у турском језику.

¹⁸⁶ тур. *anasonlu*. У турском језику ово је придев у значењу: који је са анисом, зачињен анисом.

0 **ар** м → ахар (1 и 2).

1₁<0 **ар-џија** (харџија) м слуга, коњушар.

СДГ: АР (хар) (тур. âr)

ТО: ар-

0 **ар** м осећање части, достојанство, понос.

1₁<0 **ар-ан** → харан (под хар).

1₂<0 **ар-џија** м онај који има ара, поноса.

СДГ: АРАБА (тур. araba)

ТО: араб-

0 **араба** ж 1. наткривена путничка кола; простија запрежна, полутеретна кола. 2. коњ арапске расе.

1₁<0 **араб-џија**¹⁸⁷ м 1. кириџија (који тера арабу), рабаџија. 2. занатлија који израђује арабе.

СДГ: АРАПИН

ТО: арап-

0 **Арапин** м (мн. Арапи) припадник семитских народа који насељавају полуострво Арабију, југозападну Азију и северну Африку; уп. Арабљанин.

0₁ **арапин** м (мн. арапи) 1. коњ арапске пасмине. 2. нар. припадник црне расе, црнац.

1₁<0 **араб-изам***, -зма м лингв. арапска реч или израз употребљен у неком другом језику.

2₁<1₁ **арабиз-џија*** ж арабизовање, арабизирање.

1₂<0 **араб-изирати**, -изирам пф. и импф. I. (у)чинити да неко или нешто добије арапске особине. II. ~ се доби(ја)ти арапске особине.

1₃<0 **араб-изовати***, -ујем пф. и импф. I. (у)чинити да неко или нешто добије арапске особине. II. ~ се доби(ја)ти арапске особине.

1₄<0 **араб-ика*** ж врста кафе.

1₅<0 **араб-ист(а)** м (мн. -сти) стручњак у области арабистике.

1₆<0 **араб-истика*** ж наука о арапском језику, арапској књижевности и арапској култури уопште.

2₂<1₆ **арабистич-џи***, -а, -о који се односи на арабистику и арабисте.

1₇<0 **араб-џица** ж арапска азбука; арапско писмо прилагођено неком неарапском језику.

1₈<0 **Арабљ-анин** м (мн. -љани) припадник народа који живи на полуострву Арабији; уп. Арапин.

2₃<1₈ **Арабљан-џа*** ж припадница народа који живи на полуострву Арабији.

2₄<1₈ **арабљан-ски***, -а, -о који се односи на Арабљане.

1₉<0 **арап-ити се**, -им се пф. повр. постајати Арапин, примати арапску народност.

1₁₀<0 **Арап-џа** ж = Арапкиња припадница арапског народа.

1₁₁<0 **арап-џа** ж 1. кобила арапске пасмине. 2. нар. припадница црне расе, црнкиња. 3. агр. врста крушке.

1₁₂<0 **Арап-џиња** ж = Арапка.

1₁₃<0 **арап-џија** ж → арапин.

1₁₄<0 **арап-ски**, -а, -о који се односи на Арапе: ~ народ, ~ књижевност, ~ језик.

арапски прил. на арапски начин; арапским језиком: говорити ~.

2₅<1₁₅ **Арапч-ад** ж зб. им. ← Арапче.

1₁₅<0 **Арап-џе**, -џа с арапско дете; млад Арапин.

1₁₆<0 **арап-џина** ж оно што је својствено Арапима (арапски језик, арапска култура и др.).

БЕЗ СДГ: АРАК (тур. arak)¹⁸⁸

¹⁸⁷ тур. arabacı.

арак м покр. врста јаке ракије од пиринча, риже.

БЕЗ СДГ: АРАЛУК (тур. aralık)

аралук м заст. покр. кућни међупростор, предсобље.

СДГ: АРАМ

ТО: арам-

0 **арам** м → харам.

1₁<0 **арам-баша** м → харамбаша.

1₂<0 **арам-ија** м → харамија.

1₃<0 **арам-ити**, -им пф. и импф. → харамити.

БЕЗ СДГ: АРАМЗАДА

арамзада м и ж → харамзада.

БЕЗ СДГ: АРАНИЈА

аранија ж → харанија.

БЕЗ СДГ: АРАР

арар м → харар.

СДГ: АРАЧ

ТО: арач-

0 **арач** м → харач.

ПРС1₁<0 **у-арач-ити** → ухарачити (под харач).

СДГ: АРГАТ (тур. irgat)

ТО: аргат-, аргатар, аргаш-¹⁸⁹

0 **аргат**/0₁ **аргатар** м → аргатин.

1₁<0₁ **аргатар-ка** ж → аргаткиња.

1₂<0 **аргат-ати**, -ам импф. → аргатовати.

1₃<0 **аргат-ин** м (мн. аргати) заст. надничар, радник, кулучар.

1₄<0 **аргат-ка** ж → аргаткиња.

1₅<0 **аргат-киња** ж надничарка, радница.

1₆<0 **аргат-лија** м → аргатин.

1₇<0 **аргат-лук** м аргатски посао, надничење, кулук.

1₈<0 **аргат-ник** м → аргатин.

2₁<1₉ **аргатоване** с гл. им. ← аргатовати.

1₉<0 **аргат-овати**, -ујем импф. надничити, радити тешке физичке послове, кулучити.

1₁₀<0 **аргат-ски**, -а, -о који се односи на аргате, надничарски.

1₁₁<0 **аргаш-тина** ж аргатовање, надничење.

¹⁸⁸ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973). У савременом турском ово је застарела реч пореклом из арапског.

¹⁸⁹ ш се не може фонетски објаснити.

ПР1₁<1₉ **од-аргатовати**, -ујем пф. одрадити уз велике напоре, радећи као аргат.¹⁹⁰

БЕЗ СДГ: АРДАЛ (тур. hardal)

ардал м покр. 1. бот. горушица *Sinapis arvensis*. 2. јело или пиће зачињено ардалом.

БЕЗ СДГ: АРДИЈА (тур. ardiye)

ардија ж заст. покр. одељење иза дућана, магазина.

БЕЗ СДГ: АРЕМ

арем м → харем.

БЕЗ СДГ: АРЗУВАЛ/АРЗУХАЛ (тур. arzuhal)

арзувал/арзухал м заст. писмена молба; представка.

БЕЗ СДГ: АРКА (тур. arka)

арка ж заст. леђа (на оделу).

БЕЗ СДГ: АР КАПИЈА (тур. art kapı)

ар-капија ж заст. споредна кућна врата, споредан улаз; исп. капија.

БЕЗ СДГ: АРМАГАН (тур. armağan)

армаган м заст. покр. дар, поклон.

БЕЗ СДГ: АРПАЦИК (тур. arpacık)

арпацик м ситан црни лук за сађење; лук сејанац.

СДГ: АРСЛАН (тур. arslan)

ТО: арслан-

0 **арслан** м заст. а. лав. б. експр. љут човек, насилник.

1₁<0 **арслан-ски**, -а, -о који се односи на арслане.

СДГ: АРУМ (харум) (тур. harım)

ТО: арум-

0 **арум**¹⁹¹ прид. непром. јогунаст, ћудљив; тврдоглав (обично о коњу).

1₁<0 **арумски** прил. као арум, јогунасто, ћудљиво.

ПРС1₁<0 **у-арум-ити се**, -им се пф. не хтети кренути с места, постати јогунаст, ћудљив, узјогунити се (о коњу).

ПРС1₂<0 **уз-арум-ити се**, -им се пф. покр. узјогунити се.

¹⁹⁰ *изаргатовати, одаргатати.*

¹⁹¹ У *Речнику МС* код одреднице *арум* и још извесног броја речи навођен је етимон изворног језика из којег та реч води порекло (арапски или персијски). У нашем речнику уз све одреднице наводи се етимолошки квалификатор тур., без обзира на то из којег језика изворно она води порекло. Једино се од овога принципа одступало у изузетним случајевима када је било неопходно навести арапски или персијски етимон.

СДГ: АРЧ

ТО: арч-

0 **арч** м → харч.

1₁<0 **арч-ити**, -им импф. → харчити.

ПР1₁<1₁ **по-арчити**, -им пф. → похарчити (под харч).

ПР1₂<1₁ **про-арчити**, -им пф. → прохарчити (под харч).

СДГ: АРШИН (тур. arşın)

ТО: аршин-

0 **аршин** м стара мера за дужину, између 65 и 75 см. Изр. **мерити једним (истим) аршином** једнако о свему судити, једнако оцењивати.

1₁<0 **аршин-ција** м а. онај који мери аршином. б. онај који се не сналази у ономе што је ново; онај који не схвата ново доба.

БЕЗ СДГ: АРШЛАМА¹⁹² (ашлама) (тур. aşılama)

аршлама ж 1. агр. покр. врста трешње. 2. бот. врста зимског црног лука дугуљастих главица *Allium fistulosum*. Изр. **црна** ~ агр. подврста аршламе, хруштавац.

БЕЗ СДГ: АРШЛУК

аршлук м → хашлук.

СДГ: АСИЈА¹⁹³ (хасија) (тур. asi)

ТО: ас-

0 **асија** м и ж обесна особа; силеција, одметник.

1₁<0 **ас-ичина** м и ж аугм. и пеј. ← асија.

ПРС1₁<0 **по-ас-ити се**, -им се пф. осилити се, узохолити се.

СДГ: АСКЕР (тур. asker)

ТО: аскер-

0 **аскер** м а. турски војник. б. зб. војска.

1₁<0 **аскер-лук¹⁹⁴** м војска; војнички позив.

1₂<0 **аскер-ски**, -а, -о који се односи на аскере, на аскер.

БЕЗ СДГ: АСЛИ (тур. aslı)

асли заст. 1. прил. сасвим, потпуно. 2. прид. непром. прави, истински.

СДГ: АСНА

ТО: асн-

¹⁹² Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

¹⁹³ тур. asi. У турском језику овај придев има следећа значења: 1. бунтован непомирљив, непокоран. 2. тврдоглав, својеглав, јогунаст.

¹⁹⁴ тур. askerlik.

асна ж → хасна.

Прс1<0 **у-асн-ити се** пф. →. ухаснити се.

БЕЗ СДГ: АСПУР/АСПУРА (тур. *aspur*)¹⁹⁵

аспур м/**аспура** ж заст. врста црвеног ланеног платна; танка црвена марама.

БЕЗ СДГ: АСТА

аста прид. непром. → хаста.

БЕЗ СДГ: АСТАР (тур. *astar*)

астар м заст. памучно платно, постава.

БЕЗ СДГ: АСУРА (хасура) (тур. *hasır*)

асура ж простирка исплетена од рогозине, рогозина.

СДГ: АТ (хат) (тур. *at*)

ТО: *ат-*

0 **ат** м арх. коњ (обично племените пасмине).

1₁<0 **ат-лија**¹⁹⁶ м арх. коњаник.

1₂<0 **ат-киња** ж кобила.

БЕЗ СДГ: АТАР

атар м → хатар.

БЕЗ СДГ: АТЕР

атер м → хатар.

СДГ: АТЛАЗ

ТО: *атлаз-*

0 **атлаз** → атлас.

1₁<0 **атлаз-ни**, -а, -о → атласни.

СДГ: АТЛАС¹⁹⁷ (**атлаз**) (тур. *atlas*)

ТО: *атлас-*

0 **атлас** м сјајна свилена тканина; фиг. сјај.

1₁<0 **атлас-ки**, -а, -о = атласни који је од атласа: ~ хаљина, ~ прслук.

1₂<0 **атлас-киња** ж покр. кошуља украшена листићима и цветовима од плавог атласа.

1₃<0 **атлас-ли** прил. непром. → атласни.

¹⁹⁵ Лексема арапског порекла *aspur (asfur)* у турском језику означава биљку шафранику, дивљи шафран (*Carthamus tinctorius*). Од ове биљке се прави црвена боја, о овој лексеми в. Тице (2002: 208).

¹⁹⁶ тур. *atlı*.

¹⁹⁷ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*, док *РСЈ* бележи турско порекло.

1₄<0 **атлас-ни** (атлазни), -а, -о = атласки.

БЕЗ СДГ: АТЛУКАНА¹⁹⁸ (тур. *otlukhane*)

атлукана ж покр. таван у шупи и у сенари, отлукана.

БЕЗ СДГ: АТОР

атор м → хатор.

БЕЗ СДГ: АТУЛА

атула ж → хатула.

БЕЗ СДГ: АФ

аф м → хаф.

СДГ: АФЕРИМ (аверим) (тур. aferim)

ТО: аферим-, аферем-

0 **аферим** 1. узвик за похвалу и одобравање: тако и треба, баш добро, честитам. 2. (у именичкој служби) м одобравање, честитање. 3. (у атрибутој служби) ваљан, честит.

1₁<0 **аферим-исати**, -ишем пф. и импф. = аферемисати, говорити „аферим”, одобрвати.

1₂<0 **аферем-исати**, -ишем пф. и импф. = аферемисати честитати.

БЕЗ СДГ: АФИОН (тур. afyon)

афион м бот. покр. мак; беличаст сок из зелених чахура мака, опијум.

СДГ: АХАР (ар, јар, хар) (тур. ahır)

ТО: ахар-

0 **ахар** м арх. 1. коњушница, штала. 2. чардак за пријем гостију, одаја; двор.

1₁<0 **ахар-алук** м → ахар (2).

СДГ: АХБАБ (тур. ahbar)

ТО: ахбаб-

0 **ахбаб** м покр. друг.

1₁<0 **ахбаб-лук**¹⁹⁹ м покр. пријатељство.

БЕЗ СДГ: АХМЕДИЈА (тур. ahmediye)

ахмедија ж заст. бели платнени шал којим се обавија фес, чалма, турбан.

БЕЗ СДГ: АЧИК (тур. açık)

ачик покр. 1. прид. обично непром. отворен, јасан, 2. (у прилошкој служби) отворено.

БЕЗ СДГ: АЦА

¹⁹⁸ Шкаљић (1973) не бележи овај облик.

¹⁹⁹ тур. *ahbarlık*.

аца м → хаца; под хац.

СДГ: АЦАМИЈА (тур. асeмi)²⁰⁰

ТО: ацамиј-

0 **ацамија** м покр. неискусна, неука, млада особа.

1₁<0 **ацамиј-ски**, -а, -о који се односи на ацамије.

2₁<1₁ **ацамијски** прил. као ацамије, лудо.

БЕЗ СДГ: АЦИ

аци непром. → хаци.

БЕЗ СДГ: АЦИЈА

ација → хација.

БЕЗ СДГ: АЦО

ацо м → хацо; под хац.

БЕЗ СДГ: АЦУВАН²⁰¹

ацуван м заст. љубимац, мољеник.

СДГ: АША

ТО: аш-

0 **аша** ж → хаша.

ПРС1₁<0 **у-аш-ити**, -им пф. покр. не признати, (о)порећи.

БЕЗ СДГ: АШАРИЈА

ашарија м и ж → хашарија.

БЕЗ СДГ: АШАТИ

ашати, -ам импф. → хашати; под хаша.

СДГ: АШИК (јашик) (тур. âşik)

ТО: ашик-

0 **ашик** м 1. → ашигџија. 2. љубав, ашиковање.

1₁<0 **ашиг-џија** м онај који ашикује, који води љубав, љубавник.

1₂<0 **ашик-лија²⁰²** м и ж љубавник, драги; љубавница, драга, исп. ашик (1).

2₁<1₂ **ашиклиј-ски**, -а, -о који се односи на ашиклију.

1₃<0 **ашик-лук²⁰³** м ашиковање, вођење љубави.

²⁰⁰ Шкаљић (1973) наводи као етимон: асамі.

²⁰¹ За ову лексему предложена су различита тумачења. Шкаљић (1973) наводи да је од тур. *ercivan* јоргован, без појашњавања семантичког развоја. *Речник САНУ* наводи тур. *civan* леп младић, Скок даје персијску етимологију *güwân* младић. Нејасно је порекло ове лексеме према ЕРСЈ (1: 249). Тице (2002: 451) за турско *civan* наводи персијско *savân* у истом значењу.

²⁰² тур. âşikli.

2₂<1₄ **ашикова-ње** с гл. им. ← ашиковати.
1₄<0 **ашик-овати**, -ујем импф. 1. водити љубав (с ким); удварати се (коме). 2. шуровати, пријатељевати.

1₅<0 **ашик-овни**, -а, -о индив. који се односи на ашиковање, који је за ашиковање.

1₆<0 **ашик-чија** м → ашигџија.

ПР1₁<1₄ **на-ашиковати се**, -ујем се пф. науживати се ашикујући.

ПР1₂<1₄ **по-ашиковати**, -ујем пф. забавити се ашикујући.

ПР1₃<1₄ **про-ашиковати**, -ујем пф. провести време ашикујући.

БЕЗ СДГ: АШЛАМА

ашлама ж → аршлама.

СДГ: АШЛУК

ТО: ашлук-

0 **ашлук** м → хашлук.

1₁<0 **ашлук-ити**, -им импф. → хашлучити.

СДГ: АШЧИЈА (тур. aşçı)

ТО: ашчиј-, ашч-

0 **ашчија** м (ж) кувар(ица), гостионичар(ка).

1₁<0 **ашчиј-ин**, -а, -о који припада ашчији.

1₂<0 **ашчиј-ски**, -а, -о који се односи на ашчију или на ашчинецу.

1₃<0 **ашчи-ка** ж женска особа ашчија; ашчијина жена.

1₄<0 **ашчи-лук**²⁰⁴ м куварска вештина, куварски занат.

1₅<0 **ашчи-ница** ж гостионица, кухиња.

СЛОВО Б

СДГ: БАБА (тур. baba)

ТО: баб-, ба-

0 **баба** м = бабо а. отац; поочим; дед. б. свекар; таст.

1₁<0 **баб-аја** м хип. ← баба.

2₁<1₁ **бабај-ин**, -а, -о који припада бабаји.

1₂<0 **баб-ајко** м хип. 1. баба, бабо. 2. свекар или који други старији мушкарац (за младу).

2₂<1₂ **бабајк-ов**, -а, -о који припада бабајку.

1₃<0 **баб-алук**²⁰⁵ м покр. 1. а. таст, пунац. б. тазбина. 2. очевина.

1₄<0 **баб-о**, -а и -е м → баба.

1₅<0 **баб-ов**, -а, -о који припада бабу.

2₃<1₅ **бабов-ина** ж 1. наслеђе од бабе, очевина. 2. завичај, постојбина.

2₄<1₅ **бабов-ић** м покр. бабов, очев син, онај који личи на оца (обично по јунаштву).

1₆<0 **ба-ја** м = бајо 1. хип. ← баба, отац. 2. покр. старији човек уопште, чича.

1₇<0 **ба-јо**, -а, и -е = баја.

С1₁<0 **бабаземан** м прастаро време; син. бирземан; исп. земан.

БЕЗ СДГ: БАГ (тур. bağ)

²⁰³ тур. âşıklık.

²⁰⁴ тур. aşçılık.

²⁰⁵ тур. babalık.

баг м покр. ланац, ланчић, верижица.

СДГ: БАГ/БАГА (тур. *bağa*)²⁰⁶

ТО: баг-, банг-

0 **баг** м/бага ж 1. вет. жуљевит оток на коњској нози због хроничне болести зглобова. 2. покр. буба.

1₁<0 **баг-ав**, -а, -о бангав.

2₁<1₁ **багав-ост** ж → бангавост.

1₂<0 **баг-љив**, -а, -о 1. који болује од бага. 2. → бангав.

1₃<0 **банг-ав**, -а, -о који је дебелих стопала, који је оболелих ногу; који храма.

2₂<1₃ **бангав-ко** м бангав човек.

2₃<1₃ **бангав-ост** ж особина и стање онога који је бангав.

2₄<1₃ **бангав-че**, -ета с бангаво дете.

СДГ: БАГАНА (тур. *bağan*)

ТО: баган-

0 **багана** ж јагњећа кожица.

1₁<0 **баган-ац**, -анца м → багана.

1₂<0 **баган-е**, -ета м 1. покр. сасвим младо јагње или јаре. 2. дете.

1₃<0 **баган-ећи**, -а, -е који припада баганету.

1₄<0 **баган-че**, -ета с дем. ← багане.

СДГ: БАГЛАМА (тур. *bağlama*)

ТО: багл-, (багљ-)

0 **баглама** ж 1. шарка на вратима, прозорима и сл. 2. тамбурица са три жице.

ПРС1₁<0 **за-багл-ати**, -ам пф. завући, ставити унутра.

ПРС1₂<0 **за-багљ-ати**, -ам пф. завући, ставити унутра.

ПРС2₁<ПРС1₁, ПРС1₂ **забагљ-ивати**, -ујем импф. и уч. ← заблаглати и заблагљати.

СДГ: БАДАВА (бадавад, бадаваде, бадјава, бадјава, бадјавад, бадјаваде) (тур. *bedava*)

ТО: бадав-, бадавад-

0 **бадава** (покр. заст. бадавад, бадаваде и бадаве) прил. 1. а. бесплатно, без икакве награде. б. будзашто, у бесцење. 2. узалуд, без успеха. 3. без разлога. 4. бескорисно, без посла. 5. речца за појачавање: нема шта, није друкчије, мора се признати.²⁰⁷

1₁<0 **бадавад-исати**, -ишем импф. → бадавацисати.

1₂<0 **бадавад-ити**, -им импф. покр. → бадавацисати.

1₃<0 **бадав-ачица** ж беспосличарка.

1₄<0 **бадав-ација**²⁰⁸ м беспосличар, нерадник; готован.

2₁<1₄ **бадавациј-ати**, -ам импф. бадавацисати, беспосличити, проводити време у нераду.

2₂<1₄ **бадавациј-ка*** ж разг. жена бадавација.

²⁰⁶ Придев *бангав* сврстали смо у гнездо турцизма *бага* будући да је овај придев највероватније настао назализацијом речи *бага* (в. о овоме Петровић 1998: 180; Скок 1: 89).

²⁰⁷ Анкета спроведена у Прокупљу међу средњошколцима показује да је од 43 испитаника 23 дефинисало *бадава* навођењем лексеме *цабе*. Затим следећи најчешћи одговор је *узалуд* (6), онда следе одговори: *не вреди, безвезе, јефтино, није скупо, бесплатно*. Само два средњошколца нису дала одговор.

²⁰⁸ тур. *bedavacı*.

2₃<1₄ **бадавациј-ски**, -а, -о који се односи на бадавацију, залудан, нерадан; готовански.
2₄<1₄ **бадавац-ика** ж беспосличарка.
2₅<1₄ **бадавац-лук**²⁰⁹ м 1. беспосличење. 2. оно што се добије бадава (бесплатно или врло јефтино).

3₁<2₆ **бадавациса-ње** с гл. им. ← бадавацисати.
2₆<1₄ **бадавац-исати**, -ишем импф. — бадавацијати.
1₅<0 **бадав-исати**, -ишем импф. → бадавацисати.

ПР1₁<0 **за-бадава** прил. → бадава.
ПР1₂<1₁ **про-бадавадисати**, -ишем пф. провести време узалуд.²¹⁰

СДГ: БАМБАДАВА (тур. *bambedava*)²¹¹

ТО: бамбадава

0 **бамбадава** прил. (најчешће с предлогом за) сасвим бадава, низашта, узалуд.

ПР1₁<0 **за-бамбадава** прил. → бадава.

СДГ: БАДАВАД/БАДАВАДЕ

ТО: бадавад-

0 **бадавад/бадаваде** прил. покр. → бадава.

ПР1₁<0 **за-бадавад** прил. покр. → забадава (под бадава).

СДГ: БАДЕМ (тур. *badem*)

ТО: бадем-

0 **бадем** м 1. бот. дрво коштуњава плода које се гаји у топлијим крајевима *Prunus amygdalus*, исп. бајам. 2. анат. крајник. Изр. **на бадеме** са шарама у облику бадема.

1₁<0 **бадем-аст**, -а, -о који је облика бадема, који је као у бадема.

1₂<0 **бадем-ли**²¹² прид. непром. 1. → бадемаст: ~ очи. 2. који садржи бадема, умешен с бадемом: ~ пита.

1₃<0 **бадем-њак** м колач са бадемом.

1₄<0 **бадем-ов**, -а, -о који припада бадему, који се добива од бадема: ~ цвет, ~ уље.

2₁<1₄ **бадемов-ача** ж торта са бадемом.

2₂<1₄ **бадемов-ина** ж бадемово дрво.

2₃<1₄ **бадемов-ица** ж бадемово млеко.

1₅<0 **бадем-ски**, -а, -о 1. → бадемов: ~ уље. 2. → бадемаст: ~ укус.

БЕЗ СДГ: БАДИЈА²¹³ (тур. *badya?*)

бадија ж покр. дрвени суд, чабрица; исп. бадањ (2).

БЕЗ СДГ: БАДИЈАВА

бадијава прил. покр. → бадава.

²⁰⁹ тур. *bedavacılık*.

²¹⁰ *избадависати*.

²¹¹ Ова реч је преузета у овом облику из турског, зато смо је одвојили у посебно гнездо. У питању је апсолутни суперлатив од *badava*.

²¹² тур. *bademli*.

²¹³ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

СДГ: БАДЈАВА/БАДЈАВАД/БАДЈАВАДЕ

ТО: *бадјав-, бађав-*

0 **бадјава/бадјавад/бадјаваде** прил. покр. → бадава.

1₁<0 **бађав-исати**, -ишем импф. покр. → бадавадисати.

БЕЗ СДГ: БАЕР

баер м покр. → баир.

СДГ: БАЖДАР (тур. *bajdar*)²¹⁴

ТО: *баждар-*

0 **баждар** м заст. 1. мерач; контролор мера. 2. онај што наплаћује баждарину. 3. службено проверен кантар.

1₁<0 **баждар-ев**, -а, -о = баждаров који припада баждару; који се односи на баждара.

2₁<1₃ **баждаре-ње** с гл. им. ← баждарити.

1₂<0 **баждар-ина** ж 1. такса за проверу мера. 2. такса за мерење, кантарина. 3. царина; скеларина; мостарина.

1₃<0 **баждар-ити**, -им пф. и импф. 1. проверити, проверавати меру, ставити, стављати жиг на судовима којих је проверена мера. 2. а. (из) мерити на јавном кантару. б. наплатити, наплаћивати баждарину.

1₄<0 **баждар-ица** ж (само уз реч вила) она која узима баждарину.

1₅<0 **баждар-киња** ж (само уз реч вила) она која узима баждарину.

1₆<0 **баждар-ница** ж заст. установа или зграда где се баждари роба и наплаћује баждарина.

1₇<0 **баждар-ов**, -а, -о = баждарев.

1₈<0 **баждар-ски**, -а, -о који се односи на баждаре: ~ службеник, ~ уред, ~ мера.

1₉<0 **баждар-ство** с баждарски послови; занимање баждара.

1₁₀<0 **баждар-ција** м → баждар (1 и 2).

СДГ: БАЗАР (тур. *bazar*)

ТО: *базар-*

0 **базар** м 1. источњачко покривено тржиште, пијаца. 2. ситничарска трговачка радња, ситничарија. 3. павиљон разноврсне робе. 4. модни лист. Изр. **као из базара** дотеран, помодно обучен.

1₁<0 **базар-ски**, -а, -о који се односи на базар: ~ роба.

СДГ: БАЗАРЋАН (базерђан, базрђан) (тур. *bezirgân*)

ТО: *базарђан-*

0 **базарђан** м заст. трговац, продавац.

1₁<0 **базарђан-баша** (базерђан-баша, базрђан-баша) м заст. старешина трговца; шеф царинарнице.

СДГ: БАЗЕРЋАН

ТО: *базерђан-*

0 **базерђан** м → базарђан.

1₁<0 **базерђан-баша** м → базарђан-баша (под базарђан).

²¹⁴ Ову лексему не бележе савремени турски речници.

2₁<1₁ **базерђанбаш-ин**, -а, -о који припада базерђан-баши.

СДГ: БАЗРЂАН

ТО: базрђан-

0 **базрђан** м → базарђан.

1₁<0 **базрђан-баша** м → базарђан-баша.

1₂<0 **базрђан-ити**, -им импф. водити трговину, трговати.

БЕЗ СДГ: БАЗЛАМАЧА (тур. bazlamaç)

базламача ж покр. пита од сира, јаја и брашна, уљевуша.

БЕЗ СДГ: БАЗУЛМЕТ (тур. bazubent)

базулмет м заст. кутија у којој се држе записи од урока, хамајлија.

БЕЗ СДГ: БАИР (баер, бајер) (тур. bayır)

баир м покр. 1. брег. 2. обала, страна.

БЕЗ СДГ: БАЈА

баја ж → абаија.

СДГ: БАЈАГЕ (тур. bayağı)

ТО: бајаге, бајаги

0 **бајаге**, бајаги а. прил. (често са као са истим значењем) тобоже, као да. б. прид. тобожњи.

С1₁<0 **ко-бајаге/ко-бајаги** прил. бајаги, тобоже.

СДГ: БАЈАМ

ТО: бајам-

0 **бајам** м бот. → бадем.

1₁<0 **бајам-аст**, -а, -о као у бајама, боје бајама, бадемаст.

1₂<0 **бајам-ов**, -а, -о који припада бајаму, бадемов.

1₃<0 **бајам-овац**, -овца м → бадемњак.

2₁<1₂ **бајамов-ина** ж бајамово дрво.

1₄<0 **бајам-овски**, -а, -о који се односи на бајаме.

1₅<0 **бајам-чић** м дем. ← бајам.

СДГ: БАЈАТ (тур. bayat)

ТО: бајат-

0 **бајат**, -а, -о који није свеж, који је устајао, стар. фиг. увео, сасушен; изанђао.

1₁<0 **бајат-лук**²¹⁵ м 1. бајата храна. 2. → бајатост.

1₂<0 **бајат-ост** ж особина онога што је бајато.

ПРС1₁<0 **у-бајат-ити се**, -им се пф. постати бајат, покварити се, устајати (се).²¹⁶

²¹⁵ тур. bayatlık.

²¹⁶ *обајатити*.

СДГ: БАЈАТИ (тур. *baymak*)

ТО: *бај-*

0 **бајати**, -јем импф. 1. а. према народном празноверју, говорењем тајанствених речи и обављањем неких радњи отклањати или наносити на кога болести, уроке и друге невоље. б. причати, мрмљати, мумлати. 2. а. причати што занимљиво ради придобијања, удварати се. б. трудити се да се нешто уреди. 3. причати бајке или нешто нетачно.²¹⁷

1₁<0 **бај-алац**, -аоца м → бајалица.

2₁<1₁ **бајалач-қи**, -а, -о који се односи на бајаоце.

1₂<0 **бај-алица** ж и м 1. особа која баје. 2. празноверица. 3. → басма.

2₂<1₂ **бајалич-қи**, -а, -о који се односи на бајалицу.

1₃<0 **бај-ало** м → бајалица.

1₄<0 **баја-ње** с гл. им. ← бајати.

1₅<0 **бај-ар** м → бајалица.

1₆<0 **бај-ара** ж → бајалица.

1₇<0 **бај-арица** ж → бајалица.

1₈<0 **бај-ач** м бајалица, онај који баје.

1₉<0 **бај-ачица** ж она која баје, жена бајалица.

ПР1₁<0 **за-бајати**, -јем пф. зачарати, опчарати, опчинити; опсенити, заварати.

ПР1₂<0 **на-бајати**, -јем пф. напричати китећи, претерујући, измишљајући.

ПР2₁< ПР1₂ **набај-ивати**, -ујем и -ајивам пф. заподевати, приметити разговор.

ПР1₃<0 **о-бајати**, -јем пф. а. извршити над нечим бајање, врачање (ради тобожњег отклањања болести, несреће и сл.). б. чаролијама тобоже везати кога за себе, зачарати, опчинити.

ПР1₄<0 **по-бајати**, -јем пф. провести мало времена бајући.

СДГ: БАЈДАЛА

ТО: *бајдал-*

0 **бајдала** ж покр. оно што се добија бадава, цабалук.

1₁<0 **бајдал-аш** м покр. беспосличар, готован, бадавација.

1₂<0 **бајдал-е** прил. → бадава.

БЕЗ СДГ: БАЈЕР

бајер м → баир.

СДГ: БАЈРАК

ТО: *бајрак-, бајр-*

0 **бајрак** м → барјак.

1₁<0 **бајрак-тар** м → барјактар.

1₂<0 **бајр-о** м хип. ← бајрактар.

СДГ: БАЈРАМ (барјам) (тур. *bayram*)

ТО: *бајрам-*

0 **Бајрам** највећи муслимански верски празник: рамазански (после поста рамазана) и хаџијски или курбан (70 дана после рамазанског).

1₁<0 **бајрам-лук**²¹⁸ м поклон којим се муслимани међусобно даривају о Бајраму.

²¹⁷ *добајати, избејати, обајати, одбајати, пребајати, пробајати, разбајати.*

²¹⁸ тур. *bayramlık.*

2₁<1₂ **бајрамова-ње** с гл. им. ← бајрамовати.
1₂<0 **бајрам-овати**, -ујем импф. прослављати, празновати Бајрам.
1₃<0 **бајрам-ски** , -а, -о који се односи на Бајрам.

БЕЗ СДГ: БАКА (тур. *bak*)

бака узв. покр. гле, види, нуто, ено.

СДГ: БАКАЛ/БАКАЛИН (тур. *bakkal*)

ТО: бакал-, бакалин-

0 **бакал** м/0₁ **бакалин** м трговац колонијалном робом и намирницама на мало.

1₁<0₁ **бакалин-ка** → бакалка.

1₂<0₁ **бакалин-ов**, -а, -о који припада бакалину.

1₃<0 **бакал-исати**, -ишем импф. → бакалити.

1₄<0 **бакал-ити**, -им импф. држати бакалницу, бавити се бакалским послом, трговати бакалским артиклима.

1₅<0 **бакал-ка** ж женска особа бакалин; бакалинова жена.

1₆<0 **бакал-ница** ж бакалска радња.

1₇<0 **бакал-ов**, -а, -о који припада бакалу.

1₈<0 **бакал-ски**, -а, -о који се односи на бакале и на робу којом они тргују; фиг. простачки; малограђански, ситничарски.

1₉<0 **бакал-лук**²¹⁹ м трговање бакалском робом; бакалска роба.

1₁₀<0 **бакал-чић** м дем. ← бакал.

2₁<1₄ **бакаџе-ње** с гл. им. ← бакалити.

СДГ: БАКАМ (тур. *bakam*)²²⁰

ТО: бакам-

0 **бакам** врста боје која се употребљава у козметици, руменило; варзило.

1₁<0 **бакам-ити се**, -им се импф. употребљавати бакам, бојити се бакамом, руменити се.

ПР1₁<0 **на-бакамити**, -им пф. покр. I. ставити бакам, намазати црвеном бојом, наруменити, нацрвенити. II. ~ се повр.

СДГ: БАКАР (тур. *bakır*)

ТО: бакар-, бакр-

0 **бакар**, -кра м 1. метал тамноцрвене боје, мед. 2. новац или неки други предмет од бакра. 3. бакарно црвенило. 4. бакарна боја, румен.

1₁<0 **бакар-ан**, -рна, -рно → бакарни.

1₂<0 **бакар-аст**, -а, -о = бакренаст сличан бакру.

1₃<0 **бакар-исати**, -ишем I. пф. и импф. превући, превлачити бакром, (о)бојити бакарном бојом. 2. импф. оксидисати.

1₄<0 **бакар-ли**²²¹ прид. непром. → бакарни.

1₅<0 **бакар-лија** → бакрачлија.

1₆<0 **бакар-ни**, -а, -о = бакрен I. који је од бакра. 2. тамноцрвен као бакар.

1₇<0 **бакар-уша** ж 1. бакарно звоно што се веже волу или другој животињи око врата. 2. бакарни новац мале вредности, бакрењак.

1₈<0 **бакр-ар** м = бакрачар онај који израђује предмете од бакра, казанџија, котлар.

1₉<0 **бакр-ен**, -а, -о = бакарни.

²¹⁹ тур. *bakkallık*.

²²⁰ Шкаљић (1973) наводи погрешан етимон: *bakam*.

²²¹ тур. *bakırlı*.

$2_1 < 1_9$ **бакрен-аст**, -а, -о = бакараст.
 $2_2 < 1_9$ **бакрен-ац**, -нца м мин. камен у коме има бакра.
 $2_3 < 1_9$ **бакрен-ост*** ж бакрена, бакарна боја коже (обично од сунчања).
 $2_4 < 1_9$ **бакрењ-ак** м 1. новац од бакра; бакар (2), бакаруша (2). 2. други какав предмет од бакра, нпр. котао.
 $2_5 < 1_9$ **бакрењ-ар** м 1. новац од бакра; бакар (2), бакаруша (2). 2. други какав предмет од бакра, нпр. котао.
 $2_6 < 1_9$ **бакрењ-ара** ж погрд. предмет од бакра.
 $2_7 < 1_9$ **бакрењ-ача** ж погрд. предмет од бакра.
 $1_{10} < 0$ **бакр-ли** прид. непром. → бакрен.
 $1_{11} < 0$ **бакр-овит**, -а, -о* који садржи бакра: ~ руда.

$PR1_1 < 1_3$ **по-бакарисати**, -ишем пф. побакрити.²²²
 $PR3_1 < PR2_1$ **побакрива-ње** с гл. им. ← побакривати.
 $PR2_1 < PRc1_1$ **побакр-ивати**, -ујем импф. и уч. ← побакрити.
 $PRc1_1 < 0$ **по-бакр-ити**, -им пф. обложити бакром.
 $PRc1_2 < 0$ **пре-бакр-ити**, -им пф. превући бакром.

$C1_1 < 0$ **бакр-о-носан-о***, -сна, -о који у себи садржи бакра.
 $C1_2 < 0$ **бакр-е-носан**, -сна, -сно који у себи садржи бакра.
 $C1_3 < 1_6$ **бакарн-о-црвен**, -ена, -ено = бакреноцрвен.
 $C1_4 < 1_9$ **бакрен-о-црвен**, -ена, -ено бакарно-црвен.
 $C1_5 < 0$ **бакр-о-пис-Љ** вештина цртања на бакарној плочи помоћу нагривања киселином; тако добијен цртеж.

$C2_1 < C1_5$ **бакропис-ац**, -сца м уметник или занатлија који се бави бакрописом.
 $C2_2 < C1_5$ **бакропис-ни**, -а, -о који се односи на бакропис.
 $C1_6 < 0$ **бакр-о-рез** уметност цртања урезивањем у бакар; тако добијен цртеж.
 $C2_3 < C1_6$ **бакрорез-ац**, -есца онај који се бави бакрорезом.
 $C2_4 < C2_3$ **бакрорезач-ки**, -а, -о који се односи на бакрорезаче.
 $C1_7 < 0$ **бакр-о-резбарство** бакрорезачки занат.
 $C2_5 < C1_6$ **бакр-о-резни**, -а, -о који се односи на бакрорез.
 $C1_8 < 0$ **бакр-о-тисак**, -ска м врста штампарске технике; штампање бакрописа и бакрорез.

СДГ: БАКВА (тур. bakı?)²²³

ТО: бакв-

0 **баква** ж 1. обележено место од којег што почиње, место где се стане ногом у бацању камена с рамена или на коме стоје противници кад деле мегдан и сл; исп. бакта. 2. наковањ за откивање косе.

$1_1 < 0$ **бакв-ица** ж 1. дем. ← баква (2). 2. дрвен суд за воду.

БЕЗ СДГ: БАКЛАВА (тур. baklava)

баклава ж кув. лисната слатка пита од ораха, бадема или лешника, преливена растопљеним шећером или медом.

СДГ: БАКРАЧ (тур. bakraç)

ТО: бакрач-

0 **бакрач** м котао од бакра. Изр. **какви бакрачи** какве трице, ситнице.

$1_1 < 0$ **бакрач-ар** м = бакрар.

$1_2 < 0$ **бакрач-е**, -ета с дем. ← бакрач.

²²² *набакарисати*.

²²³ Ову лексему не бележе Шкаљић (1973) и ЕРСЈ. Наведени етимон бележи само *Речник САНУ*.

1₃<0 **бакрач-ија** ж → бакрачлија.
1₄<0 **бакрач-ић** м дем. ← бакрач.
1₅<0 **бакрач-лија** ж стрепен, узенгија.

СДГ: БАКСУЗ (тур. bahtsız)

ТО: баксуз-

0 **баксуз** м 1. онај који нема успеха, који доноси несрећу себи и другоме; супр. батлија. 2. несрећа, невоља, неуспех. 3. прид. непром. → баксузан.

1₁<0 **баксуз-ан**, -зна, -зно несрећан; који доноси несрећу.

1₂<0 **баксуз-ирати**, -ам пф. и импф. донети, доносити (некоме) несрећу.²²⁴

1₃<0 **баксуз-лук**²²⁵ м → баксуз (2).

1₄<0 **баксуз-ки**, -а, -о → баксузан.

1₅<0 **баксуз-чина** ж аугм. и пеј. ← баксуз.

БЕЗ СДГ: БАКТА

бакта ж → баква (1).

БЕЗ СДГ: БАКШИШ (тур. bahşiş)

бакшиш м напојница; поклон; мито.

БЕЗ СДГ: БАЛАБАН (тур. balaban)

балабан м покр. 1. дресиран медвед. 2. огроман човек; крупна животиња, нпр. петао. 3. штап којим се удара у бубањ.

БЕЗ СДГ: БАЛДИСАТИ (тур. bayıldı)²²⁶

балдисати, -ишем пф. малаксати, изнемоћи, много се уморити.

СДГ: БАЛВАН (тур. balaban)²²⁷

ТО: балван-

0 **балван** м 1. стабло или дебео неотесан комад стабла, трупац, греда. 2. експр. незграпан, прост и приглуп човек, глупан, букван.

1₁<0 **балван-аш** м онај који сече балване.

1₂<0 **балван-ски**, -а, -о који се односи на балване.

1₃<0 **балван-чић** м дем. ← балван.

С1₁<0 **балван-ага** м ир. → балван (2).

СДГ: БАЛКАН (тур. balkan)

ТО: балкан

0 **Балкан*** м 1. планински систем веначних планина у источној Србији и Бугарској. 2. Балканско полуострво (које се налази у југоисточној Европи између Црног, Мраморног, Егејског, Јонског и Јадранског мора).

²²⁴ Чудно је да ниједан речник не бележи *избаксузирати* и *набаксузирати*.

²²⁵ тур. bahtsızlık.

²²⁶ Овај облик не бележи Шкаљић (1973). Забележен је облик *бајил(д)исати се*.

²²⁷ О различитим тумачењима лексеме *балван* в. ЕРСЈ (2: 123–125).

1₁<0 **Балкан-ац**, -нца м 1. становник Балканског полуострва. 2. (балканац) пеј. сиров, прост, нецивилизован, примитиван човек.

1₂<0 **балкан-изам**, -зма м 1. (обично пеј.) оно што је својствено балканцима, карактеристична својства, дух балканаца; некултурно, нецивилизовано понашање својствено балканцима; недовољна културна развијеност. 2. лингв. реч или језичка особина из балканских, пре свега старих балканских језика (нпр. употреба постпозитивног члана).

3₁<2₁ **балканиз-ација** ж 1. увођење и примена балканских метода, особина, балканског начина, стила живота и сл., примање особина карактеристичних за живот, обичаје, културу и језик балканских народа. 2. пол. пеј. цепкање, фрагментација неког мање-више целовитог подручја на више међусобно завађених државица: ~ Африке, ~ Европе.

2₁<1₃ **балканиз-ирати**, -изирам пф. и импф. I. спровести, спроводити балканизацију. II ~ се доби(ја)ти, попримити, примати балканско обележје.

2₂<1₃ **балканиз-овати**, -зујем пф. и импф. I. спровести, спроводити балканизацију. II ~ се доби(ја)ти, попримити, примати балканско обележје.

1₃<0 **Балкан-ија** ж Балкан; Балканци.

1₄<0 **балкан-ијада** ж спортске игре балканских народа.

1₅<0 **балкан-ист(а)*** м (мн. -сти) научник који се бави балканистиком, балканолог.

1₆<0 **балкан-истика** ж наука која проучава духовну и материјалну културу. савремених и старих балканских народа (језике, живот, културу), балканологија.

2₃<1₆ **балканистич-ки***, -а, -о који се односи на балканистику: ~ студије.

1₇<0 **Балкан-ка** ж (дат. -ки, ген. мн. -ки) 1. становница Балканског полуострва. 2. (балканка) пеј. сирова, примитивна женска особа.

1₈<0 **балкан-ски**, -а, -о који се односи на Балкан: Балканско полуострво, ~ клима, ~ народи.

2₄<1₈ **балкански** прил. у балканском духу, стилу, као Балканци.

1₉<0 **балкан-ство** с (обично пеј.) → балканизам (1).

1₁₀<0 **балкан-штина** ж (обично пеј.) → балканизам (1).

C1₁<0 **балкан-о-лог** м научник који се бави балканологијом, балканиста.

C1₂<0 **балкан-о-логија** ж → балканистика.

C2₁< C1₂ **балканолош-ки***, -а, -о који се односи на балканологију: ~ одсек.

СДГ: БАЛТА (тур. balta)

ТО: балт-

0 **балта** заст. секира као хладно оружје.

1₁<0 **балт-ица** дем. ← балта.

БЕЗ СДГ: БАЛУГЦИЈА/БАЛУБЦИЈА (тур. balıkcı)

балугција/балубција м заст. рибар.

СДГ: БАЛУК/БАЛУКАТ/БАЛУКОТ (тур. balık otu)

ТО: балукот-

0 **балук/балукат/балукот** м плод индијске биљке којом се трују рибе Anamirta cocculus.

1₁<0 **балукот-ан**, -тна, -тно неиспаван после пијанке.

БЕЗ СДГ: БАЛЧАК (тур. balçak)

балчак м дршка мача, сабље, буздована, копља, гусала; исп. збалач. Изр. **дотерати до** ~ доћи, дотерати до краја; упропастити све.

БЕЗ СДГ: БАЉЕМЕЗ/БАЉАМЕЗ/БАЉУМЕЗ (тур. balyemez)

баљемез/ баљамез/баљумез м заст. покр. велики старински топ.

БЕЗ СДГ: БАМИЈА/БАМЈА/БАМЉА

бамџа/бамја/бамља ж бот. покр. → бамња.

БЕЗ СДГ: БАМЊА²²⁸ (бамџа, бамја, бамља) (тур. bamya)

бамња ж бот. зељаста биљка чије се зелене махуне једу као поврће *Hibiscus esculentus*.

БЕЗ СДГ: БАНБАДАВА

банбадава → бамбадава.

БЕЗ СДГ: БАР/БАРЕМ²²⁹

бар/барем речца за изузимање и ограничавање, за истицање речи уз које стоји: у најмању руку; ако не што друго; исп. барем.

СДГ: БАРАБАР (тур. beraber)

ТО: барабар-

0 **барабар** 1. прил. упоредо, заједно, равно, на равној нози. 2. прид. непром. једнак, раван.
1₁<0 **барабар-ити**, -им импф. чинити једнаким, равним, изједначавати.

ПР1₁<1₁ **из-барабарити**, -им пф. наћи једнаким, равним, изједначити.

ПР1₂<1₁ **у-барабарити**, -им пф. покр I. → убарабарити се. II. ~ се постати с киме барабар, једнак, изједначити се.

БЕЗ СДГ: БАРБУТ (тур. barbut)

барбут м заст. врста игре коцкама.

СДГ: БАРДАК (вардак) (тур. bardak)

ТО: бардак-

0 **бардак** м покр. 1. а. крчаг, врч. б. бео суд од мајолике са шарама. 2. мера за пиће.

1₁<0 **бардак-џија²³⁰** м занатлија који прави бардаке.

1₂<0 **бардак-е**, -ета с дем. ← бардак.

1₃<0 **бардак-ина** аугм. ← бардак.

1₄<0 **бардак-ић** м дем. ← бардак.

СДГ: БАРЈАК (тур. bayrak)

ТО: барјак

0 **барјак** (бајрак) м 1. застава. 2. песн. прамен, облак (дима, прашине и сл.). 3. одред (војске) који има своју заставу. 4. покр. племе или део племена (који се бори под једним барјаком). 5. покр. носилац барјака у сватовима. Изр. **носити** ~ бити на челу, предњачити; **под барјаком** у војсци; **развити (дићи, подићи, побости)** ~ повести борбу, позвати у борбу; фиг. одати се блуду, разврату (за жену).

²²⁸ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*.

²²⁹ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*.

²³⁰ тур. bardakçı.

1₁<0 **барјак-тар**²³¹ (бајрак-тар) м (вок. барјактару и -аре) м 1. онај који носи барјак, заставник. 2. старешина барјака (2 и 3). 3. фиг. вођа, предводник.

2₁<1₁ **барјактар-ев**, -а, -о = барјактаров који припада барјактару.

2₂<1₁ **барјактар-ити**, -им импф. заповедати, командовати; бити на челу, предњачити (у чему).

2₃<1₁ **барјактар-ка*** ж жена барјактар.

2₄<1₁ **барјактар-ов**, -а, -о = барјактарев.

2₅<1₁ **барјактар-ски**, -а, -о који се односи на барјактаре: ~ звање.

2₆<1₁ **барјактар-ство** с звање и достојанство барјактара.

2₇<1₁ **барјактар-уша** ж женска особа која предњачи у чему, коловођа.

1₂<0 **барјац-е**, -ета с дем. ← барјак. Изр. **црвено** ~ ист. назив за прве радничке демонстрације у Крагујевцу 1876. год.

1₃<0 **барјац-ити**, -им импф. I. предњачити у чему недоличном. II. ~ се охоло се истицати, шепурити се.

1₄<0 **барјац-ић** м дем. ← барјак.

ПР1₁<1₃ **за-барјачити**, -им пф. залепршати као барјак, појавити се у виду барјака.

ПР1₂<1₃ **у-барјачити се**, -им се пф. заузети истакнуто, прво место, истаћи се; стати гордо, поносито, усправити се, устурити се.

БЕЗ СДГ: БАРЈАМ

барјам м → бајрам.

СДГ: БАРУТ (тур. *barut*)

ТО: *барут-*

0 **барут** м експлозив за избацивање зрна из ватреног оружја, пушчани прах. Изр. **бездимни** ~ барут који сагорева скоро без дима; **буре барута** опасно место где лако долази до оружаног сукоба; **добити** ~ и **олово** бити стрелан; **измислити** ~ ир. пронаћи нешто, досетити се; **мирисати на** ~, **по баруту** безл. изгледати на рат; **омирисати** ~ бити у борби, стећи борбено искуство; **осећати** ~ у ваздуху предвиђати рат; **седети на баруту** бити на опасном месту; **узалуд трошити** ~ узалуд се трудити, настојати око нечега.

1₁<0 **барут-ана**²³² ж зграда у којој се прави или чува барут; фабрика, творница барута; барутни магацин.

1₂<0 **барут-ар** м човек који израђује барут.

1₃<0 **барут-љав**, -а, -о који има мирис и укус барута (о води).

1₄<0 **барут-љив**, -а, -о који има мирис и укус барута: ~ вода.

1₅<0 **барут-ни**, -а, -о који се односи на барут: ~ дим, ~ магацин. Изр. ~ **пуњење** количина барута у чахури метка.

1₆<0 **бару-шија**²³³ м → барутар.

1₇<0 **барут-њача**^{*234} ж оно у чему се носи барут (кеса, кутија, рог, тиква и др.).

БЕЗ СДГ: БАСАМАК (тур. *basamak*)

басамак, -а (ређе -мка) м покр. 1. а. степеница. б. фиг. мн. редови косе (на лоше ошишаној глави). 2. а. (само мн.) лестве. б. пречага на лествама. 3. хоризонтална или лако нагнута равна на некој узвишици, тераса. Изр. **на басамак**е неравно, степенасто (нпр. шишати).

СДГ: БАСКИЈА (тур. *baskı*)²³⁵

²³¹ тур. bayraktar.

²³² тур. baruthane.

²³³ тур. barutçu.

²³⁴ Творбени формант *-њача* представља суфиксни дериват од *-ача*.

²³⁵ Лексема *baskı* нема значење *даска* у савременом турском језику, већ ово значење има у неким анадолским дијалектима (исп. ЕРСЈ 2: 224).

ТО: баскиј-

0 **баскија** ж покр. грубо отесано танко стабло; исп. жиока, врљика.

1₁<0 **баскиј-ати**, -ам импф. покр. прибијати баскије, жиочити.

1₂<0 **баскиј-аш** м онај који израђује баскије.

ПР1₁<1₁ **по-баскијати**, -ам пф. пожиочити, прибити баскије.²³⁶

СДГ: БАСМА (тур. *basma*)

ТО: басм-

0 **басма** ж 1. памучна тканина с утиснутим шарама, циц. 2. посудица од рога за пушчани прах. 3. штамп, штанпање.

1₁<0 **басм-ација**²³⁷ м трговац басмом.

БЕЗ СДГ: БАСТИСАТИ (тур. *basti*)

бастисати, -ишем пф. покр. покварити, погазити, уништити.

СДГ: БАТАЛ (тур. *battal*)

ТО: батал-

0 **батал** прид. непром. и прил. покварен(о), разваљен(о); лош(е), слаб(о). 2. превелик.

1₁<0 **батал-ан**, -лна, -лно → батал.

1₂<0 **батал-ија** ж заст. покварена ствар.

1₃<0 **батал-ити**, -им пф. I. 1. оставити, напустити, оканити се; запустити, занемарити. 2. покварити, срушити. II. ~ се покварити се, запустити се, занемарити се.²³⁸

3₁<2₁ **батаљива-ње** с гл. им. ← батаљивати.

2₁<1₃ **батаљ-ивати (се)**, -ујем се импф. и уч ← баталити (се).

ПР1₁<1₃ **за-баталити**, -им пф. запустити, занемарити, напустити.²³⁹

ПР2₁<ПР1₁ **забатаљен-ост** ж стање и особина онога који је забатаљен, онога што је забатаљено, запуштеност.

ПР3₁<ПР2₂ **забатаљива-ње** с гл. им. ← забатаљивати (се).

ПР2₂<ПР1₁ **забатаљ-ивати (се)**, -ујем (се) импф. и уч. ← забаталити (се).

ПР1₂<1₃ **о-баталити**, -им пф. I. 1. покварити, иштетити; фиг. размазити, распустити. 2. запустити, занемарити. 3. опустошити. 4. учинити малодушним, обесхрабрити. II. ~ се 1. покварити се, иштетити се. 2. обесхрабрити се, клонути духом.

ПР2₂<ПР1₂ **обатаљ-ивати (се)**, -ујем (се) импф. и уч. ← обаталити (се).

ПР1₃<1₃ **по-баталити се**, -им се пф. занемарити се, запустити се.

ПР1₄<1₃ **раз-баталити**, -им пф. покр. I. омести, онемогућити извршење, покварити. II. ~ се покварити се, разбити се, растурити се.

ПР1₅<1₃ **у-баталити**, -им пф. I. занемарити, напустити, забаталити. II. ~ се разг. унередити се.

СДГ: БАТЕРИСАТИ (тур. *batırmak*)

²³⁶ *добаскијати, забаскијати, обаскијати.*

²³⁷ тур. *basma*.

²³⁸ У *ТС* придев *battal* има два значења: 1. гломазан, крупан, кабаст. 2. *фиг.* безвредан, неупотребљив. Значење *покварен*, које је примарно у српском језику, чува се у глаголима *battal edilmek* (по)кварити се и *battal olmak* поста(ја)ти неупотребљив, (по)кварити се. Основном значењу глагола *баталити* одговарао би глагол *battal etmek* избаци(ва)ти из употребе.

²³⁹ *избаталити.*

ТО: батерис-

0 батерисати, -ишем пф. упропастити, потрошити.
1₁<0 батерис-авати, -ам импф. и уч. ← батерисати.

БЕЗ СДГ: БАТИЛ (тур. batıl)

батил м покр. покварењак, неваљалац.

БЕЗ СДГ: БАТИСАТИ (тур. batmak)

батисати, -ишем пф. покр. 1. упропастити, погазити, покварити. 2. липсати, цркнути.

СДГ: БАТЛИ (тур. bahlı)

ТО: батл-

0 батли прид. непром. срећан.
1₁<0 батли-ја м 1. срећан човек, срећник. 2. онај који доноси срећу.

СДГ: БАХТ (тур. bahıt)²⁴⁰

ТО: бахт-, бат-

0 бахт м срећа.
1₁<0 бахт-ли прид. непром. батли.
1₂<0 бат-уна ж покр. срећа.

ПР1₁<0 не-бахт м несрећа, зао удес.

СДГ: БАЦА (тур. bacas)

ТО: бац-

0 баца ж 1. отвор на крову кроз који излази дим (на кућама са огњиштем). 2. мали прозор на крову, подруму; рупа за пролаз или пребацивање нечега.
1₁<0 бац-аст, -а, -о који је као баца, мали, закржљао, патуљаст.

С1₁<0 бац-о-мет м покр. димничар.²⁴¹

СДГ: БАЦАНАК (тур. bacanak)

ТО: бац-

0 бац-анак, -нка и -а м пашеног, пашанац.
1₁<0 бац-а м/бац-о, -а и -е м 1. мали, закржљао човек. 2. хип. ← бацанак. 3. разг. крупан, развијен мушкарац. 4. разг. силеција, насилник.

СДГ: БАШ (тур. baş)

ТО: баш-

²⁴⁰ Могло би се са историјског становишта претпоставити да је *батлија* изведено од *бахт*, али са становишта представника језика који употребљавају *батлију*, а не знају за *бахт*, сматрали смо да треба ове лексеме да прикажемо у одвојеним гнездима.

²⁴¹ Ову реч нисмо нашли у етимолошким речницима, претпостављамо да је у питању сложеница у којој је други део једна од основа глагола *мести* чистити.

0 **баш** м 1. предњи крај лађе. 2. прид. непром. у полусложеницама: главни, најстарији: баш-кнез, баш-чаршија, баш-чауш.

1₁<0 **баш-а** ж → баш (1).

1₂<0 **баш-уна** ж покр. јагњећа глава; експр. главуча, главурда.

СДГ: БАША (тур. başa)²⁴²

ТО: баш-

0 **баша** м 1. старешина, поглавар, глава. 2. покр. свекар.

1₁<0 **баш-алук** м достојанство баше; владавина, моћ баше; подручје, посед којим баша управља.

1₂<0 **баш-ин**, -а, -о који припада баше.

1₃<0 **баш-ити се**²⁴³, -им се импф. понашати се као баша, правити се важан, разметати се.

ПРС1₁<0 **по-баш-ити**, -им пф. I. учинити кога башом. II. ~ се постати баша.

ПР1₂<1₃ **раз-башити се**, -им се пф. комотно се наместити, раширити се; предати се разузданости, распојасати се.

БЕЗ СДГ: БАШАБАШ²⁴⁴ (тур. başabaş)

башабаш м заст. покр. вођа, старешина у игри.

СДГ: БАШИБОЗ(Л)УК (тур. başıbozuk)²⁴⁵

ТО: башибозлук-

0 **башибозлук** м ист. нередовна, недисциплинована (турска) војска.

1₁<0 **башибозлук-ки**, -а, -о који се односи на башибоз(л)ук.

БЕЗ СДГ: БАШИЦА (према тур. baş, почетак)²⁴⁶

башица ж покр. прва ракија из казана кад се пече, првенац.

СДГ: БАШКА (тур. başka)

ТО: башк-

0 **башка** 1. прил. напосе, одвојено, посебно. 2. прид. непром. друкчији. Изр. **башка ... башка** једно ... друго, на једној страни ... на другој страни.

1₁<0 **башк-алук**²⁴⁷ м оно што је одвојено; засебна просторија или кућа; одвојен живот, одвојеност.

2₁<1₁ **башкалук-ити**, -им импф. 1. делити, одвајати. 2. живети одвојено.

2₂<1₂ **башкаре-ње** с гл. им. ← башкарити се.

1₂<0 **башк-арити се**, -им се импф. 1. уживати у удобности; излежавати се. 2. правити се важан, шепурити се.

ПР1₁<0 **о-башка** прил. 1. → башка (1). 2. разг. не узимајући у обзир, на страну.

²⁴² У питању је застарела турска дијалекатска реч *başa*.

²⁴³ Овај глагол смо уврстили у гнездо без обзира на његово нејасно порекло према ЕРСЈ (2: 279). II. Скок (1: 117) доводи у везу овај глагол са *баша*.

²⁴⁴ А. Шкаљић (1973) наводи значење *глава за главу, једно за друго (када се нешто трампи, мења без прида)*. Потврда само код Л. Лазаревића. Семантика не дозвољава да се за непосредни етимон узме тур. *başa baş* сасвим, потпуно; равноправно, подједнако (исп. ЕРСЈ 2: 277).

²⁴⁵ РСЈ бележи облике *башибозук* и *башибозучки*.

²⁴⁶ ЕРСЈ (2: 279) наводи да је порекло ове речи вероватно од *baş*, почетак.

²⁴⁷ тур. başkalık.

ПР₁₂<0 **по-башка** прил. напосе, оделито, обашка.

ПР₁₃<1₂ **раз-башкарити се**, -им се пф. комотно се наместити, раширити се; предати се разузданости, распојасати се.

БЕЗ СДГ: БАШЛИЈА (тур. başlı)

башлија ж покр. украсна игла прибадача.

БЕЗ СДГ: БАШЛУК/БАШЛИК/БАШЛИКА²⁴⁸ (тур. başlık)

башлук м 1. муслимански надгробни камен, нишан. 2. оглав(ник), улар. 3. башлик (1). 4. горњи део преслице.

башлик м/**башлика** ж 1. ж капуљача с дугачким крајевима који се омотавају око врата. 2. → башлук (1).

СДГ: БАШТА (башча) (тур. bahçe)

ТО: *башт-*

0 **башта** (башча) ж 1. земљиште (рбично поред куће) на коме се гаји поврће, воће, цвеће и др., врт; исп. градина. 2. отворени простор са столовима неког ресторана или кафане. Изр. **ботаничка** ~ место где се гаје биљке из разних крајева света ради наставе и научног испитивања; **зоолошка** ~ место приступно публици у коме се држе домаће и стране животиње; **ићи (поћи) у башту** (у игри домина) узимати нов камен ради даљег учествовања; **стаклена (зимска)** ~ просторија од стакла где се зими гаје биљке.

1₁<0 **башт-ени** (башчени), -а, -о → баштенски.

1₂<0 **башт-енски**, -а, -о који се односи на баште: ~ капија, ~ јагода, ~ поврће.

1₃<0 **башт-ин**, -а, -о који припада башти.

1₄<0 **башт-ица** ж дем. ← башта.

1₅<0 **башт-ован** (башчован)²⁴⁹ м онај који се бави баштованством.

2₁<1₅ **баштован-исати**, -ишем импф. бавити се баштованством; чувати баште.

2₂<1₅ **баштован-ити**, -им импф. бавити се баштованством; чувати баште.

2₃<1₅ **баштован-ка** (башчованка) ж женска особа баштован.

2₄<1₅ **баштован-лук** м → баштованство.

2₅<1₅ **баштован-ски** (башчовански), -а, -о који се односи на баштоване и баштованство: ~ посао.

2₆<1₅ **баштован-ство** (башчованство) с баштовански посао.

2₇<1₅ **баштован-џија**²⁵⁰ м → баштован.

3₁<2₇ **баштованџиј-ски**, -а, -о који се односи на баштованџије: ~ долап, ~ посао и др.

3₂<2₇ **баштованџи-лук**²⁵¹ м → баштованство.

3₃<2₇ **баштованџи-ница** ж баштенско земљиште.

ПРС₁₁<0 **за-башт-ати**, -ам пф. шатр. ухапсити, затворити.

СДГ: БАШЧА

ТО: *башч-*

0 **башча** ж → башта.

1₁<0 **башч-елук** м земљиште са башчама, башча.

²⁴⁸ Шкаљић (1973) бележи само *башлук*. У турском *başlık* има следећа значења: 1. клобук, капа, повезача. 2. кукуљача, капуљача. 3. капител стуба, облук на стубу. 4. заглавље (на коверти, име и адреса). 5. наслов, заглавље. 6. откупнина невесте (обичај који се задржао у неким крајевима). 7. кацига, шлем. 8. капак, поклопац.

²⁴⁹ тур. bahçıvan. „Облици на *-еван* и *-аван* тачније одражавају тур. предложак, онај најраспрострањенији на *-ован* наслонио се на турцизме *буздован, јоргован*” (ЕРСЈ 2: 285).

²⁵⁰ тур. bahçeci.

²⁵¹ тур. bahçecilik.

1₁<0 **башч-ени**, -а, -о → баштени.
 1₃<0 **башч-ина** ж аугм. ← башча.
 1₄<0 **башч-ица** ж дем. ← башча.
 1₅<0 **башч-ован** м → баштован.
 1₆<0 **башч-ованка** ж → баштованка.
 2₁<1₅ **башчован-ски**, -а, -о → баштовански.
 2₂<1₅ **башчован-ство** с → баштованство.

БЕЗ СДГ: БЕ (тур. *be*)²⁵²

бе узв. а. за одобравање (обично са „аферим“). б. за појачавање: „та, е“.

СДГ: БЕВУТ (беут) (тур. *bihud*)

ТО: *беут-*

0 **беут** м несвест; стање помућене свести.

ПРС1₁<0 **о-беут-ити**, -им пф. покр. ошамутити, онесвестити.

ПРС1₂<0 **у-беут-ити се** (убаутити), -им се пф. покр. пасти у несвест, онесвестити се, обезнани се; доспети у полусвесно стање, ошамутити се.²⁵³

ПРС2₁<ПРС1₂ **убевућ-еност** ж стање онога који је убеvuћен, онесвешћеност, обезнањеност, ошамућеност.

БЕЗ СДГ: УБАУТИТИ

убаутити, -им пф. покр. → убеvутити се (под беvут).

СДГ: БЕГ (беј) (тур. *beu*)

ТО: *бег-*

0 **бег** м муслимански племић, велики поседник у турском царству.

1₁<0 **бег-иница** ж жена и кћи бегова; исп. беговица.

1₂<0 **бег-лук**²⁵⁴ м 1. бегова земља, бегов посед. 2. крај, подручје којим управља бег. 3. обавезан рад на беговској земљи.

2₁<1₂ **беглуч-ити**, -им импф. радити на беглуку, обрађивати беговску земљу; кулучити бегу.

2₂<1₂ **беглуч-ки**, -а, -о који се односи на беглук: ~ земља.

1₃<0 **бег-о** м хип. ← бег.

1₄<0 **бег-ов**, -а, -о који припада бегу.

2₃<1₅ **бегова-ње** с гл. им. ← беговати.

2₄<1₄ **бегов-ат** м 1. зб. бегови. 2. беговска власт.

1₅<0 **бег-овати**, -ујем импф. бити бег; фиг. уживати.²⁵⁵

2₅<1₄ **бегов-ац**, -вца м беговски човек, човек који служи бега.

2₆<1₄ **бегов-ина** ж бегово имање, посед; област под влашћу једног бега; исп. беглук (1 и 2).

2₇<1₄ **бегов-ић** м бегов син; човек беговског порекла, из беговске породице.

3₁<2₇ **беговић-ки**, -а, -о који се односи на беговиће.

3₂<2₇ **беговић-ски**, -а, -о → беговићки.

2₈<1₄ **бегов-ица** ж бегова жена.

2₉<1₄ **бегов-ски**, -а, -о који се односи на бегове.

3₃<2₉ **беговски*** прил. на беговски начин, као бег, као у бега; богато; изврсно: живети ~, провести се ~; ручати ~.

²⁵² Вероватно је од тур. *be*. У турском је нејасног порекла (Tietze 1:299-300). Детаљно о пореклу в. ЕРСЈ (3: 17).

²⁵³ *избеvутити*.

²⁵⁴ тур. *beulik*.

²⁵⁵ *забеговати*.

2₁₀<1₄ **бегов-ство** с звање и достојанство бега; земља и област једног бега, беговина, беглук.

СДГ: БЕГЕНАТИ (тур. beğenmek)

ТО: беген-

0 **беген-ати**, -ам импф. покр. → бегенисати (1).

2₁<1₂ **бегенис-авати**, -ам импф. → бегенисати.

2₂<1₂ **бегениса-ње** с гл. им. ← бегенисати (се).

1₂<0 **беген-исати**, -ишем пф. и импф. I. 1. (за)волети, изабрати, бирати по свом укусу; свидети се, свиђати се. 2. одобрити, одобравати. II. ~ се уз. повр. (за)волети се.

ПР1₁<1₂ **о-бегенисати**, -ишем пф. одабрати по свом укусу, заволети.²⁵⁶

ПР1₂<0 **по-бегенати**, -ам пф. покр. с одобравањем се сложити, похвалити, одобрити.

СДГ: БЕГЛЕРБЕГ (тур. beylerbeyi)

ТО: беглербег-

0 **беглербег** м војни и грађански заповедник неке веће области или покрајине.

1₁<0 **беглербег-ат** м → беглербеглук.

1₂<0 **беглербег-лук** м ист. турска област или покрајина којом је управљао беглербег.

СДГ: БЕДЕВИЈА (тур. bedevî)

ТО: бедевиј-

0 **бедевија** ж арх. кобила арапске пасмине; експр. вулг. незграпна а нерадна жена.

1₁<0 **бедевиј-ица** ж дем. ← бедевија.

БЕЗ СДГ: БЕДЕЛ/БЕДЕЉ (тур. bedel)

бедел/бедељ м заст. а. плаћени заменик за службу у војсци. б. заменик уопште.

СДГ: БЕДЕМ (тур. beden)

ТО: бедем-

0 **бедем** м 1. а. градски, тврђавски зид. б. фиг. заштита, одбрана, брана. 2. а. оно што има облик бедема. б. насип.

1₁<0 **бедем-ски***, -а, -о који се односи на бедем.

1₂<0 **бедем-чић*** м дем. ← бедем.

БЕЗ СДГ: БЕДЕН

беден м → бедем.

СДГ: БЕДУИН (тур. bedevi)

ТО: бедуин-

0 **бедуин** м 1. арапски номад у пустињи Арабије, 2. арапски коњ.

1₁<0 **бедуин-ка** ж 1. женска особа бедуин. 2. врста дугачке пушке.

1₂<0 **бедуин-ски**, -а, -о који се односи на бедуине.

СДГ: БЕЗ (тур. bez)

²⁵⁶ *забегенисати, збегенисати.*

ТО: без-

0 **без** м нар. покр. памучно платно.

1₁<0 **без-ан**, -зна, -зно (ређе -зана, -зао) који је од беца.

1₂<0 **без-ар** м трговац безом.

1₃<0 **без-арица** ж покр. марамница од беца.

БЕЗ СДГ: БЕЗБЕЛИ (тур. besbelli)

безбели покр. 1. сигурно, заиста, дакако, наравно. 2. мирно.

БЕЗ СДГ: БЕЗИСТАН/БЕЗИСТЕН (тур. bedesten)²⁵⁷

безистан/безистен м покр. 1. покривена трговачка улица са дућанима. 2. дућан у коме се продају тканине и разне ситнице.

БЕЗ СДГ: БЕЈ

беј м → бег.

БЕЗ СДГ: БЕЈАЗ (бехаз) (тур. beyaz)²⁵⁸

бејаз м покр. 1. а. бео коњ, белац. б. бео голуб. 2. (у атрибутој служби) непром. бео.

БЕЗ СДГ: БЕЈАР

бејар м → бехар.

СДГ: БЕКРИ/БЕКРИЈА (тур. bekrî)

ТО: бекр-

0 **бекри** м непром. (у атрибутој служби) → бекрија.

1₁<0 **бекр-ија** м и ж пијаница; лола; мангуп, пропалица.

2₁<1₁ **бекриј-ан** м необ. → бекрија.

2₂<1₁ **бекриј-анка** ж бекријска песма.

3₁<2₄ **бекрија-ње** с гл. им. ← бекријати.

2₃<1₁ **бекриј-ати**, -ам импф. пијанчити, лумповати.

2₄<1₁ **бекриј-аш** м → бекрија.

3₂<2₄ **бекријаш-ки**, -а, -о → бекријски.

4₁<3₂ **бекријашки*** прил. на бекријашки начин, бекријски.

2₃<1₁ **бекриј-ски**, -а, -о који се односи на бекрије и бекријање.

3₃<2₅ **бекријски** прил. као бекрија.

2₆<1₁ **бекри-лук**²⁵⁹ м → бекријање.

1₂<0 **бекр-исати**, -ишем импф. заст. → бекријати.

ПР1₁<2₃ **за-бекријати**, -ам пф. одати се бекријању.

ПР1₂<2₃ **про-бекријати се**, -ам се пф. постати бекрија, одати се бекријском животу.

СДГ: БЕКТАШ (тур. Bektaş)

ТО: бекташ-

²⁵⁷ Шкаљић (1973) наводи погрешан етимон: bezistan.

²⁵⁸ У турском језику лексемом *beyaz* не именују се животиње, већ човек беле расе, белац.

²⁵⁹ тур. bekrilik.

0 **бекташ** м покр. члан једног од дервишких редова, дервиш.
1₁<0 **бекташ-џи**, -а, -о који се односи на бекташе.

СДГ: БЕЛАЈ (тур. belâ)

ТО: белај-

0 **белај** м 1. а. несрећа, невоља, мука, беда. б. русвај, чудо. в. гадно, ружно време. 2. ђаво, враг. Изр. **споља калај, а изнутра** ~ на изглед добро, а у суштини најгоре.

1₁<0 **белај-исати**, -ишем импф. 1. злостављати, мучити. 2. а. мучити се, патити се. б. петљати, радити било шта.

ПР1₁<1₁ **на-белајисати**, -ишем пф. наићи на белај, доспети у велику невољу; настрадати.²⁶⁰
ПРС1₁<0 **на-белај-ити**, -им пф. → набелајисати.

СДГ: БЕЛЕГИЈА (тур. bileği)

ТО: белегиј-

0 **белегија** ж покр. камен за оштрење, брус, гладилица, оштрилица.

2₁<1₁ **белегија-ње** с гл. им. ← белегијати.

1₁<0 **белегиј-ати**, -ам импф. покр. 1. оштрити белегијом. 2. експр. гладити, бити љубазан, предусретљив (с одређеним циљем); ласкати, подилазити.²⁶¹

БЕЗ СДГ: БЕЛЕДИЈА (тур. belediye)

беледија ж заст. покр. општина.

БЕЗ СДГ: БЕЛЕНЗУК/БЕЛЕНЗУКА (тур. bilezik)

белензук м/**белензука** ж 1. покр. наруквица, гривна. 2. мн. покр. окови (за руке), лисице. 3. нар. песн. карика, украс на пушци или на јатагану.

БЕЗ СДГ: БЕЛИ (тур. belli)

бели прил. заст. покр. заиста, одиста.

БЕЗ СДГ: БЕЛЋИМ (тур. belki)

белћим прил. заст. покр. ваљда, можда, по свој прилици.

БЕЗ СДГ: БЕН²⁶² (тур. ben)

бен м заст. младеж.

СДГ: БЕНА/БЕНЕ (тур. bön)

ТО: бен-

0 **бена** ж/**бене**, -ета с будала, луда.

1₁<0 **бен-ав**, -а, -о = бенаст глупав.

2₁<1₁ **бенав-ац**, -авца м онај који је бенав, бена.

2₂<1₁ **бенав-ија** ж оно што је бенаво, будалаштина.

2₃<1₁ **бенав-ило** с стање онога који је бенав, бенавост, глупавост.

²⁶⁰ *обелајисати.*

²⁶¹ *забелегијати.*

²⁶² Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

2₄<1₁ **бенав-ити**, -им импф. I. а. говорити глупости. б. правити, чинити глупости. II. ~ се правити се бенаст, лудачити се.

2₅<1₁ **бенав-ко*** м разг. → бенавац.

3₁<2₄ **бенавље-ње** с гл. им. ← бенавити (се).

2₆<1₁ **бенаво** прил. као бена, глупо.

2₇<1₁ **бенав-ост** ж особина и стање онога који је бенав, глупавост.

1₂<0 **бен-ак** м покр. → бена.

1₃<0 **бен-аст**, -а, -о → бенав.

2₈<1₃ **бенасто** прил. као бена, као будала.

2₉<1₃ **бенаст-оћа** ж бенавост.

1₄<0 **бен-аћ** м → бена.

1₅<0 **бен-ац**, -нца м (вок. бенче) → бена.

1₆<0 **бен-аш** м покр. → бена.

ПР1₁<2₄ **з-бенавити се**, -им се пф. претерано се збунити.

ПР1₂<2₄ **о-бенавити**, -им пф. постати бенав, оглупавити.

ПР1₃<2₄ **по-бенавити**, -им пф. изгубити моћ расуђивања, постати сулуд, бенав.²⁶³

СДГ: БЕНЂЕЛУК/ БЕНЦЕЛУК/ БЕНЋИЈА (тур. bengilik)

ТО: бенђелук-

0 **бенђелук** м (**бенцелук** м/**бенђија** ж) покр. опојна трава, опојни напитац; омама.

1₁<0 **бенђелуц-ан**, -чна, -чно који опија, успављује, омамљује.

БЕЗ СДГ: БЕНСИЛАХ²⁶⁴ (тур. belsilâhi)

бенсилах м покр. широк појас са преградама (обично од коже).

БЕЗ СДГ: БЕНТ (тур. bent)

бент м (лок. бенту) покр. 1. а. брана (на води), устава, насип; преграда. б. јарак, јаз. 2. фиг. покр. параграф.

СДГ: БЕРАТ (тур. berat)

ТО: берат-

0 **берат** м диплома, повеља, султанов указ.

1₁<0 **берат-лија** м онај који је постављен бератом, који је добио неке повластице бератом.

2₁<1₁ **бератлиј-ски**, -а, -о који се односи на бератлије.

2₂<1₁ **бератл-ински**, -а, -о → бератлијски.

СДГ: БЕРБЕР/БЕРБЕРИН (тур. berber)

ТО: бербер-

0 **бербер/берберин** м (мн. бербери) 1. онај који брије и шиша, бријач. 2. заст. зубар и видар.

1₁<0 **бербер-баша** м старешина бербера.

2₁<1₄ **бербере-ње** с. гл. им. ← берберити.

1₂<0 **бербер-ина** ж заст. награда берберину; нар. награда ономе који је лечио, видарина.

1₃<0 **бербер-исати**, -ишем импф. → берберити.

1₄<0 **бербер-ити**, -им импф. бавити се берберским послом; бријати, шишати.

1₅<0 **бербер-ка** ж женска особа која се бави берберским занатом.

1₆<0 **бербер-ница** ж радња у којој се брије и шиша, бријачница.

²⁶³ забенавити.

²⁶⁴ Ова лексема није обележена као тур. у *Речнику МС*.

1₇<0 **бербер-ски**, -а, -о који се односи на бербере: ~ калфа, ~ радња.

1₈<0 **бербер-че**, -ета с дем и хип. ← берберин.

СДГ: БЕРИЈА²⁶⁵ (тур. *beriyе*)

ТО: бериј- берј-

0 **берија** узв. покр. у помоћ.

1₁<0 **бериј-акати**, -чем и -ам импф. покр. викати „берија”, дозивати у помоћ.

1₂<0 **бериј-ати**, -ам импф. → беријакати.

1₃<0 **берј-акати**, -чем и -ам импф. → беријакати.

2₁<1₃ **берјак-нути**, -нем пф. покр. викнути „берија”, викнути „у помоћ”.

СДГ: БЕРИЋЕТ (тур. *bereket*)

ТО: берићет-

0 **берићет** м а. добар принос плодова; род; плод; родна година. б. изобиље, благо. в. успех, срећа.

1₁<0 **берићет-ан**, -тна, -тно а. плодан, родан. б. срећан, који доноси срећу.

2₁<1₁ **берићетно** прил. плодно, напредно; обилно; срећно.

2₂<1₁ **берићетн-ост*** ж својство онога што је берићетно. а. родност, плодност; плодноност. б. изобиље, богатство; срећа.

БЕЗ СДГ: БЕСЛЕИСАТИ СЕ (тур. *beslemek*)

беслеисати се, -ишем се импф. покр. издржавати се, хранити се, трошкарити се.

БЕЗ СДГ: БЕСЛЕМАЋ²⁶⁶ (тур. *besleme*)

беслемаћ м покр. будала, блесан, суклата.

БЕЗ СДГ: БЕСПАРА (тур. *bespâresi*)

беспара ж заст. покр. крпа за прање судова, судопера, пачавра.

СДГ: БЕЋАР (тур. *bekâr*)

ТО: бећар-

0 **бећар** м 1. нежењен човек, момак. 2. весељак, лола, бекрија. 3. ист. војник најамник, добровољац у првом српском устанку.

1₁<0 **бећар-ац**, -рца м 1. а. мелодија која прати веселу или љубавну песмицу. б. сама та песмица, бећарска песма (у Војводини). 2. коло (у Славонији). 3. разг. јело од паприка, парадајза, обично и са јајима.

2₁<1₅ **бећаре-ње** с гл. им. ← бећарити (се).

1₂<0 **бећар-ија** ж зб. бећари.

1₃<0 **бећар-ина** м аугм. и пеј. ← бећар.

1₄<0 **бећар-исати**, -ишем импф. бећаровати.

1₅<0 **бећар-ити (се)**, -им (се) импф. = бећаровати живети као бећар.²⁶⁷

1₆<0 **бећар-ка*** ж нар. → бећаруша.

1₇<0 **бећар-лук**²⁶⁸ м → бећарство.

²⁶⁵ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

²⁶⁶ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

²⁶⁷ *обећарити*.

²⁶⁸ тур. *bekârlık*.

1₈<0 **бећар-овати**, -ујем импф. = бећарити (се) а. проводити бећарски живот; бити бећар (1). б. живети бећарски, као бекрија.

1₉<0 **бећар-ски**, -а, -о који се односи на бећаре. Изр. ~ **вече** момачко вече, весеље момка уочи венчања.

2₂<1₉ **бећарски** прил. на бећарски начин, као бећар.

1₁₀<0 **бећар-ство** с стање онога који је бећар; бећарски живот.

1₁₁<0 **бећар-уша** ж 1. она која живи бећарским животом; женска особа весељак. 2. лоша ракија.

1₁₂<0 **бећар-чина*** ж и м аугм. и пеј. ← бећар.

ПР1₁<1₅ **про-бећарити се**, -им се пф. остати бећар, одати се бећарском животу.

БЕЗ СДГ: БЕУТ

беут м покр. → бевут.

БЕЗ СДГ: БЕХАЗ

бехаз прид. непром. → бејаз (2).

СДГ: БЕХАР (бејар) (тур. behar)

ТО: бехар-

0 **бехар** м цвет(ови) на воћкама.

1₁<0 **бехар-ан**, -рна, -рно који је у бехару, расцветан (о воћкама).

2₁<1₂ **бехара-ње** с гл. им. ← бехарати.

1₂<0 **бехар-ати**, -ам импф. → цветати (о воћкама).

1₃<0 **бехар-ије** ж мн. песме о цвећу.

1₄<0 **бехар-ити**, -им импф. цветати (о воћкама); фиг. белети, седети (о коси).

1₅<0 **бехар-ски***, -а, -о који се односи на бехар.

ПР1₁<1₂ **о-бехарати**, -ам пф. осути се бехаром, цветом (о воћки), расцветати се.

ПР1₂<1₄ **о-бехарити**, -им пф. осути се бехаром, цветом (о воћки), расцветати се.

ПР1₃<1₂ **про-бехарати**, -ам пф. процветати, процвасти.²⁶⁹

СДГ: БЕШИКА (тур. beşik)

ТО: бешик-

0 **бешика** ж колевка.

1₁<0 **бешич-ица** ж дем. ← бешика.

1₂<0 **бешич-ни**, -а, -о који се односи на бешику.

БЕЗ СДГ: БЕШЛАК

бешлак м → бешлук.

БЕЗ СДГ: БЕШЛИЈА (тур. beşli)

бешлија м ист. најамни турски војник.

БЕЗ СДГ: БЕШЛУК (бешлак) (тур. beşlik)

бешлук м ист. стари сребрни турски новац од пет гроша.

²⁶⁹ *избехарати, обехарити.*

СДГ: БИБЕР (тур. *biber*)

ТО: *бибер-*

0 **бибер** м бот. тропска биљка чији се зрнасти плод употребљава као зачин *Piper*; плод те биљке. Изр. **бити** ~ по **пилаву** бити на врху, први (у друштву).

1₁<0 **бибер-ача** ж ракија зачињена бибером.

1₂<0 **бибер-исати**, -ишем импф. → биберити.

1₃<0 **бибер-ити**, -им импф. стављати бибер, зачињавати бибером, посипати бибером.

1₄<0 **бибер-ли**²⁷⁰ прид. непром. у којем има бибера, забиберен.

1₅<0 **бибер-ни**, -а, -о = биберов који је од бибера.

1₆<0 **бибер-ник** м = биберњак → биберњача.

1₇<0 **бибер-ница** ж → биберњача.

1₈<0 **бибер-њак** м = биберник.

1₉<0 **бибер-њача** ж судић за држање бибера.

1₁₀<0 **бибер-ов**, -а, -о = биберни.

PR2₁<PR1₁ **забибер-авати**, -еравам импф. и уч. ← забиберити.

PR1₁<1₃ **за-биберити**, -им пф. 1. зачинити бибером. 2. експр. а. проткати причање одвећ слободним изразима. б. нанети (коме) непријатност; учинити зло некоме.

PR1₂<1₂ **на-биберисати**, -ишем пф. зачинити бибером.

PR1₃<1₃ **о-биберити**, -им пф. посути, зачинити бибером.

PR1₄<1₃ **по-биберити**, -им пф. посути бибером.²⁷¹

БЕЗ СДГ: БИЈАЧА²⁷² (тур. *büyükanne*)

бијача ж покр. стара жена, старица, баба.

БЕЗ СДГ: БИЛАВ (тур. *bilan*)

билав м заст. трокраки каиш који, намештен преко коњских груди, причвршћује седло.

БЕЗ СДГ: БИЛАЈ/БИЛАХ(И) (тур. *billahi*)

билај/билах(и) узв. покр. (обично појачано са "вала(ј)"/ "валах(и)") тако ми бога, заиста.

БЕЗ СДГ: БИЛМЕЗ (тур. *bilmez*)

билмез м 1. глупак, будала. 2. ленштина, нерадник.

СДГ: БИЉУР (тур. *billûr*)

ТО: *биљур-*

0 **биљур** м мин. 1. мин. горски кристал, сјајни кварцни кристал; кристално стакло: купа од биљура, чаша од биљура, игла од биљура, огледало од биљура и сл.; фиг. чаша од биљура. 2. (у атрибутој служби) кристалан.

1₁<0 **биљур-ни**, -а, -о који се односи на биљур; који је од биљура, који је као биљур: биљурне звезде, ~ чистота, ~ прозирност, ~ огледало, ~ стакло.

1₂<0 **биљур-ски**, -а, -о биљурни.

БЕЗ СДГ: БИМБАША (бинбаша) (тур. *binbaşı*)

²⁷⁰ тур. *biberli*.

²⁷¹ *набиберити, обиберисати*.

²⁷² Ову лексему не бележи Шкалајић (1973). Етимологија је преузета из *Речника САНУ*.

бимбаша м ист. а. војни заповедник над хиљаду људи. б. војни и административни старешина за време дахија и за време првог српског устанка.

БЕЗ СДГ: БИМБЕР ГРОЖЂЕ/БИМБЕРОВО ГРОЖЂЕ²⁷³

бимбер-грожђе/бимберово грожђе с 1. бот. рибизла. 2. агр. врста миришљавог грожђа, исп. бибер.

СДГ: БИНА (тур. bina)

ТО: бина-

0 **бина** ж заст. зграда.

С1₁<0 **бина-емин/бина-јемин** м ист. надзорник јавних грађевинских радова (у време Турака).

БЕЗ СДГ: БИНБАША

бинбаша м → бимбаша.

БЕЗ СДГ: БИНИШ

биниш м → бињиш.

БЕЗ СДГ: БИЊАКТАШ

бињакташ м → бињекташ.

БЕЗ СДГ: БИЊАТАШ

бињаташ м → бињекташ.

БЕЗ СДГ: БИЊАЦИЈА (бињечија) (тур. binici)

бињација м заст. добар коњаник.

БЕЗ СДГ: БИЊЕКТАШ (бињакташ, бињаташ, бињектеш, бињикташ) (тур. binek taşı)

бињекташ м заст. камен с кога се узјахује на коња.

БЕЗ СДГ: БИЊЕКТЕШ

бињектеш м → бињекташ.

СДГ: БИЊЕЦИЈА

ТО: бињечиј-

0 **бињечија** м → бињација.

1₁<0 **бињечиј-ски**, -а, -о који припада бињечији.

БЕЗ СДГ: БИЊИКТАШ

²⁷³ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973). ЕРСЈ (3: 266) наводи да је порекло нејасно. Речник САНУ наводи *бимбер* који је упућен на *бибер*. Вероватно се може довести у везу са *бибер*, са уметнутим -м.

бињикташ м → бињекташ.

БЕЗ СДГ: БИЊИШ (биниш) (тур. binış)

бињиш м заст. огртач, плашт.

БЕЗ СДГ: БИРДЕМ/БИРДЕН (тур. birden)

бирдем/бирден прил. и везн. нар. песн. одмах; тек што, чим, истом.

БЕЗ СДГ: БИРЗЕМАН (тур. bir zaman)

бирземан м (обично у изразу од бирземана) заст. старо, некадашње време, давнина; исп. земан.

СДГ: БИРИНЦИ (тур. birinci)

ТО: биринци-

0 **биринци** прид. непром. покр. први, најбољи.

1₁<0 **биринци-ија** м покр. најбољи човек, првак.

БЕЗ СДГ: БИСМИЛАЈ/БИСМИЛАХ (тур. bismillah)

бисмилај/бисмилах узв. рлг. у име бож(и)је.

БЕЗ СДГ: БИТИСАТИ (према тур. bitti)²⁷⁴

битисати, -ишем пф. проћи, нестати; умрети; пропасти. Изр. **било и битисало** било па прошло.

БЕЗ СДГ: БИТПАЗАР²⁷⁵ (тур. bitpazarı)

битпазар м покр. пијаца, трг где се продају старе ствари.

БЕЗ СДГ: БИЧКИЈА (тур. bıçkı)

бичкија ж заст. нож са полукружним сечивом.

БЕЗ СДГ: БИЦА (тур. bücür)

бица м разг. 1. човечуљак, мали закржљао човек; кепец; исп. баца. 2. мали коњ, коњић.

СДГ: БОГАЗ/БОГАЗА (тур. boğaz)

ТО: богаз-

0 **богаз** м/**богаза** ж 1. кланац, ждрело, узак пролаз. 2. покр. пређа за хватање рибе. Изр. **знати (познавати) стазе и богазе** знати (умети водити кроз) тешко пролазне путеве; стазе и богазе, гази и богази пролази.

1₁<0 **богаз-ина** ж аугм. ← богаз.

СДГ: БОЗА (тур. boza)

ТО: боз-

²⁷⁴ Овај глагол је од тур. bitti, 3. л. синг. перфекта глагола *bitmek*.

²⁷⁵ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

0 **боза** ж врста пића од кукурузног брашна и шећера.
 1₁<0 **боз-ација**²⁷⁶ м онај који прави и продаје бозу.
 2₁<1₁ **бозациј-иница*** ж бозацијина жена.²⁷⁷
 2₂<1₁ **бозациј-ски**, -а, -о који припада бозацији: ~ радња.
 2₃<1₁ **бозаци-ница** ж радња у којој се прави и продаје боза.

СДГ: БОЈ (тур. *boy*)

ТО: *бој-*

0 **бој** м 1. спрат, кат. 2. раст, висина (човечјег) узраста.
 1₁<0 **бој-лија** м стасита особа.
 1₂<0 **бој-ни**, -а, -о покр. виђен, на гласу.

СДГ: БОЈА (тур. *boya*)

ТО: *бој-*

0 **боја** ж 1. физ. утисак који на око чине осветљени предмети (бело, црно, жуто итд.): светла ~, тамна ~, мирна ~, мртва ~, жива ~ и сл. 2. материја која служи за бојење, фарба. 3. а. мн. застава (као симбол државе). б. репрезентација, тим клуб. 4. спорт. дрес, одећа такмичара одређене боје. 5. карт. свака посебна од четири врсте карата за играње. б. а. руменило коже, нарочито у лицу. б. изглед, спољашњост. 7. физ. утисак који на слух чине споредни тонови; израз који се у гласу показује, карактеристика гласа. 8. а. политичко и класно обележје; идејни став, убеђење, уверење, мишљење; врста. б. изразитост; уметничко средство; књижевно обележје. в. обележје, карактеристика. г. нијанса, примеса. Изр. **анилинска** ~ вештачка (индустријски добивена) органска боја; ~ **ми (ти, му итд.) се (не) прима** покр. има (нема) успеха; **водена** ~ слик. боја за сликање која се раствара у води; **добити боју** поруменети; **дречећа, кричава** ~ сувише упадљива боја; **заштитна** ~ зоол. боја животиња слична околини; **изићи, излазити с бојом на среду** отворено изнети, износити своје мишљење; **комплементарне боје** боје спектра које, оптички помешане, дају белу боју; **локална** ~ карактеристичне особености неког краја; **масна (уљана)** ~ боја помешана с уљем; **показ(ив)ати се у правој боји** откри(ва)ти своју праву природу; **променити боју** а) побледети или поцрвенети (обично у љутини); б) фиг. прећи у другу политичку партију, странку; **приказ(ив)ати, представити, представљати и сл. а) у правој боји** онако како јесте; б) у **ружичастој боји** оптимистички, улепшано; в) у **црној (ружној, тамној) боји** рђаво, песимистички.

2₁<1₁ **бојадиса-ње** с гл. им. ← бојадисати (се).

2₂<1₁ **бојадиса-оница** ж радионица у којој се бојадишу разни предмети.

2₃<1₁ **бојадис-ар** м онај који боји, који бојадише, личилац, бојација, фарбар.

3₁<2₃ **бојадисар-ски**, -а, -о који се односи на бојадисаре: ~ занат.

3₂<2₃ **бојадисар-ство** с покр. занат бојадисара.

1₁<0 **бој-адисати**, -ишем²⁷⁸ импф. I. 1. → бојити. 2. фиг. а. давати стварима други изглед. б. уносити израз и расположење у уметничко дело. улепшавати. II. ~ се мазати се, шминкати се.²⁷⁹

2₄<1₁ **бојадис-ачница** ж радионица у којој се бојадишу разни предмети.

1₂<0 **бој-али** песн. обојен, шарен.

²⁷⁶ тур. *bozacı*.

²⁷⁷ Поред суфикса *-иница*, сегментација је могла да буде извршена и суфиксом *-ица* према незабележеном придеву *бозацијин*: бозацијин-ица. *Речник МС* не бележи ову именицу. Занимљиво је да је бележи *РСЈ*, с образом на то да је *бозација* стара позајмљеница и образовања са суфиксом *-иница* најчешће се јављају у старијим стилски обележеним изразима: *ћатиница, хоџиница, агиница* и сл. (исп. Клајн 2003: 122).

²⁷⁸ И. Клајн (2003: 342) наводи глаголски суфикс *-адисати*, уз напомену да се јавља само у *бојадисати*, уз ретко *бадавадисати*, које је вероватно само варијанта од *бадавацисати*.

²⁷⁹ Из турског морфолошког система ушло је у балканске језике и претеритално *-di /ti*, у глаголска образовања са претежно турским основама: *бојадисати, севдисати* и сл. (Stachowski 1961: 67–81).

1₃<0 **бој-ан**, -јна, -јно → бојен.

2₅<1₅ **бој-ар** м 1. занатлија који се бави бојењем тканина, бојација. 2. трговац бојама.

2₆<1₅ **бој-ара** ж радионица у којој се боји.

3₃<2₅ **бојар-ев**, -а, -о = бојаров који припада бојару.

3₄<2₅ **бојар-ица** ж женска особа бојар.

3₅<2₅ **бојар-ка** ж женска особа бојар.

3₆<2₅ **бојар-ов**, -а, -о → бојарев.

3₇<2₅ **бојар-ски**, -а, -о који се односи на бојаре, бојацијски.

3₈<2₅ **бојар-ство** с бојацијски занат.

1₄<0 **бој-ати**, -ам покр. → бојити.

2₇<1₄, 1₅ **бој-ачница** ж радионица у којој се боје разни предмети.²⁸⁰

2₈<1₄ **бој-ашија**²⁸¹ м заст. → бојар.

3₉<2₈ **бојациј-ски**, -а, -о који се односи на бојације.

3₁₀<2₈ **бојациј-ница** ж радионица у којој се врши бојење (нпр. пређе).

2₉<1₅ **бој-ен**, -а, -о који је у боји, обојен: ~ окно.

2₁₀<1₅ **боје-ње** с гл. им. ← бојити.

2₁₁<1₅ **боји-ло** с 1. боја (2). 2. индив. свежина, сјај боје.

1₅<0 **бојити**, -им импф. I. премазивати бојом, потапати у боју; остављати обојен траг по нечему. Изр. ~ **крвљу** песн. проливати крв (за нешто), ратовати, давати жртве. II. ~ се мазати бојом лице, косу и др.

2₁₂<1₅ **бој-ица** ж а. округли чврсти комадић у води растворљиве боје за рад у школи. б. писаљка у боји.

ПРс1₁<0²⁸² **без-бој-ан**, -јна, -јно 1. а. који је без боје, који нема боје. б. блед. 2. фиг. а. неизразит, безличан. б. једнолик, досадан.

ПР2₁<ПР1₁ **безбојно** прил. без боје; једнолико, досадно; безлично, неизразито.

ПР2₂<ПР1₁ **безбој-ост** ж стање онога који је безбојан, онога што је безбојно; једноличност; неизразитост.

ПР1₂<1₄ **из-бојати**, -им пф. обојити, измалати.

ПР1₃<1₁ **на-бојадисати**, -ишем пф. обојити.

^{np}ПР1₁<1₅ **о-без-бојити се**, -им се пф. необ. лишити се боје, изгубити боју.

ПР1₄<1₁ **о-бојадисати**, -ишем пф. → обојити.

ПР1₅<1₁ **од-бојадисати**, -ишем пф. необ. I. лишити боје, учинити безбојним. II. ~ се изгубити боју, постати безбојан.

ПР2₃<ПР1₆ **обој-ен**, -а, -о 1. трп. прид. ← обојити. 2. који припада људским расама које нису беле. 3. који припада некој политичкој партији, струји (обично Комунистичкој). Изр. **обојена металургија** технол. грана тешке индустрије која се бави добивањем обојених метала; **обојени метали** збирни назив за метале осим гвожђа и лаких метала (бакар, олово, калај, бизмут итд.).

ПР3₁<ПР2₃ **обојен-ост** ж 1. својство онога што је обојено; разнобојност, шаренило. 2. посебни израз, специфичност, карактеристичност, особеност.

ПР2₄<ПР1₅ **обоје-ње** с гл. им. ← обојити (се).

ПР1₆<1₅ **о-бојити**, -им пф. I. 1. а. премазати бојом, натопити, прожети бојом. б. бацити светлост извесне боје. 2. фиг. дати нарочити тон, изразиту нијансу нечему. 3. фиг. додати у приповедању, причању (ради изазивања јачег ефекта, веће занимљивости). II. ~ се 1. добити неку боју, прожети се бојом. 2. необ. нашминкати се, намазати се.²⁸³

ПР1₇<1₁ **пре-бојадисати**, -ишем пф. → пребојити.

ПР1₈<1₅ **пре-бојити**, -им пф. изнова обојити, покрити другом бојом.

ПР1₉<1₁ **про-бојадисати**, -ишем пф. премазати бојом.²⁸⁴

С1₂<0 **исто-бој-ан**, -јна, -јно који је исте, једнаке боје.

С1₃<0 **дуг-о-бојан**, -јна, -јно који има боје као дуга.

С1₄<0 **дво-бојан**, -јна, -јно који је од две боје.

²⁸⁰ Сегментација би могла да се изведе и преко незабележене именице *бојач*: бојач-ница.

²⁸¹ тур. *boyası*.

²⁸² Могло би се сегментирати и на следећи начин: ПР1₁<1₃.

²⁸³ *двобојити, забојити, набојити, карабојити*.

²⁸⁴ *избојадисати, новобојадисати*.

C2₃ < C1₄ **двобој-ка** ж необ. врпца или застава у две боје.
C2₄ < C1₄ **двобојц-ост** ж својство онога што има две боје.
C1₅ < 0 **разн-о-бој-ан**, -јна, -јно који је разних, различитих боја.
C2₅ < C1₅ **разнобојно** прил. у разним бојама; различити, разнолико.
C2₆ < C1₅ **разнобојц-ост** ж особина онога што је разнобојно.
C1₆ < 0 **тро-бојан**, -јна, -јно који је у три боје, састављен од три боје: ~ застава.
C2₇ < C1₆ **тробој-ка/тробој-ница** ж тробојна застава.
C2₈ < C1₆ **тробојн-ост** ж особина онога што је тробојно, што је у три боје.
C1₇ < 1₃ **четвер-о-бојан**, -јна, -јно = четворобојан који је у четири боје: ~ тканина.
C1₈ < 1₃ **четвор-о-бојан**, -јна, -јно = четворобојан.

БЕЗ СДГ: БОКЛУК (тур. bokluk)

боклук м заст. покр. неред, прљавштина, ђубре, смеће, нечистоћа.

БЕЗ СДГ: БОКЧАЛУК

бокчалук м нар. → бошчалук.

БЕЗ СДГ: БОНЛУК (тур. bolluk)

бонлук м покр. благостање.

БЕЗ СДГ: БОРАНИЈА (тур. buranı)

боранија ж 1. незрео пасуљ, грах у махуни, употребљава се као поврће, махуне. 2. експр. а. (често уз прид. ситан) мали безначајни људи. б. безначајна ствар, ситница.

БЕЗ СДГ: БОРИЈА (тур. boru)

борија ж заст. врста трубе.

СДГ: БОСТАН (тур. bostan)

ТО: бостан-

0 **бостан** м 1. а. заједнички назив за лубенице и диње. б. бостаниште. 2. покр. врт, цветњак. Изр. **обрати (зелен)** ~ пропасти, настрадати.

1₁ < 0 **бостан-иште** с земљиште на коме се гаји бостан; њива на којој је био бостан.

1₂ < 0 **бостан-лук**²⁸⁵ м покр. → бостаниште.

1₃ < 0 **бостан-ски***, -а, -о који се односи на бостан: ~ лишће.

1₄ < 0 **бостан-чић** м дем. ← бостан.

2₁ < 1₅ **бостанци-баша** м старешина бостанџија.

1₅ < 0 **бостан-џија**²⁸⁶ м онај који гаји бостан; чувар бостана; продавац бостана. Изр. **бостанџији краставце продавати** учити нечему некога који то много боље зна.

2₂ < 1₅ **бостанџиј-ски***, -а, -о који се односи на бостанџије.

БЕЗ СДГ: БОШ (тур. boş)

бош прил. заст. бадава, узалуд. Изр. ~ **посла**, ~ **труд** узалудно је, не вреди.

СДГ: БОШЧА (тур. boşça)

ТО: бошч-

²⁸⁵ тур. bostanlık.

²⁸⁶ тур. bostancı.

0 **бошча** ж 1. а. већа марама којом се муслиманке огрћу и крију лице. б. прекривач. в. завежљај. г. кецеља. 2. бот. врста турског финог дувана *Nicotiana latissima*.

1₁<0 **бошч-алук** (бокчалук) м дар, обично од једног пара рубља, увијен у мараму (бошчу), какав најчешће дарива млада.²⁸⁷

1₂<0 **бошч-ица** ж дем. ← бошча.

БЕЗ СДГ: БРЕ (тур. *bre*)²⁸⁸

бре узв. а. за скретање пажње (на оно што се каже) често уз претњу; чујеш. б. у чуђењу.

СДГ: БУБРЕГ (тур. *böbrek*)²⁸⁹

ТО: бубрег, бубр-

0 **бубрег** м терм. анат. један од два унутрашња органа који луче мокраћу.

1₁<0 **бубреж-ак**, -шка м дем. ← бубрег.

1₂<0 **бубреж-аст**, -а, -о а. који има облик бубрега. б. сличан бубрегу, набубрио.

1₃<0 **бубреж-ић*** м дем. ← бубрег.

1₄<0 **бубреж-је** с зб. имен. ← бубрежњак (а).

1₅<0 **бубреж-ни**, -а, -о који се односи на бубреге.

1₆<0 **бубреж-ница** ж анат. бубрежна опна.

1₇<0 **бубреж-њак** м а. месо око бубрега са бубрегом. б. печење од тога меса.

1₈<0 **бубреш-чић** м дем ← бубрег.

1₉<0 **бубр-ити**, -им импф. I. повећавати свој обим (упијајући воду), нарастати, отицати, надимати се, дебљати. II. ~ се а. гојити се, дебљати. б. отицати, пупчити се.

ПР1₁<1₉ **на-бубрити**, -им пф. а. увећати обим, нарасти, проширити се; настати као израштај, испупчење; набрекнути. б. размекшати се од упијене влаге.

ПРС1₁<0 **над-бубреж-ни**, -а, -о који је изнад бубрега.

СДГ: БУГИЈА (тур. *buğu*)

ТО: буг-

0 **бугија** ж заст. пара, дим.

1₁<0 **буг-ињати**, -ам импф. заст. пламтети, горети.

БЕЗ СДГ: БУДАК (тур. *budak*)

будак м 1. једнокрака или двокрака алатка за копање земље, трнокоп, пијук. 2. погрд. глупак. Изр. **будак**ом у **ледину** почети нешто радити, отпочети негде живети; **кад пукне** ~ **више главе** кад дође смрт.

СДГ: БУДАЛА (тур. *budala*)

ТО: будал-

0 **будала** ж и м (вок. будало; ген. мн. будала) луд човек, лудак, луда. Изр. **дворска** ~ ист. дворски лакрдијаш; **правити кога будалом** хтети преварити неког; **правити се** ~ правити се невешт, претварати се; **правити себе будалом** правити себе смешним; **шерет** ~ човек који се претвара да је будала.

1₁<0 **будал-аковић** м индив. будала.

²⁸⁷ Према И. Клајну (2003: 152) основа речи *бошчалук* задржава вокал -а.

²⁸⁸ Турски језик *bre* третира као позајмљеницу из грчког језика.

²⁸⁹ Скок (1: 224) наводи Миклошићево тумачење по коме је *бубрег* турскога порекла. Будући да се *бубрег* јавља и у руском језику, он је мишљења да је ова реч посуђена у старијем периоду, можда из аварског језика.

1₂<0 **будал-аст**, -а, -о који је помало будала, луцкаст, ћакнут; глупав, неразборит.

2₁<1₂ **будаласто** прил. као будала, глупаво, непаметно.

1₃<0 **будал-ачити**, -им импф. будалити.

1₄<0 **будал-аш** м (вок. будалашу) будала.

2₂<1₄ **будалаш-ити**, -им импф. будалити.

2₃<1₄ **будалаш-ки**, -а, -о који се односи на будалаше.

1₅<0 **будал-аштина** ж глуп, непромишљен поступак, лудост, глупост.

1₆<0 **будал-скати**, -алешем импф. → будалити.

1₇<0 **будал-стина** м и ж → будалина.

1₈<0 **будал-ина** ж и м аугм. ← будала.

2₄<1₈ **будал-ински**, -а, -о индив. који се односи на будалине.

2₅<1₉ **будалиса-ње** с гл. им. ← будалисати.

1₉<0 **будал-исати**, -ишем импф. → будалити.

1₁₀<0 **будал-ити**, -им импф. говорити или чинити лудости, глупости.

1₁₁<0 **будал-ица** ж и м дем. и хип. ← будала.

1₁₂<0 **будал-чина** ж и м → будалина.

1₁₃<0 **будаљ-акати**, -аљакам импф. → будалити.

2₆<1₁₀ **будаље-ње** с гл. им. ← будалити.

ПРс1₁<1₁₀ **за-будал-асати**, -ам пф. побудалити, преко мере се занети ким или чим, залудети.

ПР1₁<0 **по-будалити**, -им пф. 1. постати будала, полудети. 2. учинити будалом.²⁹⁰

СДГ: БУЂ (тур. *büğe, büğelek/büve, büvelek*)²⁹¹

ТО: буђ-

0 **буђ/буђа** ж бот. врста гљивице која се појављује на органским материјама у распадању, плесан *Mucor mucedo*.

1₁<0 **буђ-ав**, -а, -о 1. а. који има буђи, плеснив: ~ хлеб, ~ сир, ~ дуван, ~ кожа. б. који потиче од буђи. 2. фиг. безвредан, ништаван.

1₂<0 **буђ-авина** ж аугм. ← буђ(а).

2₁<1₁ **буђав-ити (се)**, -им (се) импф. = буђати (се) постајати буђав, плеснивити (се).

3₁<2₁ **буђавље-ње** с гл. им. ← буђавити (се).

2₂<1₁ **буђав-ост** ж стање оног што је буђаво, плеснивост; фиг. заосталост, учмалост.

2₃<1₃ **буђа-ње** с гл. им. ← буђати (се).

1₃<0 **буђ-ати (се)**, -ам (се) импф. = буђавити (се).

ПР1₁<1₃ **за-буђати (се)**, -ам (се) пф. 1. постати буђав, убуђати (се). 2. запустити (се).

ПР1₂<2₁ **по-буђавити**, -им = побуђати пф. постати буђав, плеснив, поплеснивити.

ПР1₃<1₃ **по-буђати**, -ам пф. = побуђавити.

ПР1₄<2₁ **у-буђавити се**, -им се пф. постати буђав, уплеснивити се.²⁹²

ПР2₁<ПР1₅ **у-буђан**, -а, -о буђав.

ПР1₅<1₃ **у-буђати се** пф. постати буђав, уплеснивити се.

СДГ: БУЗДОВАН (буздохан) (тур. bozdoğan)

ТО: буздован-

0 **буздован** м 1. а. нар. песн. средњовековно оружје, гвоздена кугла са дршком (подесно и за бацање); фиг. одбрана. б. велики штап који у сватовима носи гласник. 2. експр. глупак, простак. Изр. **перни** ~ буздован са шиљцима.

1₁<0 **буздован-ар** м слуга који носи буздован.

²⁹⁰ *забудалити, избудалити.*

²⁹¹ Наведени етимони су преузети од Шкаљића (1973). Једино облик *büve* бележи савремени турски језик у значењу обад. Скок наводи као могућу етимологију Даничићево извођење речи буђ од перс. *biy* воњ, *zadax*, мирис, смрад. У турском језику лексема *küf* означава буђ.

²⁹² *забуђавити, обуђавити.*

1₂<0 **буздован-ски**, -а, -о који се односи на буздован; експр. глупачки, клипански.
1₃<0 **буздован-чина** ж и м аугм. и пеј. ← буздован; експр. велики глупак.
1₄<0 **буздован-ција** м → буздован.

БЕЗ СДГ: БУЗДОХАН

буздохан м → буздован.

БЕЗ СДГ: БУЈРУЛДИЈА

бујрулдија ж → бурунтија.

БЕЗ СДГ: БУЈРУМ (тур. buyurum)

бујрум узв. покр. изволи(те), заповедај(те).

БЕЗ СДГ: БУЈРУНТИЈА

бујрунтија ж → бурунтија.

БЕЗ СДГ: БУКАГИЈЕ (тур. bukaği)

букагије ж мн. окови за ноге, негве, пупго. Изр. **носити** ~ бити на робији.

СДГ: БУЛА (тур. bula)

ТО: бул-

була ж муслиманска жена²⁹³. Изр. **вреди му као були гаће** не помаже му то, не вреди му то ништа; **као** ~ (**грлом**) у **јагоде** неспреман, неприпремљен.

Прс1₁<0 **по-бул-ити**, -им пф. I. покрити главу шамијом или шалом да се крајеви вежу под брадом и само лице остане непокривено. II. ~ се постати була; покрити се шамијом или шалом на начин као што се була покрива.

СДГ: БУЛБУЛ (бумбул) (тур. bülbül)

ТО: булбул-

0 **булбул** м славуј.

1₁<0 **булбул-че**, -ета с дем. ← булбул.

БЕЗ СДГ: БУЛУМАЋ/БУЛУМАЧ (тур. bulamaç)

булумаћ/булумач м густа чорба од брашна и сира; брашно смешано с водом, чиме пекари мажу хлеб пре печења.

СДГ: БУЉУК (тур. bölük)

ТО: буљук-, буљум-

0 **буљук** м 1. ист. одред војске, чета. 2. гомила. 3. стадо, чопор.

1₁<0 **буљук-баша**²⁹⁴ м ист. старшина једног буљука (чете) у некадашњој турској војсци.

2₁<1₁ **буљубаш-ин**, -а, -о који припада буљубаши.

²⁹³ РСЈ даје проширену дефиницију: *муслиманска жена у традиционалној оријенталној одећи.*

²⁹⁴ тур. bölükbaşı.

2₂<1₁ **буљубаш-иница** ж дем. ← буљубаша; ир. мали безначајан буљубаша.
2₃<1₁ **буљубаш-ица** ж дем. ← буљубаша; ир. мали, безначајан буљубаша.
2₄<1₁ **буљубаш-овати**, -ујем импф. бити буљубаша.
1₂<0 **буљуг-баша** м → буљубаша.
1₃<0 **буљум-баша** м покр. → буљубаша.
1₄<0 **буљуц-ић*** м дем. ← буљук.

БЕЗ СДГ: БУМБАРЕЋ (тур. *mübarek*)

бумбарећ 1. (у функцији речце као поздрав) срећно, честитам. 2. м (и бумбареће с) честитање.

БЕЗ СДГ: БУМБАШИР (тур. *mübaşir*)

бумбашир м изасланик.

БЕЗ СДГ: БУМБУЛ

бумбул м нар. песн. → булбул.

СДГ: БУНАР²⁹⁵ (тур. *punar*)²⁹⁶

ТО: *бунар-*

0 **бунар** м ископана уска, дубока јама за скупљање подземне воде, студенац. Изр. **артески и артешки** ~ бунар који се добија дубинским бушењем земље (по Француској покрајини Artois, где су израђени први такви бунари).

1₁<0 **бунар-аст***, -а, -о који има облик бунара.

1₂<0 **бунар-ати**, -ам импф. → бунцати (2).

1₃<0 **бунар-ић** м дем. ← бунар.

1₄<0 **бунар-ски**, -а, -о који се односи на бунар, који је из бунара: ~ точак, ~ вода.

1₅<0 **бунар-чина*** ж аугм. и пеј. ← бунар.

1₆<0 **бунар-чић** м дем. ← бунар.

1₇<0 **бунар-ција** м стручњак за копање бунара.

2₁<1₇ **бунарициј-ски**, -а, -о који се односи на бунариције.

СДГ: БУНГУР (тур. *bulgur*)

ТО: *бунгур-*

0 **бунгур** м прекрупа.

2₁<1₁ **бунгура-ње** с гл. им. ← бунгурати.

1₁<0 **бунгур-ати**, -ам импф. млети бунгур. ²⁹⁷

БЕЗ СДГ: БУРАЗЕР (тур. *birader*)

буразер м нар. 1. брат. 2. фам. друг, пријатељ.

СДГ: БУРГИЈА (тур. *burgu*)

ТО: *бургиј-*

²⁹⁵ Интересантно је да ниједан речник савременог српскога језика не бележи глаголе *бунарити*, *избунарити*.

²⁹⁶ Шкаљић (1973) наводи погрешне етимоне: *binar*, *punar*.

²⁹⁷ *избунгурати*.

0 **бургија** ж (ген. мн. бургија) 1. алатка за бушење, мали сврдао. 2. експр. бесмислица, будалаштина, глупава шала; подвала.

1₁<0 **бургиј-ада** ж вулг. лакрдија; исп. бургија (2).

2₁<1₂ **бургија-ње** с гл. им. ← бургијати.

1₂<0 **бургиј-ати**, -ам импф. 1. бушити бургијом. 2. експр. говорити бесмислице, збијати шалу.

1₃<0 **бургиј-аш** м 1. покр. човек који прави и продаје бургије. 2. експр. онај који прави глупе шале, лакрдијаш. 3. онај који буни, подбада на неред, смутљивац; исп. букач. 4. а. човек који жели да се свугде нађе. б. трговачки посредник.

3₁<2₂ **бургијаше-ње** с гл. им. ← бургијашити.

2₂<1₃ **бургијаш-ити**, -им импф. → бургијати (3).

2₃<1₃ **бургијаш-ица*** ж 1. она која прави неслане, глупе шале, лакрдијаша. 2. смутљивица, сплеткашица.

2₄<1₃ **бургијаш-ки***, -а, -о који се односи на бургијаше: ~ сплетка, ~ шала.

1₄<0 **бургиј-ица** ж дем. ← бургија.

ПР1₁<1₂ **за-бургијати**, -ам пф. почети бургијати; експр. покренути у ковитлац, усковитлати.

ПР1₂<1₂ **про-бургијати**, -ам пф. 1. пробушити бургијом. 2. експр. пробити се, успети, остварити свој циљ.²⁹⁸

ПР1₃<1₂ **уз-бургијати**, -ам пф. необ. довести у неред, испреметати, испретурати, испревртати.

СДГ: БУРЕК (тур. *börek*)

ТО: *бурек--*

0 **бурек** м пита с месом, сиром, јабукама и сл.

1₁<0 **бурег-џија**²⁹⁹ м онај који прави и продаје бурек.

2₁<1₁ **бурегџиј-ин**, -а, -о који припада бурегџији.

2₂<1₁ **бурегџиј-ски**, -а, -о који се односи на бурегџије.

2₃<1₁ **бурегџ-иница** ж бурегџијска радња.

1₂<0 **бурек-њача** ж експр. проста жена, масна од бурека.

СДГ: БУРМА (тур. *burma*)

ТО: *бурм-*

0 **бурма** ж 1. венчани прстен без камена. 2. заст. а. завртањ, вијак. б. увојак косе, витица.

ПР2₁<ПРС1₁ **забурм-авати**, -ам импф. ← забурмати.

ПРС1₁<0 **за-бурм-ати**, -ам пф. затворити бурмом, завити, зашарафити.

ПР2₂<ПРС1₂ **разбурм-авати**, -ам импф. и уч. ← разбурмати.

ПРС1₂<0 **раз-бурм-ати**, -ам пф. заст. одвијати, одвртати; исп. разбурмавати.

СДГ: БУРМУТ (тур. *burun otu*)

ТО: *бурмут-*

0 **бурмут** м у прах самлевено дуванско лишће за шмркање.

1₁<0 **бурмут-аш** м шмрках бурмута.

1₂<0 **бурмут-ити**, -им импф. индив. шмркати бурмут.

1₃<0 **бурмут-ица** ж кутија за бурмут.

1₄<0 **бурмут-ица** ж → бурмутица.

²⁹⁸ *избургијашити, избургијати.*

²⁹⁹ тур. *börekçi*. Други лик ове лексеме и уједно најближи изворном облику је *бурекчија*, а њега бележи само Српски рјечник 1818. На оваквом примеру могу се пратити творбени процеси турских речи у српском језику (више о овоме в. Пецо 1987: 220).

1₅<0 **бурмут-ски***, -а, -о који се односи на бурмут.

1₆<0 **бурму-ија** м а. онај који прави и продаје бурмут. б. → бурмуташ.

ПР1₁<1₂ **за-бурмутити**, -им пф. испрљати бурмутом, оставити трагове бурмута на нечему.

ПР1₂<1₂ **на-бурмутити**, -им пф. ставити бурмута (у нос).

БЕЗ СДГ: БУРНУС (тур. bornoz)³⁰⁰

бурнус м заст. бео арапски огртач без рукава с капуљачом.

БЕЗ СДГ: БУРУМ³⁰¹ (тур. burun)

бурум м покр. рт, гребен.

БЕЗ СДГ: БУРУНТИЈА (бујрулдија, бујрунтија) (тур. buyrultu)

бурунтија ж ист. писмена заповест, наредба, одобрење, указ.

СДГ: БУРУНЦУК (тур. bürüncük)

ТО: бурунцук-

0 **бурунцук** м заст. 1. танка свилена тканина; копрена од прозирне тканине. 2. прид. непром. који је од такве тканине: ~ кошуља, ~ јаглук.

1₁<0 **бурунцук-ли** прид. непром. који је од бурунцука.

1₂<0 **бурунцук-лија** ж кошуља од бурунцука.

БЕЗ СДГ: БУРУРЕТ (тур. bürüdet)³⁰²

бурурет м заст. несвестица, пометња.

СДГ: БУСИЈА (тур. pusu)

ТО: бусиј-

0 **бусија** ж скровито место подесно за изненадан напад, заседа, заклон. Изр. **из бусије (напасти и сл.)** потајно, подмукло (напасти).

1₁<0 **бусиј-аш** м онај који се за напад служи бусијом.

2₁<1₁ **бусијаш-ки**, -а, -о који се односи на бусијаше.

1₂<0 **бусиј-ски**, -а, -о који се односи на бусију, који је као из бусије, изненадан: ~ напад.

2₂<1₂ **бусијски** прил. потајно.

СДГ: БУТ (тур. but)

ТО: бут-

0 **бут** м 1. анат. део задње ноге изнад колена код животиња. 2. а. → бутина (1). б. покр. лист на човечјој ноzi.

1₁<0 **бут-ина** ж 1. анат. део човечје ноге изнад колена, стегно. 2. а. аугм. ← бут. б. бут, шунка.

2₁<1₁ **бутин-ица** ж дем. ← бутина.

1₂<0 **бут-ић** м дем. ← бут.

³⁰⁰ У савременом турском језику ова лексема означава *баде-мантил*.

³⁰¹ Ову лексеми не бележи Шкалаћ (1973).

³⁰² Шкалаћ (1973) наводи два значења код одреднице бурурет: 1. поремећај, пометња. 2. свађа, узбуна. У *Речнику САНУ* су наведена следећа значења: 1. ларма, неред, свађа. 2. фиг. вртоглавица, несвест.

1₃<0 **бут-ка** ж → бутина.
1₄<0 **бут-ни**, -а, -о који се односи на бут.
2₂<1₄ **бутџ-ача** ж анат. бутна кост, бедрењача.

БЕЗ СДГ: БУТРАСТ (према тур. bodur)³⁰³

бутраст, -а, -о покр. буцмаст.

БЕЗ СДГ: БУТУМ/БУТУН (тур. bütün)

бутум/бутун а. прид. непром. покр. сав, цео. б. прил. покр. редом, листом, потпуно.

БЕЗ СДГ: БУТУМИЛЕ (према тур. bütün и -ile, ca)

бутумиле прил. покр. листом, све, уједно.

БЕЗ СДГ: БУЋМА (тур. bükme)

бућма ж покр. усукан и оплетен конач за вез.

СДГ: БУЧУГ/БУЧУК (тур. buçuk)

ТО: бучук-

0 **бучуг/бучук** м покр. мера за жито, мерица, шиник.

1₁<0 **бучуц-е**, -ета с дем. ← бучук.

СДГ: БУЦА (тур. cübb?)³⁰⁴

ТО: буц-

0 **буца** ж 1. а. батина са главом, кијача. б. окраће дебело дрво које се штаповима тера у чобанској игри „крмача”; исп. крмача. 2. покр. рупа. 3. фиг. ир. човек на важном положају, функционер, главешина.

1₁<0 **буц-аст**, -а, -о који је као буца, који личи на буцу.

1₂<0 **буц-ати се**, -ам се импф. играти се буце, крмаче.

СДГ: БУЦАК (тур. buçak)

ТО: буцак-

0 **буцак** м 1. а. угао, кут. б. забачен, неуређен и прљав простор, ђумез. 2. забачено место. Изр. **бабин** ~ страна одакле обично долази киша. **по буцацима (радити, причати и сл.)** тајно, кришом.

1₁<0 **буцак-лија** м ир. човек који се бави ситним адвокатским пословима, дрвени адвокат.

2₁<1₁ **буцаклиј-ски**, -а, -о који се односи на буцаклије.

1₂<0 **буцац-ић** м дем. ← буцак.

СЛОВО В

БЕЗ СДГ: ВАДА (тур. vâde)

³⁰³ Етимон *badur* који наводи Шкаљић (1973) није потврђен у турским речницима. У *ТС* придев *bodur* има следећа значења: кратак, кратконог, који је ниског раста; патуљаст, закржљао (о биљкама).

³⁰⁴ По П. Скоку (1: 227) доводи се у питање Даничићево извођење од тур. *büğül* коцка < тур. *buga* бик.

вада ж заст. рок, време.

БЕЗ СДГ: ВАИЗ (тур. vaiz)

ваиз м муслимански верски проповедник.

БЕЗ СДГ: ВАЈ³⁰⁵ (тур. vay)

вај узвик за изражавање туге: јао; исп. авај.

СДГ: ВАЈАТ (тур. hayat)

ТО: вајат-

0 **вајат** м исп. хајат а. засебна зграда уз сеоску кућу (обично намењена младенцима). б. просторија поред кухиње у којој се држе потребне ствари за кухињу, остава. в. трем, доклат, заклон.

1₁<0 **вајат-ина** ж аугм. ← вајат.

1₂<0 **вајат-ић** м дем. ← вајат.

1₃<0 **вајат-ски**, -а, -о који се односи на вајат.

СДГ: ВАЈДА (тур. fayda)

ТО: вајд-

0 **вајда** ж нар. корист, добит; исп. фајда. Изр. **која вајда шта вреди; није вајде** мора се признати.

2₁<1₁ **вајдиса-ње** с гл. им. ← вајдисати.

1₁<0 **вајд-исати**, -ишем пф. и импф. → фајдисати.

1₂<0 **вајд-ити**, -им импф. → фајдити.

1₃<0 **вајд-ица** ж дем. ← вајда.

ПР1₁<1₂ **о-вајдити се**, -им се пф. окористити се, добити какву корист.

ПР1₂<1₂ **у-вајдити се**, -им се пф. извући неку корист, вајду, окористити се.

СДГ: ВАКАТ (вахат, факат) (тур. vakit)

ТО: вакт-

0 **вакат**, -кта м заст. време, доба.

ПРС1₁<0 **пре-вакт-ити**, -им пф. локал. прећи вакат, престарити.

С1₁<0 **вакт-и-сахат** м самртни сат, час.

СДГ: ВАКУФ (тур. vakıf)

ТО: вакуф-

0 **вакуф** м муслиманско задужбинско и црквено имање.

1₁<0 **вакуф-ски**, -а, -о који се односи на вакуф, који припада вакуфу.

ПРС1₁<0 **у-вакуф-ити**, -им пф. начинити вакуф, задужбину, завештати.

БЕЗ СДГ: ВАЛАЈ (тур. vallahi)

³⁰⁵ Ова лексема није обележена као тур. у *Речнику МС*.

вала(ј) речца за потврђивање заиста, доиста, богме.

БЕЗ СДГ: ВАЛАКЕ

валаке ж мн. → фалаке.

БЕЗ СДГ: ВАЛАХ/ВАЛАХА/ВАЛАХИ

валах/валаха/валахи речца за потврђивање → вала(ј).

СДГ: ВАЛИЈА (тур. vali)

ТО: валиј-

0 **валија** м ист. султанов намесник, гувернер покрајине у турској царевини.

1₁<0 **валиј-ат** м покрајина којом је управљао валија.

1₂<0 **валиј-ин**, -а, -о који припада валији.

1₃<0 **валиј-ски***, -а, -о који припада валији, који се односи на валију: ~ конак.

БЕЗ СДГ: ВАЉА (тур. falya)

ваља ж → фаља³⁰⁶, рупица на пушци или старинском топу где се врши паљење.

СДГ: ВАРАК (тур. varak)

ТО: варак-

0 **варак**, -рка м покр. 1. танак листић злата или сребра који се употребљава за украс. 2. лажни сјај.

1₁<0 **варак-лаисати**³⁰⁷, -ишем пф. и импф. превући, превлачити варком (1).

1₂<0 **варак-леисати**, -ишем пф. и импф. превући, превлачити варком (1).

1₃<0 **варак-ли**³⁰⁸ прид. непром. обложен варком.

ПР1₁<1₁ **о-вараклаисати**, -ишем пф. превући, облепити варком.³⁰⁹

БЕЗ СДГ: ВАРДАК

вардак м → бардак.

СДГ: ВАРИСАТИ³¹⁰ (тур. varmak)

ТО: варисати

0 **варисати**, -ишем пф. и импф. покр. напасти, нападати.

ПР1₁<0 **о-варисати**, -ишем пф. а. погодити, потрефити. б. снаћи се, схватити бар унеколико, упутити се у чему.

ПР1₂<0 **у-варисати**, -ишем пф. погодити, оварисати.

БЕЗ СДГ: ВАСЛЕЂЕН (тур. fesleğen)

³⁰⁶ У *Речнику МС* под *фаља* наведена итал. етимологија.

³⁰⁷ О овом сложеном суфиксу в. објашњење уз гл. мубарећлеисати (под мубарећ).

³⁰⁸ тур. varaklı.

³⁰⁹ *навараклаисати*.

³¹⁰ Овај глагол не наводе *Речник МС* и *РСЈ*. Ми смо га навели и успоставили гнездо с обзиром на то да у нашој грађи постоји *оварисати* и *уварисати* у *Речнику МС*.

васлеђен м бот. покр. босиљак.

БЕЗ СДГ: ВАСТАН³¹¹ (тур. *fistan*)

вастан м покр. мушка ланена кошуља до колена, у струку јако наборана.

СДГ: ВАТАН (тур. *vatan*)

ТО: *ватан-*

0 ватан м заст. домовина, завичај.

Прс1₁<0 **о-ватан-ити се**, -им се пф. настанити се.

БЕЗ СДГ: ВАХАТ

вахат, -хта м покр. → вакат.

СДГ: ВЕЗИР (тур. *vezir*)

ТО: *везир-*

0 везир м ист. високи државни чиновник у бившој турској царевини, министар; гувернер једне покрајине.

1₁<0 **везир-ат** м ист. = везирство везирска служба и власт; област којом управља везир.

1₂<0 **везир-ев**, -а, -о → везиров.

2₁<1₂ **везирев-ица** ж → везировица.

1₃<0 **везир-ов**, -а, -о који припада везиру.

1₄<0 **везир-овати**³¹², -ујем импф. вршити везирску власт, бити везир.

2₂<1₃ **везиров-ица**³¹³ ж везирова жена.

1₅<0 **везир-ски**, -а, -о који се односи на везире.

1₆<0 **везир-ство** с = везират.

БЕЗ СДГ: ВЕЗМА (тур. *vezne*)

везма ж покр. 1. барутњача, спремница за пушчани прах. 2. мала троугласта кутија од сребра у којој се држи запис.

БЕЗ СДГ: ВЕНТ³¹⁴

вент м покр. изговор, излика; претварање. Изр. **вента ради** тобоже, привидно.

БЕЗ СДГ: ВЕРАК³¹⁵

верак, -рка м нарав; расположење.

СДГ: ВЕРГИЈА (тур. *vergi*)

³¹¹ Шкаљић (1973) не бележи овај облик, већ *фистан* и *вистан*.

³¹² Глагол *везировати* бележи само *Речник САНУ*.

³¹³ Лексема *везировица* на два се начина може сегментирати: *везиров-ица* и *везир-овица*. Први начин претпоставља придевску творбену основу и творбени формант *-ица*; други начин претпоставља именичку творбену основу и творбени формант *-овица*. Одлучили смо се за први начин сегментације, зато што је преко присвојног придева могло бити развијено значење.

³¹⁴ Шкаљић (1973) не бележи ову лексему. Могло би бити изведено од тур. *fent* подвала, превара.

³¹⁵ Шкаљић не бележи ову лексему. *Речник САНУ* наводи етимон *fark* разлика, одлика. Постоји и могућност да је од *вера*.

ТО: вергиј-

0 **вергија** ж заст. порез, данак.

1₁<0 **вергиј-аш** м онај који је дужан давати вергију.

СДГ: ВЕРЕСИЈА (тур. veresi)

ТО: вересиј-

0 **вересија** ж 1. давање робе на дуг, почек, кредит. 2. новац дат на одређено време уз камате. Изр. **на бож(и)ју вересију** несигурно, насумце, непоуздано; **да(ва)ти готово за вересију** да(ва)ти боље за горе.

1₁<0 **верез-ција** м онај који радо узима на вересију.

1₂<0 **вересиј-ати**, -ам импф. узимати, куповати што на вересију.

1₃<0 **вересиј-аш** м 1. онај који често узима робу на вересију. 2. заст. онај који наплаћује дуг за рачун неке велике трговине.

1₄<0 **вересиј-ски**, -а, -о који се односи на вересију.

ПР1₁<1₂ **по-вересијати**, -ам пф. дати на вересију, узајмити.

ПР1₂<1₂ **у-вересијати**, -ам пф. покр. (кога) дати (коме) што на вересију, на кредит.

БЕЗ СДГ: ВЕРЕЦА

верец ж покр. → фереца.

БЕЗ СДГ: ВЕС

вес м нар → фес.

БЕЗ СДГ: ВЕСЛИГЕН/ВЕСЛИЋАН/ВЕСЛИЋЕН³¹⁶ (тур. fesleğen)

веслиген/веслићан/веслићен м бот. покр. босиљак; исп. феслиген, феслићан, феслићен.

БЕЗ СДГ: ВЕЋИЛ (тур. vekil)

већил м заст. заступник, намесник, заменик владара.

СДГ: ВИЈАЛЕТ (тур. vilayet)

ТО: вилајет-

0 **вилајет** м ист. 1. турска највећа административна јединица, покрајина, област. 2. фиг. домовина, завичај. Изр. **тамни** ~ мит. крај где је увек тама; **ударити намет на вилајет** оптеретити народ тешким наметима.

1₁<0 **вилајет-лија** м човек из истога вилајета, земљак.

1₂<0 **вилајет-ски**, -а, -о који се односи на вилајет, који припада вилајету.

БЕЗ СДГ: ВИСТАН

вистан м нар. → фистан.

СДГ: ВИШЕК

ТО: вишек-

³¹⁶ Шкаљић (1973) не наводи ове облике, већ *феслићан*, *феслићен* и *феслиген*.

0 **вишек** м → фишек.
1₁<0 **вишек-лија** ж покр. → фишеклија.

СДГ: ВРЕНГА/ВРЕЊГА (тур. *frengi*)³¹⁷

ТО: вренг-

0 **вренга/врења** ж нар. сифилис; исп. френга.
1₁<0 **вренг-ав**, -а, -о болестан од вренге.
1₂<0 **врењ-ак**, -њака м покр. → вренга.

СДГ: ВРЉИТИ

ТО: врљити

0 **врљити**, -им пф. → фрљити.
2₁<1₁ **врља-ње** с гл. им. ← врљати.
1₁<0 **врљ-ати**, -ам импф. ← врљити.

БЕЗ СДГ: ВУРДА

вурда ж → урда.

БЕЗ СДГ: ВУРСАТ

вурсат м → фурсат (2).

БЕЗ СДГ: ВУРУНА

вуруна ж покр. → фуруна.

БЕЗ СДГ: ВУЧИЈА

вучија ж → фучија.

БЕЗ СДГ: ВУШКИЈА

вушкија ж покр. → фушкија.

СЛОВО Г

СДГ: ГАЗЕЛА¹ (тур. *gazel*)³¹⁸

ТО: газел-

0 **газела** ж зоол. врста антилопе *Gazella dorcas*.
1₁<0 **газел-ин***, -а, -о који припада газели (1); који је као у газеле: ~ ход.
1₂<0 **газел-ски***, -а, -о који је као у газеле, газелин: ~ корак.

БЕЗ СДГ: ГАЗЕЛА² (тур. *gazel*)

газела ж књиж. метричка врста лирске песме.

СДГ: ГАЗИ (тур. *gazi*)

³¹⁷ Шкаљић (1973) наводи *фрењак* (*frenk illeti*) сифилис.

³¹⁸ У *Речнику МС* газела¹ и газела² обрађене су под истом одредницом. Ми смо их обрадили као посебне одреднице, јер су им етимологије различите.

ТО: газ-

0 **гази** прид. непром. (као саставни део имена) → газијски: ~ Осман.

2₁<1₂ **газиј-ски**, -а, -о који се односи на газије.

1₁<0 **гази-лук**³¹⁹ м јунаштво; обест.

1₂<0 **газ-ија** м покр. победник; јунак; насилник.

БЕЗ СДГ: ГАИП (тур. gaip)³²⁰

гаип прид. непром. покр. невидљив, одсутан; сакривен. Изр. **учинити се** ~ нестати, изгубити се.

СДГ: ГАЈДЕ (тур. gayda)

ТО: гайд-

0 **гајде** ж мн. и ретко с јд. народни музички инструменат са мехом (мешином) и двојном фрулом. Изр. **налик** ~ на музику ни налик, није ни принети (говори се подругљиво ономе ко пореди две сасвим различите ствари); **од те** ~ **нема вајде** покр. не вреди, нема користи; **сложити** ~ сложити се.

1₁<0 **гајд-аш** м свирач у гајде.

2₁<1₁ **гајдаш-ев**, -а, -о који припада гајдашу.

2₂<1₁ **гајдаш-ки**, -а, -о који се односи на гајдаше.³²¹

ПРС1₁<0 **за-гајдаш-ити**, -им пф. почети свирати у гајде.

БЕЗ СДГ: ГАЈРЕТ (тур. gayret)

гајрет м заст. покр. потпора, помоћ; помагање, услужност.

СДГ: ГАЈТАН (тур. kaytan)

ТО: гajтан-

0 **гајтан** м 1. а. памучна или свилена упредена врпца која служи као украс на одећи, ознака чина на војничкој униформи и сл. б. ист. средство за дављење и вешање на Истоку. 2. две или више изолованих жица за спровођење електричне струје уплетених у виду врпце или увучених у изолациони омотач, изоловани вод за електричну мрежу: електрични ~, продужни ~. 3. фиг. танак млаз.

1₁<0 **гајтан-ар** м → гајтанџија.

2₁<1₁ **гајтанар-ев**, -а, -о који припада гајтанару.

1₂<0 **гајтан-аст**, -а, -о који се пружа у облику гајтана, траке.

2₂<1₂ **гајтанасто** прил. у облику гајтана, траке, као гајтан.

1₃<0 **гајтан-ити**, -им импф. пришивати гајтане.

1₄<0 **гајтан-ли**³²² прид. непром. покр. украшен гајтанима: ~ чакшире, ~ фермен.

1₅<0 **гајтан-ски**, -а, -о који је направљен од гајтана: ~ појасић.

1₆<0 **гајтан-чић** м дем. ← гајтан.

1₇<0 **гајтан-џија** м занатлија који израђује гајтане.

³¹⁹ тур. gazilik. Постоји могућност и да је ова именица, као и бројне друге, неизведена и немотивисана турска реч.

³²⁰ Шкаљић (1973) наводи *гаиб*.

³²¹ Речник САНУ бележи и следеће речи: *гајданица, гајдар, гајдара, гајдарин, гајдарица, гајдарски, гајдарче, гајдарџија, гајдати*.

³²² тур. kaytanlı.

ПР₁<1₃ **о-гајтанити**, -им пф. I. општити, украсити, извести гајтаном; исп. гајтан (1). II. ~ се индив. ставити на себе, добити гајтане као знак одликовања, службе и сл.³²³

СДГ: ГАЛАМА³²⁴ (тур. *ağlama*)

ТО: галам-

0 **галама** ж а. вика, граја, бука. б. гужва; врева, гомила која ларма.

1₁<0 **галам-ити**, -им импф. а. дизати галаму, грају; протестовати. б. разметати се, хвалисати се.

2₁<1₁ **галамџ-ење** с гл. им. ← галамити.

1₂<0 **галам-ни**, -а, -о који виче, бучан, сувише гласан.

2₂<1₂ **галамно** прил. бучно, гласно; упадљиво.

2₃<1₁ **галам-џија** м онај који галами, лармација; разметљивац.

ПР₁<1₁ **до-галамити**, -им пф. доћи, доспети галамећи.

ПР₁<1₁ **за-галамити**, -им пф. стати галамити, почети галамити.

ПР₁<1₁ **из-галамити**, -им пф. необ. I. изаћи галамећи. II. ~ се извикати се.

ПР₁<1₁ **про-галамити**, -им пф. 1. почети галамити. 2. проћи галамећи.³²⁵

БЕЗ СДГ: ГАЛАТАН³²⁶

галатан, -тна, -тно заст. покр. непристојан.

БЕЗ СДГ: ГАНИЛУК (тур. *ganilik*)

ганилук м заст. покр. богатство, изобиље.

БЕЗ СДГ: ГАРИБ (тур. *garip*)

гариб м покр. странац; сиромах, по спољашњем изгледу бедна особа.

БЕЗ СДГ: ГЕРДАН

гердан м покр. → ђердан.

БЕЗ СДГ: ГЕРЗ (према тур. *gürbüz*)

герз м покр. момак; ђида, делија; исп. ђерз.

СДГ: ГЕЦА/ГЕЦО³²⁷ (тур. *gece?*)³²⁸

ТО: геџ-

0 **геџа/геџо**, -а и -е м м 1. подр. сељак (обично из Централне Србије); геџак, прост човек. 2. покр. а. патуљак, кржљав човек. б. закржљало прасе.

1₁<0 **геџав**, -а, -о закржљао, сићушан, мален.

2₁<1₁ **геџав-ити**, -им импф. постајати геџав, кржљавити.

³²³ *загајтанити*.

³²⁴ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*.

³²⁵ *одгаламити*.

³²⁶ Ову лексеми не бележи Шкаљић (1973). П. Скок (1: 546) наводи да је *галатан* балкански турцизам арапског порекла: ар. > тур. *ghalat* просташтво. Изведеница од овог придева има много у јужним српским дијалектима. Можда би се могла довести и у везу са тур. *galat*: 1. грешка у говору. 2. грешка, заблуда.

³²⁷ Ову лексеми не бележи Шкаљић (1973).

³²⁸ Сумњива етимологија. П. Скок (1: 558) наводи потенцијалну турску етимологију.

2₂<1₁ **гецав-ост** ж закржљалост.
1₂<0 **гец-ов**, -ова м → геца.

ПР1₁<2₁ **за-гецавити**, -им пф. покр. закржљати.
ПРС1₁<0 **з-гец-ати се**, -ам пф. постати гецав, закржљати.

БЕЗ СДГ: ГИДА (тур. gıda)

гида ж заст. покр. 1. мера, порција, оброк. 2. време, рок.

БЕЗ СДГ: ГОНЦЕ³²⁹ (тур. gonca)

гонце, -ета с заст. и нар. а. (ружин) пупољак. б. фиг. (у тепању) дете, девојче.

СДГ: ГРИМИЗ (тур. kırmız)

ТО: гримиз-

0 **гримиз** љубичастоцрвена боја; тканина те боје, пурпур.
1₁<0 **гримиз-ан**, -зна, -зно који има боју гримиза, љубичастоцрвен, пурпуран.
2₁<1₁ **гримизно** прил. као гримиз.

ПРС1₁<0 **о-гримиз-ити**, -им пф. учинити гримизиним, јако црвеним, пурпурним.

СДГ: ГРСУЗ

ТО: грсуз-

0 **грсуз** м покр. → угурсуз.
1₁<0 **грсуз-лук** м покр. → угурсузлук.
1₂<0 **гурсу-ски**, -а, -о покр. → угурсуски.
1₃<0 **гурсу-шки**, -а, -о покр. → угурсуски.

СДГ: ГУБА (тур. kuba)

ТО: губ-

0 **губа** ж 1. а. мед. тешка хронична заразна кожна болест изазвана бацилом *Mycobacterium tergae*, при којој се јављају чиреви, чворићи на кожи и пропадање ткива, лепра. б. фиг. 1) зло, пакост, поквареност: човек пун губе; 2) пеј. лош, зао, покварен човек, гад, неваљалац. 2. а. бот. род гљива *Fomes*, с трајним дрвенастим плодиштима, које обично паразитирају на дрвећу. б. врста букове гљиве *Polyporus (Fomes) fomentarius*, од које се добија труд за кресање ватре; труд за кресање ватре. 3. вет. шуга (на домаћим животињама).

1₁<0 **губ-ав**, -а, -о 1. а. који је болестан од губе, лепрозан. б. фиг. покварен; неваљао; лукав. 2. а. шугав (за овцу). б. труо, оболео (о биљци).

2₁<1₁ **губав-ац**, -авца м а. болесник од губе. б. фиг. неваљалац; дволичан човек.

2₂<1₁ **губав-ица** ж 1. а. болесница од губе. б. фиг. дволична женска особа. 2. зоол. жаба краставица. 3. покр. запуштена земља на којој неће ни трава да расте.

2₃<1₁ **губав-ичав**, -а, -о → губав.

2₄<1₁ **губав-ило** с погрд. лаж, поквареност.

2₅<1₁ **губав-ко** м губавац.

2₆<1₁ **губав-ост** ж стање онога који је губав.

1₂<0 **губ-аљ** м покр. 1. шугав коњ. 2. пеј. неваљалац, дволичњак.

2₆<1₄ **губа-ње** с гл. им. ← губати (се).

1₃<0 **губ-аст**, -а, -о који је сличан губи, гљиви на дрвету.

³²⁹ Ову лексему не бележи Шкалајић (1973).

1₄<0 **губ-ати**, -ам импф. I. 1. чинити да што буде губаво, да добије губу (обично у клетви). 2. фиг. са задовољством, с пасијом оговарати. II. ~ се 1. (у клетви) добивати губу, постајати губав. 2. пеј. чешати се, драпати се.

ПР1₁<1₄ **из-губати се**, -ам се пф. постати губав, огубати се.

ПР1₂<1₄ **о-губати**, -ам пф. I. учинити губавим. II. ~ се 1. постати губав. 2. постати снетљив (о житима).

ПР2₁<ПР1₂ **огуб-авити (се)**, -им (се) пф. постати губав, огубати се.³³⁰

ПР1₃<1₄ **раз-губати**, -ам пф. I. разјести, разгрести, оштетити (о губи), огубати; са избледелим значењем у клетвама: уништити, упропастити. II. ~ се а. оболети од губе. б. у експресивном изражавању, са избледелим значењем: распасти се, пропасти, нестати.

БЕЗ СДГ: ГУЛАВЕР

гулавер м покр. → гуланфер.

СДГ: ГУЛАНФЕР (гулавер) (тур. gulâmpare, педераст, хомосексуалац)

ТО: гуланфер-

0 **гуланфер** м варв. гоља и изелица, беспосличар; скитница.

1₁<0 **гуланфер-ски**, -а, -о који се односи на гуланфере.

БЕЗ СДГ: ГУНГУЛА (тур. gulgule)

гунгула ж а. мноштво, гомила света који се тиска, комеша; врева, гужва, метеж. б. неред.

СДГ: ГУРАБИЈА (тур. kurabiye)

ТО: гурабиј-

0 **гурабија** ж 1. колачић од брашна, јаја, шећера или меда и масла. 2. фиг. ситан поклон учињен из љубави. Изр. **месити гурабије** слатко причати.

1₁<0 **гурабиј-ица*** ж дем. и хип. ← гурабија.

СДГ: ГУРБЕТ (тур. gurbet)

ТО: гурбет-

0 **гурбет** м заст. 1. Циганин, чергаш, скитач, скитница; неваљалац. 2. → гурбетлук.

1₁<0 **гурбет-аш** м пеј. → гурбет (1).

1₂<0 **гурбет-ин** м → гурбет (1).

1₃<0 **гурбет-ка** ж пеј. жена грубет, чергашица.

1₄<0 **гурбет-киња** ж пеј. жена грубет, чергашица.

1₅<0 **гурбет-лук** м пеј. 1. а. печалба; скитња ради посла. б. сељакање, скитање по свету. в. прошња, просјачење. 2. гурбетска нарав и гурбетски поступци.

1₆<0 **гурбет-ски**, -а, -о пеј. цигански, скитачки, скитнички.

2₁<1₇ **гурбеч-ад** ж зб. им. ← гурбече.

1₇<0 **гурбе-че**, -ета с дем. ← гурбет.

1₈<0 **гурбе-џија**³³¹ м печалбар.

БЕЗ СДГ: ГУРЕМА (тур. gurema, gurama)

³³⁰ *загубати, загубавити.*

³³¹ тур. gurbetçi.

гурема ж заст. покр. 1. пропорционална сразмерна подела трошкова између дужника и повериоца. 2. они који имају потраживања из оставштине умрлога. 3. велика количина; гомила, гужва. Изр. **платити по гурема** платити подједнако, колико на кога падне.

СЛОВО Д

БЕЗ СДГ: ДАБЕТЕР (тур. *daha beter*)

дабетер прил. покр. још горе; још веће зло.

БЕЗ СДГ: ДАБУЛАНА/ДАБУЛХАНА (дамбулхана, тамбулана) (тур. *davulhane*)

дабулана/дабулхана ж заст. покр. војна музика у Турака.

СДГ: ДАВА (тур. *dava*)

ТО: *дав-*

0 **дава** ж покр. тужба, жалба; парница.

1₁<0 **дав-ија** ж → дава.

2₁<1₁ **давиј-ати се**, -ам се импф. тужити се, судити се.

1₂<0 **дав-уција**³³² м онај који чини даву, који оптужује, тужилац.

ПР1₁<2₁ **из-давијати се**, -ам се пф. покр. завршити парницење.³³³

БЕЗ СДГ: ДАГАРА (тур. *dağar*)

дагара ж покр. заст. посуда у коју се ставља жеравица да се греје соба, мангал.

БЕЗ СДГ: ДАГМА (тур. *damga*)

дагма ж заст. 1. → данга. 2. ожиљак.

СДГ: ДАДА (тур. *dada*)

ТО: *дад-*

0 **дада** ж хип. 1. а. мајка. б. назив за старију сестру. 2. дадиља.

1₁<0 **дад-иља** ж женска особа која се брине о туђој деци и одгаја их, неговатељица.

2₁<1₁ **дадиљ-ин**, -а, -о који припада дадиљи.

2₂<1₁ **дадиљ-ити**, -им импф. вршити дадиљске послове: дете.

2₃<1₁ **дадиљ-ски**, -а, -о који се односи на дадиље.

2₄<1₁ **дадиљ-ство*** с одгајање, неговање туђе деце.

1₂<0 **дад-ин**, -а, -о који припада дади.

1₃<0 **дад-ица*** ж хип. ← дада.

БЕЗ СДГ: ДАИЈА

даија м → дахија.

БЕЗ СДГ: ДАИНИЦА

даиница ж → даициница (под даица).

³³² Консултована литература не бележи овај сложени суфикс.

³³³ *задавијати, здавијати, одавијати.*

БЕЗ СДГ: ДАИРЕ¹ (дахире) (тур. daire)

даире, -а ж мн. бубњић с прапорцима у који се уз певање и плес удара руком, тамбурин.

БЕЗ СДГ: ДАИРЕ²

даире, -ета с → даире.

СДГ: ДАИЦА (тур. dayı)

ТО: даиц-, дај-

0 даица м покр. ујак.

1₁<0 даиц-ин, -а, -о који припада даици.

2₁<1₁ даицин-ица (даиница) ж даицина жена, ујна.

1₂<0 даиц-ић м даицин син, брат од ујака.

2₂<1₂ даицић-ка ж даицина кћи, сестра од ујака.

1₃<0 дај-а м = дајко и дајо хип. ← даица.

1₄<0 дај-ко м = даја.

1₅<0 дај-о, -а и -е м = даја.

СДГ: ДАЈАНА (тур. dayan!)

ТО: дајан-

0 дајана узв. покр. држи се, не дај.

1₁<0 дајан-исати, -ишем импф. моћи излазити накрај с неким и нечим, издржавати.

1₂<0 дајан-ити, -им импф. → дајанисати.³³⁴

БЕЗ СДГ: ДАЛАГАН (тур. talagan)

далаган м покр. кратак чулав огртач, талаган.

СДГ: ДАЛАК (тур. dalak)

ТО: далак-

0₁ далак, далка м слезина.

0₂ далак, -а м нар. мед. болест слезине при којој је она повећана, подраст megalosplenía.

1₁<0₂ далак-љив, -а, -о који болује од далка, слезине.

2₁<1₁ далакљив-ица ж бот. трава којом се лечи далак, противак *Lysimachia vulgaris*.

БЕЗ СДГ: ДАЛГА (тур. dalga)

далга ж покр. вал, талас; бура (на мору).

БЕЗ СДГ: ДАЉАН³³⁵ (тур. dalyan)

даљан м покр. преграда у води од стубова, између којих се наместе мреже за хватање риба.

СДГ: ДАМАР³³⁶ (тур. damar)

ТО: дамар-

³³⁴ издајанити, надајанити, надајанисати.

³³⁵ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

³³⁶ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

0 **дамар** м арх. 1. крвни суд, жила куцавица, било. 2. подземни пут воде до извора на површину земље; жица, жила (руде).

1₁<0 **дамар-ати**, -ам импф. куцати (о дамару).

1₂<0 **дамар-ић** м дем. ← дамар.

БЕЗ СДГ: ДАМАСКИЈА И ДАМАСКИЊА

дамаскија и **дамаскиња** ж → демескиња.

БЕЗ СДГ: ДЕМЕСКИЊА/ДЕМЕШКИЊА (дамаскија, дамаскиња, димишкиња) (тур. *dimişki*)

демескиња/демешкиња ж ист. врста тешке, криве сабље какве су се ковале некад у граду Дамаску.

БЕЗ СДГ: ДАМБУЛХАНА

дамбулхана ж → дабулана.

СДГ: ДАМЛА (тур. *damla*)

ТО: дамла-

0 **дамла** ж мед. покр. срчана или мождана кап, апоплексија.

1₁<0 **дамла-исати се**, -ишем се пф. и импф. парализирати се, парализовати се, бити ударен срчаном капи.

БЕЗ СДГ: ДАНГА (дагма) (тур. *damga*)

данга ж заст. справа којом се жигоше; жиг.

БЕЗ СДГ: ДАРА³³⁷ (тур. *dara*)

дара ж 1. разлика у тежини између чисте робе и суда или амбалаже у којој се роба налази, тара. 2. оно у шта је роба запакована, амбалажа. Изр. **одбити коме што на дару** одбити му на лудост, опростити; **превршила (превагнула, претерала, прешла) ~ меру** претерало се (у чему); **скупља ~ него масло (мера)** већи трошак него корист.

БЕЗ СДГ: ДАРМАР (тур. *tarumar*)

дармар м велики неред; збрка, метеж; несклад.

БЕЗ СДГ: ДАУЛБАС (тур. *davulbaz*)

даулбас м муз. заст. омањи бубањ, таламбас.

СДГ: ДАХИЈА (даија) (тур. *dayı*)

ТО: дахиј-

0 **дахија** м (ген. мн. дахија) ист. један од четири јаничарске старешине који су у Србији 1801. год. приграбили власт; насилник.

1₁<0 **дахиј-ски**, -а, -о који се односи на дахије: ~ време.

2₁<1₁ **дахијски*** прил. као дахија, насилнички, сурово: ~ поступати.

1₂<0 **дахџ-лук³³⁸** м ист. дахијска власт; дахијска област. фиг. насиље, тиранија.

³³⁷ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

³³⁸ тур. *dayılık*.

1₃<0 **дахц-цски**, -а, -о → дахијски.

БЕЗ СДГ: ДАХИРЕ

дахире ж мн. → даире.

БЕЗ СДГ: ДЕБЕ (тур. debe)

дебе, -ета с покр. плъснат дрвен суд с поклопцем, начињен од једног комада.

СДГ: ДЕВА (тур. deve)

ТО: дев-

0 **дева** ж зоол. камила. Изр. **једногрба** ~ *Camelus dromedarius*; **двогрба** ~ *Camelus bactrianus*.

1₁<0 **дев-че**, -ета с младунче деве.

1₂<0 **дев-чић** м младунче деве.

БЕЗ СДГ: ДЕВЕНДЕЛ (тур. devam)³³⁹

девендел м покр. у изразу: од девендела одвајкада, од Кулина бана.

СДГ: ДЕВЕР (тур. devir)

ТО: девер-

0 **девер** м покр. мука, нужда, кубурење.

1₁<0 **девер-ати**, -ам импф. живети тешким животом, кубурити: радити с муком.³⁴⁰

БЕЗ СДГ: ДЕВЛЕТ (довлет) (тур. devlet)

девлет м 1. ист. царство, држава; царска власт, султанова власт. 2. покр. срећа, благостање.

БЕЗ СДГ: ДЕВШИРМА³⁴¹ (тур. devşirme)

девширма ж ист. данак у крви.

СДГ: ДЕГЕНЕК (тур. deĝnek)

ТО: дегенек-

0 **дегенек** м заст. батина, шиба; ударац батином.

1₁<0 **дегенеч-ити**, -им импф. ударати дегенеком, батинати, тући.³⁴²

СДГ: ДЕЖМЕК (тур. deşmek)

ТО: дежмек-

0 **дежмек** м онизак а zdeпаст човек.

1₁<0 **дежмек-ав**, -а, -о који је омален а дебео, zdeпаст, дежмекаст.

³³⁹ П. Скок (1: 397) наводи да је од тур. *develden* „од среће” али ова реч није забележена у турским речницима. М. Носић (2005) је доводи у везу са *devat*, трајање. Мишљења смо да би се могло довести у везу са тур. *evvelden*, некад, раније, давно, пошто у српском језику постоји и *евендел* у истом значењу.

³⁴⁰ *издеверати*.

³⁴¹ Историзам *девширма* забележен је само код Носића (2005).

³⁴² *издегенечити*.

2₁<1₁ **дежмекав-ко** м дежмек, дежмекаст човек.
2₂<1₁ **дежмекав-ост** ж особина онога који је дежмекав.
1₂<0 **дежмек-аст**, -а, -о → дежмекав.

БЕЗ СДГ: ДЕКИКА (тур. *dakika*)

декика ж покр. часак, тренутак, минут(а).

СДГ: ДЕЛИ³⁴³ (тур. *deli*)

ТО: дел-

0 **дели** прид. непром. храбар, смео, силовит; у нар. песмама употребљава се као саставни део имена: дели-Марко; дели-Радивоје.

1₁<0 **дел-ија** м и ж (ген. мн. делија) 1. војник у турској војсци. 2. фиг. јунак. 3. здрава, једра и наочита особа.

3₁<2₁ **делија-ње** с гл. им. ← делијати.

2₁<1₁ **делиј-ати**, -ам импф. показивати се као делија.

2₂<1₁ **делиј-ин**, -а, -о који припада делији.

3₁<2₂ **делијин-ски**, -а, -о заст. → делијски.

2₃<1₁ **делиј-ски**, -а, -о који се односи на делије.

3₂<2₃ **делијски*** прил. на делијски начин, као делија: ~ јахати.

1₂<0 **дели-баша** м заповедник делија.

2₄<1₂ **делибаш-ин**, -а, -о који припада делибаши.

СДГ: ДЕМБЕЛ (тур. *tembel*)

ТО: дембел-, дембелан

0 **дембел/0₁ дембелан** м лења особа, ленштина, лењивац, нерадник; готован.

1₁<0 **дембел-ана** ж често у изразу: **земља** ~ измишљена земља у којој тече мед и млеко, у којој се не мора ништа радити.

1₂<0₁ **дембелан-ски***, -а, -о који се односи на дембелане, дембелски.

1₃<0 **дембел-ија** ж често у изразу: **земља** ~ измишљена земља у којој тече мед и млеко, у којој се не мора ништа радити.

2₁<1₄ **дембелиса-ње** с гл. им. ← дембелисати.

1₄<0 **дембел-исати**, -ишем импф. живети као дембел, ленчарити.³⁴⁴

1₅<0 **дембел-ити**, -им импф. → дембелисати.

1₆<0 **дембел-ски**, -а, -о који се односи на дембеле.

2₂<1₆ **дембелски*** прил. на дембелски начин, као дембел, готовански: ~ живети.

1₇<0 **дембел-ство** с својство дембела, леност; дембелисање.

БЕЗ СДГ: ДЕМЕ (тур. *demet*)

деме, -ета с покр. нарамак, сноп, свежањ, време.

БЕЗ СДГ: ДЕМЕК (тур. *demek*)

демек прил. покр. дакле, што се каже.

СДГ: ДЕМИР (тур. *demir*)

³⁴³ У турском језику дели има следећа значења:

deli 1. луд, умоболан, умно поремећен, безуман. 2. разјарен; буран, узбуркан, жесток (о животињи, о осећањима и сл.). 3. луд за киме, чиме, претерано склон коме, чему, који је изгубио главу за ким, за чим.

³⁴⁴ *издембелисати*.

ТО: демир-

0 **демир** м покр. 1. гвожђе, железо. 2. гвоздена, железна или дрвена прозорска решетка. 3. (у атрибутој служби) гвозден, железан.

1₁<0 **демир-ли**³⁴⁵ прид. непром. 1. гвозден, железан. 2. који је обложен решеткама: ~ пендер.
1₂<0 **демир-лија** у изразу: **тепсија** ~ метална тепсија, тава.

С1₁<0 **демир-трава** ж бот. врста биљке из породице жабљака, очобајка *Thalictrum*, *T. minus*.

СДГ: ДЕЊАК (тур. denk)

ТО: денк-, дењ-

0 **дењак**, -њка м омот, завежљај, свежањ, бала.

1₁<0 **дењ-ани**, -а, -о који се односи на дењке, који је у дењковима, свежњима, балама: ~ роба.

1₂<0 **дењ-чић/дењ-чић** м дем. ← дењак.

БЕЗ СДГ: ДЕРА³⁴⁶

дера ж покр. 1. а. рупа. б. проваљено место у огради, плоту, струга. 2. тор за овце.

СДГ: ДЕРВИШ (тур. derviş)

ТО: дервиш-

0 **дервиш** м 1. муслимански редовник, калуђер. 2. заст. направа од железа, гвожђа у облику шила који употребљавају чизмари, опанчари и крзнари.

1₁<0 **дервиш-ев**, -а, -о који припада дервишу.

1₂<0 **дервиш-ина** м аугм. и пеј. ← дервиш.

1₃<0 **дервиш-ки**, -а, -о који се односи на дервише.

1₄<0 **дервиш-тво*** с дервишко верско учење, дервишка религија.

БЕЗ СДГ: ДЕРМАН (тур. derman)

дерман м покр. лек, спас, помоћ.

СДГ: ДЕРНЕК (тур. dernek)

ТО: дернек-

0 **дернек** м покр. сајам, вашар, сабор.

1₁<0 **дернек-ки**, -а, -о који се односи на дернек: ~ бука.

СДГ: ДЕРТ (тур. dert)

ТО: дерт-

0 **дерт** м јад, туга, брига.

1₁<0 **дерт-ли**³⁴⁷ прид. непром. брижан, жалостан.

БЕЗ СДГ: ДЕФ (тур. def)

³⁴⁵ тур. demirli.

³⁴⁶ Шкаљић (1973) наводи *дера* у значењу потока, што и одговара значењу турског етимона *dere*, док *дера* коју наводи *Речник МС* као турцизам вероватно има везе са глаголом *дерати*.

³⁴⁷ тур. dertli.

деф м музички инструмент с напетом кожом само с једне стране по којој се удара дланом, даире, тамбурин.

СДГ: ДИБА (тур. diba)

ТО: диб-

0 **диба** ж покр. = дива свилена тканина, проткана златним и сребрним жицама, брокат.
1₁<0 **диб-етли** прил. непром. начињен од дибе.

БЕЗ СДГ: ДИБИДУЗ/ДИБИДУС (тур. dibidüz)³⁴⁸

дибидуз/дибидус прил. разг. сасвим, потпуно.

СДГ: ДИВ (тур. dev)

ТО: див-

0 **див** м (мн. дивови и диви) 1. мит. биће људског обличја и наднаравне, натприродне величине и снаге, горостас, цин. 2. а. човек врло великог узраста и снаге, људина. б. фиг. онај који се истиче над другима својим особинама или делима. 3. објекат големих размера, изузетно великог потенцијала и значења.

1₁<0 **див-ов**, -а, -о који припада диву.

1₂<0 **див-овски**, -а, -о = дивски који је попут дива, необично велик, голем.

2₁<1₂ **дивовски** прил. = дивски на дивовски, дивски начин, као див.

1₃<0 **див-ски**, -а, -о = дивовски.

СДГ: ДИВАН (тур. divan)³⁴⁹

ТО: диван-

0 **диван** м 1. ист. царско или везирско веће (у некадашњој Турској и другим источним земљама), већница; скупштинска сала, двор владара, великог везира; царски престо. 2. а. разговор. б. село момака и девојака. 3. почиваљка налик на канабе, кауч, софа, отоман.

1₁<0 **диван-а** (дихвана) ж 1. диван (2а). 2. = диванхана.

1₂<0 **диван-ана** (дихванана) ж = диванхана.

1₃<0 **диван-ија** ж и м сулуд, блесав човек, блесан.

1₄<0 **диван-ити**, -им импф. говорити, разговарати; ћаскати.

1₅<0 **диван-кати**, -ам импф. дем. ← диванити.

1₆<0 **диван-ски**, -а, -о који се односи на диван (1).

1₇<0 **диван-хана**³⁵⁰ ж = дивана, диванана а. пространа просторија на кату, спрату, у старим босанским кућама, намењена састанцима, договорима и пушењу. б. доклат, трем, затворен дрвеним решеткама.

1₈<0 **диван-чић** м дем. ← диван.

1₉<0 **диван-чија** м 1. онај који суделује, учествује у дивану (2). 2. разговоран човек.

2₁<1₄ **дивање-ње** с гл. им. ← диванити.

ПР1₁<1₄ **за-диванити се**, -им се пф. покр. запричати се.

ПР1₂<1₄ **из-диванити**, -им пф. I. изрећи, изговорити. II. ~ се диванећи изговорити се.

³⁴⁸ У питању је апсолутни суперлатив од тур. *düz* (в. Петровић 2012: 112–113). С. Ђинђић (1974: 115) истиче како је погрешно код тумачења етимологије давати по сваку цену данашњи фонетски лик као што је то учинио Шкаљић (1973) (тур. *dübedüz*), јер је ова лексема усвојена из турског са истим фонетским ликом (*dibidüz*) какав и данас постоји у говорима Анадолије.

³⁴⁹ Постојећа значења у стандардном турском језику: **divan** 1. *ист.* министарско веће, државни савет. 2. *књиж.* диван (сабрани стихови једног песника), збирка песама. 3. диван, софа, кауч. 4. *фиг.* скупштина, парламент.

³⁵⁰ тур. *divanhane*.

ПР₁₃<1₄ **на-диванити се**, -им се пф. издовољити се, наситити се диванећи, напричати се.
ПР₁₄<1₄ **про-диванити**, -им пф. I. провести неко време у разговору, поразговарати. II. ~ се уз повр. међусобно се поразговарати.
ПР₁₅<1₄ **по-диванити (се)**, -им (се) пф. поразговорити се.

С₁<0 **диван-кабаница** ж заст. дугачка, пространа кабаница.

БЕЗ СДГ: ДИВА

дива ж покр. = диба.

БЕЗ СДГ: ДИВИТ (тип. divit)

дивит м заст. кутија са стварима за писање; мастионица, писаћи прибор.

БЕЗ СДГ: ДИЗ/ДИЗА/ДИЗИЈА (тип. dizi)

диз м/диза/дизија ж покр. оно што је повезано у једанред, низ(а), ниска.

БЕЗ СДГ: ДИЗГА (тип. dizge)

дизга ж покр. крајак, одрезак чохе или сукна.

СДГ: ДИЗГИН (диздум) (тип. dizgin)

ТО: дизгин-

0 **дизгин** м каиш, узде које се држе у рукама кад се управља коњима, поводац, вођица. Изр. **држати дизгине у (својим) рукама** управљати нечим, имати власт, контролу над нечим; **(ис)пустити, пуштати дизгине (из руку)** (из)губити власт, утицај; **попустити, попуштати** у строгости, стези; **притегнути, притезати, стегнути, стезати дизгине** строго, оштро поступити, поступати према некоме, завести, заводити строгу дисциплину; **узети дизгине (у своје руке)** узети управу, завладати.

1₁<0 **дизгин-ати**, -ам импф. управљати држећи дизгине; **фиг. управљати, владати** чим грубо, самовољно, наметати своју вољу (коме).

СДГ: ДИЗДАР (тип. dizdar)

ТО: диздар-

0 **диздар** м ист. заповедник тврђаве, чувар тврђавских врата.

1₁<0 **диздар-ац**, -рца м дем. ← диздар.

1₂<0 **диздар-ев**, -а, -о = диздаров који припада диздару.

2₁<1₂ **диздарев-ица** ж = диздаровица жена диздарева.

1₃<0 **диздар-ка** ж = диздаровица жена диздарева.

1₄<0 **диздар-ов**, -а, -о = диздарев.

2₂<1₄ **диздаров-ица** ж = диздаревица.

1₅<0 **диздар-ски**, -а, -о који се односи на диздаре.

БЕЗ СДГ: ДИЗДУМ

диздум м покр. → дизгин.

БЕЗ СДГ: ДИЗ/ДИЗА/ДИЗИЈА (тип. dizi)

диз м/диза ж/дизија ж покр. оно што је повезано у један ред, низ(а), ниска.

БЕЗ СДГ: ДИЗЛУКЕ/ДИЗЛУЦИ (тур. dizlik)

дизлуке, дизлука ж мн. и **дизлуци**, дизлука м мн. покр. доколенице од сукна.

БЕЗ СДГ: ДИКЛИ (тур. dikili)

дикли покр. 1. прид. непром. поносит, дичан, пркосан. 2. прил. дично.

СДГ: ДИЛБЕР (тур. dilber)

ТО: дилбер-

0 **дилбер** м разг. 1. драган, љубавник. 2. (у атрибутој служби уз именице ж. рода) непром. лепа: дилбер-девојка, дилбер-Злата, дилбер-Фата.

1₁<0 **дилбер-ика** ж нар. песн. дилберка.

1₂<0 **дилбер-ка** ж драгана, љубавница.

1₃<0 **дилбер-че**, -ета с дем. и хип. ← дилбер (мушко и женско).

1₄<0 **дилбер-чић** м дем. и хип. ← дилбер (мушко и женско).

БЕЗ СДГ: ДИЛЧИК (тур. dilcik)

дилчик м покр. 1. држак на преслици. 2. полуга на кантару.

СДГ: ДИМИЈЕ (тур. dimi)

ТО: димиј-, димлиј-

0 **димије/0₁ димлије** ж мн. 1. део муслиманске женске одеће, сличне шалварама набраним и стегнутим око чланака. 2. део мушке народне одеће, сукнене панталоне са широким ногавицама суженим испод колена.

1₁<0 **димиј-алук** м платно од којег се праве димије; комад тог платна.

1₂<0 **димиј-ице** ж мн. дем. ← димије.

1₃<0₁ **димлиј-аш** м заст. онај који носи димлије, димије; фиг. онај који живи у граду.

БЕЗ СДГ: ДИМИШКИЊА

димишкиња ж → демескиња.

СДГ: ДИН (тур. din)

ТО: дин-

0 **дин** м покр. вера (најчешће исламска).

1₁<0 **дин-ов**, -а, -о који припада дину, вери.

1₂<0 **дин-ски**, -а, -о који се односи на дин, на веру, ислам.

С1₁<0 **дин-душман(ин)** м непријатељ вере; главни противник и крвни, смртни непријатељ; исп. душман(ин).

БЕЗ СДГ: ДИРЕК (тур. direk)

дирек м стуб, ступац.

БЕЗ СДГ: ДИРИНЧИТИ/ДИРИНЦИТИ³⁵¹ (тур. didinmek)³⁵²

³⁵¹ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*.

³⁵² Шкаљић (1973) наводи чини се сумњиву етимологију, тур. der genc. Мислимо да је пре од *didinmek* тешко радити, напрезати се, мучити се, диринчити, црнчити.

диринчити/диринцити, -им импф. вршити тешке послове, напорно радити.

БЕЗ СДГ: ДИХВАНА/ДИХВАНАНА

дихвана/дихванана ж → дивана, диванана (под диван).

СДГ: ДИШЕР (тур. dışarı)

ТО: дишер-

0 **дишер** узв. покр. ван, напоље.

1₁<0 **дишер-исати**, -ишем пф. и импф. (ис)терати кога напоље рекавши му „дишер”.

БЕЗ СДГ: ДОВА (тур. dua)

дова ж молитва.

БЕЗ СДГ: ДОВЛЕТ³⁵³ (тур. devlet)

довлет м 1. → девлет. 2. част, поштовање.

БЕЗ СДГ: ДОГАН (тур. doğan)

доган м покр. врста сокола којим се некад ловило.

БЕЗ СДГ: ДОЗЛУЦИ (тур. dizlik)

дозлуци, **дозлука** м мн. покр. доколенице; исп. тозлуци.

БЕЗ СДГ: ДОКУНДИСАТИ (тур. dokunmak)

докундисати, -ишем пф. покр. додијати, досадити.

СДГ: ДОЛАМА (тур. dolama)

ТО: долам-

0³⁵⁴ **долама** ж мушка или женска горња одећа, обично с рукавима, дуга до испод колена.

1₁<0 **долам-етина** ж = доламчина аугм. и пеј. ← долама.

1₂<0 **долам-ица** ж дем. ← долама.

1₃<0 **долам-чина** ж = доламетина.

СДГ: ДОЛАП (долаф) (тур. dolap)

ТО: долап-

0 **долап** м 1. врста уређаја за наводњавање земљишта који се састоји од већег дрвеног точка (по чијем су ободу окачене ведрице) који окреће нека домаћа запрежна животиња, обично коњ. 2. заст. покр. орман (обично узидан), шкриња.

1₁<0 **долап-ак**, -пка м дем. ← долап.

1₂<0 **долап-ић** м дем. ← долап.

1₃<0 **долап-ски**, -а, -о који се односи на долапе, који припада долапу: ~ врата.

1₄<0 **долап-чић*** м дем. и хип. ← долап.

³⁵³ Шкаљић (1973) бележи само облик *девлет*.

³⁵⁴ Аугментативи и деминутиви су део секундарног лексичког фонда и њихово постојање указује да је *долама* била жива реч.

БЕЗ СДГ: ДОЛАФ

долаф м → долап.

СДГ: ДОЛИЈА (тур. *dolu*)

ТО: *доли-*

0 долија ж покр. чаша којом се напија здравица.

1₁<0 доли-баша м покр. човек који на свечаним гозбама седи у прочељу стола и управља здравицама.

2₁<1₁ долибаш-ин, -а, -о који припада долибашаи.

2₂<1₁ долибаш-ити, -им импф. бити долибаша.

СДГ: ДОЛМА (тур. *dolma*)

ТО: *долм-*

0 долма ж 1. а. кув. покр. надев од исецкана меса и риже, пиринча за пуњење поврћа (паприка, тиквица, парадајза и сл.) и јело начињено с таквим надевом. б. врста бундеве за кување. в. бабура паприка. 2. насип. 3. археол. келтски надгробни споменик, долмен.

1₁<0 долм-ача ж покр. крупна паприка, бабура (за пуњење месом).

1₂<0 долм-ити, -им пф. справљати и надевати долму (1в).

ПРС1₁<0 за-долм-ити, -им пф. подићи долму, насип, загатити.

ПР1₁<1₂ на-долмити, -им пф. покр. 1. напунити надевом; исп. долма (1а). фиг. задовољити кога дајући му што, надавати.³⁵⁵

БЕЗ СДГ: ДОМАЗЛУК³⁵⁶ (тур. *damızlık*)³⁵⁷

домазлук м покр. 1. домаћинство, домаће господарство. 2. испасиште где се пушта стока, благо. 3. део стоке који се не продаје, који остаје за запат.

БЕЗ СДГ: ДОМБАК (тур. *don bağı*)

домбак м покр. свитњак, учкур од гаћа, шалвара и др.

БЕЗ СДГ: ДОМУЗ (тур. *domuz*)

домуз м покр. 1. свиња, прасац, крмак. 2. коњска болест на слезини, бедреница антрах.³⁵⁸

СДГ: ДОРАН

ТО: *дор-*

0 доран м → дорат.

1₁<0 дор-аст, -а, -о → доратаст.

СДГ: ДОРАТ (доран) (тур. *doru at*)

³⁵⁵ *издолмити*.

³⁵⁶ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*.

³⁵⁷ Основну реч *damız* не бележи турски језик.

³⁵⁸ Шкаљић (1973) не бележи друго значење лексеме *домуз*. *Речник МС* их раздваја и даје у виду хомонимних лексема. Интересантно је и то да *Речник САНУ* бележи и погрдно значење *тердоглава и неуљудна особа, грубијан*. У овом погрдном значењу користи се и у савременом турском језику.

ТО: *дорат-*

0 **дорат** м коњ тамнориђе боје.³⁵⁹

1₁<0 **дорат-аст** (дораств), -а, -о тамнориђ (о коњу).

1₂<0 **дорат-ина** м аугм. и пеј. ← дорат.

1₃<0 **дорат-ић*** м дем. и хип. ← дорат.

1₄<0 **дорат-ов**, -а, -о који припада дорату.

1₅<0 **дора-че**, -ета с млад доратаст коњ.

1₆<0 **дора-чић** м дем. ← дорат.

БЕЗ СДГ: ДОРЋОЛ³⁶⁰ (тур. *dört yol*, место где се састају четири пута нема)

дорћол м 1. раскрсница, раскршће. 2. (Дорћол) стари део Београда близу Дунава.

БЕЗ СДГ: ДОСЛУК (тур. *dostluk*)

дослук м дослух.³⁶¹

дослух м тајни договор, скривена повезаност, веза уопште, пријатељство.

БЕЗ СДГ: ДОСТ (тур. *dost*)

дост и **дост**, доста м покр. пријатељ.

СДГ: ДРАМ (тур. *dirhem*)

ТО: *драм-*

0 **драм** м заст. а. некадашња турска мера за тежину (четиристоти део оке, око 3 g). б. фиг. врло мала количина нечега, мрвица, трун: немати ни драма соли. Изр. **измерити на** ~ врло тачно измерити; **мерити (нешто) на драмове** шкртарити; цепидлачити; **хранити се на драмове** хранити се врло оскудно.³⁶²

1₁<0 **драм-лија**³⁶³ ж врста сачме.

1₂<0 **драм-њак** м → драмлија.

БЕЗ СДГ: ДРАНГУЛИЈА³⁶⁴ (тур. *dirhemli gururlu*)

дрангулија ж (обично у мн.) 1. предмет (обично мали) без вредности, ситна безвредна ствар; ситница, која обично служи као украс; јефтине накит, ђинђува: вашарске дрангулије. 2. безначајна ствар, тричарија, глупост: преклапати о дрангулијама.

БЕЗ СДГ: ДРАНЧИТИ (тур. *dilenmek*)

дранчити, -им импф. покр. просјачити.

³⁵⁹ Известан је број презимена творбено мотивисаних овом бојом коња: *Доран, Дорат, Дорина, Дорота, Дорчић* (Ђинђић М. 2009а: 244–245).

³⁶⁰ Ову лексему не бележи *Речник САНУ*. Дефиниција је преузета из Клајн-Шипка (2006).

³⁶¹ Интересантно је да *Речник САНУ* упућује *дослух* на *дослук*: **дослух** м 1. в. дослук. 2. (обично пеј.) тајне везе, тајна сарадња, шуровање. *Дослук* је у *Речнику САНУ* дефинисан као: **дослук** м (тур. *dostluk*) 1. пријатељски односи, пријатељство. 2. договор, саветовање; споразум. 3. в. дослух (2).

³⁶² Изрази се могу сматрати домаћим фразеологизмима, јер их не бележи турски језик. *ТС* бележи само један фразеологизам под одредницом *dirhem*: **dirhemle söylemek/konuşmak** говорити јако мало или споро. Лексема *dirhem* оквалификована је као застарела.

³⁶³ тур. *dirhemli*.

³⁶⁴ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

БЕЗ СДГ: ДУБАРА (тур. *dubara*)

дубара ж покр. 1. подвала, варка. 2. двоструко два (израз у игри табле и домина).³⁶⁵

БЕЗ СДГ: ДУБЛЕК

дублек м покр. → дулек.

БЕЗ СДГ: ДУВАК (тур. *duvak*)

дувак, -а и -вка етн. м копрена којом се невеста при свадби покрива преко лица, вео.

СДГ: ДУВАН (духан) (тур. *duhan*)³⁶⁶

ТО: *дуван-*

0 **дуван** (духан) м а. биљка из пор. помоћница у чијем лишћу има никотина *Nicotiana tabacum*. б. исушено и танко изрезано у исецкано лишће исте биљке које се употребљава за пушење, жвакање или шмркање. Изр. **не вреди ни луле дувана** не вреди ништа.

1₁<0 **дуван-ити**, -им (духанити) импф. I. 1. пушити дуван. 2. снабдевати кога дуваном. II. ~ се = духанити се снабдевати се дуваном.

1₂<0 **дуван-иште** (духаниште) с место где је био посађен дуван.

1₃<0 **дуван-ски**, -а, -о који се односи на дуван.

1₄<0 **дуван-чина** ж аугм. и пеј. ← дуван.

1₅<0 **дуван-џија** (духанџија) м 1. продавац дувана. 2. страстан пушач дувана.

2₁<1₅ **дуванџиј-ка** (духанџијка) ж 1. продавачица дувана. 2. жена дуванџије (1).

2₂<1₅ **дуванџиј-ски*** (духанџијски) -а, -о који се односи на дуванџије, на духанџије.

2₃<1₅ **дуванџи-ика** ж → дуванџијка.

2₄<1₅ **дуванџи-иница** (духанџиница) ж дућан, радња где се продаје дуван.

1₆<0 **дувањ-ара** (духањара) ж врећица или кутија за дуван.

2₅<1₁ **дување-ње** с гл. им. ← дуванити.

ПР1₁<1₁ **за-дуванити** (задуханити), -им пф. 1. почети дуванити, почети пушити, одати се пушењу. 2. испунити дуванским мирисом или димом од дувана: ~ собу.³⁶⁷

С1₁<0 **дуван-кеса** (духанкеса) ж кеса за дуван.

СДГ: ДУВАР (тур. *duvar*)

ТО: *дувар-*

0 **дувар** м покр.³⁶⁸ зид. Изр. **дотерати, догурати кога (цара) до дуvara**³⁶⁹ довести некога у безизлазан положај; **ударити главом о** ~ силом хтети учинити оно што је немогуће, узалудно се напрезати.

³⁶⁵ У *ТС* лексема *dubara* има иста значења као и у српском, с тим што је примарно значење у турском оно које је у српском секундарно.

³⁶⁶ Арабизам *duhan* одавно је потиснута лексемом *tütün* из турског језика. А. Тице (2000: 658) наводи извор из 16. века као потврду.

³⁶⁷ *издуванити, надуванити.*

³⁶⁸ У *РСЈ* код одреднице *дувар* изостаје навођење квалификатора.

³⁶⁹ Овај фразеологизам се врло учестало користи, док је турцизам *дувар* као главна компонента израза застарео, односно припада пасивном лексичком фонду. Захваљујући фразеологизму овај и слични турцизми настављају да живе у језику. Изрази не мењају своју структуру, а значење се открива уз помоћ контекста. На примеру овог израза види се како значење може да буде преобликовано, да се не остварује преко појединачних значења. На основу анкете спроведене међу студентима прве године Учитељског факултета у Београду добијени су интересантни одговори у вези са питањем шта значи реч *дувар*? Издвојили смо интересантне

1₁<0 **дувар-ина** ж покр. аугм. и пеј. ← дувар.
1₂<0 **дувар-ски**, -а, -о који се односи на дувар: ~ сат.

СДГ: ДУГМЕ (тип. *düğme*)

ТО: *дугм-*, *дугмет-*

0 **дугме**, -ета с (мн. дугмета) 1. предмет (обично округло) од кости, метала и сл. који служи за закопчавање одеће и др., пуце. 2. направа слична дугмету на разним електричним апаратима и инсталацијама (на звонцету, аутоматима), на хармоници и сл. Изр. **кум није** ~ кумство треба ценити, поштовати.

1₁<0 **дугм-ад** ж зб. им. ← дугме.
1₂<0 **дугм-аст**, -а, -о који је налик на дугме.
1₃<0 **дугм-енце**, -енца и -енцета с дем. ← дугме.
1₄<0 **дугмет-ар** м онај који прави дугмета.
1₅<0 **дугмет-ара** ж хармоника на дугмета.
1₆<0 **дугм-ешце**, -ешца и -ешцета с дем. ← дугме.
1₇<0 **дугм-ић** м а. дем. ← дугме. б. мн. врста дечје игре.

СДГ; ДУД (тип. *dud*)

ТО: *дуд-*

0 **дуд**, дуда м (мн. дудови, ген. дудова) бот. листопадно дрво и његов плод, мурва Могав: бели ~ , црни ~ , јапански ~ . Изр. **на дуд** каже се кад се нешто потпуно занемарује: ни бриге, ништа.

1₁<0 **дуд-а** ж покр. → дуд.
1₂<0 **дуд-ар** м онај који гаји дудове.
1₃<0 **дуд-ара** ж 1. → дудињак. 2. = дудовача ракија од дудовог плода.
1₄<0 **дуд-аст**, -а, -о који је као дуд, који има одлике дуда.
1₅<0 **дуд-аш** м = дудар.
1₆<0 **дуд-ика** ж бот. кукута.
1₇<0 **дуд-иња** ж = дудињка плод од дуда, мурве.
2₁<1₇ **дудињ-ак** м место где су посађени дудови, дудов гај.
2₂<1₇ **дудињ-ар** м место где су посађени дудови, дудов гај.
2₃<1₇ **дудињ-аст**, -а, -о који има облик дудиње.
2₄<1₇ **дудињ-и**, -а, -е који је боје дудиња.
2₅<1₇ **дудињ-ка** ж = дудиња.
1₈<0 **дуд-ић** м дем. ← дуд; млади дуд.
1₉<0 **дуд-ов**, -а, -о који припада дуду; који је од дудова дрвета: ~ лист, ~ дуга.
1₁₀<0 **дуд-овац**, -вца м врста мирисавог грождја.
1₁₁<0 **дуд-овача** ж = дудара (2).
2₆<1₉ **дудов-ина** ж дудово дрво.
1₁₂<0 **дуд-овље** зб. им. ← дуд.
2₇<1₉ **дудов-њак** м дудињак.

С₁<0 **дуд-о-ред** м ред, алеја дудова.

СДГ; ДУДУК (тип. *düdük*)

ТО: *дудук-*

одговоре који указују на то да су испитаници асоцијативно повезивали ову лексему искључиво са изразом *дотерати, догурати кога (цара) до дуvara*, као вишелексемном споју целовитог значења, али без знања о изолованом значењу лексеме дувар. Наводимо неке од одговора: *крај, до краја, дно, ћошак, кревет, ивица, крај пута, прозор, до дна, праг, друм, кревет, ветар, сиромаштво, пањ*.

0 дудук м 1. врста пастирске свирале. 2. дудукање, свирање. 3. подр. глуп, ограничен човек, глупак. Изр. **глуп као** ~ јако глуп. **дувати у један (исти)** ~ исто, једнако мислити као и неко други; **спавати као** ~ спавати мирно, тврдо.

2₁<1₁ **дудука-ње** с гл. им. ← дудукати.

1₁<0 **дудук-ати**, дудучем импф. свирати у дудук.

1₂<0 **дудук-аш** м онај који свира у дудук.

1₃<0 **дудук-нути***, -нем пф. свирнути у дудук.

ПР1₁<1₁ **за-дудукати**, -удучем пф. почети дудукати, почети свирати уз дудук.³⁷⁰

ПРС1₁<0 **у-дудуц-ити се**, -им се пф. постати, бити као дудук; укочити се, укипити се.

БЕЗ СДГ: ДУЈИСАТИ³⁷¹ (према тур. *duymak*) **сазнавати; осетити; приметити, опажати**)

дујисати се, -ишем се пф. покр. досетити се, сетити се.

БЕЗ СДГ: ДУЛВЕДУ³⁷²

дулведу у изразу: ни у дулведу кад ко не слуша што му се говори.

СДГ: ДУЛЕК (дублек) (тур. dölek)

ТО: дулек-

0 **дулек** м бот. бундева, тиква.

1₁<0 **дулек-аст**, -а, -о који је као дулек.

1₂<0 **дулеч-њак** м пита од дулека, од бундева, бундевара.

БЕЗ СДГ: ДУЛУМ (тур. dönüm)

дулум м = дунум заст. мера за површину земљишта (10 ари).

БЕЗ СДГ: ДУМАН (тур. duman)

думан м покр. дим, магла, прашина.

СДГ: ДУМЕН (тур. dümen)

ТО: думен-

0 **думен** м покр. кормило.

1₁<0 **думен-исати**, -ишем импф. покр. управљати лађом, корманити.

1₂<0 **думен-ција**³⁷³ м покр. кормилар, крмар.

БЕЗ СДГ: ДУНДАР (тур. dümdar)

дундар м заст. гомила људи, чета војске.

СДГ: ДУНЂЕР/ДУНЂЕРИН (тур. dülger)

ТО: дунђер-, дунђерин-

³⁷⁰ *надудукати.*

³⁷¹ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973). Могуће је да је од тур. *duymak* *сазнавати; осетити; приметити, опажати.*

³⁷² Ову лексему не бележи Шкаљић (1973). П. Скок (1: 455) наводи као изванредно само део речи, тур. *ve*, у значењу *и.*

³⁷³ тур. *dümençi.*

0 **дунђер** /0₁ **дунђерин** м заст. дрводеља, тесар.
 1₁<0₁ **дунђерин-ов**, -а, -о који припада дунђерину.
 2₁<1₂ **дунђериса-ње** с гл. им. ← дунђерисати.
 1₂<0 **дунђер-исати**, -ишем импф. заст. радити дунђерски посао.³⁷⁴
 1₃<0 **дунђер-лук**³⁷⁵ м заст. дунђерски посао, дрводељски занат.
 1₄<0 **дунђер-ов**, -а, -о који припада дунђеру.
 1₅<0 **дунђер-ски**, -а, -о који се односи на дунђере.

БЕЗ

СДГ:

ДУНУМ

дунум м покр. = дулум.

СДГ: ДУЊАЛУК (тур. dünyalık)

ТО: дуњалук

0 **дуњалук** м покр. 1. а. овај свет, људи на земаљској кугли. б. људи једнога места, краја. 2. перина за покривање, дуња.

1₁<0 **дуњалуц-ки**, -а, -о који се односи на дуњалук.

БЕЗ СДГ: ДУР/ДУРА (тур. dur/dura)

дур/дура узв. покр. стани (узвикује се обично коњу да буде миран).

СДГ: ДУРБИН (тур. dürbün)

ТО: дурбин-

0 **дурбин** м справа за гледање, посматрање удаљених предмета који се простим оком виде слабо или никако, далекозор, доглед; телескоп. Изр. **спустити дурбин** попустити у захтевима; постати много скромнији.

1₁<0 **дурбин-ски***, -а, -о који се односи на дурбин.

СДГ: ДУСТАБАН (тур. düztaban)

ТО: дустабан-

0 **дустабан** м мед. раван табан, равно стопало, *pes planus*.

1₁<0 **дустабан-лија** м онај који има дустабан.

1₂<0 **дустабан-ски***, -а, -о који се односи на дустабане.

СДГ: ДУЋАН (dükkân)

ТО: дућан-

0 **дућан** м место или просторија где се што продаје или израђује, трговачка или занатска радња. Изр. **отворити** ~ почети трговати; **затворити** ~ престати трговати; оставити неки неуспели посао; **моја роба мој** ~ свако слободно располаже својим.

1₁<0 **дућан-ар** м → дућанџија.

1₂<0 **дућан-ац**, -нца м мали дућан.

1₃<0 **дућан-ић** м дем. ← дућан.

1₄<0 **дућан-ски**, -а, -о који се односи на дућан(е), који припада дућану или дућанима: ~ момак, ~ роба.

1₅<0 **дућан-че**, -ета с дем. ← дућан.

³⁷⁴ *издунђерисати*.

³⁷⁵ тур. *dülgerlik*.

1₆<0 **дућан-чић** м дем. ← дућан.
 1₇<0 **дућан-џија**³⁷⁶ м трговац у дућану, господар дућана.
 2₁<1₇ **дућанџиј-ин**, -а, -о који припада дућанџији.
 2₂<1₇ **дућанџиј-ица** м дем. и пеј. ← дућанџија.
 2₃<1₇ **дућанџиј-ка** ж а. трговкиња у дућану, господарица дућана. б. дућанџијина жена.
 2₄<1₇ **дућанџиј-ски**, -а, -о који се односи на дућанџије.

ПРс1₁<0 **за-дућан-ити се**, -им се пф. стећи дућан.

СДГ: ДУХАН³⁷⁷

ТО: духан-

0 **духан** м → дуван.
 1₁<0 **духан-ити**, -им импф. → I. дуванити. II. ~ се → дуванити се.
 1₂<0 **духан-иште** с → дуваниште.
 1₃<0 **духан-ски**, -а, -о који се односи на духан.
 1₄<0 **духан-џија** м → дуванџија.
 2₁<1₄ **духанџиј-ка** ж → дуванџијка.
 2₂<1₄ **духанџи-ка** ж → духанџијка.
 2₃<1₄ **духанџи-иница** ж → дуванџиница.
 1₅<0 **духањ-ара** ж → дувањара.
 2₄<1₁ **духање-ње** с гл. им ← духанити (се).

ПР1₁<1₁ **за-духанити**, -им пф. → задуванити.³⁷⁸

ПР1₂<1₁ **по-духанити**, -им пф. опскрбити, снабдети кога духаном.

С1₁<0 **духан-кеса** ж → дуванкеса.

СДГ: ДУШЕК (тур. döşek)

ТО: душек-

0 **душек** м а. дебља мека прошивена простирка за лежај испуњена различитим материјалом, еластичним опругама и др. б. (обично у нар. песмама) јастук на којем се седи. в. лежај у облику душека (а) (обично од гуме или импрегнираног платна) испуњен ваздухом, на коме се лежи на плажи или на води: гумени ~.
 1₁<0 **душек-лук** м орман у којем се дању држе душеци.
 1₂<0 **душец-ић*** м дем. и хип. ← душек.

БЕЗ СДГ: ДУШЕМА (тур. döşeme)

душема ж покр. простирка; дрвени лежај.

СДГ: ДУШМАН/ДУШМАНИН (тур. düşman)

ТО: душман-

0 **душман/0₁ душманин**, -а (мн. -ани) м онај који је с киме у завади, у непријатељству, онај који ради да некога упропасти, велики непријатељ.

1₁<0₁ **душманин-ов**, -а, -о који припада душманину.

1₂<0 **душман-ица** ж жена душман(ин).

³⁷⁶ тур. dükkâncı.

³⁷⁷ Наши речници изједначују *духан* и *дуван*. Ово је имало смисла на територији бивше државе, на схј говорном подручју. Данас се фонема *x* губи. Ми смо гнезда одвојили, а анкета је показала да је *дуван* једини облик у употреби и његово гнездо је пуније у односу на *духан*.

³⁷⁸ *издуханити*.

1₃<0 **душман-ка** ж жена душман(ин).
1₄<0 **душман-лук**³⁷⁹ м 1. непријатељство. 2. зб. непријатељи.
1₅<0 **душман-ов**, -а, -о који припада душману.
1₆<0 **душман-ски**, -а, -о који се односи на душмане, непријатељски, злочиначки, зликовачки.
2₁<1₆ **душмански** прил. на душмански начин, као душманин, крвнички.
1₇<0 **душман-ство*** м → душманлук.

ПРС1₁<0 **за-душман-ити се**, -им се пф. уз повр. постати један другом душманин.

СЛОВО Ћ

БЕЗ СДГ: ЂА (ђах) (тур. *gâh*)

ђа (удвојено ђа ... ђа) прил. час ... час, сад ... сад.

БЕЗ СДГ: ЂАВРК (тур. *gevrek*)

ђаврк м (мн. -врци) покр. велики комад хлеба.

БЕЗ СДГ: ЂАВУРИН

ђавурин м → ђаурин.

БЕЗ СДГ: ЂАИЗ (тур. *caiz*)

ђаиз прил. покр. слободно, допуштено.

СДГ: ЂАУР/ЂАУРИН (ђавурин) (тур. *gâvur*)

ТО: *ђаур-*

0 **ђаур/ђаурин** (мн. ђаури, ген. ђаура) м пеј. 1. име, назив који муслимани дају ономе који не припада муслиманској вери, неверник, хришћанин. 2. (у атрибутској служби) ђаурски.

1₁<0 **ђаур-ити**, -им импф. чинити ђауром.

1₂<0 **ђаур-ка** ж (дат. -ки) женска особа немуслиманске вере (за муслимане), хришћанка.

1₃<0 **ђаур-киња*** ж женска особа немуслиманске вере, неверница (за муслимане), хришћанка, каурка.

1₄<0 **ђаур-ски**, -а, -о који се односи на ђауре.

2₁<1₄ **ђаурски** прил. на ђаурски начин, као ђаур(ин).

2₂<1₅ **ђаурч-ад** ж зб. им. ← ђаурче.

1₅<0 **ђаур-че**, -ета с дем. ← ђаур; млад ђаур(ин); ђаурско дете.

БЕЗ СДГ: ЂАХ (тур. *gâh*)

ђах прил. покр. → ђа.

БЕЗ СДГ: ЂАХИЛ (тур. *cahil*)³⁸⁰

ђахил м покр. незналица.

БЕЗ СДГ: ЂЕБЕРДИСАТИ (тур. *gebermek*)

ђебердисати, -ишем пф. и импф. покр. липса(ва)ти, крепа(ва)ти.

³⁷⁹ тур. *düşmanlık*.

³⁸⁰ Шкаљић (1973) бележи само облик *махил*.

СДГ: ЂЕБРА (тур. gebre)

ТО: ђебр-

0 **ђебра** ж покр. врећица од козје длаке или каквог другог грубог ткања којом се чисти коњ; комад ткања од кострети.

1₁<0 **ђебр-ати**, -ам импф. 1. чистити ђебром. 2. фиг. приговарати, корити, псовати.

ПР1₁<1₁ **о-ђебрати**, -ам пф. очистити ђебром.³⁸¹

БЕЗ СДГ: ЂЕВЂИР (тур. kevgir)

ђевђир м покр. кухињска посуда за цеђење, цедило, цедиљка.

СДГ: ЂЕВРЕК (тур. gevrek)

ТО: ђеврек-

0 **ђеврек** м 1. врста пекарског пецива у облику венчића. 2. покр. свитак од мараме или крпа који се ставља кад се на глави носи терет.

1₁<0 **ђеверг-ија**³⁸² м онај који прави или продаје ђевреке.

1₂<0 **ђеверг-ић*** м дем. и хип. ← ђеврек.

БЕЗ СДГ: ЂЕИСИЈА (тур. giysi)

ђеисија ж покр. одећа, особито празничка, свечана.

БЕЗ СДГ: ЂЕЗАПЛУК³⁸³

ђезапрук м бот. покр. биљка из пор. главочика *Crepis foetida*.

БЕЗ СДГ: ЂЕЗВА

ђезва ж → цезва.

БЕЗ СДГ: ЂЕЗИЈА (тур. gezi)

ђезија ж покр. врста свилене тканине.

БЕЗ СДГ: ЂЕЛ(А) (тур. gel)

ђел(а) узв. покр. хајде, дођи.

БЕЗ СДГ: ЂЕМ (тур. gem)

ђем м гвоздена жвала која се ставља коњу у уста, а за коју је с оба краја причвршћена узда. Изр. **скинути ~ са зуба** ослободити се, рећи слободно своје мишљење; **узети ~ на зуб** озбиљно се прихватити посла (попут коња који вуче, иако га узде стежу).

СДГ: ЂЕМИЈА (тур. gemi)

ТО: ђемиј-

³⁸¹ *и ж ђебрати.*

³⁸² тур. *gevrekçi.*

³⁸³ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973). М. Носић (2005) је етимолошки доводи у везу са *ђезан* (тур. *kezzar*), азотна киселина.

0 **ђемија** ж заст. већи трговачки или ратни брод, лађа.

1₁<0 **ђемиј-ица** ж дем. ← ђемија.

1₂<0 **ђеми-ица**³⁸⁴ м покр. бродар, лађар.

БЕЗ СДГ: ЂЕНЂЕР (тур. *genger?*)³⁸⁵

ђењер м покр. путо, сапон (што се ставља коњу на паши).

БЕЗ СДГ: ЂЕНЕ ЂЕНЕ (тур. *gene gene*)

ђење-ђење прил. разг.³⁸⁶ још-још, још и којекако, колико-толико, може се поднети.

СДГ: ЂЕРАМ³⁸⁷ (тур. *germe*)

ТО: ђерм-

0 **ђерам**, -рма м 1. полуга за коју се веже кабао, канта за извлачење воде из бунара; бунар с таквом полугом. 2. а. полуга на ваги, теразијама. б. полуга код великих дизалица у лукама, пристаништима. 3. брана, брља, пречница преко друма пред улазом у град где се плаћа трошарина, рампа. Изр. **платити** ~ платити трошарину при улазу у град на градској митници, малти.

1₁<0. **ђерм-ац**, -мца м дем. ← ђерам.

СДГ: ЂЕРДАН (гердан) (тур. *gerdan*)

ТО: ђердан-

0 **ђердан** м огрлица од зрнаца (стаклених, бисерних и сл.), (полу)драгог камења и др.

1₁<0 **ђердан-ац**, -анца м дем. ← ђердан: девојкин ~.

1₂<0 **ђердан-ић** м дем. ← ђердан.

1₃<0 **ђердан-ски***, -а, -о који се односи на ђердан: ~ ниска.

1₄<0 **ђердан-чић** м дем. ← ђердан.

СДГ: ЂЕРДАП (тур. *girdap*)

ТО: ђердап-

0 **ђердап** м брзица, брзак.

1₁<0 **ђердап-ски**, -а, -о који припада ђердапу или се на њега односи.

БЕЗ СДГ: ЂЕРДЕК (тур. *gerdek*)

ђердек м покр. 1. ложница у којој спавају младенци прве брачне ноћи, брачна ложница уопште. 2. прва брачна ноћ.

СДГ: ЂЕРЂЕВ/ЂЕРЂЕФ (тур. *gergef*)

ТО: ђерђеф-

0 **ђерђеф/ђерђеф** м оквир у коме се учвршћује затегнуто платно за везење; само то платно с оквиром заједно.

1₁<0 **ђерђеф-ић** м дем. ← ђерђеф.

1₂<0 **ђерђеф-чић** м дем. ← ђерђеф.

³⁸⁴ тур. *gemici*.

³⁸⁵ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973). М. Носић (2005) наводи сумњиви етимон *genger*.

³⁸⁶ Уз прилог *ђење-ђење* навели смо квалификатор разг., јер у *Корпусу* не постоји потврда за ову лексему.

³⁸⁷ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

БЕЗ СДГ: ЂЕРЗ (тур. gürz)

Ђерз м (мн. ђерзи, ген. ђерза) покр. момак, младић; исп. герз.

БЕЗ СДГ: ЂЕРИДЕ

Ђериде ж мн. покр. → цериде, новине, часопис.

БЕЗ СДГ: ЂЕРИЗ (тур. geriz)

Ђериз м покр. = цериз поточић који тече кроз дворишта и испира нужнике.

СДГ: ЂЕРМА³⁸⁸

ТО: ђерм-

0 ђерма ж 1. → ђерам (1). 2. → ђерам (3).

1₁<0 ђерм-арина ж трошарина која се плаћа, царина.

1₂<0 ђерм-ин, -а, -о који припада ђерми.

БЕЗ СДГ: ЂЕРЧЕК (тур. gerçek)

Ђерчек узв. покр. заиста, збиља, доиста (кад се ко сети чега што је у вези с оним о чему се говори).

СДГ: ЂЕЧЕРМА (тур. geçirme)

ТО: ђечерм-

0 ђечерма м део старинске мушке и женске народне ношње, прслук, јелек.

1₁<0 ђечерм-ица ж дем. ← ђечерма.

БЕЗ СДГ: ЂИБРА

Ђибра ж → цибра.

СДГ: ЂИДИ (тур. gidi)

ТО: ђид-, ђиди-

0 ђиди прид. непром. заст. диван, красан, ваљан.

1₁<0 ђид-ија м 1. делија, јунак. 2. мангуп.

2₁<1₁ ђид-а м (вок. ђидо) = ђидо хип. ← ђидија; снажан и храбар млад човек.

1₂<0 ђиди-баша м глава ђидијама.

1₃<0 ђид-ић м дем. и хип. ← ђидо.

2₂<1₁ ђид-о, -а и -е м = ђида.

БЕЗ СДГ: ЂИЗЛА/ЂИЗЛИЈА (џизлија) (тур. gizli)

Ђизла/ђизлија ж пеј. покр. неморална жена, блудница.

СДГ: ЂОГАТ (тур. gök at)

ТО: ђогат, - ђог-

³⁸⁸ Шкаљић (1973) не бележи овај облик.

0 **ђогат** м = ђогин 1. коњ белац.³⁸⁹ 2. експр. незналица, умно ограничен човек.

1₁<0 **ђог-а** м (дат. -ги, вок. ђого) = ђого хип. ← ђогат.

1₂<0 **ђог-ан*** м хип. ← ђогат.

1₃<0 **ђогат-аст**, -а, -о који је длаке као у ђогата.

1₄<0 **ђогат-ов**, -а, -о који припада ђогату.

2₁<1₁ **ђог-ин**, -а, -о који припада ђоги.

1₅<0 **ђог-ин** м = ђогат.

1₆<0 **ђог-о**, -а и -е м (вок. ђого) = ђога.

1₇<0 **ђог-ов**, -а, -о који припада ђогу.

1₈<0 **ђог-уша** ж ђогатаста кобила.

2₂<1₈ **ђогуш-ин**, -а, -о који припада ђогуши.

БЕЗ СДГ: ЂОЗЛУЦИ (тур. gözlük)

ђозлуци, ђозлука м мн. разг. наочари, наочале.

БЕЗ СДГ: ЂОЈА (тур. güya)

ђоја прил. покр. као да, тобоже.

БЕЗ СДГ: ЂОЛА³⁹⁰

ђола ж покр. кљусина.

СДГ: ЂОН (тур. gön)

ТО: *ђон-*

0 **ђон** м (мн. ђонови) 1. уштављена говеђа или коњска кожа; доњи део обуће израђен од овакве коже, гуме и сл., потплата: кожни ~, гумени ~. 2. спорт. разг. прекршај у фудбалу, ударац ђоном противничког играча. Изр. **има образ као ~, образ му је дебео као ~** и сл. каже се за непоштеног, бескарактерног, бестидног човека; **ићи ђоном (на нешто)** нападати брутално, безобзирно, сурово.

1₁<0 **ђон-ити**, -им импф. прибијати, стављати ђон на обући.

1₂<0 **ђон-ка**³⁹¹ ж ракија.

ПР1₁<1₁ **по-ђонити**, -им пф. ставити ђон на обућу.

С1₁<0 **ђон-пара** ж комад ђона, пенцета.

СДГ: ЂОР¹ (тур. görmese)

ТО: *ђор-*

0 **ђор** м покр. несвесно стање од алкохола.

1₁<0 **ђор-нут**, -а, -о 1. напит. 2. умно ограничен, ђакнут.

1₂<0 **ђор-нути се**, -нем се пф. пити се, наљоскати се.

СДГ: ЂОР² (тур. görmese)³⁹²

³⁸⁹ Назив *ђогат* је доста заступљен у народној књижевности и односи се на коња беле длаке, али и на коње сиве длаке, односно сивце (исп. Ђинђић М. 2009а: 241–242). Ова боја коња послужила је као мотив за творбу следећих презимена: *Ђогат*, *Ђогатовић*, *Ђогина*, *Ђогић*, *Ђого* (И.: 244–245).

³⁹⁰ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

³⁹¹ Овде се можда ради о метафоризацији, да је ова реч од турцизма *ђон*, а мотивисано значењем „тврда”ракија (супротно од „мека”), дакле, *ракија тврда као ђон* > *ђонка*.

0 ђор м разг. замена.

1₁<0 **ђор-ати**, -ам импф. разг. мењати, замењивати.

БЕЗ СДГ: ЂОРДА

ђорда ж заст. → ђорда.

БЕЗ СДГ: ЂОРЂОРИЦЕ (тур. zor ile)

ђорђорице прил. покр. једва једвице, на једвите јаде, с великом муком.

БЕЗ СДГ: ЂОТЛУК (тур. götlük)

ђотлук м покр. стражња страна гаћа или чакшира, тур на гаћама, димијама.

СДГ: ЂУБРЕ (тур. gübre)

ТО: ђуб-, ђубр-,

0 **ђубре**, -ета с 1. смеће, нечистоћа, отпац: сандук за ~, избацити ~. 2. устајали и нагомилани сточни измет, балега, стајско гнојиво које служи за ђубрење земље: стајско ~, коњско ~. 3. → ђубриште: бацити на ~. 4. (и зб.) експр. а. (зб. ђубрад) рђава, неморална особа, односно рђаве, неморалне особе, олош: белосветско ~, ђубрад једна! б. безначајна, безвредна ствар (нпр. лоша књига, слаба, неквалитетна храна и сл.). Изр. **вештачко (умјетно) ~** хемијско средство за ђубрење обрадиве земље, чији су главни састојци минералне материје (азот, фосфор и др.), неопходне за живот биљака.

1₁<0 **ђуб-ар**, -бра м ђубре, гнојиво.

1₂<0 **ђубр-а** ж неуредна, прљава женска особа.

1₃<0 **ђубр-ав**, -а, -о који у себи има ђубрета, који служи као ђубре.

2₁<1₃ **ђубрав-ник** м 1. лопатица за скупљање ђубрета. 2. ђубриште, гнојиште; исп. ђубреник, ђубрењак.

1₄<0 **ђубр-ад** ж зб. им. ← ђубре.

1₅<0 **ђубр-аница** ж покр. хрпица ђубрета.

1₆<0 **ђубр-ара** ж зоол. мува која живи на ђубришту *Eristalis tenax*.

1₇<0 **ђубр-евит**, -а, -о нагнојен, нађубрен.

2₂<1₇ **ђубревит-ост*** ж zasiћеност ђубретом, ђубривом, нађубреност: ~ земљишта.

1₈<0 **ђубр-еник** м = ђубрењак ђубриште, гнојиште.

1₉<0 **ђубр-еница** ж покр. вода што се слива и скупља на ђубришту.

1₁₀<0 **ђубр-ењак** м = ђубреник.

2₃<1₉ **ђубре-ње** с гл. им. ← ђубрити.

1₁₁<0 **ђубрет-ар** м 1. онај који скупља или вози ђубре. 2. морално прљав човек.

1₁₂<0 **ђубрет-ара** ж 1. прљава, неуредна женска особа. 2. покварена женска особа.

1₁₃<0 **ђубрет-арац***, -рца м врста спортског капута који сеже до изнад колена.

2₄<1₁₁ **ђубретар-ка** ж ђубретара (1).

2₅<1₁₁ **ђубретар-ски***, -а, -о који се односи на ђубретаре.

1₁₄<0 **ђубрет-њак** м 1. ђубреник. 2. кошара, сепет у коме се ђубре износи на ниву.

1₁₅<0 **ђубр-ешка** ж покр. → ђубра.

1₁₆<0 **ђубр-иво** с средство за ђубрење, гнојиво.

1₁₇<0 **ђубр-илица*** ж пољопривредна машина за растурање стајског ђубрета по њиви.

1₁₈<0 **ђубр-ина** ж пођубрена земља.

1₁₉<0 **ђубр-ити**, -им импф. додавати земљи ђубрета.

1₂₀<0 **ђубр-иш** м ђубре, гној.

³⁹² Лексеме *ђор*¹ и *ђор*² дате су у *Речнику МС* под истом одредницом. Има оправдања за овакав поступак, с обзиром на то да им је иста етимологија. Има оправдања и за поступак какав смо ми применили, тј. поступак раздвајања у хомониме, јер су им значења таква да се не могу међусобно довести у асоцијативну везу због семантичке раслојености.

2₆<1₂₀ **ђубриш-ни***, -а, -о који се односи на ђубре, који потиче од ђубрета: ~ воњ.
1₂₁<0 **ђубр-иште** с место на које се баца ђубре и смеће, буњиште, сметиште.
1₂₂<0 **ђубр-овник** м лопата или лопатица за ђубре, смеће, сметљара.

ПР1₁<1₁₉ **за-ђубрити**, -им пф. I. засути ђубретом. II. ~ се постати нечист, упрљати се, напунити се ђубретом.

ПР2₁< ПР1₂ **нађубр-авати**, -убравам импф. и уч. ← нађубрити.

ПР1₂<1₁₉ **на-ђубрити**, -им пф. посути ђубретом, нагнојити.³⁹³

СДГ: ЂУВЕГИЈА (тур. güveyi)

ТО: ђувегиј-, ђувег-

0 **ђувегија** м 1. заручник, вереник; младожења. 2. покр. муж, супруг. 3. љубавник.

1₁<0 **ђувегиј-ин**, -а, -о који припада ђувегији.

1₂<0 **ђувегиј-ски**, -а, -о који се односи на ђувегије.

2₁<1₂ **ђувегијски** прил. као ђувегија.

1₃<0 **ђувег-лија** м → ђувегија.

2₂<1₃ **ђувеглиј-ин**, -а, -о који припада ђувеглији.

СДГ: ЂУВЕЗ (тур. güvez)

ТО: ђувез-

0 **ђувез** прид. непром. покр. румен, љубичаст, ружичаст.

1₁<0 **ђувез-лија**³⁹⁴ (ђулвезија, ђулвезлија) ж врста ружичасте свиле за женске хаљине.

СДГ: ЂУВЕНДИЈА (тур. güvende)

ТО: ђувендиј-

0 **ђувендија** ж играчица, плесачица; раскалашна женска особа.

1₁<0 **ђувендиј-ски**, -а, -о који се односи на ђувендије.

1₂<0 **ђувенди-нски**, -а, -о који се односи на ђувендије.

СДГ: ЂУВЕЧ (тур. güveç)

ТО: ђувеч-

0 **ђувеч** м 1. јело од разног поврћа (парадајза, зелене паприке, црног лука и др.) и пиринач, обично с месом. 2. плића посуда, здела, обично земљана, овалног, елипсастог облика за печење ђувеча (1) и других јела.

1₁<0 **ђувеч-ара**³⁹⁵ ж посуда (обично керамичка) која служи за печење поврћа (припремање ђувеча и сл. јела).

1₂<0 **ђувеч-е**, -ча и -чета с ђувеч.

С1₁<0 **ђувеч-кардаш** м покр. друг при јелу.

БЕЗ СДГ: ЂУГУМ/ЂУГУН (тур. güğüm)³⁹⁶

³⁹³ дођубрити, ижђубрити, нађубреност.

³⁹⁴ А. Шкаљић (1973) и М. Носић (2005) наводе као етимологију тур. *güvezli*. С обзиром на то да ова реч није потврђена у турском језику, може се претпоставити да је настала, као и бројне друге речи у нашој грађи, као резултат наших творбених процеса.

³⁹⁵ Ову лексему не бележе *Речник МС*, као ни *РСЈ*. Уврстили смо је у гнездо, с обзиром на то да се користи.

³⁹⁶ Шкаљић (1973) бележи ову лексему, али не наводи етимон.

ђугум/ђугун м покр. велики бакрени суд за воду са пошироким грлићем.

СДГ: ЂУЗЕЛ (тур. *güzel*)

ТО: љуз-

0 **ђузел** прид. непром. покр. леп, красан.

1₁<0 **ђуз-ли** прид. непром. → **ђузел**.³⁹⁷

БЕЗ СДГ: ЂУЗЛЕМА (тур. *gözleme*)

ђузлема ж и **ђузлеме**, -ета с кув. покр. врста домаће слатке пите.

СДГ: ЂУЛ¹ (тур. *gül*)

ТО: љул-

0 **ђул** м (мн. **ђулови**, песн. **ђули**) ружа, ружица.

1₁<0 **ђул-а** ж крупна јабука са зеленкастом кором и белим пегицама.

1₂<0 **ђул-истан**³⁹⁸ м врт с ружама, ружичњак.

1₃<0 **ђул-ић** м дем. ← **ђул**.

1₄<0 **ђул-ка** ж → **ђулабија**.

1₅<0 **ђул-ов**, -а, -о ружин: ~ водица.

С1₁<0 **ђул-баклава**³⁹⁹ ж баклава која је изрезана „на **ђулове**” (у средини тепсије изрезан је један круг са полумесецом).

С1₂<0 **ђул-башта/ђул-башча** ж врт, башта засађена ружама, ружичњак; исп. **ђулисган**.

С1₃<0 **ђул-бехар** м ружин цвет, ружица.

С1₄<0 **ђул-девојка/ђул-дјевојка**, ж румена, лепа девојка.

С1₅<0 **ђул-пита** ж → **ђулбаклава**.

ђулбешећер⁴⁰⁰ м слатко од ружа.

ђул имбришим/ђул ибришим (ђулимбришим)⁴⁰¹ м бот. украсна биљка, кинеска акација *Aloizzia julibrissim*.

СДГ: ЂУЛ² (тур. *gülle*)

ТО: љул-

0 **ђул** м → **ђуле**.

1₁<0 **ђул-ад** ж зб. им ← **ђуле**.

³⁹⁷ Овај придев не постоји у овом облику у турском језику. У питању је вероватно реч која је резултат наше творбе.

³⁹⁸ тур. *gülistan*. Суфикс *-истан* не бележе П. Радић (2001), као ни И. Клајн (2003). У питању је персијски творбени формант *-(i)stan*, место где се нешто одвија, где је неко настањен и место вршења радње и сл. Одатле је и *Газиместан*. Николић (2000) наводи имена држава (Пакистан *земља верски чистих људи*, Туркменистан и сл.) и лексему *ђулистан*. *Речник САНУ* бележи и покрајинску реч *мезаристан*, која је упућена на *мезарлук*, гробље. У српском језику забележена је још једна лексема у чијем саставу се налази творбени формант *-истан*: *бостан*, од перс. *bo* (варијанта од *bu*, мирис) + *stan*, башта (исп. СДГ *бостан*).

³⁹⁹ Неуједначено писање ових сложеница, нпр. *ђулбаклава* пише се у *Речнику МС* заједно, док *ђул-бахар* са цртицом. Интересантно је да су ове сложенице углавном у целини турске, други део сложенице је такође турска реч, док су изузетак *ђул девојка* и *ђулпита*.

⁴⁰⁰ тур. *gülbeşeker*. Ову лексему нисмо сегментирали, јер је евидентно да није настала као резултат наших творбених процеса.

⁴⁰¹ тур. *gülibrişim*. Ову лексему нисмо сегментирали, јер је евидентно да није настала као резултат наших творбених процеса.

1₂<0 **ђул-е**, -ета с 1. кугла, метак, топовско зрно. 2. утег, тег а. на ваги. б. на зидном сату. 3. груди.

Прс1₁<0 **у-ђул-ати**, -ам пф. I. бацити ђуле, куглу. II. ~ се стати се ђулати, бацати ђуле, куглати се.⁴⁰²

БЕЗ СДГ: ЂУЛАБИЈА (тур. gülâbi)

ђулабија ж агр. покр. врста сочне и слатке јабуке дугуљастог облика, при врху сужене; исп. ђулавка.

БЕЗ СДГ: ЂУЛАВКА

ђулавка ж → ђулабија.

БЕЗ СДГ: ЂУЛАШИК/ЂУЛАШИН⁴⁰³

ђулашик/ђулашин м покр. биљка лепог цвета, огњац *Lychnis chalcedonica*.

БЕЗ СДГ: ЂУЛБАСТИЈА

ђулбастија ж → ђулбастија.

БЕЗ СДГ: ЂУЛВЕЗИЈА/ЂУЛВЕЗЛИЈА

ђулвезија/ђулвезлија ж → ђувезлија (под ђувез).

БЕЗ СДГ: ЂУЛИШТАК⁴⁰⁴

ђулиштак м бот. покр. картоп.

СДГ: ЂУЛС (тур. gül suyu)

ТО: ђулс-

0 **ђулс** м заст. ружина водица: мисирски ~ .

1₁<0 **ђулс-а** ж → ђулс.

1₂<0 **ђулс-ија** ж → ђулс.

СДГ: ЂУМИШ (тур. gümüş)

ТО: ђумиш-

0 **ђумиш** м заст. сребро.

1₁<0 **ђумиш-ли**⁴⁰⁵ прид. непром. сребрн.

1₂<0 **ђумиш-лија** ж а. предмет од сребра. б. (у атрибутој служби) непром. сребрн.

СДГ: ЂУМРУК (тур. gümrük)

ТО: ђумрук-

⁴⁰² *нађулати*.

⁴⁰³ Ова лексему не бележи Шкаљић (1973). Она је оквалификована као турцизам у *Речнику МС* и изведена је у српском језику, јер је турски језик не бележи. Настала је према тур. gül+ aşık, док је *ђулашин* пресемантизована нашим суфиксом.

⁴⁰⁴ Ова лексему не бележи Шкаљић (1973). Вероватно има везе са турцизмом *ђул*, али је творба нестандардна.

⁴⁰⁵ тур. gümrüslü, посребрен.

0 **ђумрук** м (мн. -ци) заст. 1. царина, трошарина; такса, порез. 2. царинарница, ђумрукана. 3. царинска служба.

1₁<0 **ђумруг-џија**⁴⁰⁶ м цариник, трошаринац.

2₁<1₁ **ђумругџиј-ин**, -а, -о који припада ђумругџији.

2₂<1₁ **ђумругџи-ка** ж ђумругџијина жена.

1₂<0 **ђумрук-ана** ж арх. царинарница, трошаринска станица.

1₃<0 **ђумрук-чија** м → ђумругџија.

2₃<1₃ **ђумрукчиј-ски**, -а, -о који се односи на ђумрукчије.

1₄<0 **ђумруџ-ина** ж царина; исп. ђумрук (1).

1₅<0 **ђумруџ-џи**, -а, -о који се односи на ђумрук, који убира ђумрук, царину.

БЕЗ СДГ: ЂУНАХ (тур. günah)

ђунах м покр. грех, погрешка.

БЕЗ СДГ: ЂУНЃИБЕР⁴⁰⁷

ђунђибер м бот. покр. рибиз(ла) *Ribes rubrum*.

БЕЗ СДГ: ЂУНИЈА (тур. gönye)

ђунија ж покр. угломер (који употребљавају зидари и дрводеље за прављење угла). Изр. **доћи коме на ђунију** доћи коме под руку; **дотерати што на своју ђунију** удесити што по својој вољи.

БЕЗ СДГ: ЂУСТЕК⁴⁰⁸

ђустек м заст. кожни јастучић.

СДГ: ЂУТУРЕ (тур. götürü)

ТО: ђутур-

0 **ђутуре** прил. разг. а. узимајући неку робу или посао у целини, све заједно (без појединачног бројања или вагања, односно одмеравања): продати робу ~, погодити посао ~. б. одока, отприлике; приближно, паушално: ~ уписати приходе, рачунати нешто ~. в. за појачавање израза: сви, све и сл. Изр. **све у ~** трг. куповина или продаја робе све заједно, без обзира на количину и врсту; паушално.

1₁<0 **ђутур-аш** м = ђутуричар онај који ради ђутуре, на акорд.

1₂<0 **ђутур-ица** ж рад ђутуре, на акорд.

1₃<0 **ђутур-ице** прил. → ђутуре.

1₄<0 **ђутур-ичар** м = ђутураш.

2₁<1₄ **ђутуричар-ев**, -а, -о = ђутуричаров који припада ђутуричару.

2₂<1₄ **ђутуричар-ка** ж 1. она која ради ђутуре. 2. ђутуричарева жена.

3₁<2₂ **ђутуричарк-ин**, -а, -о који припада ђутуричарки.

2₃<1₄ **ђутуричар-ов**, -а, -о = ђутуричарев.

ПР1₁<0 **у-ђутуре** прил. ђутуре, све скупа, укупно, у целини.

БЕЗ СДГ: ЂУТУРУМ (тур. götürüm)

⁴⁰⁶ тур. günrükçü.

⁴⁰⁷ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973), док је Носић (2005) наводи без етимологије. Забележен је и *ђунђибер* (Скок 1: 480), али није баш јасно да ли је грецизам или турцизам.

⁴⁰⁸ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973), док је Носић (2005) наводи без етимологије. У *Речнику САНУ* је наведена потенцијална турска етимологија, али изостаје етимон.

ђутурум покр. 1. прид. (обично непром.) који је изнемогао, оронуо (због болести или старости), узет, непокретан; неспособан за рад. 2. м онај који је ђутурум.

СЛОВО Е

БЕЗ СДГ: ЕБЕЈКА (тур. *ebe*)

ебејка ж покр. а. бабица, примаља. б. помајка.

БЕЗ СДГ: ЕБЛИС⁴⁰⁹ (тур. *iblis*)

еблис м покр. 1. ђаво. 2. пакао.

БЕЗ СДГ: ЕВАЛА(Ј)

евала(ј) узв. → ејвала.

БЕЗ СДГ: ЕВЕНХА/ЕВЕЊКА (тур. *hevenk*)

евенха/евењка ж покр. кита сплетених гроздова или клипова кукуруза, обешених да се очувају или осуше.

БЕЗ СДГ: ЕВЛАД (тур. *evlâd*)

евлад м покр. пород, деца.

БЕЗ СДГ: ЕГАВ (тур. *eğri*)

егав, -а, -о крив, искривљен (о ногама); исп. херав.

БЕЗ СДГ: ЕГБЕ/ЕГБЕТА (хегбе) (тур. *heybe*)

егбе, егба ж мн. и **егбета**, егбета с мн. заст. бисаге.

БЕЗ СДГ: ЕГИЈЕ (јегије) (тур. *eğiç*, грбина)⁴¹⁰

егије, егија ж мн. заст. ребра у лађе или чамца.

СДГ: ЕГЛЕН (јеглен) (тур. *eğlen*)

ТО. еглен(џ)-, енгл-

0 **еглен** м покр. разговор, беседа; забава, разонода.

1₁<0 **егленд-исати**, -ишем импф. покр. → егленисати.

2₁<1₂ **еглениса-ње** с гл. им. ← егленисати.

1₂<0 **еглен-исати**, -ишем импф. разговарати (се), причати.

1₃<0 **еглен-ција** м говорник, забављач.

ПР1₁<1₂ **по-егленисати**, -енишем пф. поразговарати се.

ПР1₂<1₂ **про-егленисати**, -ишем пф. I. провести време егленишући, забавити се разговором.

П. ~ се уз. повр.⁴¹¹

ПР1₃<1₁ **по-енгледисати**⁴¹², -ишем пф. → поегленисати.

⁴⁰⁹ Шкаљић (1973) бележи облик *иблис*.

⁴¹⁰ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973). Етимон је преузет из *Речника САНУ*.

⁴¹¹ *заегленисати, јеглендисати, јегленисати*.

⁴¹² Фонетска адаптација некад је ишла и неуобичајеним током, па се од *еглен* у нашем језику добило *енглен*.

ПР1₄<1₂ **по-енгленисати**, -ишем пф. → поегленисати.

БЕЗ СДГ: ЕЗАН (језан) (тур. ezan)

езан м рлг. муслимански позив на молитву.

БЕЗ СДГ: ЕЈАЛАТ⁴¹³ (тур. eyalat)

ејалат м заст. покрајина.

БЕЗ СДГ: ЕЈВАЛА (евајал) (тур. eyvallah)

ејвала узвик за похваљивање: честитам, браво; хвала.

БЕЗ СДГ: ЕЈЛУК (тур. iyilik)

ејлук м покр. добро дело, добротинство, доброта, племенитост.

СДГ: ЕКМЕК (тур. ekmek)

ТО: екме(к)-, екмец-

0 **екмек** м варв. хлеб.

1₁<0 **екме(к)-чија** м → екмеџија.

2₁<1₁ **екме(к)чи-ница** ж → екмеџиница.

1₃<0 **екме-џија⁴¹⁴** м пекар.

2₁<1₃ **екмеџиј-ски**, -а, -о пекарски.

1₄<0 **екмеџи-лук** м пекарски занат.

1₅<0 **екмеџи-ница** ж пекара, пекарница.

2₂<1₃ **екмеџи-нски**, -а, -о → екмеџијски.

1₆<0 **екмеџи-чија** м → екмеџија.

СДГ: ЕКСЕР (тур. ekser)

ТО: ексер-

0 **ексер** м гвозден клин, чавао.

1₁<0 **ексер-ана** ж радионица за израду ексера.

1₂<0 **ексер-чић** м дем. ← ексер.

СДГ: ЕКСИК (тур. eksik)

ТО: ексик-

0 **ексик** прид. непром. покр. непотпун, недовољан, нетачан.

1₁<0 **ексик-лук⁴¹⁵** м 1. непотпуност. 2. несрећа, коб.

БЕЗ СДГ: ЕЛАМЕТ⁴¹⁶

еламет м → аламет.

БЕЗ СДГ: ЕЛБЕТ/ЕЛБЕТЕ(НА) (хелбет, хелбетена) (тур. elbette)

⁴¹³ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

⁴¹⁴ тур. ekmekçi.

⁴¹⁵ тур. eksiklik.

⁴¹⁶ Шкаљић (1973) не бележи овај облик.

елбет и елбете(на) покр. 1. речца за могућност, претпоставку: можда. 2. (у именичкој служби) м угодан, леп живот, уживање.

БЕЗ СДГ: ЕЛЕ (хеле) (тур. hele)

еле покр. 1. речца за закључивање; дакле, било шта било, али тек. 2. узв. (обично удвојено). 2. узв. (обично удвојено) гле! види!

БЕЗ СДГ: ЕЛИКСИР (ар. äI-iksir)

еликсир м 1. најфинији састојци извучени из биљних материја (употребљавају се у медицини, козметици и сл.), екстракт, есенција. 2. лек у течном, текућем стању. 3. → еликсир живота. Изр. ~ **живота**, **животни** ~, ~ **младости** чудотворни напиток који су покушавали да произведу алхемичари да би продужили живот и постигли вечиту младост.

БЕЗ СДГ: ЕЛИФ (тур. elif)

елиф м назив за прво слово арапског алфабета. Изр. покр. **на** ~ у облику танке црте; **не знати даље од елифа** не знати ништа.

БЕЗ СДГ: ЕЛЋЕН (тур. yelken)

елћен м покр. заст. једно.

БЕЗ СДГ: ЕЛЧИЈА (тур. elçi)

елчија м заст. посланик на страни, амбасадор, изасланих.

БЕЗ СДГ: ЕМ (тур. hem)

ем 1. везн. (обично удвојено: ем . . . ем) и . . . и опет; куд . . . ту и. 2. прил. покр. још.

БЕЗ СДГ: ЕМЕР (тур. emir)

емер м покр. заповест, наредба; одредба.

БЕЗ СДГ: ЕМЕРНАМА (тур. emirname)

емернама ж ист. писмена заповест.⁴¹⁷

БЕЗ СДГ: ЕМИЛ⁴¹⁸ (према тур. emir)

емил м заст. покр. задата реч; заклетва.

БЕЗ СДГ: ЕМИН⁴¹⁹

⁴¹⁷ У турском језику су и даље присутне сложенице типа *емернама*. У тим сложеницама први део чини арапска именица, а други део персијска реч *пате* у значењу писмо. *Речник САНУ* бележи следеће речи које се завршавају на *нама*: *јилдузнама*, *табирнама*, *васијатнама*, *џазетнама*, *васијетнама*, *изунама*, *канунама*, *вакуфнама*, док је у нашој грађи забележена само још једна реч: *табирнама*. Реч *пате* (*нама*) у турском језику учествује у грађењу следећих твореница: **ahitname** ар. + перс. заст. уговор, конвенција; пакт; **beyanname** ар. + перс. 1. саопштење, проглас, објава. 2. царинска декларација; **emirname** ар. + перс. заст. писмена наредба, указ; **kanunname** ар. + перс. заст. зборник закона, законик, збирка закона, кодекс; **kararname** ар. + перс. 1. декрет (о постављењу). 2. решење (писмено). 3. судско решење, пресуда и сл.

⁴¹⁸ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

⁴¹⁹ Варијанту *емин* бележи само *Речник САНУ*.

емин м → јемин.

СДГ: ЕМИР (тур. *emir*)

ТО: емир-

0 **емир** м титула племенских старешина, кнезова и високих државних достојанственика у неким исламским земљама.

1₁<0 **емир-ат** м област под влашћу емира.

БЕЗ СДГ: ЕНДЕЗЕ (тур. *endaze*)

ендезе, -ета с заст. мера за дужину, нешто краћа од аршина (0,65 м).

БЕЗ СДГ: ЕНДЕК

ендек м → јендек.

БЕЗ СДГ: ЕРАВ

ерав, -а, -о врљав, разрок; исп. херав (под херити).

СДГ: ЕРГЕЛА (тур. *hergele*)

ТО: ергел-

ергела ж 1. сточарско предузеће или установа за узгајање расних коња, одгајалиште коња, првенствено расплодних грла, фарма коња. 2. велики број, чопор, крдо, стадо (обично коња): ~ коња.

1₁<0 **ергел-аш** м 1. коњ из ергеле (1). 2. чувар ергела (1), радник на ергели (2).

1₂<0 **ергел-ски***, -а, -о који се односи на ергелу: ~ коњ, ~ управа.

БЕЗ СДГ: ЕРГЕЛА

ергела ж → наргиља.

СДГ: ЕРЕЗА

ТО: ерез-

ереза ж покр. → реза.

ПР1₁<0 **за-ерез-ити**, -им пф. покр. ставити, спустити (е)резу на врата.

БЕЗ СДГ: ЕРЕНДЕ

еренде с → ренде⁴²⁰.

СДГ: ЕРИТИ (СЕ)

ТО: ерити

0 **ерити (се)**, -им (се) импф. → херити се.

ПР1₁<0 **из-ерити се** → исхерити се.

⁴²⁰ *ерендисати*.

БЕЗ СДГ: ЕРЛАВ (тур. eğri)

ерлав, -а, -о покр. крив, искривљен; исп. херав.

БЕЗ СДГ: ЕРЛИЈА⁴²¹

ерлија м заст. градски становник, грађанин.

СДГ: ЕСАП

ТО: есап-

0 есап м → хесап.

1₁<0 есап-ити, -им импф. → хесапити.⁴²²

ПР1₁<1₁ про-есапити, -им пф. прорачунати, промерити.

СДГ: ЕСНАФ (тур. esnaf)

ТО: еснаф-

0 еснаф м а. сталешка организација занатлија исте струке, занат; исп. цех. б. еснафлија.

1₁<0 еснаф-лија м члан еснафа, занатлија.

2₁<1₁ еснафлиј-ски, -а, -о који се односи на еснафлије.

1₂<0 еснаф-ски, -а, -о који се односи на еснаф: ~ писмо, ~ радник и сл.

БЕЗ СДГ: ЕСПАП (тур. esbap)

еспап м покр. предмети, роба за трговину.

СДГ: ЕФЕНДИ (тур. efendi)

ТО: ефенд-

0 ефенди м непром. → ефендија.

1₁<0 ефенд-ија м господин, господар.

2₁<1₁ ефендиј-ин, -а, -о који припада ефендији.

3₁<2₁ ефендијин-ица* ж ефендијина жена.

2₂<1₁ ефендиј-ски, -а, -о који се односи на ефендије, господски.

3₂<2₂ ефендијски* прил. на ефендијски начин, као ефендије, господски: ~ угостити.

3₃<2₁ ефендин-ица ж ефендијина жена.

БЕЗ СДГ: ЕФЕНДУМ (тур. efendim (benim))

ефендум/ефендум бенум узв. покр. узречица у значењу: господине мој.

БЕЗ СДГ: ЕШАК (тур. aşk)

ешак, -шка м покр. узбуђење, занос, усхићење.

СДГ: ЕШЕК (тур. eşek)

ТО: ешек-

⁴²¹ Овај облик не бележи Шкаљић (1973), али бележи облик *јерлија*, који има исту етимологију, а другачије значење (исп. БЕЗ СДГ: јерлија).

⁴²² *доесапити, изесапити, надесапити, одесапити, проесапити.*

0 **ешек** м покр. магарац.

1₁<0 **ешек-лук** м глупост, будалаштина; несташлук.

БЕЗ СДГ: ЕШКИЈА (тур. eşkiya)

ешкија заст. 1. м зб. одметници, хајдуци, одметништво. 2. ж кријумчарена роба (обично дуван).

БЕЗ СДГ: ЕШКУНА⁴²³ (тур. aşkına)

ешкуна узв. покр. (при наздрављању) уздравље, живели.

СЛОВО З

БЕЗ СДГ: ЗАБИТ (тур. zâbit)

забит м ист. управник административне области за турске власти.

БЕЗ СДГ: ЗАГАР (тур. zağar)

загар м врста ловачког пса.

СДГ: ЗАИРА (тур. zahire)

ТО: заир-

0 **заира** ж покр. храна, намирнице.

1₁<0 **заир-лија** м покр. човек који води бригу о заири, храни.

БЕЗ СДГ: ЗАЛФ

залф м покр. → зарф.

СДГ: ЗАМАН

ТО: заман-

0 **заман** м → земан.

ПР1₁<0 **у-заман** прил. узалуд, бадава.

ПРС1₁<0 **од-заман-де** прил. одавно, одискона, од памтивека.

БЕЗ СДГ: ЗАМБАК (тур. zambak)

замбак м бот. покр. љиљан, бели крин.

БЕЗ СДГ: ЗАМЕДИЈА

замедија ж → захмедија (под захмет).

СДГ: ЗАМЕТ (zahmet)

ТО: замет-

0 **замет** м варв. незгода, тегоба, дангуба; труд, напор.

1₁<0 **замет-ан, -а, -о** који чини замет; напоран, тежак, тегобан, неугодан.

⁴²³ Шкаљић (1973) не бележи овај облик, већ *ашкуна*.

1₂<0 **замет-љив**, -а, -о → заметан.
2₁<1₂ **заметљив-ост** ж → заметност.
2₂<1₁ **заметно** прил. са заметом, тегобно, тешко.
1₃<0 **заметн-ост** ж својство онога што је заметно.

СДГ: ЗАНАТ (zanaat)⁴²⁴

ТО: занат-

0 **занат** м 1. специјално усавршена израда или поправка предмета руком или простијим алатом, обрт; бављење тиме: обућарски ~, столарски ~. 2. врста посла уопште, струка, професија. 3. вештина, умешност, знање, мајсторија. Изр. **дати на занат** дати на учење заната, одредити занимање; **испећи занат** научити одлично свој посао; **од заната** 1) извежбан, вешт, стручан (у послу); 2) активан у послу (као професионалац).

1₁<0 **занат-ак**, -тка м (мн. занаци, ген. занатака) дем. ← занат.

1₂<0 **занат-лија** м 1. онај који се бави неким занатом, обртник. 2. човек од струке, звања, професије.⁴²⁵

2₁<1₂ **занатлиј-ка** ж женска особа занатлија.

2₂<1₂ **занатлиј-ски**, -а, -о који се односи на занатлије.

2₃<1₂ **занатлиј-ство** с занатлијски сталеж.

1₃<0 **занат-ник** м заст. → занатлија.

2₄<1₃ **занатнич-ки**, -а, -о који се односи на занатнике.

2₅<1₄ **занатн-ост**⁴²⁶ ж индив. занатска рутина, увежбаност.

1₄<0 **занат-ски**, -а, -о који се односи на занат.

2₆<1₄ **занатски** прил. на занатски начин, као занат, као (што се ради) у занату.

1₅<0 **занат-ство** с занати, занатска радиност.

1₆<0 **занат-ција**⁴²⁷ м покр. → занатлија.

2₇<1₆ **занациј-ски**, -а, -о покр. → занатлијски.

ПРС1₁<0 **про-занат-ити**, -им пф. извршити што као свој занат, своје занимање, поступити по навици.

СДГ: ЗАПТ (тур. zapt)

ТО: запт-

0 **запт** м варв. строго утврђен ред, стега, дисциплина.

1₁<0 **запт-ија** (зафтија) м покр. жандар, стражар.

2₁<1₁ **заптиј-ански**, -а, -о → заптијски.

2₂<1₁ **заптиј-ски**, -а, -о који се односи на заптије, жандарски.

1₂<0 **запт-ити**, -им импф. држати у запту, држати под стегом.

ПР1₁<1₂ **по-заптити**, -им пф. ставити у запт све, узаптити, позатварати.

ПР1₂<1₂ **у-заптити**, -им пф. 1. силом власти одузети, запленили. 2. ухапсити, затворити.⁴²⁸

ПР2₁< ПР1₂ **узапћ-еник** м онај који је узапћен, ухапшеник.

ПР3₁< ПР2₂ **узапћива-ње** с гл. им. ← узапћивати.

ПР2₂< ПР1₂ **узапћ-ивати**, -ујем импф. и уч. ← узаптити.

БЕЗ СДГ: ЗАР (тур. zar)

⁴²⁴ Шкаљић (1973) наводи погрешни етимон *sanat*.

⁴²⁵ Именица *занатлија* је пример за то да су турски суфикси послужили и за грађење нових именица с турском основом на основу аналогије, а које као такве не постоје у турском језику: *занатлија* (*zanaat+li*) = *zanaatçı* и сл.

⁴²⁶ Непотврђеност прид. *занатни*; дакле, наведено је којег је степена дериват, а не од чега је.

⁴²⁷ тур. *zanaatçı*.

⁴²⁸ *заптити*.

зар м 1. вео, копрена коју жене у неким муслиманским државама и крајевима носе преко лица. 2. завеса, застор.

СДГ: ЗАРАР (тур. zarar)

ТО: зарар-

0 **зарар** м покр. губитак, штета.

2₁<1₁ **зарар-ивати**, -ујем импф. ← зарарити.

1₁<0 **зарар-ити**, -им пф. покр. претрпети штету, штетовати.

БЕЗ СДГ: ЗАРФ (залф) (тур. zarf)

зарф м покр. 1. украшена метална посудица или чашица у којој стоји филцан. 2. корице, оклоп неког предмета.

БЕЗ СДГ: ЗАФТИЈА

зафтија м → заптија (под запт).

СДГ: ЗАХМЕТ (тур. zahmet)

ТО: захмет-, захмед-⁴²⁹

0 **захмет** м покр. труд, мука; исп. замет. Изр. ~ **ти је** потруди се, молим те.

1₁<0 **захмед-ија** (замедија) ж покр. награда за рад.

БЕЗ СДГ: ЗБАЛАЧ

збалач, збаоча м заст. → балчак.

БЕЗ СДГ: ЗВЕКИР (тур. zekir)

звекир м метална направа на улазним вратима у облику прстена, алке, којим се куца.

СДГ: ЗЕВАК (тур. zevk)

ТО: зевк-

0 **зевак**, -вка м покр. погодне прилике, мир, уживање, благостање.

1₁<0 **зевк-арити**, -им импф. живети у зевку, уживати, доколичити, проводити се.

СДГ: ЗЕВЗЕК (тур. zevzek)

ТО. зевзек-

0 **зевзек** м глуп, туп човек, глупак, зевкан.

1₁<0 **зевзек-аст**, -а, -о ограничен, тупав, ћакнут.

1₂<0 **зевзек-ати**, -ам импф. изводити којекакве будалаштине.

2₁<1₄ **зевзече-ње** с гл. им. ← зевзечити се.

1₃<0 **зевзеч-ина** м аугм. и пеј. ← зевзек.

1₄<0 **зевзеч-ити се**, -им се импф. натезати се (с ким, чим); правити глупости, понашати се као зевзек.

СДГ: ЗЕЈТИН (тур. zeytin)

⁴²⁹ Вероватно изведено према незабележеној лексеми *захмед*.

ТО: зејтин, (зејтун-)

0 **зејтин** м мастан сок исцеђен из зрелих маслина или плодова индустријског биља (сунцокрета, лана итд.), ређе животињског порекла, уље: маслинов ~, ланени ~, рибљи. Изр. **очи му играју као на зејтину** немирне су му очи, баца поглед сад овамо сад онамо.

1₁<0 **зејтин-аст**, -а, -о = зејтињав сличан зејтину, уљу (по боји, сјају, густини и др.).

2₁<1₁ **зејтинасто** прил. као зејтин, као уље, слично зејтину; сладуњаво, љигаво.

1₂<0 **зејтин-ити**, -им импф. зачињати, преливати зејтином, уљем.

1₃<0 **зејтин-ица** ж посуда у којој се држи зејтин, уљаница.

1₄<0 **зејтињ-ав**, -а, -о = зејтинаст.

1₅<0 **зејтињ-ача** м нар. лампа на зејтин.

1₆<0 **зејтун-ли**⁴³⁰ прид. непром. маслинаст.⁴³¹

ПР1₁<1₂ **за-зејтинити**, -им и **за-зејтинити**, -им пф. зачинити, полити зејтином, зауљити.

ПР1₂<1₂ **по-зејтинити**, -им пф. полити зејтином, поуљити.⁴³²

СДГ: ЗЕМАН (заман) (тур. zaman)

ТО: земан-

0 **земан** м варв. 1. а. време. б. век, године. 2. индив. боравиште.

1₁<0 **земан-ле** прил. заст. некада.

1₂<0 **земан-ом** прил. заст. некада.

БЕЗ СДГ: ЗЕМБИЛ/ЗЕМБИЉ (тур. zembil)

зембил/зембиљ м торба или мрежа за ношење мање количине намирница, цегер.

БЕЗ СДГ: ЗЕНГИЈА/ЗЕНЋИЈА

зенгија/зенђија ж → узенгија.

СДГ: ЗЕНЋИЛ (тур. zengin)

ТО: зенђил-

0 **зенђил**, -а, -о (и непром.) заст. богат.

1₁<0 **зенђил-лук**⁴³³ м богатство.

СДГ: ЗЕРА (зехра) (тур. zerre)⁴³⁴

ТО: зер-

0 **зера** ж покр. (у прилошкој служби) сасвим мало, трунчица, мрв(иц)а.

1₁<0 **зер-ица** ж дем. ← зера.

1₂<0 **зерич-ак**, -чка м дем. ← зера, зерица.

БЕЗ СДГ: ЗЕРДАВ (тур. zerdeva)

зердав м зоол. покр. врста куне златице, хермелин, самур; крзно те животиње.

⁴³⁰ тур. zeytinli.

⁴³¹ Речник САНУ бележи и *зејтинли*.

⁴³² *озејтинити*.

⁴³³ тур. zenginlik.

⁴³⁴ Ово је индоевропеизам, интернационализам који смо у овом облику, највероватније, преузели из турског језика.

БЕЗ СДГ: ЗЕРДЕ (тур. zerde)

зерде, -ета с покр. гушће варени пиринач, заслађен шећером и зачињен шафраном.

БЕЗ СДГ: ЗЕРДЕЛИЈА (тур. zerdali)

зерделија ж агр. покр. а. кајсија *Prunus armeniaca*. б. врста ране шљиве *Prunus pseudoarmeniaca*.

БЕЗ СДГ: ЗЕРЗЕВАТ (тур. zerzevat)

зерзеват м покр. 1. поврће, зелен. 2. ђаконија, фина ствар. Изр. **знати сто зерзевата**⁴³⁵ све умети.

БЕЗ СДГ: ЗЕРИН/ЗЕРИНА/ЗЕРИНКАДА (тур. zerrin; zerrin kadeh)

зерин м/зерина/зеринкада ж бот. нарцис, зеленкада.⁴³⁶

БЕЗ СДГ: ЗЕЋАТ (тур. zekât)

зећат м рлг. милостиња коју је сваки имућнији муслиман обавезан давати сваке године.

БЕЗ СДГ: ЗЕЋИР (тур. zekir)⁴³⁷

зећир м а. нар. песн. прстен с каменом. б. четврти прст на руци на који се обично метне прстен.

БЕЗ СДГ: ЗЕХ (тур. zih)

зех м покр. гајтан, ширит, врпца (од усукане свиле).

БЕЗ СДГ: ЗЕХЕР (тур. zehir)

зехер м покр. врста отрова.

БЕЗ СДГ: ЗЕХРА

зехра ж → зера.

СДГ: ЗИЈАМЕТ (тур. zeamet)

ТО: зијамет-

0 **зијамет** м ист. велико имање, спахилук.

1₁<0 **зијамет-лија** м онај који поседује зијамет.

СДГ: ЗИЈАН (тур. ziyan)

⁴³⁵ Овај израз је пример фразеолошке јединице која у себи садржи застарео турцизам као компоненту израза у српском језику. Фразеологизми који садрже овакве лексеме су нетрето и сами застарели и припадају категорији такозваних фразеолошких архаизама.

⁴³⁶ *Зеленкада* је пример како је овај турцизам персијског порекла изменио свој облик путем пучке етимологије, удаљио се од етимона *zerrin*, тако да се њен први део тумачи као наш придев *зелен*, а други део као скраћени облик од *кадифица*. У народним говорима забележени су и следећи облици: *зерамкаде*, *зерекада*, *зулумкада* (Петровић 2001: 76).

⁴³⁷ Шкаљић (1973) наводи ову етимологију, нема потврде у турском речнику.

ТО: зијан-

0 **зијан** м заст. штета.

1₁<0 **зијан-ити**, -им импф. бити на губитку, губити, штетовати.

СДГ: ЗИЈАНЋЕР (тур. *ziyankâr*)

ТО: зијанћер-

0 **зијанћер**⁴³⁸ м покр. штеточина.

1₁<0 **зијанћер-ски**, -а, -о који се односи на зијанћере.

БЕЗ СДГ: ЗИЈАФЕТ (тур. *ziyafet*)

зијафет ж заст. покр. гозба, част.

СДГ: ЗИЛЕ (тур. *zil*)

ТО: зил-

0 **зиле** ж мн. заст. пар металних округлих плочица које звече ударањем једне о другу а употребљавају се као музички инструмен(а)т.

1₁<0 **зил-џија** м занатлија који израђује зиле и друге предмете од бронзе.

БЕЗ СДГ: ЗИНДАН (тур. *zindan*)

зиндан м заст. тамница.

СДГ: ЗИРАТ (тур. *ziraat*)

ТО: зират-

0 **зират** м покр. обрадива земља.

1₁<0 **зират-ан**, -тна, -тно обрадив (о земљи).

1₂<0 **зират-ити**, -им импф. обрађивати (земљу).⁴³⁹

2₁<1₁ **зиратн-ост** ж особина онога што је зиратно.

СДГ: ЗИФТ (тур. *zift*)

ТО: зифт-

0 **зифт** м 1. никотински талог који настаје при пушењу. 2. → катран: црн(о) као ~.

ПРС1₁<0 **на-зифт-ати**, -ам пф. необ. обојити зифтом; натопити, напунити зифтом.

СДГ: ЗОБУН (тур. *zibın*)

ТО: зобун-

0 **зобун** м = зубун заст. врста капута, део мушке и женске горње одеће од сукна разне дужине, с кратким рукавима или без рукава.

⁴³⁸ У питању је творбена морфема персијског порекла којом се у турском углавном граде квалитативни придеви: **ziyankâr** перс. који наноси штету, који је склон да наноси штету, штети (о човеку, животињи); **azimkâr** ар. + перс. заст. одлучан, решен. **cevakâr** ар. + перс. 1. округан, немилосрдан; мучилачки. 2. нар. који трпи муку, мучење. **cilvekâr** перс. заст. кокетан. **cüretkâr** ар. + перс. 1. храбар, смео, одважан. 2. непромишљен, лакомислен.

⁴³⁹ *обзиратити*.

1₁<0 **зобун-ац**, -нца м → зобун.
1₂<0 **зобун-ић** м дем. ← зобун.
1₃<0 **зобун-че**, -ета с дем. ← зобун.
1₄<0 **зобун-чић** м дем. ← зобун.

СДГ: ЗОР (тур. zor)

ТО: зор-

0 **зор** м 1. снага, сила, моћ. 2. притисак; насиље. 3. невоља, тешкоћа. 4. напор, труд. 5. нар. (у атриб. служби) леп, диван, красан: зор делија, зор цура.

1₁<0 **зор-ан**, -рна, -рно силан, силовит, жесток; угледан.
1₂<0 **зор-ли** 1. прид. непром. → зоран. 2. прил. → зорно.
2₁<1₁ **зор-но** прил. 1. силно, јако, снажно. 2. очигледно, да се види, видно.
2₂<1₁ **зорн-ост** ж очигледност; јасноћа.

ПР1₁<0 **на-зор** прил. на силу, силом, с муком.

СДГ: ЗОРТ (тур. zort)

ТО: зорт-

0 **зорт** м страх, зебња.
1₁<0 **зорт-аћ** м плашљивац.
1₂<0 **зорт-ити се**, -им се импф. покр. плашити се.
1₃<0 **зорт-љаш**⁴⁴⁰ м плашљивац.
1₄<0 **зорт-љашица** ж плашљивица.

ПР1₁<1₂ **при-зортити**, -им пф. 1. (кога) учинити да ко осети зорт, страх, довести кога у тежак положај, у шкрипац, притиснути. 2. наћи се у тешком, опасном положају.

БЕЗ СДГ: ЗОФА

зофа ж → софа.

СДГ: ЗУБУН (тур. zıbn)

ТО: зубун-

0 **зубун** м = зобун.
1₁<0 **зубун-ић** м дем. ← зубун.
1₂<0 **зубун-че** с дем. ← зубун.
1₃<0 **зубун-чина** ж аугм. и пеј. ← зубун.
1₄<0 **зубун-чић** м дем. ← зубун.

БЕЗ СДГ: ЗУЋУР (тур. zügürt)

зуђур прид. непром. покр. који нема новаца, сиромашан, бедан.

БЕЗ СДГ: ЗУЛОВИ

зулови, -ова м мн. покр. → золуфи.

СДГ: ЗУЛУМ (тур. zulüm)

⁴⁴⁰ Клајн не бележи овај творбени формант: *зорт-љаш*, *зорт-љашица*. Сегментирали смо на овај начин, иако се вероватно ради о међустепену у деривацији. Претпостављамо да је овако образовање настало од незабележеног придева *зортли*.

ТО: зулум-

0 зулум м насиље; безакоње; неправда.

1₁<0 зулум-ац, -мца м покр. → зулумћар.

1₂<0 зулум-џија м → зулумћар.

СДГ: ЗУЛУМЋАР (од тур. zulüm и суфикса перс. порекла -kâr, који чини)

ТО: зулумћар-

0 зулумћар м онај који чини зулум, насилник.

2₁<1₁ зулумћаре-ње с гл. им. ← зулумћарити.

1₁<0 зулумћар-ити, -им импф. чинити зулум, насиље, тиранисати.

1₂<0 зулумћар-лук м → зулумћарство.

1₃<0 зулумћар-ски, -а, -о који се односи на зулумћаре.

1₄<0 зулумћар-ство с чињење зулума, насиље, тиранство, тлачење, угњетавање.

БЕЗ СДГ: ЗУЛУФИ/ЗОЛУФИ (тур. zülûf)

зулуфи, зулуфа/золуфи, зулуфа м мн. залиски косе, пружени низ лице покрај ува; исп. зулови, солуфи.

СДГ: ЗУМБА (тур. zimba)

ТО: зумб-

0 зумба ж 1. а. справа за поништавање марака; метална справа за бушење рупица у кожи. б. справа којом се удара сухи жиг. 2. реч без значења у певању.

1₁<0 зумб-арица ж песма у којој се понавља реч „зумба”.

1₂<0 зумб-ати, -ам импф. бушити зумбом или чим другим.⁴⁴¹

СДГ: ЗУМБУЛ (сумбул) (тур. sümbül)

ТО: зумбул-

0 зумбул м бот. врста украсне биљке из пор. љилана Hyacinthus orientalis.

1₁<0 зумбул-ни, -а, -о који се односи на зумбул.

СДГ: ЗУРЛА (тур. zurna)

ТО: зурл-

0 зурла ж (обично у мн.) = зурна врста народног дувачког инструмента с јаким звуком.

1₁<0 зурл-ати, -ам импф. свирати у зурлу.

1₂<0 зурл-ација⁴⁴² м → зурлаш.

1₃<0 зурл-аш м онај који свира у зурлу, зурлација.

БЕЗ СДГ: ЗУРНА

зурна ж = зурла.

СЛОВО И

СДГ: ИБРЕТ (тур. ibret)

⁴⁴¹ назумбати.

⁴⁴² тур. zurnası.

ТО: ибрет-, ибрећ-

0 **ибрет** м покр. 1. чудовиште, чудо. 2. морална и физичка ругоба, наказа, особа за поругу. Изр. узимати ~ (с ким) чудити се (коме); бити презрен и служити за поругу.

1₁<0 **ибрет-ан**, -тна, -тно ружан; наказан, чудовишан.

1₂<0 **ибрет-ити се**, -им се импф. а. чудити се, изненађивати се. б. угледати се на кога. в. изругивати се (с ким).

2₁<1₂ **ибреће-ње** с гл. им. ← ибретити се.

СДГ: ИБРИК (имбрик) (тур. ibrik)

ТО: ибрич-

0 **ибрик** м а. бакарни суд с уским грлом, дршком и поклопцем сличан врчу. б. цезва за кафу.

1₁<0 **ибрич-ић** м дем. ← ибрик.

СДГ: ИБРИШИМ (тур. ibrişim)

ТО: ибришим-

0 **ибришим** м свилен конач.

1₁<0 **ибришим-ка** ж бот. врста каранфила.

БЕЗ СДГ: ИГДА (тур. iğde)

игда ж бот. дрво слично маслини, дафина *Elae agnus angustifolia*.

БЕЗ СДГ: ИГРМИЛУК⁴⁴³ (тур. yirmilik)

игрмилук м покр. врста турског дуката.

БЕЗ СДГ: ИЋИРОТ (тур. eğir otu)

ићирот м бот. лековита биљка ароматичног листа из пор. козлаца *Acorus calamus*.

БЕЗ СДГ: ИЋИТ⁴⁴⁴ (тур. yiğit)

ићит м покр. онај који измиче борби, кукавица.

ИЗМЕТ (хизмет) (тур. hizmet)

измет м заст. служба, послуживање.

СДГ: ИЗМЕЋАР (тур. hizmetkâr)

ТО: измећ-

0 **измећар** (хизмећар) м а. слуга, помоћник. б. пеј. подлац, улизица.

2₁<1₁ **измећаре-ње** с гл. им. ← измећарити.

1₁<0 **измећар-ити**, -им импф. служити коме, код кога; бити коме слуга.

1₂<0 **измећар-ица** ж = измећарка служавка, слушкиња.

1₃<0 **измећар-ка** (хизмећарка) ж = измећарица.

⁴⁴³ *грмилук, јигрмилук, јермилук.*

⁴⁴⁴ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973). *Речник МС* даје погрешну дефиницију. *Речник САНУ* је дефинише на следећи начин: а. неустрашив човек, делија, јунак. б. својеглав, пргав, напрасит човек.

1₄<0 **измећар-ство** с = служба, посао измећара.

БЕЗ СДГ: ИЗУМ

изум м → изун.

СДГ: ИЗУН (изум) (тур. izin)

ТО: изун-

0 **изун** (изум) м заст. допуштење, одобрење, привола, пристанак; исп. изум.

С1₁<0 **изун-тескера** ж писмено допуштење, одобрење; исп. тескера.

БЕЗ СДГ: ИКИНДИЈА (тур. ikindi)

икиндија ж = ићиндија а. трећа муслиманска молитва која се клања између поднева и залаза Сунца. б. време кад се та молитва врши.

БЕЗ СДГ: ИКСАН (тур. insan)

иксан м → инсан.

БЕЗ СДГ: ИЛАЧ/ИЛАЦ (тур. ilac)

илач/илац м заст. лек.

БЕЗ СДГ: ИЛИК/ИЛИКА (тур. ilik)

илик м/**илика** ж покр. а. сребрно или коситрено, калајно дугме. б. рупица или петља за закопчавање.

СДГ: ИЛИЦА (тур. ilet)

ТО: илиц-

0 **илица** ж топице, бања; купатило.

1₁<0 **илиц-ар** м 1. власник илице; намештеник у илици. 2. учитељ пливања.

2₁<1₁ **илицар-ев**, -а, -о који припада илицару.

2₂<1₁ **илицар-ов**, -а, -о који припада илицару.

СДГ: ИМАМ (тур. imam)

ТО: имам-

0 **имам** м 1. муслимански свештеник. 2. горњи део чибука који се држи у устима кад се пуши.

1₁<0 **имам-ов**, -а, -о који припада имаму.

БЕЗ СДГ: ИМАН (тур. iman)

иман м вера, закон.

БЕЗ СДГ: ИМБРИК

имбрик м → ибрик.

СДГ: ИНАТ (тур. inat)

ТО: инат-, инад-

0 **инат** м намерно, изазивачко поступање против чије воље, пркос; свађа, завада.

1₁<0 **инат-ити се**, -им се импф. 1. спроводити инат, пркосити, каприцирати се. 2. свађати се, препирати се.

1₂<0 **инат-љив**, -а, -о склон инату, пркосан.

2₁<1₁ **инаће-ње** с гл. им. ← инатити се.

2₂<1₁ **ина-ција**⁴⁴⁵ м човек који се воли инатити, свадљивац, кавгаџија.

3₁<2₂ **инациј-ка** ж она која је инаџија.

3₂<2₂ **инациј-ски**, -а, -о који се односи на инаџије.

ПРС1<0 **за-инад-ити се**, им се пф. → заинатити се.

ПР1<1₁ **за-инатити (се)**, -им (се) пф. 1. почети радити упркос, за инат; испољити инат, бити тврдоглав, устврдоглавити се. 2. уз повр. посвађати се.

ПРС1₂<0 **из-инад-ити се**, -им се пф. до воље се наинадити.

ПР1₂<1₁ **над-инатити**, -им пф. инатом надвладати.

ПР2₁<ПР1₂ **надинађ-ивати**, -ујем импф. и уч ← надинатити.

ПРС1₃<0 **по-инад-ити се**, -им се пф. ступити с ким у инат, у свађу, посвадити се.

ПР1₃<1₁ **по-инатити се**, -им се пф. ступити с ким у инат, у свађу, посвадити се.⁴⁴⁶

БЕЗ СДГ: ИНДАТ (тур. imdad)

индат м заст. помоћне чете; помоћ уопште, нарочито ратна.

БЕЗ СДГ: ИНДИ (тур. indi)⁴⁴⁷

инди везн. покр. дакле.

БЕЗ СДГ: ИНСАН (иксан, исан) (тур. insan)

инсан м покр. човек, чељаде, људски створ.

СДГ: ИНТАЧИТИ (према тур. intak etmek)**ТО: интачити**

0 **интачити (се)**, -им се импф. упорно и стално говорити исто, инатити се.

ПР1<0 **за-интачити**, -им пф. I. почети чинити или говорити све једно те исто, закупити, заопцати. II. ~ се заинатити се.⁴⁴⁸

СДГ: ИНЋАР (тур. inkâr)**ТО: инћар-**

0 **инћар** м покр. 1. порицање, одрицање. 2. онај који инћари. Изр. **ударити у** ~ порицати, одрицати.

2₁<1₁ **инћаре-ње** с гл. им. ← инћарити.

1₁<0 **инћар-ити**, -им импф. покр. одрицати, порицати.⁴⁴⁹

БЕЗ СДГ: ИНЦИЈЕЛ/ИНЦИЛ (тур. incil)

⁴⁴⁵ тур. inatçı.

⁴⁴⁶ *отхинатити*.

⁴⁴⁷ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

⁴⁴⁸ *изинтачити, обинтачити*.

⁴⁴⁹ *заинћарити, нинћарити*.

инџијел/инџил м рлг. света књига у муслимана, Коран.

БЕЗ СДГ: ИНЦИРИЦА⁴⁵⁰ (према тур. *incir*, смоква)

инџирица ж покр. врста крушке.

БЕЗ СДГ: ИРАД (тур. *irad*)

ирад м покр. непокретно имање, доходак од имања.

БЕЗ СДГ: ИРАМ/ИРАМА⁴⁵¹ (тур. *ihram*)

ирам м/**ирама** ж покр. врста ћилима.

БЕЗ СДГ: ИСАН (тур. *insan*)

исан м → инсан.

БЕЗ СДГ: ИСЕ

исе, -ета с заст. → хисе.

БЕЗ СДГ: ИСИОТ (тур. *isiot*)

исиот м бот. назив за неке тропске биљке из пор. *Zingiberaceae* (*Curcuma zedoaria* i *Zingiber officinale*) и за зачин који се добива из тих биљака.

СДГ: ИСЛАМ (тур. *islam*)

ТО: ислам-

0 **ислам** м вера у коју је у 7. ст. у Арабији основао проповедник Мухамед, муслиманска вера, мухамеданство.

1₁<0 **ислам-ац**, -ца м необ. припадник исламске, муслиманске странке.

1₂<0 **ислам-изам***⁴⁵², -зма м → покрет који тежи потпуној исламизацији друштва; исп. ислам.

1₃<0 **исламиз-ација*** м исламизирање, превођење у ислам.

2₁<1₃ **исламиз-ирати**, -ам пф. привести исламској вери, учинити муслиманом.

1₄<0 **ислам-изовати***, -ујем пф. и импф. превести, преводити у исламску веру, у муслиманство.

1₅<0 **ислам-ист(а)**⁴⁵³ м онај који се бави исламистиком.

1₆<0 **ислам-истика** ж наука која проучава ислам и(ли) исламски свет (историју, језик, културу исламских народа).⁴⁵⁴

1₇<0 **ислам-ица** ж необ. арапско писмо.

⁴⁵⁰ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973) и она није означена као турцизам у *Речнику МС*. Шкаљић (1973) бележи лексему *инџир* смоква.

⁴⁵¹ Шкаљић (1973) бележи облик *ихрам*.

⁴⁵² Термин *исламизам* је почео да добија своје данашње значење у француским академским круговима између касних седамдесетих и осамдесетих година прошлога века. Из француског је овај термин преузет у енглески језик средином осамдесетих година двадесетог века, а последњих година у академским круговима у великој мери је заменио термин исламски фундаментализам (исп. *Историја ислама* 2002: 600, 603, 724).

⁴⁵³ Лексеме *исламист* и *исламистика* не бележе *Речник МС* и *РСЈ*. Преузете су из Клајн-Шипка (2006).

⁴⁵⁴ *Исламистика* би се могла тумачити да је изведена суфиксом *-ика* од именице *исламист(а)*. Одлучили смо се да га наведемо као посебан суфикс (исп. Клајн 2003: 240).

1₈<0 **ислам-ски**, -а, -о који се односи на ислам, муслимански, мухамедански.

ПР1₁<1₂ **пан-исламитизам***, -зма м покрет за уједињење свих муслиманских народа и држава у складу с начелима Курана.

ПР1₂<1₅ **пан-исламит(а)**⁴⁵⁵ ж присталица, заговорник панисламитизма.

ПР1₃<1₇ **пан-исламски**, -а, -о који се односи на панисламитизам, панисламство и панисламитесте.

ПРС1₁<0 **пан-ислам-ство** с → панисламитизам.⁴⁵⁶

ПР1₄<1₇ **про-исламски**, -а, -о који је присталица Ислама, који брани и заступа интересе исламских држава.⁴⁵⁷

БЕЗ СДГ: ИСПАТ (тур. ispat)

испат м покр. доказ; сведок.

БЕЗ СДГ: ИСТИФАН (тур. istifan)

истифан м покр. женски накит на глави.

БЕЗ СДГ: ИЋИНДИЈА

ићиндија ж = икиндија.

БЕЗ СДГ: ИЋИТУГЛИЈА (тур. iki tuğlu)

ићитуглија м ист. паша са два туга (одликовања).

БЕЗ СДГ: ИХРАМ (тур. ihram)

ихрам м покр. бели огртач муслиманских хаџија.

БЕЗ СДГ: ИХТИЈАР (тур. ihtiyar)

ихтијар м покр. старац.

БЕЗ СДГ: ИЧ (тур. hiç)⁴⁵⁸

ич прил. покр. ништа.

БЕЗ СДГ: ИЧАГА (тур. iç ağası)

ичага м ист. високи службеник на турском двору, дворски маршал.

БЕЗ СДГ: ИЧОГЛАН (тур. içoğlan)

ичоглан м заст. дворанин, паж.

БЕЗ СДГ: ИШАРЕТ (тур. işaret)

ишарет м миг, слугња.

⁴⁵⁵ Лексеме *пансламит*, *панисламски*, *панисламство* не бележе *Речник МС* и *РСЈ*. Преузете су из Клајн-Шипка (2006).

⁴⁵⁶ *панисламит*, *панисламски*, *панисламство*.

⁴⁵⁷ Овај придев не бележе постојећи речници српскога језика. Сматрали смо да га треба регистровати, с обзиром на то да је у последње време због актуелних друштвено-политичких дешавања често у употреби.

⁴⁵⁸ Шкаљић (1973) бележи само *ич*.

БЕЗ СДГ: ИШТАЛ (тур. *iştah*)

иштал м заст. тек, апетит.

СЛОВО Ј

БЕЗ СДГ: ЈА⁴⁵⁹ (*jah*) (тур. *ya*)

ја 1. покр. речца за потврђивање (у одговору изриче слагање, сагласност, пристанак на што) јест, да. 2. раставни везник: или ... или. 3. узвик у чуђењу или дивљењу.

СДГ: ЈАБАНА (тур. *yaban*)

ТО: јабан-

0 **јабана** ж покр. 1. туђа земља, туђи крај, туђина. 2. ж и м а. туђинац, странац. б. (зб.) туђи људи, туђи свет. Изр. **говорити на јабану** говорити свашта без смисла.

1₁<0 **јабан-ац**, -нца м странац, туђинац.

1₂<0 **јабан-лија** м = јабанција; → јабанац.

1₃<0 **јабан-ски**, -а, -о који се односи на јабану и јабанце, туђински.

1₄<0 **јабан-џија**⁴⁶⁰ м = јабанлија.

СДГ: ЈАВАШ (тур. *yavaş*)⁴⁶¹

ТО: јаваш-

0 **јаваш** прил. покр. полако, лакше, без журбе; немарно.

1₁<0 **јаваш-ати**, -ам пф. попустити, ослабити.

1₂<0 **јаваш-ити**, -им пф. попустити, ослабити.⁴⁶²

1₃<0 **јаваш-лија** м онај који ради јаваш, лен, немаран човек.

2₁<1₃ **јавашлиј-ски**, -а, -о који се односи на јавашлије.

3₁<2₁ **јавашлијски** прил. као јавашлија, лењо, немарно.

1₄<0 **јаваш-лук**⁴⁶³ м лењост, немар, неуредност (у послу).

1₅<0 **јаваш-нути**, -нем пф. постати лењ, немаран.⁴⁶⁴

СДГ: ЈАГЛА (тур. *yağlı*)

ТО: јагл-

0 **јагла**⁴⁶⁵ ж покр. цицвара.

⁴⁵⁹ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*. У турском језику ово је речца следећих значења: **ја**² *перс. речца* 1. потврдна: за исказивање потврдног одговора на постављено питање: да, ја, јесте: *Annemî sađırayım mı? Ya sađır. Da pozovem majku? Da, pozovi je.* 2. за изражавање чуђења, збуњености: па, та: *Ya bu adam kim? Pa ko je ovaj човек? 3. упитна: шта ако ...? Yetişirim diyorsun, ya yetişemezsen?Kaжеш да стижем, шта ако не стигнем? 4. јасно, наравно: Biz de gelelim mi? -Gelin ya. Da пођемо и ми? Пођите, наравно. 5. за потврђивање исказа: истина, свакако. б. за појачавање тврдње, за изражавање чуђења: *Yediydın ya. Jeo si zaбога.**

⁴⁶⁰ тур. *yabanсі*.

⁴⁶¹ РСЈ бележи само *јавашлук*.

⁴⁶² *ојавашити*.

⁴⁶³ тур. *yavaşlık*.

⁴⁶⁴ *зјавашати*.

⁴⁶⁵ С обзиром на то да *Речник МС* бележи глагол *разјаглити*, успоставили смо гнездо чији је стожер лексема *јагла*. Њена дефиниција и етимон преузети су из Шкаљића (1973).

ПРС₁<0 **раз-јагл-ити**, -им свр. покр. I. (ватру) добро наложити, распалити, подстаћи. II. ~ се 1. узети маха, распалити се, распламтети се. 2. нагопити се, омекшати (као јагла, цицвара).

СДГ: ЈАГЛУК (тур. *yağlık*)

ТО: јагрук-

0 **јагрук** м рубац, марама.
1₁<0 **јагрук-ић** м дем. ← јагрук.

СДГ: ЈАГМА (тур. *yağma*)

ТО: јагм-

0 **јагма** ж живо настојање око чега, тежња да се до чега дође први или међу првима, отимање или грабљење око чега.

1₁<0 **јагм-ити**, -им импф. I. 1. отимати, грабити. 2. журити се, хрлити. II. ~ се (око чега, за чим) отимати се да се што уграби или постигне, настојати око чега.

2₁<1₁ **јагм-ље-ње** с гл. им. ← јагмити (се).

ПР1₁<1₁ **по-јагмити**, -им пф. I. у јагми ухватити, разграбити. II. ~ се (за чим) навалити на што да се брзо све поузима, разграби.

ПР1₂<1₁ **раз-јагмити**, -им пф. поузимати као јагму, разграбити, разнети.

ПР1₃<1₁ **у-јагмити**, -им пф. 1. уграбити, зграбити; отети. 2. стићи што пре.⁴⁶⁶

СДГ: ЈАГРЗ (тур. *yağız*)

ТО: јагрз-

0 **јагрз** м коњ светлосмеђе боје.
1₁<0 **јагрз-аст**, -а, -о који је боје као јагрз.
1₂<0 **јагрз-ли** прид. непром. → јагрзаст.

СДГ: ЈАЗИЈА (азија) (тур. *yazı*)

ТО: јазиј-

0 **јазија** ж покр. писмо, оно што је написано на нечем.
1₁<0 **јази-ција**⁴⁶⁷ м покр. писар.

БЕЗ СДГ: ЈАЗУК (тур. *yazık*)

јазук м 1. штета, шкода. 2. (у служби узвика) на срамоту, на штету.

БЕЗ СДГ: ЈАКИЈА (тур. *yakı*)

јакија ж покр. мелем од сапуна, ракије и јаја за лечење рана на леђима коња.

БЕЗ СДГ: ЈАКРЕП

јакреп м нар. → акреп.

БЕЗ СДГ: ЈАКУТ (тур. *yakut*)

јакут м покр. рубин.

⁴⁶⁶ *зајагмити, најагмити.*

⁴⁶⁷ тур. *yazıcı.*

БЕЗ СДГ: ЈАЛ (тур. yal)⁴⁶⁸

јал м покр. невоља, несрећа.

БЕЗ СДГ: ЈАЛАК

јалак, -ака и -лка м покр. → јарак².

СДГ: ЈАЛА(Х) (тур. yallah)

ТО: јалах-

0 **јала(х)** узв. покр. дед(ер), хајде.

1₁<0 **јалак-ати**, -ам и -ачем импф. викати јала(х).

2₁<1₁ **јалак-нути**, -кнем пф. ← повикати јала(х).

СДГ: ЈАЛИЈА (тур. yalı)

ТО: јалиј-

0 **јалија** ж покр. обала; празан простор, ледина.

1₁<0 **јалиј-аш** м покр. беспосличар, скитница, неодгојен дечак.

БЕЗ СДГ: ЈАЛМАН (тур. yalman)

јалман м заст. кундак на пушци.

БЕЗ СДГ: ЈАМАК (тур. yamak)

јамак м ист. 1. барјактарев заменик. 2. регрут у јаничара. 3. помоћник мајстора, калфа.

БЕЗ СДГ: ЈАНДАЛ/ЈАНДАН (тур. yandan)

јандал/јандан прил. покр. а. на страни, по страни, са стране, одвојено. б. на страну.

БЕЗ СДГ: ЈАНИЈА (тур. yahni)

јанија ж покр. врста јела од меса с различном зелени.

БЕЗ СДГ: ЈАНИЧАР

јаничар м → јањичар.

СДГ: ЈАНКЕСА (тур. yan kesesi)

ТО: јанкес-

0 **јанкеса** покр. ж кожна торба која се носи са стране, преко рамена и груди.

1₁<0 **јанкес-ешија** м цепокрадица, цепарош, крадљивац, лопов.

БЕЗ СДГ: ЈАНЦИК (тур. yancık)

јанцик м покр. кожна торба која виси о рамену.

СДГ: ЈАЊИЧАР (јаничар, јеничар) (тур. yeniçeri)

⁴⁶⁸ Ову лексему не бележи Шкалаћ (1973). Наведену етимологију даје Носић (2005).

ТО: јањичар-

0 **јањичар** м ист. војник регуларне турске војске, пешадије, која је састављена од заробљених и потурчених младића.

1₁<0 **јањичар-ев**, -а, -о који припада јањичару.

1₂<0 **јањичар-ов**, -а, -о који припада јањичару.

1₃<0 **јањичар-ски**, -а, -о који се односи на јањичаре.

СДГ: ЈАПИЈА (тур. уар)

ТО: јапиј-

0 **јапија** ж покр. грађевинско дрво, дрвена грађа.

1₁<0 **јапиј-чар** м покр. човек који означаје дрвеће погодно за грађевински материјал; исп. јапија.⁴⁶⁹

БЕЗ СДГ: ЈАПРАК (тур. уарак)

јапрак м покр. а. лист; лист од винове лозе. б. врста јела (млевено месо у листу винове лозе).

БЕЗ СДГ: ЈАПУНЦЕ (тур. уаринса, уарунса)

јапунце, -ета с покр. врста кабанице, огртач. Изр. **послије кише** ~ (**не треба**) касно је после свршеног чина предузимати мере да се оно што се догодило спречи.

БЕЗ СДГ: ЈАР

јар м заст. → ахар.

БЕЗ СДГ: ЈАРАК¹ (тур. уарак)

јарак м покр. оружје.

БЕЗ СДГ: ЈАРАК² (тур. арк)⁴⁷⁰

јарак, -рка м 1. дугачак прокоп, ров, ископан у земљи за одвођење воде. 2. војн. ров у првој борбеној линији за заштиту војницима при пуцању на непријатеља; исп. јалак.

СДГ: ЈАРАМАЗ (тур. уарамаз)

ТО: јарамаз-

0 **јарамаз** м заст. зликовац, неваљалац.

1₁<0 **јарамаз-лук** м злочинство.

СДГ: ЈАРАН (тур. уâран)

ТО: јаран-

0 **јаран** м 1. друг, пријатељ. 2. драган.

1₁<0 **јаран-ик** м → јаран (1).

2₁<1₁ **јараник-а** ж → јараница.

⁴⁶⁹ Клајн (2003) не потврђује овај творбени формант.

⁴⁷⁰ Шкаљић (1973) наводи погрешну етимологију *ark*, а *Речник МС* не означава ову реч као турцизам.

1₂<0 **јаран-ити**, -им импф. покр. I. пријатељевати, друговати, дружити се; миловати се, волети се. II. ~ се јаранити.

1₃<0 **јаран-ица** ж 1. другарица, пријатељица. 2. драгана.

1₄<0 **јаран-ство** с другарство, пријатељство.

2₂<1₂ **јарање-ње** с гл. им. ← јаранити (се).

ПР1₁<1₂ **с-јаранити се**, -им се пф. ступити у блиску везу, постати јаран с неким, спријатељити се.

ПР1₂<1₂ **у-јаранити се**, -им се пф. постати јаран, пријатељ с ким, спријатељити се.

СДГ: ЈАРАЧИТИ (тур. *yaraklamak?*)⁴⁷¹

ТО: јарачити

0 **јарачити**, -им импф. покр. вежбати, припремати коње за трку.

ПР1₁<0 **у-јарачити**, -им пф. I. увежбати, припремити коња за трку. II. ~ се постати ћудљив, тврдоглав, узјогунити се, уарумити се (о коњу).

СДГ: ЈАРМА⁴⁷² (тур. *yarma*)

ТО: јарм-

0 **јарма** ж крупно млевено брашно које се даје стоци, прекрупа.

1₁<0 **јарм-ити**, -им импф. 1. хранити јармом. 2. млети јарму, дробити, ситнити, сецкати.

ПР1₁<1₁ **на-јармити**, -им пф. нахранити јармом, прекрупом.

ПР1₂<1₁ **у-јармити**, -им пф. начинити јарму, прекрупу.

ПР3₁<ПР2₁ **ујармљива-ње** с гл. им. ← ујармљивати.

ПР2₁<ПР1₂ **ујармљ-ивати**, -ујем импф. и уч. ← ујармити.

СДГ: ЈАРУГА⁴⁷³ (тур. *yarık*)

ТО: јаруг-

0 **јаруга** ж (дат. јарузи; ген. мн. јаруга) 1. дубоко, уско и дугачко удубљење са стрним странама на површини земље, провалија, увала. 2. покр. јарак којим вода протиче, јаз.

1₁<0 **јаруг-аст**, -а, -о = јаружаст који је пун јаруга, који је као јаруга.

1₂<0 **јаружа-ло**⁴⁷⁴ с = јаружило машина за чишћење лука, канала и река од муља и наноса, багер; брод уређен за такво чишћење.

1₃<0 **јаруж-ар** м јаружало.

1₄<0 **јаруж-ара** ж аугм. и пеј. ← јаруга.

1₅<0 **јаруж-аст**, -а, -о = јаругаст.

2₁<1₇ **јаружи-ло** с = јаружало.

1₆<0 **јаруж-ина** ж аугм. и пеј. ← јаруга.

1₇<0 **јаруж-ити**, -им импф. чистити јаружилом, вадити муљ, багеровати; копати јарак ради отицања воде.

1₈<0 **јаруж-ица** ж дем. ← јаруга.

СДГ: ЈАСАК (тур. *yasak*)

ТО: јасак-

⁴⁷¹ Овај етимон наводи Шкаљић (1973). Међутим, овај глагол не бележе консултовани речници турскога језика.

⁴⁷² Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*.

⁴⁷³ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*.

⁴⁷⁴ Ова именица је настала преко незабележеног глагола *јаружати*.

0 **јасак**, -ска м заст. забрана.

1₁<0 **јасак-чија**⁴⁷⁵ м заст. чувар, заштитник, пратилац, телохранитељ.

СДГ: ЈАСМИН⁴⁷⁶ (тур. *yasemin*)

ТО: јасмин-

0 **јасмин** м бот. украсна биљка из породице маслина с белим мирисним цветићима, скупљеним у ктице или гроздове *Jasminum officinale*.

1₁<0 **јасмин-ов**, -а, -о који припада јасмину, који је од дрвета јасмина: ~ цвет, ~ чибук.

СДГ: ЈАСТУК (тур. *yastık*)

ТО: јастук-

0 **јастук** м 1. а. четвороугласта платнена кеса напуњена перјем (вуном, длаком и сл.) са навлаком, на коју се наслања глава при спавању, узглавник. б. оно што служи као јастук за наслањање руку, за седење, за прибадање игала, за украс и сл. 2. оно што је налик на јастук, што подсећа на јастук. 3. покр. јастучак (3). 4. дрво које стоји по осовини (на колима).

1₁<0 **јастуц-ак**, -чка м = јастучац 1. дем. ← јастук; исп. јастучић. 2. јагодица на вршцима прстију. 3. заст. врста друштвене игре, плеса, кола.

1₂<0 **јастуц-аст**, -а, -о који је као јастук.

1₄<0 **јастуц-ац**, -чца м = јастучак.

1₅<0 **јастуц-е**, -ета с дем. ← јастук.

1₆<0 **јастуц-ић** м 1. дем. ← јастук. 2. оно што је налик на јастучић. 3. мн. заст. јастучак (5).

1₇<0 **јастуц-је** с индив. зб. им. ← јастук.

1₈<0 **јастуц-ни**, -а, -о који припада јастуку, који се односи на јастук: ~ навлака.

1₉<0 **јастуц-ница** ж јастучна навлака.

БЕЗ СДГ: ЈАТАГАН (тур. *yatağan*)

јатаган м дуг савијен и оштар нож са великим дршком на два уха, који се носио за појасом. Изр. **говорити на јатагану** осорно, оштро говорити.

СДГ: ЈАТАК (тур. *yatak*)

ТО: јатак-

0 **јатак** м 1. онај који скрива људе прогоњене од власти, односи им храну и обавештава их о опасности. 2. заст. јатаковање.

2₁<1₁ **јатакова-ње** с гл. им. ← јатаковати.

1₁<0 **јатак-овати**, -ујем импф. 1. бити јатак. 2. бити у дослуху с ким.

1₂<0 **јатац-ки**, -а, -о који припада јатацима, који се односи на јатаке: ~ обичај.

1₃<0 **јатац-тво** с јатаковање.

БЕЗ СДГ: ЈАУКЛИЈА (тур. *yavuklu*)

јауклија ж заст. вереница, заручница, драга.

БЕЗ СДГ: ЈАФТА (тур. *yafta*)

јафта ж покр. део.

БЕЗ СДГ: ЈАХ

⁴⁷⁵ тур. *yasakçı*.

⁴⁷⁶ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*.

јах узв. покр. → ја.

БЕЗ СДГ: ЈАХУДИЈА (тур. Yahudi)

Јахудија м Жидов.

СДГ: ЈАЦИЈА (тур. yatsı)

ТО: јаџиј-

0 јаџија ж пета или последња дневна молитва муслимана.

1₁<0 јаџиј-ски, -а, -о који се односи на јаџију.

БЕЗ СДГ: ЈАЧЕРМА

јачерма ж → јечерма.

СДГ: ЈАШИК

ТО: јашик-

0 јашик м → ашик.

1₁<0 јашик-овати, -ујем импф. покр. → ашиковати.

БЕЗ СДГ: ЈАШМАК (тур. yaşmak)

јашмак м покр. марама, вео којим су муслиманке покривале главу и лице, женска повезача.

БЕЗ СДГ: ЈЕГЕ (тур. eğe)

јеге, -ета с покр. турпија.

БЕЗ СДГ: ЈЕГИЈЕ⁴⁷⁷

јегеје, јегеја ж мн. покр. → егеје.

БЕЗ СДГ: ЈЕГЛЕН

јеглен м → еглен.

БЕЗ СДГ: ЈЕДЕК (тур. yedek)

једек м покр. 1. конопац, уже. 2. нар. песн. коњ у поводу, парадни коњ. 3. скуп предмета намењених за какву сврху, прибор (обично за јело); једик.⁴⁷⁸

БЕЗ СДГ: ЈЕДИК⁴⁷⁹

једик м → једек (3).

БЕЗ СДГ: ЈЕЗАН

језан м → езан.

⁴⁷⁷ Шкаљић (1973) не бележи овај облик.

⁴⁷⁸ У *Речнику МС* треће значење лексеме *једек* упућено је на *једик*.

⁴⁷⁹ Шкаљић (1973) не бележи ову лексему.

БЕЗ СДГ: ЈЕКСИК (тур. eksik)

јексик прил. покр. нетачно, криво.

СДГ: ЈЕЛЕК (тур. yelek)

ТО: јелек-

0 **јелек** м тур. 1. у мушкој и женској народној ношњи: прелук од чохе, сукна, сомота, свиле украшен везом, гајтанима и сл. 2. у народној ношњи: бела вунена хаљина без рукава.

1₁<0 **јелец-е**, -ета с дем. ← јелек.

1₂<0 **јелец-ић** м дем. ← јелек.

БЕЗ СДГ: ЈЕМЕК (тур. yemek)

јемек м покр. а. јело, храна. б. обед, гозба.

БЕЗ СДГ: ЈЕМЕЛИЈЕ

јемелије ж мн. → јеменије (под јемен).

СДГ: ЈЕМЕНИЈА⁴⁸⁰ (тур. yemeni)

ТО: јемен-

0 **Јемен** м држава на југу Арапског полуострва у југозападној Азији.⁴⁸¹

1₁<0 **јемен-ија** ж (по имену земље Јемен) рубац, марама од танке шарене тканине којон муслиманке повезују главу.

1₂<0 **јемен-ије** (јемелије, јеменлије) ж мн. врста плитке обуће попут папуча у боји (јеменске израде).

2₁<1₁ **јемениј-ице** ж мн. дем ← јеменије.

БЕЗ СДГ: ЈЕМЕНЛИЈЕ

јеменлије ж мн. → јеменије (под јемен).

БЕЗ СДГ: ЈЕМИН (тур. yemin)

јемин м покр. присега, заклетва.

СДГ: ЈЕМИН (емин) (тур. emin)

ТО: јемин-

0 **јемин** м ист. управник, надзорник. Изр. **замислио се као јемин о марту** много се замислио (јер су се јемини обично у марту мењали).

1₁<0 **јемин-лук** м подручје, низ села под јеминовом влашћу.

1₂<0 **јемин-овац**, -вца м јеминов човек.

1₃<0 **јемин-ски**, -а, -о који припада јеминима.

⁴⁸⁰ Лексеме *јеменија* и *јеменије* су дате у *Речнику МС* као хомоними. Има оправдања за овакав поступак, јер су им значења таква да се могу међусобно довести у асоцијативну везу. Имао би оправдања и поступак какав смо ми применили, тј. обједињавање у једно гнездо, с обзиром на то да им је иста турска етимологија: **yemeni** *ар.* 1. јеменија, платнена марама за повезивање главе. 2. *заст.* врста лаких, плитких ципела.

⁴⁸¹ Уведено према *јеменија*.

БЕЗ СДГ: ЈЕНГИЈА

јенгија ж → јенђија.

СДГ ЈЕНДЕК (ендек, хендек) (тур. hendek)

ТО: јендец-

0 јендек м покр. јарак, ров.

1₁<0 јендец-ина м аугм. и пеј. ← јендек.

1₂<0 јендец-ић м дем. ← јендек.

СДГ: ЈЕНЂА (тур. yenge)

ТО: јенђ-

0 јенђа ж нар. жена која у сватовима иде по младу и води је, деверуша, сватица.

1₁<0 јенђ-ија (јенгија) ж → јенђа.

2₁<1₁ јенђиј-ица ж дем. ← јенђија.

2₂<1₁ јенђи-лук м част или служба јенђије.

С1₁<1₁ јенђи-була ж → јенђа.

БЕЗ СДГ: ЈЕНИЧАР

јеничар м → јањичар.

БЕЗ СДГ: ЈЕРБАСМА

јербасма ж → јерибасма.

БЕЗ СДГ: ЈЕРИБАСМА (јербасма) (тур. yere basmaz)

јерибасма ж агр. покр. врста сочне крупне крушке, бљузгача, водењача.

БЕЗ СДГ: ЈЕРИШТЕ (тур. erişte)

јериште с покр. домаћи резанци, танки и дугачки, од којих се прави пилав.

БЕЗ СДГ: ЈЕРЛИЈА (тур. yerli)

јерлија м покр. назив за Турчина који се од давнина населио у неком нашем крају.

БЕЗ СДГ: ЈЕСАП

јесап м → хесап.

БЕЗ СДГ: ЈЕСАУЛ (тур. yesaul)⁴⁸²

јесаул м ист. туркменистански официрски чин у некадашњим козачким војним јединицама, капетан.

БЕЗ СДГ: ЈЕСИР (тур. esir)

јесир м покр. заробљеник, сужањ.

⁴⁸² Ову лексему не бележи Шакљић.

БЕЗ СДГ: ЈЕТИМ (тур. yetim)

јетим м покр. дете без једног или без оба родитеља, сироче.

БЕЗ СДГ: ЈЕЋИМ

јећим м покр. → хећим.

БЕЗ СДГ: ЈЕХУДИЈА (тур. Yahudi)

Јехудија м Жидов.

СДГ: ЈЕЧЕРМА (јачерма)

ТО: *јечерм-*

0 **јечерма** ж → ђечерма.

1₁<0 **јечерм-ница** ж дем. ← јечерма.

БЕЗ СДГ: ЈЕЦЕК (тур. yiyecek)⁴⁸³

јецек м заст. јело, храна.

БЕЗ СДГ: ЈОВА⁴⁸⁴ (перс. yāve)

јова ж покр. кљусе, коњ без господара.

СДГ: ЈОГУН (тур. yoğun)

ТО: *јогун-*

0 **јогун**, -а, -о покр. → јогунаст.

1₁<0 **јогун-аст**, -а, -о који неће да се туђој вољи покори, него по својој ради, тврдоглав, самовољан, обестан; који се често јогуни.

2₁<1₁ **јогунасто** прил. на јогунаст начин.

1₂<0 **јогун-нити се**, -им се импф. бити јогунаст, показивати своје јогунство, опирати се тврдоглаво и обесно.

1₃<0 **јогун-ица** м и ж јогунаста особа.

1₄<0 **јогун-лук⁴⁸⁵** м јогуност, јогунство.

1₅<0 **јогун-љив**, -а, -о јогунаст.

1₆<0 **јогун-ост** ж → јогунство.

1₇<0 **јогун-ство** с особина онога који је јогунаст, обест.

ПР1₁<1₂ **за-јогунити се**, -им се пф. постати јогунаст, узјогунити се.

ПР1₂<1₂ **по-јогунити се**, -им се пф. 1. постати јогунаст, тврдоглав. 2. фиг. дићи главу, узохолити се.

^{np}ПР2₁<ПР1₅ **по-узјогунити се**, -им се пф. мало се узјогунити.

ПР1₃<1₂ **раз-јогунити се**, -им се пф. необ. постати веома јогунаст, упоран, тврдоглав у својим настојањима, узјогунити се.

ПР1₄<1₂ **с-јогунити се**, -им се пф. тврдоглаво се успротивити, остати непопустљив, узјогунити се.

ПР1₅<1₂ **уз-јогунити се**, -им се пф. постати јогунаст, јогунасто, тврдоглаво остати при своме ставу, заинатити се, запети.

⁴⁸³ Шкаљић (1973) наводи погрешан етимон *yeyecek*.

⁴⁸⁴ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973). Доводи се у питању етимологија ове речи (в. Скок 1: 784).

⁴⁸⁵ тур. yoğunluk.

ПР1₆<1₂ у-јогунити се, -им се пф. → узјогунити се.⁴⁸⁶

БЕЗ СДГ: ЈОГУРТ (тур. yoğurt)

јогурт м млеко укисељено помоћу нарочитог фермента.

БЕЗ СДГ: ЈОК (тур. yok)

јок прил. не, није, никако. Изр. ~ **вала(ј)**, ~ **хаша** покр. не, боже сачувај!

БЕЗ СДГ: ЈОКТУР (тур. yoktur)

јоктур м у изразу: ударио ~ у кесу нема ништа.

БЕЗ СДГ: ЈОЛДАШ (тур. yoldaş)

јолдаш м покр. друг, другар.

БЕЗ СДГ: ЈОЛПАЗ (тур. yolpaz)

јолпаз м покр. скитница, клатеж.

БЕЗ СДГ: ЈОЛЦИЈА (тур. yolcu)

јолција покр. путник; исп. јолдаш.

БЕЗ СДГ: ЈОРГА (тур. yorga)

јорга м и ж заст. коњ касач који у један мах диже обе десне или леве ноге.

СДГ: ЈОРГАН (тур. yorgan)

ТО: јорган-

0 **јорган** м креветски покривач, напуњен памуком или вуном и прошивен: атласни ~.

1₁<0 **јорган-лук** м платно које служи као лице у јоргана.

1₂<0 **јорган-ски***, -а, -о који се односи на јорган: ~ чаршав.

1₃<0 **јорган-че**, -ета с дем. ← јорган.

1₄<0 **јорган-чић** м дем. ← јорган.

1₅<0 **јорган-џија**⁴⁸⁷ м онај који прави и продаје јоргане.

СДГ: ЈОРГОВАН (тур. erguvan)

ТО: јоргован-

0 **јоргован** м бот. грмолика биљка с лепим гроздастим мирисним цветовима, обично плаве или беле боје.

1₁<0 **јоргован-ов**, -а, -о који припада јорговану: ~ цвет.

СДГ: ЈОРДАМ⁴⁸⁸ (тур. yordam)

ТО: јордам-

⁴⁸⁶ *изјогунити се, одјогунити се, ојогунити се.*

⁴⁸⁷ тур. yorganсі.

⁴⁸⁸ У савременом турском ово значење је застарело: **yordam** *им.* 1. способност, вештина, вичност. 2. *нар.* помоћник; исп. yardımsı. 3. *заст.* разметање, хвалисање; исп. çalım. 4. *заст.* спретност, умешност.

0 **јордам** м заст. охолост, поноситост, умишљеност, уображеност.

1₁<0 **јордам-ити**, -им импф. = јорданити I. охолити се, шепурити се. II. ~ се јордамити.⁴⁸⁹

1₂<0 **јордам-ли**⁴⁹⁰ прил. охоло, поносито, упето.

2₁<1₁ **јордамље-ње** с гл. им. ← јордамити (се).

1₃<0 **јордам-џија** м онај који јордама, охол, умишљен човек.

БЕЗ СДГ: ЈОРДАНИТИ

јорданити, -им импф. = јордамити.

БЕЗ СДГ: ЈУЗБАША (тур. yüzbaşı)

јузбаша м ист. заповедник над стотином војника; капетан.

БЕЗ СДГ: ЈУКСУК (тур. yüksük)

јуксук м покр. напрстак, напршњак.

БЕЗ СДГ: ЈУЛАР

јулар м покр. → улар.⁴⁹¹

БЕЗ СДГ: ЈУЛИМБРИШИМ

јулимбришим м бот. покр. → ђул-имбришим (под ђул).

БЕЗ СДГ: ЈУМАК (тур. yumak)

јумак м покр. клупко, мали мосур, калем на који се намотава свила, златни или сребрни конац.

БЕЗ СДГ: ЈУМБАСМА (тур. yün basma)

јума-басма/јумбасма ж покр. врста тканине која се обично употребљава за прављење душека; исп. басма.

БЕЗ СДГ: ЈУНГА/ЈУЊГА (тур. yonga)

јунга/јуња ж покр. стара мера за масло (подруг оке, ока и по).

БЕЗ СДГ: ЈУРДИСАТИ

јурдисати, -ишем импф. → јуришати (под јуриш).

СДГ: ЈУРИШ (тур. yürüyüş)

ТО: јуриш-

0 **јуриш** м 1. брз напад, навала војске у трку на непријатеља: ~ учинити, јуришом заузети положај. 2. (у служби узвика) као команда за напад на непријатеља: викнути ~. Изр. **на јуриш** брзо, на брзину.

⁴⁸⁹ *зајордамити*.

⁴⁹⁰ тур. yordamlı. Многи турски придеви који нису облички адаптирани у српском језику прихваћени су као прилози, а не као придеви. Разлог овоме видимо у немогућности разликовања рода. Овај тип турских придева прихваћен је као прилог у српском језику,

⁴⁹¹ *зајуларити, одјуларити*.

2₁<1₁ **јуриш-авати**, -ам импф. ← јуришати.
 2₂<1₁ **јуриша-ње** с гл. им. ← јуришати.
 1₁<0 **јуриш-ати**, -ам импф. 1. чинити јуриш, ићи на јуриш. 2. упорно наваљивати на кога речима. 3. спорт. оштро наваљивати; исп. јурдисати.
 1₂<0 **јуриш-ач** м → јуришник.
 1₃<0 **јуриш-ити**, -им пф. учинити јуриш, навалити.
 1₄<0 **јуриш-лија** м → јуришник.
 2₃<1₄ **јуришлиј-ски**, -а, -о који се односи на јуришлије: ~ капа.
 1₅<0 **јуриш-ни**, -а, -о који се односи на јуриш: ~ батаљон, ~ чета, ~ колона, ~ авијација.
 1₆<0 **јуриш-ник** м онај који јуриша, који иде на јуриш.
 2₄<1₅ **јуришно** прил. као на јуриш.
 1₇<0 **јуриш-нути**, -нем пф. полетети на јуриш, учинити јуриш.

ПР1₁<1₁ **за-јуришати**, -ам пф. почети јуришати.
 ПР1₂<1₁ **про-јуришати**, -ам пф. јуришајући проћи, продрети.

С1₁<0 **против-јуриш** м јуриш као непосредни одговор на извршен јуриш од стране противника.

БЕЗ СДГ: ЈУРУМ/ЈУРУН⁴⁹² (тур. *yürüyün*)

јурум/јурун покр. узвик за по(дс)тицање: навали! удри!

БЕЗ СДГ: ЈУФКА (тур. *yufka*)

јуфка ж танак лист развијеног теста за питу и сл., кора.

СЛОВО К

СДГ: КАБАДАХИЈА (тур. *kabadayı*)

ТО: кабадахиј-

0 **кабадахија** м 1. ист. заменик дахије. 2. насилник.
 1₁<0 **кабадахиј-ски**, -а, -о који се односи на кабадахије.
 1₂<0 **кабадахи-лук**⁴⁹³ м насиље.

БЕЗ СДГ: КАБАЈЕТ (тур. *kabahat*)

кабајет м покр. кривица.

СДГ: КАБАРЕ (тур. *kabara*)

ТО: кабар-

0 **кабаре** ж мн. покр. а. врста женског појаса од кадифе с металним токама. б. → токе.
 1₁<0 **кабар-ице** ж мн. дем. ← кабаре.

СДГ: КАБАСТ (према тур. *kaba*)

ТО: кабаст-

0 **кабаст**, -а, -о који заузима много места, сувише велик, крупан, гломазан, незграпан.
 1₁<0 **кабасто** прил. гломазно, крупно, големо.

⁴⁹² 2. лице инфин. од гл. *yürütek*. Шкаљић (1973) даје погрешан облик *yürün*.

⁴⁹³ тур. *kabadayılık*.

ПРС₁<0 **о-кабаст-ити**, -им пф. постати кабаст; одебљати.

СДГ: КАБУЛ (тур. *kabul*)

ТО: *кабул-*

0 **кабул** м покр. пристанак, дозвола; добра воља према некоме, наклоност, толеранција.

1₁<0 **кабул-ити**, -им импф. а. одобравати, прихватати, усвајати. б. мислити, претпостављати.

ПР1₁<1₁ **о-кабулити**, -им пф. покр. пристати на нешто, усвојити, одобрити.

ПР1₂<1₁ **пре-кабулити**, -им пф. прихватити што, пристати на што, помирити се с чим.

ПР1₃<1₁ **у-кабулити**, -им пф. покр. одлучити, решити се; одобрити, пристати, усвојити.⁴⁹⁴

СДГ: КАВА (тур. *kahve*)

ТО: *кав-*

0 **кава** ж → кафа.

1₁<0 **кав-ана** ж → кафана.

2₁<1₁ **каван-ар** м → кафанар.

3₁<2₁ **каванар-ев**, -а, -о = каванаров који припада каванару.

3₂<2₁ **каванар-ица** ж женска особа каванар.

3₃<2₁ **каванар-ов**, -а, -о = каванарев.

3₄<2₁ **каванар-ски**, -а, -о који се односи на каванаре: ~ занимање.

2₂<1₁ **каван-ирати**, -ам импф. посећивати кавану.

2₃<1₁ **каван-исати**, -ишем импф. бити каванар, држати кавану, бавити се каванарским послом или занимањем.

2₄<1₁ **каван-ица** ж дем. ← кавана.

2₅<1₁ **каван-ски**, -а, -о који се односи на каване: ~ дим, ~ прозор, ~ живот, ~ ћаскало, ~ политика, ~ публика. Изр. ~ **политика** плитка политика, политика која се води у разговорима по каванама; ~ **човек** човек који већину слободног времена проводи у кавани; ~ **политичар** политичар који агилује по каванама, обећавајући немогуће ствари, озбиљан политичар.

2₆<1₁ **каван-ица** м → каванар (1).

1₂<0 **кав-ен**, -а, -о 1. који је од каве: ~ талог, ~ зрно, ~ конзерва. 2. који служи за спремање и пијење каве: ~ филцан, ~ млин, ~ прибор. 3. који је боје као кава.

3₅<2₇ **кавениса-ње** с. гл. им. ← кавенисати.

2₇<1₂ **кавен-исати**⁴⁹⁵, -ишем импф. пијуцкати кафу, забављати се уз кафу.

2₈<1₂ **кавен-ка** ж шољица каве.

1₃<0 **кав-ењак** м 1. суд у коме се кува, пече кава. 2. кавени млин.

1₄<0 **кав-еција** м → кафеција.

2₉<1₄ **кавечиј-ин**, -а, -о који припада кавечији.

2₁₀<1₄ **кавечиј-ски**, -а, -о који се односи на кавечије.

1₅<0 **кав-ин**, -а, -о 1. који је од каве: ~ талог, ~ конзерва. 2. који је боје као кава.

1₆<0 **кав-ица** ж дем. и хип. ← кава.

1₇<0 **кав-овац**, -овца м бот. кавино дрво *Coffea Arabica*.

1₈<0 **кав-овина** ж сурогат каве.

1₉<0 **кав-ски**, -а, -о који се односи на каву: кавске кашичице.

ПРС₁<0 **за-кав-ити се**, -им се пф. попити мало каве.

С1₁<0 **кав-о-пија** м и ж мушка или женска особа која радо пије каву.

С1₂<0 **кав-о-точ-је** с неол. место где се продаје и пије кава.

С1₃<0 **кавен-о-смеђ**, -а, -е смеђ као кава.

⁴⁹⁴ *закабулити*.

⁴⁹⁵ Могућа је и следећа сегментација: кав-енисати.

СДГ: КАВАЗ (кафаз) (тур. kavaz)

ТО: каваз-

0 **каваз** м ист. оружник, стражар, жандар; почасни стражар, наоружани пратилац.

1₁<0 **каваз-баша** м заповедник каваза.

1₂<0 **каваз-ки**, -а, -о који се односи на кавазе: ~ особа.

БЕЗ СДГ: КАВАК (тур. kavak)

кавак м бот. покр. топола.

СДГ: КАВАЛ (тур. kaval)

ТО: кавал-

0 **кавал** м покр. 1. врста кратке пушке; исп. кавалија. 2. свирала.

1₁<0 **кавал-ија** м врста топа: топ ~.

СДГ: КАВГА (тур. kavga)

ТО: кавг-

0 **кавга** ж (дат. -ги и -зи; ген. мн. кавга и кавги) 1. свађа, препирка. 2. бој, туча.

2₁<1₁ **кавга-ње** с гл. им. ← кавгати се.

1₁<0 **кавг-ати се**, -ам се импф. кавжити се.

2₂<1₁ **кавг-ач** м = кавгација и кавгаш онај који замеће кавгу.

2₃<1₁ **кавг-ација**⁴⁹⁶ м и ж = кавгач.

3₁<2₃ **кавгациј-ски**, -а, -о који се односи на кавгације: ~ начин.

3₂<2₃ **кавгац-ити се**, -им се импф. свађати се, препирати се, тући се.

2₄<1₁ **кавг-аш** м = кавгач.

2₅<1₆ **кавж-ење** с гл. им. ← кавжити се.

1₂<0 **кавж-ити се**, -им се импф. (око чега, за што, с ким) имати међу собом кавгу, свађати се.

1₃<0 **кавж-ица** ж дем. ← кавга.

ПР1₁<1₂ **за-кавжити (се)**, -им се пф. приметити кавгу, посвађати се.

ПР1₂<1₅ **за-кавцити (се)**, -им се пф. → закавжити се.

ПР1₃<1₁ **про-кавгати се**, -ам се пф. мало се посвађати.

ПР1₄<1₁ **по-кавгати се**, -ам се пф. приметити кавгу, посвађати се.

С1₁<0 **кавга-чичак**⁴⁹⁷ м бот. врста биљке из пор. љутића, жаворњак *Delphinium consolida*.

БЕЗ СДГ: СДГ: КАВЦАТИ СЕ/КАВЦИТИ СЕ

кавцати се, -ам се импф. уз. повр. → кавжити се.

кавцити се, -им се импф. → кавжити се.

СДГ: КАВЕЗ (кафез) (тур. kafes)

ТО: кавез-

0 **кавез** м клетка 1. кућица за птице којој су стране од дрвених или металних решетака. 2. јаким гвозденим решеткама ограђен простор у коме се држе дивље крволочне животиње: циркуски

⁴⁹⁶ тур. kavgası.

⁴⁹⁷ Творбено је интересантна ова сложеница, настала је од кавга + чичак (од тур. çiçek, у значењу цвет). С друге стране, ову реч не бележе консултовани турски речници.

~, лављи ~ . 3. соба у старих муслиманских кућа, затворена дрвеним решеткама на прозорима да се не би видела женска лица у соби. 4. строго контролисани простор у коме се ко креће и живи.

1₁<0 **кавез-ић** м дем. ← кавез.

БЕЗ СДГ: КАВИЈАР (тур. kavıar)

кавијар м усолјена рибља икра (нарочито од моруне), ајвар.

СДГ: КАВРА (тур. kavra)

ТО: кавра-

0 **кавра** ж покр. спона, петља, заковница.

1₁<0 **кавра-исати**, -ишем пф. причврстити, углавити спонама, заглавити: ~ чавао, клинац.

СДГ: КАВУР/КАВУРИН

ТО: кавур-

0 **кавур/кавурин** м покр. → каур.

1₁<0 **кавур-ити** → каурити.

1₂<0 **кавур-ка** → каурка.

1₃<0 **кавур-ски**, -а, -о → каурски.

БЕЗ СДГ: КАВУРМА (каурма) (тур. kavurma)

кавурма ж кув. врста јела од исецканог дроба (овчјег, свињског и др.).

БЕЗ СДГ: КАВЧИНЕ

кавчине, кавчика ж мн. → калчине.

БЕЗ СДГ: КАГАН⁴⁹⁸ (тур. kağan)

каган м ист. титула аварског вође.

БЕЗ СДГ: КАДАИФ (тур. kadayıf)

кадаиф м кув. посластица од финих тестених влакана, шећера и масла.

БЕЗ СДГ: КАДАНЦИКА

каданцика ж → кадунцика (под кадуна).

БЕЗ СДГ: КАДАР (тур. kadir)

кадар, -дра, -дро способан, који може нешто учинити.

СДГ: КАДИВА (тур. kadife)

ТО: кадив-

0 **кадива** ж → кадифа.

1₁<0 **кадив-аст**, -а, -о → кадифаст.

1₂<0 **кадив-ели**⁴⁹⁹ прид. непром. → кадифели.

⁴⁹⁸ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

1₃<0 **кадив-ен**, -а, -о → кадифен.
1₄<0 **кадив-ица** ж → кадифица.
1₅<0 **кадив-ли** прид. непром. → кадифли.

СДГ: КАДИЈА (тур. kadı)

ТО: кадиј-, кад-

0 **кадија** м ист. у доба турске власти, судија који суди по Курану.
1₁<0 **кадиј-ин**, -а, -о који припада кадији.
2₁<1₁ **кадијин-ица** ж = кадиница кадијина жена.
2₂<1₁ **кадијин-ски**, -а, -о = кадински који се односи на кадије.
1₂<0 **кади-лук**⁵⁰⁰ м ист. 1. управна јединица, подручје једног кадије. 2. кадијско звање.
1₃<0 **кад-ин**, -а, -о → кадијин.
1₄<0 **кад-инац**, -нца м кадијин службеник.
1₅<0 **кад-иница** ж кадијиница.
1₆<0 **кад-ински**, -а, -о кадијински.

ПРС1₁<0 **за-кадиј-ати се**, -ам се пф. постати кадија.

СДГ: КАДИФА (тур. kadife; kadife çiçeği)

ТО: кадиф-

0 **кадифа** ж 1. врста меке свилене баршунасте тканине; сам(е)т, баршун. 2. бот. = кадифица биљка с кадифастим цветом *Tagetes erectus*.
1₁<0 **кадиф-ан**, -а, -о и **кадифан**, -фна, -фно = кадифен 1. који је од кадифе (1). 2. кадифаст.
1₂<0 **кадиф-аст**, -а, -о који је као кадифа; исп. кадифан (2).
1₃<0 **кадиф-ели** заст. прид. непром. кадифан.
1₄<0 **кадиф-ен**, -а, -о = кадифан.
2₁<1₄ **кадифено** прил. попут кадифе.
1₅<0 **кадиф-ица** ж бот. = кадифа (2).
1₆<0 **кадиф-ли** прид. непром. → кадифан.
1₇<0 **кадиф-лија** (у атрибутој служби) ж која је од кадифе.

СДГ: КАДУНА (тур. kadın)

ТО: кадун-

0 **кадуна** ж угледна жена; госпођа.
1₁<0 **кадун-ин**, -а, -о који припада кадуну.
1₂<0 **кадун-ица** ж дем. ← кадун.
1₃<0 **кадун-ски**, -а, -о који се односи на кадуне.
1₄<0 **кадун-цика**⁵⁰¹ ж → кадунница.

БЕЗ СДГ: КАЕЛ

каел прид. непром. → каил.

БЕЗ СДГ: КАЗА (тур. kaza)

каза ж ист. управна јединица мања од округа, котар, срез, кадилук.

⁴⁹⁹ Клајн не региструје придевски творбени формант *-ели*. У *Речнику МС* наведена је монголска етимологија.

⁵⁰⁰ тур. kadılık.

⁵⁰¹ тур. kadıncık.

БЕЗ СДГ: КАЗАЗ

казаз м → казас.

СДГ: КАЗАН (тур. kazan)

ТО: казан-

0 **казан** м 1. већи метални суд који служи за загревање, кување и сл., котао: бакарни ~, војнички ~. 2. а. уређај за печење ракије. б. техн. затворени котао у коме се загревањем вода претвара у пару. 3. фиг. заједничка масовна исхрана: ићи на казан. 4. фолкл. врста игре: играли се казана. Изр. **ићи на ~, спасти на ~** јести на казану, заједнички се хранити; **кад ~ пође** кад ракија почне цурити; **осећати се као у казану** бити у непрестаним и тешким бригама; **пити на казану** пити ракију код ракијског казана.

1₁<0 **казан-ија** ж део или количина ракије што се даје ономе који посуди, позајми казан за печење ракије.

1₂<0 **казан-ица** ж просторија у којој се налази казан.

1₃<0 **казан-лук** м → казаница.

1₄<0 **казан-ски**, -а, -о који се односи на казане: ~ ватра, ~ храна.

1₅<0 **казан-че**, -ета с дем. ← казан.

1₆<0 **казан-чина** м аугм. ← казан.

1₇<0 **казан-чић** м дем. ← казан.

1₈<0 **казан-џија**⁵⁰² м занатлија који прави казане и уопште бакрено посуђе, котлар.

2₁<1₈ **казанџиј-ин**, -а, -о који припада казанџији.

2₂<1₈ **казанџиј-ски**, -а, -о који се односи на казанџије: ~ занат.

2₃<1₈ **казанџиј-лук**⁵⁰³ м 1. котларски занат. 2. место у чаршији где раде казанџије.

2₄<1₈ **казанџиј-ница**⁵⁰⁴ ж казанџијска радионица.

СДГ: КАЗАС (казаз) (тур. kazaz)

ТО: казас-

0 **казас** м заст. покр. онај који прави дугмета, ројте, врпце и сл. од свиле, свилар; исп. казаз.

1₁<0 **казас-ки**, -а, -о који се односи на казасе и казасе: ~ еснаф.

БЕЗ СДГ: КАЗМА (тур. kazma)

казма ж покр. трнокоп, будак, крамп.

БЕЗ СДГ: КАЗУК (тур. kazık)

казук м покр. колац усађен или учвршћен у земљу за који се веже лађа.

СДГ: КАИК (тур. kaık)

ТО: каик-

0 **каик** м чамац.

1₁<0 **каик-џија**⁵⁰⁵ м онај који тера каик, чамчар.

С1₁<0 **чет-о-каик** м заст. оружана шајка.

⁵⁰² тур. kazanı.

⁵⁰³ тур. kazanlık.

⁵⁰⁴ Сегментирали смо на овај начин, јер је ово реч са значењем локала, као што су и *чајџиница, ашџиница*.

⁵⁰⁵ тур. kaıkçı.

БЕЗ СДГ: КАИЛ (тур. kail)

каил, -а, -о покр. расположен за нешто, рад, вољан.

БЕЗ СДГ: КАИМА (тур. kaime)

каима ж ист. турски папирни новац.

СДГ: КАИШ (каиш) (тур. kaış)**ТО: каиш-**

0 **каиш** м 1. дуга трака од коже (ређе од чврсте тканине) која служи као појас или за везивање. 2. оно што има облик каиша. 3. пом. једна од дасака којима се покривају бокови лађе. 4. лихва, зеленашење, каишарлук. 5. превара, подвала. Изр. **стезати** ~ скромније живети; **ударити коме** ~ преварити кога.

2₁<1₂ **каиша-ње** с гл. им. ← каишати (се).

1₁<0 **каиш-ар** м (вок. каишару и -аре) 1. онај који прави каише. 2. онај који се при пословању служи преваром, подвалом; лихвар, зеленаш, каматник.

2₂<1₁ **каишар-ев**, -а, -о = каишаров који припада каишару.

3₁<2₃ **каишаре-ње** с гл. им. ← каишарити.

2₃<1₁ **каишар-ити**, -им импф. бавити се каишарским пословима, каматовати, варати; поступати као каишар (2).

2₄<1₁ **каишар-лук** м каишарски поступак, превара, подвала; лихварство, зеленаштво, каишарство.

2₅<1₁ **каишар-ов**, -а, -о = каишарев.

2₆<1₁ **каишар-ски**, -а, -о који се односи на каишаре и на каишарство: ~ интерес.

3₂<2₆ **каишарски** прил. попут каишара.

2₇<1₁ **каишар-ство** с каишарлук.

1₂<0 **каиш-ати**, -ам импф. I. 1. резати на каише (нпр. кожу, сланину). 2. браздити. II.~ се 1. кидати се. 2. вијугати се.

1₃<0 **каиш-ац**, -шца м дем. ← каиш, каишић.

1₄<0 **каиш-ити**, -им импф. → каишати.

1₅<0 **каиш-ић** м дем. ← каиш.

1₆<0 **каиш-лија** (у атрибутој служби) м направљен од каиша.

1₇<0 **каиш-ни**, -а, -о који се односи на каише.

1₈<0 **каиш-чић*** м дем. и хип. ← каиш.

ПР1₁<2₃ **ис-каишарити**, -им пф. стећи каишарењем, преваром, заваривањем измамити (нпр. новце).

ПР1₂<1₂ **ис-каишати**, -ам пф. 1. исећи на каише, на траке, раскомадати, распарати, поцепати. 2. изударати каишем.

ПР1₃<1₄ **рас-каишити**, -им пф. необ. расећи на каишеве, поцепати, исцепати, радерати.

ПР1₄<2₃ **у-каишарити**, -им пф. преварити (на мери, у плаћању), закинути.⁵⁰⁶

БЕЗ СДГ: КАЈА (тур. kaıa)⁵⁰⁷

каја ж покр. 1. грумен. 2. цемент.

БЕЗ СДГ: КАЈАРИТИ (према тур. aıag, подешавање, регулисање)

кајарити, -им импф. покр. проверавати меру, баждарити.

БЕЗ СДГ: КАЈАС/КАЈАСА (тур. kayasa)

⁵⁰⁶ *закаишарити, окаишати.*

⁵⁰⁷ Шкаљић (1973) наводи значење *литица, стена, клисура*, уз навођење етимона *kaıa* клисура. *Kaıa* значи стена.

кајас м/кајаса ж 1. (обично мн.) каиш којим се управља коњем, узда. 2. каиш којим се причвршћује сабља, седло и сл.

СДГ: КАЈГАНА (тур. *kağana*)

ТО: кајган-

0 **кајгана** ж кув. јело од пржених јаја. Изр. **као светог Петра** ~ прескупо.

1₁<0 **кајган-ица** ж дем. ← кајгана.

СДГ: КАЈД⁵⁰⁸ (тур. *kaıt*)

ТО: кајд-

0 **кајд** ж покр. заст. 1. запис, акт; досије. 2. упис у земљишне књиге, којим се врши пренос права власништва.

ПРС1₁<0 **за-кајд-ити**, -им пф. покр. убележити, уписати, записати.

ПРС1₂<0 **пот-кајд-ити (пот-каитити)**, -им пф. потписати, потврдити.

ПРС1₃<0 **у-кајд-ити**, -им пф. 1. записати, забележити. 2. уписати у земљишне књиге право својине.

СДГ: КАЈДА (тур. *kaide*)

ТО: кајд-

0 **кајда** ж покр. 1. знак којим се бележи висина и трајање гласа у музици, нота. 2. напев, арија. 3. мн. свезак или књига са штампаним или уписаним нотама неког музичког састава. Изр. **од те кајде нема фајде** посл. од тога што ти говориш не може бити ништа.⁵⁰⁹

1₁<0 **кајд-анка** ж свеска с кајдама, бележница.

ПРС1₁<0 **у-кајд-ити**, -им пф. заст. сложити у кајде, ноте, забележити ноте, компоновати.

БЕЗ СДГ: КАЈИШ

кајиш м → каиш.

СДГ: КАЈМАК (тур. *kaımak*)

ТО: кајмак-

0 **кајмак** м 1. а. масни слој који се ствара на охлађеном куваном млеку, скоруп. 2. пена на површини црне кафе. 3. експр. а. оно што стоји на врху, на површини, што је најбоље. б. горњи друштвени слој, крем. Изр. **скинути, побрати кајмак** узети оно што је најбоље.

1₁<0 **кајмак-лија**⁵¹⁰ ж скувана црна кава која има доста пене.

ПРС1₁<0 **за-кајмак-ити**, -им пф. зачинити кајмаком, ставити кајмака у нешто, премазати кајмаком.

⁵⁰⁸ Незабележена лексема *кајд* је уврштена у грађу, с обзиром на то да *Речник МС* бележи њена два глаголска деривата.

⁵⁰⁹ Пословице које садрже именичку компоненту турског порекла малобројне су у екскерпираној грађи. Такве су и **празна кеса не дивани**, као и **два пеливана на једном конопу, ужету играти не могу**. Истраживање показује да ове пословице не бележи турски језик, нити за њих постоје истозначни еквиваленти у турском језику. Именичке компоненте турског порекла (*кајда*, *пеливан*), као и глагол *диванити* имају веома експресивну функцију.

⁵¹⁰ тур. *kaımaklı*.

ПРС₁₂<0 **о-кајмац-ити**, -им пф. скинути кајмак; фиг. узети оно што је најбоље.
ПРС₁₃<0 **по-кајмац-ити**, -им пф. прелити какво јело кајмаком.

С₁₁<0 **кајмак-баклава** ж врста баклаве са надевом од кајмака.

БЕЗ СДГ: КАЈМАКАМ/КАЈМАКАН (кајмекам/кајмекан) (тур. kaymakam)

кајмакам/кајмакан м ист. заменик великог везира; окружни главар; котарски, срески главар.

БЕЗ СДГ: КАЈМЕКАМ/КАЈМЕКАН

кајмекам/кајмекан м → кајмакам.

СДГ: КАЈСИЈА (тур. kayısı)

ТО: кајсиј-

0 **кајсија** ж бот. дрво из пор. ружа жуто-црвенога плода с великом коштицом *Prunus armeniaca*; плод тога дрвета.

1₁<0 **кајсиј-ача** ж агр. врста гљиве *Cantharellus cibarius*.

1₂<0 **кајсиј-ин**, -а, -о који припада кајсији.

1₃<0 **кајсиј-ица** ж дем. ← кајсија.

1₄<0 **кајсиј-евача*** ж ракија од кајсија.

1₅<0 **кајсиј-овача** ж ракија од кајсија.

БЕЗ СДГ: КАЛАБАЛУК (тур. kalabalık)

калабалук м заст. мноштво, множина; гужва, метеж, неред: ~ света; ~ по улици, прошао је ~.

СДГ: КАЛАЈ (тур. kalay)

ТО: калај-

0 **калај** м врста метала, коситер.

2₁<1₁ **калајиса-ње** с гл. им. ← калајисати.

1₁<0 **калај-исати**, -ишем пф. и импф. превући, превлачити, обложити, облагати калајем.

Изр. **небо (сунце) ти (вам) калајисано** блажа псовка.

1₂<0 **калај-ли**⁵¹¹ прид. непром. покр. као од калаја, попут калаја, калајни.

1₃<0 **калај-лија** ж 1. калајни тањир, здела. 2. ситан накит од калаја у облику звончића који се уплеће у косу.

1₄<0 **калај-ни**, -а, -о 1. који је од калаја, који је калајисан. 2. који је као калај.

1₅<0 **калај-ција**⁵¹² м 1. занатлија који се бави ливењем калаја или калајисањем. 2. трговац који иде околу носећи робу са собом, торбичар, покућарац.

2₂<1₅ **калајциј-ски**, -а, -о који се односи на калајције: ~ занат.

ПР₁₁<1₁ **на-калајисати**, -ишем пф. покрити калајем, окалајисати.

ПР₁₂<1₁ **о-калајисати**, -ишем пф. превући калајем.

ПР₁₃<1₁ **по-калајисати**, -ишем пф. превући калајем, покоситерити.⁵¹³

ПР₁₄<1₁ **пре-калајисати**, -ишем пф. превући, покрити калајем.

ПР₁₅<1₁ **у-калајисати се**, -ишем пф. усијати се, добити сјај од дугог ношења (о оделу).

СДГ: КАЛАМ

⁵¹¹ тур. kalaylı.

⁵¹² тур. kalaycı.

⁵¹³ *искалајисати*.

ТО: калам-

0 **калам** м → калем (2).

1₁<0 **калам-ак**, -амка м дем. ← калам.

1₂<0 **калам-ити**, -им импф. = калемити. 1. урезивати калем у дивљаку, цепити. 2. пелцовати (оспице).

2₁<1₂ **каламље-ње** с гл. им. ← каламити.

ПР1₁<1₂ **ис-каламити**, -им пф. = искалемити свршити калемљење.

ПР2₁< ПР1₂ **накалам-ак**, -амка м = накалемак оно што се накалами, наставак, додаток.

ПР1₂<1₂ **на-каламити**, -им пф. = накалемити. I. 1. извршити калемљење, наврнути, прицепити (о воћкама). 2. додати, придодати, наставити (на нешто). II. ~ се = накалемити се фиг. везати се, наметнути се, пришљамчити се.

СДГ: КАЛАУЗ (тур. kılavuz)

ТО: калауз-

0 **калауз** м 1. кључ у облику кукице којим се може отворити свака брава. 2. а. путовођа, водич, пратилац. б. трговачки посредник, мешетар, прекупац. 3. заст. гласноша, гласник.

2₁<1₁ **калауж-ење** с гл. им. ← калаузити.

1₁<0 **калауз-ити**, -им импф. покр. 1. показивати пут, проводити. 2. вршити посредничке послове. 3. уходити, извиђати.⁵¹⁴

1₂<0 **калауз-лук**⁵¹⁵ м покр. посао, занимање калауза (1-3); потказивање, достава.

1₃<0 **калау-штина** ж плата калаузу.

1₄<0 **калауш-че**, -ета с дем. ← калауз.

СДГ: КАЛАШ (тур. kalles)

ТО: калаш-

0 **калаш** м заст. расипник, пропалица, варалица.

2₁<1₁ **калаше-ње** с гл. им. ← калашити (се).

1₁<0 **калаш-ити**, -им импф. 1. варати. 2. скитати се.

1₂<0 **калаш-тура**⁵¹⁶ погрд. 1. ж раскалашна, разуздана жена. 2. м неваљалац, хуља, нитков. 3. м и ж пас скитница, псина; исп. цукела.

ПР1₁<1₁ **рас-калашити**, -им пф. I. учинити да неко постане раскалашан, разуздан, распустити кога. II. ~ се постати раскалашан, разуздати се, распустити се.⁵¹⁷

ПР2₁< ПР1₁ **раскалаш-ан**, -шна, -шно 1. разуздан, распуштен; непристојан, скаредан (о говору, речима). 2. весео, расположен, раздраган.

ПР3₁< ПР2₁ **раскалаш-еник** м = раскалашењак и раскалашник онај који је раскалашен, раскалашан човек.

ПР3₂< ПР2₁ **раскалаш-еница** ж = раскалашница раскалашна жена.

ПР3₃< ПР2₁ **раскалашено** прил. = раскалашно разуздано, распуштено.

ПР3₄< ПР2₁ **раскалашен-ост** ж = раскалашност особина, својство онога који је раскалашен.

ПР3₅< ПР2₁ **раскалаш-ењак** м = раскалашеник.

ПР3₆< ПР2₁ **раскалаш-ник** м = раскалашеник.

ПР3₇< ПР2₁ **раскалаш-ница** ж = раскалашеница.

⁵¹⁴ *искалаузити, накалаузити.*

⁵¹⁵ тур. kılavuzluk.

⁵¹⁶ Суфикс *-тура* спадао би у јединачне суфиксе. Извесно је да му је значење pejоративно. Клајн (2003) не бележи овај суфикс. С. Бабић (2002: 365) даје са потврдом лексеме *жентура* из *Речника МС*.

⁵¹⁷ *искалашити.*

ПР3₈< ПР2₁ **раскалашно** прил. = раскалашено.
ПР3₉< ПР2₁ **раскалаш-ност** ж = раскалашеност.
ПР3₁₀< ПР2₁ **раскалаш-тво** с раскалашност.

СДГ: КАЛДРМА (тур. *kaldırım*)⁵¹⁸

ТО: калдрм-

0 **калдрма** ж пут направљен од камена, поплочан каменом; плочник на томе путу.
1₁<0 **калдрм-ар** м = калдрмџија онај који прави калдрме.
1₂<0 **калдрм-арина** ж дажбина за употребу калдрме.
1₃<0 **калдрм-ија** ж покр. → калдрмарина.
1₄<0 **калдрм-ина** ж калдрмарина.
2₁<1₅ **калдрмиса-ње** с гл. им. ← калдрмисати.
1₅<0 **калдрм-исати**, -ишем пф. и импф. поставити, постављати калдрму, поплоча(ва)ти каменом (пут, улицу и сл.)⁵¹⁹
1₆<0 **калдрм-ити**, -им пф. и импф. поставити, постављати калдрму, поплоча(ва)ти каменом (пут, улицу и сл.).
2₂<1₆ **калдрмље-ње** с гл. им. ← калдрмити.
1₇<0 **калдрм-џија**⁵²⁰ м = калдрмар.

ПР1₁<1₅ **по-калдрмисати**, -ишем пф. поставити калдрму, поплочати камењем.
ПР1₂<1₆ **по-калдрмити**, -им пф. поставити калдрму, поплочати камењем.
ПР1₃<1₅ **у-калдрмисати**, -ишем пф. уградити, ставити у калдрму.
ПР1₄<1₆ **у-калдрмити**, -им пф. уградити, ставити у калдрму.⁵²¹

СДГ: КАЛЕМ⁵²² (тур. *kalem*)

ТО: калем-

0 **калем** м 1. дрвени, метални и сл. ваљак на који се намотава конац, пређа, жица и сл. 2. агр. а. косо одсечена гранчица с пупољком неке воћке, руже и сл. која се цепа, ставља под кору дивље биљке сродне врсте ради добијања одређене биљке. б. (о)калемљена биљка. 3. заст. писаљка од трске којом су се на Истоку служили уместо гушчјег пера.
1₁<0 **калем-ар** м 1. онај који калем. 2. калемачица.
1₂<0 **калем-ача** ж накалемљена воћка или лоза.
1₃<0 **калем-ачица**⁵²³ ж нож за калемљење.
1₄<0 **калем-ити**, -им импф. I. = каламити. II. ~ се цепити се, пелцовати се.⁵²⁴
2₁<1₄ **калемље-ње** с гл. им. ← калемити (се).

ПР1₁<1₄ **ис-калемити**, -им пф. = искаламити.
ПР2₁< ПР1₂ **накалем-ак**, -емка м = накаламак.
ПР2₂< ПР1₂ **накалемљ-ивати**, -амљујем импф. и уч. ← накалемити.
ПР1₂<1₄ **на-калемити**, -им пф. I. = накаламити. II. ~ се = накаламити се.
ПР1₃<1₄ **о-калемити**, -им пф. калемљењем оплеменити воћку.

⁵¹⁸ *Калдрмаш* је неологизам који бележи Оташевић (1988) у Речнику. Речник бележи неколицину неологизама у чијој основи се налази неки од одомаћених турцизама: *чаршиџање*, *зејтињава*, *беспараш* и сл.

⁵¹⁹ Дефиниција је преузета из *Речника САНУ. У Речнику МС* гласи: *калдрмисати/калдрмити* прекри(ва)ти пут каменом.

⁵²⁰ тур. *kaldırım*си.

⁵²¹ *искалдрмисати*.

⁵²² *РСЈ* наводи грчко порекло.

⁵²³ Претпостављамо да је лексема *калемачица* настала моционом творбом од *калемач*. Међутим, како *калемач* није забележен ми дериват *калемачица* изводимо сложеним творбеним формантом *-ачица* од творбене основе *калем*.

⁵²⁴ *докалемити*.

ПР₁₄<1₄ **по-калемити**, -им пф. наврнути, накалемити, оплеменити редом више воћака.
ПР₁₅<1₄ **при-калемити**, -им пф. причврстити као при калемљењу, придружити, привезати
уза што.⁵²⁵

СДГ: КАЛИТИ (према тур. kal)

ТО: кал-

0 **калити**, -им пф. I. 1. техн. давати железу, гвожђу велику тврдоћу, чврстоћу, трајност помоћу загревања до високе температуре, а затим наглог хлађења. 2. експр. чинити чврстим, способним за подношење тешкоћа, јачати, челичити. Изр. ~ **срце** задовољавати жеље срца. II. ~ се челичити се, јачати.

1₁<0 **кали-оница** ж просторија, одељење фабрике, где се гвожђе кали.

2₁<1₁ **калиониц-ар** м онај који кали.

2₂<1₁ **калиониц-ки**, -а, -о који се односи на калионицу: ~ пећ.

ПР₁₁<0 **за-калити**, -им пф. I. расхладити усијано гвожђе хладном водом да постане чвршће. 2. експр. ојачати, учврстити.

ПР₁₂<0 **ис-калити**, -им пф. I. 1. калењем учинити што тврдим: ~ гвожђе. 2. а. охладити, издовољити, смирити, стишати; ~ бес, ~ гнев, мржњу и сл. б. растеретити, ослободити суздржане напетости: ~ душу, ~ срце. II. ~ се дати одушка својој унутрашњој напетости, ослободити се уздржаног нерасположења нападајући некога.

ПР₁₃<0 **на-калити**, -им пф. I. охладити ковано усијано гвожђе, железо да би постало чвршће, окалити, очеличити. II. ~ се експр. очврснути се, очеличити се (обично у животој борби).

ПР₁₄<0 **о-калити**, -им пф. I. калењем учинити да нешто отврдне, постане чвршће, јаче. II. ~ се отврднути, постати јачи.

ПР₁₅<0 **пре-калити**, -им пф. I. 1. дати већу чврстоћу, трајност и ковност гвожђу помоћу загревања на високој температури а затим наглим хлађењем. 2. експр. учинити издржљивим и способним у подношењу напора и тешкоћа. II. ~ се постати чврст, издржљив, очврснути.

ПР₂₁<ПР₁₅ **прекаљ-ен**, -а, -о I. трп. прид. ← прекалити (се). 2. озлоглашен, непоправљив, по злу познат: ~ лопов, ~ варалица.

ПР₃₁< ПР₂₁ **прекаљен-ост** ж особина онога који је прекаљен.

ПР₂₂< ПР₁₅ **прекаљ-ивати (се)**, -ујем (се) импф. и уч. ← прекалити (се).

ПР₁₆<0 **про-калити**, -им пф. докраја калити; фиг. очеличити. Изр. **прокаљена истина** потпуно утврђена истина.

ПР₁₇<0 **рас-калити**, -им пф. очеличити, прекалити; фиг. учинити чврстим, учврстити.

СДГ: КАЛИФ/КАЛИФА⁵²⁶ (тур. halife)

ТО: калиф-

0 **калиф/калифа** м = халиф(а) ист. врховни муслимански поглавар у арапским државама који има највишу духовну и световну власт, титула турских султана.

1₁<0 **калиф-ат** м = халифат, територија под влашћу калифа; држава којој је на челу калиф.

1₂<0 **калиф-ски**, -а, -о који припада калифима, калифама: ~ престо.

СДГ: КАЛКАН (тур. kalkan)

ТО: калкан-

0 **калкан** м I. штит: сребрни калкани. 2. а. забат на кући. б. врста крова на кући који се од једног зида спушта косо на противни зид: кућа на ~. 3. покр. врста старинске женске капе. 4. седло.

1₁<0 **калкан-ски**, -а, -о који се односи на калкан, који служи као калкан, забатни: ~ зид.

⁵²⁵ *закалемити.*

⁵²⁶ Лексеме *калиф/калифа* и *калифат* нису означене као турцизми у *Речнику МС*.

БЕЗ СДГ: КАЛП (тур. kalp)

калп прид. непром. заст. лажан, патворен, неваљао.

СДГ: КАЛПАК (тур. kalpak)

ТО: *калпак-*

0 **калпак** м 1. ист. свечана капа од самура, куновине или коже. 2. ратна војничка капа од лаког метала, кацига, шлем. 3. капа од крзна, шубара.

1₁<0 **калпаг-џија**⁵²⁷ м = калпакчија онај који прави калпаке.

1₂<0 **калпак-џија** м = калпаџија.

1₃<0 **калпач-ина** ж аугм. ← калпак.

1₄<0 **калпач-ић** м дем. ← калпак.

СДГ: КАЛПОЗАН (тур. kalpazan)

ТО: *калпозан-*

0 **калпозан** м лажљивац, варалица.

1₁<0 **калпозан-аст**, -а, -о лажљив, преваран.

ПРС1₁<0 **про-калпозан-ити се**, -им се пф. постати као калпозан.

СДГ: КАЛУП (тур. kalup)

ТО: *калуп-*

0 **калуп** м 1. а. предмет на који се набија што да добије његов облик: ~ за обућу, ~ за земљано посуђе. б. суд у који се улива што житко да би очврснувши добило његов облик, матрица за одливке. 2. ствар која се добије одливањем у калуку (1б), одливак. 3. збијен и чврсто свезан свежањ дувана, лишћа, траве, сена и сл. 4. фиг. углед, пример, узор. 5. образац, узорак. Изр. **на исти (један)** ~ увек једнако; **на свој** ~ друкчије од других.

1₁<0 **калуп-ар** м онај који прави калуке.

1₂<0 **калуп-ац**, -пца м калуп (2).

1₃<0 **калуп-ити**, -им импф. 1. помоћу калука израђивати. 2. навлачити на калуп. 3. збијати у чврст облик. 4. давати увек чему исти, стереотипан облик.

2₁<1₃ **калупље-ње** с гл. им. ← калупити.

1₄<0 **калуп-чић** м дем. ← калуп.

ПР1₁<1₃ **о-калупити**, -им пф. начинити по калуку, на калуку.

ПР1₂<1₃ **с-калупити**, -им пф. 1. сложити, испресавијати (обично тканину): ~ **ћебе**, ~ **прекривач**. 2. склопити, саставити.

ПР1₃<1₃ **у-калупити**, -им пф. I. 1. ставити у калуп (да се добије одређени облик). фиг. васпитати по одређеном обрасцу, дати чему жељени образац, калуп. II. ~ се изгубити изразитост и свежину, изгубити оригиналност, свести се на калуп, на шаблон.

ПР3₁< ПР2₁ **укалупљава-ње** с гл. им. ← укалупљавати (се).

ПР2₁< ПР1₃ **укалупље-авати (се)**, -ам се импф. и уч. ← укалупити (се).

ПР2₂< ПР1₃ **укалупље-ен**, -а, -о који је изгубио свежину, оригиналност.

ПР3₂< ПР2₂ **укалупљен-ост** ж особина онога што је укалупљено, рад по шаблону, једноликост у раду.

ПР2₃< ПР1₃ **укалупље-ње** с довођење, прелазак у стање укалупљености.

ПР3₃< ПР2₄ **укалупљива-ње** с гл. им. ← укалупљивати (се).

ПР2₄< ПР1₃ **укалупљивати (се)** импф. и уч. ← укалупити (се).⁵²⁸

⁵²⁷ тур. kalpakçı.

⁵²⁸ докалупити, искалупити, накалупити.

СДГ: КАЛФА (тур. kalfa)

ТО: калф-

0 **калфа** м изучен трговачки или занатлијски помоћник.

1₁<0 **калф-енски**, -а, -о који се односи на калфе. **Изр.** ~ **писмо** потврда о довршеном учењу заната и положеном испиту за калфу.

1₂<0 **калф-ин**, -а, -о који припада калфи.

1₃<0 **калф-ински**, -а, -о → калфенски.

1₄<0 **калф-ић** м дем. и пеј. ← калфа.

1₅<0 **калф-ица** м и ж дем. и пеј. ← калфа.

1₆<0 **калф-овати**, -ујем импф. бити калфа, радити као калфа.

Прс1₁<0 **за-калф-ити**, -им пф. I. учинити калфом, произвести за калфу. II. ~ се постати калфа.

БЕЗ СДГ: КАЛЧИНЕ (кавчине) (тур. kalçın)

калчине ж мн. заст. покр. врста сукнених чарапа, доколенице.

БЕЗ СДГ: КАЉА (тур. kalya)

каља ж кув. јело од купуса или кромпира с попрженим луком и месом.

СДГ: КАМА (тур. kama)

ТО: кам-

0 **кама** ж бодаж, нож с обе стране оштар.

1₁<0 **кам-ација**⁵²⁹ м човек који убија камом (погрдно за четнике у II светском рату).

БЕЗ СДГ: КАМЗА (тур. kabza)

камза ж (обично мн.) заст. покр. држак од сабље, ножа, ханџара и сл.

СДГ: КАМИШ (тур. kamyş)

ТО: камиш-

0 **камиш** м 1. цев кроз коју се увлачи дим из луле. 2. мала количина чега. **Изр.** **љубе се кроз** ~ **мрзе се.**

1₁<0 **камиш-ац**, -шца дем. ← камиш.

1₂<0 **камиш-ић** м дем. ← камиш.

1₃<0 **камиш-свина** ж бот = камишовина удика *Viburnum lantana*.

1₄<0 **камиш-овина** ж бот. → камишевина.

БЕЗ

СДГ:

КАМЦИЈА

камција ж → канџија.

СДГ: КАНА (кна, крна) (тур. kana)

ТО: кан-

0 **кана** ж 1. а. биљка која се гаји ради добивања боје за бојење косе, ноктију и сл. *Lawsonia inermis*. б. црвеножута боја од такве биљке. 2. бот. врста трстике *Canna indica*.⁵³⁰

⁵²⁹ тур. kaması.

1₁<0 **кан-ирати**, -ам* импф. I. мазати, бојити каном (косу, нокте и сл.). II. ~ се мазати се, бојити се каном.⁵³¹

БЕЗ СДГ: КАНАРА (тур. kanara)

канара ж покр. кланица, месара.

СДГ: КАНАТ (тур. kanat)

ТО: канат-

0 **канат** м 1. крило (на вратима или на прозору); исп. канет. 2. страна (у колима), леса. 3. а. преграда од плетера, преградак у кући. б. комад, део железничке пруге који се састоји од прагова и трачница између два састава трачница, чланак. 4. кош, кошара наретко, решеткасто плетена. 5. део неке целине која се састоји од неколико комада који се увлаче један у други, чланак, колено, заглавак, кат.

1₁<0 **канат-ити**, -им импф. радити канате, преграде, преграђивати.⁵³²

2₁<1₁ **канаће-ње** с гл. им. ← канатити.

БЕЗ СДГ: КАНЕТ⁵³³

канет м → канат (1).

БЕЗ СДГ: КАНИЈА (тур. kın)

канија ж (обично мн.) корице за нож, ножница, ток за сабљу.

СДГ: КАНТАР (тур. kantar)

ТО: кантар-

0 **кантар** м 1. вага у облику металне шипке или полуге, са зделицом за терет на краћем, а (у)тегом (јајетом) на дужем краку, на којем су означене тежине; вага уопште. 2. покр. ист. мера од педесет и пет ока: један кантар дрва. Изр. ~ **кадија** чист рачун — дуга љубав; **разуме се као магаре у** ~ не разуме ништа.

1₁<0 **кантар-а** ж покр. врста лонца од бакра.

1₂<0 **кантар-ија** ж кантарина (2).

1₃<0 **кантар-ина** ж 1. аугм. и пеј. ← кантар. 2. оно што се плаћа за мерење кантаром.

1₄<0 **кантар-ић** м дем. ← кантар.

1₅<0 **кантар-ница** ж зделица на кантару на коју се меће оно што се важе.

1₆<0 **кантар-ски**, -а, -о који се односи на кантаре.

1₇<0 **кантар-чић*** м → кантарић.

1₈<0 **кантар-ција**⁵³⁴ ж намештеник при јавној ваги; мајстор који прави и поправља кантаре.

2₁<1₈ **кантарциј-ин**, -а, -о који припада кантарцији.

2₂<1₈ **кантарци-ница** ж зграда где је смештена јавна вага.

Прс1₁<0 **пре-кантар-ити**, -им пф. претерати. се претоварити се јелом или пићем, прејести се.

БЕЗ СДГ: КАНЧЕЛО (тур. kangal)

качело с покр. повесмо, пасмо, витлић, свитак конца.

⁵³⁰ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*.

⁵³¹ Овај глагол не бележе *Речник МС* и *РСЈ*. Дефиниција је преузета из *Речника САНУ*.

⁵³² *заканатити*.

⁵³³ Овај облик не бележи Шкаљић (1973).

⁵³⁴ тур. kantarci.

СДГ: КАНЦА (тур. *kanca*)

ТО: *канц-*

0 **канца** ж (ген. мн. канца и канци) = панца, оштар савинут нокат на прстима неких четвороножних животиња и птица. Изр. **бити у чијим канцама, доћи у чије канце** бити у чијој суровој и немилосрдној власти.

1₁<0 **канц-аст**, -а, -о који је налик на канце.

1₂<0 **канц-аш** м зоол. животиња с канцама: мајмуни канцаши.

СДГ: КАНЦИЈА (камџија) (тур. *kançı*)

ТО: *канџиј-*

0 **канџија** ж арх. дуга, танка узица или ремен причвршћен на држаље којим се гоне животиње, бич.

2₁<1₁ **канџија-ње** с гл. им. ← канџијати.

1₁<0 **канџиј-ати**, -ам импф. ударати, бити канџијом.

1₂<0 **канџиј-ица** ж дем. ← канџија.

PR1₁<1₁ **иџ-канџијати**, -им пф. канџијом, бичем изударати, избичевати.

СДГ: КАПАК (тур. *karak*)

ТО: *кап-*

0 **капак**, -пка м 1. а. (обично мн. капци) дрвено или метално крило на прозору, ћепенку, које се може отварати и затварати. б. поклопац, заклопац. 2. а. анат. покретљиви набори коже који заштићују очи. б. кожни набор над ушима у неких врста кокоши. в. бот. део омотача око плода. 3. завратак на рукаву, посуновраћена ивица. Изр. **учинити** ~ нар. учинити крај, окончати.

1₁<0 **кап-чић** м дем. ← капак.

БЕЗ СДГ: КАПАМА (тур. *karama*)

капама ж кув. кувано јело од јагњетине, зелена лука, зеља или других зачина.

БЕЗ СДГ: КАПАМАЦИЈА⁵³⁵ (тур. *karamacı*)

капамаџија м заст. обртник, занатлија који прави покриваче.

СДГ: КАПИЈА (тур. *kapı*)

ТО: *капиј-*

0 **капија** ж 1. улазна, обично велика врата у градским бедемима, на каквој згради, дворишту и сл. 2. а. узак пролаз међу стрмим стенама, клисура, теснац. б. војн. стратешки важно место за даље напредовање. 3. спорт. тачно обележен и брањен простор на игралишту у који се гађа лоптом у фудбалу, хокеју и сл., врата, гол. Изр. **тријумфална** ~ славолук подигнут у славу велике победе, тријумфа.

1₁<0 **капиј-ати**, -ам импф. затварати капију.

1₂<0 **капиј-етина** ж аугм. и пеј. ← капија.

1₃<0 **капиј-ица** ж дем. ← капија.

1₄<0 **капиј-ски**, -а, -о који се односи на капију.

2₁<1₅ **капиџи-баша** м ист. главни капиџија, старешина над капиџијама.

1₅<0 **капи-џија⁵³⁶** м вратар.

⁵³⁵ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

$I_6 < 0$ **капи-цик**⁵³⁷ м мала врата на огради између суседних кућа. Изр. **кроз** ~ (свршити што) мимо закона, помоћу веза, познанства (свршити што).

ПР $I_1 < I_1$ **за-капијати се**, - ам се пф. затворити се, закључати се.

БЕЗ СДГ: КАПЛАН (тур. *kaplan*)

каплан м зоол. тигар.

БЕЗ СДГ: КАПУДАНПАША (тур. *kaplan paşa*)

капуданпаша м ист. адмирал у турској морнарици.

БЕЗ СДГ: КАПУЋЕХАЈА (тур. *kapukâhyası*)

капућехаја м ист. страни дипломатски представник у некадашњој Турској.

СДГ: КАР (тур. *kahır*)

ТО: кар-

0 **кар**, кара м → кахар.

$I_1 < 0$ **кар-ити се**, -им се импф. → кахарити се.

ПР $I_1 < I_1$ **о-карити**, -им пф. I. ојадити. II. ~ се ојадити се, сневеселити се, растужити се.

ПР $I_2 < I_1$ **рас-карити се**, -им се пф. покр. → раскахарити се.⁵³⁸

БЕЗ СДГ: КАРА (тур. *kara*)⁵³⁹

кара- први део сложеница у значењу: црн, црни: карабоја, карахабер, карасевдах итд.

БЕЗ СДГ: КАРАБАТАК (тур. *karabatak*)

карабатак, -тка м горњи дебљи део ноге код живади, забатак, добатак.

СДГ: КАРАБОЈА (*kara boya*)

ТО: карабој-

0 **карабоја** м 1. црна боја, црnilo. 2. бот. винобој.

$I_1 < 0$ **карабој-ати**, -ам импф. покр. бојадисати у црно, црнити.

СДГ: КАРАВАН/КАРАВАНА (карван) (тур. *kervan*)

ТО: караван-

⁵³⁶ тур. карісі.

⁵³⁷ тур. карісік.

⁵³⁸ *искарити се*.

⁵³⁹ Придев *кара* јавља се у српском језику само као први део сложеница или полусложеница. У грађи су поред наведених, директно преузетих из турскога језика, забележене и следеће сложенице: **каравранац**, -нца м црни коњ, вранац; **карађорђевац**, -евца и **карађорђевићевац**, -евца м присталица Карађорђа и династије Карађорђевића; **каракос**, -а, -о → црнокос; **карамрак** м покр. црни мрак, густа помрчина, тмина; **карамрачина** ж аугм. ← карамрак. *РСЈ* не бележи придев *кара* (више о овоме в. Вуловић/Ђинђић М. 2012а: 412).

0 **караван** м/**каравана** ж 1. поворка обично робом натоварених дева, камила, коња, кола, људи и сл. (првенствено у пустињским и степским крајевима). 2. мноштво чега што иде, следи једно за другим.

1₁<0 **караван-ски**, -а, -о који се односи на караване, који служи за караване: ~ пут, ~ транспорт и сл.

С1₁<0 **караван-сарај** м свратиште за караване, хан.

БЕЗ СДГ: КАРАЋОЗ¹ (карађол) (тур. Karagöz)

карађоз м заст. = карађол представа са обојеним фигурама од коже, марионетама; марионета; мађионичар, лакрдијаш.

БЕЗ СДГ: КАРАЋОЗ² (тур. kara göz)

карађоз м 1. црноок човек. 2. Циганин.

БЕЗ СДГ: КАРАЋОЛ

карађол м заст. = карађоз¹.

БЕЗ СДГ: КАРАКИЛ

каракил м → каракул.

БЕЗ СДГ: КАРАКОЛ (тур. karakol)

каракол м заст. ноћна стража; патрола.

БЕЗ СДГ: КАРАКОНЦА/КАРАКОНЦУЛА (тур. karakoncolos)

караконца/караконцула ж вештица, авет, утвара.

СДГ: КАРАКУЛ⁵⁴⁰ (каракил) (тур. karakul)

ТО: каракул-

0 **каракул** м врста црне овце и сјајно крзно које се добива од тек ојагњене јагњаци такве овце.

1₁<0 **каракул-ски***, -а, -о који се односи на каракул: ~ крзно, ~ раса.

БЕЗ СДГ: КАРАКУШ (тур. karakuş)

каракуш м вет. покр. запаљење костију скочног зглоба задње ноге у коња.

СДГ: КАРАМАН (тур. Karaman)

ТО: караман-

0 **караман** м 1. човек црне пути. 2. врста паса из Караманије (покрајине у Малој Азији).

1₁<0 **караман-ка** ж агр. врста крупних укусних крушака.

БЕЗ СДГ: КАРАМУТ (тур. kara armut)

карамут м агр. покр. јесенска крушка (стабло и плод).

⁵⁴⁰ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*.

БЕЗ СДГ: КАРАМФИЛ

карамфил м → каранфил.

СДГ: КАРАНФИЛ (карамфил, каранфиљ) (тур. *karanfil*)⁵⁴¹

ТО: *каранфил-, каранф-*

0 **каранфил** м 1. бот. а. украсна биљка са цветовима разних боја *Dianthus coryophylus*. б. мн. биљна породица којој припада та биљка *Caryophyllaceae*. 2. зоол. врста корала: морски каранфил *Metridium dianthus*.

1₁<0 **каранфил-ак**, -лка м → каранфил.

1₂<0 **каранфил-ић** м 1. дем. ← каранфил. 2. бот. тропско дрво *Eugenia caryophyllata* из пор. смрча чији се осушени цветни пупољци употребљавају као зачин и лек.

1₃<0 **каранфил-чић** м → каранфилић.

1₄<0 **каранфиљ-е** с зб. им. ← каранфил.

1₅<0 **каранф-ић** м покр. а. → каранфил. б. → каранфилић (2).

БЕЗ СДГ: КАРАНФИЉ

каранфиљ м → каранфил.

СДГ: КАРАР (тур. *karar*)

ТО: *каرار-*

0 **каرار** м заст. 1. а. почивање, мировање; уравнотеженост. б. трајање. 2. равнотежа, сталност. Изр. **нема му карара** нема му једнака, равна.

ПРС1₁<0 **у-каرار-ити**, -им пф. I. 1. удесити, наместити како треба. 2. сложити, ускладити (гласове при певању и сл.). II. ~ се наместити се како треба.⁵⁴²

БЕЗ СДГ: КАРАСЕВДАХ (тур. *kara sevda*)

карасевдах м заст. велика љубавна занесеност, љубавна меланхолија, тешка сета, страсна туга.

СДГ: КАРАУЛА (тур. *karavulhane, karakolhane*)

ТО: *караул-*

0 **караула** ж 1. кула на државној граници у којој граничари чувају стражу, стражарница, стражара крај мостова, тунела и сл. 2. неудобна, напуштена, у рушевном стању кућа.

1₁<0 **караул-ити**, -им импф. чувати стражу.

БЕЗ СДГ: КАРАХАБЕР (тур. *kara haber*)

карахабер м покр. црни глас (обично о смрти).

БЕЗ СДГ: КАРВАН

карван м → караван.

СДГ: КАРДАШ (тур. *kardaş*)

⁵⁴¹ *Речник МС* наводи грчку етимологију, у *РСЈ* је наведена турска етимологија.

⁵⁴² *накарарити*.

ТО: кардаш-

кардаш м заст. друг, пријатељ.

ПРС1₁<0 **пре-кардаш-ити**, -им пф. сувише далеко отићи у чему, забраздити, претерати.

БЕЗ СДГ: КАРИШИК (тур. karışık)

каришик⁵⁴³ м заст. 1. смеша, мешавина. 2. бот. мешавина од жита разне врсте (пола ражи, пола пшенице); пир. 3. муз. композиција разних песама (најчешће народних); потпури.

БЕЗ СДГ: КАРЛИ (тур. kahırlı)

карли прид. непром. заст. брижан, забринут.

БЕЗ СДГ: КАРПУЗ/КАРПУЗА (тур. karpuz)

карпуз м/карпуза ж бот. покр. лубеница.

БЕЗ СДГ: КАРШИЛАМА (тур. karşılama)

каршилама ж покр. добродошлица.

БЕЗ СДГ: КАРШИЛУК (тур. karşılık)

каршилук м покр. дочек, пријем; одговор.

СДГ: КАСАБА (тур. kasaba)

ТО: касаб-

0 **касаба** ж градић, варошица, паланка.

1₁<0 **касаб-алија**⁵⁴⁴ м човек из касабе, варошанин.

2₁<1₁ **касабалиј-ка** ж женска особа из касабе.

2₂<1₁ **касабалиј-ски**, -а, -о који се односи на касабалије.

1₂<0 **касаб-ица** ж дем. ← касаба.

1₃<0 **касаб-лија** м → касабалија.

2₃<1₃ **касаблиј-ка** ж → касабалијка.

2₄<1₃ **касаблиј-ски**, -а, -о → касабалијски.

1₄<0 **касап-ски**, -а, -о који се односи на касабе.

СДГ: КАСАП/КАСАПИН (тур. kasap)

ТО: касап-, касапин-

0 **касап** / 0₁ **касапин** м (мн. касапи, ген. касапа) месар.

1₁<0₁ **касапин-ов**, -а, -о који припада касапину.

1₂<0₁ **касапин-ски**, -а, -о → касапски.

1₃<0 **касап-ити**, -им импф. 1. а. сећи заклану животињу на комаде. б. унаказивати, кварити.

2. убијати, мрцварити људе хладним оружјем (обично у борби, у рату). 3. радити као касапин, бавити се касапским занатом.⁵⁴⁵

1₄<0 **касап-иште** с необ. → кланица.

1₅<0₁ **касап-лук**⁵⁴⁶ м касапски, месарски занат, месарење.

⁵⁴³ Лексема *каришик* и поред своје полисемантичне структуре застарела у српском језику и извесно је да ће бити очувана у антропониму *Каршиик*.

⁵⁴⁴ тур. kasabalı.

⁵⁴⁵ *закасапити, накасапити, откасапити*.

2₁<1₃ **касапље-ње** с гл. им. ← касапити.

- 1₆<0 **касап-ница** ж 1. место где се касапи, сече и продаје месо, месница, месара, месарница.
2. место где се људи масовно убијају, масовни покољ, клаоница.
1₇<0 **касап-ски**, -а, -о који се односи на касапе и касапнице.

ПР1₁<1₃ **ис-касапити**, -им пф. 1. исећи небрижљиво, немарно, како било, исећи као месар (касапин) месо; изранити, израђавати, изнаказити чим оштрим, поубијати, уништити. 2. подврћи оштрој критици, непоштедно изгрдити.

ПР1₂<1₃ **рас-касапити**, -им пф. расећи, раскомадати.

СДГ: КАСТЕН/КАСТИЛЕ/КАСТИЛИЦЕ (тур. *kasten*)

ТО: *каст-*

0 **кастен/ кастиле/кастилице**⁵⁴⁷ прил. покр. хотимично, намерно, с умишљајем.
1₁<0 **каст-ити**, -им импф. покр. настојати, намеравати.

ПР1₁<0 **на-каст** прил. покр. → накастице.

ПРС1₁<0 **на-каст-ице** прил. покр. намерно, хотимице.

ПР1₂<1₁ **на-кастити**, -им пф. покр. наумити, решити, одлучити.

ПР1₃<1₁ **с-кастити**, -им пф. измислити; наумити, одлучити.⁵⁴⁸

СДГ: КАТ (тур. *kat*)

ТО: *кат-*

0 **кат** м (лок. кату; мн. катови) 1. део куће између два стропа, две таванице, спрат: први ~. 2. а. ред или слој чега (један изнад другог или један преко другог). б. геол. слој истога састава.
Изр. ~ **бубњића**, **тремни** ~ анат. део унутрашњег ува.

С1₁<0 **дво-кат-ан**, -тна, -тно двоспратан, који је на два ката, спрата.

С2₁<С1₁ **дво-кат-ница** ж двоспратница, двокатна, двоспратна кућа.

С1₂<0 **више-кат-ан**, -тна, -тно који је на више катова, вишеспратан.

С2₂<С1₂ **више-кат-ница** ж зграда на више катова, вишеспратница.

С1₃<0 **међу-кат** м међуспрат спрат, кат између приземља и првога спрата, мезанин.

С1₄<0 **прв-о-кат-ан**, -тна, -тно првоспратан који је на првом кату.

С1₅<0 **тро-кат-ан**, -тна, -тно троспратан: ~ кућа.

С2₃<С1₅ **тро-кат-ница** ж трокатна зграда, троспратница.

БЕЗ СДГ: КАТАРМА (тур. *katarma*)

катарма ж покр. узда, поводац.

БЕЗ СДГ: КАТИЈЕ (тур. *kati*)

катије ж мн. покр. металне или кожне кутије за патроне: припасати ~.

СДГ: КАТИЛ (тур. *katil*)

ТО: *катил-*

0 **катил** м заст. крвник, убојица.

1₁<0 **катил-ски**, -а, -о крвнички: ~ рука.

⁵⁴⁶ тур. *kasaplık*.

⁵⁴⁷ Изведеница *кастилице* је турско-суфиксна форма аналогно према *хотимице*, док је према *кастиле* изведен хибридни облик *намјериле* (Радић 2001: 103, у фусноти).

⁵⁴⁸ *докастити*.

C1₁<0 **катил-ферман** м ферман којим се наређује да се ко погуби, смртна осуда; исп. ферман.

СДГ: **КАТМЕР** (тур. *katmer*)

ТО: *катмер-*

0 **катмер** м каранфил.

1₁<0 **катмер-ли**⁵⁴⁹ прид. непром. пун цветних листића: ~ ружа.

СДГ: **КАТРАН** (тур. *katran*)

ТО: *катран-*

0 **катран** м црна и густа текућина, течност неугодна мириса која се добива кућањем из борове смоле, или сухом дестилацијом из четинарског дрвећа и каменог угљена; син. паклина.

1₁<0 **катран-ар** м онај који вади или пече катран.

1₂<0 **катран-аст**, -а, -о који је као катран.

1₃<0 **катран-изирати**, -ам пф. и импф. = катранисати (на)мазати, зали(ва)ти катраном.

2₁<1₄ **катраниса-ње** с гл. им. ← катранисати.

1₄<0 **катран-исати**, -ишем пф. и импф. = катранизирати.

1₅<0 **катран-ити**, -им импф. облагати, мазати катраном: ~ дно чамца.

1₆<0 **катран-ица** ж посуда за катран.

1₇<0 **катран-ли**⁵⁵⁰ прид. непром. умочен у катран, покатрањен.

1₈<0 **катран-ски**, -а, -о који је од катрана: ~ сапун, ~ смола, кагранске боје.

1₉<0 **катран-ција**⁵⁵¹ м онај који прави и продаје катран.

1₁₀<0 **катрањ-ав**, -а, -о намазан катраном, упрљан од катрана.

2₂<1₅ **катрање-ње** с гл. им. ← катранити.

1₁₁<0 **катрањ-и**, -а, -е → катрански.

ПР1₁<1₅ **за-катранити**, -им пф. премазати, замазати катраном : ~ **чамац**.

ПР1₂<1₅ **на-катранити** (накатрамати), -им пф. намазати катраном.

ПР1₃<1₅ **о-катранити**, -им пф. намазати, прелити, натопити катраном.

ПР1₄<1₅ **у-катранити**, -им пф. натопити катраном.⁵⁵²

БЕЗ СДГ: НАКАТРАМАТИ

накатрамати, -ам пф. покр. → накатранити (под катран).

СДГ: **КАТУН**⁵⁵³ (тур. *kutun*)

ТО: *катун-*

0 **катун** м покр. густа, проста памучна тканина, циц.

1₁<0 **катун-ар** м онај који прави катун.

СДГ: **КАЋУН**⁵⁵⁴ (тур. *kakun*)

⁵⁴⁹ тур. *katmerli*.

⁵⁵⁰ тур. *katranli*.

⁵⁵¹ тур. *katranci*.

⁵⁵² *накатранисати*.

⁵⁵³ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973). Сигурно је у вези са тур. *kutn*, *kutun*, и арапског је порекла, само је питање преко ког језика је у овом облику дошла реч.

⁵⁵⁴ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973). Носић (2005) наводи етимон *kakun*, непотврђен у савременом турском језику. Турски назив за ову биљку је *salep*; исп. СДГ салеп.

ТО: каћун-

0 **каћун** м 1. бот. а. зељаста биљка с плавим цветом и гомољастим подземним делом Orchis. б. мн. породица истоимених биљака Orchidaceae. 2. име вољу.

1₁<0 **каћун-ак**, -нка м бот. → каћун.

1₂<0 **каћун-ити се**, -им се импф. китити се, гиздати се; кочоперити се.

1₃<0 **каћун-ица** ж гомољ од каћуна.

1₄<0 **каћун-ка** ж бот. а. каћун (1а). б. мразовац. в. шафран.

2₁<1₁ **каћунк-ов**, -а, -о који припада каћунку.

1₅<0 **каћун-ов**, -а, -о који припада каћуну.

1₆<0 **каћун-овице** ж мн. бот. → каћун (1б).

2₂<1₂ **каћуње-ње** с гл. им. ← каћунити се.

ПР1₁<1₂ **на-каћунити се**, -им се пф. необ. закитити се каћуном, накинђурити се.

СДГ: КАУК (тур. kavuk)

ТО: каук-

0 **каук** м заст. капа од дебеле вунене тканине око које је омотана чалма.

1₁<0 **каук-чија**⁵⁵⁵ м онај који прави кауке.

СДГ: КАУР/КАУРИН (тур. gâvur)

ТО: каур-

0 **каур/каурин** (мн. каури) м муслимански назив за хришћанина, неверник.

1₁<0 **каур-баша** м поглавар, старешина каура.

2₁<1₂ **кауре-ње** с гл. им. ← каурити (се).

1₂<0 **каур-ити**, -им импф. I. чинити кауром, покрштавати. II. ~ се постајати каур.

1₃<0 **каур-ка** (дат. -ки; ген. мн. -ки) ж немуслиманка, хришћанка.

1₄<0 **каур-киња** ж → каурка.

1₅<0 **каур-лук**⁵⁵⁶ м у зб. значењу: хришћани, неверници.

1₆<0 **каур-ски**, -а, -о који се односи на кауре.

1₇<0 **каур-че**, -ета с дем. ← каур.

ПР1₁<1₂ **иџ-каурити се**, -им се пф. постати каурин, редом се покаурити (прећи у хришћанство).

ПР1₂<1₂ **по-каурити**, -им пф. I. учинити каурином, покрстити. II. ~ се постати каурин.

БЕЗ СДГ: КАУРМА

каурма ж → кавурма.

БЕЗ СДГ: КАУШ/КАУША (тур. koşuş)

кауш м/**кауша** ж заст. 1. самица, ћелија у затвору. 2. велика војничка спаваоница у касарнама.

СДГ: КАФА (кава, кахва) (тур. kahve)

ТО: каф-

⁵⁵⁵ тур. kavukçu.

⁵⁵⁶ тур. gâvurluk.

0 **кафа** ж 1. бот. тропска грмолика биљка зрнаста плода *Coffea arabica*; њен плод. 2. напитак приређен од прженог кафиног плода или његовог сурогата. 3. покр. → кафана.⁵⁵⁷ Изр. **бела** ~ пиће начињено од млека помешаног с кафом или цигуром.

1₁<0 **каф-ана**⁵⁵⁸ ж гостионица.

2₁<1₁ **кафан-ар** м (инстр. -ом и -ем) 1. онај који држи кафану, кафеџија. 2. кафански гост.

3₁<2₁ **кафанар-ица** ж женска особа кафанар.

2₂<1₁ **кафан-ица** ж дем. ← кафана.

2₃<1₁ **кафан-ски**, -а, -о који се односи на кафане.

2₄<1₁ **кафан-чина** ж погрд. кафана.

1₂<0 **каф-ени**, -а, -о који се односи на кафу: ~ прибор, ~ боја.

2₅<1₂ **кафен-исати**, -ишем импф. разг. пити кафу седећи, разговарајући у друштву.

1₃<0 **каф-ењак** м млинац за млевење кафе.

1₄<0 **каф-еџија**⁵⁵⁹ м 1. гостионичар. 2. онај који приготовљава, кува каву.

2₆<1₄ **кафеџи(ј)-ка** ж женска особа кафеџија.

2₇<1₄ **кафеџиј-ски**, -а, -о који се односи на кафеџије.

2₈<1₄ **кафеџ-инка** ж женска особа кафеџија.

1₅<0 **каф-ин**, -а, -о који припада кафи.

1₆<0 **каф-ић*** м мала кафана, кафе, бистро, бифе.

1₇<0 **каф-ица** ж дем. ← кафа.

БЕЗ СДГ: КАФАЗ

кафаз м покр. → каваз.

СДГ: КАФЕЗ

ТО: *кафеш-*

0 **кафез** м → кавез.

1₁<0 **кафеш-чић** м дем. ← кафез.

СДГ: КАФТАН (тур. kaftan)

ТО: *кафтан-*

0 **кафтан** м врста дугога капута без поставе.

1₁<0 **кафтан-ић** м дем. ← кафтан.

1₂<0 **кафтан-чић** м дем. ← кафтан.

С1₁<0 **полу-кафтан**⁵⁶⁰ м кафтан краћи од обичнога.

СДГ: КАХАР (кар) (тур. kahır)

ТО: *кахар-*

0 **кахар** м брига, невоља; туга.

1₁<0 **кахар-ити се** (карити се), -им се импф. љутити се, жалостити се, бринути се.

1₂<0 **кахар-ан**, -рна, -рно жалостан, тужан, насилан.

1₃<0 **кахар-ли**⁵⁶¹ прид. непром. кахаран.

ПР1₁<1₂ **о-кахарити**, -им пф. ојадити, окарити.

⁵⁵⁷ У турском језику секундарно значење лексеме *kahve* јесте *кафана*; *кафе*, док је у српском језику ово значење искључиво покрајинско.

⁵⁵⁸ тур. kahvehane.

⁵⁵⁹ тур. kahveci.

⁵⁶⁰ У *Речнику МС* дато је са квалификатором *рус.*, што је по нашем мишљењу неоправдано.

⁵⁶¹ тур. kahırlı.

ПР₁<₂ **рас-кахарити се** (раскарити се), -им се пф. покр. забринути се; растужити се, ражалостити се.⁵⁶²

БЕЗ СДГ: КАХВА

кахва ж покр. → кафа.

БЕЗ СДГ: КАЧАК (тур. kaçak)

качак м покр. одметник од власти; разбојник.

БЕЗ СДГ: КАЧАМАК (тур. kaçamak)

качамак м кув. јело од тврдо скувана кукурузног брашна, пура, жганци, палента.

БЕЗ СДГ: КАШ (тур. kaş)

каш м покр. ункаш, облук.

БЕЗ СДГ: КАШАГИЈА

кашагија ж → чешагија.

СДГ: КАШИКА (тур. kaşık)

ТО: кашик-

О кашика ж 1. предмет којим се захвата житко јело. 2. количина чега колико може стати у једну кашику. 3. на воденичном колу удубљена даска у коју удара водени млаз те покреће коло. 4. на грађевинским машинама направа с оштрим кљуном која копа, граби и преноси земљу и др. 5. врста вештачке меке на пецаљки у облику кашике. Изр. **мисли да је сву мудрост кашиком појео (попио)** мисли да је врло паметан; **попио би га у кашници воде** мрзи га и жели га пошто-пото уништити. **пала му кашика у мед** имао је велику срећу, дошао је изненада до велике добити.

1₁<0 **кашик-аоница** ж → кашичара (2).

1₂<0 **кашик-ар** м 1. кашичар (1). 2. грађевински строј, машина, која копа помоћу направе сличне кашници с оштрим кљуном. 3. зоол. покр. кашичар (2).

1₃<0 **кашик-ара** ж 1. покр. кашичара (1). 2. а. врста ручне бомбе. б. пушка која се пали помоћу огњиља; исп. кашилук. 3. зоол. покр. кашичар (2).

2₁<1₂ **кашикар-ка** ж зоол. покр. → кашичар (2).

1₄<0 **кашик-аст**, -а, -о који има облик кашике, који је удубљен попут кашике.

1₅<0 **кашик-ати**, -ам импф. кашиком, лопатом мешати.

1₆<0 **каши-лук**⁵⁶³ м покр. огњило на пушци, чакмак, чарак.

1₇<0 **кашич-ар** м 1. онај који прави дрвене кашике, зделе и сл. 2. зоол. покр. птица у које је кљун спреда раширен као кашика, жличарка *Platalea leucorodia*.

1₈<0 **кашич-ара** ж 1. воденица у које су на колу пера у облику кашика. 2. покр. направа где се држе кашике.

2₂<1₇ **кашичар-ев**, -а, -о = кашичаров који припада кашичару.

2₃<1₇ **кашичар-ка** ж женска особа кашичар.

2₄<1₇ **кашичар-ов**, -а, -о = кашичарев.

2₅<1₇ **кашичар-ски**, -а, -о који се односи на кашичаре; који је својствен кашичарима.

1₉<0 **кашич-ица** ж дем. ← кашика.

1₁₀<0 **кашич-кати**, -ам импф. необ. кусати кашиком.

1₁₁<0 **кашич-ни**, -а, -о који се односи на кашике.

⁵⁶² *закахарити се.*

⁵⁶³ тур. kaşıklık. Ова лексема у турском има следећа значења: **kaşıklık**, **-ği** I. посуда за кашике. II. 1. који је погодан за израду кашика (о дрвету, пластици, материјалу). ~ **ağaç** дрво од којег се праве кашике. 2. који је количине која стаје у једну кашику. **iki** ~ **reçel** две кашике дема.

БЕЗ СДГ: КЕДИВ (тур. *hidiv*)

кедив м ист. владарска титула у некадашњем турском Египту.

БЕЗ СДГ: КЕИСАТИ (тур. *kıymak*)

кеисати, -ишем импф. покр. = кехисати а. кидисати, навалити на кога. б. (себи) извршити самоубиство.

БЕЗ СДГ: КЕКЕЗ⁵⁶⁴ (тур. *kekez*)

кекез м хомосексуалац.

БЕЗ СДГ: КЕЛИМ (тур. *kilim*)⁵⁶⁵

келим м покр. врста ћилима; врста веза.

БЕЗ СДГ: КЕРАЈТАНА⁵⁶⁶

керајтана ж заст. радионица; радња, дућан.

СДГ: КЕСА (ћеса) (тур. *kese*)

ТО: кес-

0 **кеса** ж 1. торбица, врећица (од коже, мехура, грубог платна, од папира, хартије, сукна или плетена). 2. кожна торбица за пиштољ. 3. оно што је по свом облику слично кеси (као бешика или што друго у телу или на телу). 4. новац, богатство. 5. заст. новчана мера. Изр. **везати кесу** завести штедњу, штедети; **дебела, масна** ~ много новаца, велико богатство; супр. **мршава, сува кеса**; **дрешити, одрешити кесу** да(ва)ти новац; **имати своју кесу** у свом џепу слободно располагати својим новцем и својом имовином; **испразнити (истрести) коме кесу** измамити коме сав новац; навести или приморати кога на велике трошкове; **куме, куме, изгоре ти** ~ нар. довикивање куму на свадбама да баци ситан новац деци која га купе; **мазнути (ударити) кога по кеси** изложити кога великом трошку; **насртати на чију кесу** дрско тражити, захтевати новац; **ни у кесу, ни из кесе** бити материјално незаинтересован; фиг. индиферентно, свеједно; **отворити кесу** почети трошити новац; **познавати кога као пару у кеси** добро познавати кога; **празна кеса не дивани** посл. онај који нема новаца, ништа не може постићи; **стегнути (стиснути) кесу** бити тврд у издавању новца, цицијашити, шкртарити; **стиснути се као две паре у кеси** повући се, притајити се, хтети остати незапажен.

1₁<0 **кес-арити се**, -им се пф. покр. цењкати се, похађати се.

1₂<0 **кес-арош** м покр. џепарош, крадљивац, лопов, лупеж.

1₃<0 **кес-аст**, -а, -о који има кесу, који је попут кесе.

1₄<0 **кес-ат**, -а, -о покр. који има много новаца, богат.

1₅<0 **кес-етина** ж аугм. и пеј. ← кеса.

1₆<0 **кес-ещија** м друмски разбојник, човек који вреба и напада путнике на друмовима, насилник, силовит човек.

2₁<1₆ **кесециј-ски**, -а, -о који се односи на кесеције; који је као у кесеција.

1₇<0 **кес-ица** ж дем. ← кеса. Изр. **беле кесице** мед. беле бубуљице које се јављају на очним капцима и на целом лицу, кожни грис.

2₂<1₇ **кесич-ар** м зоол. 1. рак витичар у облику жућкасте кесице који као паразит живи на затку других ракова *Sacculina sarcini*. 2. мн. врста лептира *Psychidae*.

1₈<0 **кес-ичаст**, -а, -о који има облик кесице, који је као кесица, који личи на кесицу.

⁵⁶⁴ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973), бележи је турски речник жаргона (Актунч 2000).

⁵⁶⁵ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973). У питању је вероватно неки хапакс.

⁵⁶⁶ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973). Творбено није јасно, вероватно јесте у вези са лексемом *ћерана*; исп. гнездо *ћерана*.

1₉<0 **кес-урина** ж аугм. и пеј. ← кеса.

C1₁<0 **кес-о-крадица** ж кесарош, цепарош, цепокрадица.

C1₂<0 **кес-о-нош-е** ж мн. зоол. врста морске рибе код које мужјаци носе на трбуху кесицу у којој су јаја Syngnathidae.

C1₃<0 **пре-кес-ак**, -ска м покр. кеса која виси о појасу.

СДГ: КЕСЕР (тур. *keser*)

ТО: кесер-

0 **кесер** м врста дрводељског и столарског ручног алата за тесање, са сечивом на једној, а дужим ушицама на другој страни, којим се удара као мотиком.

1₁<0 **кесер-аст**, -а, -о који је налик на кесер.

СДГ: КЕСИМ (тур. *kesim*)

ТО: кесим-

0 **кесим** м заст. покр. а. привремено коришћење земље или стоке уз уговорену цену, закуп. б. унапред уговорена годишња закупнина, цена за закупљену земљу, стоку и др.⁵⁶⁷

ПРс1₁<0 **у-кесим-ити**, -им пф. дати под кесим, закуп, најам.

СДГ: КЕСТЕН (тур. *kestane*)

ТО: кестен-

0 **кестен** м бот. врста листопадног дрвета из пор. букава са много подврста; плод тога дрвета *Castanea sativa*. Изр. **вадити (вући) за кога кестене из ватре** вршити тежак, напоран посао чијим се резултатима користи други.

1₁<0 **кестен-ар** м = кестењар 1. онај који пече и продаје кестење. 2. кестеник.

2₁<1₁ **кестенар-ница** ж женска особа кестенар.

2₂<1₁ **кестенар-ка** ж женска особа кестенар.

1₂<0 **кестен-аст**, -а, -о = кестењав и кестењаст који личи на кестен, који је по облику или боји као кестен, мрк, смеђ: ~ коса, кестенасте очи.

1₃<0 **кестен-ик** м шума кестенова.

1₄<0 **кестен-ић** м дем. ← кестен.

1₅<0 **кестен-ов**, -а, -о који припада кестену, који је од кестена (дрвета или плода).

2₃<1₅ **кестенов-ина** ж кестеново дрво.

1₆<0 **кестен-чић** м дем. ← кестен.

1₇<0 **кестен-џија**⁵⁶⁸ м → кестенар (1).

1₈<0 **кестењ-ав**, -а, -о = кестенаст.

1₉<0 **кестењ-ар** м = кестенар.

2₄<1₉ **кестењар-ев**, -а, -о = кестењаров који припада кестењару.

2₅<1₉ **кестењар-ница** ж женска особа кестењар.

2₆<1₉ **кестењар-ка** ж женска особа кестењар.

2₇<1₉ **кестењар-ов**, -а, -о = кестењарев.

2₈<1₉ **кестењар-ски**, -а, -о који припада кестењарима, који се односи на кестењаре.

1₁₀<0 **кестењ-аст**, -а, -о = кестенаст.

1₁₁<0 **кестењ-ача** ж бот. 1. кестењаста печурка. 2. врањи лук, врста дивљег лука из пор. љиљана *Ornithogalum*.

1₁₂<0 **кестењ-е** с зб. им. ← кестен. а. кестеново дрвеће. б. кестнови плодови. Изр. **вадити, извлачити, вући кестење из ватре за кога** → уз кестен (изр).

⁵⁶⁷ Дефиниција је преузета из *Речника САНУ*, с обзиром на то да *Речник МС* не бележи лексему *кесим*.

⁵⁶⁸ тур. *kestaneci*.

1₃<0 **кестењ-ски**, -а, -о што припада кестењу.

кестењастро- као први део сложених придева значи кестењаст или кестењасту нијансу оне боје коју означава придев у другом делу сложеница: кестењастосмеђ, кестењастосив и сл.

СДГ: КЕФА (тур. kefe)

ТО: кеф-

0 **кефа** ж зап. кр. четка.

1₁<0 **кеф-ар** м онај који прави четке, четкар.

1₂<0 **кеф-ати**, -ам импф. 1. чистити кефом, четкати. 2. експр. грдити, псовати; оговарати.

1₃<0 **кеф-ица** ж дем. ←кефа.

ПР1₁<1₂ **иц-кефати**, -ам пф. 1. кефом очистити, ишчеткати. 2. експр. покр. изгрдити, испсовати, очитати буквицу.

ПР1₂<1₂ **о-кефати**, -ам пф. очистити кефом, очеткати.

БЕЗ СДГ: КЕХИСАТИ

кехисати, -ишем импф. покр = кеисати.

БЕЗ СДГ: КЕЧЕ (ћеча) (тур. keçe)

кече, -ета с мала, полулоптаста шиптарска капа од уваљане вуне, бела или тамносмеђа.

БЕЗ СДГ: КЕШКЕ (тур. keşkek)⁵⁶⁹

кешке, -ета с покр. кув. врста јела од овчјег или кокошјег мяса и куване пшенице.

СДГ: КИДИСАТИ (тур. kuyamak)

ТО: кидис-

0 **кидисати**, -ишем пф и импф. 1. ударити, ударати, навалити, наваљивати, напасти, нападати на кога. 2. а. (коме или чему) не поштедети кога, уништити, убити, упропастити. б. (себи, на себе) (у)чинити самоубиство, дигнути, дизати руку на себе, убити се.⁵⁷⁰

1₁<0 **кидис-авати**, -ам импф. ← кидисати.

2₁<1₁ **кидиса-ње** с гл. им. ← кидисати.

БЕЗ СДГ: КИЗЛАР-АГА (тур. kızlar ağası)

кизлар-ага м ист. старешина над евнусима, управитељ харема.

СДГ: КИЈАМЕТ (тур. kuyamet)

ТО: кијамет-

0 **кијамет** м 1. судњи дан, смак света. 2. а. несрећа, пропаст. б. невреме, непогода, велика олуја, снежна мећава. в. узбуна, метеж.

1₁<0 **кијамет-ити**, -им импф. нешто тражити галамом, ужурбаношћу или нервозом.

1₂<0 **кијамет-ни**, -а, -о који се односи на кијамет.

ПР1₁<1₁ **за-кијаметити**, -и пф. безл. ударити, отпочети (о кијамету).

⁵⁶⁹ Лексема *keşkek* је оквалификована као народна у *ТС*.

⁵⁷⁰ *закидисати*.

C1₁<0 **кијамет-дан** м покр. судњи дан.

СДГ: КИЉЕР (тур. *kiler*)

ТО: киљер-

0 **киљер** м покр. собица, појатак, вајат; исп. ћилер.

1₁<0 **киљер-ац** м дем. ← киљер.

БЕЗ СДГ: КИОСК⁵⁷¹ (перс. *kuşk*)

киоск м 1. кућица са продавницом цигарета, новина и друге ситне трговачке робе постављена на тротоарима, трговима и сл. 2. мала кућа, најчешће дрвена (у башти, винограду и сл.), одакле је леп изглед на све стране, чардак, павиљон.

СДГ: КИРИЈА (ћирија) (тур. *kira*)

ТО: кириј-

0 **кирија** ж 1. а. најамнина за просторије, станарина. б. најам туђег коња или марве за ношење. в. закуп туђе земље, закупнина. 2. најамни рад с властитом стоком. 3. роба која се превози, товар. Изр. **цаба ти кирија (кирије)** разг. бадава, узалуд посао.

1₁<0 **кир-ајија**⁵⁷² м станар.

2₁<1₁ **кирајиј-ин**, -а, -о који припада кирајији.

2₂<1₁ **кирајиј-ка** ж женска особа кирајија.

2₃<1₁ **кирајиј-ски**, -а, -о који се односи на кирајије.

2₄<1₁ **кирија-ње** с гл. им. ← киријати.

1₂<0 **кириј-ати**, -ам импф. = киријашити, бити киријаш, радити као возар, као киријаш.

2₅<1₂ **кириј-аш** м = киријија онај који кирија, најамни возар.

4₁<3₁ **киријаше-ње** с гл. им. ← киријашити.

3₁<2₅ **киријаш-ити**, -им импф. = киријати.

3₂<2₅ **киријаш-ки**, -а, -о који се односи на киријаше: ~ кола.

2₆<1₂ **кири-ија** м арх. = киријаш.

4₂<3₃ **киријија-ње** с гл. им. ← киријијати.

3₃<2₆ **киријиј-ати**, -ам импф. бавити се киријијским послом.

3₄<2₆ **киријиј-ски**, -а, -о који се односи на киријије.

3₅<2₆ **киријиј-лук**⁵⁷³ м киријијски посао или занимање.

3₆<2₆ **киријиј-цски**, -а, -о → киријијски.

3₇<2₆ **киријиј-овати**, -ујем импф. → киријијати.

ПР1₁<1₁ **ис-киријати**, -ам пф. покр. 1. добити на киријању, заслужити као киријија. 2. завршити киријање.⁵⁷⁴

БЕЗ СДГ: КИСМЕТ (ксет) (тур. *kismet*)

кисмет м покр. судбина, удес.

БЕЗ СДГ: КИТАБ (тур. *kitap*)

китаб м = ћитаб, верска књига.

⁵⁷¹ Шкаљић (1973) не бележи ову лексему. *Речник МС* наводи француско порекло. Ова персијска реч је ушла у српски или директно од фр. *kiosque* или посредством немачке речи *Kiosk* (Сној 1997: 230). Приказали смо је због њеног порекла, као и због њене етимолошке повезаности са речју *ћошак* у значењу чардака; исп. БЕЗ СДГ *ћошак*².

⁵⁷² тур. *kirası*.

⁵⁷³ тур. *kirasılık*.

⁵⁷⁴ *закиријати, накиријати*.

СДГ: КИЧМА⁵⁷⁵ (према тур. кич)

ТО: кичм-

0 **кичма** ж 1. терм. анат. коштани стуб састављен од пршљенова, који чини средину костура код човека и виших животиња, *columna vertebralis*. 2. експр. оно што даје чврстоћу нечему, оно на чему почива снага чега. Изр. **човек без кичме** слаб, неотпоран, попустљив човек, човек без свога уверења; **човек јаке кичме** одлучан, енергичан човек који држи до свога уверења; **имати чврсту кичму** не дати се сломити претњама; **савити, савијати, повити, повијати кичму** покорити се, покоравати се без отпора; **сломити (пребити) коме кичму** уништити чију отпорну снагу, сломити кога; **сушење кичме** мед. болест сушења леђне мождине (као последица сифилиса) *tabes*.

1₁<0 **кичм-ен**, -а, -о а. који има кичму. б. експр. чврст, одлучан.

1₂<0 **кичм-ени**, -а, -о који се односи на кичму.

2₁<1₂ **кичмен-ица** ж анат. → кичма.

2₂<1₂ **кичмен-ост** ж експр. својство онога који је јаке кичме, који је одлучан и упоран.

2₃<1₁ **кичмењ-ак** (мн. кичмењаци) м зоол. ред животиња који има кичму, *Vertebrata*.

2₄<1₁ **кичмењ-ача** ж анат. → кичма.

ПР1₁<1₁ **бес-кичмен**, -а, -о а. који је без кичме. б. који је без свога става, бескарактеран.

ПР1₂<2₂ **бес-кичменост** ж а. особина онога који је без кичме, бескичмењаштво. б. бескарактерност, полтронство.

ПР1₃<2₃ **бес-кичмењак** м 1. животиње које немају кичму. 2. експр. бескарактеран човек.

ПР2₁<ПР1₃ **бескичмењаш-тво** с → бескичменост.

БЕЗ СДГ: КЈАТИБ

кјатиб м → ћатиб.

СДГ: КНА

ТО: кн-

0 **кна** ж 1. → кана (1 а, б) 2. пламењача, снет, житна рђа.

ПРС1₁<0 **о-кн-ити**, -им и **окнијем** (трп. прид. окњен, -а, -о и окнивен, -ена, -ено) пф. обојити кном.

БЕЗ СДГ: КОВА

кова ж нар. → кофа.

СДГ: КОВАН (тур. kovan)

ТО: кован-

0 **кован***⁵⁷⁶ м кошница.

1₁<0 **кован-лук**⁵⁷⁷ м 1. пчелињак, уљаник, кошница. 2. пчеларење, пчеларство.

1₂<0 **кован-ција** м пчелар.

2₁<1₂ **кованциј-ин**, -а, -о који припада кованцији.

2₂<1₂ **кованциј-ка** ж жена кованцијина.

2₃<1₂ **кованциј-ски**, -а, -о који се односи на кованције.

2₄<1₂ **кованци-лук** м пчеларство.

⁵⁷⁵ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*.

⁵⁷⁶ Интересантно је то да *Речник МС* не бележи *кован*, а од *кована* су изведене наведене речи.

⁵⁷⁷ тур. kovanlık.

СДГ: КОВРЖА

0 **ковржа**⁵⁷⁸ → коврца.

1₁<0 **коврж-аст**, -а, -о → коврчаст, коврцаст.

1₂<0 **коврж-ица** ж → коврчица, коврцица.

1₃<0 **коврж-љав**, -а, -о → коврчав.

2₁<1₃ **ковржљав-ост** ж својство или стање онога који је ковржљав.

СДГ: КОВРЧА (тур. kıvrık)

ТО: *коврч-*

0 **коврча** ж = коврца 1. увијен, завијен прамен косе, увојак. 2. оно што је слично увојку косе (лист, перо и др.).

1₁<0 **коврч-ав**, -а, -о = коврчаст, коврцав 1. који је увијен у коврче, који има коврче, кудрав, витичаст. 2. који има увијене кудраве латице (о цвету). 3. који је пун прелива (о звуку).

2₁<1₁ **коврчав-ост** ж = коврцавост особина, стање онога што је коврчаво, гргуравост, кудравост, витичавост.

1₂<0 **коврч-ак**, -чка м = коврцак и коврцик врста високе ваљкасте капе.

1₃<0 **коврч-аљка** ж гвожђе у облику дугачких маказа за коврчање косе.

2₂<1₅ **коврча-ње** с гл. им. ← коврчати (се).

1₄<0 **коврч-аст**, -а, -о = коврчав.

1₅<0 **коврч-ати**, -ам импф. I. = коврчити (1), коврцати и коврцити правити коврче, завијати власи, косу, кудравити, коврчити. II. ~ се коврчити се, коврцати се и коврцити се постајати коврчав, увијати се.

1₆<0 **коврч-аш** м голуб коврчава перја.

2₃<1₇ **коврче-ње** с гл. им. ← коврчати (се).

1₇<0 **коврч-ити**, -им импф. I. 1 = коврчати. 2. подваљивати. II. ~ се = коврчати се.

1₈<0 **коврч-ица** ж = коврцица 1. дем. ← коврча. 2. бот. врста цвата којему се цветна осовина одмах завршава цветом.

ПРС1₁<0 **за-коврч-авати**, -ам пф. = заковрцати завити, увити у коврце, увојке; накудравити.

ПР1₁<1₅ **за-коврчати**, -ам пф. = заковрцати завити, увити у коврце, увојке; накудравити.

ПР1₂<1₇ **за-коврчити**, -им пф. = заковрцити I. 1. окренути, завити у страну. 2. → заковрчати. 3. нагло се разболети, нагло занемоћи, заковрнути. II. се. ~ повр. учинити се коврчавим. 2. фиг. изокренути се; заметнути се, настати.

ПР1₃<1₇ **ис-коврчити**, -им пф. 1. свршити коврчење чега. 2. исковрнути (очи).

ПР1₄<1₅ **на-коврчати**, -ам пф. = наковрцати и наковрцити увити у коврце (косу и сл.).

ПР1₅<1₇ **на-коврчити**, -им пф. = наковрцати и наковрцити увити у коврце (косу и сл.).

ПР2₁<ПР1₄ **наковрч-авати**, -ам импф. и уч. ← наковрчати.

ПР1₆<1₅ **ра-коврчати**, -ам пф. покварити коврче, косе, разбарушити; фиг. направити напред, разбацати, испретурати.

ПР2₂<ПР1₆ **сковрч-авати (се)**, -ам (се) импф. и уч. ← сковрчати (се).

ПР1₇<1₇ **с-коврчити**, -им пф. смотати, савити. се савити се, повити се; скупити се.

ПР1₈<1₅ **у-коврчати**, -ам пф. I. увити у коврче, коврце, увртети (косу, бркове). II. ~ се увити се (у коврче, коврце).

ПР1₉<1₇ **у-коврчити**, -им пф. I. увити у коврче, коврце, увртети (косу, бркове). II. ~ се увити се (у коврче, коврце).

СДГ: КОВРЦА (тур. kıvrık)

ТО: *коври-*

0 **коврца** ж = коврча.

1₁<0 **коврц-ав**, -а, -о = коврчав.

⁵⁷⁸ Стожер гнезда *ковржа* успостављена је према дериватима *ковржаст*, *ковржица*.

2₁<1₁ **коврцав-ост** ж = коврчавост.
1₂<0 **коврцак**, -чка м = коврчак.
2₂<1₄ **коврцање** с гл. им. ← коврцати (се).
1₃<0 **коврцаст**, -а, -о = коврчаст.
1₄<0 **коврцасти**, -ам импф. I. = коврчати. II. ~ се = коврчати се.
1₅<0 **коврцак** м = коврчак.
1₆<0 **коврцасти**, -им импф. I. = коврчати. II. ~ се = коврчати се.
1₇<0 **коврцаца** ж = коврцаца.

ПР2₁< ПР1₁ **заковрцавати (се)**, -ам се импф. и уч. ← заковрцати (се).
ПР1₁<1₄ **заковрцати**, -ам пф. = заковрчати.
ПР1₂<1₆ **заковрцити**, -им пф. = заковрчити.
ПР2₂< ПР1₃ **наковрцавати**, -ам импф. и уч. ← наковрцати.
ПР1₃<1₄ **наковрцати**, -ам пф. = наковрчати и наковрчити.
ПР1₄<1₆ **наковрцити**, -им пф. = наковрчати и наковрчити.
ПР1₅<1₄ **уковрцати**, -ам пф. I. увити у коврче, коврце, увртети (косу, бркове). II. ~ се увити се (у коврче, коврце).
ПР1₆<1₆ **уковрцити**, -им пф. I. увити у коврче, коврце, увртети (косу, бркове). II. ~ се увити се (у коврче, коврце).

СДГ: КОВЧА

ТО: *ковч-*

0 **ковча** → копча.
1₁<0 **ковч-али** прид. непром. само у изр. ~ **чакшире** који има копче, искићен копчама.
1₂<0 **ковч-ар** м покр. мушка копча.

ПР2₁< ПРС1₁ **заковч-авати**, -ам се импф. и уч. ← заковчати.
ПРС1₁<0 **заковч-ати**, -ам пф. → закопчати.

БЕЗ СДГ: КОКИЈА (тур. *kokü*)

кокија ж покр. мирис; смрад, воњ.

СДГ: КОЛАЈ (тур. *kolay*)

ТО: *колај-*

0 **колај** прид. непром. лак, који је без тешкоћа.
1₁<0 **колај-лук**⁵⁷⁹ м покр. лакоћа.

БЕЗ СДГ: КОЛАН (тур. *kolan*)

колан м 1. појас који држи седло и самар чврсто уз коња, попруг. 2. заст. појас на оделу. 3. заст. фиг. веза. Изр. **попуцали му сви колани** све је код њега рђаво, све су га наде издале, постао је беспомоћан.

БЕЗ СДГ: КОЛИЈА (према тур. *kol*, *рука*?)

колија ж покр. долама од танког црног сукна опшивена гајтаном, као део женске народне ношње.

БЕЗ СДГ: КОЛЧАК (тур. *kolçak*)

⁵⁷⁹ тур. *kolaylık*.

колчак м заст. 1. закрпа на чакширама. 2. гвозден рукав на оклопу. 3. покр. направа (обично од крзна) у облику цепа или врећице, отворене с обе стране, за грејање руку, муф.

БЕЗ СДГ: КОМИТАЦИЈА⁵⁸⁰

комитација ж комита.

СДГ: КОМШИЈА (тур. *komşu*)

ТО: комшиј-, комш-

0 **комшија** м сусед.

2₁<1₈ 1₁<0 **комш-а** 1. ж хип. ← комшиница. 2 м = комшо хип. ← комшија.

1₂<0 **комшиј-ин**, -а, -о који припада комшији.

1₃<0 **комшиј-иница** ж → комшиница.

1₄<0 **комшиј-ка** ж → комшиница.

1₅<0 **комшиј-ски**, -а, -о који се односи на комшије, суседски.

2₂<1₅ **комшијски** прил. као комшија, на начин комшије.

1₆<0 **комши-ка** ж → комшиница.

1₇<0 **комши-лук**⁵⁸¹ м 1. суседство. 2. чељад у суседству, суседи.

1₈<0 **комши-ница** ж суседа, сусетка.

1₉<0 **комш-инка** ж суседа, сусетка.

1₁₀<0 **комш-ински**, -а, -о → комшијски.

2₃<1₁₀ **комшински** прил. комшијски.

1₁₁<0 **комш-о**, -а и -е м (вок. комшо) = комша (2).

СДГ: КОНАК (тур. *konak*)

ТО: конак-

0 **конак** м 1. кућа, двор. 2. а. коначиште, ноћиште. б. ноћење. 3. даљина од једнога ноћишта до другога, дан хода (при путовању). Изр. **обећа(ва)ти коме Маркове конаке** обећа(ва)ти коме врло много, све и сва; **пасти на** ~ доћи на коначење, ноћење; **причати Маркове конаке** причати дуго и широко, опширно и којешта.

1₁<0 **конак-ција**⁵⁸² м 1. → коначар. 2. → конација.

2₁<1₂ **конакова-ње** с гл. им. ← конаковати.

1₂<0 **конак-овати**, -ујем пф. и импф. = коначити провести, проводити негде ноћ (ноћни одмор, сан), ноћити.

1₃<0 **конак-овина** ж оно што се плаћа за конак.

1₄<0 **конак-ар** м онај који осигурава коначиште за кога (најчешће војник који иде испред своје чете).

2₂<1₅ **коначе-ње** с гл. им. ← коначити.

1₅<0 **конак-ити**, -им пф. и импф. конаковати.

1₆<0 **конак-ић** м дем. ← конак.

1₇<0 **конак-иште** с 1. место где се коначи. 2. ноћивање, ноћење.

1₈<0 **конак-ки**, -а, -о који се односи на конаке: коначке авлије.

1₉<0 **кона-ција** м стран човек који сврати на конак.

ПР1₁<1₂ **за-конаковати**, -кујем пф. → законачити.

ПР1₂<1₅ **за-коначити**, -им пф. задржати се на преноћишту, остати на конаку, заноћити.

ПР1₃<1₅ **о-коначити се**, -им се пф. остати на конаку код кога.

ПР1₄<1₅ **пре-коначити**, -им пф. преноћити.

⁵⁸⁰ Интересантно је то да турски речник код речи *комита* наводи српску етимологију. Код *комита* је у *Речнику МС* наведена латинска етимологија: **комита** м лат. припадник оружаних формација које нису саставни делови регуларне војске, нерегуларни борац.

⁵⁸¹ тур. *komşuluk*.

⁵⁸² тур. *konakçı*.

ПР2₁< ПР1₅ **уконаче-ње** с долазак, примање, смештање на конак.
ПР3₁< ПР2₂ **уконачива-ње** с гл. им. ← уконачивати (се).
ПР2₂< ПР1₅ **уконач-ивати (се)**, -ујем се импф. и уч. ← уконачити (се).
ПР1₅<1₅ **у-коначити**, -им пф. I. довести на конак (на стан); доћи на конак, на спавање, одсести негде: примити (кога) на конак (на преноћиште). II. ~ се одсести негде, настанити се.⁵⁸³

СДГ: КОНДУРА⁵⁸⁴ (тур. *kundura*)

ТО: кондур-

0 **кондура** ж (обично мн.) = кундура ципела, баканца, цокула.
1₁<0 **кондур-етина** ж аугм. и пеј. ← кондура.
1₂<0 **кондур-ица** ж дем. ← кондура.
1₃<0 **кондур-ија**⁵⁸⁵ ж покр. онај који прави и продаје кондуре.

СДГ: КОПИЛЕ (тур. *kahpe oglu*)⁵⁸⁶

ТО: копил-, копиљ-

0 **копиле**, -ета с ванбрачно дете.
1₁<0 **копил-ад** ж зб. им. ← копиле.
1₂<0 **копил-ан** м 1. ванбрачни син, мушко копиле. 2. погрд. никакав човек, рђа.
1₃<0 **копил-ача** ж = копиљуша девојка која је родила копиле.
1₄<0 **копил-ити се**, -им се импф. постајати сјањна или скозна (о овци и кози кад имају младе пре праве доби).
1₅<0 **копил-ица** ж 1. ванбрачна кћи, женско копиле. 2. погрда женској особи. 3. пре праве доби сјањна овца или скозна коза.
1₆<0 **копил-ски**, -а, -о који се односи на копилад.
1₇<0 **копил-че**, -ета с дем. ← копиле.
1₈<0 **копиљ-ак**, -ака м покр. → копилан.
1₉<0 **копиљ-ан** м → копилан.
2₁<1₉ **копиљан-ски**, -а, -о који се односи на копиљане.
1₁₀<0 **копиљ-ача** ж → копилача.
2₂<1₄ **копиље-ње** с гл. им. ← копилити се.
1₁₁<0 **копиљ-уша** ж = копилача.

БЕЗ СДГ: КОПОРАН (тур. *koparan*)⁵⁸⁷

копоран м 1. кратак горњи капут с рукавима (као део народне ношње). 2. војничка блуза.

СДГ: КОПЧА (тур. *korça*)

ТО: копч-

0 **копча** ж 1. а. метална направа (разних облика с куком на једном крају) која служи за закопчавање или причвршћивање, спона, петља. б. хируршка штисаљка којом се вежу рубови коже изнад оперисаног ткива. 2. метално или коштану пуце, дугме које се удева у рупице оковратника на мушкој кошуљи. 3. веза, спојница.

⁵⁸³ *отконачити*.

⁵⁸⁴ Шкаљић (1973) не бележи овај облик.

⁵⁸⁵ тур. *kunduraci*.

⁵⁸⁶ Не постоји јединствено мишљење у вези са пореклом ове лексеме. II. Скок (2:147–148) сматра да извориште ове лексеме треба тражити у илиротрачком језику, док се оригинална реч по њему чува у албанском језику.

⁵⁸⁷ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973). У тур. има *koparan* "исто"; има је и у бугарском и румунском. II. Скок (2:149) изводи од итал., али није јасно који је етимон; БЕР (2:609–610) изводи из турског.

$1_1 < 0$ **копч-алица** ж 1. игла за копчање, игла запињача. 2. пут угажен по дебелом снегу.
 $2_1 < 1_3$ **копча-ње** с гл. им. ← копчати (се).
 $1_2 < 0$ **копч-ар** м занатлија који прави копче.
 $1_3 < 0$ **копч-ати**, -ам импф. I. 1. спајати крајеве одеће копчама или пуцетима, дугметима која се удевају кроз рупице на оделу, закопчавати. 2. држати чврсто, приморавати кога да стоји на месту, да се не миче. 3. разг. схватати, разумети. II. ~ се покр. играти се копче, бацати пуце (дугме) или копчу у јамицу (у дечјој игри).
 $1_4 < 0$ **копч-ити**, -им импф. → копчати.
 $1_5 < 0$ **копч-ица** ж дем. ← копча.

$PR3_1 < PR2_1$ **закопчава-ње** с гл. им. ← закопчавати (се).
 $PR2_1 < PR1_1$ **за-копчавати**, -ам I. импф. и уч. ← закопчати. II. ~ се импф. и уч. ← закопчати се.

$PR2_2 < PR1_1$ **закопч-ан**, -а, -о 1. трп. прид. ← закопчати. 2. који мало говори, уздржан, (с)уздржљив, резервисан, затворен. Изр. **до грла** ~ претерано суздржљив, претерано резервисан, ћутљив.

$PR3_2 < PR2_2$ **закопчано** прил. (с)уздржљиво.

$PR3_3 < PR2_2$ **закопчан-ост** ж особина онога који је закопчан, (с)уздржљивост, резервисаност.

$PR1_1 < 1_3$ **за-копчати**, -ам пф. I. 1. везати, причврстити копчама, дугметима или чим сличним. 2. саставити, запети (једно за друго). II. ~ се повр.

$PR1_2 < 1_4$ **за-копчити**, -им пф. I. → закопчати. II. ~ се повр.

$PR2_3 < PR1_3$ **ископч-авати**, -ам импф. ← ископчати.

$PR1_3 < 1_3$ **ис-копчати**, -ам пф. прекинути, пресећи, зауставити деловање чега (нпр. каквог механизма): ~ батерију.

$PR3_4 < PR2_4$ **откопчава-ње** с гл. им. ← откопчавати (се).

$PR2_4 < PR1_4$ **откопч-авати** (се), -ам (се) импф. и уч. ← откопчати (се).

$PR1_4 < 1_3$ **от-копчати**, -ам пф. I. 1. растворити копче, извадити (дугме, пуце) из петље или рупице; раздвојити оно што је копчама дугметима спојено, приклопљено. 2. скинути оно што је закачено, откачити. II. ~ се одвојити се, растворити се (о копчи, о чему закопчаном), извући се из петље или рупице (дугме, пуце).

$PR1_5 < 1_4$ **от-копчити** (се), -им (се) пф. → откопчати (се).

$PR1_6 < 1_3$ **пре-копчати**, -ам пф. спојити, повезати: ~ вагоне.

$PR2_5 < PR1_7$ **прикопч-авати** (се), -ам се импф. ← прикопчати (се).

$PR1_7 < 1_3$ **при-копчати**, -ам пф. I. 1. причврстити што копчом, дугметом, пуцетом и сл. (нпр. на одећи), закопчати. 2. чврсто повезати, испреплести (нпр. прсте руку). II. ~ се I. привезати се уз нешто. 2. повезати се један с другим.

$PR1_8 < 1_4$ **при-копчити**, -им пф. → прикопчати.

$PR2_6 < PR1_9$ **раскопч-ати** (се), -ам се импф. → раскопчавати (се).

$PR3_5 < PR2_7$ **раскопчава-ње** с гл. им. ← раскопчавати (се).

$PR2_7 < PR1_9$ **раскопч-авати** (се), -ам се импф. и уч. ← раскопчати (се).

$PR1_9 < 1_3$ **рас-копчати**, -ам пф. I. 1. раздвојити, раставити оно што је закопчано, откопчавши растворити (одећу), распучити. 2. раставити, одвојити. II. ~ се I. откопчавши се растворити (одећу), распучити се. 2. фиг. бити сувише слободан у говору и понашању.

$PR3_6 < PR2_8$ **скопчава-ње** с гл. им. ← скопчавати.

$PR2_8 < PR1_{10}$ **скопч-авати**, -ам импф. и уч. ← скопчати.

$PR1_{10} < 1_3$ **с-копчати**, -ам пф. 1. спојити копчама или дугметима (обично део одела, одеће, обуће), закопчати. 2. повезати, здружити.

$PR3_7 < PR2_9$ **укопчава-ње** с гл. им. ← укопчавати (се).

$PR2_9 < PR1_{11}$ **укопч-авати** (се), -ам (се) импф. и уч. ← укопчати (се).

$PR1_{11} < 1_3$ **у-копчати**, -ам пф. I. 1. а. спојити, укључити, прикључити. б. сапети копчама. 2. привезати, осигурати. 3. разг. схватити, разумети, разабрати. II. ~ се спојити, се, ући у неку целину, средину, укључити се.⁵⁸⁸

БЕЗ СДГ: КОРАН

⁵⁸⁸ докопчати, исприкопчати.

коран м → куран.

СДГ: КОРБАЧ (крбач) (тур. kırbaç)

ТО: корбач-

0 **корбач** м 1. бич од једнога комада дебеле коже или сплетен од ремења. 2. ударац таквим бичем.

1₁<0 **корбач-ина** м аугм. ← корбач.

1₂<0 **корбач-ић** м дем. ← корбач.

БЕЗ СДГ: КОРДА

корда ж → ћорда.

БЕЗ СДГ: КОФА (кова) (тур. kova)

кофа ж суд округле основице (често шири при врху), са полукружном дршком, који служи за вађење воде из бунара, за држање или преношење воде и других течних, ређе житких или растреситих материја, ведро, кабао.

СДГ: КОЦА (тур. kosa)

ТО: коц-

0 **коца** прил. заст. покр. много, увелико.

1₁<0 **коц-амит**, -а, -о одрастао, велик.⁵⁸⁹

1₂<0 **коца-баша**⁵⁹⁰ м ист. сеоски кнез; старешина.

2₁<1₂ **коцабаш-ија** м ист. сеоски кнез; старешина.

БЕЗ СДГ: КОШАВА⁵⁹¹ (према тур. kış, зима и hava, време)

кошава ж источни или југоисточни ветар у Подунављу и у источној Србији.

БЕЗ СДГ: КОШИЈА (тур. koşu)

кошија ж заст. 1. трка, такмичење коња у брзини. 2. оно што се метне на циљ у трци, награда.

БЕЗ СДГ: КРБАЧ

крбач м → корбач.

БЕЗ СДГ: КРДИСАТИ (према тур. kırđı 3. л. синг. од гл. kırmak разбити)

крдисати, -ишем пф. уништити.

СДГ: КРЕВЕТ⁵⁹² (тур. kerevet)⁵⁹³

⁵⁸⁹ Творбено је занимљив адаптирани облик *коцамит* (в. Скок 2: 119).

⁵⁹⁰ тур. kosaşa.

⁵⁹¹ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*. Није забележена код Шкаљића (1973).

⁵⁹² Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

⁵⁹³ Лексема *кревет* спада међу десет најфреквентнијих именица у српском језику. *Кревет* се у савременом турском језику каже *yatak*, лексема *kerevet* припада књижевном изразу и означава дрвену софу, диван преко којег се простире мадрац и који служи за седење и лежање (исп. Ђинђић М. 2010: 60).

ТО: *кревет-*

0 **кревет** м део кућног намештаја који служи за спавање, постеља: болнички ~, војнички ~, железни ~. Изр. **одвојити се, раздвојити се од стола и кревета** развести се, али остати у истом стану (о брачним друговима); **окаљати брачни** ~ учинити прељубу, браколомство; **пасти у** ~ разболети се; **последњи** ~ гроб.

1₁<0 **кревет-ак**, -тка м дем. ← кревет.

1₂<0 **кревет-ац**, -тца м дем. ← кревет.

1₃<0 **кревет-ина** ж аугм ← кревет.

1₄<0 **кревет-ић** м дем. ← кревет.

1₅<0 **кревет-ни**, -а, -о = креветски који се односи на кревет, постељни: ~ рубље, ~ нога.

2₁<1₅ **креветн-ина** ж креветна опрема, постељина.

1₆<0 **кревет-ски**, -а, -о = креветни: ~ чаршав, ~ покривач.

С1₁<1₅ **тро-креветни**, -а, -о који има три кревета: ~ соба.

СДГ: **КРЕЧ** (тур. *kireç*)

ТО: *креч-*

0 **креч** а. (понекад с одредбом: живи или негашени) материја беле боје добијена печењем кречњака, вапненца, калцијум-оксид (СаО), или смеша у којој је та материја основни састојак, вапно: блед (бео) као ~. б. (понекад с одредбом: (у)гашени) материја која се добија спајањем (живог) креча (а), калцијум-оксида, с водом, калцијум-хидроксид (Са(ОН₂)), или смеша у којој је та материја основни састојак. Изр. **гашени (угашени)** ~ → креч (б); **живи (негашени)** ~ → креч (а); **хидраулични** ~ грађевински везивни материјал добијен печењем кречњака с пуно глине, који се стврдне у води; **хлорни** ~ беличасти прах Са(ОС1)₂, добијен деловањем хлора на гашени креч, који се употребљава за бељење, дезинфекцију или дезодорисање.

1₁<0 **креч-ав***, -а, -о умазан, испрљан кречом: ~ капа, кречаве руке.

1₂<0 **креч-авица*** ж 1. бот. гљивица *Botrytis Bassiana* из ф. *Mucedinaseae* која живи као паразит на гусеници свилене бубе и уништава је. 2. болест свилених буба коју изазива та гљивица.

1₃<0 **креч-ан**, -чна, -чно 1. који је као креч. 2. (одр.) који садржи у себи креча.

1₄<0 **креч-ана** ж 1. јама за гашење креча. 2. пећ у којој се пали креч, вапненица. 3. разг. излапелост.⁵⁹⁴

2₁<1₄ **креч-ан-ски***, -а, -о који се односи на кречане и креч: ~ пећ, ~ рупа, ~ шупа. 1₅<0 **креч-ар** м онај који се бави прављењем или продајом креча, вапнар.

1₆<0 **креч-ара** ж → кречана.

2₂<1₅ **кречар-ски***, -а, -о који се односи на кречаре: ~ посао.

1₇<0 **креч-аст***, -а, -о сличан кречу (обично по боји, тј. бео као креч): ~ лице.

2₃<1₉ **крече-ње** с гл. им. ← кречити.

1₈<0 **креч-ина** ж аугм ← креч.

1₉<0 **креч-ити**, -им импф. 1. белити, чинити белим, премазујући, покривајући раствором креча. 2. закречавати, лечити што тешко оболело.

1₁₀<0 **креч-љив***, -а, -о а. који садржи креча, у којем има креча, кречан (обично о води). б. → кречав.

1₁₁<0 **креч-ник** м → кречњак.

1₁₂<0 **креч-ница** ж раствор креча.

2₄<1₃ **кречно** прил. као креч.

1₁₃<0 **креч-њав**, -а, -о који садржи у себи креча.

1₁₄<0 **креч-њак** м мин. стена постала у најранијим геолошким периодима од различитих, претежно органских талога или седимената мора и језера, вапненац, вапнењак.

1₁₅<0 **креч-њаст**, -а, -о који је као креч.

1₁₆<0 **креч-њача*** ж → кречуша.

⁵⁹⁴ *Кречана* је примарна у односу на *кречара*. Код лексеме *кречана* дошло је до семантичког проширења и стварања жаргонизма. П. Радић (2001: 83-84) посебно побраја жаргонизме са суфиксом *-ана*.

2₅<1₁₄ **кречњац-ки**, -а, -о који је састављен од кречњака, вапненца: кречњачке планине.
1₁₇<0 **креч-овит**, -а, -о → кречњав.
1₁₈<0 **креч-уља** ж мин. земља која има у себи много креча, вапна.
1₁₉<0 **креч-уша** ж мин. кречуља.

кречно*- као први део придевских сложеница казује да је оно што означава други део сложенице као креч, попут креча (пре свега по боји); ~ бео/~ бијел, ~ блед/ ~ блијед.

ПР1₁<1₉ **до-кречити**, -им пф. извршити кречење докраја, довршити кречење.
ПР3₁< ПР2₁ **закречава-ње** с гл. им. ← закречавати (се).
ПР2₁< ПР1₂ **закреч-авати се**, -ам се = закречивати (се) импф. и уч. ← закречити (се).
ПР2₂<ПР1₂ **за-креченост** ж стање онога што је закречено.
ПР2₃< ПР1₂ **закреч-ивати (се)**, -ујем (се) импф. = закречавати се.
ПР1₂<1₉ **за-кречити**, -им пф. I. 1. → окречити. 2. кречом попунити рупе, облепити зид или што слично. II. ~ се превући се кречном материјом; испунити се кречом.
ПР1₃<1₉ **ис-кречити**, -им пф. окречити све, докраја, обелити кречом.
ПР1₄<1₉ **на-кречити**, -им пф. обилато окречити.
ПРс1₁<0 **о-креч-ати**, -ам пф. → окречити.
ПР1₅<1₉ **о-кречити**, -им пф. 1. кречом премазати, обелити. 2. премазати (лице) белилом (козметичким средством). 3. прекрити, прикрити, сакрити што (не показујући га у стварној боји).
ПР1₆<1₉ **по-кречити**, -им пф. све редом кречом обелити, окречити.
ПР3₂< ПР2₄ **скречава-ње** с гл. им. ← скречавати (се).
ПР2₄< ПР1₇ **скреч-авати (се)**, -ам (се) импф. и уч. ← скречити (се).
ПР1₇<1₉ **с-кречити**, -им пф. I. претворити у креч. II. ~ се претворити се у креч.
ПР2₅< ПР1₇ **скреч-љив**, -а, -о који се може скречити.
ПР3₃< ПР2₅ **скречљив-ост** ж особина, стање онога што је скречљиво.

БЕЗ СДГ: КРКЈАЛАН (тур. kırk yalan)

кркјалан м покр. причало; шепртља.

СДГ: КРКЛАМА (тур. kırıklama)

ТО: кркл-

0 **крклама** ж покр. вуна коју ћурчије састрижу са сашивених кожуха.
1₁<0 **кркл-еисати**, -ишем пф. састрићи вуну око рукава на кожуху.

СДГ: КРКМА (тур. kırkma)

ТО: кркм-

0 **кркма** ж покр. подсечена коса на челу, шишке.
1₁<0 **кркм-ета** с мн. коврчице, увојци, витице, зулови.

СДГ: КРМЕЗ в. гримиз

ТО: крмез-

0 **крмез** м I. загаситоцрвена, тамноцрвена боја (која се добијала од осушеног инсекта *Coccus cacti* или од плода биљке *Phytolacca deccandra*). 2. тканина загаситоцрвене, тамноцрвене боје; део, комад одеће од такве тканине. 3. (у придевској служби, као први део полусложеница) → крмезан: крмез-боја, крмез-шал.

1₁<0 **крмез-ан**, -зна, -зно који је боје крмеза, тамноцрвен, гримизан, скерлетан.
1₂<0 **крмез-ија** ж (у атрибутој служби уз им. чоха) крмезна.
1₃<0 **крмез-ли** прид. непром. скерлетан.

СДГ: КРНА

ТО: крн-

0 **крна** ж заст. а. → кана (1 а,б). б. бот. лепи човек (*Balsamina hortensis*).

1₁<0 **крн-ати**, -ам импф. бојити руке, ноге или косу каном.

ПР1₁<0 **о-крнати**, -ам пф. обојити каном (кном) (косу или нокте), окнити.

БЕЗ СДГ: КРНАЧИЧАК/КРНАЧИЋ (тур. *kına çiçeği*)

крначичак, -чка/**крначић** м бот. → крна (б).

БЕЗ СДГ: КРНДИЈА/КРНТИЈА (тур. *kırntı*)

крндија/крнтија ж а. стара, дотрајала и од дуге употребе и дотрајалости неупотребљива или готово неупотребљива ствар, машина и др. (нпр. стари, покварени аутомобил и сл.). б. експр.⁵⁹⁵ човек оронуро и онемоћао од старости или болести.

БЕЗ СДГ: КРСМЕ⁵⁹⁶ (тур. *kısım?*)

крсме, -ета м покр. ист. данак који се Турцима плаћао кад умре домаћин, мртвина.

СДГ КРЦА⁵⁹⁷ (тур. *kırca*)

ТО: кри-

0 **крца** ж 1. врста одвећ јаког и лошег дувана. 2. зоол. најмања врста дивљих патака *Anas sгесса*.

1₁<0 **кри-ак** м → крца (1).

1₂<0 **кри-ан** → крца (1).

БЕЗ СДГ: КРЦАЛИЈА⁵⁹⁸ (тур. *Kırcahı*)

ТО: криалиј-, криал-

0 **криалија** м ист. хајдук (прво из Крце града у Румелији) који је робио у северном делу некадашњег турскога царства.

1₁<0 **криалиј-ски**, -а, -о који се односи на криалије.

1₂<0 **криал-инка** ж дугачка пушка коју су носили криалије.

БЕЗ СДГ: КСМЕТ

ксет м → кismet.

БЕЗ СДГ: КУБЕ (тур. *kubbe*)⁵⁹⁹

кубе и **кубе**, -ета с (мн. ном. -ета; ген. -ета) свод у облику полукугле (особито на црквама), купола.

СДГ: КУБРУЗ (према тур. *kıbrıs dokuması*)

⁵⁹⁵ У језичком семантичком систему, који је изразито антропоцентричан, разуме се да су лексема којима се именују ствари нижега ранга, а у случају када се њима именује човек то резултира експресивношћу.

⁵⁹⁶ Шкаљић (1973) не бележи ову лексему.

⁵⁹⁷ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*.

⁵⁹⁸ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*.

⁵⁹⁹ *РСЈ* не бележи турско порекло ове лексеме.

ТО: кубруз-

0 **кубруз** м покр. врста веза на шупљике, ћесма.

1₁<0 **кубруз-ати**, -ам импф. покр. вести на шупљике, ћесмати.

БЕЗ СДГ: КУБУЗ (тур. kuduz)

кубуз м заст. врста топа, хаубица.

БЕЗ СДГ: КУБУР

кубур м → кубура (1).⁶⁰⁰

СДГ: КУБУРА¹ (тур. kubur)

ТО: кубур-

0 **кубура** ж 1. старинска пушка; велик пиштољ. 2. а. кожна торба, футрола за појасом или на седлу у којој се носе мале пушке или пиштољи. б. покр. котарица коју праве чобани од свежје коре дрвећа за јагоде и сл., крбуља. 3. покр. узан, дуг ходник или дуг наткривен пролаз који спаја поједина одељења у кући.

1₁<0 **кубур-аш** м старинска мала пушка, пиштољ, кубура, кубурлија.

1₂<0 **кубур-етина*** ж аугм. и пеј. ← кубура (1).

1₃<0 **кубур-ица*** ж дем. и хип. ← кубура.

1₄<0 **кубур-лија** ж 1. → кубура¹ (1). 2. → кубура¹ (2а).

1₅<0 **кубур-лук**⁶⁰¹ м → кубура¹ (2а).

СДГ: КУБУРА² (tur. kubur)⁶⁰²

ТО: кубур-

0 **кубура** ж а. тешко, бедно стање, тегоба, тешкоћа. б. бактање, гњаважа, петљање.

1₁<0 **кубур-ан**, -рна, -рно који је праћен кубурењем; невољан, сиротињски, сиромашан.

1₂<0 **кубур-ант** м онај који кубури, који једва веже крај с крајем, сиротиња.

1₃<0 **кубур-ација** ж нар. кубура² (а), кубурење.

1₄<0 **кубур-ити**, -им импф. 1. тешко живети, животарити, таворити, патити се и борити се с разним невољама и недаћама. 2. бактати се борити се, петљати.

2₁<1₁ **кубурно*** прил. тешко, мучно, кубурећи: ~ живети.

ПР1₁<1₄ **на-кубурити се**, -им се пф. много се намучити, претрпети много муке, патње, страдања у животу.

ПР1₂<1₄ **пре-кубурити**, -им пф. кубурећи преживети.

ПР1₃<1₄ **про-кубурити**, -им пф. кубурећи, тешко живећи провести неко време.

ПР1₄<1₄ **у-кубурити**, -им пф. запасти у кубуру, у невољу.⁶⁰³

СДГ: КУВЕТ (кувлет, кухвет) (тур. kuvvet)

ТО: кувет-

0 **кувет** м покр. снага, моћ; исп. кухвет.

⁶⁰⁰ У *Речнику МС* ова лексема дефинисана је као *мала пушка, пиштољ*.

⁶⁰¹ тур. kuburluk.

⁶⁰² Према Скоку *кубура* је турски плурални облик *kubur*, од сингулара *kabr* *гроб*. Скок етимолошки раздваја *кубура*¹ и *кубура*², док то чини и *Речник МС*. Шкаљић (1973) и *РСЈ* дају их под истом етимологијом.

⁶⁰³ *искубурити се*.

ПРС1<0 **пот-кувет-ити се**, -им се пф. ојачати се, окрепити се добром храном, пићем.

БЕЗ СДГ: КУВЛЕТ

кувлет м покр. → **кувет**.

СДГ: КУ(Ј)ИСАТИ (према тур. okumak)

ТО: ку(ј)исати

0 **ку(ј)исати**, -ишем пф. и импф. покр. звати с мунаре на молитву.

1<0 **о-ку(ј)исати**, -ишем импф. позивати с мунаре на молитву.

СДГ: КУЈУНЦИЈА (кулунција) (тур. kuyumcu)

ТО: кујунциј-

0 **кујунција** м занатлија који израђује предмете и украсе од злата и сребра, златар.

1<0 **кујунциј-ин**, -а, -о који припада кујунцији.

1<0 **кујунциј-ка** ж = кујунцинка жена кујунцијина.

1<0 **кујунциј-ски**, -а, -о који се односи на кујунције: ~ занат, ~ радња.

1<0 **кујунци-лук**⁶⁰⁴ м кујунцијски занат.

1<0 **кујунци-иница** ж 1. кујунцијка. 2. кујунцијина радња.

1<0 **кујунци-инка** ж → кујунцијка.

СДГ: КУЛА (тур. kule)

ТО: кула

0 **кула** ж 1. а. висока грађевина, обично четвртасте или округле основе, са мањим отворима или пушкарницама (као део неке тврђаве или као самосталан објекат, нпр. као стражарница или осматрачница). б. грађевина, зграда са више спратова, вишеспратница која обликом подсећа на кулу (1а). в. висока уска грађевина, високо уско здање као део неког већег грађевинског објекта или комплекса (нпр. цркве, дворца, замка и др.), торањ. 2. оно што својим обликом, изгледом, величином и сл. подсећа на кулу (1а или 2): нагомилане куле од леда. 3. шах. → топ (2). Изр. **Вавилонска** ~ према библијској легенди, грађевина у Вавилону зидана да допре до неба, због чега је Бог омео њену изградњу изазвавши језичку пометњу међу градитељима; фиг. метеж; збрка, хаос: права вавилонска кула; **црквена** ~ звоник; **ваздушне (зрачне) куле, куле у ваздуху (у зраку, у облаку, у облацима и сл.)** замисли, идеје, планови и сл. који немају реалну основу; ~ **од карата** нешто слабо, несолидно, што нема чврстог ослоња, што није засновано на чврстим основама и сл.; ~ **светиља, светлосна** ~ а. светионик. б. фиг. носилац прогреса, просвећености; путоказ; **затворити, затварати се у кулу од слонове кости (од слоноваче), живети и сл. у кули од слонове кости (од слоноваче)** потпуно се изоловати, одвојити се, одвајати се од света, отуђи(ва)ти се; **зидати, градити (вавилонске, златне) куле у ваздуху (у (по) зраку), сневати куле и градове** заносити се нечим нереалним, нестварним, што тешко може бити, што се тешко може остварити, маштати, сањарити; **обећавати куле и градове (златне куле)** обећавати нешто нереално, што се тешко може испунити, остварити; **сахат-кула** кула са сатом.

С1<0 **пази-кула** ж необ. кула с које се мотри околина, осматрачница.

БЕЗ СДГ: КУЛАБ⁶⁰⁵ (ар. kullab)

кулаб м покр. греда у воденици која држи воденични камен.

⁶⁰⁴ тур. kuyumculuk.

⁶⁰⁵ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973) (в. Скок 2: 229).

СДГ: КУЛАШ (тур. kula at)**ТО: кулаш-, кул-**

0 кулаш м 1. коњ жућкастосиве длаке. 2. голуб жућкастосиве боје.

1₁<0 кулаш-аст, -а, -о који је као кулаш; жућкастосив.

1₂<0 кулаш-ић м дем. ← кулаш.

1₃<0 кулаш-ица ж кулашаста кобила.

1₄<0 кулаш-ина м аугм. ← кулаш.

1₅<0 кул-е м хип. ← кулаш.

1₆<0 кул-ин м → кулаш.

1₇<0 кул-уша ж кулашаста кобила.

СДГ: КУЛУК (тур. kulluk)**ТО: кулук-**

0 кулук м 1. ист. а. радна обавеза полуслободних сељака према феудалном господару или спахији. б. зб. кулучари. 2. обавеза личног, неплаћеног рада на изградњи путева, утврђења, јавних грађевина и сл. у корист заједнице. 3. а. тежак и напоран рад. б. разг. беда, невоља, непријатност.

1₁<0 кулук-овати, -ујем импф. кулучити.

1₂<0 кулуц-ар м онај који врши кулук, онај који ради на кулуку.

2₁<1₂ кулучар-ев, -а, -о = кулучаров који припада кулучару.

2₂<1₂ кулучар-ина ж износ у новцу који се плаћа за ослобођење од обавеза кулука.

2₃<1₂ кулучар-ка ж женска особа кулучар.

2₄<1₂ кулучар-ов, -а, -о кулучарев.

2₅<1₂ кулучар-ски*, -а, -о који се односи на кулучаре и кулучење; исп. кулучки.

2₆<1₄ кулуче-ње с гл. им. ← кулучити.

1₃<0 кулуц-ија ж ист. сељачко ропство.

1₄<0 кулуц-ити, -им импф. а. радити на кулуку, обавезном неплаћеном раду. б. тешко и напорно радити.

1₅<0 кулуц-ки*, -а, -о који се односи на кулук, који је у вези с кулуком; исп. кулучарски: ~ посао, ~ рад.

ПР1₁<1₄ ис-кулучити, -им пф. одрадити кулуком.

ПР1₂<1₄ от-кулучити, -им пф. одрадити кулуком.

БЕЗ СДГ: КУЛУНЦИЈА

кулунција м → кујунција.

БЕЗ СДГ: КУМ (тур. kum)

кум м покр. ситан песак.

СДГ: КУМАШ (тур. kumaş)**ТО: кумаш-**

0 кумаш м покр. 1. врста свилене тканине, свилено платно, атлас. 2. црна, свилена пантљика коју сеоске девојке носе око врата.

1₁<0 кумаш-ли⁶⁰⁶ прид. непром. који је начињен од кумаша.

СДГ: КУМБАРА (кумбура) (тур. kumbara)**ТО: кумбар-**

⁶⁰⁶ тур. kumaşlı.

0 **кумбара** ж заст. врста старинске гранате, врста топа, лумбарда.
1₁<0 **кумбар-ација**⁶⁰⁷ м онај који баца, пали кумбаре.

БЕЗ СДГ: КУМБУРА

кумбура ж покр. → кумбара.

СДГ: КУМРА/КУМРИЈА/КУМРИКУША⁶⁰⁸ (тур. *kumru*)

ТО: *кумр-*

0 **кумра, кумрија и кумрикуша** ж заст. → гугутка.
1₁<0 **кумр-ин**, -а, -о који припада кумри.

БЕЗ СДГ: КУМСАЛ (тур. *kumsal*)

кумсал м покр. ситан песак, пржина.

СДГ: КУНДАК (тур. *kundak*)

ТО: *кундак-*

0 **кундак** м 1. проширени дрвени део ватреног оружја који се притисне у раме при пуцању.
2. експр. насилна, полицијска власт.

1₁<0 **кундач-ара** ж пушка с великим, тешким кундаком.

2₁<1₃ **кундаче-ње** с гл. им. ← кундачити.

1₂<0 **кундач-ина** м аугм. ← кундак.

1₃<0 **кундач-ити**, -им импф. тући, ударати кундаком.

1₄<0 **кундач-ић*** м дем. и хип. ← кундак.

1₅<0 **кундач-ки***, -а, -о који се односи на кундак (обично о ударцу који је задат кундаком).

2₂<1₅ **кундачки** прил. кундаком напред.

ПР1₁<1₃ **ис-кундачити**, -им пф. кундаком изударати, избити, истући.

ПР1₁<1₃ **о-кундачити**, -им пф. 1. ударити кундаком. 2. необ. наглавити, насадити кундак на пушку.

ПР1₁<1₃ **пре-кундачити**, -им пф. I. начинити нов кундак: ~ пушку. II. ~ се обући се друкчије него обично.

БЕЗ СДГ: КУНДРА

кундра ж покр. (обично мн.) → кондура.

СДГ: КУНДУРА (тур. *kundura*)

ТО: *кундур-*

0 **кундура** ж (обично мн.) = кондура.

1₁<0 **кундур-ати**, -ам импф. пешачити, путовати, ићи.

1₂<0 **кундур-ица** ж покр. брбљивица, блебетуша.

1₃<0 **кундур-овати**, -ујем импф. покр. брбљати, блебетати.

1₄<0 **кундур-ија**⁶⁰⁹ м онај који прави кундуре, обућар.

⁶⁰⁷ тур. *kumbarası*.

⁶⁰⁸ Лексему *кумрикуша* не бележи Шкаљић (1973). *Кумрикуша* је вероватно од тур. *kumru*+*kuş*, птица, мада турски речници не бележе овакву сложеницу.

⁶⁰⁹ тур. *kunduracı*.

БЕЗ СДГ: КУРА (ар. qur`a)

кура ж покр. 1. коцка. 2. избор обвезника за војну службу, новачење, регрутација.

БЕЗ СДГ: КУРАДА (тур. kurada)

курада ж покр. лош, рђав коњ, кљусе, рага.

СДГ; КУРАН (Коран) (тур. Kuran)

ТО: куран-

0 **Куран** м књига која, по исламском веровању садржи објаву божју, објављену преко Мухамеда; исп. коран.

1₁<0 **куран-ски***, -а, -о који се односи на Куран.

С1₁<0 **куран-хамајлија** ж мала кљижница у којој су изреке из Курана и која се носи као хамајлија у лименој кутији; исп. хамајлија.

СДГ: КУРБАН (тур. kurban)

ТО: курбан-

0 **курбан** м 1. ован (и уопште бравче или говече) које муслимани кољу за Курбан-бајрам. 2. жртва уопште. 3. → Курбан-бајрам.

1₁<0 **курбан-ски***, -а, -о који се односи на курбан и Курбан-бајрам.

ПР1₁<0 **Курбан-бајрам** м муслимански празник од четири дана кад се кољу овнови курбани.

БЕЗ СДГ: КУРДИСАТИ/КУРДИСОВАТИ (према тур. kurmak)

курдисати, -ишем импф. покр. намештати, правити.

курдисовати, -сујем импф. → курдисати.

БЕЗ СДГ: КУРИСАТИ (према тур. kurmak)

курисати, -ишем пф. I. наместити, поправити, уредити, приредити. II. ~ се наместити се, сместити се.

СДГ: КУРЈУК (тур. kuujuk)

ТО: курјук-

0 **курјук** м покр. 1. реп или оно што је репу слично. 2. перчин, кика, плетеница.

2₁<1₁ **курјуче-ње** с гл. им. ← курјучити.

1₁<0 **курјуч-ити**, -им импф. навртати (пушчану цев) на курјук.⁶¹⁰

1₂<0 **курјуч-ић** м дем. ← курјук.

СДГ: КУРТАЛИСАТИ (куртарисати) (тур. kurtarmak)

ТО: курталис-

0 **курталисати**, -ишем пф. I. избавити, ослободити, спасти (од) чега. II. ~ се (чега) повр.

1₁<0 **курталис-авати се**, -ам (се) импф. ← курталисати (се).

1₂<0 **курталиса-ње** с гл. им. ← курталисати (се).

⁶¹⁰ *закурјучити.*

БЕЗ СДГ: КУРТАРИСАТИ (СЕ)

кутарисати (се), -ишем (се) пф. курталисати (се).

БЕЗ СДГ: КУРТАРИШ (тур. kurtarış)

куртариш м покр. спас, избављење.

СДГ: КУРШУМ (кушум) (тур. kurşun)

ТО: *куришум-*

0 **куршум** м пушчано или слично зрно, тане, метак. Изр. **омастиће** ~ биће убијен.

1₁<0 **куршум-ли**⁶¹¹ прид. непром. који је оловне боје.

1₂<0 **куршум-лија** ж зграда која је покривена оловом (џамија, медреса, хамам и др.).

1₃<0 **куршум-ски**, -а, -о који потиче од куршума.

СДГ: КУСКУН (тур. kuskun)

ТО: *кускун-*

0 **кускун** м 1. каиш од седла који је провучен испод коњског репа да чвршће држи седло, подрепина, подрепница. 2. узица или врпца од вуне на женским капама која је провучена испод плетеница на потиљку и тако капу држи да не пада на чело.

1₁<0 **кускун-ити**, -им импф. стављати кускун.

ПР1₁<1₁ **за-кускунити**, -им пф. ставити (коњу) кускун.⁶¹²

СДГ: КУСУР (тур. kusur)

ТО: *кусур-*

0 **кусур** м 1. а. остатак новца који се враћа купцу као разлика између цене купљене робе и дате (крупне) новчанице. б. експр. средство за изравнавање нечијих рачуна. в. експр. непречишћен, неизравнат међусобни рачун. 2. остатак неког дуга, пореза и сл.; уопште оно што је преостало, остатак од неке величине. Изр. **и** ~ и још неколико (преко округлог броја који се наводи).

2₁<1₁ **кусура-ње** с гл. им. ← кусурати се.

1₁<0 **кусур-ати се**, -ам се пф. и импф. изравна(ва)ти се с ким у рачунима, подмири(ва)ти рачуне међу собом, обрачуна(ва)ти се.

ПР1₁<1₁ **до-кусурати**, -ам пф. = докусурити. 1. изравнати рачуне, исплатити што је остало дуга, салдирати. 2. свршити докраја, докрајчити; уништити.

ПР3₁< ПР2₁ **докусурива-ње** с гл. им. ← докусуривати.

ПР2₁<ПР1₁, ПРС1₁ **докусур-ивати**, -ујем импф. ← докусурати и докусурити. ПРС1₁<0 **до-кусур-ити**, -им пф. = докусурати.

ПР1₂<1₁ **ис-кусурати**, -ам пф. I. вратити кусур, намирити, изравнати. II. ~ се уз повр.

ПРС1₂<0 **ис-кусур-ити**, -им пф. I. вратити кусур, намирити, изравнати. II. ~ се уз повр.

ПР1₃<1₁ **на-кусурати**, -ам пф. допунити неку меру (најчешће одређену своту новца), подмирити; накнадити.

ПР1₄<1₁ **по-кусурати се**, -ам се пф. изравнати рачуне, обрачунати се.

ПР2₂< ПР1₅ **поткусур-авати (се)**, -уравам се = поткусуривати (се) импф. и уч. ← поткусурати (се).

⁶¹¹ тур. kurşunlu.

⁶¹² *обескускунити*.

ПР1₅<1₁ **пот-кусурати**, -ам пф. I. = поткусурити дати кусур, доплатити остатак, изравнати, намирити сав рачун. II. ~ се = поткусурити се обрачунати се доплативши кусур, намирити се, поравнати се.

ПР3₂< ПР2₃ **поткусурива-ње** с гл. им. ← поткусуривати (се).

ПР2₃< ПР1₅ **поткусур-ивати (се)**, -ујем (се) импф. = поткусуравати (се).

ПРс1₃< 0 **пот-кусур-ити**, -им пф. = поткусурати ~ се = поткусурати се.

ПР2₄<ПР1₆ **раскусур-авати (се)**, -ам се пф. разг. извести заједничке рачуне на чистину, обрачунати се.

ПР1₆<1₁ **рас-кусурати се**, -ам се пф. намирити се, поравнати се.

ПРс1₄< 0 **рас-кусур-ити се**, -им се пф. разг. извести заједничке рачуне на чистину, обрачунати се.

СДГ: КУТИЈА⁶¹³ (тур. *kutu*)

ТО: кутиј-

0 **кутија** ж предмет израђен од различитог материјала, најчешће у облику правоугаоног паралелоипеда, обично с поклопцем, који служи за држање, чување, преношење нечега и сл.⁶¹⁴ Изр. ~ **времена** метална кутија или просторија озидана дубоко у земљи у којој се чувају микрофилмови, негативи фотографија, узорци цивилизацијских достигнућа данашњице за будућа поколења; **гласачка** ~ кутија у коју се код тајног гласања спуштају листићи или куглице; ~ **за мишљење** шаљ. глава; **леп као ~, као из кутије** удешен, дотеран; **Пандорина** ~ мит. извор свеколиког или великог зла, велике несреће: отворити Пандорину кутију; **стаклена** ~ аутомобил; **стара** ~ погрд. стара ружна жена која се дотерује; **ћорав** ~ гласачка кутија у коју се стављају гласачки листићи (куглице и сл.) за кандидате којих нема на гласачким листама. **уста као ~ шећера** врло лепа уста; **црна** ~ херметички затворена кутија од ватросталног материјала смештена у пилотску кабину авиона, у којој се налазе снимљени сви подаци о лету авиона.

1₁<0 **кутиј-аст**, -а, -о који је као кутија, сличан кутији.

1₂<0 **кутиј-етина** ж аугм. и пеј. ← кутија.

1₃<0 **кутиј-ица** ж дем. ← кутија.

1₄<0 **кути-ца** ж → кутијица.

БЕЗ СДГ: КУТНИЈА (тур. *kutniye*)

кутнија ж покр. врста источњачке памучне тканине, обично жућкасте, златне боје: шамска ~.

БЕЗ СДГ: КУХВЕТ

кухвет м → кувет.

БЕЗ СДГ: КУШАК (тур. *kuşak*)⁶¹⁵

⁶¹³ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*.

⁶¹⁴ И. Андрић у приповеци *Мара Милосница* лексему *кутија* употребљава у значењу *крило*, које представља индивидуално, досад незабележено значење: *Из покрајне собе би се вратила Мара, спремна, и спуштала му се у крило. То се између њих двоје звало „сјести у кутију” ... А сумрак би је затекао у кутији, како са крилом пуних разасутих слика бојажљиво запиткује* (Ђинђић М./Радоњић 2012: 464).

⁶¹⁵ Лексема *kuşak* даље се семантички развијала, тако да њена полисемантична структура бележи и неколико термилолошких реализација, које су касније настајале у турском језику: **kuşak**, -**ği** *им.* 1. ремен, опасач, појас. 2. стега, спојница, метална притегача; појас на стубу. 3. *астр.* предео, појас, зона. **iklim -ları** климатски појасеви. **zaman -ları** временске зоне. 4. *геог.* сферични сегмент (под; топлота, енергија; појас). **ısı** – жарки појас. 5. *фил.* област, подручје, делокруг. **sanat -ı** делокруг уметности. 6. *мат.* област, сектор, сегмент; количник. 7. *филм. телев.* кадар, секвенца; спот, део. 8. *телев.* врста, серијал; ТВ сатница. **çizgi film -ı** серијал цртаног филма. 9. *соц.* генерација, нараштај, поколење, пород, подмладак, потомство.

кушак м заст. покр. 1. дуго ткање које служи као појас. 2. подупирач, пречага, пречаница. 3. у мутабиција комад дрвета којим се запиње уже кад се преде.

БЕЗ СДГ: КУШЛУК (тур. kuşluk)

кушлук м покр. доручак, ручак.

БЕЗ СДГ: КУШУМ

кушум м → куршум.

СЛОВО Л

СДГ: ЛАГУМ (тур. lağım)

ТО: лагум-

0 **лагум** 1. мина; миниран поткоп испод утврђења, брда и сл. 2. подземни ходник, тунел. 3. покр. у брду ископан подрум за вино. Изр. **дићи, бацити у** ~ бацити у ваздух, у зрак, разорити, уништити експлозивом.

2₁<1₂ **лагума-ње** с гл. им. ← лагумати.

1₁<0 **лагум-ар** м онај који поставља и пали лагум, минер.

1₂<0 **лагум-ати**, -ам импф./пф. 1. лагумом, мином разорити, разарати. 2. тући експлозивним пројектилима, бомбардовати.⁶¹⁶

1₃<0 **лагум-аш** м → лагумар.

1₄<0 **лагум-исати**, -ишем импф./пф. → лагумати (1).

1₅<0 **лагум-ски**, -а, -о који се односи на лагуме.

1₆<0 **лагум-ција**⁶¹⁷ м → лагумар.

ПР1₁<1₂ **у-лагумати**, -ам пф. подметнути лагуме, минирати; разнети минама.

СДГ: ЛАКРДИЈА (тур. lakırtı) ⁶¹⁸

ТО: лакрдиј-, лакрд-

0 **лакрдија** ж 1. а. шала пуна несташлука. б. лудорија, будалаштина. 2. књиж. и поз. врста комедије којој је циљ да изазове смех, најчешће јефтиним, понекад и вулгарним ефектима, фарса, бурлеска. Изр. **да не дуљим лакрдију** да не причам појединости, да скратим причање.

2₁<1₁ **лакрдија-ње** с гл. им. ← лакрдијати.

1₁<0 **лакрдиј-ати**, -ам импф. збијати шале, изводити несташлуке, лакрдије.⁶¹⁹

1₂<0 **лакрдиј-аш** м пеј. 1. онај који збија лакрдије; неозбиљан човек. 2. а. писац лакрдија. б. глумац у лакрдији; шаљивац, засмејивач; дворска будала.

2₂<1₂ **лакрдијаш-ити**, -им импф. → лакрдијати.

2₃<1₂ **лакрдијаш-ки**, -а, -о који се односи на лакрдијаше: ~ поступак, ~ глума.

3₁<2₃ **лакрдијашки** прил. на лакрдијашки начин.

2₄<1₂ **лакрдијаш-тво** с лакрдијашка игра; лакрдијашки поступак.

1₃<0 **лакрдиј-ица** ж дем. и ир. ← лакрдија.

1₄<0 **лакрдиј-ски**, -а, -о који се односи на лакрдију.

1₅<0 **лакрд-исати**, -ишем импф. → лакрдијати.

БЕЗ СДГ: ЛАЛА (тур. lala) ⁶²⁰

⁶¹⁶ *излагумати.*

⁶¹⁷ тур. lağımcsı.

⁶¹⁸ Шкаљић (1973) наводи погрешан облик етимона: lākırdı.

⁶¹⁹ *излакрдијати.*

⁶²⁰ Шкаљић (1973) наводи погрешан облик етимона: lāla.

лала м ист. турски великаш; султанов дворанин.

БЕЗ СДГ: ЛАЛА/ЛАЛЕ (тур. lala)⁶²¹

лала ж/лале, -ета с бот. биљка луковача из пор. љиљана, дугог сабљастог листа и крупног цвета, тулипан *Tulipa gesneriana*. Изр. **као бела** ~ (ће учинити то) без одлагања, мораће (учинити).

СДГ: ЛАФ⁶²² (тур. laf)

ТО: лаф-

0 **лаф** м покр. говор, разговор, причање; празан говор, нагваждање. Изр. **бацати се лафа из долафа** препирати се, шалити се употребљавајући мудре речи. **мешати лафе** подругивати се.

1₁<0 **лаф-ити**, -им импф. покр. а разговарати, говорити. б. мудро говорити или загонетно, завијено разговарати с киме.

ПР1₁<1₁ **из-лафити**, -им пф. слагати, обманути речима.

БЕЗ СДГ: ЛЕБЛЕБИЈА (тур. leblebi)

леблебија ж бот. а. биљка из пор. лепирњача, наут, сланутак *Cicer arietinum*. б. семење те биљке, које се пржи и једе.

СДГ: ЛЕВЕНТА (тур. levent)⁶²³

ТО: левент-

0 **левента** м и ж нерадник, беспосличар; пробисвет, пустилов.

2₁<1₁ **левентова-ње** с гл. им. ← левентовати.

1₁<0 **левент-овати**, -ујем импф. живети као левента, ленчарити.

1₂<0 **левент-ски**, -а, -о који се односи на левенте.

2₂<1₂ **левентски** прил. као левента.

ПРс1₁<0 **из-левент-ати**, -ам пф. провести време као левента.

ПР1₁<1₁ **из-левентовати**, -ујем пф. провести време као левента.

ПР1₂<1₁ **про-левентовати**, -ујем пф. провести неко време левентујући.

ПР1₃<1₁ **раз-левентовати се**, -ујем се пф. предати се левентовању, беспосличењу, разленити се.

БЕЗ СДГ: ЛЕГЕН (тур. leğen)

леген м покр. метални или емајлирани суд за умивање, лавор.

БЕЗ СДГ: ЛЕЈЛЕК (тур. leylek)

лејлек м зоол. покр. рода, штрк.

СДГ: ЛЕМ (тур. lehim)⁶²⁴

ТО: лем-

⁶²¹ Шкаљић (1973) наводи погрешан облик етимона: lâlê.

⁶²² С обзиром на то да грађа *Речника МС* бележи глагол *излафити*, преузели смо дефиницију речи *лаф* из *Речника САНУ*, као и дефиницију глагола *лафити*.

⁶²³ Шкаљић (1973) наводи неправилан облик етимона: *levend*.

⁶²⁴ *Речник МС* наводи немачку етимологију.

0 лем м 1. средство за лемљење, спајање (калај или др.) 2. биљна смола којом пчеле затварају рупе, пукотине, пчелињи лепак propolis.

1₁<0 лем-ити, -им импф. спајати лемом.

ПР1₁<1₁ за-лемити, -им пф. залепити, причврстити лемом, заварити.

ПР1₂<1₁ од-лемити, -им пф. варв. скинути, одвојити лем с онога што је спојено лемом, одлепити.

ПР1₃<1₁ при-лемити, -им пф. спојити лемљењем, заваривањем.

ПР1₄<1₁ раз-лемити, -им пф. I. раставити нешто што је било залемљено; скинути лем. II. ~ се одвојити се, раставити се (о ономе што је било залемљено).⁶²⁵

БЕЗ СДГ: ЛЕМОМ/ЛЕМУН

лемон/лемун м покр. → лимун.

СДГ: ЛЕНГЕР (тур. lenger)

ТО: ленгер-

0 ленгер м сидро, котва.

1₁<0 ленгер-исати, -ишем импф./пф. осигура(ва)ти сидром, укотвити, укотвљавати.

СДГ: ЛЕПЕЗА (тур. yelpeze)

ТО: лепез-

0 лепеза ж а. нарочита направа којом се маше испред лица ради расхлађивања по врућини, обично начињена тако да се рашири у полукруг, махалица, хладилица. б. скала, дијапазон: ~ идеја, ~ информативних гасила.

1₁<0 лепез-ан, -зна, -зно → лепезаст.

2₁<1₁ лепез-ан м голуб са лепезастим репом.

1₂<0 лепез-аст, -а, -о који је у облику лепезе, сличан лепези: ~ лист.

2₂<1₂ лепезасто прил. слично лепези, у облику лепезе.

1₃<0 лепез-ати, -ам импф. необ. I. ширити, намештати у облику лепезе, махати нечим као лепезом. II. ~ се хладити се машући лепезом или чим сличним.

1₄<0 лепез-е, -ета с заст. → лепеза.

1₅<0 лепез-ица ж дем. ← лепеза.

ПР1₁<1₃ за-лепезати, -ам пф. индив. почети се кретати као лепеза.

ПР1₂<1₃ раз-лепезати се, -ам се пф. раширити се као лепеза.

СДГ: ЛЕШ (тур. leş)⁶²⁶

ТО: леш-

0 леш м мртво тело, мртац.

1₁<0 леш-ина ж а. леш. б. стрвина, стрв, угинула животиња.

1₂<0 лешин-ари м мн. 1. зоол. а. породица великих птица грабљивица које се хране лешинама, супови Vulturidae. б. инсекти, кукци тврдокрилци са више подврста, који се хране угинулим животињама, стрвождерци Sliphidae. 2. експр. људи који из користољубља нападају већ савладане.

2₁<1₂ лешинар-ити, -им импф. поступати као лешинар.

2₂<1₂ лешинар-ски, -а, -о који се односи на лешинаре.

3₁<2₂ лешинарски прил. као лешинар.

⁶²⁵ излемити.

⁶²⁶ Ова лексема није означена као турцизам у Речнику МС.

- 2₃<1₁ **лешин-аст**, -а, -о који је као у лешине, сличан лешу.
 2₄<1₁ **лешин-ски**, -а, -о који се односи на лешине.
 1₃<0 **леш-ити**, -им импф. стругати кожу која ће се прерађивати.
 1₄<0 **леш-ић** м дем. ← леш.
 1₅<0 **леш-ни**, -а, -о необ. који се односи на леш, мртвачки.

БЕЗ СДГ: ЛИБАДЕ (тур. *libade*)

либаде, -ета с етн. свилена или сомотска, баршунска горња одећа до струка, широких рукава, као део старе српске женске градске одеће.

БЕЗ СДГ: ЛИМАН (тур. *liman*)

лиман м 1. језеро с морском водом; потопљено ушће реке, рукавац мора, левкасти плитки залив или драга обично ограђена од мора спрудовима и пешчаним превлакама; лагуна. 2. мирна, обично дубока вода, издвојени део реке изван главне струје; дубоко место у реци, вир.

СДГ: ЛИМУН⁶²⁷ (лемон, лемун) (тур. *limon*)

ТО: *лимун-*

0 **лимун** м бот. зимзелено дрво кожастих листова и округластих жутих киселих плодова, суптропска воћка *Citrus limonia medica*; њен плод. Изр. **хоће (чека)** ~ **лимун** чека да буде позван некуд.

- 1₁<0 **лимун-а** ж → лимун.
 1₂<0 **лимун-аст**, -а, -о који је налик на лимун, жут као лимун.
 1₃<0 **лимун-ић** м дем. ← лимун.
 1₄<0 **лимун-ка** ж агр. врста крушке или јабуке жуте као лимун.
 1₅<0 **лимун-ов**, -а, -о који је од лимуна, који је као лимун: ~ сок.
 1₆<0 **лимун-ски**, -а, -о који се односи на лимун: ~ киселина.
 1₇<0 **лимун-чић** м дем. ← лимун.
 1₈<0 **лимуњ-ача** ж агр. покр. врста јабуке; исп. лимунка.

БЕЗ СДГ: ЛИМУНТОС⁶²⁸ (тур. *limon tozu*)

лимунтос м лимунска киселина (*Acidum citricum*) у чврстом стању, у виду ситних кристала, која се употребљава у домаћинству, фармацији и др.

БЕЗ СДГ: ЛОБОД⁶²⁹ (тур. *lobut*)

лобод м заст. буздован.

СДГ: ЛОКМА (тур. *lokma*)

ТО: *локм-*

- 0 **локма** ж покр. комад куваног или печеног меса.
 1₁<0 **локм-ати**, -ам импф. халапљиво јести.
 1₂<0 **локм-аш** м онај који радо једе на туђ рачун, изелица, лакомац.

⁶²⁷ *Лимун* је интернационална реч, међутим *лимун* и његове изведенице тумачили смо преко турског. Бележи га и Шкаљић (1973). Нису увек јасни путеви преузимања ове речи крајњег персијског порекла. Изостављена је реч *лимунада* (*лимуната*) која је усвојена из италијанског језика, зато што мислимо да она не припада турцизмима датим у оквиру гнезда *лимун*. Изостављен је и њен дериват *лимунадан*.

⁶²⁸ Ову лексему не бележи *Речник МС*.

⁶²⁹ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

СДГ: ЛОКУМ (тур. lokum)**ТО: локум-**

0 **локум** м кув. 1. врста четвртастих колача умешених од брашна, масти (масла, уља) и шећера (меда). 2. коцка (шећера); ратлук.

1₁<0 **локум-а** ж → локум.

1₂<0 **локум-ић** м дем. ← локум.

СДГ: ЛОЛА (тур. lüle)⁶³⁰**ТО: лол-**

0 **лола** ж и м разг. 1. а. човек који радо проводи време и кафани и беспосличењу, који воли ноћни живот, бекрија, скитница. б. неваљалац, мангуп, женскар(ош). в. реч одмила. 2. подр. висок и мршав човек, дугајлија.

2₁<1₁ **лола-ње** с гл. им. ← лолати се.

1₁<0 **лол-ати се**, -ам се импф. живети као лола, проводити време у скитњи, пићу и весељу.

1₂<0 **лол-ин**, -а, -о који припада лоли.

1₃<0 **лол-ински**, -а, -о који се односи на лолу, који је као у лоле.

2₂<1₃ **лолски** прил. → лолински.

1₄<0 **лол-ство** с необ. лолање, скитња, бекријање.

1₅<0 **лол-чина** ж и м аугм. и пеј. ← лола.

СДГ: ЛУЛА (тур. lüle)**ТО: лул-**

0 **лула** ж 1. а. направа за пушење која се састоји од цеви, чибука (кроз који пролази дим) и издубене јабучице (у којој сагорева дуван). б. количина дувана која стаје у ту јабучицу: попушити лулу дувана. 2. назив за цевасте направе и за цевасте, обично надоле окренуте делове разних направа. а. цев на казану за печење ракије кроз коју пролази пара и претвара се у ракију. б. цев, обично савијена надоле, кроз коју тече вода из чесме, пумпе за воду и сл. в. дрвена или плехана цев у воденици поточари кроз коју пада брашно у мучњак. г. дуваљка за стакло, гвоздена цев с кугластим испупчењем на доњем крају. 3. савијени отворени врх опанка. Изр. **не вреди (не ваља) (ни по) луле дувана** нема никакве вредности, не вреди, не ваља ништа; **не дати (за нешто) ни (по) луле дувана** не дати баш ништа. попушити лулу мира прекинути непријатељство с неким, измирити се.

1₁<0 **лул-аш** м дуван за лулу.

1₂<0 **лул-екања** ж аугм. и пеј. ← лула.

1₃<0 **лул-егина** ж аугм. и пеј. ← лула.

1₄<0 **лул-еџија** м онај који прави луле.

1₅<0 **лул-ин**, -а, -о који припада лули.

1₆<0 **лул-ић** м покр. цев на ракијском казану,

1₇<0 **лул-ица** ж дем. ← лула.

1₈<0 **лу-ша** ж 1. хип. ← лула. 2. врста шећерлеме у облику луле.

БЕЗ СДГ: ЛУЋУМ (тур. lükün)

лућум м заст. врста лепила, кит.

СЛОВО М**БЕЗ СДГ: МАВЕЗ (тур. mavi bez)**

⁶³⁰ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*.

мавез м покр. памучни конац плаве боје.

СДГ: МАВИ (тур. mavi)

ТО: мав-

0 **мави** прид. непром. → мавен.

1₁<0 **мав-ен**, -ена, -ено плав; модар.

1₂<0 **мав-ети се**, -им се, ијек. **мавјети се**, импф. покр. плавети се, бити плав, одавати од себе плаву боју.

1₃<0 **мав-ијаш** м голуб плава перја.

С1₁<0 **мави-пируз** м драги камен плавичасте боје, тиркиз.

СДГ: МАВИШ

ТО: мавиш-

0 **мавиш** м → мафиш.

1₁<0 **мавиш-њак** м алатка за сечење мафиша, зупчаст метални точкић, котачић с дршком.

БЕЗ СДГ: МАВЛУТА⁶³¹ (тур. malluta?)

мавлута ж покр. огртач, кабаница.

СДГ: МАГАЗА (тур. mağaza)

ТО: магаз-

0 **магаза** ж 1. магацин, складиште робе. 2. а. мања зграда или просторија од брвана, оплетеног прућа и сл., која служи за смештај жита, воћа, млека и млечних производа и др. б. доњи спрат куће (обично мало укопан у земљу) који не служи за становање, већ као помоћна просторија (за смештај ствари, намирница, у старија времена и за стоку). 3. ранији назив за продавницу робе: дућан, радња.

1₁<0 **магаз-арина** ж накнада за коришћење магазине, лежарина.

1₂<0 **магаз-ација**⁶³² м власник магазине, трговац.

2₁<1₂ **магазиниј-ски**, -а, -о који се односи на магазиније: ~ договор.

1₃<0 **магаз-ица** ж дем. ← магазина.

1₄<0 **магаз-ни**, -а, -о који се односи на магазу.

БЕЗ СДГ: МАЗБАТА (тур. mazbata)

мазбата ж заст. службени акт.

БЕЗ СДГ: МАЗГАЛ/МАЗГАЛА (тур. mazgal)

мазгал м/мазгала ж 1. заст. пушкарница на кули; мали отвор. 2. покр. место на њиви где није ништа никло.

БЕЗ СДГ: МАЗЛУМ (тур. mazlum)

мазлум прид. непром. покр. луд; наиван.

БЕЗ СДГ: МАЗУЛ (тур. mazul)

⁶³¹ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973). Етимон је преузет из *Речника САНУ*.

⁶³² тур. mağazacı.

мазул покр. прил. узалуд.

БЕЗ СДГ: МАЈА (тур. maya)

маја ж 1. квасац: ~ за хлеб, крух. 2. заст. вакцина, серум. 3. заст. барут за једно пуњење пушке. Изр. **ухватити мају** 1) ускиснути (о тесту, млеку и сл.); 2) разг. напиту се; 3) разг. створити основни капитал, постићи прве успехе.

СДГ: МАЈДАН (тур. maden)

ТО: мајдан-

0 **мајдан** м рудник; каменолом: ~ бакра, ~ угља. Изр. **златан** ~ неисцрпан извор.

1₁<0 **мајдан-ски**, -а, -о који се односи на мајдан: ~ окно.

1₂<0 **мајдан-чић*** м дем. ← мајдан.

БЕЗ СДГ: МАЈДОНОС (тур. maydanos)

мајдонос м бот. покр. першун.

СДГ: МАЈМУН⁶³³ (тур. maymun)

ТО: мајмун-

0 **мајмун** м 1. зоол. човеку најсличнији представник животињског света из истоименог рода Primates: мајмуни широконоси, ~ усконоси. 2. експр.⁶³⁴ онај који као мајмун друге подражава, опонаша; имитатор.

1₁<0 **мајмун-аст**, -а, -о сличан мајмуну.

1₂<0 **мајмун-ећи**, -а, -е мајмунски.

2₁<1₃ **мајмуниса-ње** с гл. им. ← мајмунисати.

1₃<0 **мајмун-исати**, -ишем импф. I. понашати се као мајмун; експр. подражавати, опонашати, имитирати.⁶³⁵ II. ~ се → мајмунисати.⁶³⁶

1₄<0 **мајмун-ица** ж женка мајмуна.

1₅<0 **мајмун-лук⁶³⁷** м мајмунски поступак; имитирање нечега; превара, подвала.

1₆<0 **мајмун-ов**, -а, -о који припада мајмуну.

1₇<0 **мајмун-ски**, -а, -о који се односи на мајмуне, који је као у мајмуна.

2₂<1₇ **мајмунски** прил. као мајмун; подражавајући, опонашајући друге.

2₃<1₈ **мајмунч-ад** ж зб. им. ← мајмунче.

1₈<0 **мајмун-че**, -ета с младунче мајмуна.

1₉<0 **мајмун-чић** м дем. ← мајмун.

1₁₀<0 **мајмун-штина** ж мајмунска обележја; мајмунско понашање.

С1₁<0 **мајмун-о-лик**, -а, -о који има лик мајмуна, сличан мајмуну.

С1₂<0 **мајмун-о-човек** ијек. **мајмуночовјек** м ков. праисторијски човек сличан мајмуну Pithecanthropus.

СДГ: МАКАЗЕ (тур. makas)

ТО: маказ-

⁶³³ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*.

⁶³⁴ У *Речнику МС* код секундарног значења наведени су квалификатори фиг. и пеј. У случајевима када је полазни појам животиња, а циљни човек метафорична трансформација доводи до појаве експресивно маркираног значења (Гортан-Премк 1997: 115).

⁶³⁵ *измајмунисати*.

⁶³⁶ Повратну форму *мајмунисати се* не бележе *Речник МС*, *Речник САНУ* и *РСЈ*.

⁶³⁷ тур. maymunluk.

0 **маказе**, маказа ж мн. 1. метална алатка за резање материјала (тканина, папира, танког лима, жице и др.), косе, вуне, ноктију и др., коју чине две укрштене оштрице (спојене осовином) са дршкама на којима су отвори за прсте, ножице. 2. зоол. анат. двокраки орган код ракова сличан маказама (1), штиспаљка, клешта. 3. фиг. (обично у устаљеним обртима: (у)пасти (ући) у маказе, наћи се (налазити се) у маказама и сл.) а. положај када возило при претицању доспе између два возила која се крећу у супротним смеровима, положај, стање када возило које претиче у сусрет наилази друго возило пре него што је претицање сасвим завршено. б. војн. положај војних јединица стешњених са страна противничким трупима распоређеним у два крака који се сужавају у облику оштрица маказа (1); војне јединице распоређене са страна противника у два крака, клешта. в. тежак положај уопште (обично с истовременом опасношћу с двеју страна), шкрипац. 4. спорт. а. ситуација при којој два играча непрописно затварају пут противничком играчу (у фудбалу). б. врста ударца у фудбалу који се изводи кад је лопта у ваздуху, као и обе ноге играча који је шутира, при чему праве угао као маказе (1) када се отварају, маказице. в. врста захвата у рвању. г. положај смучки на снегу када су њихови врхови растављени а задњи крајеви састављени. д. положај пешака у шаху који истовремено напада две противничке фигуре. 5. истовремена опасност са две супротне стране, безизлазан положај. 6. врста дечје игре. Изр. ~ **цена** екон. несклад, разлика у кретању различитих цена, нпр. пољопривредних и индустријских производа, светских и националних, увозних и извозних и сл. **упасти у маказе** упасти у безизлазну ситуацију.

1₁<0 **маказ-ар** м зоол. врста црног инсекта, кукаца јаких вилица у облику маказа, *Lethrus arterus*.

1₂<0 **маказ-аст**, -а, -о који је као маказе, сличан маказама.

2₁<1₂ **маказасто** прил. у облику маказа, као маказе.

1₃<0 **маказ-ати**, -ам импф. сећи маказама; фиг. кретати се слично маказама.

1₄<0 **маказ-ице** ж мн. дем. ← маказе.

СДГ: МАКАРЕ⁶³⁸ (тур. *makara*)

ТО: макар-

0 **макаре** ж мн. покр. зидарске скеле.

1₁<0 **макар-ити**, -им импф. покр. кварити.

СДГ: МАКСУЗ (**махсуз, махсус**) (тур. *mahsus*)

ТО: максуз-

0 **максуз** прид. непром. покр. нарочит, особит, посебан.

1₁<0 **максуз** прил. нарочито, особито, посебно.

СДГ: МАКСУМ (тур. *mâsum*)

ТО: максум-

0 **максум** м покр. мало дете.

2₁<1₁ **максумч-ад** ж зб. им. ← максумче.

1₁<0 **максум-че**, -ета с дем. и хип. ← максум.

БЕЗ СДГ: МАЛ (тур. *mal*)

мал м покр. имовина (обично покретна), роба, стока, благо. Изр. ~ **му је** тако му и треба, то је и заслужио.

БЕЗ СДГ: МАЛА

мала ж покр. → махала.

⁶³⁸ РСЈ наводи *макара* ж тур направа, справа за побијање шипова, стубова, цеви.

СДГ: МАМЕЛУК (тур. memluk)**ТО: мамелук-**

0 **мамелук** м (мн. -уци) I. ист. а. припадник некадашње телесне гарде египатских султана. б. припадник Наполеонове телесне страже. 2. одани слуга који без уговора слуша сваку наредбу свога господара. 3. потомак оца белца и мајке Индијанке у Бразилу.

1₁<0 **мамелуц-ки**, -а, -о који се односи на мамелуке; слепо покоран.

БЕЗ СДГ: МАМУДИЈА

мамудија ж → махмудија.

СДГ: МАМУЗА (тур. mahmuz)**ТО: мамуз-**

0 **мамуза** ж 1. (обично у мн.) метална направа причвршћена за потпетицу јахачеве обуће, којом јахач подстрекава, подбада коња (или магарца), оструга. 2. зоол. анат. шиљат рожнати израштај на ногама мужјака из реда кокошака, оструга. 3. бот. горњи део чашичног листића код неких биљака уснатица (Labiatae), повијену облику мамузе (1). 4. заст. покр. гвоздени точкић за сечење теста, ковртач.

2₁<1₁ **мамуза-ње** с гл. им. ← мамузати.

1₁<0 **мамуз-ати**, -ам импф. 1. боцкати, подстицати (коња) мамузама. 2. ударати, тући.⁶³⁹

1₂<0 **мамуз-ина*** ж аугм. и пеј. ← мамуза.

1₃<0 **мамуз-ица** ж 1. дем. ← мамуза. 2. зоол. шиљат рожнат израштај на ногама мужјака из реда кокошака, јадац, оструга.

2₂<1₁ **мамуз-нути**, -нем пф. ← мамузати.

БЕЗ СДГ: МАМУР (тур. mamur)

мамур прид. непром. покр. у добром стању, уређен; богат.

СДГ: МАМУРАН (тур. mahmur)**ТО: мамур-**

0 **мамур-ан**, -рна, -рно а. који се још није отрезнио од претераног пића; коме није бистра глава. б. који се изненада пробудио, бунован, сањив.

1₁<0 **мамур-а** ж → мамурлук.

1₂<0 **мамур-лук** м стање мамурна човека, бунило, омамљеност после пијанства, мамурност.

1₃<0 **мамурно** прил. на мамуран начин, као у заносу, буновно.

1₄<0 **мамурн-ост** ж → мамурлук.

СДГ: МАНА⁶⁴⁰ (махана, махна) (ар. māhanā)**ТО: ман-**

0 **мана** ж 1. а. негативна особина карактера, моралних и других својстава човека, односно људи, њихова лоша, слаба страна. б. деформитет, неправилност у анатомској грађи, у облику тела или неког телесног органа; болест или сметња у функционисању неког органа: срчана ~. 2. негативна одлика, лоша страна, рђаво својство неке ствари или појаве у погледу њене корисности, употребљивости, примене, ефикасности и др., недостатак; погрешка, грешка: **језичке мане**, ~

⁶³⁹ *замамузати, измамузати.*

⁶⁴⁰ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*.

мараз м заст. болка, унутрашња болест, немоћ.

СДГ: МАРАМА (махрама) (тур. mahrama)

ТО: марам-

0 **марама** ж (ген. мн. марама) четвртаст комад тканине разне величине за разне потребе (за покривање или украшавање главе, врата, за брисање лица), рубац.

1₁<0 **марам-ица** ж 1. дем. ← марама, цепна марама, рупчић. 2. анат. опна која облаже плућа или обухвата црева: плућна ~, трбушна.

1₂<0 **марам-ка** ж покр. → марамица.

1₃<0 **марам-че**, -ета с (супл. марамчићи) дем. ← марама.

1₄<0 **марам-чина** м аугм. и пеј. ← марама.

СДГ: МАРИФЕТ (тур. marifet)

ТО: марифет-

0 **марифет** м → марифетлук.

1₁<0 **марифет-лук** м вештина, мајсторија, лукавштина, лукавост; подвала, шала, обешешаштво.

БЕЗ СДГ: МАРТОЛОЗ (тур. martoloz)

мартолоз м ист. назив за хришћане који су у 16. и 17. ст. служили у турским пограничним градовима, хришћански граничар у турској војсци; исп. мартоноша.

БЕЗ СДГ: МАРТОНОША (мертоноша)

мартоноша м → мартолоз.

СДГ: МАСАТ (тур. masat)

ТО: масат-

0 **масат** м покр. челични брус, комад челика за оштрење ножева, огњило.

1₁<0 **масат-ити**, -им импф. оштрити, брусити масатом, челиком.

ПР1₁<1₁ **на-масатити**, -им пф. наоштрити (нож).⁶⁴²

БЕЗ СДГ: МАСКАРА (тур. maskara)⁶⁴³

маскара ж 1. шала, спрдња, ругање. 2. онај коме се због нечега подсмевају, ругају; накарада.

СДГ: МАТ (тур. mat)

ТО: мат-

0 **мат** м 1. шах. а. завршни потез у шаховској игри после којег противник губећи краља бива побеђен, матна позиција. б. безизлазан, безнадежан положај. 2. (у атрибутој служби) побеђен, пропао. Изр. **мат-позиција** позиција у шаховској партији у којој играч нема могућности да избегне мат и мора да преда партију.

1₁<0 **мат-ирати**, -ам пф. и импф. а. узети, узимати од противника фигуру краља у игри шаха, победити, побеђивати противника у шаху. б. разг. победити, савладати уопште.

⁶⁴² *замасатити.*

⁶⁴³ *Речник САНУ и РСЈ* наводе турско и италијанско порекло.

БЕЗ СДГ: МАТАРА (тур. matara)

матара ж покр. чутура, буклија.

БЕЗ СДГ: МАТРАК (тур. matrak)⁶⁴⁴

матрак м батина, тољага.

СДГ: МАТУХ/МАТУВ (тур. matuh)

ТО: матув-

0 матух прид. непром. покр. излапео, сенилан.

ПРС1₁<0 **о-матув-ити**, -им пф. подетињити од старости.

БЕЗ СДГ: МАФИШ (мавиш) (тур. mafış)

мафиш м кув. врста колача.

СДГ: МАХАЛА (мала) (тур. mahalle)

ТО: махал-

0 махала ж градска или сеоска четврт; улица.

1₁<0 **махал-ица*** ж дем. ← махала.

1₂<0 **махал-ски***, -а, -о који се односи на махалу (који је из махале и др.): ~ девојка, ~ цамија.

1₃<0 **махал-анин** м становник махале.

СДГ: МАХАНА

ТО: махан-

0 махана ж → мана.

1₁<0 **махан-ица** ж дем. ← махана.

С1₁<0 **махан-башибозук**⁶⁴⁵ м турска нередовна војска; исп. башибозук.

БЕЗ СДГ: МАХМУДИЈА (мамудија) (тур. mahmudiye)

махмудија ж заст. турски златан новац.

БЕЗ СДГ: МАХНА

махна ж → мана.

СДГ: МАХНИТ (тур. muannit)⁶⁴⁶

ТО: махнит-

⁶⁴⁴ Ову лексему *Речник МС* бележи као галицизам.

⁶⁴⁵ У турском нема ове лексеме, претпостављамо да је настала од двају турцизама: *махана* и *башибозук*.

⁶⁴⁶ У турском језику лексема *muannit* је застарела и има једно значење: *упоран, истрајан; тврдоглав*.

0 **махнит**, -а, -о сулуд, луд; бесан, помаман.
 1₁<0 **махнит** ж → махнитост.
 1₂<0 **махнит-ав**, -а, -о који је као у махнитог.
 2₁<1₃ **махнита-ње** с гл. им. ← махнитати.
 1₃<0 **махнит-ати**, -ам импф. бити махнит, понашати се као махнит, беснети; лудовати.
 1₄<0 **махнит-ац**, махница м махнит човек.
 1₅<0 **махнит-аш** м → махнитац.
 1₆<0 **махнит-ина** ж аугм. ← махнитица.
 1₇<0 **махнит-ица** ж махнита жена.
 2₁<1₇ **махнитиц-ина** ж аугм. ← махнитица.
 1₈<0 **махнит-лук** м 1. махнитост. 2. махнитање, махнити, лудачки поступци.
 1₉<0 **махнито** прил. безумно, лудо; бесно.
 1₁₀<0 **махнит-овштина** ж → махнитост.
 1₁₁<0 **махнит-ост** ж стање и особина онога који је махнит, лудило.
 1₁₂<0 **махнит-уља** ж пеј. → махнитица.

ПР3₁< ПР2₁ **помахнитало** прил. као махнит, лудачки.

ПР3₂< ПР2₁ **помахнитал-ост** ж својство или особина онога који је помахнитоа.

ПР2₁< ПР1₁ **помахнита-о**, -ала, -ало а. бесан, махнит, луд, необуздан. б. (у именичкој служби, одр.) лудак.

ПР1₁<1₃ **по-махнитати**, -ам пф. 1. постати махнит, луд, доћи у стање крајње раздражености.
 2. учинити махнитим.

БЕЗ СДГ: МАХРАМА

махрама ж → марама.

БЕЗ СДГ: МАХСУЗ/МАХСУС

махсуз/махсус прид. непром. и прил. покр. → максуз.

БЕЗ СДГ: МАЏУН (тур. macun)

маџун м покр. 1. кув. густо укувано заслађено воће, пекмез. 2. лек за јачање.

БЕЗ СДГ: МАША

маша ж → машице.

БЕЗ СДГ: МАШАЛА (тур. meşale)

машала ж покр. бакља, зубља.

БЕЗ СДГ: МАШАЛА(X) (тур. maşallah)

машала(х) узв. покр. узвик за изражавање дивљења и допадања.

БЕЗ СДГ: МАШЕ

маше, маша ж мн. → машице.

БЕЗ СДГ: МАШИЦЕ (маша, маше) (тур. maşe)

машице, машица ж мн. 1. двокрака метална направа, штисаљка за хватање и разгртање жара. 2. експр. онај који служи као оруђе за грубу и опасну употребу.

БЕЗ СДГ: МАШТРАФА (тур. maşraba)

маштрафа ж покр. већа чаша с дршком; тегла.

БЕЗ СДГ: МЕВЛУД/МЕВЛУЋ (тур. mevlid)

Мевлуд/Мевлућ м рлг. 1. муслимански празник посвећен дану Мухамедовог рођења. 2. (мевлуд и мевлућ) хвалоспев, похвала Мухамеду која се тим поводом рецитије, односно пева у цамијама и верским школама.

СДГ: МЕГДАН (тур. meydan)

ТО: мегдан-

0 **мегдан** м 1. борба између два лица (због увреде части, неког спора, ради одмеравања снага и др.), двобој. б. сукоб противничких снага, окршај, бој, битка. в. фиг. такмичење, надметање у витешким и др. играма; спортско такмичење, утакмица: витешки ~; нови ~ Звезде и Партизана. 2. место борбе, окршаја, бојно поље, бојиште: побећи с мегдана. Изр. **има (биће) дана за мегдана** а) борба тек настаје; б) указаће се прилика да се покажеш;. **изићи на мегдан некоме** борити се с неким; **(по)делити мегдан (с неким)** обрачуна(ва)ти се с неким у борби, у двобоју и сл.; **ухватити (хватати) се у коштац, носити се (с неким, с нечим); одмерити (одмеравати) снаге, такмичити се (с неким) (обичноу спорту); одржати ~, остати на мегдану победити.**

1₁<0 **мегдан-исати**, -ишем пф. и импф. повести, водити мегдан, (из)борити се.

1₂<0 **мегдан-ити**, -им импф. водити мегдан, борити се.⁶⁴⁷

1₃<0 **мегдан-лук**⁶⁴⁸ м мегдан, бој.

1₄<0 **мегдан-ција**⁶⁴⁹ м борац на мегдану; онај који је готов да дели мегдан, да учествује у борби, ратник, јунак.

БЕЗ СДГ: МЕДЕТ (тур. medet)

медет узв. покр. узвик којим се дозива у помоћ.

БЕЗ СДГ: МЕДРЕСА (тур. medrese)

медреса ж 1. муслиманска верска (виша или средња) школа. 2. таква школа (у Југославији између I и II светског рата) у рангу више гимназије.

БЕЗ СДГ: МЕЋЕР (тур. meğer)

међер прил. нар. а. заиста, збиља. б. дакле.

СДГ: МЕЗАР (тур. mezar)

ТО: мезар-

0 **мезар** м покр. гроб.

1₁<0 **мезар-лук**⁶⁵⁰ м покр. гробље.

СДГ: МЕЗЕ (тур. meze)

ТО: мезет-, мез-

0 **мезе**, -ета с јестиво (салата, сир, месо и сл.) од кога се помало узима уз пиће, закуска уз пиће.

1₁<0 **мез-елија** м љубитељ мезета.

⁶⁴⁷ *домегданити.*

⁶⁴⁸ тур. meydanlık, широк, отворен простор.

⁶⁴⁹ тур. meydanı.

⁶⁵⁰ тур. mezarlık.

1₂<0 мез-елук⁶⁵¹ м мезе.
2₁<1₃ мезетиса-ње с гл. им. ← мезетисати.
1₃<0 мезет-исати, -ишем импф. → мезетити. експр. гледати са задовољством, наслађивати се гледајући, густирати.

1₄<0 мезет-ити, -им импф. залагати с мезетом уз пиће.
1₅<0 мезет-лук м мезе.
2₂<1₄ мезеће-ње с гл. им. ← мезетити.

ПР1₁<1₄ за-мезетити, им пф. почети мезетити, мало појести као мезе.
ПРС1₁<0 за-мез-ити, -им пф. → замезетити.
ПР1₂<1₄ о-мезетити, -им пф. појести мезе, закуску, прихватити се мало јела.⁶⁵²

СДГ: МЕЗИЛ

ТО: мезил-

0 мезил м = мезул → мензил.
1₁<0 мезил-ана ж = мезулана → мензулана.
1₂<0 мезил-ски, -а, -о који се односи на мезил: ~ коњ.
1₃<0 мезил-ција м = мезулција мезилски поштар.

СДГ: МЕЗУЛ

ТО: мезул-

0 мезул м = мезил.
1₁<0 мезул-ана ж = мезилана.
1₂<0 мезул-ски, -а, -о који се односи на мезул.
1₃<0 мезул-хана ж мезулана.
1₄<0 мезул-ција м = мезилција.

БЕЗ СДГ: МЕЈАНА

мејана → механа.

СДГ: МЕЈДАН (тур. meydan)

ТО: мејдан-

0 мејдан м 1. → мегдан. 2. покр. широк слободан простор у насељу, трг; вашариште.
1₁<0 мејдан-ски, -а, -о који се односи на мејдан.
1₂<0 мејдан-ција м → мегданција.

БЕЗ СДГ: МЕЈИТ (тур. meyit)

мејит м покр. мртвац.

СДГ: МЕЈТЕФ (тур. mektep)

ТО: мејтеф-

0 мејтеф м муслиманска верска основна школа; исп. мектеб.
1₁<0 мејтеф-ар м дете које иде у мејтеф.

БЕЗ СДГ: МЕКТЕБ

⁶⁵¹ тур. mezelik.

⁶⁵² измезетити.

мектеб⁶⁵³ м → мејтеф.

СДГ: МЕЛЕЗ (тур. melez)

ТО: мелез-

0 **мелез** м биол. јединка (човек, животиња, биљка) настала укрштањем, крижањем две расе, врсте, мешанац, бастард.

1₁<0 **мелез-анка*** ж → мелескиња.

1₂<0 **мелез-ар** м → мелез.

1₃<0 **мелез-ити**, -им пф. и импф. необ. укрстити, укрштати две јединке различитих раса, врста.⁶⁵⁴

1₄<0 **мелез-ни**, -а, -о који се односи на мелезе.

1₅<0 **мелес-ки***, -а, -о → мелезни.

1₆<0 **мелес-киња** ж женска особа мелез.

БЕЗ СДГ: МЕЛЕК

мелек м → мелећ.

БЕЗ СДГ: МЕЛЕКША (тур. menekşe)

мелекша ж бот. покр. љубичица.

СДГ: МЕЛЕМ (тур. merhem)

ТО: мелем-

0 **мелем** м 1. народни лек, обично маст која се ставља на ране, красте и сл. 2. а. душевни лек, утеха, окрепљење, олакшање. б. онај који је пун добротe, благости, племенитости. 3. (у атрибутој служби, у полусложеницама, обично песн.) благотворан; окрепљујући; благ, питом: мелем-биље; мелем-вино; мелем-речи; мелем-човек. Изр. **бити (доћи, пасти) као ~ на рану, душу, срце и сл.** ослободити, ослобађати од душевног бола, непријатности, олакша(ва)ти душевни бол, (у)тешити.

1₁<0 **мелем-ан**, -мна, -мно који делује као мелем, који ублажава бол; лековит.

1₂<0 **мелем-ити**, -им импф. необ. мелемом лечити; лечити, ублажавати као мелем.⁶⁵⁵

2₁<1₁ **мелемно** прил. као мелем, лековито.

1₃<0 **мелем-ски**, -а, -о који се односи на мелем.

БЕЗ СДГ: МЕЛЕЋ (мелек) (тур. melek)

мелећ м покр. анђео.

БЕЗ СДГ: МЕМ

мем м покр. → мемла.

СДГ: МЕМЛА (мем) (тур. mem)

ТО: мемл-

⁶⁵³ РСЈ даје само *мектеб* м муслиманска нижа школа (са наглашеним верским образовањем).

⁶⁵⁴ *измелезити*.

⁶⁵⁵ *омелемити*.

0 мемла ж а. влага, влажан, устајао ваздух, зрак. б. фиг. нездрава духовна атмосфера, учмалост.

1₁<0 мемл-ав, -а, -о → мемљив.

1₂<0 мемл-ин, -а, -о који се односи на мемлу, који живи у мемли.

1₃<0 мемљ-ив, -а, -о пун мемле, влажан.

2₁<1₃ мемљиво прил. неугодно због мемле, устајалости, влажно; нездраво.

2₂<1₃ мемљив-ост ж захваћеност мемлом, влажност.

БЕЗ СДГ: МЕМЛЕЋЕТ (тур. memleket)

мемлећет м покр. завичај, постојбина.

БЕЗ СДГ: МЕМУР (тур. memur)

мемур м заст. покр. чиновник.

БЕЗ СДГ: МЕНГЕЛЕ (менгели, менђеле, менђели) (тур. mengene)

менгеле, -ела ж мн. алат за стезање причвршћен за подлогу, стеге.

БЕЗ СДГ: МЕНГЕЛИ

менгели м мн. → менгеле.

БЕЗ СДГ: МЕНЂЕЛЕ/МЕНЂЕЛИ

менђеле ж мн./менђели м мн. → менгеле.

БЕЗ СДГ: МЕНЗЕЛ

мензел м покр. 1. → мензил. 2. татарски поштански коњ.

БЕЗ СДГ: МЕНЋУША

менђуша ж (обично у мн) → минђуша.

СДГ: МЕНЗИЛ (мезил, мезул, мензел) (тур. menzil)

ТО. мензил-

0 мензил м ист. пошта која је одржавала линије помоћу станица у којима су се мењали коњи, татарска пошта.

1₁<0 мензил-ски, -а, -о који се односи на мензил, поштански: ~ коњ, ~ линија.

СДГ: МЕНЗУЛ

ТО: мензул-

0 мензул м → мензил.

1₁<0 мензул-ана ж турска поштанска станица, где су се мењали коњи.

1₂<0 мензул-ски, -а, -о који припада мензулу.

1₃<0 мензул-џија⁶⁵⁶ м мензилски намештеник, писмоноша који је преносио пошту на коњу.

БЕЗ СДГ: МЕРАЈА (тур. mera)

мераја ж покр. ледина, пољана; пашњак.

⁶⁵⁶ тур. menzilci.

СДГ: МЕРАК (тур. merak)

ТО: мерак-

0 **мерак** м разг.⁶⁵⁷ 1. жеља, жудња, чежња за нечим. 2. угодно, пријатно расположење, уживање, задовољство. Изр. **имати (бити) мерак на некога нешто** желети, волети некога, нешто, жудети за неким, нечим.

1₁<0 **мерак-ли**⁶⁵⁸ покр. прид. непром. покр. који се угодно забавља, добро расположен.

1₂<0 **мерак-лија** м разг. и покр. онај који ужива у нечему, љубитељ.

2₁<1₂ **мераклиј-ски**, -а, -о који се односи на мераклије.

3₁<2₁ **мераклијски** прил. на мераклијски начин, како одговара мераклији.

1₃<0 **мераг-ција** м → мераклија.

1₄<0 **мерац-ити**, -им импф. с мераком, са уживањем посматрати.

ПР1₁<1₄ **за-мерачити (се)**, -им (се) пф. узети на нешто мерак, стећи вољу на што.

ПР1₂<1₄ **на-мерачити (се)**, -им (се) пф. добити мерак на што, пожелети, изабрати.

СДГ: МЕРДЕВИНЕ (тур. merdiven)

ТО: мердевин-

0 **мердевине**⁶⁵⁹ ж мн. лестве.

1₁<0 **мердевин-ице*** ж мн. дем. ← мердевине.

СДГ: МЕРМЕР (тур. mermer)

ТО. мермер-

0 **мермер** м 1. = мрамор (1) врста камена средње тврдоће погодног за обраду и глачање (по саставу обично врста кречњака, еапненца). 2. (у атрибутској служби, као део полусложеница) мермеран.

1₁<0 **мермер-ан**, -рна, -рно који је од мермера, мраморан.

1₂<0 **мермер-ли**⁶⁶⁰ прид. непром. → мермеран.

БЕЗ СДГ: МЕРТЕК (тур. mertek)

мертек м (мн. мертеци) покр. 1. дрвена грађа за кућу; дирек, греда, балван. 2. велики ексер, чавао, клин.

БЕЗ СДГ: МЕРТОНОША

мертоноша м → мартоноша.

БЕЗ СДГ: МЕРЋЕЗ (тур. merkez)

мерћез м заст. покр. средиште, центар, седиште.

БЕЗ СДГ: МЕРХАБА (тур. merhaba)

мерхаба узв. муслимански поздрав при сусрету.

⁶⁵⁷ У РСЈ изостаје навођење квалификатора.

⁶⁵⁸ тур. meraklı.

⁶⁵⁹ Интересантно је да и РСЈ даје дефиницију *мердевине* ж мн лестве, лествице. Чини се да су ипак *мердевине* чешће у употреби.

⁶⁶⁰ тур. mermerli.

СДГ: МЕРЦАН (тур. mercan)

ТО: мерџан-

0 **мерџан** м украс од корала, перла, ђинђува; огрлица од перли. Изр. ~ **грожђе** врста црвенкастог грожђа; **црвени** ~ зоол. врста корала *Corallium rubrum*.

1₁<0 **мерџан-ац**, -нца м агр. покр. врста шареног пасуља, граха.

БЕЗ СДГ: МЕСЕЛА (тур. mesele)

месела ж покр. питање, проблем (нарочито верски).

БЕЗ СДГ: МЕСТВА (тур. mest)

мества ж (обично мн.) заст. кожни назувак или кожна чарапа, што се носила преко вунене чарапе или обојка; папуча.

СДГ: МЕТЕРИЗ (тур. metris)

ТО: метериз-

0 **метериз** м 1. заст. ров, шанац. 2. покр. заседа, бусија.

1₁<0 **метериз-ити**, -им импф. заст. ушанчити, укопати (о војсци).⁶⁶¹

СДГ: МЕХАНА (мејана) (тур. meyhane)

ТО: механ-

0 **механа** ж (ген. мн. -ана) арх. крчма, гостионица. Изр. **друмска** ~ простија крчма покрај друма, ван града (у којој је често долазило до свађе, убиства, разбојништва).

1₁<0 **механ-ица** ж дем. ← механа.

2₁<1₂ **механиса-ње** с гл. им. ← механисати.

1₂<0 **механ-исати**, -ишем пф. и импф. држати механу, крчму; точити, крчмити пиће.

1₃<0 **механ-ски**, -а, -о који се односи на механу; који припада механи: ~ сто, ~ момак. Изр. **механско право** дозвола, одобрење за држање механе.

1₄<0 **механ-чина** ж аугм. и пеј. ← механа.

1₅<0 **механ-џија**⁶⁶² м арх. власник механе, крчмар.

2₂<1₅ **механџиј-ин**, -а, -о који припада механџији, крчмарев.

2₃<1₅ **механџиј-ски**, -а, -о који се односи на механџије, крчмарски.

2₄<1₅ **механџи-ка** ж власница механе, крчмарица.

2₅<1₅ **механџи-лук**⁶⁶³ м посао механџије.

2₆<1₅ **механџи-ница** ж механџика.

БЕЗ СДГ: МЕЧЕТ (мечит) (тур. meşid)

мечет м заст. мања џамија.

БЕЗ СДГ: МЕЧИТ

мечит м заст. → мечет.

БЕЗ СДГ: МЕЦЕДИЈА/МЕЦИДИЈА (тур. meşidiye)

мецедија/мецидија ж ист. турски сребрн или златан новац (око половине 19. ст.).

⁶⁶¹ *заметеризити.*

⁶⁶² тур. meyhaneci.

⁶⁶³ тур. meyhanecilik.

СДГ: МЕЦЛИС (тур. meclis)

ТО: мецлис-

0 **мецлис** м покр. веће, скупштина, одбор.

1₁<0 **мецлис-џи**, -а, -о који се односи на мецлис: ~ седница.

БЕЗ СДГ: МЕШЋЕМ/МЕШЋЕМА (тур. mahkeme)

мешћем м/**мешћема** ж покр. суд, судница.

БЕЗ СДГ: МИЗДРАК (тур. mızrak)

миздрак м 1. заст. врста копља. 2. покр. клипан, велики момак.

БЕЗ СДГ: МИЛЕТ (тур. millet)

милет м покр. 1. народ, нација. 2. много деце. 3. а. сој, кот. б. особа лошег карактера, зла и настрана особа. Изр. **милет-башта** јавни парк.

БЕЗ СДГ: МИЛЋ/МИЛЋЕ исп. мулк

милћ, -а м и **милће**, -ета с покр. двориште, простор око куће, празно земљиште где се може подићи зграда, градилиште.

БЕЗ СДГ: МИЉАК исп. мулк

миљак, **миљка** м (мн. миљкови) ист. непокретно имање, комад земље.

БЕЗ СДГ: МИНАРЕ/МИНАРЕТ (мунар, мунара, мунаре) (тур. minare)

минаре, -ета с/**минарет** м торањ џамије са кога мујезин позива верне на молитву.

СДГ: МИНДЕР (тур. minder)

ТО: миндер-

0 **миндер** м покр. а. сламњача, душек, шилте које се простире по дивану. б. миндерлук (а).

1₁<0 **миндер-лук** м покр. а. диван, софа, канабе. б. платно које се употребљава за миндер.

2₁<1₁ **миндерлук-ић** м дем. ← миндерлук.

СДГ: МИНЋУША (менђуша) (тур. mengüş)

ТО: минђуш-

0 **минђуша** ж (обично у мн.) накит који се носи на ушима.

1₁<0 **минђуш-ица** ж 1. дем. ← минђуша. 2. бот. биљка из пор. жабљака *Isopyrum thalictroides*.

БЕЗ СДГ: МИНТАН (тур. mintan)

минтан м покр. врста горње мушке и женске одеће с дугим уским рукавима.

СДГ: МИРАЗ (тур. miras)

ТО: мираз-

0 **мираз** м а. имовина коју жена доноси мужу од својих родитеља. б. наслеђе, баштина.⁶⁶⁴
1₁<0 **мираж-џија**⁶⁶⁵ м = мирашчија а. баштиник, наследник. б. покр. муж који дође жени у кућу и на имање.

1₂<0 **мираж-џика** ж жена, девојка која има мираз.
1₃<0 **мираз-ача** ж = миражџика.
1₄<0 **мираз-лијанка** ж необ. → миражџика.
1₅<0 **мираз-ни**, -а, -о који се односи на мираз: ~ накит.
1₆<0 **мираз-уша** ж → миражџика.
1₇<0 **мираш-че**, -ета с дем. ← мираз; исп. мирашчић.
1₈<0 **мираш-чија** м → миражџија.
1₉<0 **мираш-џика** ж → миражџика.
1₁₀<0 **мираш-чић** м дем ← мираз.

СДГ: МИРАЛАЈ (тур. miralay)

ТО: миралај-

0 **миралај** м војн. заст. пуковник.
1₁<0 **миралај-ски**, -а, -о који се односи на миралаје: ~ чин.

БЕЗ СДГ: МИРИЈА (тур. miri)

мирија ж заст. 1. порез, данак. 2. земља, земљишна некретнина; држава.

СДГ: МИСИР (тур. Mısır)

ТО: Мисир-

0 **Мисир**⁶⁶⁶ м заст. Египат, земља на североистоку Африке.
1₁<0 **мисир-ача** ж бот. → бундева (1).
1₂<0 **мисир-ка** ж покр. 1. бот. → мисирача. 2. зоол. а. ћурка, пура. б. врста кокоши, бисерка, морка.

1₃<0 **мисир-лија** ж 1. кошуља ткани од мисирске свиле. 2. златан новац, дукат из Мисира.
2₁<1₃ **мисирли-ка** ж мисирска свила.
1₄<0 **мисир-њача** ж мед. нар. врста очне болести, трахом.
1₅<0 **мисир-ски**, -а, -о који се односи на Мисир, египатски.

С1₁<0 **мисир-баба** м мушкарац који нема длака на лицу и бради, ћоса.

БЕЗ СДГ: МИСК (тур. misk)

миск м заст. миришљава супстанца, мошус.

БЕЗ СДГ: МОЗОР

мозор м → мосур (2б).

СДГ: МОР (тур. mor)

ТО: мор-

0 **мор** прид. непром. заст. угасит, тамномодар.
1₁<0 **мор-аст**, -а, -о угасит, тамномодар.

⁶⁶⁴ *омиразити (се).*

⁶⁶⁵ тур. mirasçı.

⁶⁶⁶ *Речник МС* наводи хебрејску етимологију.

СДГ: МОСУР (мозор) (тур. masura)

ТО: мосур-

0 **мосур** м 1. дрвена цев за намотавање пређе, конца и сл., калем. 2. а. покр. клип кукуруза. б. клип уопште, израштај у облику клипа (нпр. леденица на крову, стрехи, сталактит и др.). 3. креста у ћурана, тукца. 4. натеза, направа за извлачење течности, текућине.

1₁<0 **мосур-ак**, -рка дем. ← мосур.

1₂<0 **мосур-ић** м дем. ← мосур.

1₃<0 **мосур-ица** ж мосур; мосурак.

БЕЗ СДГ: МУАЛИМ (тур. muallim)

муалим м покр. наставник; учитељ муслиманске основне верске школе, мектеба.

БЕЗ СДГ: МУАНАТ

муанат, -а, -о покр. → муханат.

СДГ: МУБАРЕЋ (тур. mübarek)

ТО: мубарећ-

0 **мубарећ** м покр. весеље, славље.

1₁<0 **мубарећ-леисати**⁶⁶⁷, -ишем покр. пф. и импф. покр. честитати.

БЕЗ СДГ: МУДЕРИЗ/МУДЕРИС (тур. müderris)

мудериз/мудерис м наставник високе верске школе, медресе.

СДГ: МУДИР (тур. müdür)

ТО: мудир-

0 **мудир** м заст. област, покрајински старешина.

1₁<0 **мудир-лук**⁶⁶⁸ м заст. област, подручје, покрајина којом је управљао мудир.

БЕЗ СДГ: МУЈЕЗИН (тур. müezzin)

мујезин м хоца или његов помоћник који с минарета позива вернике на молитву.

БЕЗ СДГ: МУКАДА⁶⁶⁹ (тур. mukataa)

мукада ж ист. царски спахилук.

БЕЗ СДГ: МУКАДЕМ (тур. mukaddem)

мукадем м покр. (обично у атрибутској служби, уз им. појас) појас од скупоцене тканине.

СДГ: МУКАЈЕТ (тур. mukayyet)

⁶⁶⁷Интересантни су глаголи оваквих образовања у срп. (*таслаисати*, *ћорлаисати*, *овараклаисати* и сл.). Сегментирали смо их на овакав начин: *ћор-лаисати*, јер се у њиховој основи налази инфинитивна основа деноминалних глагола изведених помоћу суфикса *-la/-le*. Овај суфикс спада у најзначајније деноминалне суфиксе за творбу глагола у турском језику. Сложени творбени формант настао је од тур. елемента *-ле* и нашег *-исати*.

⁶⁶⁸ тур. *müdürlük*.

⁶⁶⁹ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

ТО: мукајет-

0 **мукајет** прид. непром. покр. у изразима: **бити** ~ покр. повести, водити рачуна о чему, обратити, обраћати пажњу на нешто, марити, желети; **ни** ~ ни најмање не обраћа пажњу, ни бриге (га, је).

1₁<0 **мукајет-исати**, -ишем импф. покр. марити, желети, тражити.

1₂<0 **мукајет-ити**, -им импф. покр. марити, желети, тражити.

БЕЗ СДГ: МУКЕВИТ⁶⁷⁰ (тур. mükem?)

мукевит м онај који тачно одређује час молитве.

БЕЗ СДГ: МУКТАР (мухтар) (тур. muhtar)

муктар м ист. старешина махале у граду, сеоски старешина, управни чиновник.

СДГ: МУКТЕ (муле) (тур. müft)

ТО: мукт-

0 **мукте** прил. на туђ рачун, готовански, бадава, бесплатно.

1₁<0 **мукт-ација**, -е м → мукташ.

1₂<0 **мукт-аш** м онај који хоће све бадава, мукте, који хоће да се части на туђ рачун.

2₁<1₂ **мукташ-ити**, -им импф. чашћавати се на туђ рачун, понашати се као мукташ.

2₂<1₂ **мукташ-ки**, -а, -о који се односи на мукташе: ~ провод.

2₃<1₂ **мукташ-тво** с особина онога који је мукташ; поступак мукташа.

1₃<0 **мукт-еција** м → муктација.

1₄<0 **мукт-ешевина** (мулетина, мулећина) ж оно што други плаћа, част, гошћење на туђ рачун.

1₅<0 **мукт-ице** прил. → мукте.

1₆<0 **мукт-иш** м 1. → муктешевина. 2. → мукташ.

С1₁<0 **мукт-о-гриз** м ков. муктождер.

С1₂<0 **мукт-о-ждер** м пеј. онај који хоће да једе на туђ рачун, мукташ.

С1₃<0 **мукт-о-јел-ица** м муктождер.

С1₄<0 **мукт-о-пија** м ков. онај који хоће да пије мукте.

СДГ: МУЛА (тур. mulla)

ТО: мул-

0 **мула** м 1. ист. виши кадија у доба турске владавине. 2. почасни назив за угледног, обично теолошки образованог човека код муслимана.

1₁<0 **мул-ад** ж зб. им. ← муле.

1₂<0 **мул-алук** м подручје једног муле, кадије.

1₃<0 **мул-аст**, -а, -о који је налик на мулу, који је као мула.

1₄<0 **мул-ин**, -а, -о који припада мули.

1₅<0 **мул-иница** ж мулина жена.

БЕЗ СДГ: МУЛАЗИМ (тур. mülazım)

мулазим м ист. покр. поручник; млађи судски чиновник.

СДГ: МУЛЕ

⁶⁷⁰ Ову лексеми не бележи Шкаљић (1973). Ову етимологију наводи Носић (2005).

ТО: мул-

0 муле прил. → мукте.

1₁<0 мул-етина ж → муктешевина (под мукте).

1₂<0 мул-ећина ж → муктешевина (под мукте).

БЕЗ СДГ: МУЛК (тур. mülk)

мулк м ист. покр. облик приватне земљишне својине у феудално доба; исп. милћ, милће, миљак.

СДГ: МУМ/МУМА (тур. mum)

ТО: мум-

0 мум м/мума ж покр. свећа.

1₁<0 мум-ција⁶⁷¹ м заст. онај који израђује и продаје свеће, свећар, воскар.

2₁<1₁ мумциј-ски, -а, -о који припада мумцији: ~ дућан.

1₂<0 мумц-иница ж мумцијска радња или радионица.

БЕЗ СДГ: МУМАКАЗЕ (тур. mum makası)

мумаказе ж мн. покр. усекач за свеће, направа у облику маказа којом се усекују свеће.

СДГ: МУМИЈА (тур. mumya)

ТО: мумиј-

0 мумија ж 1. леш који се балсмовањем или сушењем чува од распадања. 2. фиг. човек (обично мршав, слаб) у дубокој старости; нешто престарело, преживело.

1₁<0 мумиј-ски, -а, -о који се односи на мумију, који припада мумији.⁶⁷²

БЕЗ СДГ: МУНАР/МУНАРА/МУНАРЕ

мунар м/мунара ж/мунаре, -ета с покр. → минаре.

БЕЗ СДГ: МУНТАВ⁶⁷³

мунтав м покр. → мутап.

СДГ: МУР⁶⁷⁴

ТО: мур-

0 мур м (мн. мурови) → мухур.

1₁<0 мур-леисати, -ишем пф. и импф. → мухурлеисати.

⁶⁷¹ тур. mumcu.

⁶⁷² У то гнездо могу се уврстити и речи које су исте етимологије, а које су усвојене из немачког језика: *мумизирати*, *мумификација*, *мумификовати*, *мумифицирано*, *мумифицирање*, *мумифицирати*.

⁶⁷³ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

⁶⁷⁴ Неки турцизми постају део жаргона, нпр. речи: *дустабанлија* (*полицајац*), *кеса* (*глупа особа*), *махер*, *ортак*, *талија*, *таличан*, *пајташ*, *пекмез*, *пешкир* (*пешко*), *сунђер* (*алкохоличар*), *туршија* (*досадна особа*), *топ* (*глупа особа*), *фукара*, *џамбас* (*дебела особа*) и сл. (исп. Андрић 2005, Ристић 2004: 169–185). Данас је и *мур* оживљен у жаргонској употреби. Анкета је показала да је *мур* ретко коме познат код млађих говорника. *РСЈ* не бележи ни *мур*, као ни *мухур*.

БЕЗ СДГ: МУРАСЕЛА (тур. mürasele)

мурасела ж заст. а. позивница на суд. б. службено писмо, исправа којом се нешто забрањује или дозвољава, допушта.

БЕЗ СДГ: МУРАФА (тур. murafa)

мурафа ж заст. судска расправа, парница.

СДГ: МУРДАР (тур. murdar)

ТО: мурдар-

0 **мурдар** м пеј. запуштен, нечист, алкав човек.

1₁<0 **мурдар-а** ж пеј. = мурдаруша запуштена, нечиста и алкава женска особа.

2₁<1₂ **мурдаре-ње** с гл. им. ← мурдарити.

1₂<0 **мурдар-ити**, -им импф. радити алкаво и немарно; прљати.

1₃<0 **мурдар-лук**⁶⁷⁵ м алкавост, неуредност; нечистоћа.

1₄<0 **мурдар-ски**, -а, -о који се односи на мурдаре.

1₅<0 **мурдар-ство** с мурдарлук.

1₆<0 **мурдар-уша** ж пеј. = мурдара.

1₇<0 **мурдар-чина** ж и м аугм. ← мурдар.

ПР1₁<1₂ **за-мурдарити се**, -им се пф. запустити се (у нечистоћи), занемарити своју спољашњост.⁶⁷⁶

БЕЗ СДГ: МУРЕЋЕП/МУРЕЋЕФ (тур. mürekkep)

мурећеп/мурећеп м 1. заст. мастило, црnilo, тинта. 2. бот. винобој.

СДГ: МУРТАТ (тур. murtat)

ТО: муртат-

0 **муртат(ин)** м покр. издајник, издајица.

1₁<0 **муртат-лук** м покр. издаја.

СДГ: МУСАВЕДА (мушавед) (тур. musibet)

ТО: мусавед-

0 **мусавед** ж покр. 1. беда, напаст, несрећа. 2. клевета, потвора.

1₁<0 **мусавед-ити**, -им импф. покр. бедити, оцрњивати; клеветати.

БЕЗ СДГ: МУСАКА (тур. musakka)

мусака ж (дат. -ки) кув. јело од исецканог меса, кромпира, патлицана, парадајза или пиринча, риже.

БЕЗ СДГ: МУСАНДЕР/МУСАНДЕРА/МУСАНДРА (тур. musandır)

мусандер м/**мусандера** и **мусандра** ж покр. велики ормар у зиду с преграцима, украшеним разбаријама (обично за смештај постелине).

БЕЗ СДГ: МУСАФ (тур. mushaf)

⁶⁷⁵ тур. murdarlık.

⁶⁷⁶ измурдарити.

мусаф м рлг. старозаветни део курана.

СДГ: МУСАФИР (тур. misafir)

ТО: мусафир-

0 **мусафир** м покр. гост, путник-намерник.

C1<0 **мусафир-хана**⁶⁷⁷ ж кућа, одаја за госте, путнике-намернике; гостионица.

СДГ: МУСЕВЕДА в. мусаведа

ТО: мусевед-

0 **мусеведа** ж покр. → мусаведа.

1<0 **мусевед-ити**, -им импф. покр. мусаведити.

1<0 **мусеве-џија** м покр. клеветник, опадач.

БЕЗ СДГ: МУСЕЛАМ⁶⁷⁸ (према скраћеном тур. (aleyku)muselam)

муселам м поздрав међу муслиманима; мир с тобом.

БЕЗ СДГ: МУСЕЛЕЗ (тур. müselles)

муселез м покр. а. старо и добро вино. б. грожђани мошт, шира.

СДГ: МУСЕЛИМ (тур. müsellim)

ТО: муселим-

0 **муселим** м ист. у време турске владавине: заступник везира или валије; највиши представник власти у управној јединици, кајмакам; исп. мутеселим.

1<0 **муселим-лук** м 1. муселимска служба, муселимско звање, муселимство. 2. област, подручје којим је управљао муселим.

1<0 **муселим-ство** с → муселимлук (1).

СДГ: МУСЛИМ (тур. müslim)

ТО: муслим-

0 **муслим** м → муслиман.

1<0 **муслим-ан** м 1. човек муслиманске вероисповести, мухамеданац. 2. (Муслиман) припадник народа ове конфесије који највећим делом живи у Босни и Херцеговини.

2<1<1 **муслиман-ица** ж арапско и турско писмо; исп. исламица.

2<1<1 **муслиман-ка (Муслиманка)** ж женска особа муслиман (Муслиман).

2<1<1 **муслиман-ски** који се односи на муслимане.

2<1<1 **муслиман-ство** с исламска вероисповест, ислам; муслимани.

1<0 **муслим-ка** ж → муслиманка.

Прс1<0 **по-муслиман-ити**, -им пф. I. превести у муслиманску веру, учинити муслиманом. II. ~ се постати муслиман, прећи у муслиманску веру.

СДГ: МУСЛОМАН/МУСЛОМАНИН

⁶⁷⁷ тур. misafirhane.

⁶⁷⁸ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973). Етимон преузет из *Речника САНУ*.

ТО: *мусломан-*

0 **мусломан(ин)** м заст. → муслиман.

1₁<0 **мусломан-ски**, -а, -о заст. → муслимански.

1₂<0 **мусломан-ство** с → муслиманство.

БЕЗ СДГ: МУСТАПЕЗ

мустапез м покр. → мустафез.

БЕЗ СДГ: МУСТАФЕЗ (мустапез) (тур. müstahfiz)

мустафез м покр. позадински војник, трећепозивац.

СДГ: МУСУР

ТО: *мусур-*

0 **мусур** м покр. → мосур (2в).

1₁<0 **мусур-ана** ж зоол. врста змије неотровнице: бразилска ~.

СДГ: МУТАБ

ТО: *мутаб*

0 **мутаб** м → мутап.

1₁<0 **мутаб-џија** м → мутавџија (под мутав).

СДГ: МУТАВ

ТО: *мутав*

0 **мутав** м → мутап.

1₁<0 **мутав-џија** м занатлија који израђује мутапе, покровце или простирке од козје длаке, струнар, мутаџија.

2₁<1₁ **мутавџиј-ски**, -а, -о који се односи на мутавџије: ~ занат.

2₂<1₁ **мутавџиј-лук** м мутавџијски занат.

БЕЗ СДГ: МУТАП (мутаб, мутав, мунтав) (тур. mutaf)⁶⁷⁹

мутап м = мутаф покр. 1. покровац, покривач или простирка од козје длаке, кострети; исп. мунтав. 2. мутавџија.

БЕЗ СДГ: МУТАФ

мутаф м = мутап.

БЕЗ СДГ: МУТВАК (муфтак) (тур. mutfak)

мутвак м заст. покр. кухиња; остава за јело, намирнице.⁶⁸⁰

⁶⁷⁹ У турском језику ова реч је застарела и има следећа значења: 1. мутавџија. 2. коњски покровац, врећа, торба од козје длаке. *Мутавџија* је реч настала као резултат наших творбених процеса.

⁶⁸⁰ У другом делу приповетке *Мара Миросница* И. Андрић употребљава лексему *мутвак* чак 19 пута, а приликом првог појављивања дефинише је у самом тексту: „На другом крају простране авлије био је *мутвак*, једноставна приземна зграда са кухињама, собама за оставу и становима за

БЕЗ СДГ: МУТЕВЕЛИЈА (тур. müteveli)

мутевелија м ист. управник, управитељ вакуфа, задужбинског имања.

БЕЗ СДГ: МУТЕСАРИФ (тур. mutasarrıf)

мутесариф м ист. обласни намесник, гувернер.

БЕЗ СДГ: МУТЕСЕЛИМ (тур. mütesellim)

мутеселим м ист. → муселим.

БЕЗ СДГ: МУТЛАК (тур. mutlaka)

мутлак прил. покр. јамачно, заиста.

БЕЗ СДГ: МУФЛИЗ

муфлиз м заст. → муфљуз.

СДГ: МУФЉУЗ (муфлиз) (тур. müflis)

ТО: муфљус-

0 муфљуз м 1. онај који је материјално пропао, који је проћердао своју имовину, који је осиромашео, бедник. 2. покварен, рђав човек, битанга, пропалица.

1₁<0 муфљуз-ки прил. као муфљуз, бедно, јадно.

БЕЗ СДГ: МУФТАК

муфтак м покр. → мутвак.

СДГ: МУФТЕ (тур. müft)

ТО: муфт-

0 муфте прил. мукте, бесплатно.

1₁<0 муфт-алук м оно што је муфте, мукте, бесплатно.

1₂<0 муфт-ација м → муктација.

1₃<0 муфт-аш м → муктација.

СДГ: МУФТИЈА (тур. müftü)

ТО: муфтиј-

0 муфтија м а. најстарији по рангу муслимански свештеник у некој области, покрајини.
б. правник, познавалац исламског права који даје решења, мишљења или упутства која се тичу верског муслиманског закона, шеријата.

1₁<0 муфтиј-ин, -а, -о који припада муфтији.

1₂<0 муфтиј-ство с служба, звање, достојанство муфтије.

1₃<0 муфтиј-ски*, -а, -о који се односи на муфтије, који припада муфтијама: ~ звање.

СДГ: МУХАБЕТ

послугу”. Ово значење није забележено у консултованим дескриптивним речницима српскога језика (Ђинђић М./Радоњић 2012: 463).

ТО: мухабет

0 мухабет м покр. а. разговор, ћаскање. б. љубавни разговор, ашиковање.⁶⁸¹

ПРС1₁<0 про-мухабет-ити, -им пф. пријатељски се поразговарати.

СДГ: МУХАМЕД (тур. Muhammed)

ТО: мухамед-

0 Мухамед⁶⁸² м 1. муслиманско име. 2. оснивач исламске религије.

1₁<0 мухамед-анац, -нца м муслиман (1).

1₂<0 мухамед-анка ж муслиманка.

1₃<0 мухамед-ански, -а, -о који се односи на мухамеданце, муслимански.

1₄<0 мухамед-анство с исламска вероисповест, ислам, муслиманство.

1₅<0 мухамед-овац, -овца м → мухамеданац, муслиман (7).

2₁<1₅ мухамедовач-ки, -а, -о → мухамедански.

1₆<0 мухамед-овски, -а, -о → мухамедански.

1₇<0 мухамед-овштина ж мухамеданство, муслиманска вера, ислам.

1₈<0 мухамед-ство с → мухамеданство.

БЕЗ СДГ: МУХАНАТ (муанат, муханит) (тур. muhannet)

муханат, -а, -о покр. који не подноси што, осетљив (на што).

БЕЗ СДГ: МУХАНЕТ (тур. mihnet)

муханет м песн. заст. туга, бол, јад.

БЕЗ СДГ: МУХАНИТ

муханит, -а, -о покр. → муханат (о овци).

БЕЗ СДГ: МУХАСЕРА (тур. muhasara)

мухасера ж заст. опсада, опседање, блокада.

СДГ: МУХАСИЛ (тур. muhassıl)

ТО: мухасил-

0 мухасил м заст. намесник султанов, представник његов.

1₁<0 мухасил-ски, -а, -о који се односи на мухасиле, који припада мухасилима: ~ служба.

БЕЗ СДГ: МУХАФИЗ (тур. muhafız)

мухафиз м ист. заповедник тврђаве, утврђеног града.

СДГ: МУХАЦИР (тур. muhacir)

ТО: мухацир-

0 мухацир м покр. исељеник, избеглица, емигрант.

1₁<0 мухацир-лук⁶⁸³ м покр. избеглиштво.

⁶⁸¹ Дефиниција је преузета из *Речника САНУ*.

⁶⁸² У овом случају је било неопходно укључити лично име, с обзиром на то да је стожер гнезда.

1₂<0 **мухацир-ски**, -а, -о који се односи на мухацире, који припада мухацирима.

БЕЗ СДГ: МУХТАР

мухтар м → муктар.

СДГ: МУХУР (мур) (тур. mühür)

ТО: мухур-

0 **мухур** м (ген. мн. мухура) жиг, печат, штамбиљ.

1₁<0 **мухур-дар**⁶⁸⁴ м чувар печата.

1₂<0 **мухур-ленсати**, -ишем пф. и импф. покр. ставити, стављати мухур, жиг, (за)печатити, жигосати.

С1₁<0 **мухур-сахибија** м ист. чувар царског печата; исп. сахибија.

БЕЗ СДГ: МУЦАХЕДИН (ар. muğahid)⁶⁸⁵

муцахедин м фанатични борац за ислам; пред крај XX века, назив за добровољце у грађанским ратовима, обично шиите из Ирана, који се често служе терористичким методама.

БЕЗ СДГ: МУША⁶⁸⁶ (тур. müşa)

муша ж покр. земља за пашу, пашњак.

БЕЗ СДГ: МУШАВЕДА

мушаведа ж покр. → мусаведа.

БЕЗ СДГ: МУШЕБАК (тур. muşabak)

мушебак, -пка (ређе -ака) м покр. дрвена решетка на прозорима старих муслиманских кућа.

БЕЗ СДГ: МУШЕМА (тур. muşamba)

мушема ж воском натопљено, навоштено или гумом и сл. импрегнирано непромочиво платно; столњак од таквог платна.

БЕЗ СДГ: МУШИР (тур. müşir)

мушир м ист. војвода, заповедник.

БЕЗ СДГ: МУШТЕРИЈА (тур. müşteri)

муштерија⁶⁸⁷ ж и м 1. купац занатске и друге трговачке робе; корисник занатске или друге неке услуге; клијент, странка. 2. онај који жели нешто да добије, купи, интересент. 3. (обично у изр. стара ~ (нечија, некоме) спорт. разг. спортиста или спортска екипа која често губи од одређеног противника.

СДГ: МУШТУЛУК (тур. muştuluk)

⁶⁸³ тур. muhacirlik.

⁶⁸⁴ тур. mühürdar.

⁶⁸⁵ Дефиниција је преузета из Клајн-Шипка (2006). *РСЈ* и *Речник МС* не бележе ову лексему.

⁶⁸⁶ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*.

⁶⁸⁷ Можда је интересантно да ни *Речник МС* ни *РСЈ* не бележе нпр. придев *муштеријин* или *муштеријски*.

ТО: муштулук-

0 **муштулук** м 1. награда оном који први донесе, јави радосну вест, добар глас. 2. радосна вест, добар глас. 3. носилац муштулука, муштулугија. Изр. **отићи на** ~ однети, јавити радосну вест, добар глас.

1₁<0 **муштулуг-џија** м = муштулукџија особа која прва донесе, јави радосну вест, добар глас.

1₂<0 **муштулук-џија** м = муштулугџија.

СЛОВО Н

БЕЗ СДГ: НАДИР (тур. nazir)

надир м астр. заст. замишљена тачка на небеској сфери насупрот зениту.

БЕЗ СДГ: НАИБ (тур. naip)

наиб м ист. заменик кадије.

СДГ: НАИМАР

ТО: наимар-

0 **наимар** м → неимар.

1₁<0 **наимар-ити**, -им импф. заст. зидати, градити.

БЕЗ СДГ: НАЈ (тур. ney)

нај м покр. танка дугачка фрула на којој свирају дервиши.

СДГ: НАКАРА (тур. nakkare)

ТО: накар-

0 **накара** ж ист. врста бубња, таламбас.

1₁<0 **накар-ада** ж 1. оно што је врло ружно, нагрђено, унакажено, изопачено, ругоба, грдоба, нагрда, наказа. 2. ист. → накара.

2₁<1₁ **накарад-ан**, -дна, -дно који је врло ружан, унакажен, нагрђен, изопачен.

СДГ: НАЛБАНТА/НАЛБАНТИН (тур. nalbant)

ТО: налбант-

0 **налбанта/налбантин** м покр. поткивач.

1₁<0 **налбант-ница** ж поткивачка радња, поткивачница.

1₂<0 **налбант-ски**, -а, -о поткивачки: ~ занат.

БЕЗ СДГ: НАЛЕТ (тур. lanet?)

налет м покр. ђаво, демон; проклетство. Изр. ~ **те било** ђаво те однео, нека си проклет.

БЕЗ СДГ: НАЛЧА (тур. nalça)

налча ж покр. коњска поткова; железна потковица на пети мушке ципеле или чизме.

БЕЗ СДГ: НАМ (тур. nam)

нам м и ж заст. нар. глас, углед.

БЕЗ СДГ: НАМАЗ (тур. *namaz*)

намаз м муслиманска молитва.

СДГ: НАМЋОР (тур. *namkör*)

ТО: намћор-

0 **намћор** м пеј. 1. тврдоглав, задрт човек; мрзовољан, осоран, набусит човек; човек рђаве нарави који се не да развеселити, који је по природи лошег расположења. 2. (у атрибутој служби) непром. који се битно не мења, који се не лечи, наopak, злоћудан.

1₁<0 **намћор-аст**, -а, -о који се понаша као намћор, тврдоглав, задрт; набусит, мрзовољан.

1₂<0 **намћор-ка** ж женска особа намћор.⁶⁸⁸

1₃<0 **намћор-лук**⁶⁸⁹ м нарав и понашање намћора; поступак намћора.

1₄<0 **намћор-чина** м аугм. и пеј. ← намћор.

БЕЗ СДГ: НАМУЗ/НАМУС (тур. *namus*)

намуз/намус м покр. част, поштење.

БЕЗ СДГ: НАНА (тур. *nane*)

нана ж бот. лековита биљка пријатна мириса из пор. уснатица, метвица *Mentha piperita*.⁶⁹⁰

СДГ: НАНУЛА (тур. *nanın*)

ТО: нанул-

0 **нанула** ж (обично у мн.) врста папуча с дрвеним ђоном и малим каишем одозго.

1₁<0 **нанул-ција**⁶⁹¹ м занатлија који израђује нануле.

БЕЗ СДГ: НАР (тур. *nar*)

нар м бот. и агр. бодљикава биљка (грм или ниже дрво) која расте у топлијим крајевима *Punica granatum*; плод те биљке, врста јужног воћа, питоми шипак.

СДГ: НАРАНЧА

ТО: наранч-

0 **наранча** ж бот. и агр. → наранца.

1₁<0 **наранч-ада** ж оранжада.

1₂<0 **наранч-аст**, -а, -о → наранцаст.

1₃<0 **наранч-ев**, -а, -о → наранчаств.

1₄<0 **наранч-евац**, -евца м → наранцевац.

1₅<0 **наранч-ин**, -а, -о → наранчин.

1₆<0 **наранч-ица** ж дем. ← наранча.

⁶⁸⁸ Лексема *намћор* бележи бинарну опозицију пежоративних речи: мушки-женски род: *намћор-намћорка*. Пежоративи турскога порекла нису увек поларизовани према полу, већ се односе на особу уопште: *будала*, *баксуз*, *дудук*, *муфљуз*, *угурсуз* (Ћинђић М./Петровић 2013: 414).

⁶⁸⁹ тур. *namkörlük*.

⁶⁹⁰ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*. Код речи *нана* у *РСЈ* наведено је турско порекло.

⁶⁹¹ тур. *nanıncı*.

СДГ: НАРАНЦА (тур. narince)

ТО: наранц-

0 **наранца** ж зимзелено дрво које расте у топлим крајевима *Cytrus aurantium*; плод тога дрвета, врста јужног воћа.

1₁<0 **наранц-аст**, -а, -о који је боје наранче, црвенкастожут.

1₂<0 **наранц-евац**, -евца м напитак од наранче, оранжада.

1₃<0 **наранц-ин**, -а, -о који припада наранци, који се односи на наранцу.

1₄<0 **наранц-ица** ж дем. ← наранца.

БЕЗ СДГ: НАРГИЛА/НАРГИЛЕ (тур. nargile)

наргила/наргиле ж источњачка направа за пушење, у којој дувански дим пролази кроз воду; исп. ергела.

БЕЗ СДГ: НАТЕНАНЕ (према срп. на + тур. tenha сам, празан, пуст)

натенане (натенани, натенану и натенахни) прил. полако, мирно, без узбуђивања, без узнемиравања; до појединости, потанко, натанко, детаљно (испричати).

БЕЗ СДГ: НАТЕРСУМЕ⁶⁹² (тур. tersine)

натерсуме прил. покр. насумце, отприлике.

БЕЗ СДГ: НАУТ (тур. nohut)

наут м бот. сланутак, леблебија *Cicer arietinum*.

БЕЗ СДГ: НАФА (тур. nafe)

нафа ж покр. потрбушни део крзна лисице или друге дивљачи.

БЕЗ СДГ: НАФАКА (тур. nafaka)⁶⁹³

нафака ж 1. а. по исламском учењу, оно што је човеку (или животињи) одређено од бога да поједе и попије у току живота. б. нар. храна (јело и пиће). 2. судбина, срећа, воља божја.

СДГ: НАХИЈА (тур. nahiye)

ТО: нахиј-

0 **нахија** ж ист. а. административно-територијална јединица, управно подручје у османлијској територијалној подели (различите величине у разним приликама и разним крајевима): Пожешка ~, Рудничка ~, Ужичка ~. б. област, предео у Црној Гори који је обично обухватао више племена: брдске нахије, Васојевићка ~, Катунска ~, Ријечка ~. в. становништво, живаљ, народ, људи нахије (а и б).

1₁<0 **нахиј-ски**, -а, -о који се односи на нахију.

СДГ: НАЦАК⁶⁹⁴ (тур. pasak)

ТО: нацак-

⁶⁹² Ову лексему не бележи Шкалајић (1973).

⁶⁹³ исп. *Речник САНУ*.

⁶⁹⁴ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*. Реч *нацак* означена је у *РСЈ* као турцизам.

0 **нацак** м 1. а. ист. старинско хладно оружје, врста буздована који с једне стране има секирицу, а с друге дугачке уши или маљ, чекић. б. алатка таквог облика. 2. заст. власт, владавина. 3. зла, цандрљива, свадљива особа, особа незгодне нарави; исп. нацак-баба.

1₁<0 **нацац-ина** ж аугм. ← нацак.

С1₁<0 **нацагбаба** и **нацак-баба** ж језичава и зла жена.

С1₂<0 **нацак-чељаде** с зло и свадљиво чељаде.

БЕЗ СДГ: НЕВАКАТ ⁶⁹⁵

невакат, -кта м незгодно време, невреме.

СДГ: НЕИМАР (наимар) (тур. mimar)

ТО: неимар-

0 **неимар** м нар. песн. грађевинар, архитект(а).

1₁<0 **неимар-ев**, -а, -о који припада неимару.

1₂<0 **неимар-ов**, -а, -о који припада неимару.

1₃<0 **неимар-ски**, -а, -о који се односи на неимара, неимаре, на неимарство.

1₄<0 **неимар-ство** с грађевинарство, архитектура.

БЕЗ СДГ: НЕНА (тур. nine)

нена ж покр. хип. а. мајка. б. баба, бака; старија жена.

БЕЗ СДГ: НЕФЕР (тур. nefer)

нефер м ист. прост војник.

СДГ: НИЗАМ (тур. nizam)

ТО: низам-

0 **низам** м ист. а. зб. регуларна војска у Турској царевини установљена 1826. г. после укидања јаничара. б. припадник те војске, војник у тој војсци.

1₁<0 **низам-лија** м → низам (1).

1₂<0 **низам-ски**, -а, -о који се односи на низаме, који припада низаму.

СДГ: НИЈЕТ (тур. niyet)

ТО: нијет-

0 **нијет** м покр. намера, одлука да се нешто учини.

1₁<0 **нијет-ити**, -им пф. одлучити, намерити. ⁶⁹⁶

БЕЗ СДГ: НИМЕТ (тур. nimet)

нимет м покр. божја благодат, божји дар.

БЕЗ СДГ: НИЋАХ/НИЋЕ (тур. nikâh)

нићах м/**ниће** с 1. брак, венчање: жена под нићахом (венчана жена). 2. имовина коју муж даје жени приликом склапања муслиманског брака.

⁶⁹⁵ У *Речнику МС* ова лексема означена је као турцизам, настала је од срп. *не* и ар. *вакат* (*време*) = невреме.

⁶⁹⁶ *нанијетити, заснијетити.*

СДГ: НИШАДОР (тур. nişadır)

ТО: нишадор-

0 **нишадор** м хем. амонијаков хлорид, салмијак.

1₁<0 **нишадор-овац** м → нишадор.

СДГ: НИШАН (тур. nişan)

ТО: нишан-

0 **нишан** м 1. а. направа на оружју помоћу које се циља, нишани: предњи ~, задњи ~, оптички ~. б. циљ, мета у коју се гађа из оружја. 2. заст. орден, одликовање. 3. покр. надгробни камен. Изр. **разговарати преко нишана (с ким)** бити у непријатељству (с ким); **спустити** ~ попустити у захтевима; постати много скромнији. **узети на ~ (кога или што)** уперити своје нападе против некога или нечега.

1₁<0 **нишан-ити**, -им пф. управљати оружје пред гађање, циљати оружјем; циљати чим другим, каквом другом направом.

1₂<0 **нишан-ски**, -а, -о који се односи на нишан и нишањење: ~ справа, ~ мета, ~ мушица.

1₃<0 **нишан-чија**⁶⁹⁷ м стрелац, онај који нишани; војник у послузи неког оружја који нишани и пуца: ~ на топу.

2₁<1₁ **нишање-ње** с гл. им. ← нишанити.

ПР1₁<1₁ **за-нишанити**, -им пф. → нанишанити.

ПР1₂<1₁ **на-нишанити**, -им пф. а. узети на нишан, управити оружје према циљу. б. фиг. управити поглед, усредсредити пажњу (на кога).

ПР1₃<1₁ **по-нишанити**, -им пф. нанишанити, управити, уперити.

БЕЗ СДГ: НИШЕСТА/НИШЕСТЕ (тур. nişasta)

нишеста, -е ж /**нишесте**, -ета с покр. врста пшеничног скроба у праху за слатка јела; врста теста, тарана.

СДГ: НОБЕТ (тур. nöbet)

ТО: нобет-

0 **нобет** м покр. стража, смена; ред.

1₁<0 **нобе-чија**⁶⁹⁸ м стражар, војник на стражи.⁶⁹⁹

БЕЗ СДГ: НОБЕ-ШЕЋЕР (тур. nebat şekeri)

нобе-шећер м шећер кандисани, жути шећер; исп. шећер.

СДГ: НУР (тур. nur)

ТО: нур-

0 **нур** м заст. светлост која се, по муслиманском народном веровању, појављује из гробова побожних људи; фиг. пламен, руменило.

1₁<0 **нур-ак**, -рка м → нур.

⁶⁹⁷ тур. nişancı.

⁶⁹⁸ Очекивали бисмо нобеција ← нобет+чија. Овде имамо творбени формант *-чија*. Клајн наводи суфикс *-чија* само у *солдачија* и *крмчија* (уз губитак финалног т). *Речник САНУ* бележи и *заначија*.

⁶⁹⁹ тур. nöbetçi.

СЛОВО О

СДГ: ОБДУЉА (тур. öndül)

ТО: *обдуљ-*

0 **обдуља** ж покр. а. коњска трка, утрка. б. награда победнику на коњској трци.
1₁<0 **обдуљ-аш** м покр. тркачки коњ.

СДГ: ОГРАЈИСАТИ (тур. oğramak)

ТО: *ограјис-*

0 **ограјисати**, -ишем пф. награјисати, настрадали.
1₁<0 **ограјис-ај** м необ. песн. оно на чему се ограјише, настрада.

БЕЗ СДГ: ОГРАШЈЕ (тур. uğraş)

ограшје с песн. а. окршај, битка, бој. б. бојно поље, бојиште.

БЕЗ СДГ: ОДАБАША/ОДОБАША (тур. odabaşı)

одабаша/одобаша м 1. заст. собар, портир у хану. 2. ист. старешина, командир јањичарског вода.

СДГ: ОДАЈА (тур. oda)

ТО: *одај-*

0 **одаја** ж а. стамбена просторија, соба. б. нар. песн. просторија у згради уопште (нпр. штала).
1₁<0 **одај-ица** ж дем. ← одаја.

СДГ: ОДАЦИЈА (тур. odacı)

ТО: *одациј-*

0 **одација** м заст и покр. а. момак који се стара о згради, просторијама и реду у њима, служитељ. б. чувар салаша, слуга на салашу.
1₁<0 **одациј-ски**, -а, -о који се односи на одације: ~ живот, ~ соба.
2₁<1₁ **одацијски** прил. слично одацији, као одација.

БЕЗ СДГ: ОДАЛИСКА (тур. odalık)

одалиска ж (дат. -ски) ист. робиња у харему.

БЕЗ СДГ: ОДИЋАР

одићар м → адићар.

БЕЗ СДГ: ОЈНАК⁷⁰⁰ (према тур. оупатак, играти се)

ојнак м покр. повећи орах којим деца у игри гађају гомилице ораха; игра орасима.

⁷⁰⁰ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*. Шкаљић (1973) наводи другачију етимологију у односу на Скока (2:549): *оупак*.

СДГ: ОКА (тур. okka)

0 ока ж заст. стара мера за течност, запремину и тежину (1,28 кг).

1₁<0 **ок-аник** м суд од оке, оканица.

1₂<0 **ок-аница** ж суд (боца) од оке, оканик.

2₁<1₂ **окањ-ача** ж аугм. ← оканица.

С1₁<0 **полуока** ж посуда од половине оке.

БЕЗ СДГ: ОКАГАЧА (тур. okağaç)

окагача м покр. греда на таваници, која иде попреко испод других греда, тетива.

БЕЗ СДГ: ОКЛАГИЈА (тур. oklava)

оклагија ж дугуљасто, ваљкасто глатко дрво којим се тањи, развија тесто при мешењу.

БЕЗ СДГ: ОКСУЗ (тур. öksüz)

оксуз м покр. нежења, самац.

СДГ: ОКУИСАТИ/ОКУЈИСАТИ (тур. okumak)

ТО: окујисати

окуисати/окујисати, -ишем импф. покр. позивати с мунаре на молитву.

ПР1₁<0 **за-окујисати**, -ишем пф. почети окујисати.

СДГ: ОЛУК (тур. oluk)

ТО: олук-

0 олук м 1. жлеб или лимена цев којом отиче вода. 2. жлеб у цеви ватреног оружја.

1₁<0 **олук-ли**⁷⁰¹ прид. непром. → олучаст.

1₂<0 **олуц-аст**, -а, -о који има облик олука, жлебаст.

БЕЗ СДГ: ОРАНИЈА⁷⁰² (тур. horanı)

оранија ж покр. велики котао без поклопца, казан.

БЕЗ СДГ: ОРДИЈА (хордија) (тур. ordu)

ордија ж 1. ист. војска. 2. покр. гомила, руља.

БЕЗ СДГ: ОРМАГАН⁷⁰³ (тур. armağan)

ормаган м покр. дар, поклон; исп. армаган.

БЕЗ СДГ: ОРМАН (тур. orman)

орман м покр. шума.

СДГ: ОРОЗ (тур. horoz)

⁷⁰¹ тур. oluklu.

⁷⁰² Шкаљић (1973) не бележи овај облик.

⁷⁰³ Шкаљић (1973) не бележи овај облик.

ТО: ороз-

0 **ороз**⁷⁰⁴ м покр. 1. петао; исп. хороз. 2. окидач на пушци и сл. оружју.
1₁<0 **ороз-лић**⁷⁰⁵ м дем. ← ороз.

БЕЗ СДГ: ОРОСПИЈА⁷⁰⁶

ороспија ж → роспија.

СДГ: ОРТАК (тур. ortak)

ТО: ортак-

0 **ортак** м а. улагач капитала, односно сарадник у заједничком послу или предузећу (у односу на остале учеснике), компањон. б. пеј. саучесник у недозвољеном, непоштеном послу.

1₁<0 **ортак-иња** ж жена ортак.

1₂<0 **ортак-лук**⁷⁰⁷ а. заједничко пословање двају или више лица, пословно удруживање; пословни однос ортака. б. имовина стечена ортаким пословањем.

2₁<1₂ **ортаклуц-ити**, -им импф. → ортаковати.

1₃<0 **ортак-ов**, -а, -о који припада ортаку.

2₂<1₄ **ортакова-ње** с гл. им. ← ортаковати.

1₄<0 **ортак-овати**, -ујем импф. бити ортак, радити у ортаклуку.

2₃<1₃ **ортаков-ица** ж ортакова жена.

1₅<0 **ортач-ар** м → ортак.

2₄<1₅ **ортачар-ски**, -а, -о који припада ортачарима, ортацима.

2₅<1₇ **ортаче-ње** с гл. им. ← ортачити.

1₆<0 **ортач-ина** ж 1. аугм. ← ортак. 2. ортачко пословање, ортаклук.

1₇<0 **ортач-ити**, -им импф. I. 1. → ортаковати. 2. (кога с ким) доводити у ортачки однос, удруживати у послу. II. ~ се ступати у ортачки однос, сарађивати као ортак.

1₈<0 **ортач-ица** ж жена ортак, ортаковица.

1₉<0 **ортач-ки**, -а, -о који се односи на ортаке, који припада ортацима: ~ радња, ~ зарада.

2₆<1₉ **ортачки** као ортаци, у ортаклуку, заједнички.

1₁₀<0 **ортац-бина** ж → ортаклук.

1₁₁<0 **орташ-тво** с ортачки однос, ортаклук.

ПР1₁<1₈ **с-ортачити се**, -им се импф. постати с киме ортак, друг у каквом послу, удружити се, уортачити се.

ПР3₁<ПР2₁ **разортачава-ње** с гл. им. ← разортачавати (се).

ПР2₁<ПР1₂ **разортач-авати (се)**, -ам (се) импф. и уч. ← разортачити (се).

ПР2₂<ПР1₂ **разортаче-ње** с раскид, прекид ортаклука, сарадње.

ПР1₂<1₈ **раз-ортачити**, -им пф. раскинути нечији ортаклук, пословну сарадњу међу ортацима.

ПР2₃<ПР1₃ **урортаче-ње** с успостављање ортачких односа.

ПР2₄<ПР1₃ **урортач-ивати (се)**, -ујем се импф. и уч. ← уортачити (се).⁷⁰⁸

ПР1₃<1₈ **у-ортачити**, -им пф. I. 1. узети за ортака. 2. унети у ортаклук неку имовину, вредност. II. ~ се ступити у ортаклук с неким, удружити се у неком послу.

БЕЗ СДГ: ОСАНДИСАТИ(СЕ)/ОСАНДИСАТИ (СЕ) (тур. usanmak)

⁷⁰⁴ РСЈ бележи ову лексему, али само у значењу *окидач на пушци, пиштољу или сл.* Примарно значење ове лексеме изгубило се из језика.

⁷⁰⁵ Необичан је творбени формант *-лић*. Могуће је да је настао према деминутивима *петлић, орлић, котлић*, у којима је *-л* финални сугласник творбене основе.

⁷⁰⁶ Шкаљић (1973) не бележи овај облик.

⁷⁰⁷ тур. ortaklık.

⁷⁰⁸ *наортачити*.

осандисати (се) и **осанисати се**, -ишем (се) пф. покр. провести дуго времена досађујући се, начекати се чамећи.

БЕЗ СДГ: ОТЛУКАНА (тур. otlukhane)

отлукана ж покр. зграда у којој се држи сено, сеник, сењак, штагаљ.

СДГ: ОТОМАН (према тур. Osman)

ТО: отоман-

0 **Отоман** м 1. Турчин. 2. (отоман) врста меког лежаја без наслона, широк диван, канабе.⁷⁰⁹
1₁<0 **отоман-ски**, -а, -о који се односи на Отомане; турски.

БЕЗ СДГ: ОТУР (тур. otur)

отур узв. варв. седи.

СДГ: ОЦАК (тур. osak)

ТО: оцак-

0 **оцак** м 1. димњак. 2. огњиште у зиду које је непосредно повезано с димњаком, камин. 3. кућа, дом. 4. род, породица (обично угледнија). 5. башт. јамица у земљи за сађење каквог семена, кућица (4). Изр. **као да је кроз оцак прошао** црн је и гарав; **на оцаку** код куће; **неће му се више ~ пушити** пропашће, упропастиће га.

1₁<0 **оцак-лија**⁷¹⁰ 1. ж соба у којој има оцак, огњиште, камин; гостинска соба. 2. ж оцак (2). 3. м → оцаковић.

2₁<1₁ **оцакл-ница** ж дем. ← оцаклија (1).

1₂<0 **оцак-овић** м човек из старе, угледне породице, коленовић, кућић.

1₃<0 **оцац-ар** м онај који чисти оцаке, димњаке, димњичар.

2₂<1₃ **оцацар-ев**, -а, -о = **оцацар-ов**, -а, -о који припада оцачару.

2₃<1₃ **оцацар-ов**, -а, -о који припада оцачару.

2₄<1₃ **оцацар-ски**, -а, -о који се односи на оцачаре, димњичарски.

1₄<0 **оцац-ић** м дем. ← оцак.

БЕЗ СДГ: ОШАП/ОШАФ

ошап/ошаф м покр. → хошаф.

СЛОВО П

СДГ: ПАВТА

ТО: павт-

0 **павта** ж (обично мн.) → пафта (2б).

1₁<0 **павт-алија** ж → пафталија.

1₂<0 **павт-ица** ж дем. ← павта.

СДГ: ПАДИШАХ (тур. padişah)

ТО: падишах-

⁷⁰⁹ Речник МС лексеме *Отоман* и *отоман* одваја као хомофоне.

⁷¹⁰ тур. osaklı.

0 **падиша(х)** м ист. титула бивших владара (султана) у неким оријенталним земљама; особа која је носила ту титулу.

1₁<0 **падишах-ов**, -а, -о који припада падишаху: ~ царство.

СДГ: ПАЗАР (тур. pazar)

ТО: пазар-

0 **пазар** м 1. куповина и продаја као трговачки посао, купопродаја, трговање, трговина; промет робе; погађање при куповини и продаји. 2. а. место, обично под отвореним небом, где се врши таква трговина, трг, тржиште, пијаца; вашар. б. зб. сви они који се на таквом месту налазе. 3. трговачка роба која се продаје. 4. новац, зарада, утржак од продате робе. 5. покр. пазарни дан. 6. друштвена игра. Изр. **изнети, износити на** ~ а) (по)нудити на продају; б) фиг. изнети, износити у јавност; **нема ту пазара** неће се моћи погодити о чему, нема погодбе; **носити главу (кожу) на** ~ извржавати се великој опасности; **пазар – љубав** при трговини, погађању не треба да се срдити, љути ни купац ни продавац; **суботом се иде на** ~ у право време треба бити на правом месту; **тврдити** ~ разг. тобоже не хтећи, отимати се, не пристајати на оно што се једва чека, жели, нећкати се.

2₁<1₂ **пазаре-ње** с гл. им. ← пазарити.

3₁<2₂ **пазарива-ње** с гл. им. ← пазаривати.

2₂<1₂ **пазар-ивати**⁷¹¹, -ујем импф. → пазарити.

1₁<0 **пазар-ија** ж роба која се прави за пазаре, сајмове, пазарна роба.

1₂<0 **пазар-ити**, -им пф. и импф. а. (из)вршити пазар (1), продати или купити, продавати или куповати. б. (само импф.) погађати се, ценкати се при куповини или продаји.

1₃<0 **пазар-иште** с место где се држи пазар, пијаца, пазар (2а).

1₄<0 **пазар-лија** 1. ж → пазарија. 2. м човек који на пазару продаје или купује робу.

1₅<0 **пазар-лук**⁷¹² м пазар.

1₆<0 **пазар-ни**, -а, -о који се односи на пазар, који је својствен пазару: ~ гужва, ~ јутро, ~ дан.

1₇<0 **пазар-ски**, -а, -о који се односи на пазар, који је својствен пазару: ~ гужва, ~ јутро, ~ дан.

1₈<0 **пазар-ција**⁷¹³ м онај који на пазару (2а) продаје робу.

ПР1₁<1₂ **за-пазарити се**, -им се пф. необ. занети се у пазар, забунити се пазарећи.

ПР2₁<ПР1₂ **напазар-ивати**, -ујем импф. и уч. ← напазарити.

ПР1₂<1₂ **на-пазарити**, -им пф. купити много чега, накуповати.

ПР2₂<ПР1₃ **попазар-ивати**, -ујем импф. покуповати редом све.⁷¹⁴

ПР1₃<1₂ **по-пазарити**, -им пф. купити редом све.

ПР2₃<ПР1₄ **распазар-ивати (се)**, -ујем (се) импф. и уч. ← распазарити (се).

ПР1₄<1₂ **рас-пазарити**, -им пф. I. разврћи, прекинути пазар (куповину и продају). II. ~ се раскинути пазар, погодбу у трговању с неким, покварити пазар.⁷¹⁵

С1₁<0 **пазар-була** ж жена која се бави трговином, трговкиња.

БЕЗ СДГ: ПАЗДАРАН⁷¹⁶

паздаран* м припадник војнополитичке формације „чувара револуције” (у муслиманском свету, формиране после исламске револуције 1979. године у Ирану).

БЕЗ СДГ: ПАЗИЈА (тур. pazı)

⁷¹¹ Овде је могуће двојако извођење, од *пазарити*, од творбеног форманта *-ива*, или од *пазар*, формантом *-ивати*.

⁷¹² тур. pazarlık.

⁷¹³ тур. pazarcı.

⁷¹⁴ *испазаривати*.

⁷¹⁵ *опазарити, отпазарити*.

⁷¹⁶ Ову лексему не бележи Шкалајић (1973).

пазија ж бот. покр. блитва.

БЕЗ СДГ: ПАЈ (тур. pay)

пај м покр. део.

СДГ: ПАЈАНТА (тур. payanda)

ТО: пајант-

0 **пајанта** ж покр. = панта летва, жиока, гредица која обично служи за спајање рогова на кући; кокошје седало.

1₁<0 **пајант-ица** ж дем. ← пајанта.

БЕЗ СДГ: ПАЈВАН (тур. payvant?)

пајван м покр. а. уже којим се коњима на паши вежу ноге. б. уже уопште.

СДГ: ПАЈДАШ⁷¹⁷ (тур. paydaş)

ТО: пајдаш-

0 **пајдаш** м покр. и разг. = пајташ друг, другар.

1₁<0 **пајдаш-ица** ж женска особа пајдаш.

1₂<0 **пајдаш-ки**, -а, -о = пајташки који се односи на пајдаше.

1₃<0 **пајдаш-тво** с другарство, пријатељство.

ПРС1₁<0 **с-пајдаш-ити се**, -им се пф. здружити се, спријатељити се.

СДГ: ПАЈТАШ

ТО: пајт-, пајташ

0 **пајташ** м = пајдаш.

1₁<0 **пајташ-ки**, -а, -о који се односи на пајташе: посао.

2₁<1₁ **пајташки** прил. на начин пајташа, као пајташ.

1₂<0 **пајт-ати се**, -ам се импф. разг. дружити се, добро се слагати.

1₃<0 **пајташ-ити**, -им импф. разг. I. покр. друговати, дружити се, пријатељевати. II. ~ се удруживати се, уртачивати се с неким (обично ради неког лошег посла).

1₄<0 **пајташ-тво** с (ген. мн. пајташтава) разг. другарство, пријатељство.

1₅<0 **пајт-ос** м разг. → пајташ.⁷¹⁸

БЕЗ СДГ: ПАЛА (тур. pala)

пала ж заст. кратак широк мач који најчешће има држак и корице оковане сребром.

БЕЗ СДГ: ПАЛАВРА (тур. palavra)

палавра ж покр. особа која много говори, брбљивац.

БЕЗ СДГ: ПАЛАМАР (тур. palamar)

⁷¹⁷ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*, већ је наведено мађарско порекло. Мађарско порекло је наведено и код глагола *спајдашити се*. Ово је турцизам персијског порекла; исп. Скок (2: 587).

⁷¹⁸ Глаголи *пајтати се* и *пајташити* и именица *пајтос* преузети су из грађе 19. тома *Речника САНУ*; именица *пајташтво* преузета је из Клајн-Шипка (2006).

паламар м 1. пом. дебело бродско уже, гумина. 2. клин, чавао.

БЕЗ СДГ: ПАЛАНГА (тур. palanga)⁷¹⁹

паланга ж покр. 1. полуга, озиб. 2. ист. мало дрвено утврђење на друмовима ради заштите путника.

СДГ: ПАМУК (тур. pamuk)

ТО: памук-

0 **памук** м 1. бот. јужна биљка из пор. слезова од чијих се плодова добива памучно влакно *Gossypium*. 2. памучна влакна од којих се праве текстилни предмети и вата. Изр. **мекан (је) као ~ врло (је) мекана срца**; **овијати кога памуком** врло нежно поступати с ким; **пити (сисати, водити) коме крв (душу) на памук** на фини начин стално, смишљено мучити, кињити кога.

1₁<0 **памук-ли**⁷²⁰ заст. → памучан.

1₂<0 **памук-лија** ж 1. покр. хаљетак, обично мушки, од куповне памучне тканине. 2. агр. покр. врста јабуке.

2₁<1₂ **памуклиј-аш** м = памучар а. занатлија који прави памучне одевне предмете. б. трговац који продаје памучну робу.

2₂<1₂ **памукл-ица** ж дем. ← памуклија.

1₃<0 **памуц-ан**, -чна, -чно 1. који је од памука, који се прави од памука; који се односи на производњу памука: памучне хаљине, памучне тканине, ~ индустрија. 2. фиг. који је мекан као памук.

1₄<0 **памуц-ар** м = памуклијаш.

1₅<0 **памуц-ара** ж фабрика памучних тканина.

2₃<1₄ **памучар-ка** ж агр. врста брескве.

2₄<1₄ **памучар-ски**, -а, -о који се односи на памучаре.

1₆<0 **памуц-аст**, -а, -о који је мекан попут памука.

1₇<0 **памуц-ика** ж бот. → памук.

1₈<0 **памуц-ина** ж памук (2), вата.

2₅<1₃ **памучн-ина** ж памучна тканина.

2₆<1₃ **памучно** прил. мекано као памук.

БЕЗ СДГ: ПАНТА

панта ж = пајанта.

БЕЗ СДГ: ПАНЧА

панча ж покр. → панца.

СДГ: ПАНЦА (панча) (тур. pençe)

то: панц-

0 **панца** ж = канца оштар, савинут рожнати чапорак или нокат на крају прстију многих птица и животиња. Изр. **бити у чијим панцама, пасти у чије панце** бити, наћи се у чијој власти.

1₁<0 **панц-ица** ж дем. ← панца.

1₂<0 **панц-аши** м мн. зоол. породица малих јужноамеричких мајмуна који се вешто пењу по дрвећу Callithrichidae.

СДГ: ПАПАГАЈ⁷²¹ (тур. papağan)

⁷¹⁹ То је најчешће грецизам, латинског порекла, али уједно и једна од оних речи које су разним путевима стизале у српски. Скок (2:676) наводи да је у неким значењима преузета непосредно из турског. *ТС* наводи италијанско порекло.

⁷²⁰ тур. pamuklu.

0 **папагај** м зоол. 1. а шарена тропска птица: амазонски, пругасти, сиви, врапчар. б. мн. род тропских птица сродан кукавицама, живо обојена перја, свинутог горњег дела кљуна, дебела, месната језика, које науче да изговарају већи број речи Psittaci. 2 фиг. онај који нема своје мишљење него понавља туђе речи; исп. папига.

1₁<0 **папагај-исати**, -ишем импф. механички понављати чије речи.

2₁<1₁ **папагајски** прил. на начин папагаја, механички, без разумевања.

1₂<0 **папагај-ски**, -а, -о који се односи на папагаје; који је својствен папагајима: глас, перје, дерњава, начин. Изр. ~ **болест** мед. заразна болест коју преносе птице psittacosis.

1₃<0 **папагај-ство** с а. својство, особине папагаја. б. фиг. понављање туђих мисли и речи (механички, без разумевања).

1₄<0 **папагај-че** с дем. ← папагај, пиле од папагаја.

БЕЗ СДГ: ПАПАЗЈАНИЈА⁷²² (тур. papaz yahnisi)

папазјанија ж а. чорбасто јело од меса и различитог поврћа. б. експр. збрка, дармар.

СДГ: ПАПИГА

ТО: *папиг-*

0 **папига** ж → папагај.

2₁<1₁ **папигака-ње** с необ. гл. им. ← папигапати.

1₁<0 **папиг-акати**, -пигачем импф. понављати као папига.

1₂<0 **папиг-аст**, -а, -о који је као папига.

1₃<0 **папиг-ица** ж дем. ← папига.

БЕЗ СДГ: ПАПТА

папта ж → пафта.

СДГ: ПАПУЧА (тур. papuç)

ТО: *папуч-*

0 **папуча** ж 1. врста лаке обуће која се носи само у кући: меке папуче, женске папуче. 2. направа у облику хоризонталне степенице на коју се стаје кад се улази у какво возило (вагон, трамвај, кочију и сл.) или кад се из њих излази. 3. а. коритаста кочница која се подмеће под точак. б. метална плоча која се причвршћује уз точкове локомотива да се точкови при возњи не клижу. 4. шупља железна направа на широкој подлози у коју се утакне мотка да може усправно стајати. Изр. **под папучу (стрпати кога), под папучом (бити) држати (кога)** под власт своју (стрпати кога), у зависности (бити, држати кога; разг. ир. бити у свему под женином влашћу, у зависности од жене (о мужу)); **рана папуча, касни сватови** хировита, ћудљива девојка тешко се удаје.

1₁<0 **папуч-ак** м покр. врста јела.⁷²³

1₂<0 **папуч-ар** м 1. мајстор који прави папуче. 2. женскар. 3. ир. муж који је у свему потчињен својој жени, који је под папучом.

2₁<1₂ **папучар-ев**, -а, -о који припада папучару.

2₂<1₂ **папучар-ов**, -а, -о који припада папучару.

1₃<0 **папуч-ић** м → папучар.

⁷²¹ У *Речнику МС* за ову лексему наведено је немачко-италијанско порекло. У турским речницима *papağan* је означен као арабизам.

⁷²² Ову лексему *Речник МС* бележи као грцизам. Мишљења смо да може да се третира као турцизам, иако је први део евидентно грчког порекла.

⁷²³ Овде је у питању необична творба. Није сигурно да је у деривационо-семантичкој вези са *папучом*.

1₄<0 **папуч-ица** ж дем. ← папуча. Изр. **госпина** ~ бот. биљка из пор. кађуна чији цвет има облик папучице *Surgipedium calceolus*; ~ **обична** зоол. врста праживотиње, парамециј(ум) *Paramecium caudatum*.

1₅<0 **папуч-лија** м → папучар.

1₆<0 **папуч-лук**⁷²⁴ м покр. = папушлук даска на коју се изува и оставља обућа.

1₇<0 **папу-ција**⁷²⁵ м → папучар.

2₃<1₇ **папуциј-ски**, -а, -о који се односи на папуције.

2₄<1₇ **папуци-лук**⁷²⁶ м папуцијски занат.

2₅<1₇ **папуци-ница** ж 1. папуцијска радионица. 2. папуцијина жена.

1₈<0 **папуш-лук** м покр. = папучлук.

ПРС1₁<0 **о-папуч-ити се**, -им се пф. стећи, добити или набавити папуче; фиг. погосподити се.⁷²⁷

ПРС1₂<0 **по-папуч-ити се**, -им се пф. само у изразима: **попапучени опанак, кад се опанак попапучи** разг. каже се о човеку простом и сиромашном који постане имућан па се погосподи, поохоли.

СДГ: ПАРА (тур. *para*)

ТО: пар-

0 **пара** ж (мн. паре, ген. пара) 1. новчана јединица равна 1/100 динара, ситан новац те вредности. 2. (обично мн.) уопште новац, новчана средства. Изр. **бацати, просипати паре** много и лакоумно трошити новац; **без паре (динара)** бесплатно, бадава; **беле паре за црне дане (чувати)** штедети док је време за тешке дане; **бити пун пара** бити веома богат; **велике (лепе, тешке) паре** много новаца, велика сума новца; **чаршијска** ~ заст. половина динарске паре; **за мале (ситне) паре (добити, купити)** јефтино (добити, купити); **за паре добити кога** подмитити кога; **истерати (избити, ухватити) пару, наплатити (направити, згрнути) паре** зарадити много новаца; **Јудина** ~ новац примљен као мито за издајнички посао; **као црвену пару (познају га)** свуда га познају; **као пару на длану, као пробијену пару у кеси (познавати кога)** врло добро (познавати кога); **крвава** ~ тешко, с муком зарађен новац; **купити (добити) за мале паре** јефтино купити; **лепе (пусте, тешке) паре (зарадити)** врло много новаца (зарадити); **лежати на парама, пун пара (бити)** бити врло богат; **лиса** ~ врста игре у којој се баца динар до повучене линије и онај који ближе добаци добива; **на (у) пару (исплатити, вратити)** потпуно, све (исплатити, вратити); **направити (згрнути) паре** зарадити много новаца; обогатити се; **не вреди ни пет пара** не вреди ништа, потпуно је безвредно; **немати (ни) пребијене паре** бити без новца, без икаквих материјалних средстава; бити пуки сиромаш; **ни две паре (не вреди)** никакве вредности нема; **ни кршене (пребијене, пребите, пробијене, пробите, шупље) паре немати** без икаквих средстава бити; **пада** ~ много се зарађује; ~ **царевица, турска** ~ турски ситан новац; **пару на пару (стављати)** брижљиво штедети; **познавати (кога) као злу (пребијену) пару** знати добро све о некоме, познавати кога веома добро (обично по нечем лошем, неповољном); **трећа пара** нар. трећи део зараде; **тврд на пари** врло штедљив, тешко даје новац; **у пару (исплатити, вратити, слагати се и сл.)** исплатити, вратити, слагати се тачно у рачуну; **уста (уснице су јој) паром прорезане (срезане)** има мала нежна уста (уснице); **чувати беле паре за црне дане** треба штедети новац за евентуална тешка времена.

1₁<0 **пар-ајлија**⁷²⁸ м онај који има много пара, богаташ.

1₂<0 **пар-ица** ж дем. ← пара.

ПРС1₁<0 **о-пар-ити се**, -им се пф. разг. доћи до пара, новца.

БЕЗ СДГ: ПАРАЗЛАМА (тур. *parazvana*)

⁷²⁴ тур. *paraçluk*.

⁷²⁵ тур. *paraççı*.

⁷²⁶ тур. *paraççuluk*.

⁷²⁷ *испапучати се*.

⁷²⁸ Путанец (1963) закључује у вези са овим суфиксом да је на првобитни облик *-алија* додато *-ј* под утицајем речи *Сарајлија*.

паразлама ж заст. прстен, карика као оков на пушчаној цеви.

БЕЗ СДГ: ПАРАЋЕСИК (према тур. para + kesik)⁷²⁹

параћесик м покр. комадић, парче.

БЕЗ СДГ: ПАРАЦИК (тур. paracik)

парацик м покр. мотовило пређе.

СДГ: ПАРМАК (тур. parmak)

ТО: пармак-

0 **пармак** м заст. и покр. 1. даска, колац, проштац у огради. 2. палац у точка. 3. мн. дрвене решетке (на прозору). 4. мн. повесма која се извлаче из великог власа. 5. отвор, распор на оделу, који се затвара дугметима или копчама. 6. прст, дело.

1₁<0 **пармац-а** ж разрез, растриж, распор на панталонама; исп. пармак (5).

СДГ: ПАРЧЕ (тур. parça)

ТО: парч-, пар-

0 **парче**, -ета с 1. одвојен, одломљен, одбијен мањи део чега, комадић. 2. уопште део нечега, комад. 3. одвојен предмет из броја истоврсних предмета. Изр. **дивно, лепо** ~ дивна, лепа особа (обично жена); **масно** ~ нешто добро, врло корисно, повољно; **на парче радити** радити уз плату по комаду; **на** ~ (**расти, живети**) расти, живети у зависности од случајних повољних околности; ~ **свога крова** своја властита кућа, стан; ~ (**свога**) **хлеба** средства за живот.

1₁<0 **пар-ација** м покр. мајстор који ради на парче, на комад другим мајсторима.

1₂<0 **парч-ад** ж зб. им ← парче.

2₁<1₃ **парча-ње** с гл. им. ← парчати.

1₃<0 **парч-ати**, -ам импф. делити на парчад.

1₄<0 **парч-енце**, -ета с дем. ← парче: ~ сланине, ~ земље.

2₂<1₇ **парчета-ње** с гл. им. ← парчетати.

1₅<0 **парчет-ар**⁷³⁰ м покр. радник који ради на парче.

1₆<0 **парчет-арити**, -им импф. радити уз плату по парчету.

1₇<0 **парчет-ати**, -ам импф. делити на парчета, комадати.

ПР1₁<1₃ **ис-парчати**, -ам пф. разделити, разрезати на комаде, искомадати, раскомадати.

ПР1₂<0 **на-парче** прил. 1. од прилике до прилике, искидано, наситно. 2. добијајући награду према броју урађених предмета, од комада.

ПР3₁<ПР2₁ **распарчава-ње** с гл. им. ← распарчавати (се).

ПР2₁<ПР1₃ **распарч-авати (се)**, -ам (се) импф. и уч. ← распарчати (се).

ПР2₂<ПР1₃ **распарчан-ост** ж особина, стање онога што је распарчано, исцепканост, раскомаданост.

ПР1₃<1₃ **рас-парчати**, -ам пф. I. разбити целину, јединство нечега, изделити на много делова, раскомадати, раздробити. II. ~ се 1. распасти се на више делова; изделити се, расцепкати се, раздробити се. 2. растурити, расути своју снагу (рад, пажњу) на више страна.

СДГ: ПАРАМПАРЧЕ (тур. paramparça)

ТО: парампарче

⁷²⁹ Шкаљић (1973) наводи етимологију *parekesik*.

⁷³⁰ Творбено је могућа двојака сегментација: једна да је у основи именица *парче*, друга да је у основи глагол *парчетати*.

0 **парампарче**, -ета с мали део, комадић чега (најчешће разбијен). Изр. радити на парампарчад радити без плана.

1₁<0 **парампарч-ад** ж зб. им. ← парампарче.

БЕЗ СДГ: ПАСМАНЦИЈА (према тур. pazvant)⁷³¹

пасманција м покр. ноћни чувар, стражар.

СДГ: ПАСТРМА (тур. pastırma)

ТО: пастрм-

0 **пастрма** ж кув. сушено и димљено говеђе, овчје, козје и свињско месо.

1₁<0 **пастрм-овати**, -мујем импф. необ. јести пастрму.

БЕЗ СДГ: ПАТА⁷³² (тур. pata)

пата* ж у изр. пата-карте а. карт. нерешен исход у игри картама, потез који онемогућава даљу игру. б. разг. нерешена, неодлучна ситуација, нерешен исход неког сукоба, полемике и сл.

СДГ: ПАТЛИЦАН (тур. patlıcan)

ТО: патлицан-

0 **патлицан** м агр. баштенска, повртарска биљка из пор. помоћница и плод те биљке, који се употребљава као људска храна, парадајз; плави парадајз. Изр. **црвени** ~ бот. биљка и црвени меснати округли или дугуљasti плод, рајчица, парадајз *Solanum lycopersicum*; **плави, модри, црни** ~ биљка и меснати плод загаситоплаве или љубичасте боје *Solanum melongena*; **црвен као** ~ јако црвен (обично о носу или лицу).

1₁<0 **патлицан-лија** м 1. онај који тргује патлицанима. 2. онај који воли патлицане. 3. шаљ. човек као патлицан црвенога носа.

БЕЗ СДГ: ПАЋ/ПАЋИ (тур. pak)

паћ прид. непром. покр. чист.

СДГ: ПАФТА (папта) (тур. pafta)

ТО: пафт-

0 **пафта** (павта) ж 1. ковна, метална карика (на пушци), гривна. 2. а. врста појаса, тканице којом се опасују жене и свештеници. б. мн. металне плоче с копчама на крајевима појаса.

1₁<0 **пафт-алија⁷³³** (павталија) ж пушка с много пафта, карика.

1₂<0 **пафт-ица** (павтица) ж дем. ← пафта.

БЕЗ СДГ: ПАЧАВРА/ПАЧАУРА (тур. paçavra)

пачавра/пачаура ж покр. 1. а. крпа којом се што пере, чисти, судопера. б. уопште прљава крпа. 2. онај који ништа не значи, кога ни за шта не питају у колективу коме припада.

БЕЗ СДГ: ПАЧАЛУК (тур. paçalık)

⁷³¹ Шкаљић (1973) наводи непотврђени етимон *pasvançı*.

⁷³² Шкаљић (1973) и Скок не бележе ову лексему. Крајње порекло је италијанско али нам је можда дошло преко турског, где постоји исти такав израз; детаљније о етимологији ове лексеме исп. Петровић (2012: 234).

⁷³³ тур. paftalı, који је израђен са пафтом.

пачалук м покр. доњи део ноговице око чланака у турских чакшира или димија.

БЕЗ СДГ: ПАЧАРИЗ/ПАЧАРИС (тур. paçarız)

пачариз/пачарис м покр. штета, квар, неприлика; неред, збрка.

БЕЗ СДГ: ПАЧЕ⁷³⁴ (тур. paşa)

паче, пача ж мн. кув. пихтије.

БЕЗ СДГ: ПАЧМАГА

пачмага ж (обично мн.) → пашмага.

СДГ: ПАША (тур. paşa)

ТО: паш-

0 **паша** м ист. титула високих војних и цивилних достојанственика у османлијском царству, у Египту и неким другим муслиманским државама; особа која носи такву титулу. Изр. **даје се послуживати као** ~ захтева ропско послуживање; **прави је** ~ врло је богат; **живи као** ~ живи врло богато и раскошно.⁷³⁵

2₁<1₃ **паша** м = пашо хип. ← пашанац.

1₁<0 **паш-ајлија/паш-алија**⁷³⁶ м човек који служи у паше.

2₂<1₁ **пашајлиј-ин**, -а, -о који припада пашалији.

1₂<0 **паш-алук**⁷³⁷ м 1. а. највећа управно-територијална јединица у османлијском царству, чији је главар паша био непосредно подређен царској влади или Порти. б. област у којој се влада округно и самовољно. 2. покр. војска која се покупи у подручју једнога паше. 3. пашинство, пашина власт.⁷³⁸

1₃<0 **паш-анац**, -нца м = пашеног муж женине сестре.

1₄<0 **паш-аница** ж кћи женине сестре.

1₅<0 **паш-анче**, -ета с пашанство, пашеногово дете.

2₃<1₃ **пашанч-ев**, -а, -о који припада пашанцу.

1₆<0 **паш-еног** м = пашанац.

1₇<0 **паш-ин**, -а, -о који припада паши.

1₈<0 **паш-инац**, -инца м пашајлија, пашалија.

2₄<1₇ **пашин-ица** ж пашина жена.

2₅<1₇ **пашин-ски**, -а, -о који се односи на паше.

3₁<2₅ **пашински** прил. као паша.

2₆<1₇ **пашин-ство** с 1. чин, достојанство паше. 2. наслеђе од паше.

1₉<0 **паш-о**, -а и -е м → паша.

1₁₀<0 **паш-овати**, -ујем импф. 1. вршити службу паше. 2. а. владати се као паша. б. живети као паша, добро живети.

СДГ: ПАШМАГ/ПАШМАГА (пачмага) (тур. başmak)

ТО: пашмаг-

⁷³⁴ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*.

⁷³⁵ Поредбени фразеологизам **живи као паша** (*paşa gibi yaşamak*) једини је поредбени фразеологизам у српском језику који бележи и турски језик, односно и компонента и семантика су несумњиво турскога порекла. Интересантно је то да досадашње истраживање указује на то да испитиване поредбене фразеологизме углавном не бележи турски језик, односно да су они вероватно настали у српском језику.

⁷³⁶ тур. paşalı.

⁷³⁷ тур. paşalık.

⁷³⁸ Према Клајну (2003: 152) основа речи *пашалук* задржава вокал -а.

0 **пашмаг** м/**пашмага** ж покр. папуча.
1₁<0 **пашмаг-ица** ж дем. ← пашмага.

СДГ: ПЕЗЕВЕНК (тур. *pezevenk*)

ТО: пезевенк-

0 **пезевенк** м погрд. сводник, покварењак.
1₁<0 **пезевенк-лук**⁷³⁹ м сводство, поквареност.
1₂<0 **пезевенк-уша** ж сводиља.

БЕЗ СДГ: ПЕИК (тур. *peyk*)

пеик м заст. 1. гласник, улак. 2. брз, окретан човек или животиња.

БЕЗ СДГ: ПЕЈГАМБЕР (тур. *peygamber*)

пејгамбер м рлг. посланик божји, пророк.

БЕЗ СДГ: ПЕКЕ/ПЕКИ (тур. *pek iyi*)

пеке/пеки (понекад и удвојено) покр. добро, лепо, важи, слажем се.

СДГ: ПЕКМЕЗ (тур. *pekmez*)

ТО: пекмез-

0 **пекмез** м 1. слатка густа каша, маса која се добива укувавањем воћа (без шећера или са шећером). 2. експр. пекмезар (2).
1₁<0 **пекмез-а** ж маза, чепа.
1₂<0 **пекмез-ар** м 1. а. стручњак за кување пекмеза. б. трговац пекмезом. 2. експр. човек слабе воље, слабић; маза.
1₃<0 **пекмез-ара** ж зграда просторија у којој се кува, производи пекмез за продају.
2₁<1₂ **пекмезар-ски**, -а, -о који се односе на пекмезаре.
2₂<1₂ **пекмезар-ство** с производња пекмеза као привредна грана.
1₄<0 **пекмез-аст**, -а, -о који је као пекмез; који нема чврстине, истрајности.

ПРС 1₁<0 **рас-пекмез-ити се**, -им се пф. подр. 1. испољити велику љубазност, осећајност, разнежити се; добити блажен, срећан израз. 2. испољити неотпорност, мекушност, слабост; добити болеснички изглед, направити се болестан.

БЕЗ СДГ: ПЕКСИМЕТ⁷⁴⁰ (тур. *peksimet*)

пексимет м добро испечен хлеб, који може дуго трајати да се не поквари, двопек.

СДГ: ПЕКСИН (према тур. *pis*, прљав)

ТО: пекс-

0 **пексин**, -а, -о 1. нечист, поган. 2. (у именичкој служби) м пексијан.
1₁<0 **пекс-ијан** м нечист човек, прљвавац, поганин; покварен човек, покварењак; човек друге вере, ђаур, неверник, поганин.
2₁<1₁ **пексијан-ски**, -а, -о који се односи на пексијане.
1₂<0 **пексин-ити**, -им импф. чинити да што буде пексино, оскврњивати, скрнавити.
1₃<0 **пексин-лук** м нечистоћа, прљавштина, гад, покварењаштво.

⁷³⁹ тур. *pezevenklik*.

⁷⁴⁰ РСЈ бележи облик *пексимит*.

ПР1₁<1₁ **ис-пексинити**, -им пф. покр. испрљати, загадити.
ПР1₂<1₁ **у-пексинити**, -им пф. упрљати.⁷⁴¹

СДГ: ПЕЛИВАН (тур. *pehlivan*)

ТО: пеливан-

0 **пеливан** (пехливан) м 1. а. артист(а), вештак у циркусу који изводи акробатске мајсторије на жици, ужету затегнутом у ваздуху. б. комедијаш. 2. а. јунак. витез. б. добар, ваљан коњ за јахање. Изр. **два пеливана на једном конопу, ужету играти не могу** посл. не могу двојица радити посао који је за једнога.

1₁<0 **пеливан-ити** (пехливанити), -им импф. I. изводити вештине, акробације на затегнутом ужету или жици. II. ~ се покр. гиздати се, поносити се.⁷⁴²

1₂<0 **пеливан-лук**⁷⁴³ м пеливанство.

1₃<0 **пеливан-ски** (пехливански), -а, -о који се односи на пеливане.

2₁<1₃ **пеливански** (пехливански) прил. на начин пехливана, као пехливан.

1₄<0 **пеливан-ство** с вештина и поступци пеливана.

СДГ: ПЕЛТЕК⁷⁴⁴ (тур. *peltek*)

ТО: пелтек-

0 **пелтек** м покр. онај који тешко говори, замуцкује, муца; муцавац.

1₁<0 **пелтеч-ити**, -им импф. покр. муцати, замуцкивати.

БЕЗ СДГ: ПЕМБАВ (тур. *pembe*)

пембав, -а, -о покр. црвенкаст, руменкаст.

БЕЗ СДГ: ПЕНДЕВИШ⁷⁴⁵ (тур. *bungeviş*)

пендевиш м покр. врста просте кобасице.

СДГ: ПЕНЦЕ (тур. *pençe*)

ТО: пенџет-

0 **пенџе**, -ета с потплат, ђон.

1₁<0 **пенџет-ирати**, -ам пф. и импф. ставити, стављати ђонове на ципеле, (по)ђонити.

СДГ: ПЕНЦЕР (тур. *pençere*)

ТО: пенџер-

0 **пенџер** м заст. покр. прозор.

1₁<0 **пенџер-ак**, -рка м дем. ← пенџер.

1₂<0 **пенџер-аш** м 1. стаклар. 2. онај чији прозори гледају у прозоре суседа.

1₃<0 **пенџер-ић** м = пенџерче и пенџерчић дем. ← пенџер.

1₄<0 **пенџер-лија** ж груб папир којим се облепљују прозори.

1₅<0 **пенџер-че**, -ета с дем. ← пенџерић.

⁷⁴¹ *запексинити*.

⁷⁴² *отпеливанити*.

⁷⁴³ тур. *pehlivanlık*.

⁷⁴⁴ Ову лексему не бележе Шкаљић (1973) и Скок (2). Такође није означена као турцизам у *Речнику МС*.

⁷⁴⁵ Ова лексема није обележена као турцизам у *Речнику МС*.

1₆<0 **пенцер-чић** м дем. ← пенцер.

БЕЗ СДГ: ПЕЊЕРЛИЈА⁷⁴⁶ (тур. peynirli)

пењерлија ж покр. врста колача са сиром.

СДГ: ПЕРВАЗ (тур. pervaz)

ТО: перваз-

0 **перваз** м 1. оно чиме је нешто опточено или обрубљено, обруб, опток, отиав, поруб. 2. украсни венац. 3. руб, ивица као граница нечега. 4. наслон на прозору, прозорска даска. 5. ограда, прсобран.

1₁<0 **перваз-ити**, -им импф. налазити се околу као перваз, обрубљивати, опкољавати.

ПР1₁<1₁ **о-первазити**, -им пф. опточити первазом, оивичити, обрубити.⁷⁴⁷

БЕЗ СДГ: ПЕРДА/ПЕРДЕ (тур. perde)

перда ж 1. покр. вео, завеса, застор. Изр. **ставити, метнути коме перду на очи** залудити, обманути кога. 2. → перде (1) а. преграда, развојни зид (што дели нпр. једну просторију од друге); платнена настрешница. б. ограда. 2. четвртаст нарецкан испуст на кључу.

перде, -а, и -ета с 1. = перда (2). 2. заст. мрена на оку. 3. на врату тамбуре преграда коју се притискају жице да се добије одређена нота.

СДГ: ПЕРДАШИТИ (према тур. perdah, глачање, полирање)

ТО:

пердаш-

0 **пердашити**, -им импф. истезати, растезати кожу (да се очисти и углади).

1₁<0 **пердаше-ње** с гл. им. ← пердашити.

ПР1₁<0 **ис-пердашити**, -им пф. 1. истегнути, растегнути, развући (нпр. при прерађивању коже). 2. ослободити се кога, отпремити, отправити.

ПР1₂<0 **от-пердашити**, -им пф. отпремити, испратити кога, отрести се, отарасити се кога.⁷⁴⁸

БЕЗ СДГ: ПЕРИШАН (тур. perişan)

перишан м покр. врста украсне игле за главу.

СДГ: ПЕРЧИН (тур. perçem)

ТО: перчин-

0 **перчин** м а. плетеница косе. б. коса, власи. в. део гриве који коњу пада низ чело између ушију. г. пера, листови лука и сл. Изр. **држати кога за** ~ имати кога у својој власти.

1₁<0 **перчин-ић** м = перчинчић дем. ← перчин.

1₂<0 **перчин-лија**⁷⁴⁹ м човек који носи перчин.

1₃<0 **перчин-чић** м = перчинич.

ПРС1₁<0 **рас-перчин-ати се**, -ам се пф. покр. расплести перчин, распустити косу.

СДГ: ПЕХЛИВАН

⁷⁴⁶ Ову лексему не бележи Шкалајић (1973).

⁷⁴⁷ *испервазити*.

⁷⁴⁸ *опердашити*.

⁷⁴⁹ тур. perçemli.

ТО: пехливан-

0 пехливан м → пеливан.

1₁<0 пехливан-ити, -им импф. → пеливанити.

1₂<0 пехливан-ски, -а, -о који се односи на пехливане.

2₁<1₂ пехливански прил. на начин пехливана, као пехливан.

БЕЗ СДГ: ПЕШ (тур. peş)

пеш м 1. крај у одеће (обично капута), скут. 2. покр. у корита оно за што се рукама држи кад се корито носи.

СДГ: ПЕШКЕШ (пешћеш) (тур. peşkeş)⁷⁵⁰

ТО: пешкеш-

пешкеш м покр. дар, поклон.

ПРС1₁<0 по-пешкеш-ити, -им пф. дати као пешкеш, дар, поклон, поклонити.

СДГ: ПЕШКИР (тур. peşkir)

ТО: пешкир-

0 пешкир м а. ручник, убрус. б. марама за обавијање главе и капе мушкараца, турбан.

1₁<0 пешкир-ина ж аугм. ← пешкир.

1₂<0 пешкир-ић м дем. ← пешкир.

1₃<0 пешкир-ски, -а, -о који се односи на пешкире.

1₄<0 пешкир-че, -ета с м дем. ← пешкир.

1₅<0 пешкир-чина м аугм. и пеј. ← пешкир.

1₆<0 пешкир-чић м = пешкирче.

1₇<0 пеш-а⁷⁵¹ м жарг. хомосексуалац, педер; слаб, туђав мушкарац.

1₈<0 пеш-ко*, -а м жарг. → пеша.

1₉<0 пеш-ован* м жарг. → пеша.

ПРС1₁<0 за-пешкир-ити, -им пф. обавити пешкиром.

БЕЗ СДГ: ПЕШКУН (тур. peşkun)

пешкун м покр. мали округли сто, обично лепо изрезбарен.

БЕЗ СДГ: ПЕШТАХТА (тур. peştahta)

пештахта ж покр. комад намештаја који служи као полица за књиге и као столић за писање; исп. пеште.

БЕЗ СДГ: ПЕШТЕ

пеште с покр. → пештахта.

БЕЗ СДГ: ПЕШТЕМАЉ (тур. peştamal)

⁷⁵⁰ Шкаљић (1973) бележи и варијанте *пешкеш* и *пешћеш*.

⁷⁵¹ Лексема *пеша*, *пешко* и *пешован* формиране су од крње основе лексема *пешкир*, што није ретка појава у творби експресива. Лексема *peşkir* је персијског порекла и део је пасивног лексичког фонда у савременом турском књижевном језику. Овом лексемом именује се *памучни убрус*, *салвета*, док се лексемом *havlu* именује *пешкир*.

пештемаљ м заст. убрус од памука за брисање после купања.

БЕЗ СДГ: ПЕШЋЕШ

пешћеш м покр. → пешкеш.

СДГ: ПИКТИЈЕ

ТО: пиктиј-

0 **пиктије**, пиктија ж мн. → пихтије.

1₁<0 **пиктиј-аст**, -а, -о → пихтијаст.

ПРС1₁<0 **рас-пиктиј-ати се**, -ам се пф. постати сличан пиктијама, хладетини.

ПРС1₂<0 **у-пиктиј-ати се**, -ам се пф. дугим кувањем претворити (се) у пиктије, бити укуван до пиктијастог стања.

СДГ: ПИЛАВ (тур. pilâv)

ТО: пилав-

0 **пилав** м 1. кув. густо кувани пиринач с месом пилећим или овчјим. 2. покр. пир, свадба.

ПРС1₁<0 **рас-пилав-ити**, -им пф. I. развући надуго и нашироко, сав се предати причању. II. ~ се 1. удобно се наместити, разбашкарити се, раскомотити се; предати се уживању. 2. заблистати од задовољства, од среће, озарити се.

СДГ: ПИРИНАЧ¹ (тур. pirinç)⁷⁵²

ТО: пиринч-

0 **пиринач**, -инча м бот. а. једногодишња биљка из пор. трава која се сеје на вештачки потопљеном, плавленом земљишту у земљама с топлотом климом, рижа *Oryza sativa*. б. зб. плод те биљке који служи као људска храна.

1₁<0 **пиринч-ани**, -а, -о који је од пиринча, који се односи на пиринач: ~ поље, ~ слама.

1₂<0 **пиринч-ар** м пиринчиште.

1₃<0 **пиринч-аст**, -а, -о који личи на пиринач.

1₄<0 **пиринч-иште** с њива, поље на којем је засејан пиринач, рижа.

СДГ: ПИРИНАЧ² (тур. pirinç)

ТО: пиринч-

0 **пиринач** м жута мед, месинг.

1₁<0 **пиринч-али** прид. непром. који је од пиринча, месинган.

БЕЗ СДГ: ПИРИНЦА

пиринца ж покр. → пиринач².

СДГ: ПИРЈАН (тур. püryan)

ТО: пирјан-, пирј-

0 **пирјан** м кув. месо кувано у пари заједно с кромпиром и пиринчем.

⁷⁵² Речник МС наводи грчко порекло.

1₁<0 **пирјан-ити**, -им импф. кув. готовити, спремати пирјан; исп. динстати.
2₁<1₂ **пирја-ње** с гл. им. ← пирјати.
2₂<1₁ **пирјање-ње** с гл. им. ← пирјанити.
1₂<0 **пирј-ати**, -ам импф. пирјанити.

ПР1₁<1₁ **у-пирјанити**, -им пф. упржити, испржити на тихој ватри, у пари: ~
месо, кокош.

СДГ: ПИРЛИТ (тур. pullu purlu)

ТО: пирлит-

0 **пирлит** м покр. заст. уткивање шара у облику грана.
1₁<0 **пирлит-анка** ж (у атрибутој служби) необ. пуна шара, шарена.
2₁<1₂ **пирлита-ње** с гл. им. ← пирлитати (се).
1₂<0 **пирлит-ати**, -ам импф. I. уткивати пирлит, китити. II. ~ се китити се.

ПРС1₁<0 **до-пирл-ати**, -ам пф. дотерати.
ПР1₁<1₂ **ис-пирлитати**, -ам пф. изаткати украшавајући уметничким шарама, украсима.⁷⁵³
ПР1₂<1₂ **на-пирлитати**, -ам пф. претерано накитити, накинђурити.

БЕЗ СДГ: ПИРУЗ (тур. firuze)

пируз м покр. аметист.

БЕЗ СДГ: ПИТА (тур. pita, pide)

пита ж врста колача, начињеног од наслаганих или смотаних листова теста: слатка ~, слана ~, ~ гужвара, ~ зељаница, цинцарска ~. Изр. **измесити, смотати кога као Влах питу** пустити кога кроз руке, добро га измлатити, избити, изгравати; **на здравље ти пита!** кад се неочекивано догоди што неугодно.

СДГ: ПИХТИЈЕ (пиктије) (тур. pıhtı)

ТО: пихтиј-

0 **пихтије**, пихтија ж мн. кув. охлађен и згуснут сок у дрхтавом стању од искуваног меса и костију, хладетина, дрхталица, паче.
1₁<0 **пихтиј-аст**, -а, -о који је од пихтије.

СДГ: ПИШЕРМА (тур. pişirme)

ТО: пишер-

0 **пишерма** ж заст. плата за печење хлеба.
1₁<0 **пишер-џија** м заст. пећар, хлеббар који и јело готови и продаје.

СДГ: ПИШМАН (тур. pişman)

ТО: пишман-

0 **пишман** прид. непром. 1. који се каје, који одустаје од нечега. 2. (на кога, на што) лаком за чим, жељан чега, махнит за чим.

1₁<0 **пишман-ити се**, -им се импф. разг. 1. кајати се, одустајати од чега. 2. нећкати се, колебати се, предомишљати се (обично из хира, ђефа).⁷⁵⁴

⁷⁵³ *допирлитати.*

1₂<0 **пишман-лук**⁷⁵⁵ м 1. кајање, одустајање од уговора, од намере. 2. заст. глоба која се плаћа због одустајања од какве куповине или уговора.

2₁<1₁ **пишмање-ње** с гл. им. ← пишманити се.

ПР1₁<1₁ **по-пишманити се**, -им се пф. одустати од нечега променивши одлуку, покајати се.

СДГ: ПОША (тур. pişu)

ТО: пош-

0 **поша** ж заст. а. врста мараме која се носи око врата на старој мушкој народној ношњи. б. комад неке тканине којом мушкарци муслимани омотавају главу или фес на глави, сурук, чалма, турбан.

1₁<0 **пош-е**, -ета с → поша (б).

БЕЗ СДГ: ПРАНГЕ⁷⁵⁶ ?

пранге ж мн. (ређе јд. пранга) негве, окови, путо.

СДГ: ПРАНГИЈА (пранђија) (тур. frengi firengi)

ТО: прангиј-

0 **прангија** ж 1. врста топа за избацивање сигналних метака и пуцање приликом неких свечаности. 2. примитивна, ручна направа у виду цилиндра, која се пуни експлозивом да би се пуцало приликом свечаности. 3. експр. погрд. тврдоглав човек.⁷⁵⁷

ПРС1₁<0 **ис-прангиј-ати**, -ам пф. испуцати као прангија.

БЕЗ СДГ: ПРАНЂИЈА

пранђија ж покр. → прангија.

СДГ: ПУЛИ (тур. pullu)

ТО: пул-

0 **пули** прид. непром. (обично као први део непотпуних сложеница) украшен малим жутим или сребрнстим металним колутићима, извезен златним или сребрним концем: пули-капа, пули-рисовина, пули-вез; исп. пурли.

1₁<0 **пул-атаст**⁷⁵⁸, -а, -о ишаран пегаме, шарен.

1₂<0 **пул-ија** ж 1. а. дугме, пуце у облику металне куглице на одећи. б. сличан украс на шеширу пастира. 2. мн. ситни шарени папирићи који се бацају на забавама.

1₃<0 **пул-ица** ж мали жути метални колутић који се ставља ради украса.

БЕЗ СДГ: ПУЛЧАЗ (према тур. pul)⁷⁵⁹

⁷⁵⁴ Глагол *пишманити се* потиснуо је из употребе глаголски израз *пишман бити*, који је пореклом из турског језика (*pişman olmak*). Именица је очувана као позајмљеница, а глагол је преведен (исп. Шкаљић (1973).

⁷⁵⁵ тур. *pişmanlık*.

⁷⁵⁶ *Речник МС* наводи да је реч турског порекла. Консултовани речници је не бележе. За сада нисмо пронашли етимолошку везу са одређеном турском лексемом.

⁷⁵⁷ Чест је случај код турцизама да је лексема у основном значењу застарела, а у експресивном, разговорном, жаргонском у нормалној, фреквентној употреби.

⁷⁵⁸ Настало према незабележеној именици *пулат*? *пулатаст* коњ; исп. *чилатаст* (под чилат).

⁷⁵⁹ Шкаљић (1973) наводи да је облик *пулчаз* искривљен од *пулчад*, зб. им. ← *пулче* „пулица” <тур. *puçe*, деминутив од тур. *pul*.

пулчаз м покр. метална плочица на јечерми као украс.

БЕЗ СДГ: ПУРЛИ

пурли прид. непром. заст. → пули.

БЕЗ СДГ: ПУЉА⁷⁶⁰

пуља ж ист. турски новац од шездесет пара.

БЕЗ СДГ: ПУЉАТ⁷⁶¹ (тур. pullu)

пуљат, -а, -о покр. шарен, грошаст, пегаст; исп пулатаст (под пули).

СДГ: ПУСАТ (тур. pusat)

ТО: *пусат-*

0 пусат м заст. 1. оружје. 2. коњска опрема.

1₁<0 пусат-ити, -им импф. опремати коња пусатом.

ПР1₁<1₁ о-пусатити, -им пф. заст. опремити, снабдети; наоружати; исп. пусат.

БЕЗ СДГ: ПУСУЛА (тур. pusula)

пусула ж цедуља, писамце, потврда.

СДГ: ПУФЛАК⁷⁶² (тур. pufla)

ТО: *пуфлак-*

0 пуфлак м патуљак, кепец, стармали.

1₁<0 пуфлац-ић м дем. ← пуфлак.

СДГ: ПУШТ (тур. puşt)

ТО: *пушт-*

0 пушт⁷⁶³ м покр. нитков, покварењак, пропалица.

1₁<0 пушт-ија ж горњи део чизме, опанка или папуче који је ишаран.

БЕЗ СДГ: ПУШЋУЛ (тур. püskül)

пушћул м кита на фесу.

СЛОВО Р

⁷⁶⁰ Ову лексему не бележе Шкалајић (1973) и Скок.

⁷⁶¹ Ову лексему не бележи Шкалајић. (1973). Такође, није означена као турцизам у *Речнику МС*.

⁷⁶² Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*. Шкалајић (1973) сматра да је од тур. *pufla* надут, надмен, набрекао. У турском речнику реч *pufla* означава: I. зоол.. гавка (*Somateria*). II. који је напуњен перјем ове птице.

⁷⁶³ Шкалајић (1973) наводи као етимон *püşt* у значењу нитков; исти етимон наводи и за пуштију, само у значењу хрбат, леђа. Турски речник наводи: *puşt перс*. 1. вулг. педер (пасиван). 2. вулг. *pej*. кучкин син!

БЕЗ СДГ: РААТ

раат прид. непром. покр. → рахат.

БЕЗ СДГ: РАБАТАН (према тур. *harabat*, рушевине, руине)

рабатан, -тна, -тно покр. дотрајао, трошан, стар.

СДГ: РАБАЦИЈА; исп. арабаџија

ТО: рабаџиј-, рабаџ-

0 рабаџија м онај који се бави превозом робе теретним запрежним колима; исп. кириџија (под кирија).

$1_1 < 0$ **рабаџиј-ин**, -а, -о који припада рабаџији.

$1_2 < 1_1$ **рабаџиј-ски**, -а, -о који се односи на рабаџије: ~ кола, ~ коњи.

$1_3 < 0$ **рабаџиј-лук** м рабаџијски посао, рабаџијско занимање; исп. кириџилук (под кирија).

$1_4 < 0$ **рабаџ-исати**, -ишем импф. бавити се рабаџијским послом; возити, вући рабаџијска кола.

$1_5 < 0$ **рабаџ-овати**, -ујем импф. → рабаџисати.

БЕЗ СДГ: РАВАК⁷⁶⁴ (тур. *ravak*)

равак, -вка м покр. а. ћелије од воска које праве пчеле и осе за чување меда и постављање јаја, сат, саће. б. мед који се сам исцеди из саћа.

СДГ: РАВАН

ТО: раван-

0 раван м → рахван.

$1_1 < 0$ **раван-лук** м → рахван.

БЕЗ СДГ: РАВАНИЈА (тур. *revani*)

раванија ж покр. врста слатког колача, патишпањ.

БЕЗ СДГ: РАЗЂЕЛДИСАТИ⁷⁶⁵ (тур. *rast gelmek*)

разђелдисати, -ишем пф. покр. дотерати, удесити, наместити.

СДГ: РАЗИ (тур. *razi*)

ТО: рази-

0 рази прид. непром. покр. радостан, задовољан; вољан, сагласан.

$1_1 < 0$ **раз-илук⁷⁶⁶** м задовољство; сагласност.

СДГ: РАЈА (тур. *râya, reaya*)

ТО: рај-

⁷⁶⁴ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973); за етимологију в. Скок (3:113).

⁷⁶⁵ Ова лексема није обележена као турцизам у *Речнику МС*. Вероватно се може на основу семантике довести у везу са тур. *rast gelmek*: 1) (су)срести се са неким случајно; 2) (некоме) неочекивано пасти у део, припасти; 3) погодити, погађати (циљ); 4) подударити се, подударити се, пасовати.

⁷⁶⁶ тур. *razılık*.

0 **раја** ж (обично зб.) 1. ист. покорени турски поданици који нису муслимани и плаћају данак; такав појединац, рајетин: ~ у Босни. 2. разг. обичан свет, народ, уопште људи, другови, пријатељи (у босанским градовима). Изр. **сиротиња раја** нар. песн. раја.

1₁<0 **рај-етин**⁷⁶⁷ м ист. турски немуслимански поданик, припадник раје.

1₂<0 **рај-етина** ж аугм. и пеј. ← раја.

2₁<1₁ **рајетин-ски**, -а, -о који се односи на рајетина.

1₃<0 **рај-ин**, -а, -о који припада раји.

1₄<0 **рај-ински**, -а, -о који се односи на рају.

1₅<0 **рај-ски**, -а, -о који се односи на рају, који припада раји.

СДГ: РАКИЈА (тур. *rakı*)

ТО: *ракиј-, рак-*

0 **ракија**⁷⁶⁸ ж врста јаког алкохолног пића које се добива дестилацијом превреле комине од воћа, грозђа, разних врсти жита, кромпира, пиринча и сл. : природна ~, вештачка ~ комова ~, љута ~, мека ~.

1₁<0 **ракиј-ав**, -а, -о натопљен ракијом или испарењем од ње.

1₂<0 **ракиј-ана** ж ракијашница.

2₁<1₇ **ракија-ње** с гл. им. ← ракијати.

1₃<0 **ракиј-ара** м и ж пеј. онај који пије ракију, који ракија.

1₄<0 **ракиј-арити**, -им импф. покр. ракијати (особито на туђ рачун).

1₅<0 **ракиј-арица** ж → ракијашица.

1₆<0 **ракиј-аст**, -а, -о који има укус, мирис ракије.

1₇<0 **ракиј-ати**, -ам импф. пити ракију (обично у већој количини, чешће).⁷⁶⁹

1₈<0 **ракиј-аш** м 1. онај који радо пије ракију, одаје се ракији. 2. продавац ракије.

2₂<1₈ **ракијаш-ица** ж жена ракијаш.

2₃<1₈ **ракијаш-ки**, -а, -о који се односи на ракијаше ~ сто.

1₉<0 **ракиј-ашница**⁷⁷⁰ ж радња, крчма у којој се продаје и пече ракија.

1₁₀<0 **ракиј-етина** ж аугм. и пеј. ← ракија.⁷⁷¹

1₁₁<0 **ракиј-ешина** ж аугм. и пеј. ← ракија.

1₁₂<0 **ракиј-ин**, -а, -о који потиче од ракије.

1₁₃<0 **ракиј-ински**, -а, -о → ракијски.⁷⁷²

1₁₄<0 **ракиј-ица** ж дем. и хип ← ракија.

1₁₅<0 **ракиј-ски**, -а, -о који је намењен за ракију, у коме се држи, производи, пече ракија; који потиче од ракије: ~ чаша, ~ буре, ~ казан, ~ мирис.

1₁₆<0 **ракиј-чина** ж аугм. и пеј. ← ракија.

1₁₇<0 **рак-ински**, -а, -о покр. → ракијски.

1₁₈<0 **рак-ица** ж → ракијица.

1₁₉<0 **рак-ицина** ж аугм. и пеј. ← ракија.

1₂₀<0 **раки-ица**⁷⁷³ м 1. онај који пече, производи ракију, пецар. 2. онај који радо пије ракију, љубитељ ракије.

2₄<1₂₀ **ракициј-ин**, -а, -о који припада ракицији.

⁷⁶⁷ Овај суфикс спада у домаће јединачне суфиксе, јавља се само у овој речи (Клајн 2003: 16).

⁷⁶⁸ *Ракија* је термин, поставља се питање одакле оволика деривација. Разлоге треба тражити у ванјезичким факторима. Ракија је српско национално пиће, важан део традиције и свакодневног живота. *Ракија* има 3029 потврда у Корпусу и налази се у самом врху фреквенцијске листе.

⁷⁶⁹ *одракијати, оракијати.*

⁷⁷⁰ Суфикс *-ашница* са значењем просторије јавља се само у *ракијашници* и *карташници* (Клајн 2003: 166).

⁷⁷¹ Аугм и пеј. је уобичајена дефиниција у српској лексикографији; мислимо да би више одговарала деф.: пеј. ← ракија; велика количина ракије.

⁷⁷² У случају овог придева могла би се извести и другачија сегментација: ракијин-ски.

⁷⁷³ тур. *rakıcı*.

2₅<1₂₀ **ракици-ница** ж а. зграда у којој се пече ракија, пецара. б. крчма у којој се продаје и пије ракија, ракијашница.

1₂₁<0 **раки-штина** ж аугм. и пеј. ← ракија, ракијетина.

1₂₂<0 **рак-а** ж нар. хип. ← ракија.

С1₁<0 **раки-ли-сапун** м → раки-сапун.

С1₂<0 **раки-сапун** м заст. врста мирисавог сапуна (који се за време турске владавине увозио са Истока).

БЕЗ СДГ: РАКЧИН (тур. *arakcin*)

ракчин м заст. црногорско-херцеговачка округла капа.

БЕЗ СДГ: РАМАДАН

рамадан м → рамазан.

СДГ: РАМАЗАН (тур. *ramazan*)

ТО: рамаз-

0 **рамазан** м рлг. име деветог месеца муслиманског верског календара, месец поста.

1₁<0 **рамазан-ски**, -а, -о који се односи на рамазан ~ пост.

БЕЗ СДГ: РАМЕТЛИ

раметли → рахметли.

БЕЗ СДГ: РАТЛУК; исп. рахатлук (под рахат)

ратлук м 1. посластица (источњачког порекла) која се прави од пиринчаног брашна, меда и мирисних зачина; исп. рахат-локум (под рахат). 2. → рахатлук (под рахат).

БЕЗ СДГ: РАФ/РАФА (тур. *raf*)

раф м/**рафа** ж полица на зиду; преграда у орману, у сандуку.

СДГ: РАХАТ (раат) (тур. *rahat*)

ТО: рахат-

0 **рахат** прид. непром. задовољан, спокојан, миран, расположен.

1₁<0 **рахат** прил. мирно, спокојно, угодно. Изр. ~ **се учинити** раскомотити се; расположити се, постати безбрижан.

1₂<0 **рахат-ан**, -тна, -тно спокојан, миран; исп. рахат.

1₃<0 **рахат-лук**⁷⁷⁴ м задовољство, уживање, безбрижност.

2₁<1₂ **рахатно** прил. на рахатан начин, у спокојству, пријатно, угодно, мирно.

1₄<0 **рахат-овати**, -ујем импф. уживати.

С1₁<0 **рахат-локум** м источњачка посластица која се прави од пиринчаног брашна, меда и мирисних зачина; исп. ратлук, локум.

БЕЗ СДГ: РАХВАН (раван) (тур. *rahvan*)

рахван м заст. равномеран коњски ход при коме се јахач не труцка; коњ таквог хода; исп. раванлук.

⁷⁷⁴ тур. *rahatlık*.

СДГ: РАХМЕТ (тур. rahmet)

ТО: рахмет-

0 **рахмет** м покој, мир (мртвима).

1₁<0 **рахмет-ли**⁷⁷⁵ (раметли, рехметли) прид. непром. покојни.

1₂<0 **рахмет-лија** м покојник.

БЕЗ СДГ: РАХТ (тур. raht)

рахт м заст. коњска опрема, коњски накит.

БЕЗ СДГ: РЕВАН; исп. тетриван

реван м покр. носиљка у облику затворених кочија (без точкова) коју носе коњи или људи, тетриван.

БЕЗ СДГ: РЕВЕНА

ревена ж → рефена. Изр. **по ревени, ревен**ом по реду, редом.

БЕЗ СДГ: РЕДИВА

редива ж нар. → редифа (под редиф).

СДГ: РЕДИФ (тур. redif)

ТО: редиф-

0 **редиф** м заст. војник резервист(а).

1₁<0 **редиф-а** (редива) ж резервна војска, војска састављена од резервиста.

1₂<0 **редиф-лија** м → редиф.

БЕЗ СДГ: РЕЗА (ереза) (тур. reze)

реза ж 1. а. уска гвоздена плочица којом се затварају врата са унутрашње стране, заворница, преворница, засун. б. затварач на вратима железничких вагона који се диже и спушта приликом отварања и затварања. 2. језичак у брави којим се помоћу кључа закључавају врата. 3. бразда, усек, засек. 4. бот. → хајдучка трава (под хајдук). Изр. **метнути (коме) резу на уста** не допустити (коме) да говори; не говорити, ћутати.

БЕЗ СДГ: РЕЗАЛЕТ (тур. rezalet)

резалет м покр. срамота, брука.

СДГ: РЕЗИЛ (тур. rezil)

ТО: резил-

0 **резил** заст. 1. прид. непром. осрамоћен, обрукан, понижен, посрамљен. 2. м решлук. Изр. ~ (у)чинити (о)срамотити, (о)брукати.

1₁<0 **резил-ити**, -им импф. срамотити, брукати, ружити, кудити.

1₂<0 **рези-лук**⁷⁷⁶ м срамота, брука.

2₁<1₁ **резиље-ње** с гл. им. ← резилити.

⁷⁷⁵ тур. rahmetli.

⁷⁷⁶ тур. rezillik.

ПР₁<₁ **из-резилити**, -им пф. жестоко изгрдити, испсовати.
ПР₂<₁ **на-резилити**, -им пф. наружити, осрамотити; оклеветати.
ПР₃<₁ **о-резилити**, -им пф. I. осрамотити, обрукати. II. ~ се осрамотити се, обрукати се.
ПР₄<₁ **у-резилити**, -им пф. осрамотити, обрукати, извргнути руглу, жестоко изгрдити.

СДГ: РЕИС (тур. *reis*)

ТО: реис

реис м I. а. заст. старешина, поглавар. б. реис-ул-улема. 2. заст. заповедник, капетан брода.

С₁<₀ **реис-ул-улема** и **реисул-улема** м врховни поглавар исламске верске заједнице у некој земљи.

БЕЗ СДГ: РЕМ

рем м → рехим.

СДГ: РЕНДЕ (еренде) (тур. *rende*)

ТО: ренде-, ренд-

0 **ренде**, -ета с I. дрводељски алат за стругање, струг, стругача, блања. 2. кухињска справа за стругање поврћа и теста, треница, рибеж.

2₁<₁ **рендеиса-ње** с гл. им. ← рендеисати.

1₁<₀ **ренде-исати**⁷⁷⁷, -ишем импф. рендисати.

2₂<₁ **ренде-ло** с покр. → ренде.

3₁<₂ **рендис-аљка** ж машина за рендисање, стругање, блањалица.

2₃<₁ **рендиса-ње** с гл. им. ← рендисати.

1₂<₀ **ренд-исати**, -ишем импф. стругати и глачати рендетом, блањати.

ПР₁<₁ **из-рендисати**, -ишем пф. свршити рендисање, изблањати.

ПР₂<₁ **о-рендисати**, -ишем пф. рендетом углачати, остругати, облањати.⁷⁷⁸

БЕЗ СДГ: РЕСМА

ресма ж → решма.

БЕЗ СДГ: РЕЋАТ (тур. *rekât*)

реџат м рлг. саставни део муслиманског молитвеног обреда (стајање, прегибање преко половине тела и падање ничице).

БЕЗ СДГ: РЕУМ

реум м → рехум.

СДГ: РЕФЕНА⁷⁷⁹ (ревена) (тур. *arifane*)

ТО: рефен-

⁷⁷⁷ Суфикс *-исати* јавља се са страним глаголским основама, у старим турцизмима као што су: *бегенисати*, *ујдурисати*, *калдрмисати* и сл. (Клајн 2003: 339).

⁷⁷⁸ *изрендеисати*, *нарендисати*.

⁷⁷⁹ Шкаљић (1973) даје нетачан етимон *herifane*.

0 **рефена** ж заједница, слога, ортаклук; заједнички трошак за јело и пиће једнако распоређен на учеснике.

1₁<0 **рефен-ати се**, -ам се импф. бити у рефени, заједнички сносити трошкове.

1₂<0 **рефен-ски**, -а, -о који се односи на рефену.

2₁<1₂ **рефенски** прил. на рефенски начин, заједнички, у заједници, ортачки.

БЕЗ СДГ: РЕХИМ (рем) (тур. rehin)

рехим м = рехум м заст. залог(а), хипотека.

БЕЗ СДГ РЕХМЕТЛИ

рехметли → рахметли.

БЕЗ СДГ: РЕХУМ (реум)

рехум м = рехим.

БЕЗ СДГ: РЕЦЕЉ (тур. reçel)

рецељ м покр. медовина; пекмез, компот.

СДГ: РЕШМА (ресма) (тур. reşme)

ТО: решм-

0 **решма** ж покр. 1. украс у облику ланчића, мрежице, нанизаних перли, кићанки и сл. на коњској опреми, кућном намештају, одећи и др. 2. луксузна, богато украшена коњска опрема или поједини њени делови (узда, оглав, колан и др.). 3. мн. решмета.

1₁<0 **решм-алија** ж (у атрибутој служби) украшена решмом, сва у решмама.

1₂<0 **решм-анлија** ж решмалија.

1₃<0 **решм-ета** с мн. наруквица и други накит од перли, корала и сл.

БЕЗ СДГ: РЗ (тур. rız)

рз м покр. поштење, образ, част.

БЕЗ СДГ: РИДА (тур. rida)

рида ж покр. 1. марама за главу, повезача; рубац, убрбус. 2. меснати део испод грла говечета.

БЕЗ СДГ: РИЦАЛ (тур. rical)

рицал м заст. достојанственик, великаш, првак.

СДГ: РОСПИЈА (ороспија) (тур. orospu)

ТО: роспиј-

0 **роспија** ж пеј. зла жена; блудница, проститутка.⁷⁸⁰

1₁<0 **роспиј-ски**, -а, -о који се односи на роспију.

1₂<0 **роспиј-лук**⁷⁸¹ м рђав поступак, обест, неваљалство.

БЕЗ СДГ: РС⁷⁸² (тур. hirs)

⁷⁸⁰ Код пезоратива *роспија* мотивација потиче од доминантне особине која се приписује искључиво женској особи (Ђинђић М./Петровић 2013: 414).

⁷⁸¹ тур. orospuluk.

рс м (лок. рсу) заст. снага, сила, мушка снага.

БЕЗ СДГ: РСУЗ

рсуз м → хрсуз.

БЕЗ СДГ: РУБИЈА (тур. rubiye)

рубџа ж покр. ситан златан новац, врста малог дуката.

БЕЗ СДГ: РУВЕТ

рувет м → руфет.

СДГ: РУЖДИЈА (тур. rüştiye)⁷⁸³

ТО: руждиј-

0 **руждија** ж ист. нижа муслиманска средња школа, прогимназија; грађанска школа.

1₁<0 **руждиј-ански**, -а, -о који се односи на руждије, школски: руждијанске књиге, ~ распуст.

БЕЗ СДГ: РУЈА (rüya)

руја ж покр. сан.

СДГ: РУСВАЈ (тур. rüsvay)

ТО: русвај-, русв-

0 **русвај** м велика гужва, метеж, крш и лом, неред, хаос.

1₁<0 **русвај-ити**, -им импф. правити русвај.

1₂<0 **русв-арити**, -им импф. покр. немилосрдно искоришћавати, гулити, уништавати.

ПР1₁<1₁ **про-русвајити**, -им пф. покр. изазвати русвај.⁷⁸⁴

СДГ: РУФЕТ (рувет) (тур. hırfet)

ТО: руфет-

0 **руфет** м заст. 1. занатлијско удружење, цех, еснаф. 2. занимање, занат.

1₁<0 **руфет-лија** м припадник руфета, еснафлија.

БЕЗ СДГ: РУШПА/РУШПИЈА (тур. ruşen)

рушпа/рушпија ж ист. млетачки дукат, златник, цекин.

БЕЗ СДГ: РШУМ (хршум) (тур. hışım)

ршум м⁷⁸⁵ заст. 1. повика, грдња. 2. напад разјареног човека или групе људи; бес, разјареност, љутња.⁷⁸⁶

⁷⁸² Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

⁷⁸³ Шкаљић (1973) наводи погрешан облик етимона: rüşdiye.

⁷⁸⁴ *орусвајити*.

⁷⁸⁵ Неке одреднице попут лексеме *ршум* квалификоване су као заст. у *Речнику МС*, а данас то нису. *РСЈ* не бележи ову лексему.

СЛОВО С

СДГ: САБА

ТО: *саба*

0 **саба** м непром. → сабах (1).

C1₁<0 **саба-зорац**, -рца м онај који устао у сабах-зору, раноранилац.

C2₁< C1₁ **сабазор-ски**, -а, -о → сабахзорски.

СДГ: САБАЈ

ТО: *сабај-*

0 **сабај** м → сабах (1).

1₁<0 **сабај-ле** прил. рано јутро, зором.

СДГ: САБАХ (саба, сабај) (тур. *sabah*)

ТО: *сабах-*

0 **сабах** м 1. зора, рано јутро пре сунчева изласка. 2. рана, јутарња муслиманска молитва, мујезинов зов на клањање.

1₂<0 **сабах-иле** прил. → сабајле.

1₃<0 **сабах-ски**, -а, -о који се односи на сабах (1).

C1₁<0 **сабах-зора** ж често песн. → сабах.

C2₁< C1₁ **сабахзорски**, -а, -о који се односи на сабах-зору, рани, јутарњи.

БЕЗ СДГ: САВАК (тур. *savak*)

савак, -а и -вка м покр. одводни канал, жлеб, јаз.

СДГ: САВАТ (тур. *savat*)

ТО: *сават-*

0 **сават** м заст. глеђ, емаљ.

2₁<1₁ **саватлеиса-ње** с гл. им. ← саватлеисати.

1₁<0 **сават-леисати**, -ишем пф. и импф. саватом превући, превлачити, емајлирати.

БЕЗ СДГ: САГАНАК (тур. *saĝanak*)

саганак, -нка м покр. а. прекид, мах. б. поветарац.

БЕЗ СДГ: САГАНЛИЈА (према тур. *saĝlam*, здрав)

саганлија ж покр. пребрани грах, пасуљ, пребранац.

БЕЗ СДГ: САГРИЈА (тур. *saĝrı*)

сагрија ж (често у мн.) заст. покр. корице; исп. цагрије.

БЕЗ СДГ: САДАКА (тур. *sadaka*)

⁷⁸⁶ Друго значење је презето из Клајн-Шипка (2006).

садака ж покр. милостиња.

БЕЗ СДГ: САЗ (тур. saz)

саз м врста источњачке мандолине.

БЕЗ СДГ: САИБИЈА

саибија м → сахибија.

СДГ: САЈА (тур. saya)

ТО: саја-

0 **саја** ж покр. врста fine црвене чохе.

1₁<0 **саја-ли** прид. непром. направљен од саје, чохани.

1₂<0 **саја-лија** ж а. → саја. б. (у атрибутојској служби) сајали.

БЕЗ СДГ: САЈВАН (тур. sayvan)

сајван м покр. шатор; кишобран, сунцобран.

СДГ: САКА (тур. saka)

ТО: сак-

0 **сака** ж буре у којем се развози вода.

1₁<0 **сак-ација**⁷⁸⁷ м онај који у сакама развози и продаје воду.

2₁<1₁ **сакациј-ски**, -а, -о који се односи на сакације.

СДГ: САКАГА/САКАГИЈА (тур. sakağı)

ТО: сакаг-

0 **сакага/сакагија** ж заразна болест копитара, слинавка, malleus.

1₁<0 **сакаг-љив**, -а, -о болестан од сакаг(и)је.

СДГ: САКАТ (тур. sakat)

ТО: сакат-

0 **сакат**, -а, -о 1. који нема део руке или ноге, кљаст. 2. разг. а. оштећен (о стварима): ~ ветрењаче. б. недовршен, непотпун: ~ историја, ~ текст. в. искварен, лош.

1₁<0 **сакат-ити**, -им импф. 1. чинити сакатим. 2. разг. нарушавати целину чега (неког написа), оштећивати, крњити, кварити.

1₂<0 **сакато** прил. као сакат; искварено, лоше.

1₃<0 **сакат-ост** ж стање онога који је сакат.

1₄<0 **сакат-уља** ж саката жена.

1₅<0 **сакат-уша** ж зоол. несит (птица), пеликан *Onocrotalus*.

2₁<1₁ **сакације-ње** с гл. им. ← сакатити.

сакт-исати, -ишем пф. покр. сломити, скршити.⁷⁸⁸

⁷⁸⁷ Интересантно је то да у турском језику лексема *saka* значи водоноша, док је код нас усвојена у значењу *буре*.

⁷⁸⁸ Према Шкаљићу (1973) овај глагол изведен је од *сакатити*.

ПР1₁<1₁ **и-сакатити**, -им (трп. прид. исакаћен) пф. осакатити, извршити сакаћење на више предмета, на више места истог предмета или уопште захватајући у већој мери предмет, учинити кога сакатим, богаљем, обогаљити.

ПР1₂<1₁ **о-сакатити**, -им пф. I. 1. учинити сакатим, нанети врло тешке озледе. 2. фиг. а. одузети значајан део чему, окрњити, умањити. б. изостављањем појединих делова, неспретним скраћивањем иксварити, унаказити (текст). II. ~ се нанети себи тешку озледу, постати сакат.⁷⁸⁹

БЕЗ СДГ: САКИЈЕ⁷⁹⁰ (тур. *saki*)

сакије ж мн. покр. направа за наводњавање која се састоји од великог точка са посудама, долап (2).

БЕЗ СДГ: САКЛЕТ (тур. *siklet*)

саклет м заст. заповест.

СДГ: САКСИЈА (тур. *saksi*)

ТО: саксиј-

0 **саксија** ж 1. лонац, обично земљани за гајење цвећа; тегла. 2. пекач, црепуља.

1₁<0 **саксиј-егина** ж аугм. и пеј. ← саксија.

1₂<0 **саксиј-ица** ж дем. и хип. ← саксија.

БЕЗ СДГ: САЛАВАТ (тур. *salavat*)

салават м позив на молитву.

БЕЗ СДГ: САЛАМЕТ

саламет м → селамет.

БЕЗ СДГ: САЛАНЦАК (тур. *salıncak*)

саланцак м покр. љуљашка.

СДГ: САЛДУМИТИ⁷⁹¹ (тур. *saldırmak*)

ТО: салдумити

0 **салдумити**, -им импф. пребацивати на другу страну.

ПР1₁<0 **пре-салдумити**, -им пф. I. 1. пребродити, превести се преко воде. 2. прећи на другу страну; променити мишљење. II. ~ се пробити се; пристати уз кога.

ПР2₁< ПР1₁ **пресалдумљ-ивати** (се), -ујем (се) импф. и уч. ← пресалдумити (се).

СДГ: САЛЕП (тур. *salep*)

ТО: салеп-

0 **салеп** м 1. бот. в. каћун(ак). 2. топло, заслађено густо пиће које се прави од гомоља истоимене биљке.

1₁<0 **салеб-џија**⁷⁹² м онај који прави и продаје салеп.

⁷⁸⁹ *насакатити*.

⁷⁹⁰ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

⁷⁹¹ Само гл. *пресалдумити* Речник МС бележи као турцизам. Могло би се повезати са тур. *saldırmak* пре свега у значењу *пребацивати, окренути у повољном правцу (брод)*.

2₁<1₁ **салебџ-иница** ж радња у којој се прави и продаје салеп.
1₂<0 **салеп-чија** м → салебџија.
2₂<1₂ **салепч-иница** ж → салебџиница.

БЕЗ СДГ: САЛМА (тур. salma)

салма ж заст. врста старинског оружја с металном куглом на ланцу или каишу.

СДГ: САЛТ (тур. salt)

ТО: салт-

0 **салт** покр. 1. непром. прид. сам самцит. 2. прил. само, једино; исп. сал.
1₁<0 **салт-ација** м возач који вози само људе (а не робу или пртљаг).

БЕЗ СДГ: САЛТА (тур. salta)

салта ж покр. врста кратког капута.

БЕЗ СДГ: САЛТАНЕТ (тур. saltanat)

салтанет м покр. сјај, раскош, помпа, величанственост; лукеуз.

БЕЗ СДГ: САЛТЕ

салте прил. → салт (2).

СДГ: САМСАР (тур. sansar)

ТО: самсар-

0 **самсар** м заст. трговачки посредник, сензал.
2₁<1₃ **самсаре-ње** с гл. им. ← самсарити.
1₁<0 **самсар-ија** ж оно што се плаћа самсару за његово посредовање.
1₂<0 **самсар-ина** ж оно што се плаћа самсару за његово посредовање.
1₃<0 **самсар-ити**, -им импф. бавити се самсарским послом.
1₄<0 **самсар-ски**, -а, -о који се односи на самсаре.

БЕЗ СДГ: САМУМ (самун)/ (тур. sam yeli, ар. sāmūm)

самум м врућ пустињски ветар који носи песак и облаке прашине.

БЕЗ СДГ: САМУН

самун м → самум.

БЕЗ СДГ: САМУН

самун м покр. → сомун.

СДГ: САМУР (тур. samur)

ТО. самур-

⁷⁹² тур. salepçi.

0 самур м 1. зоол. врста куне скупочена крзна *Martes Zibellina*. 2. а. крзно од самура, самуровина. б. (у полусложеницама, у атрибутској служби) који је од самура. 3. капа или калпак од самуровине.

1₁<0 **самур-ли** прид. непром. који је од самура.

1₂<0 **самур-лија** ж капа од самурова крзна.

1₃<0 **самур-ов**, -а, -о који је од самура.

1₄<0 **самур-овина** ж крзно од самура.

СДГ: САН⁷⁹³ (тур. *san*)

ТО: сан-

0 сан м заст. чин, част, достојанство.

1₁<0 **сан-овник** м човек високога сана, чина, достојанственик.

БЕЗ СДГ: САНДАЛ (тур. *sandal*)

сандал м врста турског платна.

СДГ: САНДАЛА (тур. *sandal*)

ТО: сандал-

0 сандала ж (обично мн.) лака летња обућа са тврдим ђоном.

1₁<0 **санда**л-ар м онај који прави сандале.

СДГ: САНДУК (тур. *sandık*)

ТО: сандук-

0 сандук м 1. направа од дрвета или метала четвртастог облика с поклопцем и бравом или катанцем за спремање ствари, шкриња, ковчег. 2. (об. с атрибутом мртвачки) ковчег у којем се мртава носи и полаже у гроб. 3. метални део пушке.

1₁<0 **санду**ч-ак, -чка м дем. и хип. ← сандук.

1₂<0 **санду**ч-ар м покр. сандучара.

1₃<0 **санду**ч-ара ж нешто што је у облику сандука, слично сандуку (кола, каса, пећ и др.).

1₄<0 **санду**ч-аст, -а, -о налик на сандук.

1₅<0 **санду**ч-е, -ета с 1. дем. ← сандук. 2. направа четвртастог облика с отвором на предњој страни за убацивање писама.

1₆<0 **санду**ч-ина ж аугм. и пеј. ← сандук.

1₇<0 **санду**ч-ић м дем. ← сандук; сандуче (2).

БЕЗ СДГ: САНТРАЧ (тур. *santraç*)

сантрач м покр. 1. дрвена ограда, нпр. око бунара. 2. игра која се игра за столом, шах.

БЕЗ СДГ: САНТУР⁷⁹⁴ (тур. *santur*)

сантур м источњачки музички инструменат сличан цимбалу.

БЕЗ СДГ: САНЋИМ (тур. *sanki*)

санћим прил. покр. тобоже, бајаги.

СДГ: САНЦАК (тур. *sancak*)

⁷⁹³ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

⁷⁹⁴ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*.

ТО: санџак-

0 **санџак** м ист. 1. а. овеће управно подручје у старом турском царству. б. управник таквог подручја. 2. (Санџак) Новопазарски Санџак.

1₁<0 **санџак-ат** м санџак (1).

1₂<0 **Санџак-лија** м човек из Новопазарског Санџака,

2₁<1₂ **санџаклиј-ски**, -а, -о који се односи на Санџаклије.

1₃<0 **Санџак-уша** ж жена из Новопазарског Санџака.

1₄<0 **санџач-ки**, -а, -о који се односи на Санџак и на санџаке.

C1₁<0 **санџак-барјак** м барјак, застава једног санџака.

C2₁< C1₁ **санџак-барјак-гар** м онај који носи заставу санџака, санџачки заставник.

C1₂<0 **санџак-бег**⁷⁹⁵ м главни бег у санџаку, намесник санџака.

БЕЗ СДГ: САНЦИЈЕ (тур. sancı)

санџије, санџија ж мн. покр. пробадање, жигање у ребрима, пробади, протисли pleuritis.

СДГ: САП (тур. sap)

ТО: сап-

0 **сап** м → сапиште.

1₁<0 **сап-иште** с покр. држак, држало, ручица, сап.

СДГ: САРАЈ (серај) (тур. saray)

ТО: сарај-

0 **сарај** м а. кућа, двор, палата. б. ист. резиденција султана и достојанственика.

1₁<0 **сарај-ски**, -а, -о 1. који се односи на сарај. 2. који се односи на Сарајево.

БЕЗ СДГ: САРАНСАК (тур. sarımsak)

сарансак м бот. покр. бели лук, чешњак.

СДГ: САРАОР

ТО: сараор-

0 **сараор** м заст. радник, кулучар.

1₁<0 **сараор-ина** ж градња, кулук.

СДГ: САРАФ (тур. sarraf)

ТО: сараф-

0 **сараф** м заст. мењач новца.

1₁<0 **сараф-ити**, -им импф. мењати новац, замењивати једну валуту другом.

1₂<0 **сараф-лук**⁷⁹⁶ м а. занимање сарафа. б. мењачница (новца).

1₃<0 **сараф-ски**, -а, -о који се односи на сарафе: ~ радња.

СДГ: САРАЧ (тур. sarac)

⁷⁹⁵ тур. sancak beyi.

⁷⁹⁶ тур. sarraflık.

ТО: сарач-

0 **сарач** м занатлија који прави седла и другу коњску опрему, седлар, ременар.

1₁<0 **сарач-ана**⁷⁹⁷ ж просторија у којој се држе седла, оружје и старе ствари.

1₂<0 **сарач-ев**, -а, -о који припада сарачу.

1₃<0 **сарач-қи**, -а, -о који се односи на сараче: ~ занат, ~ радња.

1₄<0 **сарач-лук**⁷⁹⁸ м сарачки занат, седларство.

1₅<0 **сарач-ница** ж сарачка радионица и продавница, седларница.

СДГ: САРАЦА (тур. saraca)

ТО: сарац-

0 **сараца** ж заст. 1. срдобоља. 2. отећлина вратних жлезда, шкрофулоза. 3. сакагија.

1₁<0 **сарац-ика** ж бот. покр. пакосница.

БЕЗ СДГ: САРГИЈА (тур. sargi)

саргија ж покр. просто и јако платно за вреће.

БЕЗ СДГ: САРМА (тур. sarma)⁷⁹⁹

сарма ж кув. јело од пиринча и сецканог мяса увијеног у лишће (киселог) купуса или у виново лишће.

СДГ: САРОШ/САРХОШ (тур. sarhoş)

ТО: сарош-

0 **сарош** м покр. пијанац, бекрија.

1₁<0 **сарош-ити**, -им импф. пијанчити.

1₂<0 **сарошки** прил. као сарош, попут сароша.

БЕЗ СДГ: САРФ⁸⁰⁰ (тур. sarf)

сарф м заст. граматика.

СДГ: САРУК (тур. sarık)

ТО: сарук-

0 **сарук** м (ген. мн. сарука) танко платно или шал омотан око феса, чалма.

1₁<0 **саруч-ина** ж аугм. и пеј. ← сарук.

СДГ: САТ/САХАТ (тур. saat)

ТО: сат-, (сахат-), саж-

⁷⁹⁷ тур. saraçhane.

⁷⁹⁸ тур. saraçlık.

⁷⁹⁹ У турском језику термилошко, кулинарско значење лексеме *sarma* није и примарно значење. *Sarma* је глаголска именица изведена од глагола *sarmak*: **sarma** 1. обавијање, завијање, умотавање; окруживање, опкољавање; обузимање; прекривање; грљење; намотавање клупка; завијање цигарете; пењање; досађивање; наметање; замарање; свиђање. 2. омот. 3. *војн.* опкољавање, обруч. 4. *кул.* сарма.

⁸⁰⁰ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

0 **сат** (сахат) м 1. (мн. сатови) направа за мерење времена, направа која показује време, часовник: цепни ~, ручни ~, зидни ~, сунчани ~, пешчани ~. 2. а. (мн. сати) двадесет четврти део дана, час. б. (мн. сати) време, доба. в. (мн. сатови) временска јединица наставе, обуке, час. Изр. **видим, знам колико је сати** видим, знам у чему је ствар; **давати сатове** приватно поучавати; **полицијски** ~ време кад је забрањен излазак на улицу; **ситни сати** одмах после поноћи, рано ујутро; **суђен** ~ смрт; у **дванаести** ~ у последњи тренутак.

1₁<0 **сај-џија**⁸⁰¹ м занатлија који оправља сатове, часовнике, часовничар; исп. саџија.

2₁<1₁ **сајџиј-ин**, -а, -о који припада сајџији.

2₂<1₁ **сајџиј-ски**, -а, -о који се односи на сајџије; који је својствен сајџијама: ~ дућан.

1₂<0 **сахат-ни**, -а, -о који се односи на сахат.

1₃<0 **саха-џија** м → саџија.

1₄<0 **саха-џија** м → саџија.

2₃<1₄ **сахациј-ски**, -а, -о који се односи на сахације.

1₅<0 **са-џија** м покр. часовничар, саџија.

С1₁<0 **сахат-кула**⁸⁰² ж торањ са сатом.

СДГ: САТАРА (тур. *satır*)

ТО: *сатар-*

0 **сатара** ж секирица за сечење меса.

2₁<1₂ **сатар-ивати**, -ујем импф. ← сатарити.

1₁<0 **сатар-исати**, -ишем пф. = сатарити (1) сатрти, уништити.

1₂<0 **сатар-ити**, -им пф. 1. = сатарисати. 2. изгубити.

1₃<0 **сатар-ица** ж дем. ← сатара.

БЕЗ СДГ: САЋИМ/САЋИН (тур. *sakin*)

саћим/саћин прид. непром. покр. миран, тих, непокретан.

СДГ: САХАН (тур. *sahan*)

ТО: *сахан-*

0 **сахан** м покр. бакрена или лимена здела; пладањ, послужавник на коме се доноси јело на сто. Изр. **лизати чије сахане** додворавати се некоме.

1₁<0 **сахан-ић** м дем. ← сахан.

1₂<0 **сахан-чић** м дем. ← сахан.

С1₁<0 **лижи-сахан** презр. човек који се понижава да би стекао нечију наклоност и користи од тога, улизица, удворица, чанколиз.

С2₁<С1₁ **лижисахан-ка** ж презр. женска особа улизица.

СДГ: САХАРА⁸⁰³ (тур. *sahra*)

ТО: *сахар-*

0 **сахара** ж 1. пешчана пустиња. 2. (Сахара) одређена северноафричка пустиња.

1₁<0 **сахар-ати**, -ам пф. уморити, заморити.

1₂<0 **сахар-ски**, -а, -о који се односи на Сахару: ~ песак.

СДГ: САХИБ/САХИБИЈА (саибија) (тур. *sahip*)

⁸⁰¹ тур. *saatçi*.

⁸⁰² тур. *saat kulesi*.

⁸⁰³ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

ТО: сахибиј-

0 **сахиб/сахибија** м покр. господар, поседник; домаћин.
1₁<0 **сахибиј-ин**, -а, -о који припада сахибији.

БЕЗ СДГ: САХИЈА (тур. sai)

сахија м ист. гласник, књигоноша.

БЕЗ СДГ: САХТЛИ (тур. sahtli)

сахтли прид. непром. покр. невесео, брижан, тужан.

БЕЗ СДГ: САЧ (тур. saç)

сач м 1. гвоздени суд под којим се пече хлеб, кромпир и друга јела, пекач. 2. бот. биљка из пор. крсташица, сињ *Isatis tinctoria*.

СДГ: САЧМА (тур. saçma)

ТО: сачм-

0 **сачма** ж 1. ситна округла оловна зрна којима се пуне патроне ловачких пушака. 2. сачмарица (2). 3. а. производ мленене пшенице који се даље меље за крупицу и брашно. б. здробљене семенке за екстракцију уља. 4. покр. ресе на убрусима, ручницима, кошуљама и сл. Изр. **сејати на сачму, сејати сачмом** сејати нашироко и нештедице.

1₁<0 **сачм-ара** ж кеса, кутија за сачму.

1₂<0 **сачм-арица**⁸⁰⁴ ж 1. мала ручна мрежа чунастог облика, с густо нанизаним оловним куглицама (сачмом) на доњој страни мреже којим се риба поклопи и лови; исп. сачма (2). 2. ловачка пушка која се пуни сачмом.

1₃<0 **сачм-ени**, -а, -о који се односи на сачму: ~ кутија.

1₄<0 **сачм-ењача** ж сачмарица (2).

ПРС1₁<0 **у-сачм-ити се**, -им се пф. постати као сачма (нпр. грождје).

БЕЗ СДГ: САЦАДА

саада ж → серцада.

БЕЗ СДГ; САЦАК (тур. sac ayak)

сацак м покр. метални треножац над ватром на који се ставља посуда за кување.

БЕЗ СДГ: САЦБАГ/САЦБАК (тур. saç bağı)

сацбаг м покр. врпца која се уплете у косу, перчин, уплетњак.

БЕЗ СДГ: СЕВАБ

севаб м → севап.

СДГ: СЕВАП (севаб) (тур. sevar)

ТО: севап-

⁸⁰⁴ Лексема *сачмарица* може се сегментирати на два начина : *сачмар-ица* и *сачм-арица*.

0 **свап** м а. добро дело, племенит поступак, добротворство. б. (божја) награда, признање за добро дело.

1₁<0 **свап-лија** м = свапчија онај који чини свапе, добра дела, добротвор.

1₂<0 **свапно**⁸⁰⁵ прил. хумано, добротворно.

1₃<0 **свап-чија** м → сваплија.

ПРС1<0 **о-свап-ити се**, -им се пф. учинити свап, учинити добро дело.

СДГ: СЕВДАХ (тур. *sevda*)

ТО: севд-, севдах

0 **севдах** м љубав, љубавна чежња, страст, занос; љубавна патња.

1₁<0 **севда-лија/севдах-лија**⁸⁰⁶ м и ж 1. м онај који је заљубљен, који уме да буде заљубљен, заљубљеник. 2. м певач севдалинке. 3. ж севдалинка.

2₁<1₁ **севдалиј-ски/севдахлијски**, -а, -о који се односи на севда(х)лије: ~ певач.

3₁<1₁ **севдалијски /севдахлијски** прил. на начин, попут севда(х)лије.

1₂<0 **севдал-инка** ж песма пуна љубавне чежње; босанска љубавна песма.

2₂<1₃ **севдалиса-ње** с гл. им. ← севдалисати.

2₃<1₁ **севдал-исати**, -ишем импф. 1. бити заљубљен, осећати љубав, чежњу. 2. певати севдалинке.

1₃<0 **севд-алук** м заљубљеност, љубавна чежња.

1₄<0 **севд-елија** ж 1. → севдалија. 2. птица за коју се мисли да пева од љубавнога заноса.

2₄<1₅ **севдиса-ње** с гл. им. ← севдисати (се).

1₅<0 **севд-исати**, -ишем импф. осећати љубав према некоме, волети.⁸⁰⁷

1₆<0 **севд-ити**, -им импф. → севдисати.

СДГ: СЕВЕП (тур. *seber*)

ТО: севеп-

0 **севеп** покр. 1. узрок, повод. 2. (у служби предлога с ген.) поради, због.

1₁<0 **севеп-ли**⁸⁰⁸ прид. непром. који доноси срећу, који је срећне руке.

СДГ: СЕВЛИ (тур. *selvi*)

ТО: севл-

0 **севли** прид. непром. заст. витак, висок.

1₁<0 **севл-ија** ж заст. 1. → селвија. 2. особа висока и лепа стаса као чемпрес.

СДГ: СЕВТЕ

ТО: севте

0 **севте**, -ета с → сефте.

1₁<0 **севте-леисати**, -ишем пф. → сефтелеисати.

БЕЗ СДГ: СЕГМЕНИН

сегменин м → сејменин.

⁸⁰⁵ Овде имамо дериват који је добијен прескакањем једног степена у деривацији, претпостављеног придева *свапан*.

⁸⁰⁶ тур. *sevda*.

⁸⁰⁷ *засевдисати*.

⁸⁰⁸ тур. *seberli*.

СДГ: СЕДЕФ (тур. sedef)**ТО: седеф-**

0 **седеф** м сјајна, блистава материја којом је обложена унутрашња страна шкољака и кућица неких пужева и која служи за израду украсних предмета.

1₁<0 **седеф-ан**, -фна, -фно 1. који је од седефа; који је украшен седефом. 2. који својим сјајем, блеском подсећа на седеф.

1₂<0 **седеф-аст**, -а, -о 1. који је као седеф, који је боје, сјаја као седеф. 2. седефан (1).

2₁<1₂ **седефасто** прил. као седеф, попут седефа.

1₃<0 **седеф-ли**⁸⁰⁹ прид. непром. → седефан.

1₄<0 **седеф-лија** ж (у атрибутој служби уз им. „пушка“) ишарана, украшена седефом.

1₅<0 **седеф-ски**, -а, -о → седефан.

СДГ: СЕИЗ/СЕЈИЗ (тур. seyis)**ТО сеиз-/сејиз-**

0 **сеиз/0₁ сејиз** м покр. коњушар.

1₁<0 **сеиз-баша** м старешина коњушара.

1₂<0 **сеиз-ити**, -им импф. служити као сеиз.

1₃<0₁ **сејиз-баша** м → сеизбаша.

2₁<1₃ **сејизбаш-иница**⁸¹⁰ ж сејизбашина жена.

СДГ: СЕИР/СЕЈИР/СЕХИР (тур. seyir)**ТО: сеир-, сејир-**

0 **сеир/0₁ сејир/0₂ сехир** м разгледање, посматрање; оно што је вредно посматрања, што се посматра с уживањем. Изр. ~ (у)чинити, ~ (по)гледати (по)гледати, посмотрити, посматрати.

1₁<0, 0₁, 0₂ **сеир-ити, сеј(и)р-ити/сехир-ити**, -им импф. са уживањем посматрати, разгледати.

1₂<0, 0₁, 0₂ **сеир-ија/сејир-ија/сехир-ија**⁸¹¹ м онај који са уживањем посматра, разгледа.

ПР1₁<1₁ **о-сеирити**, -им пф. разгледати, рамотрити; с уживањем пропратити погледом.

СДГ: СЕИСАНА (сејисана)**ТО: сеисан-**

0 **сеисана** ж и м → сејисана.

1₁<0 **сеисан-ка** ж кеса у којој има свашта као у товару на сеисани.

БЕЗ СДГ: СЕЈИСАНА

сејисана ж → сеисана.

БЕЗ СДГ: СЕЈГМЕН

сејгмен м → сејмен(ин).

СДГ: СЕЈМЕН(ИН) (сегменин, сејгмен) (тур. seymen seğmen)

⁸⁰⁹ тур. sedefli.

⁸¹⁰ Овде је сегментација извршена на овај начин с обзиром на то да не постоји посвојни придев *сејизбашин*.

⁸¹¹ тур. seyirci.

ТО: сејмен-

0 **сејмен(ин)** м 1. ист. припадник једног рода јањичарске пешадије. 2. редар, стражар.
1₁<0 **сејмен-ски**, -а, -о који се односи на сејмене: ~ плата.

БЕЗ СДГ: СЕЈСАНА (сеисана) (тур. seysana)

сејсана ж и м покр. товарни коњ; коњ натоварен девојачком опремом, водич таквих коња.

СДГ: СЕЛАМ (тур. selam)

ТО: селам-

0 **селам** м муслимански поздрав. Изр. ~ **назвати, послати** поздравити. ~ **предати, дати** завршавајући молитву намаз окренути главу најпре на десну, па на леву страну и изговорити завршне речи молитве. ~ **ти (је)** поздрављам те. ~ **ћеш (му, им)** поздрављеш (га, њих).

1₁<0 **селам-лук**⁸¹² м посебно одељење у муслиманској кући где се примају гости мушкарци (да се не би мешали са женским особама).

БЕЗ СДГ: СЕЛАМЕТ (саламет) (тур. selamet)

саламет м покр. спас, спасење, прави пут, срећа.

БЕЗ СДГ: СЕЛВИЈА (тур. selvi)

селвија ж покр. чемпрес.

БЕЗ СДГ: СЕНАБИЈА (тур. sinobi)

сенабија ж агр. покр. врста јесење јабуке брашнава плода.

БЕЗ СДГ: СЕНЕТ (тур. senet)

сенет м покр. исправа, документ; потврда.

СДГ: СЕНТ (тур. semt)

ТО: сент-

0 **сент** м покр. а. место у коме се неко родио и одрастао, родни крај, завичај. б. правац, страна.

Прс1₁<0 **пре-сент-ати**, -ам пф. приволети кога да промени своје мишљење, преокренути кога, наговорити кога на што.

СДГ: СЕПЕТ (тур. sepet)

ТО: сепет-

0 **сепет** ж дубок кош који се носи на леђима; котарица, корпа, кошара.

1₁<0 **сепет-ак**, -тка м дем. ← сепет.

1₂<0 **сепет-ар** м онај који носи сепете (обично за време бербе грожђа).

1₃<0 **сепет-ина** ж аугм. ← сепет.

1₄<0 **сепет-ић** м дем. ← сепет.

1₅<0 **сепет-ик** м кошарица, котарица, корпа.

⁸¹² тур. selamlık.

C₁<0 **сепет-ли сандук** м ковчег од шибља сплетен као сепет.

БЕЗ СДГ: СЕПИЈА (тур. serî)

сепија ж заст. а. штављење коже. б. каца за штављење коже.

БЕЗ СДГ: СЕРАЈ

серај м → сарај.

БЕЗ СДГ: СЕРАКЛИЈА

сераклија м → серхатлија (под серхат).

СДГ: СЕРАСКЕР (сераскјер, серашћер) тур. serasker)

ТО: сераскер-

0 **сераскер** м ист. главни војсковођа, врховни командант у турској војсци.

1₁<0 **сераскер-чић** м дем. и ир. ← сераскер.

СДГ: СЕРАСКЈЕР

ТО: сераскјер-

0 **сераскјер** м → сераскер.

1₁<0 **сераскјер-ов**, -а, -о који припада сераскјеру.

СДГ: СЕРАТ

ТО: серат-

0 **серат** м → серхат.

1₁<0 **серат-лија** м → серхатлија.

2₁<1₁ **сератлиј-ски**, -а, -о → серхатлијски.

БЕЗ СДГ: СЕРАХТЛИЈА

серахтлија м → серхатлија (под серхат).

БЕЗ СДГ: СЕРАШЋЕР

серашћер м → сераскер.

СДГ: СЕРБЕЗ/СЕРБЕС (тур. serbest)

ТО: сербез-

0₁ **сербез/0₂ сербес** прил. заст. без страха, слободно; без бриге.

1₁<0₁ **сербез-ан**, -зна, зно слободан, неусиљен; смео, одважан; исп. сербез.

2₁<1₁ **сербезно** прил. на сербезан начин, слободно, безбрижно.

1₂<0₁/0₂ **сербе-ство/сербес-тво** с безбрижност, слобода; неустрашивост, смелост.

СДГ: СЕРДАР (тур. serdar)

ТО: сердар-

0 **сердар** м ист. 1. старешина, главар; војвода, војсковођа. 2. а. једно од звања племенских првака у некадашњој Црној Гори. б. за време млетачке управе у Далмацији почасно звање за заслуге стечене у рату против Турака.

1₁<0 **сердар-ев**, -а, -о = сердаров који припада сердару.

1₂<0 **сердар-ија** ж а. подручје којим управља сердар. б. војиници који се налазе под командом једнога сердара.

1₃<0 **сердар-ина** м аугм. ← сердар.

1₄<0 **сердар-ица** ж сердарева жена.

1₅<0 **сердар-ов**, -а, -о = сердарев.

1₆<0 **сердар-овати**, -ујем импф. вршити службу сердара, бити сердар.

1₇<0 **сердар-ски**, -а, -о који се односи на сердаре: ~ чин.

1₈<0 **сердар-ство** с служба и звање сердара.

БЕЗ СДГ: СЕРЂЕН/СЕРЂЕР (тур. sergen)

серђен/серђер м покр. орман или полица у зиду.

БЕЗ СДГ: СЕРМИЈА (тур. sermaye)

сермија ж покр. 1. иметак, имовина. 2. благо, стока, марва уопште.

БЕЗ СДГ: СЕРСАМ/СЕРСАН⁸¹³ (према тур. sersem, кутија за поткивачку опрему)

серсам/серсан м заст. коњска опрема.

БЕЗ СДГ: СЕРТМЕ⁸¹⁴ (тур. serpme)

сертме, -ета с заст. врста рибарске мреже.

СДГ: СЕРХАТ (серат) (тур. serhat)

ТО: серхат-

0 **серхат** м заст. гранично подручје, крајина.

1₁<0 **серхат-лија** (сераклија, сератлија, серахтлија) м граничар, крајишник.

2₁<1₁ **серхатлиј-ски** (сератлијски), -а, -о који се односи на сератлије: ~ рухо.

БЕЗ СДГ: СЕРЦАДА (саада)/СЕРЦАДЕ

серцада, е ж и **серцаде**, -ета с → сецада и сецаде.

СДГ: СЕФТЕ (тур. siftah)

ТО: сефте-

0 **сефте**, -ета с 1. почетак рада, први дневни пазар. 2. (у прилошкој служби) први пут.

1₁<0 **сефте-исати**, -ишем пф. направити сефте (1), први пазар, примити први новац за продату робу.

1₂<0 **сефте-ленсати**, -ишем пф. направити сефте (1), први пазар, примити први новац за продату робу.

1₃<0 **сефте-ција** м први купац.

БЕЗ СДГ: СЕХАРА (тур. sahara)

⁸¹³ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973). Српски рјечник 1818 и Скок (3) не наводе етимон.

⁸¹⁴ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

сехара ж покр. дрвени сандук окован лимом и украшен кожом у коме се држи девојачка спрема.

СДГ: СЕХИР

ТО: сехир-

0 **сехир** м → сеир.

1₁<0 **сехир-ити**, -им импф. → сеирити.

1₁₂<0 **сехир-ија** м → сеирџија.

БЕЗ СДГ: СЕЦАДА/СЕЦАДЕ (серџада, серџаде, синџада, сиџаде) (тур. seccade)

сеџада, -е ж и **сеџаде**, -ета с простирач на којем муслимани клањају намаз.

БЕЗ СДГ: СИБИЈАН (тур. sibyan?)

сибиџан м покр. нејач, нејака деца.

СДГ: СИЈА (тур. siyah)

ТО: сиј-

0 **сија** прид. непром. покр. црн.

1₁<0 **сиј-алук**⁸¹⁵ м мала јагњећа (најчешће црна) кожа од које се праве капе.

С1₁<0 **сија-јелек** м црни јелек.

БЕЗ СДГ: СИЈАСЕТ (тур. siyaset)⁸¹⁶

сијасет м 1. мноштво, велика множина, сила чега. 2. а. неприлика, беда, зло, напаст. б. бука галама. 3. казна.

СДГ: СИКТЕР (тур. siktir)

ТО: сиктер-

0 **сиктер** узв. одлази! губи се! напоље! ван!

1₁<0 **сиктер-исати**, -ишем пф. и импф. грубо (о)терати, (ис)терати кога напоље. ⁸¹⁷

1₂<0 **сиктер-уша** ж црна кафа (обично друга) која се даје госту пред одлазак.

С1₁<0 **сиктер кафа** ж → сиктеруша.

БЕЗ СДГ: СИЛА (тур. sille)

сила ж = силе заст. шамар, плуска.

БЕЗ СДГ: СИЛАВ

силав м → силах.

БЕЗ СДГ: СИЛАЈ

⁸¹⁵ тур. siyahlık. У турском језику лексема *siyahlık* има следећа значења: 1. црноћа, црnilo. 2. мрак, помрчина, тама.

⁸¹⁶ У савременом турском језику *siyaset* има следећа значења: 1. политика. 2. дипломатија.

⁸¹⁷ *исиктерисати*.

силај м → силах.

БЕЗ СДГ: СИЛАФ

силаф м → силах.

СДГ: СИЛАХ (тур. *silâh*)

ТО: силах-

0 **силах** (силав, силај, силаф) м широк појас од коже који спреда има више прегредака за ножеве, мало оружје и ситне предмете за дневну употребу.

1₁<0 **силах-дар** м ист. чувар оружја, на султанову двору или код другог којег високог достојанственика (везира, паше).

БЕЗ СДГ: СИЛЕ

силе, ета с = сила.

БЕЗ СДГ: СИЛИЦИК (тур. *silicik*)

силицик м покр. дашчица којом се приликом мерења поравнава жито на мерици.

СДГ: СИМИТ (тур. *simit*)

ТО: симит-

0 **симит** м/**симита** ж врста малог округлог хлеба од белог брашна.

1₁<0 **симит-ић** м дем. ← симит.

1₂<0 **симџ-џија**⁸¹⁸ м пекар који пече симите.

2₁<1₂ **симиџиј-ин**, -а, -о који припада симиџији.

2₂<1₂ **симиџиј-ски**, -а, -о који се односи на симиџије: ~ роба.

2₃<1₂ **симиџин-ица** ж 1. дућан, радња у којој се продаје симит. 2. симиџијина жена.

СДГ: СИНИЈА (тур. *sini*)

ТО: синиј-

0 **синија** ж 1. низак, окугао сто. 2. плитка дрвена округла здела, чинија.

1₁<0 **синиј-ица** ж дем. ← синија.

БЕЗ СДГ: СИНЦАДА

синцада ж → сецада.

СДГ: СИНЦИЛАТ (тур. *sicillat*)⁸¹⁹

ТО: синцилат-

0 **синцилат** м покр. заст. судска потврда.

1₁<0 **синцилат-ити**, -им пф. и импф. потврдити, потврђивати.

СДГ: СИНЦИР (тур. *zincir*)

⁸¹⁸ тур. *simitçi*.

⁸¹⁹ Шкаљић (1973) има само *сиџил*, судски протокол, записник. *Синцилат* је реч необичног облика. М. Носић (2005) за њу наводи непотврђени етимон *sicillat*.

ТО: синцир-

0 **синцир** м 1. низ или ред металних карика или колутова, уденутих једни у друге који служе за везивање кога, чега, ланац; окови. 2. поворка робља везаних ланцима. Изр. **направити од чега медведа на синциру** створити од чега племенитог обично средство за зараду.

1₁<0 **синцир-ац**, -рца м бот. → маслачак.

1₂<0 **синцир-ић** м дем. ← синцир.

1₃<0 **синцир-лија**⁸²⁰ ж 1. (обично мн.) неколико танета повезаних ланчићем, којима су се некада пуниле пушке. 2. стари турски златни новац.

БЕЗ СДГ: СИПЕР/СИПЕРАК/СИПЕРЧИЋ (тур. siper)

сипер/сиперак, -ерка/**сиперчић** м покр. дугуљасти комад платна који се веже детету испод врата кад једе да се не покапље, опршњак, портикла.

СДГ: СИРЋЕ (тур. sirke)

ТО: сирћет-

0 **сирће**, -ета с течност кисела укуса која се добија од вина, воћа, алкохола или сухом дестилацијом дрвета, а служи као зачин јелу и као средство за конзервирање, оцат; винско ~, воћно ~, дрвно ~. Изр. **пролити (превалити)** ~ учинити неку неваљалштину; исп. забрљати.

1₁<0 **сирћет-ав**, -а, -о наквашен сирћетом.

1₂<0 **сирћет-ан***, -тна, -тно натопљен сирћетом: ~ облога.

1₃<0 **сирћет-ана** ж фабрика сирћета.

1₄<0 **сирћет-ар** м онај који прави и продаје сирће.

1₅<0 **сирћет-ити**, -им импф. 1. зачињавати сирћетом. 2. чинити да се нешто укисели, претворити у сирће.⁸²¹

1₆<0 **сирћет-ли**⁸²² прид. непром. сирћетав.

1₇<0 **сирћет-ни**, -а, -о који се односи на сирће: ~ глиста.

2₁<1₅ **сирћеће-ње** с гл. им. ← сирћетити.

СДГ: СИХИР (тур. sibir)

ТО: сихир-

0 **сихир** м (об. мн.) чари, чини, мађија.

ПРС1₁<0 **оп-сихир-ати**, -ам пф. покр. опсихирити.

ПРС1₂<0 **оп-сихир-ити**, -им пф. опчинити, опчарати, омађијати.

БЕЗ СДГ: СИЧАН (тур. sıçan)

сичан м покр. јак отров, арсеник.

БЕЗ СДГ: СИЦАДЕ

сицаде, -ета с → сецаде.

БЕЗ СДГ: СИЦИЛ (тур. sicil)

сицил м покр. заст. судско допуштење.

СДГ: СКЕЛА (тур. iskele)

⁸²⁰ тур. zincirli.

⁸²¹ засирћетити, насирћетити.

⁸²² тур. sirkeli.

ТО: скел-

0 **скела** ж 1. брод, сплав или нарочито подешена лађа која се креће или дуж јаког ужета или помоћу мотора, а служи за превоз људи, стоке и др. на местима где нема моста, трајект; место (на реци, мореузу) где се врши такав превоз. 2. (обично мн.) грађ. помоћна конструкција која се привремено подиже при грађењу или рушењу објеката.

1₁<0 **скел-ар** м човек који држи скелу и који превози на скели.

1₂<0 **скел-арина** ж оно што се плати за превоз скелом.

1₃<0 **скел-еџија** м скелар.

2₁<1₃ **скелџиј-ин**, -а, -о који припада скелџији.

2₂<1₃ **скелџиј-ски**, -а, -о који се односи на скелџије.

БЕЗ СДГ: СКЕМЛИЈА (тур. iskemle)

скемлија м покр. клупа, столица.

СДГ: СКЕРЛЕТ (тур. iskerlet)

ТО: скерлет-

0 **скерлет** м тканина љубичастоцрвене боје, која се употребљава у изради скупоцене одеће, традиционалних бољих ношњи, гримиз.

1₁<0 **скерлет-ан**, -тна, -тно а. који је од скерлета. б. који је боје скерлета.

1₂<0 **скерлет-ити се**, -им се импф. црвенети се, руменети се.

СДГ: СКРЛЕТ

ТО: скрлет, скр-

0 **скрлет** м 1. → скерлет. 2. црвенило, руменило. 3. мед. → шарлах.

1₁<0 **скрлет-ак**, -тка м бот. биљка из породице уснатица *Salvia sclarea*.

1₂<0 **скрлет-ан**, -тна, -тно → скерлетан.

1₃<0 **скрлет-ина** ж мед. скарлетина, скрлет (3).

1₄<0 **скрлет-ити се**, -им се импф. → скерлетити се.

1₅<0 **скр-ли** прид. непром. скрлетан.

БЕЗ СДГ: СМАРЛАМА (тур. ismarlama)⁸²³

смарлама ж покр. заст. наруџба, израда по наруџби.

БЕЗ СДГ: СОБЕТ (тур. sohbet)

собет м заст. 1. гозба. 2. договор, веће.

СДГ: СОЈ (тур. soy)

ТО: сој-

0 **сој** м 1. а. род, племе, народ. б. раса, пасмина: ~ свиња. 2. а. друштвени положај, сталеж, порекло: господски ~. б. врста, класа: критичари најбољег соја, људи ученог соја. 3. скуп карактерних особина, ков.

1₁<0 **сој-а** ж → сој.

1₂<0 **сој-евић** м човек од старог, доброг, племенитог соја, колена, коленовић.

1₃<0 **сој-лија⁸²⁴** м сојевић, коленовић.

⁸²³ Шкаљић (1973) наводи погрешан етимон *smarlama*.

⁸²⁴ тур. soylu.

1₄<0 **сој-љив**, -а, -о који је добра соја.

БЕЗ СДГ: СОЈТАРИЈА (тур. *soytarı*)⁸²⁵

сојтарија м заст. шаљивчина, лакрдијаш.

СДГ: СОКАК (тур. *sokak*)

ТО: сокак-, сокач-

0 **сокак** м а. мања улица; цеста. б. пролаз.

1₁<0 **сокак-уша** ж сокачара (1).

1₂<0 **сокач-ара** ж 1. она која по улицама разноси гласове и оговара; она која скита улицама, сокакуша. 2. јавна женска, уличарка.

1₃<0 **сокач-е**, -ета с дем. ← сокак.

1₄<0 **сокач-ић** м дем. ← сокак.

1₅<0 **сокач-ки**, -а, -о 1. који се односи на сокаке, улични. 2. прост, простачки, груб.

2₁<1₅ **сокачки** прил. на сокачки начин, простачки: ~ псовати, грдити.

БЕЗ СДГ: СОЛУПИ

солупи, солупа м мн. (јд. солуп) → солуфи.

СДГ: СОЛУФИ (солупи)

ТО: солуф-

0 **солуфи**, солуфа м мн. (јд. солуф) → зулуфи/золуфи.

1₁<0 **солуф-ић** м дем. ← солуф.

СДГ: СОМУН (самун) (тур. *somun*)

ТО: сомун-

0 **сомун** м а. танак, округлао хлеб од пшеничког брашна, укисело замешен. б. колут (хлеба, круха).

1₁<0 **сомун-ина** ж аугм. ← сомун.

1₂<0 **сомун-ић** м дем. ← сомун.

1₃<0 **сомун-чић** м дем. ← сомун.

1₄<0 **сомун-ција** м пекар који пече и продаје сомуне.

БЕЗ СДГ: СОПА (тур. *sopa*)

сопа ж покр. батина, кијача.

БЕЗ СДГ: СОФА (зофа) (тур. *sofa*)

софа ж 1. широка, тапелирана клупа са наслоном, покривена тканином или кожом, канабе. 2. уздигнути простор пред димијом уза зид на коме се клања. 3. леја.

СДГ: СОФРА (тур. *sofra*)

ТО: софр-

0 **софра** ж а. низак округлао сто за којим се једе седећи на душецима; сто, трпеза уопште. б. људи за софром.

⁸²⁵ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*.

1₁<0 **софр-ица** ж дем. ← софра.

СДГ: СОФТА (тур. *softa*)

ТО: софт-

0 **софта** м студент исламске теологије и права, ученик медресе.

1₁<0 **софт-ински**, -а, -о који се односи на софте.

СДГ: СПАХИЈА (тур. *sipahi*)

ТО: спахиј-

0 **спахија** м 1. феудални велепоседник у Турској царевини. 2. фиг. деспот, тиранин.

1₁<0 **спахиј-ски**, -а, -о који се односи на спахије који припада спахијама: ~ поседи.

1₂<0 **спахи-лук**⁸²⁶ м спахијин посед.

2₁<1₂ **спахилуц-ки**, -а, -о који се односи на спахилуке.

1₃<0 **спах-ин**, -а, -о који припада спахи.

2₂<1₃ **спахин-ица** ж спахијина жена, властелинка, велепосеница.

1₄<0 **спах-ински**, -а, -о спахијски: ~ земља.

1₅<0 **спах-о**, -а и -е м 1. хип. ← спахија. 2. покр. девер.

2₃<1₅ **спах-ов**, -а, -о који припада спаху.

БЕЗ СДГ: СРКЛЕТ (тур. *siklet*)

срклет м покр. заст. 1. хитна заповест. 2. мука, тегоба, невоља; нервоза.

СДГ: СРМА (тур. *sigma*)

ТО. срма-

0 **срма** ж 1. чисто сребро. 2. сребрна жица, конач који се употребљава за филигранске радове или се при везењу и ткању уплеће међу остале конце или нити ради украса. 3. сребрн сјај, сребрна боја; иње. 4. у обраћању драгој особи.

1₁<0 **срма-ли**⁸²⁷ прид. непром. а. који је од срме. б. као први део у полусложеницама означава да је срмено оно што значи другу њен део.

1₂<0 **срм-алија** ж сребром окована пушка или који други предмет од срме или срмом извезен.

1₃<0 **срм-ени**, -а, -о 1. који је од срме, који је извезен срмом. 2. који је боје попут срме.

СДГ: СРМАЈЛИ

ТО: срмајл-

0 **срмајли** прид. непром. → срмали (под срма).

1₁<0 **срмај-лија** ж → срмалија (под срма).

СДГ: СРЧА (тур. *sırça*)

ТО: срч-

0 **срча** ж 1. стакло; комади разбијеног стакла. 2. суд од стакла; стакленка.

1₁<0 **срч-ајли** прид. непром. срчали.

1₂<0 **срч-али** прид. непром. који је од срче, стаклен.

1₃<0 **срч-е**, -ета с стаклена бочица, стакленка.

⁸²⁶ тур. *sipahilik*.

⁸²⁷ тур. *sırmalı*.

1₄<0 **срч-енце**, -ета с дем. ← срче.

СДГ: СУБАША (тур. *subaşı*)

ТО: субаш-

0 **субаша** м ист. 1. помоћник или заменик баше, поглавара. 2. онај који је у име аге или бега управљао читлуком. 3. чувар поља, пољар.

1₁<0 **субаш-ин**, -а, -о који припада субаши.

2₁<1₂ **субашова-ње** с гл. им. ← субашовати.

1₂<0 **субаш-овати**, -ујем импф. бити субаша, вршити дужност или службу субаше.

СДГ: СУВАЛ (тур. *sual*)

ТО: сувал-

0 **сувал** м покр. заст. питање.

1₁<0 **сувал-ција** м испитивалац, судија.

СДГ: СУВАРИЈА (сухарија) (тур. *süvari*)

ТО: сувариј-

0 **суварија** м 1. коњаник, војник, жандар на коњу. 2. капетан брода.

1₁<0 **сувариј-ски**, -а, -о који се односи на суварије.

СДГ: СУВАТ (тур. *suvat*)

ТО: суват-

0 **суват** ж (ређе м) планинска ливада која се не коси, на којој стока пасе, рудина, утрина.

1₁<0 **суват-ити**, -им импф. држати, хранити стоку на сувату.

1₂<0 **суват-ник** м домаћа животиња утовљена на планинским пашњацима, на суватима.

2₁<1₃ **суватова-ње** с гл. им. ← суватовати.

1₃<0 **суват-овати**, -ујем импф. суватити.

БЕЗ СДГ: СУЛАЈИСАТИ⁸²⁸ (тур. *sivalamak*)

сулајисати, -ишем пф. покр. испунити малтером саставке, углачати малтер на зиду.

БЕЗ СДГ: СУЛДРМА (тур. *sundurma*)

сулдрма ж покр. наткривена, надограђена уз кућу просторија у којој се држе разни, обично пољопривредни предмети.

СДГ: СУЛТАН (тур. *sultan*)

ТО: султан-

0 **султан** м титула неких исламских владара на Оријенту.

1₁<0 **султан-а** ж 1. султанија (1). 2. украс од перја или од коњске струне на капи. 3. врста турске женске хаљине.

1₂<0 **султан-ат** м 1. земља над којом влада султан. 2. част и достојанство султана.

1₃<0 **султан-ија** ж 1. султанова жена; султанова кћи. 2. → султанин.

2₁<1₃ **султаниј-ин**, -а, -о који припада султанији.

⁸²⁸ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973). Могло би бити у вези са *siva* малтер, штукатура, *sivalamak* глачати малтером и сл., што је можда, а можда и није сродно са *su* вода.

1₄<0 **султан-ин** м турски златан новац од 15. до 17. ст.
1₅<0 **султан-ић** м дем. и пеј. ← султан.
1₆<0 **султан-ица** ж султанова жена.
1₇<0 **султан-ка** ж 1. султанија (1). 2. зоол. врста птице.
1₈<0 **султан-лук**⁸²⁹ ж султанат.
1₉<0 **султан-ов**, -а, -о који припада султану.
1₁₀<0 **султан-ски**, -а, -о који се односи на султане.
2₂<1₁₀ **султански** прил. на султански начин, као султан.
1₁₁<0 **султан-ство** с султанат.
1₁₂<0 **султан-чић** м дем. и хип. ← султан.

C1₁<0 **султан-бамње** ж мн. бот. биљка из пор. слезова *Hibiscus longifolius*.

БЕЗ СДГ: СУЛТИПИТА (тур. *süt pidesi*)

султипита ж кув. покр. врста шербетом заливеденог колача, супита.

БЕЗ СДГ: СУЛУНДАР (тур. *silindar*)

сулундар м лимена цев кроз коју пролази дим из пећи, чунак.

БЕЗ СДГ: СУМБУЛ

сумбул м → зумбул.

БЕЗ СДГ: СУНА (тур. *sünnet*)⁸³⁰

суна ж муслиманско предање, традиција (све што је Мухамед рекао, препоручио, забранио, сам урадио или прећутно одобрио).

СДГ: СУЊБЕР (тур. *sünger*)

ТО: *сунђер-*

0 **сунђер** м 1. зоол. у мн.: најпростије вишећеличне животиње шупљикаве, рупичасте површине тела, које углавном живе у мору причвршћене за неку подлогу, спужве, *Spongia* (у јд.: таква животиња). 2. рожасти скелет таквих животиња који је служио за брисање (нпр. школских табли), прање и сл.; сличан произведени предмет са пуно рупица који упија течност и који се данас користи у различите сврхе (за брисање, прање и др.), спужва.

1₁<0 **сунђер-аст**, -а, -о налик на сунђер; шупљикаст као сунђер; који упија течност као сунђер, спужваст.

1₂<0 **сунђер-ача** ж зоол. врста рака који на леђима, ради мимикрије, камуфлаже, носи сунђер, спужву *Dromia vulgaris*.

1₃<0 **сунђер-аша** ж зоол. → сунђерача.

1₄<0 **сунђер-ић** м дем. ← сунђер.

1₅<0 **сунђер-чић** м дем. ← сунђер.

СДГ: СУНЕТ (тур. *sünnet*)

ТО: *сунет-*

0 **сунет** м обред обрезивања мушке деце код муслимана.

1₁<0 **сунет-ити**, -им пф. и импф. (из)вршити сунет, обреза(ив)ати.

1₂<0 **сунет-лија**⁸³¹ м = сунетија, онај који врши обред сунећења.

⁸²⁹ тур. *sultanlık*.

⁸³⁰ *Суна* је исто што и *сунет*. Шкалајић (1973) га не бележи. Можда је овај облик дошао преко неког другог језика.

2₁<1₁ **сунеће-ње** с гл. им. ← сунетити.
2₂<1₁ **сунећ-ивати**, -ујем импф. ← сунетити.
1₃<0 **суне-ција**⁸³² м → сунетлија.

ПР1₁<1₁ **о-сунетити**, -им пф. обрезасти мушко дете према верским обичајима муслимана, извршити сунећење.

ПР1₂<1₁ **по-сунетити**, -им (трп. прид. посунећен) пф. I. свршити сунећење, обрезасти све редом. II. ~ се дати се обрезасти.⁸³³

БЕЗ СДГ: СУНИТ (тур. Sünni)

сунит м припадник највеће верске заједнице муслимана којима као извор вере служи куран, суна Мухамедова и суна првих четирију калифа.

БЕЗ СДГ: СУПИТА (тур. süt pide)

супита ж кув. покр. врста колача од јаја, млека и сирупа од шећера.

БЕЗ СДГ: СУРА (тур. sıra)

сура ж 1. заст. ред, низ људи, животиња или ствари. 2. ред, глава, поглавље курана.

СДГ: СУРГУН (тур. sürgün)

ТО: сургун-

0 **сургун** м заст. изгон, прогонство; место прогонства. Изр. **учинити ~ на кога** навалити на некога; **учинити ~ кога** протерати некога.

1₁<0 **сургун-исати**, -ишем пф. прогнати, протерати.

1₂<0 **сургун-лија** м прогнаник, изгнаник.

ПРс1₁<0 **у-сургун-ити**, -им пф. покр. потерати у сургун, у изгнанство, протерати, прогнати.

БЕЗ СДГ: СУРЕТ (тур. suret)

сурет м заст. слика.

СДГ: СУРЛА (тур. zurna)⁸³⁴

ТО: сурл-

0 **сурла** ж 1. а. издужени меснати део њушке у слона и неких других животиња, који је постао срашћивањем носа и горње усне и који служи као орган за дисање, пипање, осећај мириса и хватање. б. издужен предњи део главе многих тврдокрилаца, који им служи за бушење, сисање и сл., рилица. 2. експр. подр. нос (обично велики, дугачак).

1₁<0 **сурл-аст**, -а, -о који има облик сурле, који личи на сурлу, сличан сурли.

1₂<0 **сурл-аши** м мн. (јд. сурлаш) зоол. а. ред сисара Proboscidea од којих су многе врсте изумрле, а од живих им припадају слонове, чија је главна одлика сурла. б. ред тврдокрилаца којима је главна одлика сурла, рилица.

БЕЗ СДГ: СУРМА (тур. sürme)

⁸³¹ тур. sünnetli.

⁸³² тур. sünnetçi.

⁸³³ *исунетити*.

⁸³⁴ *Сурла* се углавном и тумачи као турцизам, у недостатку бољег решења (Skok 3:665, под зурна).

сурма ж покр. антимонов препарат који служи као црнило за обрве и трепавице.

БЕЗ СДГ: СУРУГЦИЈА

суругџија м → суруџија.

БЕЗ СДГ: СУРУНТИЈА (тур. sürüntü)

сурунтија ж заст. нешто старо, застарело, отрцано, похабано.

БЕЗ СДГ: СУРУЦИЈА (суругџија) (тур. sürücü)

суруџија м ист. курир, гласник на коњу који је носио пошту или пратио онога који је носио пошту у некадашњој турској држави.

БЕЗ СДГ: СУТЛИЈА/СУТЛИЈАШ (шутлијаш) (тур. sütlaç)

сутлија ж/сутлијаш м кув. пиринач куван у заслађеном млеку.

БЕЗ СДГ: СУТУРИСАТИ (тур. süpürmek)

сутурисати, -ишем пф. покр. довести у неповољно стање, упропастити.

БЕЗ СДГ: СУФАРА (тур. supara)

суфара ж арапски буквар, почетница из које се почињу учити арапска слова.

БЕЗ СДГ: СУХАРИЈА

сухарија м → суварија.

СДГ: СУЦУК (тур. sucuk)

ТО: суцук-

0 **суцук** м 1. а. кобасица од брављег (овчјег) или говеђег меса. б. слаткиш од брашна, шећера и згуснуте шире у облику кобасице. 2. покр. ледена свећа, ледени клин, леденица, ледењак који има сличан облик.

1₁<0 **суцук-а** ж покр. → суцук (1).

СЛОВО Т

СДГ: ТАБАК¹ (тур. tabak)

ТО: табак-

0 **табак** м 1. исп. арак. а. лист папира, обично већи. б. штамп. јединица мере за обим или формат књиге или новина, одређена бројем страница које се добију пресавијањем једног листа папира, одн. одговарајућим бројем слова, знакова. в. мн. умножене белешке са часова или текст предавања, скрипта. 2. покр. тањир; послужавник. Изр. **ауторски** ~ мера за обим текста одређена бројем употребљених знакова (при регулисању ауторског права); **пре(са)вити** ~ одлучити се на покретање неког правног поступка (писање тужбе, жалбе и сл.).

1₁<0 **табак-а** ж покр. табак (2).

1₂<0 **табач-ар** м необ. онај који има страст да што више напише, графоман.

1₃<0 **табач-ина** ж аугм. и пеј. ← табак.

1₄<0 **табач-ић** м дем. ← табак.

ПРС1₁<0 **у-табач-ити**, -им пф. сложити у табаке, арке.

СДГ: ТАБАК² (тур. *tabak*)

ТО: *табак-*

0 **табак** м заст. прерађивач коже, кожар, стројач, штављач.

1₁<0 **табак-ана**⁸³⁵ ж покр. кожарска радионица, кожара.

1₂<0 **табак-лук**⁸³⁶ м покр. кожарски занат, кожарство.

1₃<0 **табак-хана** ж → табакана.

1₄<0 **табан-а** ж покр. → табакана.

2₁<1₆ **табаче-ње** с гл. им. ← табачити.

1₅<0 **табач-ина** ж 1. аугм. и пеј. ← табак. 2. покр. табакана.

1₆<0 **табач-ити**, -им импф. покр. 1. штавити, стројити, чинити (кожу). 2. експр. примењивати власт, моћ, тлачити, угњетавати.

1₇<0 **табач-ки**, -а, -о који се односи на табаке, кожарски.

1₈<0 **табаш-тво** с посао око штављења коже, кожарски занат, кожарство.

СДГ: ТАБАН (тур. *taban*)

ТО: *табан-, таб-*

0 **табан** м 1. терм. анат. а. доња страна стопала, потплат. б. дужина стопала као мера за дужину, стопа. 2. покр. доња страна, доњи део, дно. 3. покр. челични део који се орозом или окидачем покрене да удари на кремен у пушкама кремењачама. Изр. **гори му под табанима** налази се у тешкој ситуацији, у опасности; дати ватру табанима, запети (одапети) табанима о ледину дати се у бекство, нагло, безобзирце побећи; **лизати некоме табане** потпуно се покоравати, улагивати се, улизивати се, додворавати се некоме, полтронисати; **потпрашити табане некоме** отерати, нагнати у бекство некога.

2₁<1₁ **табана-ње** с гл. им. ← табанати.

1₁<0 **табан-ати**, -ам импф. 1. а. ходати (дуго, с напором и сл.), ићи пешице, корачати. б. збијати, гњечити ногама, табати, газити. 2. тући, ударати по табанима. 3. експр. односити се према некоме безобзирно, обесно, мучити, тиранисати некога.

2₂<1₁ **табан-аш** м разг. онај који туче, удара; онај који је намењен да туче, батина, батинаш.

1₂<0 **табан-аши** м мн. (јд. табанаш, -аша) зоол. сисари који при ходу стају на тло читавим табаном или стопалом (нпр. медведи), Plantigrada.

2₃<1₄ **табанче-ње** с гл. им. ← табанчити.

1₃<0 **табан-чина** ж аугм. ← табан.

1₄<0 **табан-чити**, -им импф. → табанати (1а).

1₅<0 **табан-чић** м дем. ← табан.

2₄<1₆ **таба-ње** с гл. им. ← табати (се).

1₆<0 **таб-ати**, -ам импф. I. а. набијати ногама, стопалима, табанима газити, топтати. б. тешко, бчно ходати, корачати, ударати огама о тло. в. лупати, одзвањати, одјекивати. г. шатр. млатити, тући. II. ~ се разг. тући се, млатити се.

ПР1₁<1₁ **за-табанати**, -ам пф. почети табанати, почети корачати.

ПР1₂<1₇ **за-табати**, -ам пф. почети табати, тапкати, почети ходати.

ПР1₃<1₁ **иц-табанати**, -ам пф. истући, избити по табанима.

ПР1₄<1₇ **иц-табати**, -ам пф. сасвим потабати, потапкати.

ПР1₅<1₇ **на-табати**, -ам пф. добро набити (да постане тврдо), утабати.

ПР1₆<1₁ **о-табанати**, -ам пф. нар. отићи куда лагано корачајући.

ПР1₇<1₇ **о-табати**, -ам пф. нар. отићи куда лагано корачајући.

ПР1₈<1₇ **по-табати**, -ам пф. табајући утрти, утабати.

ПР1₉<1₇ **про-табати**, -ам пф. табајући, топћући проћи.

ПР3₁<ПР2₁ **утабава-ње** с гл. им. ← утабавати.

ПР2₁<ПР1₁ **утабав-ати**, -ам импф. и уч. ← утабати.

⁸³⁵ тур. *tabakhane*.

⁸³⁶ тур. *tabaklık*.

PR₁₀<1₁ **у-табанати**, -ам пф. изравнати, набити, угазити таба(на)јући (земљу, тло).

PR₁₁<1₇ **у-табати**, -ам пф. изравнати, набити, угазити таба(на)јући (земљу, тло). Изр. **ићи утабаним стазама (путевима)** 1) прихватити се добро разрађеног, уходаног посла, бити у повољној ситуацији настављајући добро започет посао; 2) избегавати новине; бити без иницијативе.⁸³⁷

PR₁₂<1₄ **про-табанчити**, -им пф. шаљ. пропешачити.

БЕЗ СДГ: ТАБАНЦЕ (тур. tabanca)

табанце, -ета с врста кратке пушке.⁸³⁸ → табан (3).

БЕЗ СДГ: ТАБИЈА (тур. tabya)

табија ж заст. тврђава, утврда, утврђење с топовима; исп. табла.

БЕЗ СДГ: ТАБИЈАТ (тур. tabiat)

табијат м покр. воља, расположење; ћуд, нарав, карактер.

СДГ: ТАБИР (тур. tabir)

ТО: табир-

0 **табир** м покр. тумачење, објашњење (обично снова).

1₁<0 **табир-ати**, -ам импф. покр. тумачити, објашњавати (снове).

1₂<0 **табир-ити**, -им импф. покр. тумачити, објашњавати (снове).

1₃<0 **табир-иција** м покр. тумач снова.

БЕЗ СДГ: ТАБИРНАМА (тур. tabirname)

табирнама ж покр. књига са табирима, сановник.

БЕЗ СДГ: ТАБЛА

табла ж покр. → табија.

СДГ: ТАБЛА (тур. tabla)

ТО: табл-

0 **табла** ж 1. а. предмет једноставног пљоснатог облика (обично четвртаст), плоча; плочаст комад неког материјала: ~ леда, ~ чоколаде. б. плоча, плочаста површина с неким натписом; црна дрцвена плоча за писање кредом: школска ~. в. плоча са уцртаним пољима или линијама, на којој се игра нека игра: шаховска ~. г. послужавник. д. ограничена површина, део равног замљишта; парцела. 2. заст. суд, табула. 3. карт. поен у таблаџету (кад се дигну све карте са стола).

1₁<0 **табл-ица** ж 1. а. мања плоча, плочица, обично са неким натписом или знаком: регистарска ~ (на возилу). б. плоча од камена шкриљевца на којој су ђаци основци писали задатке и вежбали. 2. а. = табела. б. мат. низ података о резултатима неке рачунске радње до одређеног износа одн. рачунање у тим оквирима; (обично у мн.) систематски изложени износи одређених величина који се употребљавају у решавању разних задатака: ~ множења, ~ дељења, знати таблицу множења; логаритамске таблице, тригонометријске таблице.

1₂<0 **табл-ица** ж дем. ← табла.

2₁<1₁ **таблич-ни**, -а, -о који се односи на таблицу.

⁸³⁷ *дотабати*.

⁸³⁸ Дефиниција је преузета из Клајн-Шипка (2006). У Речнику МС погрешно је дефинисана ова реч упућивањем на 3. значење лексеме *табан*.

СДГ: ТАБОР (тур. tabur)

ТО: табор-

0 **табор** м 1. а. једна (било која) од двеју сукобљених војски, зараћених одн. непријатељских страна, сила. б. уопште једна од двеју сукобљених група, противничких страна. 2. а. место са разапетим шаторима, уређено за становање људства (обично војске), логор; улогорена војска, караван и сл. б. зб. људи који бораве на тако уређеном месту, логор: козачки ~, цигански ~. 3. а. већа војна јединица, батаљон. б. ист. усташка општинска организација у Независној Држави Хрватској у доба II светског рата. 4. група истомишљеника, интересима, ставовима и сл. међусобно повезаних људи, савез. Изр. **учинити, ударити** ~ утаборити се, улогорити се.

2₁<1₁ **табораше-ње** с гл. им. ← таборашити.

1₁<0 **табор-ашити**, -им⁸³⁹ импф. необ. стварати таборе, делити се на таборе; исп. табор (1б).

2₂<1₂ **таборе-ње** с гл. им. ← таборити.

1₂<0 **табор-ити**, -им импф. таборовати.

1₃<0 **табор-иште** с место за логоровање; место где је био табор (2а).

1₄<0 **табор-је** с табор (2а), логор.

1₅<0 **табор-ник** м ист. усташки општински функционер, старшина табора (3б).

1₆<0 **табор-овати**, -ујем импф. бити, боравити у табору (2), логоровати.

1₇<0 **табор-ски**, -а, -о који се односи на табор: ~ врева, ~ живот.

ПР1₁<1₂ **у-таборити**, -им пф. I. сместити у табор, улогорити: ~ војску. II. ~ се 1. улогорити се. 2. постројити се у редове.⁸⁴⁰

БЕЗ СДГ: ТАБУТ (тур. tabut)

табут м покр. муслимански отворени мртвачки ковчег.

СДГ: ТАВА (тур. tava)

ТО: тав-

0 **тава** ж кухињски суд са дугачком дршком у коме се прже јела, тигањ.

1₁<0 **тав-ица** ж дем. ← тава.

СДГ: ТАВАН (тур. tavan)

ТО: таван-

0 **таван** м 1. а. просторија између крова и водоравне преграде која одваја поткровни простор од доњих просторија, поткровље; под те просторије: попети се на ~. б. горња страна, горња преграда собе или друге просторије, таваница, плафон, строп. в. геол. горњи слој, слој који се пружа поврх неког дела тла. 2. дашчана подлога просторије, под. 3. заст. спрат, кат. 4. заст. слој; ред нечега сложеног једно поврх другога.

1₁<0 **таван-ак**, -нка м дем. ← таван.

1₂<0 **таван-ар** м онај који станује на тавану, у поткровљу.

1₃<0 **таван-ац**, -нца м 1. дем. ← таван. 2. простор на степеништу испред улаза у стан.

1₄<0 **таван-ити**, -им импф. градити таван на нечему, покривати таваном: ~ кућу.

1₅<0 **таван-ић** м дем. ← таван.

1₆<0 **таван-ица** ж 1. а. (и таванице ж мн.) таван (1б), строп, плафон. б. поткровље, таеан (1а). 2. даска којом се прави таван, строп у соби; исп. тавањача.

2₁<1₆ **таванич-ки**, -а, -о који се односи на таваницу, таванице: ~ греда.

2₂<1₆ **таванич-ни**, -а, -о који се односи на таваницу, таванице: ~ греда.

⁸³⁹ Овде би се могло говорити о сложеном тврбеном форманту *-ашити*. Овај сложени формант забележен је и код глаголског турцизма *арабаџијашити* (исп. *Речник САНУ*). С друге стране, могуће је да је овај глагол изведен од незабележене именице *табораиш*.

⁸⁴⁰ *отаборити*.

1₇<0 **таван-ски**, -а, -о који се односи на таван: ~ простор, ~ прозор.

1₈<0 **таван-че**, -ета с дем. ← таван.

1₉<0 **таван-чић** м дем. ← таван.

2₃<1₄ **тавањ-ача** ж даска којом се тавани.

2₄<1₄ **тавање-ње** с гл. им. ← таванити.

ПР1₁<1₁ **за-таванак**, -анка м заст. мали раван и нешто уздигнут простор, зараванак.

ПР1₂<1₄ **по-таванити**, -им пф. поставити таван.⁸⁴¹

БЕЗ СДГ: ТАВЛА¹ (тур. tavla)

тавла ж покр. врста друштвене игре (на плочи са означеним пољима).

СДГ: ТАВЛА² (тур. tavla)⁸⁴²

ТО: тавл-

0 **тавла** ж покр. штала, коњушница.

1₁<0 **тавл-еник** м покр. коњ који се негује у тавли, шталски коњ.

СДГ: ТАВЛИ (тур. tavli)

ТО: тавл-

0 **тавли** прид. непром. покр. влажан, мокар.

1₁<0 **тав-лија** ж покр. врста свиле.

БЕЗ СДГ: ТАЗЕ (тур. taze)

тазе прид. непром. свеж: ~ пециво, ~ вода.

СДГ: ТАИН (тур. taın)

ТО: таин-

0 **таин** м разг. 1. храна која се издаје војницима, радницима или др., следовање; снабдевање храном, прехрана. 2. војнички хлеб.

1₁<0 **таин-џија** м заст. војни интендант за храну.

БЕЗ СДГ: ТАКРИП (тур. takrir)

такрип м покр. пренос власништва, укњижене промене у власништву над некретнинама.

БЕЗ СДГ: ТАКСИРАТ (тур. taksirat)

таксират м заст. несрећа, невоља, беда; зла коб, зла судбина.

БЕЗ СДГ: ТАКУМ (тур. takım)

такум м заст. 1. јабучица, кугла (ћилибарска или др.) на оном крају чибука који се меће у уста. 2. а. опрема јахаћег коња. б. опрема уопште, прибор.

БЕЗ СДГ: ТАЛАГАН (тур. talagan)

талаган м покр. мушка кабаница, дугачки гуњ у народној ношњи.

⁸⁴¹ *затаванити.*

⁸⁴² Овде две лексеме представљају хомониме и у турском језику.

СДГ: ТАЛАМБАС (тулумбас) (тур. tulumbaz)

ТО: таламбас-

0 **таламбас** м врста малог старинског бубња, метална здела са разапетом кожом преко отвора. **Изр. без таламбаса (објавити и сл.)** без великог говора, без рекламе; **ударити, ударати у бубње** и **таламбасе** разгласити.

2₁<1₁ **таламбаса-ње** с гл. им. ← таламбасати.

1₁<0 **таламбас-ати**, -ам импф. ударати у таламбасе.

ПР1₁<1₁ **за-таламбасати**, -ам пф. почети ударати у таламбасе; залупати.

БЕЗ СДГ: ТАЛАШ/ТАЛАША/ТАЛАШИКА (тур. talaş)

талаш м/**талаша** ж /**талашика** ж покр. струготина.

БЕЗ СДГ: ТАЛЕБ

талеп м → талиб.

СДГ: ТАЛИБ (талеп) (тур. talebe)⁸⁴³

ТО: талиб-

0 **талиб** м заст. ученик, ђак.

1₁<0 **талиб-а** ж заст. ученица.

БЕЗ СДГ: ТАЛИБАН (ар. tālib)⁸⁴⁴

талибан м припадник исламистичког покрета у Авганистану, школован у исламским верским школама из те земље у Пакистану; након слома совјетске инвазије у Авганистану, крајем XX века, освојили власт и завели строг исламски режим који је срушен америчком интервенцијом; од тада прешли на герилски начин ратовања.

СДГ: ТАЛИХ (тур. talih)

ТО: тал-

0 **талих** м заст. срећа која прати некога.

1₁<0 **тал-ија**⁸⁴⁵ ж → а. срећа. б. особа која доноси срећу.

1₂<0 **тал-ичан**, -чна, -чно који има талиха, срећан.

1₃<0 **тал-ишан**, -шна, -шно који има талиха, срећан.

СДГ: ТАЛУМ (тур. talim)

ТО: талум-

⁸⁴³ Шкаљић (1973) бележи само облик *талеп*.

⁸⁴⁴ Дефиниција је преузета из Клајн-Шипка (2006). *РСЈ* и *Речник МС* не бележе ову лексему.

⁸⁴⁵ Интересантно је да *РСЈ* не наводи *талију*, овде је у питању подмлађивање турцизама, *Речник МС* упућује на *талих*, а судећи према статусу ове речи данас требало би да буде обрнуто упућивање. Ова реч више није покр., већ је део стандарда, а њена употреба је постала фреквентнија захваљујући филму и серији *Монтевидео, бог те видео*, у коме Станоје, један од главних ликова, често користи реч *талија*: *Stanoje iz filma i serije „Montevideo, bog te video” nije bio talija samo Tirketu, već i njemu* (<http://www.novosti.rs/vesti/spektakl.147.html:373166-Predrag-Vasic-Stanoje-moja-talija>).

0 **талум** м заст. војна обука, увежбавање; увежбавање животиња, дресура.
1₁<0 **талум-ити**, -им импф. изводити талум, вежбати, увежбавати; дресирати.⁸⁴⁶

СДГ: ТАМАН (тур. *taman*)

ТО: таман-

0 **таман** речца 1. за истицање блискости, подударања: управо, баш. а. о просторној блискости. б. о временској блискости. в. при упоређивању истоветних односно веома сличних појмова, или кад се истиче да је нешто тачно погођено, да коме или чему потпуно одговара. 2. (у придевској служби, у предикату) који је одговарајуће величине, мере (обично о одећи, обући). 3. кад се истиче да ће се задржати неки став и ако би се догодило нешто што га нормално отежава, што је несагласно с њим: чак, макар. 4. у категоричном одрицању, одбијању а. кад се формално потврдној реченици даје одричан смисао. б. као узвику служби реченице: никако, нипошто. **Изр.** ~ **посла!** таман (4б), никако, нипошто.

1₁<0 **таман-ити**, -им пф. I. 1. а. уништавати убијајући, ловећи, трујући и сл., истребљивати. б. уопште уништавати, сатирати; искорењивати. в. упропашћавати, унесрећивати. 2. јести и пити у великој количини, сатирати једући и пијући. II. ~ се уништавати се, упропашћавати се.

ПР1₁<0 **по-таман** прил. по вољи, како треба, згодно.

ПР1₂<1₁ **по-таманити**, -им пф. I. а. лишити живота, побити, уништити, утаманити све редом једно за другим. б. појести, испити што без остатка. II. ~ се уз повр. међусобно се уништити.

БЕЗ СДГ: ТАМБУЛАНА

тамбулана ж → дабул(х)ана.

СДГ: ТАМБУРА (тур. *tambur*)⁸⁴⁷

ТО: тамбур-

0 **тамбура** ж жичани музички инструмент оријенталног порекла, на којем се свира трзањем жица.

2₁<1₁ **тамбура-ње** с гл. им. ← тамбурати.

1₁<0 **тамбур-ати**, -ам импф. свирати на тамбури.

1₂<0 **тамбур-аш** м свирач на тамбури.

1₃<0 **тамбур-ашица** ж свирачица на тамбури.

2₂<1₂ **тамбураш-ки**, -а, -о који се односи на тамбураше: ~ оркестар, ~ збор, ~ друштво.

1₅<0 **тамбур-ица** ж дем. ← тамбура, мања тамбура; тамбура.

1₆<0 **тамбур-ција** м бубњар, добошар.

ПР1₁<1₁ **за-тамбурати**, -ам пф. почети тамбурати.

ПР1₂<1₁ **о-тамбурати**, -ам пф. одсвирати на тамбури, довршити тамбурање.

ПР1₃<1₁ **по-тамбурати**, -ам пф. мало ударити у тамбуру, затамбурати.

БЕЗ СДГ: ТАМИН (тур. *tahmin*)

тамин м покр. мишљење, претпоставка; исп. тахмин.

СДГ: ТАНДАРА (тур. *tandır*); исп. тандрк

ТО: тандар-

⁸⁴⁶ *заталумити, исталумити.*

⁸⁴⁷ Шкалајић (1973) наводи погрешан етимон *tanbura*.

0 **тандара** покр. 1. ж примитивна народна кухиња, прчварница; роштиљ. 2. узвик за подражавање лупе, треска. Изр. ~ **броћ** каже се некеме када изговори велику бесмислицу; **тандара-мандара** каже се кад се нешто не ради како треба, кад се воде празни разговори.

2₁<1₁ **тандара-ње** с гл. им. ← тандарати.

1₁<0 **тандар-ати**, -ам импф. производи јаке, испрекидане звукове, тандркати, клопарати, клопотати; експр. причати којешта, лупетати.⁸⁴⁸

1₂<0 **тандар-ија** ж у изразу: **отићи у тандарију** неста(ја)ти, пропасти, пропадати, (от)ићи бестрага.

СДГ: ТАНДР/ТАНДРК исп. тандара

ТО: тандр, тандрк

0 **тандр** узвик којим се подражава тандрк, тандркање. Изр. **тандр-мандр** → тандара-мандара (уз мандара изр.).

0₁ **тандрк** м испрекидана лупа и тупа звука при кретању колских точкава или котрљању тврдих предмета по тврдој неравној површини.

3₁<2₁ **тандркал-ица** ж покр. → тандркача.

2₁<1₁ **тандрка-ло** с и м 1. пеј. онај који много прича, блебетало, брбљивац. 2. покр. летвица на ветрењачи за млевене жита.

2₂<1₁ **тандрка-ње** с гл. им. ← тандркати.

1₁<0₁ **тандрк-ати**, тандрчем импф. 1. стварати тандрк, лупу котрљајући се, ударајући по тврдој неравној површини, лупарати, клопарати. 2. експр. причати којешта, блебетати, брбљати, лупетати.

2₃<1₁ **тандрк-ача** ж пеј. блебетуша, брбљивица, торокуша.

1₂<0₁ **тандрк-нути**, тандркнем пф. произвести тандрк, затандркати, заклопарати.

1₃<0₁ **тандрц-ак**, -чка м 1. зврк, чигра. 2. покр. врста народног кола.

ПР1₁<1₃ **до-тандркати**, -андрчем пф. тандрчући, с буком стићи, доћи.

ПР1₂<1₃ **за-тандркати**, -андрчем пф. оном. почети тандркати.

ПР1₃<1₃ **о-тандркати**, -андрчем пф. свршити тандркање, удаљити се тандрчући; експр. брзо изговорити.

ПР1₄<1₃ **про-тандркати**, -андрчем пф. проћи тандрчући, котрљајући се с лупом, с тутњавом.⁸⁴⁹

БЕЗ СДГ: ТАНДАРИХА⁸⁵⁰

тандариха ж рлг. место у рају; уживање мира и изобиља.

БЕЗ СДГ: ТАНЕ (тур. tane)

тане, -ета с разг. пушчано или топовско зрно.

БЕЗ СДГ: ТАНЕЋЕ

танеће, -ета с → тенећа.

БЕЗ СДГ: ТАНЗИМАТ (тензимат) (тур. tanzimat)

танзимат м заст. реформа.

БЕЗ СДГ: ТАПИЈА (тур. tapu)

⁸⁴⁸ *натандарати, отандарати.*

⁸⁴⁹ *натандркати.*

⁸⁵⁰ У *Речнику МС* наведена је арапско-персијска етимолошка ознака. Шкаљић (1973) и Носић (2005) не бележе ову лексему,

тапија ж оверена исправа о власничком праву на некретнине. Изр. **дати тапију од главе** поверити велику тајну; приступити опасну послу; **узети тапију на нешто (неки положај, повластицу и сл.)** ир. дуго времена упорно држати (положај, повластицу).

СДГ: ТАРАБА (тур. *taraba, daraba*)

ТО: тараб-

0 **тараба** ж ограда од прошћа, дасака или летава, плот.

1₁<0 **тараб-ица** ж дем. ← тараба.

ПРС1₁<0 **за-тараб-ити**, -им пф. разг. I. затворити, оградити тарабом. II. ~ се повр.⁸⁵¹

ПРЗ1<ПР2₁ **затарабљива-ње** с гл. им. ← затарабљивати (се).

ПР2₁<ПРС1₁ **затарабљ-ивати**, -ујем I. импф. и уч ← затарабити. II. ~ се импф. и уч. ← затарабити се.

БЕЗ СДГ: ТАРАБОЛОС/ТАРАБУЛУЗ⁸⁵² (тур. *trablus şali*)

тараболос/тарабулуз м заст. свилен појас с кићанкама на крајевима, који понекад служи и као турбан.

СДГ: ТАРАК⁸⁵³ (тур. *tarak*)

ТО: тарак-

0 **тарак**, -рка м направа за пречешљавање кудеље и лана.

1₁<0 **тарак-ати**, -ам импф. ићи тамо-амо, тумарати, трчкарати, мотати се.⁸⁵⁴

2₁<1₁ **тарак-ача** ж пеј. она која стално некуд иде, која често залази у друге куће, стокућа.⁸⁵⁵

БЕЗ СДГ: ТАРАНА (тур. *tarhana*)

тарана ж покр. тесто измрвљено на рендету у зрнасте мрвице. Изр. **извући се као ~ из лонца** 1) неопажено отићи из друштва; 2) вешто се ослободити какве обавезе; **с неба тарану дохватити** (захватити и сл.) моћи учинити немогуће.

БЕЗ СДГ: ТАРАПАНА¹ (тур. ?)⁸⁵⁶

тарапана¹ ж гомила, гужва; метеж.

БЕЗ СДГ: ТАРАПАНА²

тарапана² ж → тараф(х)ана.

БЕЗ СДГ: ТАРАТОР⁸⁵⁷ (тур. *tarator*)

таратор м кув. додатак јелу, салата од киселог млека, свежих краставаца и белог лука.

⁸⁵¹ *оптарабити*.

⁸⁵² Шкаљић (1973) бележи облике *траболос* и *траболос*.

⁸⁵³ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*.

⁸⁵⁴ *затаракати, истаракати*.

⁸⁵⁵ Изведенице *таракати* и *таракача* не наводи Шкаљић (1973). У *РСЈ* су забележене обе изведенице, али изостаје лексема *тарак*.

⁸⁵⁶ *Речник МС* наводи да је порекло ове лексеме турско. Шкаљић (1973) је не наводи; Носић (2005) изводи према тур. *tağaf страна*. Етимологија је нејасна.

⁸⁵⁷ Савремени речник турскога језика наводи да је ова реч грч. порекла. Можда је треба третирати као турски грецизам, изворно грчку реч непосредно позајмљену из турског језика као што су и *авлија, бибер, димије, ефендија, ђубре, калем, калуп, каранфил, кестен* и сл.

БЕЗ СДГ: ТАРАФ(Х)АНА (тарапана²) (тур. darphane)

тараф(х)ана ж заст. ковница новца.

СДГ: ТАРИФА (тур. tarife)

ТО: тариф-

0 **тарифа** ж списак званично утврђених цена, ценовник услуга (на железници, пошти и др.) односно списак послова и њихова новчана вредност (у предузећу); скала царинских такса, пореских износа и сл: железничка ~, поштанска ~, царинска ~.

1₁<0 **тариф-ни**, -а, -о који се односи на тарифу, прописан тарифом: ~ износ, ~ правилник, ~ стопа.

1₂<0 **тариф-ски**, -а, -о који се односи на тарифу, прописан тарифом: ~ износ, ~ правилник, ~ стопа.

БЕЗ СДГ: ТАРИХ (тур. tarih)

тарих м заст. напис на згради или каквом другом објекту, обично задужбини, са подацима о објекту.

БЕЗ СДГ: ТАРЧИН (тур. tarçın)

тарчин м покр. цимет.

СДГ: ТАРЧУГ (тур. tağarcık)

ТО: тарчуг-

0 **тарчуг** м кув. покр. чобанска торба начињена од целе јареће или јагњеће коже с које је скинуто крзно.

1₁<0 **тарчуг-ушка** ж покр. тарчуг.

СДГ: ТАС (тур. tas)

ТО: тас-

0 **тас** м 1. метални тањир или предмет тањирастог облика за различиту употребу а. на теразијама за терет на једној и теगे на другој страни, односно за терет на кантару. б. послужавник на коме се у цркви скупљају прилози. в. тањираста берберска или бријачка посуда; такав месингани предмет као знак берберског заната. г. муз. тањираста метална плоча учвршћена на горњој страни бубња; чинела. 2. покр. метална чаша, пехар, купа.

1₁<0 **тас-ић** м дем. ← тас.

СДГ: ТАСЛАИСАТИ (тур. taslamak)

ТО: таслаис-

0 **таслаисати**, -ишем импф. покр. држати се охоло, правити се важан.

1₁<0 **таслаиса-ње** с гл. им. ← таслаисати.

СДГ: ТАСЛАК (тур. taslak)

ТО: таслак-

0 **таслак** м 1. комад необрађена или грубо отесана дрвета; пањ, клада, трупац. 2. необрађен, неотесан блок камена.

1₁<0 **таслач-ина** ж аугм. и пеј. ← таслак.

1₂<0 **таслач-ити**, -им импф. правити таслаке; грубо тесати, обрађивати дрво или камен.

ПР1₁<0 **у-таслачити**, -им пф. дотерати, удесити.⁸⁵⁸

СДГ: ТАТАР (тур. tatar)

ТО: татар-

0 **татар/татарин** м гласник, курир на брзом коњу који је у турској царевини преносио пошту и поруке.

1₁<0 **татар-ан** м татархан.

1₂<0 **татар-анка** ж (у придевској служби, уз именице ж. рода) татарска.

1₃<0 **татар-ски**, -а, -о који се односи на татаре: ~ коњ, ~ пошта.

2₁<1₃ **татарски** прил. као татари, брзо.

С1₁<0 **татар-хан** м татарски хан.

татар- први део у полусложеницама са значењем татарски: татар-кафа, татар-канџија.

СДГ: ТАТЛИ (тур. tath)

ТО: татл-

0 **татли** прид. непром. покр. сладак: ~ кава, ~ баклава.

1₁<0 **татл-ија**⁸⁵⁹ ж кув. врста послатице, урмашица, брдарица.

ПРС1₁<0 **о-татл-исати**, -ишем пф. покр. засладити.

БЕЗ СДГ: ТАЋАЦИЈА (према тур. takke)⁸⁶⁰

таѓација м заст. мајстор који израђује кожне капе.

СДГ: ТАФТ (тур. tafta)

ТО: тафт-

0 **тафт** м врста круте сјајне свилене тканине.

1₁<0 **тафт-ан**, -а, -о начињен од тафта: ~ хаљина.

БЕЗ СДГ: ТАФТИЈА (тур. sahtiyani)

тафтија ж покр. уштављена кожа.

БЕЗ СДГ: ТАХАН-ХАЛВА (tahin helvasi)

тахан-халва ж кув. врста оријенталне послатице од сезамовог семена.

БЕЗ СДГ: ТАХМИН (тур. tahmin)

тахмин м покр. процена одока; претпоставка; исп. тамин.

⁸⁵⁸ *затаслачити, истаслачити, отаслачити.*

⁸⁵⁹ У турском језику *tath* има следећа значења: I. 1. сладак. 2. укусан, јестив. 3. симпатичан, драг. II. слатко, слаткиш, послатица, колач, дезерт. У српском језику *татли* је покрајинска реч, док је *татлија* стандардни куварски термин.

⁸⁶⁰ Реч је настала као резултат наших творбених процеса.

БЕЗ СДГ: ТАХМИНА⁸⁶¹ (тур. tahminen)

тахмина прил. покр. по свој прилици, извесно, вероватно.

БЕЗ СДГ: ТАХТ (тур. taht)

тахт м заст. престо, трон.

БЕЗ СДГ: ТАХТА (тур. tahta)

тахта ж заст. даска. Изр. **бир** ~ **ексик**⁸⁶² без једне даске у глави, мало ћакнут, луцнут.

БЕЗ СДГ: ТАЦ (тур. taç)

тац м круна муслиманског владара.

СДГ: ТАШЛИ⁸⁶³ (тур. taşlı)

ТО: ташли-

0 **ташли** прид. непром. покр. који је од камена, камени, каменит.

С1₁<0 **ташли-хан** м 1. камени хан. 2. (Ташлихан) некадашњи турски камени хан у Сарајеву по коме је назван крај око њега.

БЕЗ СДГ: ТАШМАЈДАН (тур. taş madeni)

ташмајдан м 1. каменолом. 2. (Ташмајдан) крај у ужем центру Београда.

БЕЗ СДГ: ТЕБЕШИР (тур. tebeşir)

тебешир м покр. креда.

БЕЗ СДГ: ТЕВАБИЈА (тур. tevabi)

тевабија ж зб. покр. а. пратња, свита; дружина. б. ир. једномишљеници, следбеници, присталице.

БЕЗ СДГ: ТЕВДИЛ (према тур. tebdil)

тевдил покр. потајно, кришом.

БЕЗ СДГ: ТЕВСИЈА

тевсија ж → тепсија.

БЕЗ СДГ: ТЕВТЕР

тевтер м → тефтер.

СДГ: ТЕДАРУЋ (тур. tedarik)

⁸⁶¹ Могло би се претпоставити мада није вероватно да је *тахмина* настало од *тахмин* ретким творбеним формантом за творбу прилога *-а*. Међутим, ми мислимо да се овде ради о одвојеном позајмљивању.

⁸⁶² Ово је једини пример у књижевном језику где је турски израз сачувао оригинални облик, значење и буквални превод.

⁸⁶³ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

ТО: тедарућ-

0 **тедарућ** м покр. уредно газдовање, економичност. **Изр. живи на тедарућу**⁸⁶⁴ живи добро, уредно, пријатно, све има припремљено.

1₁<0 **тедарућ-ити**, -им импф. покр. штедети, економисати.

1₂<0 **тедарућ-ли**⁸⁶⁵ покр. прид. непром. покр. штедљив, економичан.

1₃<0 **тедарућ-ница** ж покр. она која штеди, економише, кућаница.

СДГ: ТЕЂЕЛ (тур. teyel)

ТО: теђел-

0 **теђел** м покр. ситни шав, ситно прошивање.

1₁<0 **теђел-ити**, -им импф. покр. ситно шити, прошивати; вести ланчаним бодом.

БЕЗ СДГ: ТЕЗА (тур. teyze)

теза ж покр. тетка, мајчина или очева сестра.

СДГ: ТЕЗГА (тур. tezgâh)

ТО: тезг-

0 **тезга** ж (дат. -зги; ген. мн. тезга и тезги) 1. сто или клупа у трговинској радњи (за којом трговац ради и излаже робу) или у занатској радњи (на којој занатлија ради). 2. споредна, додатна зарада, нуззарада (најчешће уметника); исп. тезјај. **Изр. испод тезге (добити, набавити, купити)** нередовним путем (добити, набавити, купити).

1₁<0 **тезг-ар** м пеј. → тезгарош.

2₁<1₂ **тезгаре-ње** с гл. им. ← тезгарити.

1₂<0 **тезгар-ити**, -им импф. зарађивати радећи хонорарно, прековремено (поред свог посла у сталном радном односу, обично о уметницима).

1₃<0 **тезгар-ош** м пеј. онај који тезгари, који се бави тезгарењем.

2₂<1₃ **тезгарош-қи**, -а, о који се односи на тезгароше, који потиче од тезгароша, који је својствен тезгарошима.

1₄<0 **тезг-етар**⁸⁶⁶ м радник који на тезги меси и сече опеку, циглу и цреп.

БЕЗ СДГ: ТЕЗГЕРЕ (тур. teskere)

тезгере ж мн. покр. носила на којима два човека преносе неки терет (обично материјал при зидању).

БЕЗ СДГ: ТЕЗЈАЈ

тезјај м покр. → тезга (1).

БЕЗ СДГ: ТЕКАВУД (тур. tekaüdiye)

текавуд м покр. пензија, мировина.

БЕЗ СДГ: ТЕКИЈА (тур. tekke)

⁸⁶⁴ Досадашње истраживање указује на то да испитиване архаичне фразеологизме не бележи турски језик, односно да су они вероватно настали у српском језику.

⁸⁶⁵ тур. tedarikli.

⁸⁶⁶ тур. tezgâhtar. Није забележен овај творбени формант у постојећој приручној литератури.

текија ж (ген. мн. текија) 1. зграда, муслимански манастир у коме дервиши обављају верске обреде. 2. капелица, маузолеј, гробница неког свеца. 3. извор, врело, студенац.

БЕЗ СДГ: ТЕКМИЛ (тип. tekmil)

текмил покр. 1. м допуна, изравнање, довршење. 2. прил. потпуно, свршено, докраја, готово.

БЕЗ СДГ: ТЕКНЕ (тип. tekne)

текне, -ета с покр. 1. корито (суд). 2. труп брода.

БЕЗ СДГ: ТЕКРАП (тип. tekrar)

текрап покр. 1. м понављање, обнављање, репетиција. 2. прил. поново, изнова.

СДГ: ТЕЛ (тип. tel)

ТО: тел-

0 **тел** м заст. 1. танка жица. 2. златан или сребрн чврст конач, жица за везење или проткивање.

1₁<0 **тел-ија**⁸⁶⁷ ж одевни предмет везен или проткан златном или сребрном жицом.

СДГ: ТЕЛАЛ (тип. tellal)

ТО: телал-

0 **телал** м 1. објављивач, оглашивач саопштења власти, добошар; извикивач на јавним лицитацијама. 2. телалин; исп. телар.

1₁<0 **телал-ија** ж а. телалска провизија приликом јавних продаја. б. телалина¹.

1₂<0 **телал-ин** м (мн. телали, ген. телала) трговац старим стварима, старинар, старудар, старетинар.

1₃<0 **телал-ина**¹ ж телалова награда, плата.

1₄<0 **телал-ина**² аугм. и пеј. ← телал.

1₅<0 **телал-ити**, -им импф. 1. објављивати, оглашавати, разглашавати на јавном месту; извикавати на јавним лицитацијама. 2. куповати и продавати старе ствари, трговати старим стварима.

1₆<0 **телал-ов**, -а, -о који припада телалу, који потиче од телала.

1₇<0 **телал-ски**, -а, -о који се односи на телале, који је својствен телалима.

1₈<0 **телал-ција** м → телал.

2₁<1₅ **телаље-ње** с гл. им. ← телалити.

ПР1₁<0 **ис-телалити**, -им пф. огласити, објавити што преко телала, викача, гласника, уопште разгласити.⁸⁶⁸

ПР1₂<0 **пре-телалити**, -им пф. разгласити с једнога краја на други.

ПР1₃<0 **про-телалити**, -им пф. објавити, разгласити.

ПР1₄<0 **рас-телалити**, -им пф. покр. разгласити, раструбити.

СДГ: ТЕЛАР

ТО: телар-

0 **телар** м → телал.

2₁<1₁ **теларе-ње** с гл. им. ← теларити.

⁸⁶⁷ тип. telli.

⁸⁶⁸ зателалити.

1₁<0 **телар-ити**, -им импф. → телалити.

1₂<0 **телар-ић** м дем. ← телар.

БЕЗ СДГ: ТЕЛБИЗ⁸⁶⁹ (тур. *telvis*)

телбиз м заст. зао, покварен човек, варалица.

СДГ: ТЕЛЕЈ⁸⁷⁰ (према тур. *tel*)

ТО: телеј-

0 **телеј** м покр. танак листић злата или сребра који се употребљава за украс, варак.

1₁<0 **телеј-аш** м занатлија који израђује телеј.

2₁<1₂ **телејиса-ње** с гл. им. ← телејисати.

1₂<0 **телеј-исати**, -ишем пф. и импф. покр. обложити, облагати, украсити, украшавати нешто телејем, вараклаисати.⁸⁷¹

БЕЗ СДГ: ТЕЛФА (тур. *telve*)

телфа ж покр. талог од куване кафе.

БЕЗ СДГ: ТЕМБИХ (тур. *tembih*)

тембих м покр. опомена, упозорење, саопштење; наредба, налог.

СДГ: ТЕМЕНА (тур. *temenna*)

ТО: темен-

0 **темена** с мн. покр. заст. непром. у изразу: **(у)чинити, ударити, ударати** ~ на нарочити начин поздравити, поздрављати (тако да се врховима прстију десне руке, уз мали поклон, дотакне брада, усне и чело).

2₁<1₂ **темена-ње** с гл. им. ← теменати.

1₁<0 **темен-ат** м непром. → темена.

1₂<0 **темен-ати**, -ам импф. а. чинити пред ким темена, понизно се клањати, метанисати. б. експр. ропски се понашати.

1₃<0 **темен-ах** м непром. → темена.

СДГ: ТЕМЕРУТ (тур. *temerrüt*)

ТО: темерут-

0 **темерут**, -а, -о покр. који неће да чује шта му се говори, непослушан, непокретан; тврдоглав, јогунаст.

1₁<0 **темерут/темерутин** м покр. тром човек; тврдоглавац, јогуница; глупан, сметењак.

1₂<0 **темерут-ка** ж покр. женска особа темерут(ин).

БЕЗ СДГ: ТЕМЕСУК/ТЕМЕСУЋ (тур. *temessük*)

темесук/темесућ м покр. писмена потврда, исправа.

БЕЗ СДГ: ТЕМИЗ (тур. *temiz*)

⁸⁶⁹ Ову лексему не бележи Шкалајић (1973).

⁸⁷⁰ Ову лексему не бележи Шкалајић (1973). Бележи је Скок (3: 454). Вероватно јесте турцизам, са неуобичајеном творбом.

⁸⁷¹ *нателејисати*.

темиз прид. непром. покр. чист, уредан.

СДГ: ТЕМИНИТИ⁸⁷² (тур. *tahmin*)

ТО: теминити-

0 **теминити**, -им несвр. покр. мислити, ценити.

1₁<0 **темиње-ње** с гл. им. ← теминити.

БЕЗ СДГ: ТЕМРЕ (тур. *temren*)

темре, -ета с покр. а. држак, дршка, копље барјака, заставе. б. држак, дршка ђерђефа.

БЕЗ СДГ: ТЕНАН (ТЕНХАН/ТЕНХАНА)

тенан, -ана м и -ани ж (у прил. натенане и сл.) → натенане.

СДГ: ТЕНЕЋА(танеће)/ТЕНЕЋЕ (тур. *teneke*)

ТО: тенећ-

0 **тенећа ж/тенеће**, -ета с покр. лим.

1₁<0 **тенећ-ар** м покр. лимар, тенећеџија.

1₂<0 **тенећ-џија**⁸⁷³ м покр. → тенећар.

1₃<0 **тенећ-ка** ж покр. → тенећа.

БЕЗ СДГ: ТЕНЕЋКАР⁸⁷⁴

тенећкар м покр. → тенећар, тенећеџија.

БЕЗ СДГ: ТЕНЕФ (тур. *tenef*)

тенеф м покр. конопац, уже, узица.

БЕЗ СДГ: ТЕНЕШИР (тур. *teneşir*)

тенешир м покр. 1. дуги дрвени сто на коме муслимани купају покојника. 2. носила на којима муслимани носе покојника на гробље.

БЕЗ СДГ: ТЕНЗИМАТ

тензимат м покр. → танзимат.

БЕЗ СДГ: ТЕНХАН/ТЕНХАНА

тенхан м /**тенхана** ж → тенан.

СДГ: ТЕНЦЕРА (тур. *tencere*)

ТО: тенцер-

0 **тенцера** ж покр. дубок бакарни суд без дршки, катао.

⁸⁷² Ову лексему не бележи Шкаљић (1973). Скок (3:441) наводи да је од *tahmin*, мада може бити и од *temin*.

⁸⁷³ тур. *tenekesi*.

⁸⁷⁴ Посебно смо издвојили лексему *тенећкар* због турског суфикса *har/her* из категорије вршилаца радње и носилаца особина.

1₁<0 **тенцер-аст**, -а, -о који је као тенцера, сличан тенцери.

1₂<0 **тенцер-ица** ж дем. ← тенцера.

БЕЗ СДГ: ТЕОБА (тур. tövbe)

теоба ж покр. покајање; скрушеност. Изр. **доћи теобе** покајати се.

БЕЗ СДГ: ТЕПА (тур. tepe)

тепа ж покр. брежуљак, брдашце.

СДГ: ТЕПЕ (тур. tepe)

ТО: теп-

0 **тепе**, -ета с покр. → тепелук (1).

1₁<0 **теп-елақ** м тепелук.

1₂<0 **теп-елук**⁸⁷⁵ м 1. а. етн. део старе женске градске ношње, мала капа која се носила наврх главе, украшена дукатима, нискама бисера и сл. украсима, или извезена златом и срмом; златна или сребрна украсна плочица на таквој капи. б. покр. горњи округли део црногорске и херцеговачке капе украшен националним симболима. 2. доњи крај дуге пушке; украшена јабука на врху кундака мале пушке.

1₃<0 **теп-елика** ж бот. → тетивика.

СДГ: ТЕПСИЈА (тепсија) (тур. tepsi)

ТО: тепсиј-

0 **тепсија** ж плићи бакарни или емајлирани суд за печење пита, колача и сл.; количина јела спремљена у том суду. Изр. ~ - **демирлија** велика тепсија која је подигнута на гвоздени сталак и служи као трпеза; **као** ~ потпуно раван.

1₁<0 **тепс-ица** ж дем. ← тепсија.

1₂<0 **тепсиј-ица** ж дем. ← тепсија.

БЕЗ СДГ: ТЕРАВИЈА (тур. teravi)

теравија ж рлг. ноћна рамазанска молитва.

СДГ: ТЕРАЗИЈЕ (терезије) (тур. terazı)

ТО: теразиј-

0 **теразије** ж мн. 1. ручна вага од два таса. 2. (Теразије) најужи центар Београда. 3. (Теразије) астр. седмо по реду сазвежђе у Зодијаку.

1₁<0 **теразиј-ице** ж мн. дем. ← теразије.

1₂<0 **теразиј-ски**, -а, -о који се односи на теразије и Теразије: ~ тас, ~ пролаз, ~ чесма.

БЕЗ СДГ: ТЕРАК (тур. tirik)

терақ, -рка м покр. калуп, модел; узорак, мустра.

СДГ: ТЕРБИЈЕ (тур. terbiye)

ТО: тербиј-

⁸⁷⁵ тур. tepelik.

0 **тербије**, -ета с покр. а. васпитање, одгој. б. воспитаник, гојенац. Изр. ~ **учинити** васпитати, одгојити, уљудити.

1₁<0 **тербиј-ели/тербиј-етли**⁸⁷⁶ 1. прид. непром. воспитан, одгојен, уљудан. 2. прил. пристојно, уљудно.

БЕЗ СДГ: ТЕРБАЈ/ТЕРБАХ (тур. tezgâh)

терђај/терђах м заст. 1. занатлијски радни сто. 2. лончарско коло. 3. оквир од летава на коме се разапињу штављене коже.

СДГ: ТЕРЕВЕНКА (тур. tereffü)⁸⁷⁷

ТО: теревенк-

0 **теревенка** ж пијанка; разуздано, бучно весеље, оргијање.

2₁<1₁ **теревенче-ње** с гл. им. ← теревенчити.

1₁<0 **теревенч-ити**, -им импф. проводити време у пијанчењу, проводити се на теревенци, учествовати у теревенкама.

БЕЗ СДГ: ТЕРЕЗИЈЕ

терезије ж мн. → теразије.

БЕЗ СДГ: ТЕРЕЦА (тур. derece)

тереца ж 1. занатлијски калуп, модел. 2. кутија за мерење барута.

СДГ: ТЕРЗИЈА (тур. terzi)⁸⁷⁸

ТО: терзиј-

0 **терзија** м заст. кројач који шије одела од чохе; кројач уопште.

1₁<0 **терзи-баша** м терзијски првак, старешина терзијског еснафа.

2₁<1₁ **терзибаш-ин**, -а, -о који припада терзибашу.

2₂<1₁ **терзибашин-ица** ж терзибашша жена.

1₂<0 **терзиј-ин**, -а, -о који припада терзији.

1₃<0 **терзиј-ица** м дем. и ир. ← терзија.

1₄<0 **терзиј-ски**, -а, -о који се односи на терзије: ~ еснаф, ~ занат.

1₅<0 **терзи-лица** ж жена терзија, кројачица.

1₆<0 **терзи-лук**⁸⁷⁹ м терзијски занат, терзијски посао.

БЕЗ СДГ: ТЕРЗИЈАН (тур. taziyan)

терзијан м заст. танка коштана плочица којом се удара у жице тамбуре, трзалица.

БЕЗ СДГ: ТЕРКИЈА (терђија) (тур. terki)

⁸⁷⁶ тур. terbiyeli.

⁸⁷⁷ Шкаљић (1973) не бележи ову лексему. Носић (2005) наводи ову етимологију.

⁸⁷⁸ Лексема *терзија* је у време настанка *Речника Матице српске* била део општег лексичког фонда, док данас припада застарелом лексичком фонду. Ова се реч, и поред развијене деривације, данас не налази у активној употреби говорника савременог књижевног језика и замењена је речју *кројач*. Од осамдесетосам студената прве године *Учитељског факултета* само је један испитаник знао да реч *терзија* значи *кројач* (о резултатима целокупне анкете за ову реч в. Ђинђић М. (2010: 61). *РСЈ* бележи ову реч, али изостаје неопходно навођење квалификатора *заст.*

⁸⁷⁹ тур. terzilik.

теркија ж заст. 1. коњаников пртљаг (кабаница, ћебе и сл.) полукружно савијен око облучја на задњој страни седла и привезан каишевима или смештен у торбу или завежљај учвршћен за облучје; каиш, ремен којим се тај пртљаг везује. 2. женски украсни привесак од четири уска кожна дужа каишића, закачен са стране на појасу о коме се држе кључеви, ножић на склапање и др. житни предмети свакодневне употребе или украси. 3. каиш на опанцима.

БЕЗ СДГ: ТЕРЛЕМА/ТЕРЛЕМАЧА⁸⁸⁰ (тур. *terleme*)

терлема/терлемача ж бот. одољен.

БЕЗ СДГ: ТЕРЛИДИБА/ТЕРЛИДИВА (тур. *telli diba*)

терлидиба/терлидива ж покр. тешка свилена тканина проткана златном или сребрном жицом; брокат.

БЕЗ СДГ: ТЕРЛУК (тур. *terlik*)

терлук м (обично у мн. терлуци, терлука) покр. 1. лака женска кућна папуча од fine танке коже извезена златом, сребром или свилом. 2. назувак, обојак.

СДГ: ТЕРТИБ (тур. *tertip*)

ТО: тертиб-

0 **тертиб** м покр. заст. ред, поредак, распоред. Изр. ~ **учинити** направити редослед, распоредити.

1₁<0 **тертиб-ити**, -им импф. правити распоред, распоређивати, ређати.

БЕЗ СДГ: ТЕРЋИЈА

терћија ж → теркија.

БЕЗ СДГ: ТЕРЏУМАН (тур. *tercüman*)

терџуман м заст. преводилац, тумач.

БЕЗ СДГ: ТЕСКЕРА (тур. *tezkere*)

тескера заст. ж папир на коме је нешто написано, обично неко саопштење или порука, писмо; писмена исправа, докуменат.

СДГ: ТЕСЛИМ (тур. *teslim*)

ТО: теслим-

0 **теслим** м заст. 1. предаја, уручење; услов за уручење. 2. (у служби узвика) а. узвик којим се на јавној лицитацији оглашава продаја лицитираног предмета онеме који је понудио највећу цену. б. узвик војника при предаји непријатељу. Изр. ~**тескера** потврђивање пријема, примитка; ~ **учинити** 1) умрети; 2) уручити, предати.

1₁<0 **теслим-ити**⁸⁸¹, -им пф. уручити, предати; уступити нешто за новац, продати.

ПР1₁<1₁ **пре-теслимити**, -им пф. покр. извршити теслим, предају чега, предати, уступити што другом у посед.

⁸⁸⁰ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*. Могуће је да има везе са *terleme* (знојење), нарочито ако се користи против температуре и у медицинске сврхе.

⁸⁸¹ Овај глагол није застарео, што потврђује спроведена анкета, као и његова посведоченост у *Корпусу*; исп. фреквенцијску листу на стр. 39.

БЕЗ СДГ: ТЕСПИХ (тип. *tespih*)

теспих м ниска муслиманских бројаница.

БЕЗ СДГ: ТЕСТА

теста ж → тесте.

СДГ: ТЕСТЕ (теста) (тип. *deste*)

ТО: *месте-*

0 **тесте**, -ета с покр. свежањ, паковање од дванаест комада чега, туце; пакет од десет комада чега.

1₁<0 **тесте-баша** м неупакован комад робе из тестета, узорак, мустра.

СДГ: ТЕСТЕРА (тип. *testere*)

ТО: *тестер-*

0 **тестера** ж челична алатка са оштрим исеченим зупцима на доњој ивици, за резање, пиљење дрвета, метала, камена и сл., пила.

2₁<1₂ **тестера-ње** с гл. им. ← тестерати.

1₁<0 **тестер-аст**, -а, -о сличан тестери, пиласт, зупчаст.

1₂<0 **тестер-ати**, -ам импф. тестери(са)ти; експр. врло гласно хркати у сну производећи шумове сличне оним који се стварају при тестерисању дрвета.

1₃<0 **тестер-ача** ж зоол. врста морског пса с издуженом коштаном губицом назубљеном с обе стране, пилан *Pristis antiqouum*.

2₂<1₂ **тестер-аш** м радник који се бави тестерењем, стругањем дрва, стругар, пилар.

3₁<2₂ **тестераш-ев**, -а, -о који припада тестерашу.

3₂<2₂ **тестераш-ки**, -а, -о који се односи на тестераше, својствен тестерашима.

1₄<0 **тестер-е**, -ета с тестера.

2₃<1₆ **тестере-ње** с гл. им. ← тестерити.

2₄<1₅ **тестериса-ње** с гл. им. ← тестерисати.

1₅<0 **тестер-исати**, -ишем импф. сећи, стругати тестером, пилити.

1₆<0 **тестер-ити**, -им импф. тестерисати.

1₇<0 **тестер-ица** ж 1. дем. ← тестера. 2. бот. биљка *Stratiotes aloides* из пор. Nymphaeaceae, са листовима у облику мача.

ПР1₁<1₅ **за-тестерисати**, -ишем пф. почети тестерисати.

ПР1₂<1₆ **за-тестерити**, -им пф. почети тестерити.

ПР1₃<1₅ **ис-тестерисати**, -ишем пф. испилити.

ПР1₄<1₆ **ис-тестерити**, -им пф. испилити.

ПР1₅<1₆ **о-тестерити**, -им пф. одсећи тестером, отпилити; одрезати.

ПР1₆<1₂ **пре-тестерати**, -ам пф. пререзати тестером, пилом, препилити.⁸⁸²

ПР1₇<1₅ **пре-тестерисати**, -ишем пф. пререзати тестером, пилом, препилити.

ПР1₈<1₆ **пре-тестерити**, -им пф. пререзати тестером, пилом, препилити.

СДГ: ТЕСТИЈА (тип. *testi*)

ТО: *тестиј-*

0 **тестија** ж земљани суд, врч, крчаг за воду крушкаста облика са грлићем и дршком на којој је обично изведен сисак.

1₁<0 **тестиј-етина** ж аугм. и пеј. ← тестија.

⁸⁸² *затестерати, натестерати, истестерати, натестерити.*

1₂<0 **тестиј-ица** ж дем. ← тестија.

1₃<0 **тестиј-ца** ж дем. ← тестија.

БЕЗ СДГ: ТЕСТИР (тур. testir)

тестир м заст. 1. дозвола, допуштење. 2. докуменат, исправа о стручности, оспособљености за бављење неким занатом; мајсторско писмо.

БЕЗ СДГ: ТЕТИК (тур. tetik)

тетик м заст. 1. оружје за одапињање стрела, лук. 2. обарач, окидач на пушци; исп. тефтик. Изр. **држати на тетику (некога)** строго држати (некога).

БЕЗ СДГ: ТЕТРИВАН (тур. tahtrevan)⁸⁸³

тетриван м заст. затворска носилка.

БЕЗ СДГ: ТЕЋБИР (тур. tekbir)

тећбир м (обично у мн.) рлг. муслиманска молитва.

БЕЗ СДГ: ТЕЋМИЛ (тур. teknil)

тећмил м заст. допуна, накнада. Изр. ~ **учинити** изравнати, намирити, накнадити.

СДГ: ТЕФЕРИЧ (тур. teferric)

ТО: теферич-

0 **теферич** м покр. 1. забава и гозба, провод у природи, излет. 2. место у природи пријатно за провод; летњиковац, вила.

2₁<1₁ **тефериче-ње** с гл. им. ← теферичити.

1₁<0 **теферич-ити**, -им импф. забављати се у природи, проводити се на теферичу.

1₂<0 **теферич-ки**, -а, -о који се односи на теферич, својствен теферичу.

1₃<0 **теферич-ли** прид. непром. погодан, подесан, као створен за теферич.

2₂<1₄ **теферичова-ње** с гл. им. ← теферичовати.

1₄<0 **теферич-овати**, -ујем импф. → теферичити.

ПР1₁<1₁ **о-теферичити**, -им пф. провести се, забавити се (на теферичу).

ПР1₂<1₁ **по-теферичити**, -им пф. поћи на теферич, мало се забавити у природи.

ПР1₃<1₁ **про-теферичити**, -им пф. провести теферич, забавити се.⁸⁸⁴

СДГ: ТЕФТЕР (тевтер) (тур. defter)

ТО: тефте-, тефтер-

0 **тефтер** м бележница, записних, регистар, протокол; трговачка књига примања и издавања, рачунска књига.

1₁<0 **тефте-дар**⁸⁸⁵ м ист. = тефтердар благајник, књиговођа, рачуновођа; висок финансијски службеник, министар финансија.

2₁<1₁ **тефтедар-ев**, -а, -о = тефтедаров који припада тефтедару.

3₁<2₁ **тефтедарев-ица** ж = тефтедаровица тефтедарева жена.

2₂<1₁ **тефтедар-ов**, -а, -о = тефтедарев.

3₂<2₂ **тефтедаров-ица** ж = тефтедаревица.

⁸⁸³ У савременом турском језику ова реч има другачије значење: *седло на слону или камили*.

⁸⁸⁴ *дотеферичити*.

⁸⁸⁵ тур. defterdar.

2₃<1₁ **тефтедар-ски**, -а, -о који се односи на тефтедаре.
1₂<0 **тефтер-дар** м = тефтедар.
2₄<1₃ **тефтере-ње** с гл. им. ← тефтерити.
1₃<0 **тефтер-ити**, -им импф. уписивати, уносити у тефтер.

ПР1₁<1₃ **пре-тефтерити**, -им пф. покр. провести кроз тефтер, пописати.⁸⁸⁶

БЕЗ СДГ: ТЕФТИК

тефтик м покр. → тетик (2).

СДГ: ТЕФТИШ (тур. *teftiş*)

ТО: *тефтиш-*

0 **тефтиш** м ист. а. истрага, трагање и увиђај на терену (обично вршен ради хватања хајдука). б. иследник, инспектор; иследна, истражна комисија.

2₁<1₁ **тефтише-ње** с гл. им. ← тефтишити.

1₁<0 **тефтиш-ити**, -им импф. вршити тефтиш, претрес, увиђај, водити истрагу.

тефтишлема ж инспекција, преглед, ревизија.⁸⁸⁷

БЕЗ СДГ: ТЕХТЕРВАН (тур. *tahtrevan*)

техтерван м покр. врста кола; исп. тетриван.

БЕЗ СДГ: ТИЛИПРИК

тилиприк м покр. → тириплик.

БЕЗ СДГ: ТИЛИСУМ (тилсум, тилсун) (тур. *tilsim*)

тилисум м покр. запис, хамајлија.

БЕЗ СДГ: ТИЛСУМ/ТИЛСУН

тилсум/тилсун м покр. → тилисум.

СДГ: ТИМАР (тур. *timar*)

ТО: *тимар-*

0 **тимар** м 1. неговање, чишћење и уредно храњење (најчешће коња). 2. покр. коњска опрема, орма. 3. ист. феудални посед, лено, спахилук у Турској Царевини; пољско добро, сеоски посед.

2₁<1₂ **тимаре-ње** с гл. им. ← тимарити (се).

1₁<0 **тимар-иот**⁸⁸⁸ м ист. поседник тимара (3).

1₂<0 **тимар-ити**, -им импф. I. 1. вршити тимар, чистити чешагијом и четком (најчешће коња). 2. неговати, дотеривати, уређивати, гладити. II. ~ се дотеривати се, уређивати се.

2₂<1₃ **тимарова-ње** с гл. им. ← тимаровати се.

1₃<0 **тимар-овати се**, -ујем се импф. тимарити се.

ПР1₁<1₂ **ис-тимарити**, -им пф. 1. очистити чешагијом (коња). 2. ир. изгрдити.⁸⁸⁹

⁸⁸⁶ *затефтерити*.

⁸⁸⁷ Лексему *тефтишлема* нисмо сегментирали, јер се наставак *-лема* није одомаћио у српском језику.

⁸⁸⁸ Клајн (2003) не бележи овај формант. Реч смо сегментирали иако нисмо сигурни да је начињена формантом *-иот*; могуће је да је однекуд из турског или другог језика цела увезена.

ПР₁₂<1₂ **на-тимарити**, -им пф. истимарити, очистити чешагијом (коња).
ПР₁₃<1₂ **о-тимарити**, -им пф. очистити (коња) чешагијом, четком.
ПР₁₄<1₂ **по-тимарити**, -им пф. очистити длаку чешагијом (коњу, крави), истимарити.

БЕЗ СДГ: ТИРА (тур. tire)

тира ж покр. врста бољег предива; бели памучни конац за ткање; двоструко упредени памук.

БЕЗ СДГ: ТИРИПЛИК (тилиприк) (тур. tire ipliği)

тириплик м покр. → тира.

БЕЗ СДГ: ТИРИТ (тур. tirit)

тирит м покр. врста надева од сира, јаја, кајмака, меса и сл.

БЕЗ СДГ: ТИРЈАКИЈА

тирјакија ж → тирјахија.

СДГ: ТИРЈАЋИЈА (тирјакија) (тур. tiryaki)

ТО: тирјахиј-

0 **тирјахија** м покр. страствен пушач, страствени уживалац кафе; мераклија.
1₁<0 **тирјахиј-лук**⁸⁹⁰ м страст за дуваном или кафом; огрезлост у пушењу дувана или пијењу кафе.

БЕЗ СДГ: ТИРШЕ⁸⁹¹ (тур. tirşe)

тирше, -ета с заст. 1. танка кожица која се сече на врло уске каишиће за украшавање одеће; врста украсног појаса. 2. пергамен(а)т.

СДГ: ТИТИЗ (тур. titiz)

ТО: титиз-

0 **титиз** м покр. 1. тврдица, циција, шкртац. 2. а. педант, цепидлака. б. набусит, ћудљив човек, зановетало.

1₁<0 **титиз-лук**⁸⁹² м тврдичлук, шкртост.

СДГ: ТИТРАТИ⁸⁹³ (тур. titremek)

ТО: титр-

0 **титрати**, -ам импф. I. 1. треперити, трептати, подрхтавати. 2. разг. (некоме) удовољавати, чинити.⁸⁹⁴ II. ~ се 1. а. (чиме) бацати што увис па дочекивати, хватати у руке. б. играти се, поигравати се међусобно. 2. (с ким) сматрати кога глупим, исмејавати кога, ругати се коме, вући кога за нос. 3. → титрати.

⁸⁸⁹ *дотимарити*.

⁸⁹⁰ тур. tiryakilik.

⁸⁹¹ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

⁸⁹² тур. titizlik.

⁸⁹³ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*.

⁸⁹⁴ Друго значење није забележено у консултованим речницима.

1₁<0 **титр-а** ж покр. 1. округао каменчић, пиљак; игра са одређеним бројем каменчића, који се бацају увис и дочекују опет у руке. 2. предмет (обично дрвени штапић) који се баца при титрању (у игри). 3. мн. шаљ. мошнице.

1₂<0 **титр-ав**, -а, -о који титра, треперав, трептав.

1₃<0 **титр-ај** м један покрет у титрању, трептај.

2₁<1₃ **титрај-ни**, -а, -о који се односи на титраје, који је испуњен титрајима, у коме се врши титрање.

1₄<0 **титр-алица** ж 1. јабука којом се титра, која се у игри баца увис и дочекује у руке. 2. → титра (2).

1₅<0 **титра-ње** с гл. им. ← титрати (се).

1₆<0 **титр-еике**⁸⁹⁵ ж мн. врста женског накита који због своје лакоће титра, трепери, подрхтава.

1₇<0 **титр-ица** ж бот. камилица.

ПР1₁<0 **за-титрати (се)**, -ам (се) пф. почети титрати (се).

ПР3₁< ПР2₁ **потитрава-ње** с гл. им. ← потитравати (се).

ПР2₁< ПР1₂ **потитр-авати (се)**, -ам (се) импф. и уч. ← потитрати (се).

ПР1₂<0 **по-титрати**, -ам пф. I. мало затрепрати, затреперити, задрхтати. II. ~ се поиграти се с ким.

ПР1₃<0 **пре-титрати**, -ам пф. необ. титрајући се, играјући се провести неко време.

ПР1₄<0 **про-титрати**, -ам пф. титрати неко време.

ПР1₅<0 **уџ-титрати**, -ам пф. затреперити, заиграти, затитрати.⁸⁹⁶

БЕЗ СДГ: ТИФТИК (тур. tiftik)

тифтик м покр. мавез; плави памук; чисто памучно платно.

БЕЗ СДГ: ТОБА/ТОБЕ (тур. tövbe)

тоба ж/тобе с заст. завет.

БЕЗ СДГ: ТОЗ¹ (тур. toz)

тоз м покр. 1. прах, прашина. 2. талог од кафе.

СДГ: ТОЗ² (тур. tös)

ТО: тоз-

0 **тоз** узв. узвик којим се коњ гони да се повуче унатраг.

2₁<1₁ **тоза-ње** с гл. им. ← тозати.

1₁<0 **тоз-ати**, -ам импф. узвикивати коњу тоз да пође унатраг; исп. тоскати.

СДГ: ТОЗЛУКЕ/ТОЗЛУЦИ (тур. tozluk)

ТО: тозлук-

0 **тозлуке**, тозлука ж мн. и **тозлуци**, тозлука м мн. покр. доколенице од чохе или сукна које се са стране закопчавају.

1₁<0 **тозлук-ине**, -ина ж мн. аугм. и пеј. ← тозлуке/тозлуци.

СДГ: ТОКА (тур. toka)

⁸⁹⁵ Клајн не бележи овај формант. Реч смо сегментирали иако нисмо сигурни да је начињена формантом *-еике*; могуће је да је однекуд из турског или другог језика цела увезена.

⁸⁹⁶ *дотитрати*.

ТО: ток-

0 **тока** ж 1. копча. 2. ж мн. металне плоче и дугмета пришивени на предњем делу ђечерме или џемадана, које се стављају као украс, а некада и за заштиту груди у биткама.

1₁<0 **ток-алија**⁸⁹⁷ ж 1. онај који носи токе. 2. ђечерма или џемадан искићен токама.

СДГ: ТОКМАК (тур. tokmak)**ТО: токмак-**

0 **токмак** м 1. маљ, бат; топуз. 2. а. експр. здепаст човек. б. блесав човек, глупан, будала.

1₁<0 **токмач-ина** м аугм. и пеј. ← токмак.

1₂<0 **токмач-ић** м дем. ← токмак.

БЕЗ СДГ: ТОМБАК (тур. tombak)

томбак м хем. заст. месинг.

СДГ: ТОМРУКЕ/ТОМРУЦИ (тур. tomruk)**ТО: томрук-**

0 **томруке** ж мн./**томруци** м мн. покр. направа (обично дрвена) за окивање, спутавање руку и ногу, клада.

1₁<0 **томрук-хана** ж покр. тамница, затвор у који се стављају они који су осуђени на казну да буду у томруцима.

СДГ: ТОП⁸⁹⁸ (тур. top)**ТО: топ-**

0 **топ** м 1. војн. врста артиљеријског оруђа, ватрено оружје сразмерно широке, у новије време редовно изолучене цеви којим се обично на веће даљине испаљују експлозивни хици (гранате): далекометни ~, бестрзајни ~, противавионски ~, брдски ~, брзометни ~. 2. пуцањ таквог оруђа за време муслиманског поста рамазана као знак да се може јести. 3. шах. фигура у игри шаха, кула. 4. покр. већи смотак, труба тканине. Изр. **глув (глувак) као** ~ сасвим глув; **заспати, спавати као** ~ (у)тонути у тврд, дубок сан, тврдо заспати, спавати; **као из топа** нагло, изненада, изнебуха (појавити се, упасти и сл.); спремно, без оклевања (одговорити, рећи); **у топ сатерати (бацити, метнути)** јако изгрдити, оштро напасти.

2₁<1₁ **тобци-баша** м заповедник, старешина тобџија.

1₁<0 **тоб-џија** м војн. војник који је обучен да рукује топом, артиљерац, топник.

2₂<1₁ **тобџиј-ин**, -а, -о који припада тобџији: ~ капа.

2₃<1₁ **тобџиј-ски**, -а, -о који се односи на тобџије.

2₄<1₁ **тобџи-лук** м тобџијска служба, артиљерија.

1₂<0 **топ-ник** м топџија, артиљерац.

2₅<1₂ **топнич-ки**, -а, -о који се односи на топнике, тобџијски, артиљеријски.

2₆<1₂ **топниш-тво** с војн. артиљерија.

1₃<0 **топ-нути**, топнем пф. тупнути, лупити (нпр. ногом).

1₄<0 **топ-њача** ж → топовњача.

1₅<0 **топ-ов**, -а, -о који припада топу.

2₇<1₅ **топов-њача** ж 1. пом. мањи ратни брод (до 2000 тона), намењен првенствено за уништавање обалских објеката и за артиљеријску подршку трупама на копну. 2. пеј. крупна жена.

1₆<0 **топ-овски**, -а, -о који се односи на топове: ~ батерија, ~ ватра, ~ паљба, ~ кугла, ~ тане, ~ грмљавина.

⁸⁹⁷ тур. tokalı.

⁸⁹⁸ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*.

1₇<0 **топ-хана** ж фабрика у којој се производе топови, тополивница.
1₈<0 **топ-чић** м дем. ← топ.
1₉<0 **топ-че**, -ета с дем. ← топ.
2₈<1₁₀ **топчи-баша** м → тобџибаша.
1₁₀<0 **топ-чија** м → тобџија.
1₁₁<0 **топ-чић** м дем. ← топ.

С1₁<0 **топ-о-ливница** ж фабрика у којој се израђују, лију топови.
С1₂<0 **топ-о-вођа** м војн. главни тобџија, заповедник тобџија.
С1₃<0 **топ-о-мет** м а. домет топовског метка. б. топовски метак.

СДГ: ТОПАЛ (тур. *topal*)

ТО: *топал-, топ-*

0 **топал** м (обично уз им. као први део полусложенице) заст. онај који је хром, шепав, ћопавац.

1₁<0 **топал-аст**, -а, -о хром, ћопав, шепав.
1₂<0 **топ-ати**, -ам импф. покр. храмати, ћопати.

СДГ: ТОПРАГ/ТОПРАК (тур. *toprak*)

ТО: *топрак-*

0 **топраг/топрак** м покр. 1. земља, тло, териториј(а), домовина; кућно, домаће огњиште. 2. здела, чинија.⁸⁹⁹

ПРС1₁<0 **о-топрак-ити**, -им пф. покр. експр. засести не мислећи на одлазак.

СДГ: ТОПУЗ (тур. *topuz*)

ТО: *топуз-*

0 **топуз** м врста хладног оружја за наношење тешких удараца, штап или тојага са тешком куглом (гвозденом или др.) на једном крају, буздован.

1₁<0 **топуз-ар** м онај који носи топуз.
1₂<0 **топуз-ара** ж агр. врста крушке.
1₃<0 **топуз-ина** ж аугм. ← топуз.
1₄<0 **топуз-лија** м 1. топузар. 2. агр. покр. врста крушке.

БЕЗ СДГ: ТОПУК (тур. *topuk*)

топук м заст. 1. врста обуће. 2. потпетица на ципели.

СДГ: ТОРБА (тур. *torba*)⁹⁰⁰

ТО: *торб-*

0 **торба** ж 1. врећица, кеса која се обично носи о рамену или у руци: школска ~~, војничка ~~, ручна ~. 2. кеса на трбуху код торбара, у којој женка носи младунце откад се роде док не ојачају, тоболац. Изр. **врагу из торбе искочити (скоцити, ускочити)** вешто се извући из какве незгоде, невоље, спасти се; снаћи се вешто, лукаво; **главу у торбу метнути, метати (ставити, стављати,**

⁸⁹⁹ У *Речнику МС* ове две лексема дате су као хомоними. Ми бисмо били склони да верујемо да је у питању једна лексема, у којој је други *топрак* проста метонимија од првог.

⁹⁰⁰ Лексема *торба* представља један од примера како се ова лексема у турском језику јавља у другачијој, али не и удаљенијој семантичкој реализацији. Тако да уколико у трговинској радњи у Турској затражите *торбу* (тур. *torba*) добићете *кесу*.

турити, турати) изложити се, излагати се великој, смртној опасности; **гладан као слепачка** ~ веома гладан, увек гладан; **дотерати до торбе** постати просјак, много осиромашити; **имати кога у торби** имати кога у својим рукама; **носити главу у торби, бити с главом у торби** бити у великој, смртној опасности; **о својој торби војевати** ратовати о свом трошку, бринући се о својој исхрани; **сто пута мимо торбу, једном ће у торбу** нар. никада не треба губити наду, очајавати; **црн комад метнути коме у торбу** подвалити коме, изложити кога невољи, опасности.

1₁<0 **торб-ак** м 1. мања торба (обично кожна); телећак, ранац. 2. покр. вунена шарена торба коју људи носе о врату.

1₂<0 **торб-ар** м 1. онај који прави, израђује и продаје торбе. 2. онај који у торби или чему другом носи разну робу и продаје по кућама (обично по селима), покућарац. 3. мн. зоол. ред и подразред сисара чији се младунци развијају без постелице, а у већине врста женка их неко време по рођењу носи у нарочитој кеси на трбуху, тоболчари, Marsupialia.

2₁<1₂ **торбар-ев**, -а, -о = торбаров који припада торбару.

2₂<1₃ **торбаре-ње** с гл. им. ← торбарити.

1₃<0 **торбар-ити**, -им импф. продавати разну робу ходајући по кућама, по селима или вашарима и носећи је у торби на леђима.

2₃<1₂ **торбар-ка** ж жена торбар; торбарева жена.

3₁<2₃ **торбарк-ин**, -а, -о који припада торбару.

2₄<1₂ **торбар-ов**, -а, -о = торбарев.

2₅<1₂ **торбар-ски**, -а, -о који се односи на торбаре.

1₄<0 **торб-ач** м → торбар (1, 2).

2₆<1₄ **торбач-ак**, -чка м дем. ← торбак.

1₅<0 **торб-аца**⁹⁰¹ ж покр. → торбак (2).

1₆<0 **торб-аш** м торбар (1, 2).

1₇<0 **торб-етина** ж аугм. и пеј. ← торба.

1₈<0 **торб-ин**, -а, -о који припада торби.

1₉<0 **торб-ица** ж 1. дем. ← торба; торба, обично мања. 2. мн. покр. а. дарови које после прошевине младожењина кућа (породица) шаље девојачкој и девојачка младожењиној. б. дарови које ташта носи кад иде у походе и кад јој кћи роди прво дете.

1₁₀<0 **торб-ичар** м → торбар (1, 2).

2₇<1₁₀ **торбичар-ити**, -им импф. → торбарити.

1₁₁<0 **торб-ичина** ж покр. → торба (1), торбетина.

2₈<1₉ **торбиц-ица** ж дем. ← торбица.

1₁₂<0 **торб-оња** м крадљивац, лупеж.

1₁₃<0 **торб-урина** ж аугм. и пеј. ← торба.

ПРС 1₁<0 **у-торб-ити се**, -им се пф. постати просјак.

С1₁<0 **торб-о-нощ-а** м и ж 1. онај који носи торбу; просјак. 2. покр. рачваст клин на плугу с који се веша торба и др.

СДГ: ТОРЛАК (тип. *torlak*)

ТО: торл-

0 **торлак** м (ген. мн. торлака) заст. покр. хвалисавац, разметљивац.

2₁<1₁ **торла-ње** с гл. им. ← торлати.

1₁<0 **торл-ати**, -ам импф. заст. хвалисати се, разметати се.

БЕЗ СДГ: ТРАБОЗАН/ТРОБОЗАН (тип. *trabzan, trabzun*)

трабозан/тробозан м покр. 1. ниска ограда од стубића на степеништу, на софи, испред олтара, око чардака и сл. 2. доклат, трем.

⁹⁰¹ Клајн (2003: 206) наводи да суфикс *-ца* спада у новије појаве у српском језику, као део жаргонске лексице: *динца, пивца, слаца* и сл. Ми смо склони да се овде ради о суфиксу *-аца*.

БЕЗ СДГ: ТРАБОЛОЗ/ТРАБОЛОС (трабулоз, трабулос, трамболос, трамбулос, транболос) (тур. *trabulus*)

траболос/траболос м покр. свилени шарени појас са ресама.

БЕЗ СДГ: ТРАБУЛОЗ/ТРАБУЛОС/ТРАМБОЛОС/ТРАМБУЛОС

трабулоз/трабулос/трамболос/трамбулос м покр. → траболос.

СДГ: ТРАМПА (итал.-тур. *trampa*)⁹⁰²

ТО: трамп-

0 **трампа** ж а. облик трговине при којој се размена добара врши без новаца, замена, размена предмета. б. уговор о замени.

1₁<0 **трамп-аш** м онај који врши трампу.

1₂<0 **трамп-ити**, -им пф. и импф. I. (из)вршити трампу, разменити, размењивати. II. ~ се извршити међусобно трампу.⁹⁰³

3₁<2₁ **трампљава-ње** с гл. им. ← трампљавати.

2₁<1₂ **трампљ-авати (се)**, -ам (се) импф. ← трампити (се).

1₃<0 **трамп-ни**, -а, -о који се односи на трампу.

БЕЗ СДГ: ТРАНБОЛОС

транболос м → траболос.

БЕЗ СДГ: ТРПАНЦУК (према тур. *tırgan*, *коса*)

трпанцук⁹⁰⁴ м покр. коса (оруђе за кошење) која се може склопити и тако носити.

БЕЗ СДГ: ТУАФ (тур. *tuhaf*)

туаф прид. непром. покр. → тухаф.

БЕЗ СДГ: ТУВАНА (тур. *tüvana*)

тувана прил. покр. лепо, благо; у изобиљу.

СДГ: ТУГ (тур. *tuğ*)

ТО: туг-

0 **туг** м (мн. тугови и тузи) ист. коњски реп привезан на врху копља који се носио као застава, а представљао је пашин чин, ранг.

1₁<0 **туг-лија**⁹⁰⁵ м ист. паша са тугом.

БЕЗ СДГ: ТУГЈАН (тур. *tuğyan*)

тугјан м покр. уживање, раскошан живот, раскошно живљење.

⁹⁰² Углавном се код нас тумачи као турцизам, грчког или италијанског порекла. *ТС* наводи грчко порекло.

⁹⁰³ *истрампити, истрампљавати.*

⁹⁰⁴ И овде је по аналогији творена реч, тур. *tırgan* + творбена морфема *-cik*, која има функцију именичког деминутивно-хипокористичког суфикса. Оваква образовања јављају се у ограниченом броју у српском књижевном језику (исп. Радић 2001: 106–107).

⁹⁰⁵ тур. *tuğlu.*

БЕЗ СДГ: ТУГРА

тугра ж ист. → тура (1).

СДГ: ТУЗЛА (тур. *tuzla*)

ТО: тузл-

0 тузла ж 1. а. варена со из слане воде. б. солана. 2. (Тузла) град у Босни.

1₁<0 Тузл-ак, -ака м човек из Тузле.

1₂<0 тузл-ански, -а, -о који се односи на Тузлу.

1₃<0 туз-лук м посуда за со, сланик.

БЕЗ СДГ: ТУЗЕМИН

туземин м порески службеник који је у Тузли у време турске власти убира) таксу за со.⁹⁰⁶

БЕЗ СДГ: ТУЗРУФА/ТУЗРУХ⁹⁰⁷ (тур. *tuz ruhu*)

тузруфа ж/тузрух м хем. заст. сона киселина.

БЕЗ СДГ: ТУКМАК

тукмак м 1. → токмак (1). 2. пеј. будала, глупак, глупан.

БЕЗ СДГ: ТУЛБА/ТУЛБЕ

тулба ж и тулбе, -ета с → турбе.

СДГ: ТУЛБЕН (тур. *tülbent*)

ТО: тулбен-

0 тулбен м покр. танко платно за чалме, марама којом жене покривају главу.

1₁<0 тулбен-га ж врста женске капе.

СДГ: ТУЛУМ (тур. *tulum*)

ТО: тулум-

0 тулум м 1. мешина (за вино и другу течност); исп. тулумина (1). 2. пеј. глупан, будала; исп. тулуман. Изр. у тулумима фиг. сутра навече.⁹⁰⁸

1₁<0 тулум-ан м глупан, будала; уп. тулум (2).

1₂<0 тулум-аст, -а, -о глуп(ав), будаласт.

1₃<0 тулум-баша м онај који точи вино.

1₄<0 тулум-ина ж 1. мех, мешина за вино. 2. оно што су спахије некад узимале од винограда, десетак од грозђа.

1₅<0 тулум-аш м изнуђивач, уцењивач, варалица.

2₁<1₅ тулумаш-ки, -а, -о који се односи на тулумаше.

⁹⁰⁶ Ова двоименичка сложеница настала је од тур. *tuz* (со)+*emin* (исп. емин), по узору на *бина-емин* (под бина). Овакве сложенице позајмљене из турског језика углавном су данас застареле, а неке од њих осећају се и као просте речи, исп. *папазјанија*, *харамбаша* (в. о овоме в. Клајн 2002:45).

⁹⁰⁷ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

⁹⁰⁸ Тулум се учестало користи у хрватском језику у значењу *бучна забава*, *журка*, *теревенка*. Корпус бележи неколико потврда у овом значењу и у српском језику. У жаргону су могућа извођења оваквих значења метафоризацијом.

2₂<1₅ **тулумаш-тво** с особина, занимање, поступци тулумаша.

БЕЗ СДГ: ТУЛУМБА⁹⁰⁹

тулумба ж 1. кув. слатки колач оријенталног порекла. 2. покр. цево као део ватрогасних апарата или цево за поливање башта, пражњење јама и сл, пумпа, шмрк.

БЕЗ СДГ: ТУФАХИЈА⁹¹⁰

туфахија м кув. слатко оријентално јело, целе јабуке укуване у шећеру и надевене орасима.

БЕЗ СДГ: ТУЛУМБАС

тулумбас м → таламбас.

БЕЗ СДГ: ТУМБА

тумба → тумбе.

БЕЗ СДГ: ТУМБАР

тумбар м → табор.

СДГ: ТУМБАС (тур. tombaz)

ТО: тумбас-

0 **тумбас** м 1. а. мали чамац плитког дна. б. низ плитких чамаца преко којих се ставља привремени мост, понтонски мост. 2. а. камени стуб на коме лежи каква грађевина (амбар, воденица, мост). б. оно што подсећа на стуб.

1₁<0 **тумбас-ара** ж воденица на тумбасима.

СДГ: ТУМБЕ (тумба)⁹¹¹

ТО: тумб-

0 **тумбе** прил. главачке, наглавце, обрнуто, стрмоглавце, наопако.

1₁<0 **тумб-ати**, -ам импф. I. окретати, обртати, претурати, ваљати, котљати. II. ~ се повр.

1₂<0 **тумб-есати**, -ам импф. ваљати се, котрљати се.

ПР1₁<1₁ **про-тумбати**, -ам пф. љуљајући се, ваљајући се проћи.

ПР1₂<1₁ **с-тумбати**, -ам пф. изврнути, претурити, стропоштати.⁹¹²

БЕЗ СДГ: ТУМБЕЊИЈА/ТУМБЕЊИНА (тур. tömbeki)

тумбењија/тумбењина ж покр. врста дувана у листу који се овлажен пуши на наргилу.

БЕЗ СДГ: ТУНОС (тур. Tunus fesi)

тунос/тунофес м врста феса са кићанком (по имену државе Тунис одакле је пренесен).

⁹⁰⁹ Дефиниција је преузета из Клајн-Шипка (2006). *РСЈ* и *Речник МС* не бележе ову лексему.

⁹¹⁰ Шкаљић (1973) наводи као етимон *tüffahiye*. У савременом турском језику назив за ову послестицу је *elma dolması* пуњена јабука.

⁹¹¹ *Речник МС* наводи турско порекло. Шкаљић (1973) и Скок (3) је не бележе. Носић (2005) наводи сумњив, непотврђен етимон *tumbe*.

⁹¹² *дотумбати*.

СДГ: ТУР (према тур. oturmak, сести, седети)

ТО: тур-

0 **тур** м 1. а. стражњи део панталона. б. део широких чакшира и шалвара што виси позади. 2. део човечјег тела испод леђа, стражњица. Изр. **двадесет и пет по туру** казна којом су се некад кажњавали преступници; **испрашити, потпрашити некоме** ~ истући, избити кога; **ногу у ~ (дати)** грубо избацити кога одакле; **напунити некоме (пун)** ~ јако уплашити, застрашити некога; **на ~ пасти** доживети велико изненађење; **по туру добити** а) → испрашити некоме тур; б) претрпети неуспех са тешким последицама; **пун** ~ велики страх.

1₁<0 **тур-ина** ж аугм. ← тур.

1₂<0 **тур-ић** м 1. дем. ← тур. 2. комадић платна или друге материје који се ушије или уметне испод пазуха кошуље, изнад пете чарапе и сл.

СДГ: ТУРА (тур. tura, tuğra)

ТО: тур-

0 **тура** ж 1. султанов печат на указу, ферману, султаново име на новцу или извезен монограм у облику слике на зиду. 2. свитак, смотак, свежањ, китица; плетеница. 3. страна кованог новца на којој је лик. Изр. **тура-јазија** у игри: бацање металног новца увис и погађање да ли ће на горњој страни бити тура или јазија (писмо).

1₁<0 **тур-али**⁹¹³ прид. непром. само у изразу: **турали-тапија (ферман)** који има султанов монограм.

БЕЗ СДГ: ТУРБА

турба ж → турбе.

СДГ: ТУРБАН (тур. türban)

ТО: турбан-

0 **турбан** м 1. а. повез од лаке тканине који се омотава око главе или феса, сарук, чалма. б. надгробни споменик од камена у таквом облику иа муслиманским гробовима. в. што својим обликом личи на турбан. г. марама или шал који жене обавију око главе. 2. зоол. врста морског јежа *Cidaris cidaris*, чврстим бодљама.

1₁<0 **турбан-лија** ж бот. врста тикве *Cucurbita melopepo*.

БЕЗ СДГ: ТУРБЕ⁹¹⁴ (**турба, тулба, тулбе**) (тур. türbe)

турбе, -ета с муслимански надгробни споменик, надгробна грађевина; маузолеј.

СДГ: ТУРЛИ (тур. türlü)

ТО: тур-

0 **турли** прид. непром. разноврстан.

1₁<0 **тур-лија**⁹¹⁵ ж кув. врста јела од различите зелени, резано поврће (кромпир, парадајз, паприка и др.) помешано с месом и на тихој ватри варено.

СДГ: ТУРПИЈА (тур. tōrpü)

⁹¹³ тур. tuğralı.

⁹¹⁴ Не можемо бити сигурни да је зоолошки термин *турбелар (турбелари)* (*пљоснати црви или глисте Turbellaria*, са многобројним трепљама на површини тела помоћу којих се крећу у води) дериват од лексеме *турбе*.

⁹¹⁵ тур. türlü.

ТО: турпиј-

0 **турпија** ж 1. ручни алат од челика различитог облика, са зупцима обично косо урезаним, који служи за стругање метала, камена, дрвета и сл., рашпа. 2. разг. жена лаког морала.

2₁<1₁ **турпија-ње** с гл. им. ← турпијати.

1₁<0 **турпиј-ати**, -ам импф. 1. стругати, дотеривати, уређивати турпијом. 2. а. трошити, уништавати. б. оглашавати се гласом који подсећа на стругање турпијом.

1₂<0 **турпиј-етина** ж аугм. и пеј. ← турпија.

1₃<0 **турпиј-ица** ж 1. дем. ← турпија. 2. анат. у ждрелу пужева рожната кожаца *gadula*, са много правилно и косо поређаних зубаца који служе за мрвљење хране.

ПР1₁<1₁ **ис-турпијати**, -ам пф. 1. турпијом истругати. 2. турпијом зарадити.

ПР1₂<1₁ **о-турпијати**, -ам пф. турпијом угладити, истругати.⁹¹⁶

ПР1₃<1₁ **пре-турпијати**, -ам пф. турпијајући раставити, престругати.

БЕЗ СДГ: ТУРЋИЈА (тур. *Türkiye*)⁹¹⁷

турћија ж 1. турска песма, попевка, арија. 2. (Турћија) покр. турска држава, Турска.

БЕЗ СДГ: ТУРЋИЈАТ (тур. *Türkiyat*)

турћијат м заст. 1. турски начин живота. 2. туркологија.

БЕЗ СДГ: ТУРУНЦА (тур. *turunc*)

турунца ж покр. наранца.

СДГ: ТУРЧИН

ТО: турч-, турк-

0 **Турчин** м (мн. Турци) 1. припадник турског народа. 2. фиг. округан, свиреп, немио човек. **Изр. пуши као** ~ каже се кад неко много и страсно пуши. **Изр. где сви Турци, ту и голи Хасан** приклонити се већини и без уверења у исправност нечега.

1₁<0 **Турк-есина** м и ж аугм. и пеј. ← Турко.

1₂<0 **Турк-есиња** м и ж аугм. и пеј. ← Турко.

1₃<0 **Турк-ешања** м и ж аугм. и пеј. ← Турко.

1₄<0 **Турк-есница** м и ж пеј. Турко.

1₅<0 **Турк-иња** ж женска особа турске народности, припадница турског народа.

1₆<0 **Турк-иња** ж бот. а. → лубеница. б. врста бундеве. в. врста печурке *Lepiota naucina*.

2₁<1₅ **Туркињ-ица** ж дем. ← Туркиња.

1₇<0 **Турк-о** м покр. и пеј. Турчин; исп. Туран.

2₂<1₇ **Турк-ов**, -а, -о који припада Турку (као претку од кога потиче турски народ).

2₃<1₈ **туркова-ње** с гл. им. ← турковати.

1₈<0 **турк-овати**, туркујем импф. живети на турски начин.

1₉<0 **турк-оч** м зоол. барска прица из пордице штакара *Ibis falcinellus*.

1₁₀<0 **турк-уља** ж бот. → турбанлија.

1₁₁<0 **Турк-уша** м Турчин који не зна српско-хрватски језик, прави Турчин.

1₁₂<0 **турц-изам**, зма м реч или израз турског порекла у неком језику.

1₁₃<0 **турц-изирати**, -ам пф. и импф. (у)чинити кога Турчином или нешто турским, потурчи(ва)ти.

1₁₄<0 **тур-ски**, -а, -о 1. који се односи на Турке и на Турску, који припада Турцима и Турској: ~ језик, ~ народ, ~ феудализам. 2. исламски, мухамедански (о вери). 3. а. као саставни део ботаничких и зоолошких назива: ~ вишња, ~ детелина, ~ лоза, ~ боб, ~ першун, ~ цвеће, ~ кос. б. у

⁹¹⁶ *затурпијати*.

⁹¹⁷ Можда би могло да се доведе и у етимолошку везу са *türkü* туркија, народна песма.

називу боја: ~ белило, ~ црвенило. Изр. **за турског земана, у ~ време** време кад су Турци владали у нашим крајевима; **каква је ~ сила?** разг. не треба претерано журити; **на турску, по турски** као што је обичај у Турака; **проћи као мимо (поред) турског гробља** пролазити, проћи без поздрава, не погледавши; ~ **калдрма** пут, улица покривена каменом округлим и неједнаке величине; ~ **кафа (кава)** црна кафа кувана на турски начин; ~ **пара** најмања новчана вредност; ~ **сабља** јако крива, савијена сабља, кривошија.

2₄<1₁₄ **турски** прил. а. као Турци, попут Турака. б. живо, бучно. Изр. **седети по турски** седети подвинувши унакст испод себе ноге.

1₁₅<0 **тур-ско** прид. ср. р. (у именичкој служби обично непром.) турска држава или земља; турска власт, верем кад су Турци владали у нашим крајевима.

1₁₆<0 **Тур-ство** с 1. турски народ, Турци. 2. (турство) турски дух и особине.

1₁₇<0 **турч-ало** м онај који радо, често турча.

2₅<1₁₈ **турча-ње** с гл. им. ← турчати.

1₁₈<0 **турч-ати**, -ам импф. говорити турски.

1₁₉<0 **Тур-че**, -ета с → Туре.

1₂₀<0 **турч-ењак** м → потурчењак.

2₆<1₂₄ **турче-ње** с гл. им. ← турчити (се).

1₂₁<0 **Турч-ија** ж покр. Турска; зб. Турци.

1₂₂<0 **турч-инак**, -нка м бот. биљка из пор. макова *Paraver*, *P. dubium*, булка.

1₂₃<0 **турч-инац**, -нца м бот. → турчинак.

1₂₄<0 **турч-ити**, -им импф. I. чинити некога Турчином; преводити у муслиманску веру. II. ~ се 1. постајати Турчин; прелазити у муслиманску веру. 2. фиг. мењати се, мењати вредност; губити вредност.

ПРс1₁<0 **за-турк-есати**, -ам пф. почети турски говорити.

ПР1₁<1₁₈ **за-турчати**, -ам пф. почети турски говорити.

ПР1₂<1₂₄ **иџ-турчити**, -им пф. сва лица редом учинити Турцима.

ПР3₁<ПР2₁ **потур** м → потурица.

ПР4₁<ПР3₁ **потур-ачки**, -а, -о који се односи на потуре.

ПР2₁<ПР1₃ **потур-ица** ж и м 1. потурченик. 2. отпадник, одметник, издајица.

ПР3₂<ПР2₁ **потурич-ки**, -а, -о који се односи на потурице.

ПР2₂<ПР1₃ **потурч-еник** м = потурчењак човек који се потурчио.

ПР2₃<ПР1₃ **потурч-еница** ж жена потурченик.

ПР2₄<ПР1₃ **потурч-ењак** м = потурченик.

ПР3₃<ПР2₄ **потурчењаш-тво** с стање потурчењака.

ПР2₅<ПР1₃ **потурч-ивати се**, -урчујем се импф и уч. ← потурчити (се).

ПР1₃<1₂₄ **по-турчити**, -им пф. учинити кога Турчином. ~ се прећи у муслиманску веру, постати Турчин.

С1₁<0 **скоро-турчењак** м онај који се одскора потурчио, исламизирао.

С1₂<0 **турк-о-бија** м онај који бије Турке, победник турске војске.

С1₃<0 **Турко-влах** м покр. Влах из Турске.

С1₄<0 **турко-фил** м који је наклоњен Турцима и свему што је турско.

С2₁<С1₄ **туркофил-изам**, зма м наклоњеност и пријатељски однос према Турцима и свему што је турско, туркофилство.

С2₂<С1₄ **туркофил-ски**, -а, -о који се односи на туркофиле: политика.

С2₃<С1₄ **туркофил-ство** с туркофилизам.

С1₅<0 **турчин цвет** ијек. **турчин цвијет** м бот. нарцис.

С1₆<0 **турко-лог** м стручњак у туркологији.

С1₇<0 **турко-логија** ж изучавање турског језика, књижевности и културе.

С2₄< С1₆, С1₇ **турколош-ки**, -а, о који се односи на туркологе и туркологију.

СДГ: ТУРШИЈА (тур. turşu)

ТО: туршиј-

0 **туршија** ж воће и поврће ушчувано за зиму у води, пресолцу и сирћету.

1₁<0 **туршиј-ара** ж паприка која се држи у туршији.

1₂<0 туршиј-ица ж дем. ← туршија.

ПРС1₁<0 у-туршиј-ати се, -ам се пф. сачувати се као у туршији, конзервирати се.

БЕЗ СДГ: ТУТИЈА (тур. *tutya*)

тутија ж хем. заст. цинк.

СДГ: ТУТКАЛО (тур. *tutkal*)

ТО: *туткал-*

0 туткал м → туткало.

2₁<1₁ туткалиса-ње с гл. им. ← туткалисати.

1₁<0 туткал-исати, -ишем импф. лепити туткалом.

1₂<0 туткал-ити, -им импф. лепити туткалом.

1₃<0 туткал-о с лепак, лепило добивено прерадом костију и коже.

ПР1₁<1₁ за-туткалисати, -ишем пф. причврстити, залепити туткалом.

ПР1₂<1₂ за-туткалити, -им пф. причврстити, залепити туткалом.

БЕЗ СДГ: ТУТКУН (тур. *tutkun*)

туткун м покр. невешт, несналажљив, умно ограничен човек.

СДГ: ТУТУН (тур. *tütün*)

ТО: *тутун-*

0 тутун м дуван.⁹¹⁸

1₁<0 тутун-исати, -ишем импф. пушити.

1₂<0 тутун-ити, -им импф. пушити.⁹¹⁹

1₃<0 тутун-лук⁹²⁰ м цев кроз коју се увлачи дим.

1₄<0 тутун-ција⁹²¹ м момак који носи чибук и њиме послужује, чибугџија.

С1₁<0 тутун-кеса ж дуванкеса.

СДГ: ТУФЕК (тур. *tüfek*)

ТО: *туфек-*

0 туфек м заст. пушка; метак хитац.

1₁<0 туфег-џија м = туфекџија онај који прави, поправља оружје, пушкар.

2₁<1₁ туфегџиј-ски, -а, -о који се односи на туфегџије: ~ занат.

1₂<0 туфек-џија м = туфегџија.

2₂<1₂ туфекџиј-ски, -а, -о који се односи на туфекџије: ~ породица.

СДГ: ТУХАФ (тур. *tuhaf*)

То: *тухаф-*

⁹¹⁸ Занимљиво је то да лексема *тутун* представља синоним лексеми *дуван*, док домаћег синонима нема. Поставља се питање шта је утицало на то да лексема *дуван* постигне висок степен адаптације и фреквенције. Вероватно један од узрока лежи у чињеници да је она старија позајмљеница у односу на лексему *тутун*.

⁹¹⁹ *затутунити, натутунити*.

⁹²⁰ тур. *tütünlük*.

⁹²¹ тур. *tütünçü*.

0 **тухаф** прид. непром. → тухафли.

1₁<0 **тухаф-ли** прид. непром. покр. необичан, несхватљив, чудан.

СЛОВО Ћ

СДГ: **ЋАБА** (тур. *Kâbe*)

ТО: *ħab-*

0 **ħaba** ж 1. а. (Ћаба) храм у граду Меки у Арабији, према коме су окренуте све цамије на свету, муслиманско светилиште. б. светилиште уопште. 2. ходочашће до Ћабе. 3. бот. врста биљке, ђул, пелинђул *Artemisia annua*.

1₁<0 **ħab-енски**, -а, -о који се односи на ħabu.

БЕЗ СДГ: **ЋАГЕ** (тур. *kağıt*)

ħage, -ета с I. папир, хартија. 2. писамце.

БЕЗ СДГ: **ЋАИЈА**

ħaija ж → ħaxija.

БЕЗ СДГ: **ЋАЈА**

ħaja м (ж) → ħexaja.

СДГ: **ЋАЈА**

ТО: *ħaj-*

0 **ħaja** ж → ħaxija.

1₁<0 **ħaj-ица** ж дем. ← ħaja.

СДГ: **ЋАР** (тур. *kâr*)

ТО: *ħar-*

0 **ħar** м 1. разг. добитак, зарада; корист: радити с ħаром; слаб ħar од тога. 2. заст. трговина.

2₁<1₁ **ħare-ње** с гл. им. ← ħарити.

1₁<0 **ħar-ити**, -им импф. 1. (и пф.) зарађивати, зарадити, доби(ва)ти на лак начин; имати користи. 2. трговати.

2₂<1₂ **ħarka-ње** с гл. им. ← ħаркати.

1₂<0 **ħar-кати**, -ам импф. заст. дем. ← ħарити, помало трговати.

1₃<0 **ħar-ица** м 1. онај који је лаком на добитак, зараду. 2. заст. трговац.

ПР1₁<0 **у-ħарити**, -им пф. доћи ди зараде, добити, зарадити; извући неку корист.⁹²²

СДГ: **ЋАСА** (тур. *kâse*)

ТО: *ħas-*

0 **ħasa** ж 1. дубља, округла посуда без дршки са стране (од бакра, порцелана или земље). 2. бот. биљка из пор. тустика, пупаквица.

1₁<0 **ħas-ица** ж дем ← ħasa.

⁹²² *заħарити*.

СДГ: ЋАТИБ (қјатиб) (тур. kâtip)

ТО: *ham-*

0 **ћатиб** м = ћатип административни чиновник, писар.

1₁<0 **ћат-а** м хип. нар. = ћато писар.

2₁<1₁ **ћат-ин**, -а, -о који припада ћати.

3₁<2₁ **ћатин-ица** ж ћатина жена.

2₂<1₁ **ћат-ински**, -а, -о који се односи на ћате.

2₃<1₁ **ћат-исати**, -ишем импф. бити ћата, вршити посао ћате, радити као ћата.

2₄<1₁ **ћат-ица** м дем. и ир. ← ћата и ћато.

1₂<0 **ћат-о**, -а и -е м → ћата.

2₅<1₂ **ћат-ов**, -а, -о који припада ћату.

БЕЗ СДГ: ЋАТИП

ћатип м = ћатиб.

СДГ: ЋАФИР (тур. kâfir)

ТО: *ћафир-*

0 **ћафир** м неверник, каурин (о немуслиманима у језику муслимана).

1₁<0 **ћафир-ски**, -а, -о који се односи на ћафире.

БЕЗ СДГ: ЋАФУРИЈА (тур. kâfur)

ћафурија ж покр. 1. камфор. 2. бот. врста биљке која мирише на камфор *Camphorosma*.

СДГ: ЋАХИЈА (ћаија, ћаја) (тур. kâhi)

ТО: *ћахиј-*

0 **ћахија** ж кув. врста сланог колача.

1₁<0 **ћахи-ија** м онај који прави ћахије.

СДГ: ЋЕБАП

ТО: *ћебап-*

0 **ћебап** м покр. → ћевап.

1₁<0 **ћебап-чић** м дем. ← ћебап.

1₂<0 **ћебаб-џија** м покр. → ћевабџија.

СДГ: ЋЕБЕ (тур. kebe)

ТО: *ћеб-*

0 **ћебе**, -ета с покривач изаткан од вуне или сличне материје. Изр. **појео би и масно ћебе** каже се за онога ко је прождрљив, лаком на јело.

1₁<0 **ћеб-енце**, -а и -ета с дем. ← ћебе.

1₂<0 **ћеб-егина** ж аугм. ← ћебе.

1₃<0 **ћеб-џија** м онај који прави ћебад.⁹²³

1₄<0 **ћеб-ад** ж зб. им. ← ћебе.

⁹²³ Може се претпоставити да је основа гласила *ћебет-*, што би подразумевало алтернацију т: ѿ (Ђорић 2008: 46). Исти случај је и са именицом *шербеџија*.

ПРС₁<0 **у-ћѐб-ати се**⁹²⁴, -ам се пф. изгубити еластичност (о обично вуненим тканинама) (Ред.).

БЕЗ СДГ: ЋЕВ

ћев м → ћѐф.

СДГ: ЋЕВАБ/ЋЕВАП (ћѐбап) (тур. кебар)

ТО: ћѐваб-, ћѐвап-

0 **ћѐваб/ћѐвап** м комадићи меса испеченог на ражњу.

1₁<0 **ћѐваб-џија**⁹²⁵ м онај који прави и продаје ћѐвапчиће и ћѐвап.

2₁<1₁ **ћѐвабџиј-ин**, -а, -о који припада ћѐвабџији.

2₂<1₁ **ћѐвабџиј-ски**, -а, -о који се односи на ћѐвабџије.

2₃<1₁ **ћѐвабџ-ика** ж жена ћѐвабџија; ћѐвабџијина жена.

3₁<2₃ **ћѐвабџик-ин**, -а, -о који припада ћѐвабџики.

2₄<1₁ **ћѐвабџ-иница** ж гостионица у којој се пеку и продају ћѐвапи и ћѐвапчићи.

1₂<0 **ћѐвап-че**, -ета с → ћѐвапчић.⁹²⁶

1₃<0 **ћѐвап-чић** м (обично у мн.) ваљчић самлеведеног или исецканог меса испечен на жару (роштиљу).

БЕЗ СДГ: ЋЕЗАП (тур. kezzap)

ћѐзап м хем. заст. азотна, душична киселина.

СДГ: ЋЕИФ

ТО: ћѐиф, ћѐјф-

0 **ћѐиф** м → ћѐф.

ПРС₁<0 **раш-ћѐифл-ити се**, -им се пф. постати добро расположен, орасположити се, развеселити се.

ПРС₂<0 **у-ћѐјф-ити се**, -им се пф.; исп ћѐф, ћѐиф 1. постати ћѐфлеисан, развеселити се, расположити се под дејством мање количине алкохола. 2. постати дрзак; каприцирати се, уинатити се.

СДГ: ЋЕЛА (тур. kel)

ТО: ћѐл-

0 **ћѐла**¹ ж место на глави где је коса отпала; теме без косе.

3₁<2₁ **ћѐла**² м = ћело хип. и ир. ← ћѐлавац.

1₁<0 **ћѐл-ав**, -а, -о који има ћѐлу, који је без косе. Изр. **куд сви Турци, туд и ћѐлави Мујо** приклонити се већини и без уверења у исправност нечега.

2₁<1₁ **ћѐлав-ац**, -авца м онај који је ћѐлав.

2₂<1₁ **ћѐлав-ити**, -им импф. постајати ћѐлав.

2₃<1₁ **ћѐлав-ица** ж ћѐлава жена.

2₄<1₁ **ћѐлав-ко** м ћѐлавац.

3₂<2₂ **ћѐлавџе-ње** с гл. им. ← ћѐлавити.

2₅<1₁ **ћѐлав-ост** ж стање онога који је ћѐлав.

3₃<2₁ **ћѐло**, -а и -е (вок. ћело) м = ћѐла².

1₂<0 **ћѐл-ов**, -а, -о који припада ћѐлу.

⁹²⁴ Овај глагол не бележе *Речник МС* и *РСЈ*.

⁹²⁵ тур. кебарџи.

⁹²⁶ *РСЈ* не региструје нпр. *ћѐвапче*.

1₃<0 **ћел-оња** м пеј. ћелав човек, ћелавац.
1₄<0 **ћел-ча** м покр. → ћелоња.
ћелупача⁹²⁷ ж погрд. ћелавица.

ПР1₁<2₂ **о-ћелавити**, -им пф. постати ћелав.
ПР1₂<1₁ **про-ћелав**, -а, -о понешто ћелав.

С1₁<1₁ **полу-ћелав**, -а, -о делимично ћелав, који има само нешто косе на глави.

СДГ: ЋЕЛЕПИР (тур. kelepir)

ТО: ћелепир-

0 **ћелепир** м заст. плен, добит.
1₁<0 **ћелепир-ити**, -им пф. и импф. ћарити (1).

ПР1₁<1₁ **у-ћелепирити**, -им пф. доћи до зараде, плена на лак начин.

БЕЗ СДГ: ЋЕЛЕПОШ/ЋЕЛЕПУШ (тур. kellepuş)

ћелепош/ћелепуш м арх. 1. народна капа од црвене чохе у Србији за турских времена. 2. капица за ћелу; капица коју духовници носе испод капе или шешира.

БЕЗ СДГ: ЋЕЛИБАР

ћелибар м → ћилибар.

БЕЗ СДГ: ЋЕМАЛ (тур. kemal)

ћемал м покр. 1. савршенство, потпуност. 2. физичка и умна зрелост.

БЕЗ СДГ: ЋЕМАНЕ (ћимане) (тур. keman)

ћемане, -ета с гудачки инструменат са четири струне, виолина.

СДГ: ЋЕМЕР (тур. kemer)

ТО: ћемер-

0 **ћемер**⁹²⁸ м 1. свод, лук. 2. етн. а. мушки појас с преградом за новац. б. женски појас украшен сребром.

2₁<1₁ **ћемере-ње** с гл. им. ← ћемерити.

1₁<0 **ћемер-ити**, -им импф. градити на свод; сводити.

1₂<0 **ћемер-ли**⁹²⁹ прид. непром. који је на свод, засвођен.

1₃<0 **ћемер-лија** ж крива, савијена сабља.

БЕЗ СДГ: ЋЕНАР (тур. kenar)

ћенар м покр. 1. крај, граница, ивица, руб; крај, крајина. 2. врста танког памучног платна украшеног на ивицама. 3. врста простирке, мањи ћилим којим се застиру крајеви собе.

⁹²⁷ Ова лексема је наведена несегментирана и на крају гнезда, јер није јасан начин на који је изведена.

⁹²⁸ *Речник МС* их је дао као хомонимне лексеме, иако је у питању иста етимологија: ћемер¹ м свод, лук; исп. болта (1). 2. ћемер² етн. а. мушки појас с преградом за новац. б. женски појас украшен сребром.

⁹²⁹ тур. kemerli.

БЕЗ СДГ: ЋЕНИФА (тур. kenef, kenif)

ћенифа ж покр. заход, нужник.

СДГ: ЋЕПЕНАК (ћефенак) (тур. kerenk)

ТО: ћепенак-

0 **ћепенак**, -енка м (мн. ћепенци, ген. ћепенака) заст. једно од два крила, горње или доње, која су у старинских дућана служила уместо врата (на доње се, кад је било отворено, излагала роба, а на њему је каткад седео трговац).

1₁<0 **ћепенач-џи**, -а, -о који се односи на ћепенак и на ћепенке.

БЕЗ СДГ: ЋЕРАНА⁹³⁰ (тур. kerhane)

ћерана ж заст. 1. радионица за израду сапуна, сапунара. 2. ужарска радионица. 3. циглана.

БЕЗ СДГ: ЋЕРЕНА

ћерена ж → ћерана (2).

СДГ: ЋЕРЕЋА/ЋЕРЕЋЕ (тур. kereke, kerake?)⁹³¹

ТО: ћерећ-

0 **ћерећа** ж/**ћереће**, -ета с покр. врста танког памучног домаћег платна.

1₁<0 **ћерећ-ели** прид. непром. који је од ћереће, од ћерећета.

1₂<0 **ћерећ-елија** ж покр. → ћерећа.

СДГ: ЋЕРПИЧ (черпић) (тур. kerpiç)

ТО: ћерпич-

0 **ћерпич** м непечена цигла; исп. черпић.

1₁<0 **ћерпич-ар** м онај који прави ћерпиче.

1₂<0 **ћерпич-ара** (черпићара) ж кућа од ћерпича.

БЕЗ СДГ: ЋЕРТ (тур. kertik)

ћерт м (обично у мн.) покр. урез, усек на греди брвнаре.

БЕЗ СДГ: ЋЕРЧИВО (тур. çerçeve)

ћерчиво с покр. прозорски оквир, оплата.

БЕЗ СДГ: ЋЕСА

ћеса ж → кеса.

БЕЗ СДГ: ЋЕСКИН (тур. keskin)

ћескин прид. непром. покр. љут, оштар, ватрен.

СДГ: ЋЕСМА (тур. kesme)

⁹³⁰ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

⁹³¹ Етимон који наводи Шкаљић (1973) није потврђен у турском језику.

ТО: ћесм-

0 **ћесма** ж покр. врста веза на рукавима кошуље, шупљика.

2₁<1₁ **ћесма-ње** с гл. им. ← ћесмати.

1₁<0 **ћесм-ати**, -ам импф. правити ћесме шупљике.

ПР1₁<1₁ **иш-ћесмати**, -ам пф. начинити ћесме, шупљике, рупице као украс на платну (да се извезе неки нарочити вез).

СДГ: ЋЕТЕН (тур. keten)

ТО: ћетен-

0 **ћетен** м лан. Изр. ~-**алва** алва која се прави од ћетенова семена.

1₁<0 **ћетен-иште** с ланиште.

1₂<0 **ћетен-ов**, -а, -о који је од ћетена: ~ семе.

СДГ: ЋЕФ (ћев, ћеиф) (тур. keyif)

ТО: ћеф-

0 **ћеф** м (ретко ж) (мн. ћефови) 1. жеља, прохтев: испунити ~ некоме. 2. добро расположење, забава, весеље: бити у ћефу.

1₁<0 **ћеф-ина** ж аугм. и пеј. ← ћеф.

1₂<0 **ћеф-ити се**, -им се импф. покр. веселити се, забављати се.

1₃<0 **ћеф-леисан**, -а, -о весео, добро расположен од алкохола, припит.

1₄<0 **ћеф-ли**⁹³² прид. непром. ћефлеисан.

1₅<0 **ћеф-лија** м онај који је добро расположен, у припитом стању.

1₆<0 **ћеф-нути се**, -не се пф. безл. прохтети се.

ПР1₁<1₂ **на-ћефити се**, -им се пф. загрејати се, развеселити се (од пића), задовољити се.

ПРС1₁<1₃ **на-ћеф-леисати се**, -ишем се пф. напити се.

БЕЗ СДГ: ЋЕФЕНАК

ћефенак, -енка м → ћепенак.

СДГ: ЋЕФИЛ (тур. kefil)

ТО: ћефил-

0 **ћефил** м заст. јамац, сведок.

1₁<0 **ћефил-ити (се)**, -им (се) импф. јамчити, сведочити.

БЕЗ СДГ: ЋЕФИН (тур. kefen)

ћефин м покр. бело платно у које муслимани увијају покојника.

БЕЗ СДГ: ЋЕФШ (ћеш) (тур. keşif)

ћефш м заст. истрага, увиђај.

БЕЗ СДГ: ЋЕШ

ћеш м → ћефш.

⁹³² тур. keyifli.

БЕЗ СДГ: ЋЕХАЈА (ћаја) (тур. kâhya)

ћехаја м (ж) ист. 1. управитељ, надзорник имања (у двору турског цара или каквог великаша); заступник везира. 2. старешина чобана.

БЕЗ СДГ: ЋЕЧА

ћеча ж → кече.

БЕЗ СДГ: ЋИБАР (тур. kibar)

ћибар м покр. онај који је поносит, достојанствен, отмен, елегантан.

БЕЗ СДГ: ЋИБРЕТ/ЋИБРИТ (тур. kibrit)

ћибрет/ћибрит м покр. шибица сумпорача.

БЕЗ СДГ: ЋИВТА

ћивта м → ћифта.

БЕЗ СДГ: ЋИЛА (тур. kile)

ћила ж покр. кеса за барут; лим на отвору те кесе.

СДГ: ЋИЛАШ

ТО: ћил-

0 **ћилаш** м → чилаш.

1₁<0 **ћил-е**, -а хип. ← ћилаш, чиле.

СДГ: ЋИЛЕР (тур. kiler)

ТО: ћилер-

0 **ћилер** м покр. соба за оставу, спремница, смочница; исп. киљер.

1₁<0 **ћилер-ак**, -рка м дем. ← ћилер.

1₂<0 **ћилер-ић**, -а м дем. ← ћилер.

1₃<0 **ћилер-че**, -ета с дем. ← ћилер.

СДГ: ЋИЛИБАР (ћелибар, ћирибар) (тур. kehribar)⁹³³

ТО: ћилибар-

0 **ћилибар** м 1. жута фосилна смола, јантар. 2. агр. врста жутог грождја: смедеревски: смедеревски ~.

1₁<0 **ћилибар-ка** ж агр. врста винове лозе; исп. ћилибар (2).

1₂<0 **ћилибар-ски**, -а, -о који се односи на ћилибар, који је начињен од ћилибара.

СДГ: ЋИЛИМ (тур. kilim)

ТО: ћилим-

0 **ћилим** м простирка изаткана од вуне или друге длаке, са разним шарама, тепих, саг.

1₁<0 **ћилим-ак**, -имка м дем. ← ћилим.

⁹³³ Шкаљић (1973) наводи погрешне етимоне *kehruba*, *kehlibar*.

1₂<0 **ћилим-ар** м онај који израђује или продаје ћилиме.
1₃<0 **ћилим-ара** ж радионица у којој се израђују ћилими.
2₁<1₂ **ћилимар-ев**, -а, -о = ћилимаров који припада ћилимару.
2₂<1₂ **ћилимар-ка** ж она која израђује ћилиме.
2₃<1₂ **ћилимар-ов**, -а, -о = ћилимарев.
2₄<1₂ **ћилимар-ски**, -а, -о који се односи на ћилимаре и ћилимарство.
2₅<1₂ **ћилимар-ство** с ћилимарска вештина, ћилимарски занат.
1₄<0 **ћилим-ац**, -мца м дем. ← ћилим.
1₅<0 **ћилим-ски**, -а, -о који се односи на ћилиме: ћилимске шаре.
1₆<0 **ћилим-уша** ж ћилимарка.
2₆<1₇ **ћилимч-ад** ж зб. им. ← ћилимче.
1₇<0 **ћилим-че**, -ета с (супл. мн. ћилимчад) = ћилимчић дем. ← ћилим.
1₈<0 **ћилим-чић** м дем. ← ћилим.

БЕЗ СДГ: ЋИЛИТ (тур. kilit)

ћилит м покр. катанац, локот.

БЕЗ СДГ: ЋИМАНЕ

ћимане, -ета с → ћемане.

БЕЗ СДГ: ЋИМЛИЈА (према тур. çinili)

ћимлија ж (обично у мн.) покр. врста украса урезана у облику игала на ножевима или другим предметима од метала.

БЕЗ СДГ: ЋИРИБАР

ћирибар м → ћилибар.

БЕЗ СДГ: ЋИРИЗ

ћириз м → ћириш (1).

СДГ: ЋИРИЈА (тур. kira)

ТО: ћириј-

0 **ћирија** ж покр. → кирија.

1₁<0 **ћирџ-ија** м покр. → кириџија.

БЕЗ СДГ: ЋИРИШ (ћириз) (тур. çiriş)

ћириш м заст. 1. обућарско лепило. 2. покр. греда.

СДГ: ЋИТАБ (ћитап) (тур. kitap)

ТО: ћитаб-

0 **ћитаб** м = китаб књига која садржи верске догме муслиманске религије и муслиманске правне норме.

1₁<0 **ћитаб-а** ж разг. а. потврда, уверење; листић папира с неком белешком, цедуља. б. писмено наређење.

БЕЗ СДГ: ЋИТАП

ћитап м → ћитаб.

СДГ: ЋИФТА (ћивта) (према тур. Çift?)

ТО: *ћифт-*

0 **ћифта** м пеј. 1. трговчић, ситничар. 2. зеленаш, лихвар, каишар; тврдица, шкртац. 3. малограђанин, филистар.

1₁<0 **ћифт-ански**, -а, -о → ћифтински.

1₂<0 **ћифт-ар** м ћифта.

2₁<1₅ **ћифтаре-ње** с гл. им. ← ћифтарити.

1₃<0 **ћифт-арија** ж зб. ћифте.

2₂<1₂ **ћифтар-исати**, -ишем импф. 1. трговати ситном робом. 2. тврдичити, шкртарити. 3. малограђански, филистарски живети, поступати као ћифта.

1₄<0 **ћифт-арити**, -им импф. 1. трговати ситном робом. 2. тврдичити, шкртарити. 3. малограђански, филистарски живети, поступати као ћифта.

1₅<0 **ћифт-изам**, -зма м → ћифтинство.

1₆<0 **ћифт-ин**, -а, -о који припада ћифти.

1₇<0/ 2₃<1₆ **ћифт-иница/ћифтин-ица** ж женска особа ћифта.

1₈<0 **ћифт-ински**, -а, -о који се односи на ћифте, који је као у ћифте, својствен ћифтама.

2₄<1₆ **ћифтин-ство** с ћифтинско схватање и поступање.

1₉<0 **ћифт-ица** м дем. ← ћифта.

БЕЗ СДГ: ЋОЈЛИЈА (тур. köylü)

ћојлија м погрд. покр. сељак.

БЕЗ СДГ: ЋОЈЛУК (тур. köylük)

ћојлук м покр. село, селиште.

СДГ: ЋОПЕК (тур. köpek)

ТО: *ћопек-*

0 **ћопек** м покр. 1. пас, псето. 2. погрд. мангун; глупан, будала.

1₁<0 **ћопек-лук**⁹³⁴ м обест, пасјалук.

СДГ: ЋОР (тур. köğ)

ТО: *ћор-*

0 **ћор** прид. (обично непром.) (одр. ћори) заст. → ћорав.

3₁<2₃ **ћор-а**¹ ж 1. хип. и ир. ← ћоравица. 2. ћорава кобила.

3₂<2₁ **ћор-а**² м = ћоро хип. и ир. ← ћоравац.

1₁<0 **ћор-ав**, -а, -о 1. а. који не види на једно око; који не види добро, који слабо види. б. слеп (у оба ока). Изр. **и ћорава кока нађе зрно** и неук, невешт кадгод паметно што каже и уради; **на једно око ћорав, а на друго не види** подр. слеп је; **баталити, окавити се (махнути, оставити, проћи се) ћорава посла** дићи руке од бескорисна, узалудна посла; ~ **Анђелија** нар. мартовска вејавица; **ћорава ти страна!** иди бестрага; **то зна и ~ бака** то свако уме урадити.

2₁<1₁ **ћорав-ац**, -авца онај који је ћорав.

3₃<2₁ **ћоравач-ки** прил. наслепо, насумце, без размишљања.

2₂<1₁ **ћорав-ити**, -им (некњиж. ћоравети) импф. постајати ћорав.

2₃<1₁ **ћорав-ица** ж она која је ћорава.

2₄<1₁ **ћорав-ко** м ћоравац.

3₄<2₂ **ћоравље-ње** с гл. им. ← ћоравити.

2₅<1₁ **ћораво** прил. невешто, неспретно, глупо.

⁹³⁴ тур. köpeklik.

2₆<1₁ **ћорав-ост** ж особина, стање оног који је ћорав.

1₂<0 **ћор-ак**, -рка м 1. набој без убојитог зрна, вежбовни, маневарски метак. 2. експр. разг. неуспешан пропали посао, акција, радња; уопште оно што је неуспело, пропало (а обично је претходно хвалисаво, бучно најављивано).

1₃<0 **ћор-ац**, -рца м 1. набој без убојитог зрна, вежбовни, маневарски метак. 2. експр. разг. неуспешан пропали посао, акција, радња; уопште оно што је неуспело, пропало (а обично је претходно хвалисаво, бучно најављивано).

2₇<1₆ **ћоре-ње** с гл. им. ← ћорити.

1₄<0 **ћор-еша** м погрд. → ћоравац.

2₈<1₅ **ћори-ло** с слепило.

4₁<3₁ **ћор-ин**, -а, -о који припада ћори¹.

4₂<3₂ **ћор-ин** који припада ћори².

1₅<0 **ћор-ити**, -им импф. необ. чинити ћоравим.

2₉<1₆ **ћорк-ан** м → ћоравац, ћоро.

1₆<0 **ћор-ко** м → ћоравац, ћоро.

1₇<0 **ћор-лаисати**, -ишем пф. жмурећки навалити, ударити на што.

1₈<0 **ћор-нути**, -нем пф. шатр. украсти, здипити, смотати. Изр. ~ **на памет (коме)** сетити се чега, пасти на памет.

3₅<2₁ **ћор-о**, -а и -е м (вок. ћоро) = ћора.

1₉<0 **ћор-ов**, -а, -о који припада ћору.

1₁₀<0 **ћор-ча** м погрд. → ћоравац.

C1₁<0 **ћор-балта** ж покр. тупа секирица.

C1₂<0 **ћор-баца** ж покр. отвор баца на крову.

C1₃<0 **ћор-буцак** м ћорсокак.

C1₄<0 **ћор-пазар** м пазар, трговина наслепо, насумце.

C1₅<0 **ћор-сокак**⁹³⁵ м 1. улица без излаза на крају, слепа улица. 2. фиг. безизлазан положај.

C1₆<0 **ћор-фишек** м → ћорак.

PR2₁<PR1₁ **заћорен-ост**⁹³⁶ ж стање или особина онога који (се) заћори.

PR1₁<1₆ **за-ћорити**, -им пф. нар. I. 1. а. понашати се као ћорав, слеп; слепо поћи куда, за ким. б. заљубити се преко мере. 2. залудити, опчинити. II. ~ се → заћорити (16).

PR1₂<2₂ **о-ћоравити**, -им пф. нар. 1. постати ћорав. 2. учинити ћоравим.

PR1₃<1₆ **о-ћорити**, -им пф. нар. → оћоравити.⁹³⁷

СДГ: ЋОРДА (ћорда, корда) (тур. *görda*)

ТО: *ћорд-*

0 **ћорда** ж заст. сабља.

1₁<0 **ћорд-ица** ж дем. ← ћорда.

PRс1₁<0 **на-ћорд-исати се**, -ишем се пф. заст, припасати ћорду.

СДГ: ЋОС⁹³⁸ (тур. *köse*)

ТО: *ћос-*

0 **ћос**, -а, -о ћосаст, ћосав.

1₁<0 **ћос-а** м = ћосо онај који је ћосав.

1₂<0 **ћос-ав**, -а, -о којему не расту бркови и брада; који је без длака.

2₁<1₂ **ћосав-ац**, -авца м онај који је ћосав.

2₂<1₂ **ћосав-ост** ж особина, стање онога који је ћосав.

⁹³⁵ тур. *kör sokak*.

⁹³⁶ Изведено преко трп. прид. незабележеног у грађи.

⁹³⁷ *заћоравити се, наћоравити, наћорити*.

⁹³⁸ Ова лексема није обележена као турцизам у *Речнику МС*.

2₃<1₅ **ћоса-ње** с гл. им. ← ћосати.
1₃<0 **ћос-аст**, -а, -о = ћосав.
1₄<0 **ћос-ат**, -а, -о = ћосав.
1₅<0 **ћос-ати**, -ам импф. покр. шалити се, рзгати се; водити љубав (с киме), ашиковати.
1₆<0 **ћос-ин**, -а, -о који припада ћоси.
2₄<1₆ **ћосин-ица** ж ћосина жена.
1₇<0 **ћос-о**, -а и -е м = ћоса.
2₅<1₇ **ћос-ов**, -а, -о који припада ћосу.

БЕЗ СДГ: ЋОТЕК

ћотек м покр. → ћутек.

СДГ: ЋОШАК¹ (тур. *köşe*)⁹³⁹

ТО: *ћош-*, *ћошк-*

0 **ћоше**, -ета с /0₁ **ћоша** ж → ћошак. Изр. **на своје ћоше вући** водити рачуна само о себи и својој користи; **округло па на ћоше** ни овако, ни онако; нејасно, неодређено, лукаво.

1₁<0 **ћош-ак**, -шка м угао, кут; рогољ. Изр. **бити на три ћошка** бити нерасположен, бити зле воље; **држати три ћошка куће** вршити главнину посла у кући; **на три ћошка** како не ваља, лоше; **стерати у ћошак** довести у безизлазан положај.

2₁<1₁ **ћошк-а** ж → ћошак.

2₂<1₁ **ћошк-ара** ж разг. 1. проститутка. 2. брусница за паркет која служи за обраду ћошкова, улова просторија.

2₃<1₁ **ћошк-арити**, -им импф. разг. стојати, дангубити беспослен по улицама, сокацима.

2₄<1₁ **ћошк-аст**, -а, -о који има ћошкове, угласт.

3₁<2₄ **ћошкасто** прил. на ћошкове, угласто: ~ здељати; фиг. којекако, с муком, мучно; супр. глатко.

2₅<1₁ **ћошк-ић** м дем. ← ћошак.

1₂<0₁ **ћош-ни**, -а, -о који се односи на ћошу.

ПРС1₁<0 **иш-ћош-ити се**, -им се пф. накренути се, накривити се; пасти у очи ћошкастим изгледом.

БЕЗ СДГ: ЋОШАК² (тур. *köşk*)

ћошак, -шка м (мн. ћошкови) заст. балкон, доклат; чардак.

БЕЗ СДГ: ЋУВИК (тур. *küh?*)

ћувик м стрм, стрменит брежуљак, брдски вршак.

БЕЗ СДГ: ЋУЛ (тур. *kül*)

ћул м покр. пепео, луг.

БЕЗ СДГ: ЋУЛАВ

ћулав м → ћулах.

БЕЗ СДГ: ЋУЛАФ

ћулаф м → ћулах.

⁹³⁹ Шкаљић (1973) погрешно наводи под истом одредницом ћошак¹ и ћошак² и даје за њих заједнички етимон *köşk*.

БЕЗ СДГ: ЋУЛАХ (ћулав, ћулаф) (тур. külah)

ћулах м мала капа од ваљаног сукна; исп. кече.

БЕЗ СДГ: ЋУЛБАСТИЈА (ћулбастија) (тур. külbasti)

ћулбастија ж кув. покр. одрезак мяса печен на жару.

СДГ: ЋУЛУМ (тур. külünk)

ТО: ћулум-

0 **ћулум** м заст. 1. топуз, буздован. 2. погрд. ограничен човек, глупак, будала.

1₁<0 **ћулум-ак**, -умка м дем. ← ћулум.

БЕЗ СДГ: ЋУМЕЗ (тур. kümes)

ћумез м 1. живинарник за кокоши, кокошињац. 2. запуштен, влажан и прљав стан или крчма.

СДГ: ЋУМУР (тур. kömür)

ТО: ћумур-

0 **ћумур** м дрвени угаљ, угљен.

1₁<0 **ћумур-ана** ж 1. јама где се пали дрво ради добивања ћумура. 2. место где се продаје ћумур.

1₂<0 **ћумур-аш** м онај који прави или продаје ћумур, угљар.

1₃<0 **ћумур-ница** ж → ћумурана.

1₄<0 **ћумур-њача** ж → ћумурана.

1₅<0 **ћумур-џија**⁹⁴⁰ м ћумураш.

2₁<1₅ **ћумурџи-лук**⁹⁴¹ м заст. производња и продаја ћумура.

2₂<1₅ **ћумурџи-џица** ж ћумурџијина жена.

СДГ: ЋУП (тур. küp)

ТО: ћуп-

0 **ћуп** м земљани бокаст суд с ужим грлом, крчаг, врч.

1₁<0 **ћуп-а** ж 1. → ћуп. 2. фиг. шаљ. глава.

1₂<0 **ћуп-ина** ж аугм. и пеј. ← ћуп.

1₃<0 **ћуп-ић** м дем. ← ћуп.

2₁<1₁ **ћуп-ица** ж дем. ← ћупа.

1₄<0 **ћуп-че**, -ета с дем. ← ћуп.

1₅<0 **ћуп-чић** м дем. ← ћуп.

СДГ: ЋУПРИЈА (тур. köprü)

ТО: ћуприј-

0 **ћуприја** ж мост: камена ~, дрвена ~, ~ на Дрини.⁹⁴²

1₁<0 **ћуприј-етина** ж аугм. и пеј. ← ћуприја.

1₂<0 **ћуприј-ица** ж дем. ← ћуприја.

⁹⁴⁰ тур. kömürsü.

⁹⁴¹ тур. kömürçülük.

⁹⁴² Анкета спроведена међу студентима прве године Учитељског факултета у Београду показује да од 89 испитаника, чак 17 не зна шта значи *ћуприја*.

1₃<0 **ћуприј-ски**, -а, -о који се односи на ћуприје.

СДГ: ЋУРАК (тур. kürk)

ТО: ћурк-, ћурт-

0 **ћурак**, -рка м огртач постављен крзном, кожух.

2₁<1₂ **ћурт-а** м = ћурто хип. ← ћурчија.

3₁<2₁ **ћурт-ин**, -а, -о који припада ћурти.

2₂<1₂ **ћурт-о**, -а и -е м (вок. ћурто) = ћурта.

3₂<2₂ **ћурт-ов**, -а, -о који припада ћурту.

1₁<0 **ћур-че**, -ета с дем ← ћурак.

2₃<1₂ **ћурчи-баша** м заст. ћурчијски старешина, првак.

3₃<2₃ **ћурчибаши-ица** ж ћурчибашина жена.

1₂<0 **ћурч-ија**⁹⁴³ м занатлија који прави ћуркове, крзнар, кожухар.

2₄<1₂ **ћурчиј-ин**, -а, -о који припада ћурчији.

3₄<2₄ **ћурчијин-ица** ж = ћурчијница ћурчијина жена.

2₅<1₂ **ћурчиј-ски**, -а, -о који се односи на ћурчије, крзнарски: ~ занат, ~ еснаф.

2₆<1₂ **ћурчи-лук**⁹⁴⁴ м ћурчијски, крзнарски занат.

1₃<0 **ћурч-ина** ж аугм. ← ћурак.

2₇<1₂ **ћурчи-ница** ж = ћурчијница.

2₈<1₂ **ћурч-инка** ж крзнарска игла.

2₉<1₂ **ћурч-ински**, -а, -о → ћурчијски.

1₄<0 **ћурч-ић** м дем. ← ћурак.

СДГ: ЋУРДИЈА (тур. kürde)

ТО: ћурдиј-

0 **ћурдија** ж 1. кратак кожух, крзнен капут, с рукавима или без рукава (обично од овчијег крзна). 2. дуга женска хаљина с крзном.

1₁<0 **ћурдиј-етина** ж аугм. и пеј. ← ћурдија.

1₂<0 **ћурдиј-ица** ж дем. ← ћурдија.

1₃<0 **ћурд-ица** ж → ћурдијница.

БЕЗ СДГ: ЋУСЕГИЈА (тур. köseği)

ћусегија ж покр. ватраљ, жарач.

СДГ: ЋУСКИЈА (тур. kuşku)

ТО: ћускиј-

0 **ћускија** ж гвоздени алат у облику полуге за бушење рупа у земљи, за подизање терета и др. Изр. **глуп као** ~ сасвим глуп; **пијан као** ~ јако пијан, потпуно пијан.⁹⁴⁵

1₁<0 **ћускиј-ица** ж дем. ← ћускија.

СДГ: ЋУСЛА⁹⁴⁶ (тур. kösele)

ТО: ћусл-

⁹⁴³ тур. kürkçü.

⁹⁴⁴ тур. kürkçülük.

⁹⁴⁵ Ово је још један пример како реч наставља да живи кроз изразе, јер су поменути изрази фреквентни по употреби.

⁹⁴⁶ Ову лексему не бележи Шкалајић (1973). Лексема *kösele* је персијског порекла и има следећа значења у турском језику: I. груба кожа, штављена кожа; ђон. II. који је од грубе, штављене коже.

0 **ћусла** м = ћусло онај који је ћуслав.
1₁<0 **ћусл-ав**, -а, -о покр. који је ошишан до коже.
1₂<0 **ћусл-о**, -а и -е м = ћусла.

БЕЗ СДГ: ЋУСТЕК (тур. köstek)

ћустек м заст. веза за сапињање предњих ногу у коња, путо, букагије. **Изр. скок из ћустека** скок из места; **из ћустека (скочити и сл.)** из места (скочити и сл.).

БЕЗ СДГ: ЋУТАК (тур. kütük)

ћутак, -тка м = ћутук (1) кратак комад одрезана стабла, клада, пањ, трупац.

БЕЗ СДГ: ЋУТЕК (ћотек) (тур. kötek)

ћутек м батина, штап; ударац.

БЕЗ СДГ: ЋУТУК

ћутук м 1. = ћутак. 2. пеј. глупа особа. 3. чета, гомила.

СДГ: ЋУФТА/ЋУФТЕ (тур. köfte)

ТО: *ћуфт-*

0 **ћуфта** ж/**ћуфте**, -ета с кув. пржена лоптица самлевелог или исецканог меса; јело припремљено од таквих лоптица у сосу. Изр. **алал му** ~ → уз халал (изр.).

1₁<0 **ћуфт-ица** ж дем ← ћуфта.

БЕЗ СДГ: ЋУФТЕР (тур. köfter)

ћуфтер м покр. кув. слатко или пекмез од грожђаног мошта (шире).

СЛОВО У

СДГ: УГУРСУЗ (грсуз) (тур. uğursuz)

ТО: *угурсуз-*

0 **угурсуз** м а. неваљалац; зао, opak човек. б. хип. обешењак, мангуп, лола, враголан, спадало.

1₁<0 **угурсуз-лук**⁹⁴⁷ (грсузлук) м неваљалство, мангуплук, безобразлук; несташлук.

1₂<0 **угурсу-ски**, -а, -о (грсуски) својствен угурсузима, неваљао; обешењачки.

2₁<1₂ **угурсуски** прил. као угурсуз, мангупски.

БЕЗ СДГ: УЗЕНГИЈА/УЗЕНЋИЈА (зенгија, зенђија) (тур. uzengi)

узенгија и **узенђија** ж а. део јахаћег прибора у облику металне папуче која виси о каишу с обе стране седла, у коју јахач ставља ногу, стрепен. б. каиш о коме виси узенгија (а).

БЕЗ СДГ: УЗУН (тур. uzun)

узун прид. непром. заст. висок, дуг, велик.

СДГ: УЗУР (тур. huzur)

⁹⁴⁷ тур. uğursuzluk.

ТО: узур-

0 **узур** м заст. живот без рада, без посла, одмор, доколица. Изр. **живети на узору** заст. живети на миру, безбрижно, у доколици.

1₁<0 **узур-ан**, -рна, -рно који угодно, безбрижно живи; беспослен, докон.

1₂<0 **узур-аш** м 1. отимач, лихвар, каматник. 2. узурлија.

2₁<1₃ **узуре-ње** с гл. им. ← узурити.

1₃<0 **узур-ити**, -им импф. живети ништа не радећи, у доколици, комотно; одмарати се, не радити.

1₄<0 **узур-лија**⁹⁴⁸ м онај који угодно живи; докон човек, докоњак, беспосличар, дангуба.

2₂<1₁ **узурно** прил. безбрижно, у беспослици.

БЕЗ СДГ: УИСАТИ (тур. *uisatmak*)

уисати, уишем импф. покр. доликовати, приличити, пристајати.

БЕЗ СДГ: УЈА

уја ж → хуја.

БЕЗ СДГ: УЈДИСАТИ

ујдисати, -ишем импф. → уисати.

СДГ: УЈДУРМА (тур. *uydurma*)⁹⁴⁹

ТО: ујдур-

0 **ујдурма** ж превара, подвала, смицалица.

3₁<2₁ **ујдурисава-ње** с гл. им. ← ујдурисавати.

2₁<1₁ **ујдурис-авати (се)**, -ам (се) импф. ← ујдурисати (се).

1₁<0 **ујдур-исати**, -ишем пф. I. 1. а. направити; удесити, свршити. б. дотерати, уредити, удесити. 2. урадити нешто иза чијих леђа, направити смицалицу, подвалити коме. II. ~ се доћи у ред, бити у реду, дотерати се, уредити се.

БЕЗ СДГ: УЈМАЗ (тур. *uymaz*)

ујмаз прил. заст. недолично, недостојно.

БЕЗ СДГ: УЛАК (тур. *ulak*)

улак м покр. гласник, гласоноша, писмоноша.

БЕЗ СДГ: УЛАМА⁹⁵⁰ (тур. *ulama*)

улама ж покр. златан вез у облику лозе на женској одећи.

СДГ: УЛАН⁹⁵¹ (тур. *oğlan?*)

ТО: улан-

⁹⁴⁸ тур. *huzurlu*.

⁹⁴⁹ *Ујдурма* је турска глаголска именица од глагола *uydurmak*. Основа би била у складу са тим *ујдур-*.

⁹⁵⁰ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

⁹⁵¹ Ова лексема није обележена као турцизам у *Речнику МС*. Ову лексему не бележи ни Шкаљић (1973). Према Скоку *Skok* (1: 705) ова реч је дошла преко неког од европских језика.

0 **улан** м ист. коњаник наоружан некада копљем и сабљом, а касније карабином; онај који служи у коњици.

1₁<0 **улан-ер**⁹⁵² м → улан.

2₁<1₁ **уланер-ски**, -а, -о → улански.

1₂<0 **улан-ка** ж уланска блуза.

1₃<0 **улан-ски**, -а, -о који се односи на улане.

СДГ: УЛАР (јулар) (тур. uular)

ТО: улар-

0 **улар** м конопац око главе коња за крај којег се коњ води или се њим везује.

1₁<0 **улар-ити**, -им импф. држати на улару; фиг. ограничавати слободу, спутавати.

ПР1₁<1₁ **за-уларити**, -им пф. 1. ставити улар (коњу), свезати уларом. 2. потчинити.

ПР1₂<1₁ **из-уларити**, -им пф. I. скинути улар: ~ коња. II. ~ се постати сувише слободан, необуздан, разуздати се, разуларити се.⁹⁵³

ПР2₁< ПР1₃ **одулар-ен**, -а, -о I. трп. прид. ← одуларити (се). 2. разуларен, разуздан, распуштен.

ПР3₁< ПР2₁ **одуларен-ост** ж особина онога који је одуларен, разузданост, распуштеност, необузданост.

ПР1₃<1₁ **од-уларити**, -им I. пф. скинути улар, ослободити улара. II. ~ се а. ослободити се улара. б. постати непослушан, разуздан, распуштен, необуздан.

ПР1₄<1₁ **раз-уларити**, -им I. пф. а. ослободити улара, разуздати. б. учинити необузданим, распустити. II. ~ се распустити се, разуздати се.

БЕЗ СДГ: УЛЕВА/УЛЕФА (тур. ulûfe)

улева/улефа ж заст. новчана награда, плата.

БЕЗ СДГ: УЛЕМА (тур. ulema)

улема м I. муслимански учен свештеник и учен човек уопште, теолог. 2. ж зб. муслиманско учено свештенство; муслимански богослови и пратици. Изр. **реисул-улема** врховни верски поглавар муслиманске заједнице у некој држави или већој аутономној заједници.

БЕЗ СДГ: УЛУТМА (према тур. unutmа)⁹⁵⁴

улутма ж покр. кув. врста источњачког колача од умућених јаја, шећера, брашна и масла.

БЕЗ СДГ: УЛЧЕК (тур. ölçek)

улчек м покр. старинска запреминска мера за жито, брашно и сл., различите величине.

БЕЗ СДГ: УЛЧИЈА (тур. ölçek)

улчија ж покр. I. старинска дужинска мера, дашчица са ознакама мере. 2. штап којим се мери дужина мртваца да би се одредила величина гроба.

БЕЗ СДГ: УМАЈИЈА⁹⁵⁵

⁹⁵² Овај суфикс у српском језику углавном имају речи немачког и енглеског порекла (Клајн 2003: 228),

⁹⁵³ *зајуларити*.

⁹⁵⁴ Шкаљић (1973) наводи да је ова лексема вероватно од тур. unutmа beni *не заборави ме*.

⁹⁵⁵ Ову лексеми не бележи Шкаљић (1973). Носић (2005) наводи да је од тур. hımaу?

умајија ж покр. врста чврстог памучног платна.

БЕЗ СДГ: УМЕТИ-МУХАМЕД (тур. ümme-i Muhammed)

умети-Мухамед м Мухамедов народ, муслимани.

БЕЗ СДГ: УНКАШ (тур. önkas)

ункаш м предње облучје на седлу.

БЕЗ СДГ: УРДА (вурда) (тур. hurda)

урда ж покр. 1. угрушано млеко, грушевина. 2. врста лошег сира; постан сир од куване сурутке.

СДГ: УРМА⁹⁵⁶ (хурма) (тур. hurma)

ТО: урм-

0 **урма** ж бот. биљка *Phoenix dactylifera* из тропског рода палми која има веома слadak, укусан и хранљив плод; плод те биљке, датула.

1₁<0 **урм-ашица** ж кув. врста оријенталног колача од масла, брашна и јаја, преливеног растопљеним шећером, брдарица.

БЕЗ СДГ: УРНЕК (тур. örneк)

урнек м заст. пример, узорак, образац.

БЕЗ СДГ: УСТРА (тур. ustura)

устра ж покр. нож за бријање, бријач.

БЕЗ СДГ: УСУЛАНЕ (тур. asilâne)

усулане прил. покр. пристојно, уљудно.

СДГ: УТИЈА (тур. ütü)

ТО: утиј-

0 **утија** ж заст. старинска направа за глачање рубља, одела и сл., пегла.

2₁<1₁ **утија-ње** с гл. им. ← утијати.

1₁<0 **утиј-ати**, -ам импф. глачати, пеглати.⁹⁵⁷

СДГ: УТЛЕИСАТИ (тур. ütlemek)

ТО: утлеисати

0 **утлеисати**, -ишем импф. покр. глачати, пеглати; исп. утијати (под утија).

1₁<0 **утлеиса-ње** с гл. им. ← утлеисати.

БЕЗ СДГ: УЋУМАТ/УЋУМЕТ⁹⁵⁸

ућумат/ућумет м → хућумет.

⁹⁵⁶ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*.

⁹⁵⁷ *изутијати*.

⁹⁵⁸ Шкаљић (1973) бележи само *хућумет*.

СДГ: УЧКУР (чукур) (тур. uçkur)

ТО: учкур-

0 **учкур** м узица којом се у појасу завезују гаће и сл., свитњак, гаћник.

1₁<0 **учкур-ица** ж → учкур.

1₂<0 **учкур-лук**⁹⁵⁹ м поруб на гаћама кроз који се провлачи учкур.

БЕЗ СДГ: УЧТУГЛИЈА (тур. üçtuğlu)

учтуглија м ист. паша или везир са три туга.

СДГ: УЦЕРА (тур. hücre)

ТО: уцер-

0 **уцера** ж мала кућа од лошег материјала, чатрља. страћара.

1₁<0 **уцер-ица** ж дем. ← уцерица.

БЕЗ СДГ: УШУР⁹⁶⁰ (тур. öşür)

ушур м 1. накнада у брашну за млевење у воденици, млину, ушур. 2. део, проценат; исп. ујам. Изр. узео бог (враг, ђаво, нечастиви) ушур од њега шенуо је, није читав, има какву ману.

СЛОВО Ф

СДГ: ФАЈДА (вајда, хвајда) (тур. fayda)

ТО: фајд-

0 **фајда** ж варв. корист, добит; исп. вајда. Изр. за **фајду** узалуд, залуду.

1₁<0 **фајд-исати**, -ишем (вајдисати) пф. и импф. I. бити од користи. II. ~ се (о)користити се.

1₂<0 **фајд-ити**, -им (вајдити) пф. и импф. I. бити од користи. II. ~ се (о)користити се.

1₃<0 **фајд-ица** ж дем. ← фајда.

БЕЗ СДГ: ФАКАТ

факат, -кта м → вакат.

СДГ: ФАКИР (тур. fakir)

ТО: факир-

0 **факир** м 1. сиромах, бедник. 2. иидијски аскет који упорним вежбањем и одрицањем постиже таква стања која за човека изгледају немогућа.

1₁<0 **факир-ски**, -а, -о који се односи на факире, који припада факирима, својствен факирима.

С1₁<0 **факир-фукара** (в. и фукара) ж сиротиња, сиромаси.

БЕЗ СДГ: ФАЛАГЕ/ФАЛАКЕ (валаке) (тур. falaka)

фалаге, фалага и **фалаке**, фалака ж мн. заст. врста мучила која су се у ранија времена употребљавала за ударање по табанима; исп. валаке.

⁹⁵⁹ тур. uçkurluk.

⁹⁶⁰ Ова лексема није обележена као тур. у *Речнику МС*.

СДГ: ФЕЛАХ (тур. fellâh)

ТО: фелак-

0 **фелак** м земљорадник у Египту.

1₁<0 **фелаш-ки**, -а, -о који се односи на фелакхе.

СДГ: ФЕЊЕР (тур. fener)

ТО: фењер-

0 **фењер** м светиљка у облику застакљене кутцје у којој гори свећа, петролејска лампица и сл., латерна, лампаш, ферал.

1₁<0 **фењер-ић** м дем. ← фењер.

1₂<0 **фењер-че**, -ета с дем. ← фењер.

1₃<0 **фењер-чић** м дем. ← фењер.

1₄<0 **фењер-ција**⁹⁶¹ м онај који пали и чисти фењере.

БЕЗ СДГ: ФЕРЕЦА (вереца) (тур. ferace)

фереца ж у муслиманској женској народној ношњи, дугачак огртач од црне или модре чохе, који се носио с тамном копреном преко лица.

БЕЗ СДГ: ФЕРМАН (тур. ferman)

ферман м ист. писмена наредба муслиманских владара, заповест, султанов декрет.

БЕЗ СДГ: ФЕРМЕН (тур. fermen)

фермен м етн. мушки прслук од чохе без рукава, обично украшен гајтанима, који се носи поврх копорана.

СДГ: ФЕС (вес) (тур. fes)

ТО: фес-

0 **фес** м капа нарочитог облика, обично од црвене чохе, какву обично носе муслимани (названа по граду Фесу у Мароку).

1₁<0 **фес-ак**, -ска м дем. ← фес.

1₂<0 **фес-ина** ж аугм. и пеј. ← фес.

1₃<0 **фес-ић** м дем. ← фес.

БЕЗ СДГ: ФЕСЛИГЕН/ФЕСЛИЋАН/ФЕСЛИЋЕН (тур. fesleğen)

феслиген/феслићан/феслићен м бот. покр. босиљак; исп. веслиген, веслићан, веслићен.

БЕЗ СДГ: ФЕТВА (тур. fetva)

фетва ж мишљење, пресуда, решење великога муфтије.

БЕЗ СДГ: ФИДАН (тур. fidan)

фидан м покр. биљка за цепљење; садница, младица; исп. финдика.

БЕЗ СДГ: ФИЛ (фиљ) (тур. fil)

⁹⁶¹ тур. fenerci.

фил м = филъ слон.

БЕЗ СДГ: ФИЛДИШ (тур. fildişi)

филдиш м слонова кост, оно што је начињено, накит, украс од слонове кости.

СДГ: ФИЛЦАН (тур. fincan)

ТО: филцан-

0 **филцан** м шољица за кафу без дршке.

1₁<0 **филцан-чић** м дем. ← филцан.

БЕЗ СДГ: ФИЉ

фиљ м = фил.

БЕЗ СДГ: ФИНДИКА

финдика ж покр. → фидан.

БЕЗ СДГ: ФИРА (тур. füru)

фира ж заст. растур, одбитак од живе ваге; кало.

БЕЗ СДГ: ФИРАЛЕ (тур. filar)

фирале ж мн. покр. врста старинске мушке и женске плитке обуће без пете; ципеле, папуче.

СДГ: ФИРАУН (тур. firavun)

ТО: фираун-

0 **фираун** м покр. 1. Циганин, Ром. 2. инација, безобразник.

1₁<0 **фираун-ка** ж 1. Циганка. 2. инафика, безобразница.

1₂<0 **фираун-лук**⁹⁶² м циганлук, Цигани, Роми.

1₃<0 **фираун-ски**, -а, -о цигански.

1₄<0 **фираун-че**, -ета с Циганче.

БЕЗ СДГ: ФИСКИЈА (тур. fiskiye)

фискија ж покр. цев из које прска вода, млаз; пипа, славина.

БЕЗ СДГ: ФИСТАН (вистан, фустан) (тур. fistan)

фистан м заст. врста сукње, фустан.

СДГ: ФИТИЉ (тур. fitil)

ТО: фитиљ-

0 **фитиљ** м 1. пачучна врпца, гајтан у свећи или петролејској лампи, жижак, стењак. 2. врпца за паљење барута, експлозива код старинских пушака и топова.

1₁<0 **фитиљ-ача** ж светиљка, лампа на фитиљ.

1₂<0 **фитиљ-аш** м врста памучног убруса, пешкира.

⁹⁶² тур. firavunluk.

1₃<0 **фитиљ-ити се**, -им се импф. завртати се, тањити се као фитиљ, усукивати се. 1₄<0 **фитиљ-ић** м дем. ← фитиљ.

1₅<0 **фитиљ-че**, -ета с дем. ← фитиљ.

ПР1₁<1₃ **за-фитиљити**, -им пф. уврнути, зашиљити (бркове) као фитиљ.

ПР1₂<1₃ **у-фитиљити**, -им пф. I. 1. увртети, увити као фитиљ, усукати. 2. много ослабити, смршати; занемоћати, клонути. II. ~ се 1. постати танак (као фитиљ), смањити се. 2. удесити се, дотерати се.⁹⁶³

СДГ: ФИТМИЈА (према тур. fitne, смутљивац, интригант, сплеткар)

ТО: фитмиј-

0 **фитмија** ж покр. = фитнија намигуша, каћиперка, кокета.

1₁<0 **фитмиј-аст**, -а, -о каћиперан, кокетан.

БЕЗ СДГ: ФИТНИЈА

фитнија ж = фитмија.

СДГ: ФИШЕК (вишек) (тур. fişek)

ТО: фишек-

0 **фишек** м 1. набој, метак, патрона; чахура метка. 2. папирната кеса левкастог облика.

1₁<0 **фишек-лија** (вишеклија) ж (обичније мн.) кожни појас с преградацама, са џеповима у којима стоје фишеци, кеса или кутија за фишеке.

1₂<0 **фишек-гар** м ремен, каиш са затакнутим фишецима.

1₃<0 **фишеч-ић** м дем. ← фишек.

1₄<0 **фишеч-ница** ж → фишеклија.

С1₁<0 **фишек-ћеса** ж → фишеклија.

С1₂<0 **фишек-цвет**, ијек. **фишек-цвијет**, м биљка из пор. љиљана Hosta.

СДГ: ФРЕНГА⁹⁶⁴ (тур. frenk illeti)

ТО: френг-, френђ-

0 **френга** ж покр. сифилис, луес, француска болест; исп. вренга.

1₁<0 **френг-ав**, -а, -о болестан од френге.

1₂<0 **френђ-ија** (вренђија) ж кула сазидана на европски начин.

СДГ: ФРЉИТИ (тур. fırlatmak, бацити, заврљачити).

0 **фрљ-ити** (врљити), -им пф. бацити, хитнути.

1₁<0 **фрљ-акнути**, -ем пф. фрљити.

2₁<1₂ **фрља-ње** (врљање) с гл. им. ← фрљати.

1₂<0 **фрљ-ати** (врљати), -ам импф. и уч. ← фрљити.

1₃<0 **фрљ-ацати**, -ам импф. и уч. ← фрљацити.

1₄<0 **фрљ-ацити**, -им пф. покр. фрљити, фрљакнути.

1₅<0 **фрљ-ачити**, -им пф. покр. фрљити, фрљакнути.

1₆<0 **фрљ-нути**, -нем пф. → фрљити.

ПР1<0 **за-фрљати**, -ам пф. одбацити нешто далеко од себе.

ПР2<0 **за-фрљачити**, -им пф. одбацити нешто далеко од себе.

⁹⁶³ *нафитиљити*.

⁹⁶⁴ Овај облик не бележи Шкаљић (1973).

ПР₃<0 **от-фрљити**, -им пф. нар. одбацити.
ПР₄<0 **пре-фрљити**, -им пф. покр. претурити, поднети.⁹⁶⁵

СДГ: ФУКАРА (тур. *fukara*)

ТО: *фукар-*

0 **фукара** ж 1. зб. сиромашан, прост свет, сиротиња, беда. б. сиромашна особа, сиромах, сирота. 2. пеј. неваљалац, пропалица, бедник.

1₁<0 **фукар-ак**, -рка м → фукара (2).

1₂<0 **фукар-ашица** ж женска особа фукара (2).

1₃<0 **фукар-аштина** ж сиромаштина, беда.

1₄<0 **фукар-ски**, -а, -о који се односи на фукару, који припада фукари.

2₁<1₄ **фукарски** прил. на фукарски начин, као фукара.

1₅<0 **фукар-ство** с неваљалство, исквареност; исп. фукара (2).

ПРС₁<0 **о-фукар-ити**, -им пф. претворити се у фукару, сиротињу.

ПРС₂<0 **у-фукар-ити се**, -им се пф. постати фукара, пропалица.

БЕЗ СДГ: ФУНДАКЛИЈА (тур. *fundaklı*)

фундаклија м и ж ист. врста старог турског дуката; исп. фундуклија.

БЕЗ СДГ: ФУНДУКЛИЈА

фундуклија м и ж → фундаклија.

БЕЗ СДГ: ФУРДА (тур. *hurde, hurda*)

фурда ж покр. 1. утроба, дроб, црева заклане животиње. 2. устришци што их кројачи одбацују, метални отпаци и одресци бакра код казанџија; кало, шкарт. 3. презр. фукара (2), одрпанац, пропалица.

БЕЗ СДГ: ФУРСАТ (вурсат) (тур. *firsat*)

фурсат м покр. 1. згодна прилика. 2. самовоља, осиноност.

СДГ: ФУРУНА (вуруна) (тур. *firin*)

ТО: *фурун-*

0 **фуруна** ж варв. пећ; исп. вруна. Изр. **треба да још поједеш три фуруне хлеба** недостаје ти искуства, немаш још довољно искуства.

1₁<0 **фурун-ица** ж дем. ← фуруна.

1₂<0 **фурун-ски**, -а, -о који се односи на фуруне: ~ лопата.

1₃<0 **фурун-че**, -ета с дем. ← фуруна.

1₄<0 **фурун-џија**⁹⁶⁶ м варв. 1. онај који прави пећи, фуруне, пећар. 2. пекар, хлеббар.

2₁<1₄ **фурунџиј-ски**, -а, -о који се односи на фурунџије.

2₂<1₄ **фурунџи-иница** ж пекарска радња, пекарница.

БЕЗ СДГ: ФУСТАН (тур. *fistan*)

фустан м → фистан.

⁹⁶⁵ *дофрљити, зафрљити, изнафрљати, исфрљати, исфрљити, нафрљати, нафрљити, натфрљати, натфрљити*. У српском је *фрљити* део жаргонске лексике и зато га има смисла ставити у стандардне речи.

⁹⁶⁶ тур. *fırın*.

БЕЗ СДГ: ФУТА (тур. futa)

фута ж покр. пречага, кецеља.

СДГ: ФУЧИЈА (вучија) (тур. fıçı)

ТО: фучиј-

0 **фучија** ж покр. дугуљаст дрвени суд, сличан буренцету, у коме се држи или преноси вода и друге течности.

1₁<0 **фучиј-ица** ж дем. ← фучија.

БЕЗ СДГ: ФУШКИЈА (вушкија) (тур. fışkı)

фушкија ж покр. коњска изметина, балега.

СЛОВО Х

СДГ: ХАБА

ТО: хаба-

0 **хаба** → аба.

1₁<0 **хаба-ија** → абаија (под аба).

БЕЗ СДГ: ХАБАР (абар)

хабар, -бра м → хабер.

СДГ: ХАБЕР (абер, хабар) (тур. haber)

ТО: хабер-

0 **хабер** м заст. глас, вест; порука; исп. абер. Изр. **ни хабера немати** не поклањати нимало пажње, не марити; ~ **учинити** обавестити.

1₁<0 **хабер-дак**⁹⁶⁷ м → хаберник.

1₂<0 **хабер-дар**⁹⁶⁸ м → хаберник.

1₃<0 **хабер-ник** м заст. 1. топ или пушка чијом се пуцњавом даје хабер, нешто оглашава, објављује. 2. весник, гласник, гласоноша.

1₄<0 **хабер-ија**⁹⁶⁹ м → хаберник (2).

ПРС1₁<0 **на-хабер-ити**, -им пф. донети хабер, вест, јавити, известити; поручити.

С1₁<0 **хабр-о-нош-а** (аброноша) м онај који носи хабер; онај који шири гласине, брбљивац.

БЕЗ СДГ: ХАВА (тур. hava)

хава ж покр. ваздух, зрак.

БЕЗ СДГ: ХАВС/ХАВСА

хавс м/хавса ж → хапс.

⁹⁶⁷ Овај творбени формант није забележен у консултованој литератури, али смо се одлучили да га творбено прикажемо.

⁹⁶⁸ тур. haberdar.

⁹⁶⁹ тур. haberci.

БЕЗ СДГ: ХАВАН

хаван м → аван.

БЕЗ СДГ: ХАВЛИ-МАХРАМА

хавли-махрама ж → хавлија; исп. махрама.

БЕЗ СДГ: ХАВЛИЈА (тур. *havlu*)⁹⁷⁰

хавлија ж велика бела марама којом су удате муслиманке покривале лице.

БЕЗ СДГ: ХАВЏИТИ

хавџити, -им импф. → авџити.

БЕЗ СДГ: ХАДЕТ

хадет → адет.

СДГ: ХАДУМ (тур. *hadum*)

ТО: *хадум-*

0 **хадум** м заст. евнух, ушкопљеник.

1₁<0 **хадум-ац**, -умца м → хадум.

1₂<0 **хадум-ица** ж ушкопљеница.

БЕЗ СДГ: ХАЕР

хаер м → хаир.

БЕЗ СДГ: ХАЗАР

хазар прид. непром. → хазур.

БЕЗ СДГ: ХАЗБАШЧА (тур. *has bahçe*)

хазбашча ж покр. цветњак; перивој; исп. башча.

СДГ: ХАЗНА⁹⁷¹ (азна) (тур. *hazine*)

ТО: *хазна-*

0 **хазна** ж заст. а. благајна, ризница; каса. б. благо. в. покр. огњиште у пушке.

1₁<0 **хазна-дар**⁹⁷² (азнадар) м благајник.

2₁<1₁ **хазнадар-ев**, -а, -о (азнадарев) који припада хазнадару.

2₂<1₁ **хазнадар-ов**, -а, -о (азнадаров) који припада хазнадару.

2₃<1₁ **хазнадар-ски**, -а, -о који се односи на хазнадаре.

2₄<1₁ **хазнадар-че**, -ета с млад хазнадар.

⁹⁷⁰ У турском језику ова лексема данас означава *нешкир*.

⁹⁷¹ *Хазна* је одавно застарела реч, замењена је и потиснута синонимима *благајна* односно *ризница*.

⁹⁷² тур. *hazinedar*.

C1₁<0 **хазна-одаја** ж заст. ризница.

СДГ: ХАЗУР (азур, хазар) (тур. hazır)

ТО: хазур-

0 **хазур** прид. непром. покр. спреман, готов.

2₁<1₁ **хазур-авати (се)**, -ам (се) (азуравати се) импф. ← хазурати (се).

1₁<0 **хазур-ати**, -ам (азурати) пф. и импф. I. спремити, спремати; наредити, наређивати спремање за покрет. II. ~ се повр.

1₂<0 **хазур-ити (се)**, -им (се) пф. и импф. → хазурати (се).

БЕЗ СДГ: ХАЗУРАЛА (азурала) (тур. hazır ola)

хазурала узв. покр. спремај(те) се.

СДГ: ХАИН (аин, хајин) (тур. hain)

ТО: хаин-

0 **хаин**, -а, -о покр. злобан, неверан; opak, страшан.

1₁<0 **хаин(ин)** (хајин(ин)) м I. неваљалац, разбојник, одметник; издајница; непоуздан човек.

2. (у атрибутој служби) неваљао, opak, разбојнички.

1₂<0 **хаин-ство** с особина онога који је хаин, неваљалство.

Прс1₁<0 **у-хаин-ити се**, -им се постати хаин, злобан, неверан, издајница.

СДГ: ХАИР (аир, хаер) (тур. haır)

ТО: хаир-

0 **хаир** м I. корист, добро, срећа. 2. задужбина. 3. прил. за одрицање: не, није.

1₁<0 **хаир-ли**⁹⁷³ (аирли) покр. I. прид. непром. какав се жели; честит, ваљан. 2. прил. са срећом, срећно.

1₂<0 **хаир-лија** м покр. I. онај који носи срећу, срећан човек. 2. (у прилошкој служби) са срећом.

1₃<0 **хаир-лук** м покр. радост, задовољство.

2₁<1₁ **хаирно**⁹⁷⁴ прил. добро, срећно.

1₄<0 **хаир-суз**⁹⁷⁵ м покр. I. онај који нема среће, несрећник. 2. (у атрибутој служби) злосрећан, несрећан.

1₅<0 **хаир-џија** м покр. добротвор, дародавац.

C1₁<0 **хаир-дова**⁹⁷⁶ (аир-дова) ж молитва; благослов.

БЕЗ СДГ: ХАИРАЛА (аирала) (тур. haırrola)

хаирала узв. покр. које добро; шта је.

БЕЗ СДГ: ХАЈ (тур. hay)⁹⁷⁷

⁹⁷³ тур. haırılı.

⁹⁷⁴ Прилог је добијен конверзијом од незабележеног придева *хаиран*.

⁹⁷⁵ тур. haırsız.

⁹⁷⁶ тур. haır dua.

⁹⁷⁷ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973) и није обележена као турцизам у *Речнику МС*. У турском језику овај узвик има следеће значење: **hay** узв. за изражавање различитих осећања и расположења: жеље, радости, огорчења, љутње и сл.: о! ох!

хај узв. 1. а. за дозивање и скретање пажње. б. за изражавање дивљења, раздраганости: ах. в. за изражавање очајања. 2. (поновљено више пута) оном. за подражавање гласова при зевању.

СДГ: ХАЈАТ (ајат, вајат) (тур. hayat)

ТО: хајат-

0 **хајат** м покр. 1. доклат, трем, ходник око куће. 2. вајат, засебна зграда уз сеоску кућу (обично намењена младенцима).

1₁<0 **хајат-ина** ж аугм. и пеј. ← хајат.

1₂<0 **хајат-ић** м дем. ← хајат.

1₃<0 **хајат-ски**, -а, -о који се односи на хајат.

СДГ: ХАЈВАН (ајван) (тур. hayvan)

ТО: хајван-

0 **хајван** м покр. 1. живинче, животиња. 2. зб. стока, марва. Изр. **хајван-вагон** жел. вагон за превоз стоке.

1₁<0 **хајван-лук**⁹⁷⁸ м покр. оно што је својствено живинчету, неразумност, глупост.

1₂<0 **хајван-ски**, -а, -о који се односи на хајван, који је као хајван, животињски.

СДГ: ХАЈВАР (тур. hayvar)

ТО: хајвар-

0 **хајвар** м → ајвар.

1₁<0 **хајвар-ит**, -а, -о → ајварит.

1₂<0 **хајвар-овит**, -а, -о → ајваровит.

БЕЗ СДГ: ХАЈД

хајд узв. → хајде.

БЕЗ СДГ: ХАЈДА

хајда узв. → хајде.

БЕЗ СДГ: ХАЈДАМАК⁹⁷⁹ (тур. haydamak)

хајдамак м покр. 1. батина, мотка. 2. окомак, шепурика од кукуруза.

СДГ: ХАЈДЕ (ајде, хајд, хајда) (тур. haydi)

ТО: хајд-

0 **хајде** (често у облику имп. 1. л. мн. хајдемо, хајдмо, хајмо. 2. л. мн. хајдете, хајте; за 1. и 2. л. заједно: хајдемоте, хајмоте) узв. 1. а. за подстицање: дела, деде. б. при одбијању, неодобравању: пусти, мани. 2. са значењем правог имп. глагола ићи, поћи и сл. 3. речца а. за допуштање (често појачано са „де”): па добро, ако, нека. б. у претњи, обично удвојено: добро, добро; нека, нека. в. за истицање да је нешто окончано: свршено, готово. г. у неверици или чуђењу: није ваљда.

1₁<0 **хајд-акати** (ајдакати), -ам импф. пожуривати некога узвицима „хајде, хајде”

1₂<0 **хајд-ац** (ајдац) узв. одлази, склањај се.

СДГ: ХАЈДУК (ајдук) (тур. haydut)

⁹⁷⁸ тур. hayvanlık.

⁹⁷⁹ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

ТО: хајдук-

0 **хајдук** м (вок. хајдуче; мн. хајдуци) 1. ист. одметник од турске власти и члан дружина које су штитиле народ борећи се против турског насиља. 2. а. одметник уопште, разбојник. б. препредењак, превејанац; лопов, тат. 3. заст. покр. пандур. 4. покр. натега, направа за вађење течности из суда. 5. бот. назив за биљке црвеног, жутог, белог или шареног цвета који се ноћу развија, ноћурак.

1₁<0 **хајдук-лук**⁹⁸⁰ м хајдучија, пљачка.

1₂<0 **хајдук-ов**, -а, -о који припада хајдуку.

2₁<1₃ **хајдукова-ње** с гл. им. ← хајдуковати.

1₃<0 **хајдуков-ати**, -ујем импф. а. радити и живети као хајдук. б. фиг. шаљ. проводити се, забављати се, ашиковати.

1₄<0 **хајду-че**, -ета с дем. и хип. ← хајдук.

2₂<1₇ **хајдуче-ње** с гл. им. ← хајдучити се.

1₅<0 **хајдуц-ија** ж 1. одметање од власти и борба против ње; одметништво, хајдуковање. 2. хајдучки логор, пребивалиште хајдука. 3. хајдучка, одметничка разбојништва и пљачке.

1₆<0 **хајдуц-ина** ж 1. м аугм. и пеј. ← хајдук. 2. ж → хајдучија (1 и 3).

1₇<0 **хајдуц-ити се**, -им се импф. постајати хајдук; правити се као хајдук.

1₈<0 **хајдуц-ица** ж 1. жена хајдук; хајдукова жена. 2. (у атрибутој служби, уз им. ж. рода) хајдучки. 3. бот. хајдучка трава.

1₉<0 **хајдуц-ки**, -а, -о који се односи на хајдуке.

2₃<1₉ **хајдучки** прил. као хајдук, на хајдучки начин.

1₁₀<0 **хајдуц-љив**, -а, -о у коме има хајдука.

1₁₁<0 **хајдуц-тво** с → хајдучија.

ПР1₁<1₇ **по-хајдучити**, -им пф. I. учинити кога хајдуком. II. ~ се постати хајдук.

С₁<1₉ **хајдучка трава** ж бот. зељаста биљка из пор. главочика *Achillea millefolium*.

БЕЗ СДГ: ХАЈБИДИ (тур. hey gidi)

хајђиди покр. 1. прид. непром. прекрасан, изврстан; исп. ђиди. 2. прил. прекрасно, изврсно.

БЕЗ СДГ: ХАЈИН(ИН)

хајин(ин) м → хаин(ин).

СДГ: ХАЈЛАЗ (ајлаз) (тур. haylaz)

ТО: хајлаз-

0 **хајлаз** м покр. беспосличар, ленштина, лола, скитница.

1₁<0 **хајлаз-ити** (ајлазити), -им импф. беспосличити, скитати се беспослен.

БЕЗ СДГ: ХАЈНАК

хајнак → ајнак.

БЕЗ СДГ: ХАЈТАР (ајтар)

хајтар м → хатар.

БЕЗ СДГ: ХАЈТЕР

хајтер м → хатер.

⁹⁸⁰ тур. haydutluk.

СДГ: ХАК (ак) (тур. hak)

ТО: хак-

0 **хак** м ист. одређени део прихода са имања који је кмет давао спахији. Изр. **доћи коме хака** покр.; исп. дохакати 1) уништити, упропастити некога; 2) доскочити некоме; 3) досадити; ~ **му је** заслужио је.

ПРС₁<0 **до-хак-ати**, -ам пф. 1. доћи крају, надвладати, на крај изићи, учинити безопасним. 2. доћи главе коме, уништити, убити кога.

БЕЗ СДГ: ХАКАН⁹⁸¹ (тур. hakan)

хакан м ист. стара титула турских владара.

СДГ: ХАКИК (тур. akik)

ТО: хакик-, хак-

0 **хакик** м покр. полудраги камен црвене боје; накит (наруквице, прстење и сл.) њим украшен.

1₁<0 **хакик-ли** прид. непром. од хакика, искићен хакиком.

1₂<0 **хак-ић** м дем. ← хакик.

БЕЗ СДГ: ХАКИМ (тур. hâkim)

хаким м заст. кадија, судија, судица.

БЕЗ СДГ: ХАЛ (ал) (тур. hal)

хал м покр. беда, зло, несрећа.

БЕЗ СДГ: ХАЛА

хала ж → ала.

БЕЗ СДГ: ХАЛА (тур. halâ)

хала ж покр. нужник, заход, клозет.

СДГ: ХАЛАБУКА (тур. allak bullak)

ТО: халабук-

0 **халабука** ж (дат. халабуци) бука, врева, граја, вика, повика; метеж, неред.

1₁<0 **халабук-ати**, -абучем импф. → халабучити.

1₂<0 **халабуч-ан**, -чна, -чно пун халабуке, хучан, бучан.

1₃<0 **халабуч-ити**, -им импф. дизати халабуку, галамити, лармати.

2₁<1₂ **халабучно** прил. с халабуком, бучно.

ПР1₁<1₃ **за-халабучити**, -им пф. почети халабучити.

БЕЗ СДГ: ХАЛАВ

халав → алав (под ала).

⁹⁸¹ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

БЕЗ СДГ: ХАЛАЈ

халај → алај¹.

БЕЗ СДГ: ХАЛАЈКА⁹⁸² (алајка) (тур. halayık)

халајка ж покр. невенчана жена; неваљалица, жена сумњива морала.

СДГ: ХАЛАК (према тур. Allah)

ТО: халак-

0 халак м → алак.

2₁<1₁ халака-ње с гл. им. ← халакати.

1₁<0 халак-ати, -ам и халак-ати, -чем импф. I. → алакати II. → алакати се.

1₂<0 халак-нути, -нем пф. → алакнути.

ПР1₁<1₁ за-халакати, -ам и за-халакати, -ачем пф. почети халакати.

ПР1₂<1₁ рас-халакати се, -ам се и рас-халакати се, -ачем се пф. разг. почети све више халакати, развикати се.⁹⁸³

СДГ: ХАЛАЛ (алај) (тур. helâl)

ТО: халал-

0 халал м → алал.

1₁<0 халал-ити, -им пф. и импф. → алалити.

2₁<1₁ халаљ-ивати (се), -ујем (се) импф. ← халалити се.

БЕЗ СДГ: ХАЛАЛА (алала) (тур. halhal)

халала ж покр. наруквица, гривна.

БЕЗ СДГ: ХАЛАТ

халат м → алат.

БЕЗ СДГ: ХАЛАТ

халат м → алат.

БЕЗ СДГ: ХАЛАТ (тур. halat)

халат м покр. широко кројен капут с рукавима.

СДГ: ХАЛВА¹ (тур. helva)

ТО: халв-

0 халва ж → алва.

1₁<0 халв-алук⁹⁸⁴ м награда; поклон, напојница.

1₂<0 халв-ација⁹⁸⁵ м онај који справља и продаје халву.

⁹⁸² Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

⁹⁸³ исхалакати се, отхалакати, отхалакнути.

⁹⁸⁴ тур. helvalık, у турском језику има следеће значење: *састојак који се користи за прављење алве.*

2₁<1₂ **халвациј-ски**, -а, -о који се односи на халвације.
2₂<1₂ **халвац-иница** ж радња где се справља и продаје халва.
1₃<0 **халв-еџија** м → халвација.
2₃<1₃ **халвечиј-ски**, -а, -о → халвацијски.
2₄<1₃ **халвец-иница** ж → халваџиница.

БЕЗ СДГ: ХАЛВА²

халва² ж покр. марама у игри прстена.⁹⁸⁶

СДГ: ХАЛВАТ (алват) (тур. halvet)

ТО: халват-

0 **халват** м покр. 1. пространа соба у приземљу; соба за женскиње које су се скривале од очију мушкараца осим родбине. 2. прид. непром. одвојен, засебан.

ПРС1₁<0 **рас-халват-ити се**, -им се пф. обући угодну кућну одећу, раскомотити се; свући се.

БЕЗ СДГ: ХАЛИЈА (тур. hali)

халија ж покр. скупоцен персијски ћилим, тепих, саг.

СДГ: ХАЛИФ/ХАЛИФА (тур. halife)

ТО: халиф-

0 **халиф/халифа** м = калиф(а) врховни муслимански поглавар у арапским државама, који је имао државну и световну власт; титула турских султана.

1₁<0 **халиф-ат** м = калифат територија под влашћу халифа; држава којој је на челу халиф.

1₂<0 **халиф-ски**, -а, -о који се односи на халифе.

БЕЗ СДГ: ХАЛК (тур. halk)

халк м покр. људство, чељад.

СДГ: ХАЛКА (тур. halka)

ТО: халк-

0 **халка** ж → алка.

1₁<0 **халк-ар** → алкар.

1₂<0 **халч-ица** ж дем. ← халка.

БЕЗ СДГ: ХАЛОВИТ

халовит → аловит.

БЕЗ СДГ: ХАМА

хама везн. → ама.

СДГ: ХАМАЈЛИЈА

ТО: хамајлиј-

⁹⁸⁵ тур. helvası.

⁹⁸⁶ Само Српски рјечник 1818 наводи ову реч. Етимологија је непозната.

0 **хамајлија** ж 1. → амајлија. 2. агр. покр. врста јабуке.
1₁<0 **хамајлиј-ица** ж дем. и хип. ← хамајлија.

СДГ: ХАМАЛ/ХАМАЛИН

ТО: хамал-

0 **хамал/хамалин** м → амал/амалин.
1₁<0 **хамал-ити**, -им импф. обављати хамалски посао.
1₂<0 **хамал-ски**, -а, -о који се односи на хамале: ~ опрема, ~ посао.
2₁<1₂ **хамалски** прил. као хамалин.

СДГ: ХАМАМ (тур. hamam)

ТО: хамам-

0 **хамам** м јавно купатило.
1₁<0 **хамам-ски**, -а, -о који се односи на хамаме: ~ послуга.
1₂<0 **хамам-џија**⁹⁸⁷ м власник или закупац хамама; онај који ради у хамаму.
2₁<1₂ **хамамџиј-ка** ж жена хамамџије; жена која ради у хамаму.
1₃<0 **хамам-џик** м покр. домаће, кућно купатило.

БЕЗ СДГ: ХАМАН

хаман м → аман.

БЕЗ СДГ: ХАМБАР

хамбар м → амбар.

БЕЗ СДГ: ХАМБЕР

хамбер м → амбер.

БЕЗ СДГ: ХАМБРА

хамбра ж → амбра.

БЕЗ СДГ: ХАМПА⁹⁸⁸ (тур. hamra; дијал. hamra)

хампа ж покр. чопор, ергела; гомила.

БЕЗ СДГ: ХАМПАМУК (тур. hamramuk)

хампамук м покр. а. вата, фини памук. б. најбрижљивија нега, удобност, добро; исп. памук.

СДГ: ХАН¹ (тур. han)

ТО: хан-

0 **хан** м ист. гостионица, крчма (у граду или на друму) која је служила као свратиште и коначиште за путнике.

1₁<0 **хан-ина** ж аугм. и пеј. ← хан.
1₂<0 **хан-ски**, -а, -о који се односи на хан и на ханове, који припада хану.

⁹⁸⁷ тур. hamamci.

⁹⁸⁸ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973), али је наводи као етимон одреднице *хампаџија*.

1₃<0 **хан-џија**⁹⁸⁹ (анџија) м онај који држи хан, власник хана.
2₁<1₃ **ханџиј-ин**, -а, -о који припада ханџији.
2₂<1₃ **ханџиј-ски**, -а, -о који се односи на ханџије.
2₃<1₃ **ханџи-ка** ж жена која држи хан или ради у хану; ханџијина жена.
2₄<1₃ **ханџи-ница** ж жена која држи хан или ради у хану; ханџијина жена.

БЕЗ СДГ: ХАН² (тур. han)

хан м титула турских и татарских владара, кан.

БЕЗ СДГ: ХАНТЕРИЈА

хантерија ж → антерија.

СДГ: ХАНУМА (тур. hanım)

ТО: *ханум-*

0 **ханума** ж покр. госпођа; супруга.
1₁<0 **ханум-ица** ж дем. и хип. ← ханума.

СДГ: ХАНЦАР (тур. hançer)

ТО: *ханџар-*

0 **ханџар** м нож савијеног облика, ношен у корицама за појасом; врста старинске сабље.
1₁<0 **ханџар-ина** ж аугм. и пеј. ← ханџар.
1₂<0 **ханџар-ић** м дем. ← ханџар.

СДГ: ХАП/ХАПА (тур. hap)

ТО: *хап-*

0 **хап** м/хапа ж заст. зрно, пилула.
1₁<0 **хап-ица** ж дем. ← хапа.

СДГ: ХАПС/ХАПСА (апс, апса, хавс, хавса) (тур. hapıs)⁹⁹⁰

ТО: *хапс-*

0 **хапс** м /хапса ж заст. жарг. затвор, зграда у којој затвореници издржавају казну; казна лишења слободе.⁹⁹¹

1₁<0 **хапс-ана**⁹⁹² ж заст. зграда у којој осуђеници издржавају казну.
2₁<1₁ **хапсан-ски**, -а, -о заст. који се односи на хапсану. ~ кључ, ~ стражар и сл.
2₂<1₁ **хапсан-џија** м заст. чувар хапса, затвора.
1₂<0 **хапс-ити**, -им импф. терати у хапс(у); лишавати слободе.
1₃<0 **хапш-еник** м затвореник, осуђеник.
1₄<0 **хапш-еница** ж затвореница, осуђеница.
2₃<1₃, 1₄ **хапшенич-ки**, -а, -о који се односи на хапшенике и хапшенице.
2₄<1₂ **хапше-ње** с гл. им. ← хапсити.

⁹⁸⁹ тур. hançi.

⁹⁹⁰ Само РСЈ наводи грчко порекло.

⁹⁹¹ Стожер овога гнезда је застарела и жаргонска реч, а глаголски деривати углавном припадају стандардном језику.

⁹⁹² тур. hapishane.

ПР1₁<1₂ **по-хапсити** (поапсити), -им пф. ставити у хапс, затворити све, многе, једнога за другим.

ПР1₂<1₂ **при-хапсити**, -им пф. стрпати, ставити привремено у хапс, притворити.

ПР1₃<1₂ **у-хапсити** (уапсити), -им пф. ставити у затвор, хапс, затворити.

ПР2₁<ПР1₃ **ухапш-еник** м онај који је ухапшен, затворен, затвореник.

ПР2₂<ПР1₃ **ухапш-еница** ж жена ухапшеник, затвореница.

ПР2₃<ПР1₃ **ухапше-ње** с хапшење, затварање.

уапш-, → ухапш-.

БЕЗ СДГ: ХАР¹

хар¹ → ахар.

СДГ: ХАР²

ТО: хар-

0 **хар²** → ар.

1₁<0 **хар-ан** (аран), -рна, -рно вредан, честит, ваљан, добар; снажан.

ПР1₁<1₁ **у-харно** прил. корисно.

БЕЗ СДГ: ХАРА (тур. hare)

хара ж покр. врста свилене тканине.

СДГ: ХАРАМ (арам) (тур. haram)

ТО: харам-

0 **харам** м 1. оно што је забрањено, грехота; проклетство; супр. халал. 2. (у прилошкој служби) проклето.

1₁<0 **харам-баша** (арамбаша) м 1. ист. хајдучки старешина. 2. заст. старешина страже, старешина општинских пандура. 3. погрд. разбојник.

2₁<1₁ **харамбаш-ин**, -а, -о који припада харамбашаи.

2₂<1₁ **харамбаш-ићи** м мн. покр. јело справљено од прженог меса увијеног у лист купуса или лозе; сарма од винова лишћа.

2₃<1₁ **харамбаш-ки**, -а, -о који се односи на харамбаше.

3₁<2₄ **харамбашова-ње** с гл. им. ← харамбашовати.

2₄<1₁ **харамбаш-овати**, -ујем импф. бити харамбаша; понашати се као харамбаша.

1₂<0 **харам-ија**⁹⁹³ (арамија) м 1. разбојник. 2. ист. лако наоружан војник; хајдук.

2₃<1₂ **харамиј-ски**, -а, -о који се односи на харамије, који је као у харамија.

3₂<2₅ **харамијски** прил. као харамија.

1₃<0 **харам-ити**, -им (арамити) пф. и импф. проклетити, проклињати; супр. халалити.

2₆<1₃ **харамљ-ивати**, -ујем импф. ← харамити.

БЕЗ СДГ: ХАРАМЗАДА (арамзада) (тур. haramzade)

харамзада⁹⁹⁴ м и ж покр. обешањак; мангуп; варалица.

БЕЗ СДГ: ХАРАНИЈА (аранија) (тур. harani)

харанија ж покр. бакрени катао; исп. оранија.

⁹⁹³ тур. harami.

⁹⁹⁴ тур. haramzade ванбрачно дете, копиле.

СДГ: ХАРАР (арар) (тур. harar)

ТО: харар-

0 **харар** м покр. врећа од кострети.
1₁<0 **харар-ина** ж аугм. ← харар.

БЕЗ СДГ: ХАРАРЕТ (тур. hararet)

харарет м покр. грозница, врућица; жеђ, жеља.

БЕЗ СДГ: ХАРАЧ

харач, харча м заст. → харч.

СДГ: ХАРАЧ (арач) (тур. haraç)

ТО: харач-

0 **харач** м ист. а. лични порез који се убирао од сваког мушкарца немуслимана у Османлијском царству, главарина: скупљати ~. б. данак који су вазалне државе плаћале турском султану: плаћати ~, ударити ~.

1₁<0 **харач-ити**, -им импф. скупљати харач; вршити насиље, пустошити, отимати.

1₂<0 **харач-ки**, -а, -о који се односи на харач.

1₃<0 **харач-лија**⁹⁹⁵ м онај који скупља харач.

2₁<1₃ **харачлиј-ин**, -а, -о који припада харачлији.

2₂<1₃ **харачлиј-ски**, -а, -о који се односи на харачлије.

ПР1₁<1₁ **по-харачити**, -им пф. узети као харач, порез.

ПР1₂<1₁ **пот-харачити**, -им пф. покр. I. обавезати кога на плаћање харача, покорити, подјармити. II. ~ се покорити се, предати се (непријатељу).

ПР1₃<1₁ **у-харачити** (уарачити), -им пф. обавезати на давање харача, наметнути харач (некоме); подврћи под своју власт.⁹⁹⁶

БЕЗ СДГ: ХАРБА (тур. harbe)

харба ж заст. кратко копље.

БЕЗ СДГ: ХАРБИЈА (тур. harbi)

харбија ж заст. шипка којом се при пуњењу набија пушка.

БЕЗ СДГ: ХАРВАНИЈА (тур. havrani, harvani)⁹⁹⁷

харванија ж покр. врста огртача који се у Босни јавио увођењем низама.

СДГ: ХАРЕМ (арем) (тур. harem)

ТО: харем-

0 **харем** м 1. одељење за жене у муслиманским кућама. 2. а. све жене једног муслимана. б. шаљ. скуп, мноштво жена. 3. двориште.

1₁<0 **харем-лук**⁹⁹⁸ м → харем.

⁹⁹⁵ тур. haraçlı; у турском језику именује особу која плаћа харач, док *haraççı* има значења која одговарају нашем *харачлији*: 1. отимач новца. 2. ист. скупљач харача.

⁹⁹⁶ *захарачити*, *охарачити*.

⁹⁹⁷ Шкаљић (1973) доводи у везу са сиријским градом Харваном.

$1_2 < 0$ **харем-ски**, -а, -о који се односи на харем, који припада харему.
 $2_1 < 1_2$ **харемски** прил. иа харемски начин, као у харему.

БЕЗ СДГ: ХАРЕШЛИ (тур. hareli)

харешли прид. непром. покр. који је дуг један лакат.⁹⁹⁹

БЕЗ СДГ: ХАРЛИ (тур. arli)

харли прид. непром. покр. који је велике вредности.

БЕЗ СДГ: ХАРУМ

харум прид. непром. → арум.

СДГ: ХАРЧ (арч, харач) (тур. harç)

ТО: харч-

0 **харч** м заст. 1. трошак; издатак. 2. гајтан, срма као украс, опрема.

$1_1 < 0$ **харч-алија** ж заст. врста пушке великог калибра.

$2_1 < 1_2$ **харче-ње** с гл. им. ← харчити (се).

$1_2 < 0$ **харч-ити** (арчити), -им импф. I. трошити, расипати, лакомислено траћити новац. II. ~ се излагати се трошку. Изр. **кад се харчи нек се харчи** кад се толико потрошило, нека се потроши још.

$1_3 < 0$ **харч-љив**, -а, -о који много и лакомислено троши, расипа.

ПР $1_1 < 1_2$ **ис-харчити**, -им пф. извршити харчење до краја, сасвим истрошити.¹⁰⁰⁰

ПР $1_2 < 1_2$ **на-харчити**, -им пф. много харчити, потрошити.

ПР $1_3 < 1_2$ **по-харчити** (поарчити), -им пф. I. 1. потрошити, истрошити, утрошити. 2. пропустити. II. ~ се потрошити много или све, истрошити се.

ПР $1_4 < 1_2$ **про-харчити** (проарчити), -им пф. I. лакомислено потрошити, проћердати, профућкати, спискати. II. потрошивши, проћердати новац, иметак, пасти у беду, осиромашити.

ПР $1_5 < 1_2$ **с-харчити**, -им пф. улудо потрошити, страћити (нпр. време).

БЕЗ СДГ: ХАРЦИЈА

харција → арција (под ар).

БЕЗ СДГ: ХАС (тур. has)

хас м заст. царски или државни поид, власништво.

БЕЗ СДГ: ХАСАБА (тур. asabe)¹⁰⁰¹

хасаба ж покр. непокретна имовина коју може наследити само мушкарац.

БЕЗ СДГ: ХАСАН

хасан, хасни ж → хасна.

⁹⁹⁸ тур. haremlik.

⁹⁹⁹ Погрешно дефинисана реч у *Речнику МС*, у питању је придев који значи *који има по себи вијуге (жлебове, канале, црте пруге)*. И сам пример потврђује да се ради о овом значењу: *И довати харешли шешану.*

¹⁰⁰⁰ дохарчити.

¹⁰⁰¹ Шкаљић (1973) бележи само облик *асаба*.

СДГ: ХАСИЈА

ТО: хас-

0 **хасија** м → асија.

ПРС₁<0 **по-хас-ити се**, -им се пф. покр. посилити се, понети се, постати обестан.

СДГ: ХАСНА (асна, хасан) (тур. hasna)

ТО: хасн-

0 **хасна** ж корист.

1₁<0 **хасн-ија** м и ж покр. лакомац, шићарџија.

1₂<0 **хасн-ити**, -им импф. I. доносити корист, помагати, вредети. II. ~ се користити се.

1₃<0 **хасн-ица** ж дем. ← хасна.

1₄<0 **хасн-овит**, -а, -о користан.

2₁<1₄ **хасновит-ост** ж особина онога што је хасновито.

ПР1₁<1₂ **ис-хаснити**, -им пф. извући хасну, сасвим искористити.¹⁰⁰²

ПР1₂<1₂ **у-хаснити се** (уаснити), -им се пф. доћи до хасне, окористити се. Изр. **ухаснићеш се као пчела на брису** слабо ћеш до неке користи доћи.

СДГ: ХАСТА (аста) (тур. hasta)

ТО: хаст-

0 **хаста** прид. непром. заст. 1. болестан. 2. (у именичкој служби) болесник, болесница.

1₁<0 **хаст-алук**¹⁰⁰³ м болест.

СДГ: ХАСУЛ (тур. hasil)

ТО: хасул-

0 **хасул** м заст. укусан, лепо припремљен (о јелу); укусан (о јелу).

ПРС₁<0 **у-хасул-ити**, -им пф. приправити, приредити, дотерати.

СДГ: ХАСУРА (тур. hasır)

ТО: хасур-

0 **хасура** ж → асура. Изр. **извући коме хасуру** подвалити, преварити кога.

1₁<0 **хасур-ица** ж дем. ← хасура.

1₂<0 **хасур-џија**¹⁰⁰⁴ м занатлија који прави хасуре.

2₁<1₂ **хасурџиј-ин**, -а, -о који припада хасурџијп.

2₂<1₂ **хасурџиј-ски**, -а, -о који се односи на хасурџије.

СДГ: ХАТ

ТО: хат-

0 **хат** м → ат.

1₁<0 **хат-ник** м → атлија.

¹⁰⁰² *нахаснити, охаснити се.*

¹⁰⁰³ тур. hastalık.

¹⁰⁰⁴ тур. hasırçı.

СДГ: ХАТАР (атар, атер, хајтар, хатер) (тур. hatır)

ТО: хатар-

0 **хатар** м наклоност, љубав, воља. Изр. **изићи из хатара коме** замерити се, нажао учинити коме; **иштетити ~ (с ким)** посвађати се; **по хатару** пристрасно; **у ~ (коме)** за љубав (некоме); **у ~ истине (истини)** у корист, за вољу истине (истини).

1₁<0 **хатар-џија** м онај који ради према наклоности, пристрастан човек.

СДГ: ХАТЕР (хајтер)

0 **хатер** м → хатар.

1₂<0 **хатер-исати**, -ршем пф. и импф. (у)радити по хатеру, пристрасно.

БЕЗ СДГ: ХАТИБ (тур. hatip)

хатиб м исламски вероучитељ и проповедник, имам.

БЕЗ СДГ: ХАТИШЕРИФ (тур. hattıserif)

хатишериф м султанов указ, повеља.

БЕЗ СДГ: ХАТМА (тур. hatim)

хатма ж покр. муслиманска заједничка, скупна молитва.

СДГ: ХАТОР (атор) (тур. hatır)

ТО: хатор-

0 **хатор** м → хатар.

1₁<0 **хатор-ити**, -им импф. бацати кривицу (на кога).

БЕЗ СДГ: ХАТУЛА (атула) (тур. hatıl)

хатула ж покр. 1. банак, истурени део зида (са даскама преко њега). 2. греда на зиду куће на коју се ослања кровна конструкција.

БЕЗ СДГ: ХАФ¹⁰⁰⁵ (аф) (тур. haf)

хаф м покр. fine длачице на тканини.

БЕЗ СДГ: ХАФИЗ/ХАФИС (тур. hafız)

хафиз/хафис м човек који зна Куран напамет; учен човек, учењак, зналац.

СДГ: ХАЦ (тур. hac)

ТО: хац-

1₁<0 **хац** м → хаџилук.

1₂<0 **хац-а** (аџа)/**хац-о**, -а, -е м хип. ← хаџија.

1₃<0 **хац-и** (аџи) непром. титула која се ставља испред имена хаџије: хаџи-Омер, хаџи-Тома.

1₄<0 **хац-ија¹⁰⁰⁶** (аџија) м онај који је ишао на хаџилук, ходочасник, поклоник Мухамедову или Христову гробу.

¹⁰⁰⁵ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

2₁<1₄ **хаџиј-ин**, -а, -о који припада хаџији.
3₁<2₁ **хаџијин-ица** ж хаџиница хаџијина жена.
2₂<1₄ **хаџиј-ски**, -а, -о који се односи на хаџије.
1₅<0 **хаџи-ка** ж 1. жена која је ишла на хаџилук. 2. → хаџијиница.
2₃<1₄ **хаџи-лук**¹⁰⁰⁷ м 1. ходочашће, поклоњење местима која се сматрају светим (Мека код муслимана, Јерусалим код хришћана). 2. фиг. поклоњење, подворење.

2₄<1₄ **хаџ-ин**, -а, -о → хаџијин.
2₅<1₂ **хаџ-ин**, -а, -о који припада хаџи.
2₆<1₄ **хаџи-ница** ж хаџијиница.
2₇<1₄ **хаџи-нски**, -а, -о → хаџијски.
2₈<1₂ **хаџ-ов**, -а, -о који припада хаџу.

С1₁<0 **хаџи-кускун** м онај који се назива хаџијом иако то није.
С1₂<0 **хаџи-недомак** м онај који је пошао на хаџилук али се вратио не стигавши до циља.
С1₃<0 **хаџи-пишман** м подр. онај који брзо одустаје од намере, онај који се брзо покаје.

СДГ: ХАША (аша) (тур. hâşa!)

ТО: хаиш-

0 **хаша** узв. не, не дао Бог.
3₁<2₁ **хаша** ж → хашање.
2₁<1₁ **хаша-ње** гл. им. ← хашати.
1₁<0 **хаш-ати**, -ам (ашати) импф. не признавати, одрицати.
1₂<0 **хаш-ити**, -им импф. → хашати.

ПР1₁<1₁ **за-хашати**, -ам пф. одрећи, занијекати; сакрити, прикрити.

БЕЗ СДГ: ХАША (аша) (тур. haşa)

хаша ж → абаија.

СДГ: ХАШАРИЈА (ашарија) (тур. haşarı)

ТО: хаишариј-

0 **хашарија** м и ж покр. несташна особа, несташко.
1₁<0 **хашариј-аст**, -а, -о несташан, враголаст.

БЕЗ СДГ: ХАШЕР (тур. haşır)

хашер м непром. заст. пропаст, уништење. **Изр.** ~ **бити** страдати, пропасти; ~ **учинити** упропастити, уништити, разорити.

СДГ: ХАШИШ (тур. haşış)

ТО: хаишиш-

0 **хашиш** м 1. источњачка опојна дрога. 2. бот. индијска конопља *Canabis indica*.
1₁<0 **хашиш-ист(а)** м онај који ужива хашиш.
1₂<0 **хашиш-ки**, -а, -о који се односи на хашиш; који потиче од хашиша.

СДГ: ХАШЛУК (аршлук, ашлук) (тур. harçlık)

ТО: хаишлук-

¹⁰⁰⁶ тур. hası.

¹⁰⁰⁷ тур. hasılık.

0 **хашлук** м заст. новац за трошак.

1₁<0 **хашлуц-ити**, -им (ашлучити) импф. давати коме хашлук, трошити на кога.

БЕЗ СДГ: ХВАЈДА

хвајда ж → фајда.

БЕЗ СДГ: ХЕВЗЕЦАНА (тур. eczane)¹⁰⁰⁸

хевзецана ж покр. заст. аптека.

БЕЗ СДГ: ХЕВЗЕЦИЈА (тур. eczaneci)¹⁰⁰⁹

хевзеција м покр. апотекар.

БЕЗ СДГ: ХЕГБЕ

хегбе ж → егбе.

БЕЗ СДГ: ХЕДИЈА (тур. hediye)

хедија ж покр. дар, поклон.

БЕЗ СДГ: ХЕЗЕЛА (тур. hazele)

хезела ж покр. зб. простаци, пропалице, ниткови.

БЕЗ СДГ: ХЕЈ (тур. hey)¹⁰¹⁰

хеј узв. 1. за изражавање различитих расположења: разочарења, дивљења, радости, задовољства, резигнације, незадовољства, бриге, сумње, претње и сл. 2. (у прилошкој служби, често удвојено) врло далеко, чак.

БЕЗ СДГ: ХЕЛАЋ (тур. helak)

хелаћ м заст. несрећа, пропаст, уништење.

БЕЗ СДГ: ХЕЛБЕТ/ХЕЛБЕТЕНА

хелбет и **хелбетена** → елбет и елбетена.

БЕЗ СДГ: ХЕЛЕ

хеле речца и везн. покр. → еле.

СДГ: ХЕМШЕРИЈА (тур. hemşeri)

ТО: хемш-

0 **хемшерија** м покр. земљак, суграђанин, друг.

1₁<0 **хемш-о**, -а и -е м хип. ← хемшерија.

¹⁰⁰⁸ тур. eczane.

¹⁰⁰⁹ тур. eczaneci. *Хевзецану* и *хевзецију* смо приказали одвојено, јер су обе вероватно независно једна друге адаптиране турске речи.

¹⁰¹⁰ Ова лексема није обележена као турцизам у *Речнику МС*.

БЕЗ СДГ: ХЕНДЕК

хендек м → јендек.

СДГ: ХЕРИТИ (тур. eğri)

ТО: хер-

0 **херити** (ерити), -им импф. I. кривити, окретати у страну. II. ~ се искривљавати се, накривљивати се.

1₁<0 **хер-ав**, -а, -о разрок, зрикав; накривљен; исп. егав, ерлав.

ПР1₁<0 **на-херити**, -им пф. I. поставити нахеро, накриво, накривити. II. ~ се нагнути се, накривити се.

ПР2₁<ПР1₁ **нахеро** прил. накриво, косо.

ПР2₂<ПР1₁ **нахерце** прил. нахеро.

ПР1₂<0 **у-херити се**, -им се пф. нахерити се, накривити се, нагнути се.¹⁰¹¹

СДГ: ХЕСАБ

ТО: хесаб-

0 **хесаб** м → хесап.

1₁<0 **хесаб-ити**, -им импф. → хесапити.

СДГ: ХЕСАП (јесап, хесаб) (тур. hesap)

ТО: хесап-

0 **хесап** м заст. рачун.

1₁<0 **хесап-ити**, -им импф. 1. мислити, сматрати, рачунати. 2. ценити, поштовати.

ПР1₁<0 **про-хесапити**, -им пф. прорачунати.¹⁰¹²

СДГ: ХЕЋИМ (јећим) (тур. hekim)

ТО: хећим-

0 **хећим** м заст. лекар.

ПРС1₁<0 **за-хећим-ити се**, -им се пф. постати хећим, лекар.

БЕЗ СДГ: ХЕФТА (тур. hafta)¹⁰¹³

хефта ж варв. недеља дана, седмица.

БЕЗ СДГ: ХИЗМЕТ (тур. hizmet)

хизмет м заст. → измет. **Изр.** ~ **чинити**¹⁰¹⁴ служити, радити као кулучар.

СДГ: ХИЗМЕЋАР (тур. hizmetkâr)

¹⁰¹¹ *захерити, изнахерити се, нашиохерити.*

¹⁰¹² *исхесапити.*

¹⁰¹³ Ова лексема је означена као грецизам у *Речнику МС*.

¹⁰¹⁴ У глаголском изразу *хизмет чинити* глагол је преведен, а именица очувана као позајмљеница: тур. hizmet etmek.

0 **хизмеһар** м → измет.
1₁<0 **хизмеһар-ка** ж → измеһарка.

БЕЗ СДГ: ХИЛА (тур. hile)

хила ж покр. неправда, превара, лаж.

СДГ: ХИР (тур. hir)¹⁰¹⁵

ТО: хир

0 **хир** м обест, һуд, прохтев, каприц.

1₁<0 **хир-овит**, -а, о који је с несталним, променљивим прохтевима; обестан, һудљив, каприциозан.

2₁<1₁ **хировито** прил. һудљиво.

2₂<1₁ **хировит-ост** ж особина онога који је хировит, онога што је хировито, һудљивост.

ПРС1₁<0 **за-хир-ити**, -им пф. покр. 1. закржљати. 2. постати хировит, һудљив, узјогунити се.

БЕЗ СДГ: ХИСА/ХИСЕ (исе) (тур. hisse)

хиса ж /**хисе**, -ета с заст. део, удео, квота.

БЕЗ СДГ: ХИЧ (тур. hiç)

хич речца (у прилошкој служби) разг. ништа, нимало, ич.

БЕЗ СДГ: ХИЦРА¹⁰¹⁶ (тур. hicret)

хицра, -е ж почетак рачунања муслиманске ере, 16. јула 622. г.н.е. (те године се Мухамед преселио из Меке у Медину).

СДГ: ХОРДА¹⁰¹⁷ (према тур. ordu)

ТО: хорд-

0 **хорда** ж монголски 1. гомила освајача који пљачкају и уништавају. 2. гомила, мноштво; руља. 3. ист. најпримитивнији облик људског друштва. **Изр. Златна хорда** монголска држава у јужној Русији у 13. веку.

1₁<0 **хорд-аш** м припадник хорде.

БЕЗ СДГ: ХОРДИЈА

хордија ж → ордија.

СДГ: ХОРЈАТ(ИН) (hoyrat)

ТО: хорјат-

0 **хорјат(ин)** м заст. простак, неотесанац, грубијан, дивљак.

1₁<0 **хорјат-ка** ж жена хорјат(ин).

1₂<0 **хорјат-киња** ж жена хорјат(ин).

¹⁰¹⁵ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*. Шкаљић (1973) наводи непотврђени етимон у турском језику *hire*, тврдоглав; непокоран, безобразан; запањен. Мишљења смо да је могућа етимологија тур. *hir* свађа, туча. Скок (3) не разматра ову лексему.

¹⁰¹⁶ Ову лексему не бележи *Речник МС*. Дефиниција је преузета из Клајн-Шипка (2006).

¹⁰¹⁷ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*.

1₃<0 **хорјат-ски**, -а, -о који је својствен хорјату, груб, простачки.

СДГ: ХОРОЗ (тур. *horoz*)

ТО: хороз-

0 **хороз** м (обичније ороз) покр. мужјак кокоши, петао.

1₁<0 **хороз-(и)ји**, -а, -е који се односи на петла.

1₂<0 **хороз-ов**, -а, -о петлов.

ПР1₁<0 **на-хороз-ити се**, -им се пф. накострешити се.

СДГ: ХОЦА (тур. *hoca*)

ТО: хоџ-

0 **хоџа** м муслимански свештеник, вероучитељ.

1₁<0 **хоџ-ин**, -а, -о који припада хоџи, који се односи на хоџу.

2₁<1₁ **хоџин-ица** ж хоџина жена.

1₂<0 **хоџ-ински**¹⁰¹⁸, -а, -о који се односи на хоџе: ~ живот, ~ запис.

1₃<0 **хоџ-ица** м дем. ← хоџа; ир. бедан, неугледан хоџа.

БЕЗ СДГ: ХОШАФ (ошап, ошаф) (тур. *hoşaf*)

хошаф м покр. кув. кувано суво воће, компот.

БЕЗ СДГ: ХРЗ (тур. *ırz*)

хрз м заст. поштење, образ, част.

БЕЗ СДГ: ХРЗУЗ

хрзуз м → хрсуз.

БЕЗ СДГ: ХРКА (тур. *ırka*)

хрка ж покр. 1. дервишки огртач. 2. рита, прња.

СДГ: ХРСУЗ (рсуз, хрзуз) (тур. *hırsız*)

ТО: хрсуз-

0 **хрсуз** м заст. лопов, крадљивац, лупеж.

1₁<0 **хрсуз-ин** м → хрсуз.

1₂<0 **хрсуз-лук**¹⁰¹⁹ м крађа, лупештво.

1₃<0 **хрсу-ски**, -а, -о који се односи на хрсузе.

1₄<0 **хрсу-ство** с хрсузлук.

БЕЗ СДГ: ХРШУМ

хршум м → ршум.

БЕЗ СДГ: ХУДБА (тур. *hutbe*)

¹⁰¹⁸ Овај придев третирамо као да је изведен сложеним суфиксом *-ински*. Постоји могућност и да је изведен преко придева *хоџин* (хоџин-ски).

¹⁰¹⁹ тур. *hırsızlık*.

худба ж рлг. проповед коју држи имам петком у џамији пре клањања.

БЕЗ СДГ: ХУЈА (уја) (тур. huу)

хуја ж покр. бес, срџба; зла воља.

СДГ: ХУРИЈА (тур. huri)

ТО: хуриј-

0 хурија ж рлг. митска девојка муслиманског раја.

1₁<0 хуриска ж → хурија.¹⁰²⁰

БЕЗ СДГ: ХУРМА

хурма ж → урма.

БЕЗ СДГ: ХУЋУМЕТ (ућумат, ућумет) (тур. hükümet)

хућумет м покр. управна власт; зграда у којој се налазе органи власти.

БЕЗ СДГ: ХУЦЕРА (тур. hücre)

хуцера ж покр. колиба; исп. уцера.

СЛОВО Ц

СДГ: ЦАГРИЈЕ¹⁰²¹

ТО: цагрк

0 цагрије, цагрија ж мн. корице сабље или ножа, ножнице.

1₁<0 цагрк-нути¹⁰²², -ем пф. оном. звекнути, зазвонити.

БЕЗ СДГ: ЦАР¹⁰²³ (тур. car?)

цар м покр. врста коцке, ж(д)реб.

СДГ: ЦЕРИБАША (тур. çeribaşı)

ТО: церибаш-

0 церибаша м ист. 1. цигански старешина. 2. заповедник одреда нередовне турске војске. 3. навални коњаник; припадник јуришне коњице.

1₁<0 церибаш-ин, -а, -о који припада церибашаи.

2₁<1₁ церибашин-ица ж церибашина жена.

БЕЗ СДГ: ЦИВРИЈА¹⁰²⁴ (тур. sivri)

циврија ж покр. 1. немиран и љут пас. 2. мн. клешта за прављење копчи и сл. од жица.

¹⁰²⁰ Лексема *хуриска* је настала поименичавањем незабележеног придева хури-ски.

¹⁰²¹ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973). Ово јесте турцизам, исто што и *сагрија*, *саргија*; фонетска промена је вероватно на домаћем терену, в. и Скок (1:249–250).

¹⁰²² Творбена основа у овоме глаголу необичног је облика, могуће је да је настала према творбеној основи *цагрије* и некаквом ономатопејском делу *цагрк*.

¹⁰²³ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

¹⁰²⁴ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

СДГ: ЦИФРА (ар. *ḡifr*)

ТО: *цифар-*

0 **цифра** ж (ген. мн. цифара) бројка или бројни знак записан арапским или римским знаковима.

1₁<0 **цифар-ски**, -а, -о који се односи на цифре, изражен цифрама, бројчани.

2₁<1₁ **цифарски** прил. изражено у цифрама, бројчано.

1₂<0 **цифар-ник** м бројчаник на часовнику, телефону и сл.

СЛОВО Ч

БЕЗ СДГ: ЧАГАЉ¹⁰²⁵ (тур. *çakal*)

чагаљ, -гља м зоол. врста дивљег пса, шакал *Canis aureus*.

СДГ: ЧАДОР (тур. *çadır*)

ТО: *чадор-*

0 **чадор** м шатор.

1₁<0 **чадор-аст**, -а, -о који је налик на чадор.

1₂<0 **чадор-је** с зб. им. ← чадор.

1₃<0 **чадор-ски**, -а, -о који припада чадору, који се односи на чадор.

БЕЗ СДГ ЧАИР (чаира, чахира) (тур. *çayır*)

чаир м покр. ливада, пашњак, пољана.

БЕЗ СДГ: ЧАИРА

чаира ж → чаир.

СДГ: ЧАЈ (тур. *çay*)¹⁰²⁶

ТО: *чај-*

0 **чај**¹⁰²⁷ м а. ароматичан напитака од лишћа, цветова или плодова неких биљака, који се пије обично топао: руски ~, липов ~, клеков ~. б. назив за биљке или њихово осушено лишће од чега се прави такав напитака.

1₁<0 **чај-ана**¹⁰²⁸ ж = чајџиница просторија где се точи и пије чај.

1₂<0 **чај-анка** ж јавни или приватни забавни скуп на којем се гости послужују чајем.

1₃<0 **чај-ни**, -а, -о који се односи на чај, на справљање и служење чаја: ~ кухиња, ~ прибор, ~ маслац, ~ кекс.

1₄<0 **чај-ник** м посуда за чај.

1₅<0 **чај-ница** ж → чајник.

1₆<0 **чај-ски**, -а, -о који се односи на чај, чајни: посуђе.

1₇<0 **чај-чић** м дем. и хип. ← чај.

1₈<0 **чај-џија**¹⁰²⁹ м човек који точи и продаје чај.

¹⁰²⁵ Ова лексема није обележена као турцизам у *Речнику МС*.

¹⁰²⁶ У грађу смо уврстили и лексему *чај*, јер постоји могућност да је ова реч кинеског порекла (исп. Тице 2002: 485) у српски језик дошла посредством турског језика. У *Речнику МС* наведена је руска етимолошка ознака.

¹⁰²⁷ *Речник МС* наводи руску етимологију.

¹⁰²⁸ тур. *çayhane*.

¹⁰²⁹ тур. *çaycı*.

2₁<1₈ **чају-иница** ж → чајана.

БЕЗ СДГ: ЧАК (тур. çak)

чак за истицање прелажења оквира онога што би се очекивало, што се нормално претпоставља 1. а. за истицање просторне удаљености; за истицање великог домета, простирања: све (до). б. за истицање временске одмаклости, дужине протеклог времена. в. за истицање количине. 2. (обично с везницима „и”, „ако”, „иако”) уопште за истицање високог степена или ширине обухватања нечега, ширине допуштања, претпоставке: штавише.

БЕЗ СДГ: ЧАКАРАСТ¹⁰³⁰ (према тур. çakır)

чакараст, -а, -о покр. а. који има очи разлиите боје. б. разрок, зрикав.

БЕЗ СДГ: ЧАКИЈА (тур. çakı)

чакија ж покр. цепни ножић, перорез.

БЕЗ СДГ: ЧАКМА

чакма ж покр. → чатма (1).

БЕЗ СДГ: ЧАКМАК (тур. çakmak)

чакмак м заст. 1. покр. кресиво, огњило, оцило. 2. пом. а. уже којим се везује катарка за брод. б. мн. целокупна опрема брода на једра, такелаж, снаст.

БЕЗ СДГ: ЧАКМАЧА

чакмача ж покр. → чатмара (под чатма).

БЕЗ СДГ: ЧАКНУТИ¹⁰³¹

чакнути, -нем пф. покр. лако, слабо лупнути, куцнути, ударити кога.

СДГ: ЧАКШИРЕ (тур. çakşır)

ТО: чакшир-

0 **чакшире** ж мн. панталоне.

1₁<0 **чакшир-аш** м човек који носи чакшире; онај који се одева на грађански начин.

1₂<0 **чакшир-етине** ж мн. аугм. и пеј. ← чакшире.

1₃<0 **чакшир-ице** ж мн. дем. ← чакшире.

1₄<0 **чакшир-ски**, -а, -о који се односи на чакшире.

БЕЗ СДГ: ЧАЛА (тур. çala, çal)

чала узв. покр. удри, лупај.

СДГ: ЧАЛАКАТИ (тур. çalmak)¹⁰³²

¹⁰³⁰ Шкаљић (1973) бележи и придев истога значења *чакар*.

¹⁰³¹ Шкаљић (1973) не наводи овај глагол, могуће је да је у питању тур. етимологија: *çakmak*. 1. закуца(ва)ти, забости, забадати. 2. ударити, ударати или куцнути, куцати једну ствар о другу.

¹⁰³² Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*. Шкаљић (1973) наводи овај глагол у значењу: 1. остругати, појести остатке хране у једном суду. 2. обарати преостало воће са

ТО: чалакати

0 чалакати, -ам и чалачем импф. покр. лармати, галамити, грајати, викати.

1₁<0 чалака-ње с гл. им. ← чалакати.

БЕЗ СДГ: ЧАЛГИЦИЈА (тур. çalgıcı)

чалгиција м заст. покр. свирач, музикант.

БЕЗ СДГ: ЧАЛЕКАТИ (према тур çalmaq, ударити, ударати; бацити, бацати (некога, нешто на земљу?)¹⁰³³

чалекаати се, -ам се покр. бранећи се одбијати ударце.

БЕЗ СДГ: ЧАЛИЈА (тур. çalı)

чалија ж бот. покр. драч(а), бодљикави грм.

БЕЗ СДГ: ЧАЛИШАН (тур. çalışkan)

чалишан, -шна, -шно покр. марљив, вредан.

СДГ: ЧАЛМА (тур. çalma)

ТО: чалм-

0 чалма ж повез, марама омотана око феса, сарук, турбан (1а). **Изр. завити чалму** потурчити се.

1₁<0 чалм-ашица ж зоол. чешљугар.

ПРС1₁<0 за-чалм-ити, -им пф. увити чалмом главу.

СДГ: ЧАМ (тур. çam)

ТО: чам-, чамц-

0 чам м 1. бот. врста црногоричног дрвета, јела. 2. чамац од чама, јеловине.

1₁<0 чам-ац, -мца м мањи пловећи отворени објекат, обично од дрвета, чун (1): моторни ~, ~ за спасавање, рибарски ~, спортски ~.

1₂<0 чам-ић дем. ← чам.

1₃<0 чам-ов, -а, -о који се односи на чам, који је од чама, јелов.

2₁<1₃ чамов-ина ж чамово дрво, јеловина, уопште дрво четинара.

2₂<1₁ чамч-ани, -а, -о који се односи на чамац: сидро.

2₃<1₁ чам-че, -ета с дем. ← чамац.

2₄<1₁ чамч-ина аугм. и пеј. ← чамац.

2₅<1₁ чамч-ић м дем. и хип. ← чамац.

1₄<0 чам-ција м онај који вози чамац, онај који превози нешто на чамцу.

2₆<1₄ чамциј-ин, -а, -о који припада чамцији.

2₇<1₄ чамциј-ски, -а, -о који припада чамцијама, који се односи на чамције.

2₈<1₄ чамц-ински, -а, -о → чамцијски.

БЕЗ СДГ: ЧАМЕ¹⁰³⁴ (тур. çame)

грана. Значење које би се могло довести у везу са значењем које је наведено у *Речнику МС* је *засвирати (о музичком инструменту)*.

¹⁰³³ Ову лексему не бележе Шкаљић (1973) и Носић (2005).

¹⁰³⁴ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

чаме, -ета с покр. сироче.

БЕЗ СДГ: ЧАМПАРЕ (тур. çalpara)

чампаре ж заст. покр. 1. ланчић на узди који причвршћује ђем коњу испод браде. 2. врста музичког инструмента којим се звецка.

БЕЗ СДГ: ЧАМПРАГЕ¹⁰³⁵ (тур. çarpaz)

чампраге, чампрага ж мн. заст. покр. споне, копче.

БЕЗ СДГ: ЧАМУЉА¹⁰³⁶

чамуља ж заст. покр. врста капе.

СДГ: ЧАНАК (тур. çanak)

ТО: чанк-

0 **чанак**, -нка м 1. а. чинија, здела за јело (обично дрвена). б. здела или кутија у којој се држи ситан новац. 2. у старинској пушци кременјачи место где се сипа барут, прашник. 3. кориташце испод воденичког коша из којег жито пада на жрвањ.

1₁<0 **чанц-ар** м онај који прави чанке, зделе, зделар.

1₂<0 **чанц-ара** ж зоол. покр. корњача.

2₁<1₁ **чанчар-ев**, -а, -о који припада чанчару.

1₃<0 **чанц-е**, -ета с дем. ← чанак.

1₄<0 **чанц-ина** ж аугм. и пеј. ← чанак.

1₅<0 **чанц-ић** м дем. ← чанак; исп. чанче.

1₆<0 **чанц-ица** ж зоол. врста морске шкољке *Cardium erdele*.

C1₁<0 **чанк-о-лиз** м онај који се улагује из користољубља, који живи од милистиње онога коме се улагује, улизица, лижисахан, полтрон.

C2₁< C1₁ **чанколиз-а** ж женска особа чанколиз.

C2₂< C1₁ **чанколиз-ац**, -исца м чанколиз.

C2₃< C1₁ **чанколиз-ити**, -им импф. бити чанколиз, поступати као чанколиз, полтронисати.

БЕЗ СДГ: ЧАНИБУЛА¹⁰³⁷

чанибула ж бот. покр. = цанибула турчинак.

БЕЗ СДГ: ЧАНТРА (тур. çanta)

чантра ж заст. омања кожна торба која се обично носи обешена о раме, кеса, бисаге.

БЕЗ СДГ: ЧАП¹⁰³⁸ (тур. çap)

чап м део, комад чатме (1), пресло.

СДГ: ЧАПКУН (тур. çapkın)

ТО: чапкун-

¹⁰³⁵ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973). Носић (2005) етимолошки доводи у везу са *чам*.

¹⁰³⁶ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

¹⁰³⁷ За етимологију ове речи исп. цанибула.

¹⁰³⁸ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

0 **чапкун** м покр. 1. коњ ситна али брза хода. 2. враголан, обешењак, мангуп.
 1₁<0 **чапкун-ити**, -им импф. ићи брзо и ситним корацама, каскати.
 1₂<0 **чапкун-лук**¹⁰³⁹ м несташлук, обешењаклук, враголанство.
 1₃<0 **чапкун-ски**, -а, -о који се односи на чапкуне, својствен чапкунима, обешењачки, мангупски.
 2₁<1₃ **чапкунски** прил. као што чине чапкуну, обешењачки, мангупски.
 1₄<0 **чапкун-ство** с својство чапкуна, чапкунлук.
 2₂<1₁ **чапкунџе-ње** с гл. им. ← чапкунити.

ПР1₁<1₁ **от-чапкунити**, -нем пф. отићи, удаљити се (правећи брзе и ситне кораке).

СДГ ЧАПРА¹⁰⁴⁰

ТО: чапр-

0 **чапра** ж покр. 1. кожа. 2. а. мех у коме се носи вино, ракија, скоруп и др. б. кеса од коже којом се црпе вода из бунара.

1₁<0 **чапр-етина** ж аугм. и пеј. ← чапра.

1₂<0 **чапр-ица** ж дем. ← чапра.

СДГ: ЧАПРАЗ (тур. çarraz)

ТО: чапраз-

0 **чапраз** м у изразу: **правити коме** ~ → чапраздиванити.

С1₁<0 **чапраз-диван** м у изразу: **правити коме** ~ → чапраздиванити.

С2₁<1₁ **чапраздиван-ити**, -им импф. 1. клањати се, метанисати. 2. разг. разговором забављати некога ко је докон, угађати коме; исп. диван.

БЕЗ СДГ: ЧАПТИЈА¹⁰⁴¹ (тур. çatki)

чаптија ж покр. свилена марама.

БЕЗ СДГ: ЧАРАК (тур. çark)

чарак, -рка м 1. ист. на пушци кременјачи место код прашника где се напрезањем опруге и наглим ударцем ствара ватра. 2. покр. купица, рожић којим се пушта крв.

СДГ ЧАРАПА (чорапа) (тур. çorap)

ТО: чарап-

0 **чарапа** ж (обично у мн.) део одеће од плетене вуне, памука или вештачких влакана који се навлачи на ноге испод ципела. Изр. **ударен мокром чарапом** разг. приглуп, затуцан.

1₁<0 **чарап-ак**, -пка м дем. и ир. ← чарапа.

1₂<0 **чарап-ар** м занатлија који израђује и продаје чарапе.

2₁<1₂ **чарапар-ев**, -а, -о = чарапаров који припада чарапару.

2₂<1₂ **чарапар-ка** ж 1. жена чарапар; женска особа која ради у радионици или фабрици за израду чарапа. 2. машина за израду чарапа.

2₃<1₂ **чарапар-ница** ж радионица за израду чарапа; радња у којој се продају чарапе.

2₄<1₂ **чарапар-ов**, -а, -о = чарапарев.

2₄<1₂ **чарапар-ски**, -а, -о који се односи на чарапаре: ~ трговина, ~ радња.

¹⁰³⁹ тур. çarkınlık.

¹⁰⁴⁰ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973). М. Носић (2005) упућује на етимологију речи *чапраз*.

¹⁰⁴¹ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

2₅<1₂ **чарапар-ство** с израда, прављење чарапа као занатска делатност.

1₃<0 **чарап-аст**, -а, -о 1. који је налик на чарапу. 2. који као да има чарапе, белоног, путоног (о коњу).

1₄<0 **чарап-етина** ж аугм. и пеј. ← чарапа.

1₅<0 **чарап-ин**, -а, -о који припада чарапи, који се односи на чарапу. **Изр. посао му иде као ~ почетак** посао му иде тешко, траљаво; **уста су му као ~ почетак** има велика уста.

1₆<0 **чарап-ина** ж аугм. и пеј. ← чарапа.

1₇<0 **чарап-ица** ж дем. ← чарапа.

1₈<0 **чарап-чина** ж аугм. и пеј. ← чарапа.

C1₁<0 **полу-чарапа** ж (обично мн.) ниска чарапа.

C2₁<1₁ **получарап-ица** ж (обично мн.) дем. ← полу чарапа.

СДГ: ЧАРДАК (тур. *çardak*)

ТО: чардак-

0 **чардак** м а. зграда источњачког типа с избоченим горњим спратом од дрвета; дворац. б. спрат или покривени балкон, трем такве зграде: дрвена кућа на ~, попети се на ~. 2. кош на стубовима за држање кукуруза у клипу. 3. ист. кула стражарница или осматрачница на државној граници.

1₁<0 **чардак-лија**¹⁰⁴² ж 1. кућа чији је горњи део дрвен; кућа која има чардак (1). 2. винова лоза која се пење уз чардак, уз какву другу зграду или уз какво дрво, или се сведе у хладњак, сеницу. 3. ист. граничар, војник Војне крајине који је вршио стражарску службу у чардаку.

2₁<1₁ **чардаклиј-ски**, -а, -о који се односи на чардаклије.

1₂<0 **чардач-ина** ж аугм. и пеј ← чардак.

1₃<0 **чардач-ић** м дем. ← чардак.

1₄<0 **чардач-ки**, -а, -о који се односи на чардаке.

СДГ: ЧАРКА (тур. *çarka*)

ТО: чарк-

0 **чарка** ж а. мањи оружани сукоб, мања битка, окршај, пушкарање, задевица: заподести чарку. б. мања свађа, препирка: предизборне чарке.

1₁<0 **чарк-ало** с чаракало.

1₂<0 **чарк-ар** м = чаркач и чаркаш војник у предњој бојној линији који почиње пушкарање.

1₃<0 **чарк-ати**, -ам импф. I. 1. импф. ← чарати. 2. → чаркати се. 3. црткати, шарати. II. ~ се зачетати чарке, водити мање борбе.

1₄<0 **чарк-ач** м = чаркар.

2₁<1₃ **чарк-ација** м → чаркар.

1₅<0 **чарк-аш** м = чаркар.

2₂<1₃ **чарка-ње** с гл. им. ← чаркати (се).

ПР1₁<1₃ **за-чаркати**, -ам пф. почети чаркати, заподенути чарку.

ПР1₂<1₃ **иш-чаркати**, -ам пф. 1. изгрепсти, ишчепкати жар на пећи. 2. упорним тражењем постићи, стећи, добити.¹⁰⁴³

ПР1₃<1₃ **про-чаркати**, -ам пф. I. 1. а. чаркајући подстаћи ватру да боље гори. б. прочачкати (1). 2. прочачкати (2). II. ~ се сукобити се вршећи чарке.

ПР1₄<1₃ **раш-чаркати**, -ам пф. чаркањем распламсати, процарати (ватру).

БЕЗ СДГ: ЧАРЛАМА¹⁰⁴⁴ (тур. *çarlama*)

¹⁰⁴² тур. *çardaklı*.

¹⁰⁴³ *начаркати*.

¹⁰⁴⁴ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

чарлама ж заст. 1. подвала, превара. 2. врста народне игре, музика за ту игру. Изр. **ударити коме чарламу** подвалити коме, изиграти кога.

СДГ: ЧАРУГ (тур. *çarık*)

ТО: чаруг-

0 **чаруг** м покр. опанак.

1₁<0 **чаруг-џија**¹⁰⁴⁵ м опанчар.

2₁<1₁ **чаругџиј-ин**, -а, -о који припада чаругџији.

2₂<1₁ **чаручиј-ски**, -а, -о који припада чаругџијама, који се односи на чаругџије.

2₃<1₁ **чаруги-ински**, -а, -о → чаругџијски.

СДГ: ЧАРШАВ (чаршаф) (тур. *çarşaf*)

ТО: чаршав-

0 **чаршав** м а. платнени покривач, прекривач за постељу; заштитна навлака за јорган. б. покривач за сто, столњак.

1₁<0 **чаршав-ски**, -а, -о који се односи на чаршав.

БЕЗ СДГ: ЧАРШАФ

чаршаф м → чаршав.

СДГ: ЧАРШИЈА (тур. *çarşı*)

ТО: чаршиј-, чарш-

0 **чаршија** ж 1. део насеља где се развио трг, пословни део града; трговачка четврт. 2. зб. а. становници чаршије (1), трговци и занатлије чије су радње, дућани на тргу, пословни свет. б. грађанско друштво са својим политичко-друштвеним иззорима, малограђани, малограђанство. Изр. **добро јутро, чаршијо на обе (све четири) стране** каже се за онога који се прилагођава приликама, који иде линијом најмањег отпора ради своје користи.

1₁<0 **чаршиј-ица** ж дем. ← чаршија.

1₂<0 **чаршиј-ски**, -а, -о који се односи на чаршију: ~ ред.

2₁<1₂ **чаршијски*** прил. на чаршијски начин; малограђански.

1₃<0 **чарши-лија**¹⁰⁴⁶ м човек из чаршије, човек који ради у чаршији.

1₄<0 **чарш-инлија** м човек из чаршије, човек који ради у чаршији.

1₅<0 **чарш-ински**, -а, -о → чаршијски.

1₆<0 **чарш-лија** → чаршилија.

ПРС1₁<0 **про-чаршиј-ати се**, -ам се пф. провести, се забавити се у чаршији, граду.

СДГ: ЧАТАЛ¹⁰⁴⁷ (тур. *çatal*)

ТО: чатал-

0 **чатал** м део ограде или плота који чине неколико врљика, поређаних попречно једна изнад друге и повезаних прућем.

2₁<1₁ **чатал-аст**, -а, -о који је налик на чатале, рачваст.

1₁<0 **чата-ле** ж мн. рачве, рашље.

1₂<0 **чата-ли**¹⁰⁴⁸ прид. непром. рачваст, рашљаст; замршен, двосмислен.

¹⁰⁴⁵ тур. *çarıkçı*.

¹⁰⁴⁶ тур. *çarşılı*.

¹⁰⁴⁷ Лексема *çatal* у турском има следећа значења: 1. виле, рачве. 2. рачва. 3. крак. 4. виљушка. 5. двокраке виле за превртање сена. 6. једна врста удице, зубац.

БЕЗ СДГ: ЧАТИЈА/ЧАТКИЈА/ЧАТКИЊА (тур. çatki)

чатија/чаткија/чаткиња ж покр. танка, обично црвена, свилена марама којом девојка или млада прекрива главу.

СДГ: ЧАТМА (чакма) (тур. çatma)

ТО: чатм-

0 **чатма** ж покр. 1. зид начињен од прућа, плетера или дрвених летава, облепљен блатом. 2. највиши спрат на кући или кули грађен од дрвеног материјала.

1₁<0 **чатма-ра** (чакмача) ж кућа од чатме.

ПРС1₁<0 **за-чатм-ити**, -им пф. ударити чатму, ставити плетер.

СДГ ЧАТРА; исп. шатра

ТО: чатр-

0 **чатра** ж покр. велики шатор на вашарима под којим се што продаје, шатра.

1₁<0 **чатрљ-а**¹⁰⁴⁹ ж мала кућа изграђена од слабог материјала, учерица, колиба.

2₁<1₁ **чатрљ-ица** ж дем. ← чатрља.

1₂<0 **чатр-ња** ж → чатрља.

СДГ: ЧАУШ (тур. çavuş)

ТО: чауш-

0 **чауш** м 1. ист. старешина над неколико војника у турској војсци, водник. 2. етн. онај који се брине о реду у сватовима; сват који својим шалама развеселава сватове. 3. ист. онај који је оглашавао наредбе у некадашњој општини, телал (7).

1₁<0 **чауш-ев**, -а, -о који припада чаушу.

1₂<0 **чауш-қи**, -а, -о који се односи на чауше.

БЕЗ СДГ: ЧАФРАН

чафран м бот. → шафран.

БЕЗ СДГ: ЧАХИРА

чахира ж покр. → чаир.

СДГ: ЧЕВРА/ЧЕВРЕ (тур. çevre)

ТО: чевр-

0 **чевра ж/чевре**, -ета с покр. марама извезена златом или сребром.

1₁<0 **чевр-ић** ж дем. ← чевре.

БЕЗ СДГ: ЧЕВРМА

чеврма ж покр. → чевра.

¹⁰⁴⁸ тур. çatallı.

¹⁰⁴⁹ Највероватније је пут настанка овог деривата чатр+ја.

БЕЗ СДГ: ЧЕВРНТИЈА (тур. çevirinti)

чеврнтија ж покр. вртлог, вир.

БЕЗ СДГ: ЧЕИЗ (чехиз) (тур. çeyiz)

чеиз м покр. девојачка спрема, девојачки дарови, мираз.

БЕЗ СДГ: ЧЕЈРЕК

чејрек м покр. → черек.

СДГ: ЧЕКИЋ (чекич) (тур. çekiç)

ТО: чекић-

0 **чекић** м 1. врста алата од метала (обично челика) или дрвета насађеног на држаљу (или у склопу неког механизма), који служи за закивање ексера, за ковање и уопште за ударање по нечему: ковачки ~, столарски ~, зидарски ~, клесарски ~, обућарски ~, механички ~. 2. анат. једна од три слушне кошчице у средњем уху malleus. Изр. **морски** ~ зоол. врста морске рибе *Sphyrna zygaena*; **као испод чекића** разг. сасвим ново, још неупотребљавано.

1₁<0 **чекић-ар*** м врста млина за дробљење меких материјала и материјала средње тврдоће (нпр. креча, глине, угљена, гипса, шећера) помоћу плочица од челика (чекића) обешених на једном или два ротора који се окрећу у кућишту над ситом, дробилица: млин ~.

1₂<0 **чекић-арка** ж зоол. врста мекушца *Malleus vulgaris*.

1₃<0 **чекић-ати**, -ам импф. ударати чекићем, куцати.¹⁰⁵⁰

1₄<0 **чекић-ић** м дем. ← чекић.

1₅<0 **чекић-овати**, -ујем (чекичовати) импф. ударати чекићем, чекићати, ковати.

СДГ: ЧЕКИЧ

ТО: чекич-

0 **чекич** м → чекић.

1₁<0 **чекич-овати**, -ујем импф. → чекићовати.

БЕЗ СДГ: ЧЕКМА (тур. çekme)

чекма ж покр. 1. фиока писаћег стола. 2. врста мањег прозорског крила на старинским босанским кућама.

БЕЗ СДГ: ЧЕКМЕ¹⁰⁵¹ (тур. çekme)

чекме ж мн. покр. ситне сребрне плочице на токама.

БЕЗ СДГ: ЧЕКМЕЖЕ

чекмеже, -ета с покр. → чекмеце.

СДГ: ЧЕКМЕК (тур. çekmek)

ТО: чекмек

0 **чекмек** м само у изразу: **на чекмек** на склоп, на извлачење.

¹⁰⁵⁰ *зачекићати, ишчекићати.*

¹⁰⁵¹ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*.

C1₁<0 **чекмек-ћуприја** ж покретни мост, ланчани мост.

СДГ: ЧЕКМЕЦЕ (чекмеже) (тур. çekmese)

ТО: чекмец-

0 **чекмеце**, -ета с фиока.

1₁<0 **чекмец-а** ж покр. сандук, ковчег који уместо капка има фиоку са стране.

СДГ: ЧЕКРК (тур. çıkrık)

ТО: чекрк-

0 **чекрк** м а. направа за дизање терета намотавањем ужета на точак; витао. б. вратило са точком које служи за црпење воде из бунара. в. направа за сукање предива са мотовила на цеви. Изр. **ићи на чекрк** кочити се у ходу.

1₁<0 **чекрк-ција**¹⁰⁵² м занатлија који прави чекрке.

1₂<0 **чекрк-ли**¹⁰⁵³ прид. непром. начињен на чекрк.

1₃<0 **чекрк-лија** ж преслица на чекрк; исп. чекрк (в).

C1₁<0 **чекрк-челенка** ж челенка која се врти и која се некада носила на калпаку.

БЕЗ СДГ: ЧЕКТИСАТИ (тур. çekmek)

чектисати, -ишем импф. покр. подносити, трпети.

СДГ: ЧЕЛЕБИ (тур. çelebi)

ТО: челеб-

0 **челеби** прид. непром. 1. (у именичкој служби) м челебија. 2. господски.

1₁<0 **челеб-ија** (целебија) м млад господин (почасни назив, титула за школована човека); исп. ефендија.

3₁<2₁ **челебија-ње** с гл. им. ← челебијати се.

2₁<1₁ **челебиј-ати се**, -ам се импф. китити се, дотеривати се као челебија.

2₂<1₁ **челебиј-ин**, -а, -о који припада челебији.

БЕЗ СДГ: ЧЕЛЕНКА (тур. çelenk)

челенка ж 1. ист. накит у облику перјанице од сребра или злата која се носила за калпаком или чалмом с предње стране (као одликовање за храброст). 2. лов. чеона кост с роговима скинута са срндаћа, јелена или друге рогате дивљачи као ловачки трофеј. 3. фиг. а. чело; глава, лобања; звекнути некога по челенки. б. најистакнутија личност, првак, лидер, вођа: ~ краљевине.

СДГ: ЧЕЛИК (тур. çelik)

ТО: челик-, челич-

0 **челик** м 1. гвозђе, железо велике тврдоће која се постиже додавањем нешто угљеника, сумпора и фосфора, надо. 2. зб. пушчана и топовска танад. 3. атриб. имен. онај који је чврст, јак, издржљив; јунак. 4. (у атрибутској служби) челичан, чврст, отпоран, постојан, издржљив: ~ човек.

1₁<0 **челик-аст**, -а, -о који је налику на челик, који је боје челика, сивкаст.

1₂<0 **челик-ли** прид. непром. → челичан (1).

1₃<0 **челик-ов**, -а, -о индив. → челичан.

¹⁰⁵² тур. çıkrıkçı.

¹⁰⁵³ тур. çıkrıklı.

1₄<0 **челич-ан**, -чна, -чно 1. а. (одр.) који је од челика: челична опруга, челични ланац. б. чврст, јак; отпоран, постојан, сталан: ~ карактер, ~ воља, ~ здравље, челични живци. 2. (одр.) у коме има челика; челични бетон.

1₅<0 **челич-ана**¹⁰⁵⁴ ж 1. место где се производи, кали челик, фабрика, погон, радионица за производњу челика. 2. разг. мишићав мушкарац.¹⁰⁵⁵

2₁<1₆ **челиче-ње** с гл. им. ← челичити (се).

1₆<0 **челич-ити**, -им импф. I. давати гвожђу, железу већу тврдоћу, еластичност и трајност грејањем до високе температуре, а затим наглим хлађењем, калити; експр. чинити јаким, отпорним, издржљивим, јачати, снажити, крепити. II. ~ се постајати отпоран, чврст, јачати.

2₂<1₄ **челично** прил. челично прил. 1. као челик, слично челику: сијати се ~. 2. постојано, издржљиво, непоколебљиво: ~ непопустљив, ~ издржљив.

2₃<1₄ **челич-ност** ж особина, стање онога који је челичан, онога што је челично, постојаност.

ПР1₁<1₆ **о-челичити**, -им пф. I. 1. претворити гвожђе у челик загревањем и хлађењем, прекалити. 2. учинити тврдим, чврстим и отпорним; постати чврст, ојачати. II. ~ се постати тврд, чврст и отпоран, прекалити се.¹⁰⁵⁶

С1₁<0 **електро-челик*** м ков. висококвалитетни, специјални челик произведен у електричној индустријској пећи.

С2₁< С1₁ **електрочелич-ана** ж железара или одељење железаре за производњу челика помоћу електричних пећи.

С1₂<1₄ **челично-плав**, -а, -о који је плаве боје с хладним металним сјајем.

С1₃<1₄ **челично-сив**, -а, -о који је сиве боје с хладним металним сјајем.

БЕЗ СДГ: ЧЕМБЕР (тур. çember)

чембер м покр. 1. вео у муслиманке. 2. бело фино платно, шифон.

БЕЗ СДГ: ЧЕМБРА¹⁰⁵⁷ (тур. çember)

чембра ж покр. кита, реса.

БЕЗ СДГ: ЧЕНАР¹⁰⁵⁸ (тур. kenar)

ченар м покр. врста беза, памучног платна, ћенар (2).

БЕЗ СДГ: ЧЕНГЕЛ/ЧЕНГЕЛА (тур. çengel)

ченгел м /**ченгела** ж (обично мн.) гвоздена кука о коју се нешто веша или се њоме нешто спаја: обесити о ченгеле.

СДГ: ЧЕНГИЈА (тур. çengi)

ТО: ченгиј-

0 **ченгија** ж играчица која плеше међу гостима, кафанска плесачица.

2₁<1₁ **ченгија-ње** с гл. им. ← ченгијати.

¹⁰⁵⁴ тур. çelikhane.

¹⁰⁵⁵ Семантичким проширењем на основу метафоризације настао је жаргонизам *челичана* у значењу мишићав мушкарац.

¹⁰⁵⁶ *зачеличити, начеличити.*

¹⁰⁵⁷ Шкаљић (1973) не бележи *чембра*. Треба објаснити зашто су два *чембра* раздвојена; могуће објашњење: у нашем језику не могу се асоцијативно повезати једна и друга *чембра*. С друге стране, турски језик не бележи значење које *чембра* има у српском језику. Због тога су посебно наведене ове две лексеме.

¹⁰⁵⁸ Шкаљић (1973) бележи само облик *ћенар*.

1₁<0 **ченгиј-ати**, -ам импф. I. плесати пред другима.¹⁰⁵⁹ II. ~ се извијати се при ходу.

БЕЗ СДГ: ЧЕРВИШ (тур. çerviş)

червиш м покр. врста јела од пилећег или другог меса с белим луком.

СДГ: ЧЕРГА (тур. çerge)

ТО: черг-

0 **черга** ж 1. цигански шатор. 2. круто ткано ћебе, поњава.

1₁<0 **черг-ар** м = чергаш 1. онај који станује под чергом, Циганин, Ром. 2. разг. онај који се много сели, премешта из места у место, скитница, потуцало.

2₁<1₁ **чергар-а** ж чергарка.

2₂<1₁ **чергар-ев**, -а, -о = чергаров који припада чергару.

3₁<2₃ **чергаре-ње** с гл. им. ← чергарити.

2₃<1₁ **чергар-ити**, -им импф. живети као чергар, често се селити.

1₂<0 **черг-арка** ж она која живи под чергом, Циганка.

2₄<1₁ **чергар-ов**, -а, -о = чергарев.

2₃<1₁ **чергар-ски**, -а, -о који се односи на чергаре, својствен чергарима, скитнички: ~ сељакање, ~ живот.

3₂<2₅ **чергарски** прил. на чергарски начин, као чергари; као у чергара: живети ~ .

2₆<1₁ **чергар-ство** с чергарски живот, скитња, потуцање.

1₃<0 **черг-аш** м = чергар.

2₇<1₃ **чергаш-ев**, -а, -о који припада чергашу.

3₃<2₈ **чергаше-ње** с гл. им. ← чергашити.

2₈<1₃ **чергаш-ити**, -им импф. чергарити.

2₉<1₃ **чергаш-ица** ж чергарка.

2₁₀<1₃ **чергаш-ки**, -а, -о који се односи на чергаше, који је као у чергаша, чергарски.

3₄<2₁₀ **чергашки** прил. на чергашки начин, као чергаш; као у чергаша.

2₁₁<1₃ **чергаш-киња** ж чергарка.

2₁₂<1₃ **чергаш-тво** с чергарство.

1₄<0 **черг-ица** ж дем. ← черга.

Прс1₁<2₈ **по-чергашити се**, -им се пф. постати чергаш. б. остати без сталног пребивалишта.

БЕЗ СДГ: ЧЕРЕВИЗ¹⁰⁶⁰ (тур. kereviz)

черевиз м покр. бот. целер.

БЕЗ СДГ: ЧЕРЕЗ (тур. çerez)¹⁰⁶¹

через м покр. врста слаткиша.

БЕЗ СДГ: ЧЕРЕГ

черег м → черек.

СДГ: ЧЕРЕК (черег, чејрек) (тур. çeyrek)

ТО: черек-, черег-

¹⁰⁵⁹ *ишченгијати*.

¹⁰⁶⁰ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

¹⁰⁶¹ У турском језику *через* има следећа значења: **çerez** 1. мезе, хладна закуска уз пиће (сир, маслине). 2. суво мезе, грицкалице (пистаћи, лешници, кикирики).

0 **черек/черег** м а. четвртина нечега. б. четвртина заклане животиње (овце, јагњета и др.) заједно с ногом: предњи ~, задњи ~.

2₁<1₁ **череже-ње** с гл. им. ← черезити.

1₁<0 **череж-ити**, -им импф. черечити; исп. черег.

1₂<0 **череч-ар** м онај који је плаћао черек, четвртину данка.

2₂<1₃ **черече-ње** с гл. им. ← черечити.

1₃<0 **череч-ити**, -им импф. комадати, сећи, кидати на череке, четврти.

ПРС1₁<0 **иш-черек-ати**, -ам пф. исећи на череке, четврти, комаде.

ПР1₁<1₃ **иш-черечити**, -им пф. исећи на череке, четврти, комаде.

ПР1₂<1₃ **раш-черечити**, -им пф. раскинути, исећи на череке, на четворо; исећи, растргнути на комаде.¹⁰⁶²

СДГ: ЧЕРПИЋ (тур. kerpiç)

ТО: *черпић-*

0 **черпић** м → ћерпич.

1₁<0 **черпић-ара** ж → ћерпичара.

БЕЗ СДГ: ЧЕСАЛО

чесало с → чешагија.

СДГ: ЧЕСМА (тур. çesme)

ТО: *чесм-*

0 **чесма** ж а. извор (обично ограђен) или бунар из којег истиче вода на жлеб или цев. б. водоскок, фонтана. в. цев (обично метална) кроз коју истиче вода, славина.

1₁<0 **чесм-ени**, -а, -о који се односи на чесму.

1₂<0 **чесм-енски**, -а, -о који припада чесми, који се односи на чесму.

1₃<0 **чесм-ин**, -а, -о који припада чесми.

1₄<0 **чесм-ица** ж дем. ← чесма.

СДГ: ЧЕТЕЦИЈА¹⁰⁶³ (тур. çeteci)

ТО: *четециј-*

0 **четеција** м четовођа.

1₁<0 **четециј-ски**, -а, -о који се односи на четеције.

БЕЗ СДГ: ЧЕХИЗ

чехиз → чеиз.

БЕЗ СДГ: ЧЕШАГИЈА (кашагија) (тур. kaşığı)

чешагија ж метално оруђе с назубљеним гребенима којим се струже осушено блато и прљавштина с коже и длаке крупне стоке (обично коња и говеда); исп. чесало.¹⁰⁶⁴

СДГ ЧИБА

¹⁰⁶² *ишчерезити*.

¹⁰⁶³ Лексема *чета* представља позајмљеницу словенског порекла у турском језику (в. Ђинђић М. 2006: 287), док се лексема *четеција* јавља у српском језику као посуђеница из турског (Скок 1:314–315).

¹⁰⁶⁴ *ишчешагијати*.

ТО: чиб-

0 **чиба** ж покр. бубуљица.

1₁<0 **чиб-уљица** ж бубуљица; исп. чивуљак, чивуљица.

СДГ ЧИБУК (тур. çubuk)

ТО: чибук-

0 **чибук** м 1. а. невелика цев начињена од дрвета, ћилибара или од какве пластичне масе, у коју се усађује цигара или цигарета при пушењу, камиш. б. лула. 2. димњак, оџак. 3. ист. данак на овце и козе који се плаћао у некадашњој Турској. 4. пруга, линија, црта на платну или чему другом, вез у облику пруге, црте.

1₁<0 **чибук-ало** с оно чим се што чибука.

2₁<1₂ **чибука-ње** с гл. им. ← чибукати.

1₂<0 **чибук-ати**, -ам импф. а. ударањем истресати прашину из нечега. б. ударати, деветати, млатити, тући (кога).

1₃<0 **чибук-лук**¹⁰⁶⁵ м заст. кеса обешена о седло у којој се држе чибуци.

1₄<0 **чибук-овина** ж бот. → удика.

1₅<0 **чибук-чија** м = чибугџија.

1₆<0 **чибуџ-ар** м 1. онај који пуши на чибук. 2. онај који израђује чибук.

1₇<0 **чибуџ-ина** ж аугм. и пеј. ← чибук, рђав, ружан чибук.

1₈<0 **чибуџ-ити**, -им импф. пушити на чибук.

1₉<0 **чибуџ-ић** м дем. ← чибук.

ПР1₁<1₂ **иш-чибукати**, -ам пф. узлупати, изударати.

ПР1₂<1₂ **про-чибукати**, -ам пф 1. чибукајући очистити од прашине. 2. избити, истући.

С1₁<0 **чибук-кеса** ж кеса у којој се носи чибук (1) и дуван.

СДГ ЧИВИЈА (тур. çivi)

ТО: чивиј-, чив-

0 **чивија** ж нар. 1. дрвени или гвоздени клин који држи точак на осовини, уопште клин, ексер. 2. кључ за затезање жица на музичком инструменту (виолини, тамбури и сл). 3. а. тврдица, циџија. б. лукав, препреден човек, превејанац. Изр. **забити коме чивију** подвалити коме, насамарити кога.

2₁<1₁ **чивија-ње** с гл. им. ← чивијати.

1₁<0 **чивиј-ати**, -ам импф. чивијом што запирати, затварати.¹⁰⁶⁶

1₂<0 **чивиј-ица** ж дем. ← чивија; исп. чивица.

1₃<0 **чиви-лук**¹⁰⁶⁷ м вешалица, вешало (за одело и сл.).

1₄<0 **чив-ињак** м сврдло којим се буше рупе за чивије на колима.

1₅<0 **чив-ица** ж → чивијица.

ПР1₁<0 **раш-чивијати**, -ам пф. разг. размрсити, разрешити (Ред.).

СДГ: ЧИВИТ (тур. çivit)

ТО: чивит-

¹⁰⁶⁵ тур. çubukluk *полица за држање чибука.*

¹⁰⁶⁶ *зачивијати, ишчивијати, начивијати.*

¹⁰⁶⁷ Именица *чивилук* је једна од именица насталих као резултат деривационих процеса у српском језику.

0 **чивит** м заст. 1. модра, плава боја, модрило, индиго. 2. бот. биљка из пор. лептирњача *Indigofera tinctoria* од које се добива модра боја, индиго.

1₁<0 **чивит-ан**, -тна, -тно који је боје чивита, модар.

1₂<0 **чивит-ар** м а. продавац чивита. б. зеленаш, лихвар, каишар.

1₃<0 **чивит-ара** ж и м → чивитар.

1₄<0 **чивит-арка** ж покр. марама мрке боје.

2₁<1₂ **чивитар-ски**, -а, -о који се односи на чивитаре.

1₅<0 **чивит-аст**, -а, -о → чивитан.

1₆<0 **чивит-ли**¹⁰⁶⁸ прид. непром. који је боје чивита, чивитан: ~ серцада.

1₇<0 **чивит-њак** м посуда у којој се кува чивит.

1₈<0 **чивит-ка** ж бот. уродица.

БЕЗ СДГ: ЧИВЛАК

чивлак м покр. → читлук.

БЕЗ СДГ: ЧИВЛУК

чивлук м → чифлук.

БЕЗ СДГ: ЧИВТ

чивт м покр. → чифт.

БЕЗ СДГ: ЧИВТАТИ СЕ

чивтати се, -ам, се импф. → чифтати се.

БЕЗ СДГ: ЧИВТЕ/ЧИВТА

чивте, -ета с и **чивта** м → чифте. Изр. **окренути чивте** изменити се.

БЕЗ СДГ: ЧИВТИЈАНЕ

чивтијане ж мн. покр. → чифтијане.

БЕЗ СДГ: ЧИВУЉАК/ЧИВУЉИЦА

чивуљак, -љка/**чивуљица** ж → чибуљица.

СДГ: ЧИВУТ/ЧИВУТИН (тур. Çift)

ТО: *Чивут-*

0 **Чивут/Чивутин** (Чифут) м погрд. арх. Јеврејин, Жидов.

1₁<0 **Чивут-арија** (Чифутарија) ж зб. погрд. Чивути.

1₂<0 **Чивут-ка** (Чифутка) ж погрд. Јеврејка, Жидовка.

1₃<0 **Чивут-киња** (Чифуткиња) ж погрд. Јеврејка, Жидовка.

1₄<0 **чивут-ски** (чифутски), -а, -о који се односи на Чивуте: ~ гробље.

2₁<1₅ **Чивуч-ад** (Чифучад) ж погрд. зб. им. ←Чивуче.

1₅<0 **Чивуче** (Чифуче), -ета с (супл. мн. Чивучад) погрд. дем. ←Чивут(ин); чивутско дете.

СДГ: ЧИВЧИЈА

ТО: *чивчиј-*

¹⁰⁶⁸ тур. çiftli.

0 **чивчија** м → чифчија.
1₁<0 **чивчиј-ка** ж жена чивчија.¹⁰⁶⁹

СДГ: ЧИЗМА (тур. *çizme*)

ТО: чизм-

0 **чизма** ж 1. (обично у мн.) врста дубоке обуће, обично кожане, која сеже обично до колена или изнад колена: кожане чизме, женске чизме, гумене чизме, обути чизме. 2. експр. груба војничка сила; насиље: трпети туђинску чизму. 3. заст. мера која одговара количини онога што стане у чизму (1). Изр. **није свака ~ за сваку ногу; не иде та ~ на ту ногу** није свако за сваки посао; **шпанске шпањолске) чизме** врста мучила која се стављају на ноге; ~ **главу чува, шубара је квари** зими треба утопљавати нарочито ноге.

1₁<0 **чизм-ар** м онај који израђује чизме.

2₁<1₁ **чизмер-ев**, -а, -о = чизмаров.

3₁<2₃ **чизмаре-ње** с гл. им ← чизмарити.

2₂<1₁ **чизмар-ија** ж чизмарска радионица.

2₃<1₁ **чизмар-ити**, -им импф. необ. бавити се чизмарским занатом, израђивати, правити чизме.

2₄<1₁ **чизмар-ица** ж 1. чизмарева жена. 2. женска особа која израђује чизме.

2₅<1₁ **чизмар-ка** ж чизмарица.

2₆<1₁ **чизмар-ов**, -а, -о = чизмарев.

2₇<1₁ **чизмар-ски**, -а, -о који се односи на чизмаре: ~ мајстор, ~ радња.

2₈<1₁ **чизмар-ство** с чизмарски занат.

1₂<0 **чизм-аст**, -а, -о који има облик чизме.

1₃<0 **чизм-енка** ж покр. овца која има папке налик на чизме.

1₄<0 **чизм-етина** ж аугм. и пеј. ← чизма; фиг. насиље.

1₅<0 **чизм-еџија**¹⁰⁷⁰ м → чизмар.

1₆<0 **чизм-ица** ж дем. ← чизма.

СДГ: ЧИК (тур. *çik*)

ТО: чик-

0 **чик** узвик којим се ко позива, изазива да што учини, да се у чему огледа, такмичи.

2₁<1₁ **чика-ње** с гл. им. ← чикати.

1₁<0 **чик-ати**, -ам импф. I. 1. (кога) изазивати, позивати кога да што учини или да се у нечему такмичи, надмеће. 2. (кога, ређе коме) изазивати кога пркосећи му. II. ~ се уз повр. 1. изазивати један другога. 2. играти се игре чикавице.

ПР3₁<ПР2₁ **зачикава-ње** с 1. гл. им. ← зачикавати. 2. изазивање.

ПР2₁<ПР1₁ **зачикав-ати**, -икавам = зачикавати импф. и уч. према зачикати.

ПР1₁<0 **за-чикати**, -ам пф. затражити да (ко) уради ово или оно ако сме, ако је кадар; изазвати.¹⁰⁷¹

ПРС1₁<0 **за-чик-ивати**, -икујем импф. и уч. = зачикавати.

БЕЗ СДГ: ЧИКАРМА (тур. *çikarma*)

чикарма ж покр. подвала, сплетка, ујдурма.

СДГ: ЧИЛАШ¹⁰⁷² (**ћилаш**) (тур. *çil at*)

¹⁰⁶⁹ Именица *чифчија* није забележена у српском језику; исп. СДГ чифчија.

¹⁰⁷⁰ тур. *çizmesi*.

¹⁰⁷¹ *дочикати*.

¹⁰⁷² Савремени турски речници не бележе ову лексему, али је бележи *Tarama Sözlüğü*, речник књижевног турског језика од 13. до прве половине 20. века. Скок сматра да је реч

ТО: чил-, чилаш-

0 **чилаш** м 1. чилатаст коњ, ждрал. 2. несталан, превртљив човек, превртљивац.

1₁<0 **чил-атаст**¹⁰⁷³, -а, -о сив, сивкаст; који има шарене пеге по телу (о коњу).

1₂<0 **чилаш-а** ж чилатаста кобила.

1₃<0 **чилаш-ица** ж чилатаста кобила.

1₄<0 **чил-е**, -а м хип. ← чилаш.

БЕЗ СДГ: ЧИМБАР¹⁰⁷⁴ (тур. *çinber*)

чимбар м (обично у мн.) покр. гвозђе које држи платно затегнуто на ткалачком стану, разбоју.

БЕЗ СДГ: ЧИМБУР (тур. *çilbir*)

чимбур м покр. врста јела од јаја и скорупа.

СДГ ЧИМЕН (тур. *çimen*)

ТО: чимен-

0 **чимен** м покр. бус, бусен; ледина, утрина, травњак.

1₁<0 **чимењ-е** с зб. им. ← чимен.

СДГ: ЧИНИЈА (тур. *çini*)

ТО: чиниј-

0 **чинија** ж посуда за јело, здела. Изр. за **чинију сочива, леће** због материјалне користи (продати се, уступити првенство и сл.).

1₁<0 **чиниј-ица** ж дем. ← чинија.

БЕЗ СДГ: ЧИПЧИЈА

чипчија м ист. → чифчија.

СДГ: ЧИРАК (тур. *çirak*)

ТО: чирак

0 **чирак** м 1. свећњак. 2. заст. шегрт, ученик, слуга, момак.

1₁<0 **чира-че**, -ега с дем. ← чирак.

БЕЗ СДГ: ЧИТ¹ (тур. *çit*)

чит¹ ж покр. шарено памучно платно за женске хаљине, циц.

БЕЗ СДГ: ЧИТ²

чит² м покр. → чифт.

формирана по моделу *dorat* (doru at), са напоменом да *чилат* није потврђен као облик (више о овоме в. Ђинђић М. 2009а: 242–243).

¹⁰⁷³ „Интересантан је придевски наставак *-атаст* који указује на то да је некада био у употреби облик *чилат*, а не *чилаш*, који је вероватно касније замењен суфиксом *-аш*, по угледу на *кулаш*” (Ђинђић М. 2009а: 244, у фусноти).

¹⁰⁷⁴ Ову лексему не бележи Шкалаћ (1973).

СДГ: ЧИТЛУК (тур. çiftlik)

ТО: читлук-

0 **читлук** м = чифлук ист. а. сеоски посед, пољско добро које поседник узима у закуп од спахије; селиште, заселак на спахијском имању; кметско село. б. агрикултурна јединица у поседу сељака у старом турском аграрном систему; исп. чивлак.

1₁<0 **читлук-чија**¹⁰⁷⁵ м → читлучар.

1₂<0 **читлук-ар** м власник, господар читлука.

2₁<1₃ **читлукче-ње** с гл. им. ← читлучити.

1₃<0 **читлук-ити**, -им импф. претварати слободно земљиште у читлук и подвргавати сељаке читлуким односима.

1₄<0 **читлук-кн**, -а, -о који се односи на читлуке: читлукча села, читлукче куће.

ПР1₁<1₃ **по-читлукити**, -им пф. обрнути, претворити у читлук.

С1₁<0 **читлук-сахибија** м = чифлук-сахибија господар, власник читлука (ага или бег).

С2₁< С1₁ **читлуксахибиј-ски**, -а, -о који се односи на читлук-сахибије: читлуксахибијска насиља.

СДГ: ЧИТМА (тур. çitma)

ТО: читм-

0 **читма** ж покр. врста жуте чипке.

1₁<0 **читм-ати**, -ам импф. покр. правити читме.

СДГ: ЧИФЛУК (чивлук)

ТО: чифлук

0 **чифлук** м ист. = читлук.

С1₁<0 **чифлук-сахибија** м = читлук-сахибија.

БЕЗ СДГ: ЧИФТ (чивт) (тур. çift)

чифт м покр. два истоверсна или слична предмета, пар.

СДГ: ЧИФТА (тур. çiftе)

ТО: чифт-

0 **чифта** ж а. ритање (коња, магарца или мазге); ударац (коња, магарца или мазге) стражњим ногама. б. стражња нога (коња, магарца или мазге).

2₁<1₂ **чифта-ње** с гл. им. ← чифтати се.

1₁<0 **чифт-аст**, -а, -о који има на челу два белега као два цветића (о коњу).

1₂<0 **чифт-ати се** (чивтати се), -ам се импф. ритати се, бацати се стражњим ногама.

1₃<0 **чифт-е** (чивте), -ета с чифта (б). Изр. **давати** ~ чифтати се, ритати се.

1₄<0 **чифт-етати се**, -ам се импф. → чифтати се.

2₂<1₂ **чифт-нути се**, -нем се пф. ← чифтати се.

БЕЗ СДГ: ЧИФТИЈАНЕ (чивтијане) (тур. çiftiyan)

¹⁰⁷⁵ тур. çiftçi.

чифтијане ж мн. покр. врста димија, додатне ногавице при дну димија, односно чакшира у муслимана.

СДГ: ЧИФУТ /ЧИФУТИН

ТО: *чифут-*

0 **Чифут/Чифутин** м погрд. → Чивут, Чивутин.

1₁<0 **Чифут-арија** ж зб. погрд. → Чивутарија.

1₂<0 **Чифут-ка** ж погрд. → Чивутка.

1₃<0 **Чифут-киња** ж погрд. → Чивуткиња.

1₄<0 **чифут-ски**, -а, -о → чивутски.

1₅<0 **Чифуч-ад** ж → Чивучад.

1₆<0 **Чифуч-че**, -ета с (супл. мн. Чифучад) → Чивуче.

СДГ: ЧИФЧИЈА (чивчија, чипчија) (тур. çiftçi)

ТО: *чифчиј-*

0 **чифчија** м ист. зависни, потчињени сељак, кмет на чифлуку (у турском феудалном систему).

1₁<0 **чифчиј-ски**, -а, -о који се односи на чифчије: чифчијска села.

СДГ: ЧИЧА/ЧИКА¹⁰⁷⁶ (тур. çiçe)

ТО: *чич-, чик-, чил-*

0 **чича** м 1. (често као атрибут) старији човек, старац. 2. очев брат, стриц; исп. чико, чика.

0₁**чика /чико** м 1. хип. ← чича. 2. а уопште човек у годинама, старији човек. б. име одмила којим невеста, млада ословљава старијега укућанина.

1₁<0₁ **чич-ан** м покр. → чика.

1₂<0₁ **чич-ов**, -а, -о који припада чичу.

1₃<0, 0₁ **чил-е** и **чил-е**, -ла и -лета м хип. ← чика и чича.

1₄<0 **чич-ин**, -а, -о који припада чичи.

1₅<0 **чич-ица** м дем и хип. ← чича.

СДГ: ЧИЧАК (тур. çiçek)¹⁰⁷⁷

ТО: *чичк-*

0 **чичак**, -чка м 1. бот. врста биљке из породице главочика са главицама на врху стабљике које се лако закачињу за животињску вуну или длаку, за одело и сл. Larra L. тајог. 2. експр. наметљив, досадан човек. Изр. **као ~ на чичку** пун нечега; **прилепио, прикачио се као ~ уз пасји реп** каже се ономе ко је наметљив, досадан.

1₁<0 **чичк-ав**, -а, -о пун чичака, бодљика, бодљикав.

2₁<1₂ **чичка-ње** с гл. им. ← чичкати.

1₂<0 **чичк-ати**, -ам импф. трпати много чега заједно без смисла и укуса, гомилати; фиг. претерано, прекомерно укашавати, китити.

1₃<0 **чичк-ов**, -а, -о који припада чичку, који се односи на чичак.

2₂<1₃ **чичков-ац**, -овца м бот. врста биљке из породице оштролиста чији плод има кукице за хватање Echinopspermum.

2₃<1₃ **чичков-ит**, -а, -о → чичкав.

3₁<2₃ **чичковито** прил. као чичак.

ПР1₁<1₂ **иш-чичкати**, -ам пф. начичкати, натрпати, прекомерно уресити, искитити.

¹⁰⁷⁶ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*.

¹⁰⁷⁷ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*.

ПР₁₂<1₂ на-чичкати, -ам пф. I. 1. густо наређати, нанизати. 2. неукусно, с много украса накитити. II. ~ се наређати се, скупити се, густо се збити.

¹⁰⁷⁸ПР₂₁< ПР₁₂ **по-начичкати**, -ам пф. редом начичкати, наређати што у великом броју.

ПР₁₃<1₂ у-чичкати, -ам пф. I. напунити чичковима. II. ~ се 1. напунити се чичковима. 2. густо се нагомилати једно уз друго.

СДГ: ЧИЧЕК (тур. çiçek)

ТО: чичек-

0 **чичек** м покр. цвет.

1₁<0 **чичек-ли**¹⁰⁷⁹ прид. непром. који је на цветове, са цветовима.

СДГ: ЧОБАН (тур. çoban)

ТО: чобан-

0 **чобан** /0₁**чобанин** м онај који чува стоку на паши, пастир.

1₁<0 **чобан-ац**, -нца м покр. кув. врста јела од јеленског меса.

1₂<0 **чобан-баша** м заст. старешина над чобанима.

1₃<0 **чобан-ија** ж 1. чобанска награда, плата, пастирина. 2. зб. чобани.

1₄<0 **чобан-ина** м аугм. ← чобан(ин).

1₅<0₁ **чобанин-ов**, -а, -о који припада чобанину.

1₆<0 **чобан-ити**, -им импф. чобановати.¹⁰⁸⁰

1₇<0 **чобан-ић** м дем. ← чобан.

1₈<0 **чобан-ица** ж 1. она која чува стоку на паши, пастирица. 2. зоол. пастирица. Изр. **бела** ~ зоол. бела пастирица Motacilla alba.

2₁<1₈ **чобанич-ин**, -а, -о који припада чобаници.

1₉<0 **чобан-ка** ж чобаница.

2₂<1₉ **чобанк-ин**, -а, -о који припада чобанки.

1₁₀<0 **чобан-лук**¹⁰⁸¹ м чобанство.

1₁₁<0 **чобан-ов**, -а, -о који припада чобану.

1₁₂<0 **чобан-овати**, -ујем импф. бити чобанин или чобаница, чувати и напасати стоку.

1₁₃<0 **чобан-ски**, -а, -о који се односи на чобане: ~ пас, ~ прут.

2₃<1₁₃ **чобански** прил. као чобанин, на чобански начин.

1₁₄<0 **чобан-ство** с чобански посао, чобанска служба.

1₁₅<0 **чобан-чад** ж зб. им. ← чобанче.

1₁₆<0 **чобан-че**, -ета с млади чобанин.

2₄<1₁₆ **чобанчет-ов**, -а, -о који припада чобанчету.

1₁₇<0 **чобан-чина** м аугм. ← чобанин.

1₁₈<0 **чобан-чић** м дем. ← чобанин.

2₅<1₉ **чобанч-ица** ж 1. дем. ← чобанка. 2. бот. покр. црвени глог.

2₆<1₆ **чобање-ње** с гл. им. ← чобанити.

СДГ: ЧОЈА

ТО: чој-

0 **чоја** ж → чоха.

1₁<0 **чој-али** прид. непром. → чохан; исп. чохали (под чоха).

1₂<0 **чој-ан**, -а, -о → чохан.

1₃<0 **чој-анац**, -нца м индив. онај који је одевен у чохано одело.

¹⁰⁷⁸ *изначичкати.*

¹⁰⁷⁹ тур. çiçekli.

¹⁰⁸⁰ *зачобанити.*

¹⁰⁸¹ тур. çobanlık.

БЕЗ СДГ: ЧОК

чок м покр. → чокот.

БЕЗ СДГ: ЧОК (тур. çok)

чок прил. покр. много, пуно.

СДГ: ЧОКАЉ/ЧОКАН

ТО: чокан-

0 **чокаљ/чокан** м → чокањ.

1₁<0 **чокан-че**, -ета с дем. ← чокан.

1₂<0 **чокан-чић** м дем. ← чокан.

1₃<0 **чокан-ција** м власник чоканџинице.

СДГ: ЧОКАЊ (чокаљ, чокан) (тур. çokal)¹⁰⁸²

ТО: чокањ-, чок-

0 **чокањ** м 1. стаклена бочица од 1/8 литра из које се пије ракија. 2. а. стабљика на којој је купусна главица, кочањ. б. кукурузни окомак.

1₁<0 **чокањ-ић**, -а м дем. ← чокањ.

1₂<0 **чокањ-че**, -ета с дем. ← чокањ.

1₃<0 **чокањ-чић** м дем. ← чокањ.

2₁<1₄ и 1₅**чок-алија** м онај који држи чокаџиницу, чокаџиницу.

1₄<0 **чок-алиница** ж чокаџиница.

1₅<0 **чок-џиница** ж мала гостионица, крчма.

СДГ: ЧОКОТ (тур. çotuk)

ТО: чокот-

0 **чокот** м струк, трс винове лозе саднице; грм винове лозе на једном корену; исп. чок.

1₁<0 **чокоћ-е** с зб. им. ← чокот.

БЕЗ СДГ: ЧОКУР

чокур м покр. → чукур/чукура (2).

БЕЗ СДГ: ЧОЛАК (тур. çolak)

чолак м заст. човек без једне руке, једнорук, сакат човек, човек сакат у прст.

БЕЗ СДГ: ЧОЛАМА (тур. çullama)

чолама ж покр. врста јела од зечјег меса.

БЕЗ СДГ: ЧОРАПА

чорапа ж покр. → чарапа.

СДГ: ЧОРБА (тур. çorba)

ТО: чорб-

¹⁰⁸² *ТС* наводи *çokal* као застарелу реч у значењу *панцир, жичана кошуља*.

О **чорба** ж течно јело често с комадићима мяса и с поврћем (обично запржено и зачињено); исп. јуха: кисела ~, кромпир ~, парадајз ~, риблиа ~. Изр. **бордовска** ~ агр. мешавина плавог камена и гашеног креча; **варити своју чорбу** радити свој посао; **кусати чију чорбу** бити у чијој служби; **марити (за кога, што) као за фратарску чорбу** слабо или никако се бринуту (за кога); **осолити, запаприти, запржити, скувати коме чорбу** довести кога у незгодан, тежак положај; **просути на кога пасју чорбу** оклеветати, оцрнити некога; **(у) свакој чорби бити мирођија** мешати се у свашта; **чорбине чорбе** ~ ир. врло далек или никакав род.

1₁<0 **чорб-алица** ж покр. здела, чинија за чорбу.

1₂<0 **чорб-алук**¹⁰⁸³ м покр. здела, чинија за чорбу.¹⁰⁸⁴

1₃<0 **чорб-арош** м варв. онај који радо једе чорбе, љубитељ чорбе.

1₄<0 **чорб-аст**, -а, -о који личи на чорбу, који није густ, редак: ~ пасуљ.

1₅<0 **чорб-аши** м непром. (обично у атрибутој служби) → чорбација.

1₆<0 **чорб-ашија**¹⁰⁸⁵ м покр. домаћин, господар; богаташ, газда.

2₁<1₆ **чорбациј-ин**, -а, -о који припада чорбацији.

2₂<1₆ **чорбациј-ски**, -а, -о који се односи на чорбације.

3₁<2₂ **чорбацијски** прил. на чорбацијски начин, као што чине чорбације.

1₇<0 **чорб-адиница** ж домаћица; господарица, богаташица, газдарица.

1₈<0 **чорб-егина** ж аугм. и пеј. ← чорба.

1₉<0 **чорб-ина** ж аугм. и пеј. ← чорба.

1₁₀<0 **чорб-ица** ж дем. ← чорба, ретка или слаба чорба. Изр. **посркао ти је ђаво чорбицу** пропао си.

1₁₁<0 **чорб-уљак**, -ака и **чорбуљак**, -љка м слаба чорба, бућкуриш.

1₁₂<0 **чорб-уљина** ж аугм. и пеј. ← чорба.

1₁₃<0 **чорб-урина** ж аугм. и пеј. ← чорба.

С1₁<0 **чорб-о-лок** м погрд. готован, паразит.

СДГ: ЧОРТАН (тур. çotra)

ТО: чортан-

0 **чортан** м покр. млади шаран.

1₁<0 **чортан-че**, -ета с дем. ← чортан.

СДГ: ЧОХА (чоја) (тур. çuha)

ТО: чох-

0 **чоха** ж фабричка, творничка (ређе домаћа) врста меке и чврсте вунене тканине.

1₁<0 **чоха-али**¹⁰⁸⁶ (чојали) прид. непром. → чохан.

1₂<0 **чоха-ан**, -а, -о (чојан, чошан) који је од чохе.

1₃<0 **чоха-ар** м онај који прави чоху или одећу од ње.

2₁<1₃ **чохар-ски**, -а, -о који се односи на чохаре: ~ занат.

1₄<0 **чоха-ашија**¹⁰⁸⁷ м кројач или сукнар који израђује одела од чохе; трговац који продаје чоху.

1₅<0 **чоха-аш** м чохар.

2₂<1₅ **чошаш-ки**, -а, -о који се односи на чошаше: ~ занат.

1₆<0 **чош-ица** ж дем. ← чоха; танка чоха.

¹⁰⁸³ тур. çorbalk.

¹⁰⁸⁴ Према Клајну (2003: 152) основа речи *чорбалук* задржава вокал -а.

¹⁰⁸⁵ тур. çobası. Основно значење ове лексеме у турском језику је *продавац чорбе*. Једно од секундарних значења је означено као историзам: *господин (у ословљавању угледних хришћана)*. У српском језику нема потврде да се овом лексемом именовало занимање продавац чорбе.

¹⁰⁸⁶ тур. çuhalı.

¹⁰⁸⁷ тур. çuhacı.

СДГ: ЧОЧЕК (тур. köçek)**ТО: чочек-**

0 **чочек** м плесач или плесачица који плешући изводе покрете трбухом.

1₁<0 **чочек-иња** ж женска особа чочек.

1₂<0 **чочеч-ки**, -а, -о који припада чочецима: ~ дружина.

2₁<1₂ **чочечки** прил. као чочек, попут чочека.

БЕЗ СДГ: ЧОШАН

чошан, -шна, -шно заст. → чохан.

БЕЗ СДГ: ЧУВАЛДУЗ (тур. çuvaldız)

чувалдуз м покр. велика и јака игла којом се шију вреће и самари; исп. самаруша.

СДГ: ЧУКУН (тур. kökün)**ТО: чукун-**

0 **чукун** = шукун префикс у сложеницама за означавањс сродства у четвртом колену према узлазној или силазиој линији: чукундед, чукунбаба, чукунунук и сл.

C1₁<0 **чукун-баба** ж = шукунбаба прадедова или прабабина мати, дедова или бабина баба.

C2₁< C1₁ **чукунбаб-ин**, -а, -о који припада чукунбаби.

C1₂<0 **чукун-дед(а)** и **чукун-дед(а)**, ијек. **чукундјед(а)** и **чукундјед(а)**, м = шукундед(а) прадедов отац, дедов дед.

C2₂<C1₂ **чукундед-ин** и **чукуидед-ин**, -а, -о, ијек. **чукундјед-ин** и **чукундјед-ин** који припада чукундеди.

C2₃<C1₂ **чукундед-ов** и **чукундед-ов**, -а, -о, ијек. **чукун-дјед-ов** и **чукун-дјед-ов** који припада чукундеду.

C3₁<C2₃ **чукундедов-ина** и **чукундедов-ина**, ијек. **чукундједов-ина** и **чукундједов-ина**, = шукундедовина.

C2₄<C1₂ **чукун-дека** м (ек.) 1. хип. ← чукундед. 2. бот. биљка из породице жабњаче, саса Anemone и A. Pullsatilla.

C1₃<0 **чукун-друк** м 1. покр. кукурузни клип без зрња, окомак, чоков. 2. бот. цвекла.

C1₄<0 **чукун-унук** м = шукунунук прауноков или праунукин сии.

C1₅<0 **чукун-уника** ж = шукунуника праунокова или праунукина кћи.

C2₅<C1₆ **чукун-унуч-ад** ж зб. им. ← чукунунуче.

C1₆<0 **чукун-унуче**, -ета с (супл. мн. чукунунучад и чукунунучићи) = шукунунуче дете (син или кћи) праунуке или прауника.

C2₆<C1₄ **чукун-унуч-ић** м дем. и. хип. ← чукунунук.

C2₇< C1₁ **чукун-чукунбаба** ж чукунбабина или чукундедова мати.

C2₈<C1₂ **чукун-чукундед(а)** и **чукун-чукудед(а)** ијек. **чукун-чукундјед(а)** и **чукун-чукундјед(а)** м чукунбабин или чукундедов отац.

БЕЗ СДГ: ЧУКУР/ЧУКУРА¹⁰⁸⁸ (тур. çukur)

чукур м/чукура ж покр. 1. → учкур. 2. чвор, кврга на дрвету; исп. чокур.

СДГ: ЧУЛ (тур. çul)**ТО: чул-**

0 **чул** м коњски поковац.

¹⁰⁸⁸ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

1₁<0 **чул-тан** м → чул.

СДГ: ЧУЛА (према тур. *kulak*)

ТО: чул-

0 **чула** ж покр. она која има мале уши (обично о овци).

1₁<0 **чул-ав** (чуљав), -а, -о = чуласт који има мале или одсечене, осакаћене уши; исп. ћулав
(1): ~ ован, ~ овца.

1₂<0 **чул-аст** (чуљаст), -а, -о = чулав.

БЕЗ СДГ: ЧУЛУК (тур. *çolak*)

чулук м покр. 1. човек, мушкарац који има само једну семену жлезду, једномудац. 2. сакат човек, богаљ; исп. чуљко.

БЕЗ СДГ: ЧУЉАВ/ЧУЉАСТ

чуљав/чуљаст, -а, -о → чулав, чуласт (под чула).

БЕЗ

СДГ:

ЧУЉКО

чуљко м → чулук.

БЕЗ СДГ: ЧУРУК (тур. *çürük*)

чурук м покр. 1. телесни недостатак, мана. 2. прид. непром. а. покварен, лажан (о новцу), патворен; уопште покварен, мањкав. б. сулуд, ненормалан, нездрав; настран.

БЕЗ СДГ: ЧУСТ (тур. *çust*)

чуст, -а, -о покр. хитар, спретан, окретан.

СДГ: ЧУТУРА (тур. *çotra*)

ТО: чутур-

0 **чутура** ж 1. а. округла плосната посуда за ношење пића, најчешће од дрвета, обично лепо украшена дрворезом или бојама, која се носи обешена о каиш преко рамена. б. погрд. човек који много пије, пијаница, испичутура. 2. ир. глава, лубања; исп. тиква (2а). Изр. **убила га ~ у главу** напио се, опео се.

1₁<0 **чутур-аш** м онај који радо и много пије, пијаница; исп. чутура (16).

1₂<0 **чутур-егина** ж аугм. и пеј. ← чутура.

1₃<0 **чутур-ица** ж а. дем. ← чутура. б. војн. лимена посудица налик на боцу, у којој војници носе воду за пиће. Изр. **драга му је** ~ воли пити.

1₄<0 **чутур-ија** м занатлија који израђује чутуре.

С1₁<0 **испи-чутура** м онај који може испити много алкохолног пића, који је склон пићу.

С1₂<0 **чутур-о-испилац**, -лица м → чутураш.

СЛОВО Ц

СДГ: ЦАБА/ЦАБЕ (тур. *çaba*)

ТО: цаб-

0 **цаба/цабе** прил. разг. 1. бесплатно, бадава; по ниској цени, скоро бесплатно. 2. узалуд, низашта. Изр. ~ **га (их) било**, ~ **му било** узречица за изражавање негодовања према некоме или

нечему, отресање од некога или нечега односно жеље да се нешто као зло више не понови; ~ **ТИ** још мање, а камоли.

1₁<0 **цаб-аисати**¹⁰⁸⁹, -ишем пф. покр. I. дати штогод цабе, поклонити; оставити, баталити. II. ~ се опростити се, ослободити се, курталисати се.

1₂<0 **цаб-алук**¹⁰⁹⁰ м а. јефтиноћа. б. оно што је добивено цаба, бадава.

2₁<1₂ **цабалуч-ити**, -им импф. живети лагодно, без рада.¹⁰⁹¹

1₃<0 **цаб-ан**, -ана, -ано који се добија цаба, бесплатно; који се даје на дар.

1₄<0 **цаб-ица** прил. → цаба.

C1₁<1₄ **цаб-цабе**¹⁰⁹² прил. у појачаном значењу: цаба.

C1₂<0 **цаба-лебар***, -ара м (ек) нар. → цабалебовић.

C2₁<C1₂ **цабалебар-ити***, -ебарим (ек) импф. нар. настојати да се нешто постигне без рада, труда, ленствовати.

C2₂<C2₁ **цабалеб-овић*** м (ек)/ **цабахлеб-овић**, ијек. **цабахљебовић** нар. онај који хоће да добије, постигне све цаба, бадава, онај који хоће да живи на туђ рачун, готован, ленштина.

БЕЗ СДГ: ЦАГАРА (према тур. *çağırnak*)

цагара ж заст. учioniца у некадашњим манастирским школама.

БЕЗ СДГ: ЦАДА (тур. *cadde*)

цада ж друм, пут. Изр. **ухватити цаду** побећи.

СДГ: ЦАМ (тур. *cam*)

ТО: *цaм-*

0 **цaм** м заст. стакло, прозорско стакло, окно.

1₁<0 **цaм-ли**¹⁰⁹³ прил. непром. стаклен.

1₂<0 **цaм-ција**¹⁰⁹⁴ м покр. стаклар, стаклорезац.

2₁<1₂ **цaмциј-ин**, -а, -о који припада цaмцији.

2₂<1₂ **цaмциј-ски**, -а, -о који се односи на цaмције.

БЕЗ СДГ: ЦАМАДАН/ЦЕМАДАН (тур. *camadan*)

цамадан/цемадан м етн. врста мушког затвореног прслука с рукавима.

БЕЗ СДГ: ЦАМАХИРИЈА

цамахирија* ж народна република; специфично државно уређење у данашњој Либији; Либија.

СДГ: ЦАМБАС (тур. *cambaz*)

ТО: *цaмбaс-*

0 **цaмбaс** м а. човек који се разуме у коње, познавалац коња. б. препродава(ла)ц коња. в. превејанац, препредењак, варалица.

1₁<0 **цaмбaс-ити**, -им импф. трговати коњима.

1₂<0 **цaмбa-ски**, -а, -о који се односи на цaмбaсе, својствен цaмбaсима.

¹⁰⁸⁹ Творбени формант *-аисати* не бележе консултовани приручници.

¹⁰⁹⁰ Према Клајну (2003: 152) основа речи *цабалук* задржава вокал *-а*.

¹⁰⁹¹ Одредница *цабалучити* преузета је из Клајн-Шипка (2006).

¹⁰⁹² У питању је редуплицирани прилог.

¹⁰⁹³ тур. *camlı*.

¹⁰⁹⁴ тур. *camcı*.

2₁<1₂ **џамбаски** прил. на џамбаски начин, као џамбаси.
1₃<0 **џамбас-овати**, -ујем импф. понашати се као џамбас.
1₄<0 **џамбаш-тво** с џамбаско понашање.

СДГ: џАМИЈА (тур. cami)

ТО: џамиј-

0 **џамија** ж муслиманска богомоља.
1₁<0 **џамиј-ски**, -а, -о који се односи на џамије.

БЕЗ СДГ: џАН (тур. can)

џан м душа.

БЕЗ СДГ: џАНА

џана ж бот. → џанарика.

БЕЗ СДГ: џАНАБЕТ

џанабет м → џенабет.

БЕЗ СДГ: џАНАК

џанак, -нка м заст. → џењак.

БЕЗ СДГ: џАНАРИКА (џанарика) (тур. can eriği)

џанарика ж бот. врста шљиве чији је плод округао, црвенкасте боје; исп. џана.

БЕЗ СДГ: џАНИБУЛА¹⁰⁹⁵

џанибула ж бот. покр. = чанибула булка, турчинак.

БЕЗ СДГ: џАНУМ (тур. canım)

џанум непром. покр. душо моја, срце моје (узречица у присном ословљавању).

СДГ: џАНФЕЗ (тур. canfes)

ТО: џанфез-

0 **џанфез** м заст. свилена тканина с преливима у две боје.
1₁<0 **џанфез-ли** прид. непром. који је од џанфеза.

БЕЗ СДГ: џЕБА/џЕБЕ (тур. cebe)

џеба ж/**џебе** с врста бојног оклопа с округлим металним плочицама; плочица на таквом оклопу или на ђечерми.

БЕЗ СДГ: џЕБАНА/џЕБЕХАНА (тур. cephane)

џебана/џебехана ж муниција, стрелјиво.

¹⁰⁹⁵ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973). Носић (2005) изводи од *can* и *bula*; исп. *џан* и *була*.

СДГ: ЦЕВАБ/ЦЕВАП (тур. cevap)

ТО: цеваб-/цевап-

0 **цеваб/цевап** м покр. одговор. Изр. **дати цевап (а) (чему)** изаћи на крај (с чиме), урадити што.

1₁<0 **цеваб-ити/цевап-ити**, -им пф. и импф. I. одговорити, одговарати. II. ~ се (сврш) отрести се, отарасити се (кога или чега).

2₁<1₁ **цевабље-ње/цевапље-ње** с гл. им. ← цевабити (се) и цевапити (се).

СДГ: ЦЕВЕР (тур. cevher)

ТО: цевер-(цевр-)

0 **цевер** м заст. I. а. челик из Дамаска. б. (у атрибутској служби) металносјајан, шарен. Изр. **показао** ~ показао се какав је (да је рђав).

1₁<0 **цевер-дан/цевер-дар** м → цефердан и цефердар.

1₂<0 **цевер-лија**¹⁰⁹⁶ ж цефердан.

1₃<0 **цевер-уша** ж цефердан.

1₄<0 **цевр-дан** м → цефердан.

СДГ: ЦЕЗВА (ћезва) (тур. cezve)

ТО: цезв-

0 **цезва** ж посуда са дршком за кување црне кафе.

1₁<0 **цезв-енце**, -ета с дем. ← цезва.

1₂<0 **цезв-ица** ж дем. ← цезва.

БЕЗ СДГ: ЦЕЈМЕН¹⁰⁹⁷

цејмен м покр. → цехенем.

СДГ: ЦЕЛАТ (тур. cellât)

ТО: целат-

0 **целат** м а. извршилац смртне казне, погубљења. б. непријатељ, душманин, крвник.

1₁<0 **целат-ов**, -а, -о који припада целату.

2₁<1₁ **целатов-ица** ж целатова жена.

1₂<0 **целат-ски**, -а, -о који се односи на целате; крвнички.

1₃<0 **целат-ство** с а. целатски посао, поступак. б. окрутност, свирепост.

БЕЗ СДГ: ЦЕЛЕБИЈА

целебија м покр. → челебија.

СДГ: ЦЕЛЕП (тур. celer)

ТО: целеп-

0 **целеп** м покр. I. стадо, крдо стоке. 2. фиг. гомила, хрпа, чопор.

1₁<0 **целеп-чија** м трговац стоком.

2₁<1₁ **целепчиј-ин**, -а, -о који припада целепчији.

1₂<0 **целеп-чија** м → целепчија.

¹⁰⁹⁶ тур. cevherli.

¹⁰⁹⁷ Шкаљић (1973) бележи само *цехенем*.

СДГ: ЦЕМАТ (тур. cemaat)

ТО: цемат-

0 **цемат** м 1. а. муслиманска верска заједница која обухвата подручје једне цамије, једног имама и сл. б. друштво, заједница; општина уопште. 2. група људи који заједнички обављају молитву, који заједно клањају.

1₁<0 **цемад-баша** м старешина цемата.

1₂<0 **цемат-иле** прил. заједно, скупно.¹⁰⁹⁸

1₃<0 **цемат-лија**¹⁰⁹⁹ м 1. члан цемата, верске заједнице. 2. онај који у групи обавља молитву, клања.

БЕЗ СДГ: ЦЕМЕДАН

цемедан м → цамадан.

БЕЗ СДГ: ЦЕНАБЕТ (цанабет) (тур. cenabet)

ценабет м покр. неваљалац, нитков, проклетник.

БЕЗ СДГ: ЦЕНАЗА (тур. cenaze)

ценаза ж 1. а. погреб, сахрана, спровод. б. погребна, посмртна молитва са клањањем, која се обавља непосредно пре сахране. 2. мртац.

БЕЗ СДГ: ЦЕНАК

ценак, -нка м → цењак.

БЕЗ СДГ: ЦЕНАРИКА

ценарика ж бот. → цанарика.

СДГ: ЦЕНЕМ

ТО: ценем-

0 **ценем** м покр. → цехенем.

1₁<0 **ценем-ски**, -а, -о који се односи на ценем, пакао; паклени.

СДГ: ЦЕНЕТ (тур. cennet)

ТО: ценет-

0 **ценет** м рај.

1₁<0 **ценет-ски**, -а, -о који се односи на ценет, рајски.

БЕЗ СДГ: ЦЕЊАК (цанак, ценак) (тур. cenik)

цењак м заст. бој, битка, окршај, борба.

СДГ: ЦЕП (тур. ser)

¹⁰⁹⁸ Суфикс *-иле* везује се за турске именичке основе и гради изведенице са прилошким значењем.

¹⁰⁹⁹ тур. cemaatlı.

ТО: *цеп-*

0 цеп м 1. прорез са кесицом, врећицом на одећи у којој се носе ситније ствари и новац: ~ на капуту, ~ на хаљини, извући новчаник из цепа, ставити у ~. 2. фиг. а. имовно стање: угрозити нечији ~. б. новац, готовина: не жалити свој ~ за нешто. 3. војн. простор на коме је део непријатељске војске опкољен са свих страна: упасти у ~, извући се из цепа. 4. анат. простор који се ствара у ткиву и пуни нечим: парадентозни ~. Изр. **бити дебелог цепа** → имати пуне џепове; **дирати у нечији** ~ узимати од неког новац за себе; поткрадати некога; **држати, имати некога у џепу** имати некога у својој власти; **дубоко сегнути у нечији** ~, **дубоко захватити из нечијег цепа и сл.** узети доста новца од некога; **имати дубок (дебео) ~**, **имати пуне џепове, бити дубоко (дебелог) цепа** имати пуно новца, бити богат; **имати плитак ~**, **бити плитког цепа** бити мањег, лошег имовног стања, имати мало новца; **имати празне џепове, бити празних џепова** бити без новца, немати новца; **имати своју кесу у свом џепу** бити финансијски независан; **испразнити (олакшати, изврнути и сл.) некоме џепове** 1) узети некоме новац, изложити некога великом трошку, огулити некога; 2) покрасти некога; **кроз свој ~ (посматрати, гледати и сл.)** водећи рачуна само о својој личној користи; **лева рука, десни** ~ каже се кад неко нешто украде; **машити се за ~**, **сегнути у ~** машити се за новчаник да би се нешто платило; **машити се у државни** ~ покрасти државну благајну, проневерити државни новац; **мени ни из цепа ни у** ~ немам никакве користи од тога, свеједно ми је; **напунити ~ (џепове)** обогатити се; **платити из свог цепа** платити нешто што некоме не доноси личну корист својим новцем; **познавати као свој** ~ одлично, изврсно познавати; **према свом џепу (изабрати, узети и сл.)** према својим новчаним, платежним могућностима (изабрати, узети и сл.); **посматрати политику кроз свој** ~ суделовати у политици водећи рачуна само о својој користи; **страдаће му** ~ стајаће га много новца; **то није за мој** ~ то је мени недоступно да купим, то је преко мојих платежних могућности; **то је за свачији** ~ то одговара свачијим платежним могућностима (јер има повољну цену); **треба дубље сегнути у** ~ треба пружити издашнију помоћ; **ударити некога по џепу** стајати некога доста новца, изложити некога великом трошку; **упасти у џеп** упасти у замку.

1₁<0 **цеп-ар** м = џепарош онај који врши ситне крађе, који краде из џепова, лопов на ситно, кесарош.

1₂<0 **цеп-арац**, -рца м новац за ситне потребе.

3₁<2₁ **џепаре-ње** с гл. им. ← џепарити.

2₁<1₁ **џепар-ити**, -им импф. бавити се ситном крађом, бити џепар.

2₂<1₁ **џепар-ица** ж 1. жена џепар. 2. мала џепна пушка.

1₃<0 **џеп-арош** м = џепар.

2₃<1₃ **џепарош-ки**, -а, -о који се односи на џепароше, својствен џепарошима: ~ занимање.

2₄<1₁ **џепар-ски*** који се односи на џепаре, џепарошки.

2₅<1₁ **џепар-ство*** с џепарски, џепарошки посао, џепарење.

1₄<0 **џеп-аш** м 1. → џепар. 2. → џепарац.

2₆<1₄ **џепаш-лук** м џепарац.

1₅<0 **џеп-ина** ж аугм. ← џеп.

1₆<0 **џеп-ић** м дем. ← џеп.

1₇<0 **џеп-ни**, -а, -о који се односи на џепове; који се носи или може носити у џепу: ~ сат, ~ часовник, ~ ножић, ~ марама. Изр. ~ **издање** штампане књиге малог формата (да се могу носити у џепу).

2₇<1₇ **џепн-ица** ж џепна марама.

1₈<0 **џеп-овина** ж платно од којег се праве џепови.

1₉<0 **џеп-чић** м дем. ← џеп.

ПРС1₁<0 **за-џеп-ак**, -пка м унутрашњи џеп на капуту.

ПР1₁<2₁ **о-џепарити**, -епарим пф. разг. (некога) покрасти извукавши новац из цепа, торбе и сл. ¹¹⁰⁰

С1₁<0 **џеп-о-крадица** м и ж џепар, џепарош.

¹¹⁰⁰ Овај глагол не бележе *Речник МС* и *РСЈ*, дефиниција је преузета из рукописа 19. књиге *Речника САНУ*. Можда је раније овај глагол био само део разговорног језика, али је касније ушао у стандард.

БЕЗ СДГ: ЦЕРИДА/ЦЕРИДЕ (тур. ceride)

церида ж и **цериде**, -а ж мн. заст. покр. новине.

БЕЗ СДГ: ЦЕРИЗ (тур. geriz)

цери з м = ђериз покр. поточић који тече кроз дворишта и испира нужнике.

БЕЗ СДГ: ЦЕРИМА (тур. cereme)

цери ма ж покр. глоба, новчана казна.

СДГ: ЦЕФЕРДАН/ЦЕФЕРДАР (цевердан/цевер-дар) (тур. cevherdar)

ТО: цефердан/цефердар

0 **цефердан/цефердар** м ист. врста пушке украшене седефом и драгим камењем; врста старинске пушке уопште.

1₁<0 **цекан** и **цеко**¹¹⁰¹, -а и -е м покр. хип. ← цефердар.

СДГ: ЦЕХЕНЕМ (ценем) (тур. sehennem)

ТО: цехенем-

0 **цехенем** м рлг. ад, пакао.

1₁<0 **цехенем-лија** м онај који ће у цехенем, који заслужује цехенем; грешник.

БЕЗ СДГ: ЦЕХЕНЕМТАШ (тур. sehennem taşı)

цехенемташ м хем. заст. лапис.

СДГ: ЦИБРА (ђибра) (тур. sibre)

ТО: цибр-

0 **цибра** ж ком, комина; остатак при производњи алкохола: ~ од шљиве, кукурузна ~, меласина ~.

1₁<0 **цибр-аст**, -а, -о који је као цибра, сличан цибри.

1₂<0 **цибр-оња** м нар. погрд. онај који радо пије ракију (нарочито код казана), ракијаш.

БЕЗ СДГ: ЦИВАР (тур. civar)

цивар м ист. околина насеља (села, града).

СДГ: ЦИГЕРА (тур. ciğer)

ТО: цигер-

0 **цигера** ж терм. анат. (нестанд.) → цигерица.

1₁<0 **цигер-ица** ж а. анат. унутрашњи орган, највећа телесна жлезда, која се налази у горњем делу трбушне дупље и има важне функције у вези са разменом материја у организму, јетра. б. (често са атрибутом: бела) плућа: **бела** ~ цигерица (б); **црна** ~ цигерица (а); **избледела као** ~ изгубила је боју (о некој материји).

2₁<1₁ **цигериц-ар** м 1. онај који радо једе цигерице. 2. онај који продаје цигерице или справља јела од цигерице.

¹¹⁰¹ Лексеме *цекан* и *цеко* могу да буду и деривати од *цевердар*.

2₂<1₁ **цигериц-аст**, -а, -о који је боје цигерице, као цигерица.
2₃<1₁ **цигериц-ица** ж дем. ← цигерица.
2₄<1₁ **цигериц-ни**, -а, -о који се односи на цигерицу, који је од цигерице.
2₅<1₁ **цигериц-њак** м бот. (нестанд.) лековита биљка, *Agrimonia eupatoria*, петровац.
1₂<0 **цигер-ни**, -а, -о → цигерични.
1₃<0 **цигер-њача** ж кув. кобасица од цигерице.

СДГ: ЦИДА (тур. cida)

ТО: *цид-*

0 **цида** ж заст. танко и дугачко копље.
1₁<0 **цид-нути**, -нем пф. 1. бацити, хитнути. 2. ударити, подбости (ногом).

БЕЗ СДГ: ЦИЗЛИЈА

цизлија ж и м → ђизлија.

БЕЗ СДГ: ЦИЛЕ¹¹⁰² (тур. cile)

циле прил. заст. одмах, скоком.

СДГ: ЦИЛИТ (тур. cirit)

ТО: *цилит-*

0 **цилит** м ист. штап са квргом на једном крају или копље без шиљка које коњаници бацају у истоименој игри. Изр. **бацати цилите** → цилитати се (2).

2₁<1₁ **цилита-ње** с гл. им. ← цилитати се.

1₁<0 **цилит-ати се**, -ам се импф. 1. бацати се, надметати се цилитом. 2. копрцати се, праћакати се, бацакати се.

1₂<0 **цилит-имице** прил. попут цилита, као цилитом.

1₃<0 **цилит-имичке** прил. попут цилита, као цилитом.

2₂<1₁ **цилит-нути се**, -нем се пф. ← цилитати се. 1. потегнути цилит. 2. праћакнути се, ритнути се.

СДГ: ЦИМРИЈА (тур. cimri)

ТО: *цимриј-*

0 **цимрија** м и ж заст. разг. тврдица, циција, шкртац¹¹⁰³.

2₁<1₁ **цимрија-ње** с гл. им. ← цимријати.

1₁<0 **цимриј-ати**, -ам импф. = цимрисати шкртарити, тврдичити, цицијашити.

1₂<0 **цимриј-ски**, -а, -о који се односи на цимрије, својствен цимријама.

2₂<1₂ **цимријски** прил. на цимријски начин, као цимрија.

2₃<1₃ **цимриса-ње** с гл. им. ← цимрисати.

1₃<0 **цимрис-ати**, -ишем импф. = цимријати.

СДГ: ЦИН (тур. cin)

ТО: *цин-*

0 **цин** м 1. митолошко биће људског лика, огромног раста и снаге, див. 2. дух, демон, ђаво.

¹¹⁰² Ову лексему не бележи Шкаљић (1973). Носић (2005) наводи у турском непотврђен етимон *cile*. Можда је у питању и индивидуална творба, с обзиром на то да се јавља само код Ћопића.

¹¹⁰³ Део жаргона често постају турцизми који имају статус застареле лексике.

1₁<0 **цин-ов**, -а, -о који припада цину.
1₂<0 **цин-овит**, -а, -о који је као цин, горостасан.
1₃<0 **цин-овски**, -а, -о = цински који се односи на цина, и на цинове, дивовски, горостасан.
2₁<1₃ **циновски** прил. као цин.
2₂<1₁ **цинов-ство** с особина својствена циновима, огромност, натприродна снага.
1₄<0 **цин-ски**, -а, -о → циновски.

БЕЗ СДГ: ЦИНГАФА (тур. cilkava)

цингафа ж заст. полеђина од лисичје коже (у крзнарству).

БЕЗ СДГ: ЦИХАД (тур. cihat)

цихад* м исламски верски рат против немуслимана (неверника), муслимански „свети рат“.

СДГ: ЦИЦА (тур. cici)

ТО: ции-

0 **цица** ж 1. дечја играчка која звечи, звечка. 2. а. јевтин накит. б. ситан предмет, драугулија. в. ситан новац. 3. нар. песн. девојка.

1₁<0 **циц-ан**, -а, -о украшен, накићен.

БЕЗ СДГ: ЦОКА (тур. çuha)

цока ж покр. горњи капут од грубог сукна; кабаница.

БЕЗ СДГ: ЦУБА/ЦУБЕ (тур. cübbe)

цуба ж/**цубе**, -ета с 1. одора муслиманских свештеника, обично од црне чохе. 2. покр. мушка и женска дуга горња хаљина без рукава (или с кратким рукавима), зубун; исп. цуп.

БЕЗ СДГ: ЦУЗДАН (тур. cüzdan)

цуздан м покр. кеса за новце; новчаник.

БЕЗ СДГ: ЦУЛУС¹¹⁰⁴ (тур. cülus)

цулус м ист. врста пореза, намета који су у Србији плаћале цркве приликом ступања на престо новог султана (лисичје крзно, чарапе и нешто новца).

БЕЗ СДГ: ЦУМА/ЦУМАЈ/ЦУМАЈА (тур. cuma)

цума ж/**цумај** м/**цумаја** ж свечана муслиманска молитва у џамији петком у подне.

СДГ: ЦУМБУС (тур. cümbüş)

ТО: цумбус-, цумбуш-

0 **цумбус** м весела граја, галама, врева; збрка, неред.

2₁<1₁ **цумбуса-ње** с гл. им. ← цумбусати.

1₁<0 **цумбус-ати**, -ам импф. правити цумбус, веселити се.

1₂<0 **цумбус-ити**, -им импф. правити цумбус, веселити се.

1₃<0 **цумбус-лија**¹¹⁰⁵ м онај који прави цумбусе, весељак, шаљивџија.

1₄<0 **цумбуш-лија** м онај који прави цумбусе, весељак, шаљивџија.

¹¹⁰⁴ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

¹¹⁰⁵ тур. cümbüşlü.

1₅<0 **цумбуш-чија** м онај који прави цумбусе, весељак, шaljивција.

ПР1₁<1₂ **про-цумбусити (се)**, -им (се) пф. провести неко време лумпујући, веселећи се, забављајући се.

БЕЗ СДГ: ЦУМЛЕ (тур. *cümle*)

цумле прил. покр. скупа, заједно.

СДГ: ЦУП

ТО: цуп-

0 **цуп** м покр. → цуба (2).

1₁<0 **цуп-а** ж покр. вунена женска кошуља, исп. цуба (2).

1₂<0 **цуп-елета?** ж покр. вунена женска кошуља, исп. цуба (2).

1₃<0 **цуп-ет** м покр. врста женске хаљине.

СДГ: ЦУЦА (тур. *cüce*)

ТО: цуц-

0 **цуца** ж вулг. човек малог раста, слабић, човек без икакве вредности, простак.

1₁<0 **цуц-ати**¹¹⁰⁶, -ам импф. цецати, цоњати.

СЛОВО Ш

СДГ: ШАБАН (тур. *şaban*)

ТО: шабан-

0 **шабан** м покр. глас, вест, новост.

ПР1₁<0 **при-шабан-ити**, -им пф. нар. I. 1. (коме што) утрапити коме нешто (и тиме га преварити). 2. (кога) преварити кога II. ~ се (коме) прилепити се, пришљамчити се коме.

БЕЗ СДГ: ШАДРВАН

шадрван м → шедрван.

БЕЗ СДГ: ШАИН

шаин м → шахин.

СДГ: ШАЈАК (тур. *şayak*)¹¹⁰⁷

ТО: шајак-, шајк-

0 **шајак**, шајка и шајака м покр. чоја домаће израде, слична сукну.

1₁<0 **шајак-ли** прид. непром. → шајачки.

1₂<0 **шајач-ки**, -а, -о који је од шајака.

1₃<0 **шајач-ни**, -а, -о који је од шајака.

1₄<0 **шајач-ав**, -а, -о који је од шај(а)ка: шајчаве чакшире, шајчан зубун.

1₅<0 **шајач-ан**, -а, -о који је од шај(а)ка: шајчаве чакшире, шајчан зубун.

1₆<0 **шајач-ен**, -а, -о који је од шај(а)ка: шајчаве чакшире, шајчан зубун.

¹¹⁰⁶ Глагол *цуцати* вероватно јесте дериват именице *цуца*.

¹¹⁰⁷ *ТС* наводи грчку етимологију.

СДГ: ШАЈКА (тур. şayka)¹¹⁰⁸

ТО: шајк-

0 **шајка** ж а. ист. врста ратног брода на весла, обично речног, са оштрим гвозденим кљуном. б. отворен чамац са 2-4 весла. Изр. **потонуле му шајке** невесео је.

1₁<0 **шајц-ица** ж дем. ← шајка.

СДГ: ШАКАЛ¹¹⁰⁹ (тур. çakal)

ТО: шакал-

0 **шакал** м зоол. а. врста дивљег пса; звер сродник пса *Canis aureus*, чагаљ. б. фиг. крвожедна звер.

1₁<0 **шакал-ски**, -а, -о који се односи на шакале; сличан шакалу, крвожедан.

СДГ: ШАЛ¹¹¹⁰ (тур. şal)

ТО: шал-

0 **шал** м 1. ручно плетен или фабрички израђен већи четвртаст комад вунене или свилене материје као део женске ношње, који служи за огртање преко оба рамена или за увијање главе. 2. дужи али ужи комад материје, који се обично, као део мушке ношње, ставља зими око врата или, у народној ношњи, око главе.

1₁<0 **шал-ина** ж аугм. и пеј. ← шал.

1₂<0 **шал-ић** м дем. и хип. ← шал.

1₃<0 **шал-че**, -ета с дем. и хип. ← шал.

1₄<0 **шал-чина** ж аугм. и пеј. ← шал.

СДГ: ШАЛВАР (тур. şalvar)

ТО: шалвар-

0 **шалваре**, шалвара ж мн. дугачке и врло широке чакшире, ногавица скупљених око глежња, као део мушке и женске одеће неких народа.

1₁<0 **шалвар-етине** ж мн. аугм. и пеј. ← шалваре.

1₂<0 **шалвар-ице** ж мн. дем. ← шалваре.

1₃<0 **шалвар-чине** ж мн. → шалваретине.

БЕЗ СДГ: ШАЛВАР¹¹¹¹

шалвар м покр. шал за обавијање око главе.

СДГ: ШАМ (тур. Şam)

ТО: шам-

0 **Шам** м 1. Сирија. 2. Дамаск (главни град Сирије).

1₁<0 **шам-ајлија** ж шамско, сиријско седло.

1₂<0 **шамл-ијанка** ж сабља турске израде, димискија.

¹¹⁰⁸ *ТС* наводи мађарску етимологију.

¹¹⁰⁹ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*. Скок (3: 379) наводи да је *шакал* европска и балканска оријентална реч.

¹¹¹⁰ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*.

¹¹¹¹ Овај лексему бележи само *Речник МС*. Издвојили смо је, јер је не бележи ни турски језик у овом значењу.

БЕЗ СДГ: ШАМАЛАЦА (тур. *şam alacası*)

шамалаца ж покр. шамска тканина за мушке антерије, жута са црвеним пругама, дамаст.

СДГ: ШАМАН (тур. *şaman*)¹¹¹²

ТО: шаман-

0 **шаман** м врач, чаробњак, маг (у примитивним религијама култа духова).

1₁<0 **шаман-изам**, -зма м примитивна вера која почива на култу природе и духова.

1₂<0 **шаман-ски**, -а, -о који се односи на шамане.

1₃<0 **шаман-ка** ж агр. врста крушке.

СДГ: ШАМАР (тур. *şamar*)

ТО: шамар-

0 **шамар** м 1. ударац шаком, дланом по лицу, ћушка, заушница: опалити некоме ~. 2. фиг. јавни, неугодни укор, увреда. Изр. **делити шамаре** шамарати; **добити, вући шамаре** добити шамаре, батине.

2₁<1₁ **шамара-ње** с гл. им. ← шамарати (се),

1₁<0 **шамар-ати**, -ам импф. I. ударати шамаре. II. ~ се уз. повр. тући се шамарима.

1₂<0 **шамар-ина** ж → шамарчина.

1₃<0 **шамар-исати**, -ишем импф. → шамарати.

1₄<0 **шамар-ити**, -им импф. → шамарати.

1₅<0 **шамар-нути**, -нем пф. ћушнути, ошамарити.

1₆<0 **шамар-чина** ж аугм. ← шамар.

ПР1₁<1₁ **и-шамарати**, -ам пф. истући, изударати шамарима.

ПР1₂<1₃ **и-шамарисати**, -ишем пф. → ишамарати.

ПР1₃<1₄ **о-шамарити**, -им пф. ударити неком шамар.¹¹¹³

БЕЗ СДГ: ШАМДУД (тур. *şam dudu*)

шамдуд м бот. покр. врста дуда с црним плодом (пореклом из Шама).

СДГ: ШАМИЈА (тур. *şame?*)

ТО: шамиј-

0 **шамија** ж етн. танка марама разних боја којом жене повезују главу, повезача.

1₁<0 **шамиј-ица** ж дем. ← шамија.

БЕЗ СДГ: ШАН (тур. *şan*)

шан м покр. добар глас, достојанство, углед.

СДГ: ШАП¹ (тур. *şar*)

ТО: шап-

0 **шап¹** м вет. заразна вирусна болест папкара, за коју је карактеристично обилато цеђење слине, слинавка.

1₁<0 **шап-ав**, -а, -о оболео од шапа.

¹¹¹² Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

¹¹¹³ *зашамарити, ишамарити, нашамарити.*

БЕЗ СДГ: ШАП² (тур. şar)

шап м мин. стипса, алаун.

СДГ: ШАРГИЈА/ШАРКИЈА (тур. şarki)

ТО: шаргиј-/шаркиј-

0 **шаргија/0₁ шаркија** ж врста велике тамбуре са 5, 6, 7 (ређе више) жица.¹¹¹⁴

1₁<0 **шаргиј-аш** м свирач на шаргији.

1₁<0₁ **шаркиј-аш** м свирач иа шаркији; исп. шаргијаш.

БЕЗ СДГ: ШАРЛАГАН¹¹¹⁵ (тур. şırlağan)

шарлаган м заст. покр. сезамово, сусамово уље.

СДГ: ШАТОР/ШАТОРА; исп. чадор

ТО: шатор

0 **шатор** м покретни, обично привремени заклон од јаког платна, разапетог на отвореном месту, обично у облику купе, који служи за смештај војника, туриста и сл.; исп. чадор.

1₁<0 **шатор-аст**, -а, -о који има облик шатора.

1₂<0 **шатор-ати**, -ам импф. пребивати под шатором, шаторовати, логоровати; постављати шаторе.

1₃<0 **шатор-ић** м дем. ← шатор.

1₄<0 **шатор-иште** с место на коме је био или се поставља шатор.

1₅<0 **шатор-је** с зб. шатори.

2₁<1₆ **шаторова-ње** с гл. им. ← шаторовати.

1₆<0 **шатор-овати**, -ујем импф. жшети, проводити живот под шатором.

1₇<0 **шатор-ски**, -а, -о који се односи на шатор: ~ крило, ~ платно.

1₈<0 **шатр-а** ж већи или мањи заклон од платна, налик на шатор, начињен на вашару, сајму и сл.

1₉<0 **шатр-ашче**, -ета с заст. такса, кирија која се плаћа за подизање шатре на вашарима.

1₁₀<0 **шатр-ица** ж дем ← шатра.

1₁₁<0 **шатр-овати**, -рујем импф. необ. проводити живот као шатровци, мангупирати се.

1₁₂<0 **шатр-овац**, -овца м мангуп, скитница, ситан лопов, цепарош.

2₂<1₁₂ **шатровац-ки**, -а, -о који се односи на шатровце. **Изр. ~ говор, ~ језик 1)**

речи и изрази са улице, из говора мангуца, скитница, лопова; жаргон; 2) говор лончара, зидара и неких других професија, арго.

3₁<2₂ **шатровачки** прил. на шатровачки начин, као шатровци.

2₃<1₁₂ **шатровч-ев**, -а, -о који припада шатровцу.

2₄<1₁₂ **шатровч-ић** м дем. и хип. ← шатровац.

СДГ: ШАФРАН (чафран) (тур. safran)

ТО: шафран-

0 **шафран** м а. бот. мирисава биљка *Crocus, C. banaticus, C. neapolitanus, C. sativus* из пор. перуника од којег се добива мирисаво етарско уље. б. зачин од те биљке. **Изр. жут као** ~ боје шафрановог цвета.

1₁<0 **шафран-аст**, -а, -о који је боје као шафран.

¹¹¹⁴ Речник МС погрешно дефинише *шаргију*: велика тамбура са две жице. Назив *шаргија* развио се од турске речи *шарки* (тур. şarki, песма). Турци су је називали *тамбур шарки*, а народна песма је помиње као *седефли шаргију* (Енциклопедија 1963: 671).

¹¹¹⁵ Шкаљић (1973) наводи погрешан етимон *şarlağan*.

1₂<0 **шафран-ика** ж бот. = шафрањика врста биљке из пор. главочика *Carthamus tinctorius*.
1₃<0 **шафран-ити**, -им импф. бојити шафраном.
1₄<0 **шафран-ов**, -а, -о који припада шафрану, који је од шафрана: ~ цвет, ~ боја.
1₅<0 **шафран-ски**, -а, о који се односи на шафран.
2₁<1₅ **шафрански** прил. као шафран.
1₆<0 **шафрањ-ика** ж бот. = шафраника.

СДГ: ШАХ (тур. şah)

ТО: шах-

0 **шах** м 1. назив за владоаца у Ирану. 2. назив игре са 16 белих и 16 црних фигура које се помичу на табли од 64 црно-бела поља по строго утврђеним правилима: играти (се) шах(а), партија шаха, првак у шаху. 3. шаховска табла са фигурама. 4. узв.: шах! опомена противнику кад је његов краљ доведен у опасност. Изр. **бити у шаху** бити у опасности; **држати у шаху (кога)** претити (коме) опасношћу, држати у шкрипцу, вршити притисак (на кога).

1₁<0 **шах-ашки**¹¹¹⁶, -а, -о необ. који се односи на шахисте.

1₂<0 **шах-иња** ж шахова жена.

2₁<1₃ **шахира-ње** с гл. им. ← шахирати (се).

1₃<0 **шах-ирати (се)**, -ам (се) 1. играти шаха. 2. давати шах, стално нападати краља у игри шаха.

1₄<0 **шах-ист(а)** м играч шаха.

2₂<1₄ **шахист-ички**, -а, -о који се односи ма шах и шахисте: ~ друштво.

2₃<1₄ **шахист-киња** ж женски играч шаха.

1₅<0 **шах-ов**, -а, -о који припада шаху (1): брат, жена.

2₄<1₆ **шахова-ње** с гл. им. ← шаховати.

1₆<0 **шах-овати**, -ујем импф. → шахирати (се).

1₇<0 **шах-овница** ж 1. шаховска табла. 2. а. хрватски грб с црвеним и белим квадратима распоређеним наизменично као на шаховској табли. б. застава са хрватским грбом.

1₈<0 **шах-овски**, -а, -о који је у вези са игром шаха: табла (даска, плоча); потез, партија, мајстор, поље и сл.

С1₁<0 **шах-гарнитура*** ж шаховска гарнитура, шаховска табла са свим фигурама.

С1₂<0 **шах-клуб** м клуб у коме се окупљају шахисти.

С1₃<0 **шах-мат** м и узв. → мат. Изр. **довести у ~ позицију** 1) завршним потезом у игри шаха одузети противнику фигуру краља; 2) довести некога у стање потпуног, дефинитивног пораза.

СДГ: ШАХИН (шанин) (тур. şahin)

ТО: шахин-

0 **шахин** м соко нарочито дресиран за лов.

2₁<1₁ **шахинџи-баша** м заповедник над соколарима.¹¹¹⁷

1₁<0 **шахин-џија**¹¹¹⁸ м соколар.

С1₁<0 **шахин-ага** м заповедник над соколарима.

БЕЗ СДГ: ШАХИТ (тур. şahit)

шахит м покр. сведок.

СДГ: ШАШАВ¹¹¹⁹ (према тур. *şaşkın*¹¹²⁰)

¹¹¹⁶ Овде имамо дериват који је добијен прескакањем једног степена у деривацији, претпостављеног *шахаиш*.

¹¹¹⁷ Изведено преко лексеме *шахинџи*, која није потврђена у деривационом систему.

¹¹¹⁸ тур. şahinci.

ТО: шашав-

0 **шашав**, -а, -о умно поремећен; будаласт, луд, луцкаст.

1₁<0 **шашав-ац**, -авца м → шашавко.

1₂<0 **шашав-ило** с шашавост.

1₃<0 **шашав-ица** ж шашава женска особа.

1₄<0 **шашав-ко** м шашав човек, будала.

1₅<0 **шашав-лук** м → шашавост.

1₆<0 **шашаво** прил. на шашав начин, лудо.

1₇<0 **шашав-ост** ж 1. стање онога који је шашав, умна поремећеност. 2. шашав поступак.

ПРС1₁<0 **по-шашав-ити**, -им пф. постати шашав, неурачунљив, скренути памећу.

БЕЗ СДГ: ШАШКИН (тур. şaşkın)

шашкин м покр. 1. лењивац. 2. неваљалац; глупан; сметењак.

БЕЗ СДГ: ШЕБЕК (тур. şebek)¹¹²¹

шебек м пеј. покр. гад, ругоба; ђаво.

БЕЗ СДГ: ШЕБОЈ¹¹²² (шембој) (тур. şebboy)

шебој м бот. баштенско цвеће пријатног мириса *Cheiranthus cheiri* из породице крсташица: жути ~, црвени ~.

СДГ: ШЕГА (тур. şaka)

ТО: шег-

0 **шега** ж шала, подругивање. Изр. **терати (правити) шегу** грубо се шалити (с киме или на чији рачун).

1₁<0 **шег-ати се**, -ам се импф. шегачити се, шалити се.

2₁<1₃ **шегаче-ње** с гл. им. ← шегачити се.

1₂<0 **шег-ачина** ж шегачење.

1₃<0 **шег-ачити се**, -им се импф. а. терати шегу (с ким), ругати се, подругивати се. б. шалити се, забављати се.

1₄<0 **шег-љив**, -а, -о који радо збија, чини шеге, шале (с ким).

2₂<1₄ **шегљив-ост** с особина онога ко је шегљив.

ПР1₁<1₃ **про-шегачити се**, -им се пф. прошалити се.¹¹²³

СДГ: ШЕГРТ (тур. şakirt)

ТО: шегрт-

0 **шегрт** м младић или дечак који учи занат, обрт, ученик у привреди, научник. (обично коришћен и као бесправна послуга у мајсторовој кући).¹¹²⁴ Изр. **није му ни** ~ није му нимало дорастао знањем, вештином, много мање вреди од некога другога.

¹¹¹⁹ Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*.

¹¹²⁰ На турску основу додавањем домаћег суфикса *-ав* (упореди *ћорав*, *ћосав*) (в. Скок 3: 383).

¹¹²¹ У савременом турском језику *şebek* значи *мајмун*. Шкаљић (1973) бележи значење *мајмун*, док се временом ово значење изгубило, потиснуто је pejоративним значењем.

¹¹²² Ова лексема није означена као турцизам у *Речнику МС*.

¹¹²³ *ишегачити се*.

1₁<0 **шегрт-арија** ж зб. шегрти; група, скуп шегрта.
 1₂<0 **шегрт-ић** м дем. и хип. ← шегрт.
 1₃<0 **шегрт-ица** ж женска особа, девојчица или девојка шегрт.
 1₄<0 **шегрт-лук** м 1. а. време учења заната, обрта, шегртско доба; учење заната, шегртовање. б. → шегртство. 2. шегртски поступак; шегртска неуглађеност, непристојност.
 1₅<0 **шегрт-ов**, -а, -о који припада шегрту: ~ алат.
 2₁<1₆ **шегртова-ње** с гл. им. ← шегртовати.
 1₆<0 **шегрт-овати**, -ујем импф. учити занат као шегрт, бити шегрт.
 1₇<0 **шегрт-ски**, -а, -о који се односи на шегрте, који припада шегртима: ~ зарада, ~ посао.
 2₂<1₇ **шегртски** прил. на шегртски начин, као шегрт; својствено шегртима.
 1₈<0 **шегрт-ство** с стање и положај шегрта; доба шегртовања; исп. шегртлук.
 1₉<0 **шегр-чад** ж зб. им. ← шегрче.
 1₁₀<0 **шегр-че**, -ета с (супл. мн. шегрчад) дем. и хип. ← шегрт; млад, нејак шегрт.
 1₁₁<0 **шегр-чић** м дем. и хип. ← шегрт.
 1₁₂<0 **шегра** м = шегро.
шегро, -а, -е м = шегра хип. ←шегрт.¹¹²⁵

БЕЗ СДГ: ШЕДРВАН (шадрван) (тур. şadırvan)

шедрван м водоскок или чесма; обично са више лула, са базеном кружног или вишеугаоног облика.

БЕЗ СДГ: ШЕИК/ШЕИХ (шејх) (тур. şeyh)

шеик/шеих м старешина арапског племена; поглавар муслиманске верске заједнице, секте.

БЕЗ СДГ: ШЕИШАНА

шеишана ж покр. → шешана.

СДГ: ШЕЈТАН (тур. şeytan)

ТО: шејтан-

0 **шејтан** м ђаво, враг, сотона.
 1₁<0 **шејтан-лук**¹¹²⁶ м враголија, ђаволија, обешешаштво, несташлук.
 1₂<0 **шејтан-ски**, -а, -о који се односи на шејтане, који припада шејтанима, својствен шејтанима, ђаволски.

СДГ: ШЕЈХ

ТО: шејх-

0 **шејх** м → шеик.
 1₁<0 **шејх-ат** м област којом управља шејх.

С1₁<0 **шејх-ислам, шејх-ул-ислам и шејхул- ислам** ж врховни верски поглавар муслимана у Турској царевини.

БЕЗ СДГ: ШЕК

шек м → шех.

¹¹²⁴ Интересантно је то да је реч *шегрт* део стандардног српског језика, док у турском језику припада застарелој лексици.

¹¹²⁵ Хипокористици добијени скраћењем основе нису сегментирани.

¹¹²⁶ тур. şeytanlık.

БЕЗ СДГ: ШЕКЕРЛАМА

шекерлама м → шећерлама.

БЕЗ СДГ: ШЕМАН¹¹²⁷

шеман, -мна, -мно → шен.

БЕЗ СДГ: ШЕМБОЈ

шембој м а. → шебој. б. врста веза којему је образац или узорак тај цвет.

БЕЗ СДГ: ШЕМЛУК

шемлук м покр. → шенлук.

БЕЗ СДГ: ШЕМСИЈА (тур. şemsiye)

шемсија ж покр. сунцобран; кишобран.

БЕЗ СДГ: ШЕМШЕТА¹¹²⁸ (тур. şemse)

шемшета с мн. покр. украсни гајтани на предњем делу одеће.

СДГ: ШЕН (тур. şen)**ТО: шен-**

0 шен, -а, -о добро расположен, ведар, весео; исп. шеман.¹¹²⁹

1₁<0 шен-ли¹¹³⁰ прид. непром. и прил. задовољан, ведар; у добром расположењу, радосно.

1₂<0 шен-лук¹¹³¹ (шемлук) м весеље, славље уз пуцњаву из пушака.

2₁<1₃ шенлуче-ње с гл. им. ← шенлучити.

1₃<0 шенлуч-ити, -им импф. чинити, проводити шенлук, веселити се уз пуцњаву из пушака.¹¹³²

2₂<1₂ шенлуч-қи који се односи на шенлук, пун шенлука.

БЕЗ СДГ: ШЕПТЕЛИЈА (тур. şeftali)

шептелија ж бот. и агр. бресква; исп. шевтелија и шефтелија.

БЕЗ СДГ: ШЕР

шер м → шехер.

БЕЗ СДГ: ШЕР (тур. şer)

шер м заст. 1. зло, пакост; смутња. 2. (у придевској служби) непром. лукав, препреден; зао, опак, пакостан.

СДГ: ШЕРБЕ/ШЕРБЕТ (тур. şerbet)

¹¹²⁷ Шкаљић (1973) не бележи овај облик.

¹¹²⁸ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

¹¹²⁹ Речник МС неоправдано шен упућује на шеман.

¹¹³⁰ Нема овог придева у турском језику, у питању је и овде наша творба.

¹¹³¹ тур. şenlik.

¹¹³² зашенлучити.

ТО: шербе-, шербет-

0 **шербе**, -ета с /**шербет** м слатко пиће од воде с медом или шећером, медовина; слadak напитак од упрженог шећера куваног с водом.

1₁<0 **шербет-ашче**, -ета с напојница за шербет.

1₂<0 **шербет-лија**¹¹³³ ж агр. врста слатке јабуке или крушке.

1₃<0 **шербет-њак** м покр. суд у коме се греје вода за кафу.

1₄<0 **шербе-џија**¹¹³⁴ м онај који прави и продаје шербет.

БЕЗ СДГ: ШЕРЕМЕТ (тур. şeremet?)

шеремет м 1. заст. необичан, чудан човек. 2. у многим народним загонеткама реч која у одгонци може имати разна значења (мачка, метла, прстен итд.).

СДГ: ШЕРЕТ (ширет) (тур. şirret)

ТО: шерет-

0 **шерет** м лукав, превејан човек, препредењак; обешењак, враголан, шаљивчина.

1₁<0 **шерет-лук** (ширетлук) м лукавство, препреденост; подвала; враголија.

1₂<0 **шерет-ски**, -а, -о који се односи на шерете, препреден, лукав; обешењачки, враголаст, ђаволаст.

2₁<1₂ **шеретски** прил. на шеретски начин, лукаво; обешењачки, враголасто.

1₃<0 **шерет-ство** с особина онога које шерет; шеретски поступци, обешењаштво, несташлук, шеретлук.

1₄<0 **шерет-чина** ж и м аугм. ← шерет.

С1₁<0 **шерет-будала** ж и м препредена особа која се претвара да је будала, да би смела да каже или некажњено учини оно што хоће.

БЕЗ СДГ: ШЕРЕФА/ШЕРЕФЕ (тур. şerefe)

шерефа ж и **шерефе**, -ета с ограда и уски ограђени простор на џамијској мунари, одакле мујезин позива вернике на молитву.

БЕЗ СДГ: ШЕРИТ

шерит м → ширит.

СДГ: ШЕРИЈАТ (тур. şeriat)

ТО: шеријат-

0 **шеријат** м муслимански верски прописи, исламски прописи, закони засновани на корану; ислам.

1₁<0 **шеријат-ски**, -а, -о који се односи на шеријат, на исламско право, исламски: ~ школа, ~ право.

СДГ: ШЕЋЕР (тур. şeker)

ТО: шећер-

0 **шећер** м а. хем. у мн.: органска хемијска једињења из групе угљених хидрата, кристалног облика и слатког укуса, растворљиви у води, чести биљни састојци и важни елементи исхране (у јд. такво једињење). б. производ од прерађене шећерне репе или шећерне трске који се користи у

¹¹³³ тур. şerbetli.

¹¹³⁴ тур. şerbetçi.

исхрани за заслађивање, обични шећер, сахароза: ~ у праху ~, у кристалу, ~ у коцки. Изр. **грожђани** ~ хем. гликоза; **обичан (тршчани)** ~ хем. → шећер (б); **као ~, као од шећера** врло сладак; веома леп, љубак, пријатан; **мед и ~** веома љубазан и благ; **ниси од шећера** разг. немој се бојати да покиснеш.

1₁<0 **шећер-ана** ж фабрика, творница шећера.

1₂<0 **шећер-ан**, -рна, -рно 1. који садржи шећер, од кога се добива шећер и сл.: ~ репа, ~ трска. 2. сладак, пријатан, умиљат. Изр. ~ **болест** поремећај измене шећера у организму, дијабетес.

1₃<0 **шећер-аст**, -а, -о који има изглед и укус шећера, сличан шећеру; присут шећером.

1₄<0 **шећер-ац**, -рца м агр. врста грашка слатког укуса.

1₅<0 **шећер-аш** м нар. болесник од шећерне болести, дијабетичар.

2₁<1₇ **шећере-ње** с гл. им. ← шећерити.

1₆<0 **шећер-ит**, -а, -о заслађен шећером; пошећерен, зашећерен.

1₇<0 **шећер-ити**, -им импф. заслађивати, сладити шећером. се сазревањем повећавати количину шећера (о воћу); стврдњавати се (о укуваном воћу).

1₈<0 **шећер-ка** ж 1. назив одмила младој женској особи. 2. агр. врста крушке слатког плода.

1₉<0 **шећер-ли**¹¹³⁵ прид. непром. 1. заслађен шећером, зашећерен, сладак. 2. који подсећа на шећер, сличан шећеру; сладуњав.

1₁₀<0 **шећер-лија** ж агр. врста јабуке слатког плода.

1₁₁<0 **шећер-ни**, -а, -о који се односи на шећер, од кога се добија шећер: ~ репа, ~ трска.

1₁₂<0 **шећер-ница** ж посуда, кутија у којој се држи шећер.

2₂<1₁₁ **шећерно** прил. као шећер (бео).

1₁₃<0 **шећер-њача** ж шећерница.

1₁₄<0 **шећер-ов**, -а, -о необ. који се односи на шећер, начињен од шећера, шећерни.

1₁₅<0 **шећер-овача** ж агр. врста крушке слатког плода.

1₁₆<0 **шећер-уша** ж вештачка ракија која се пече од млевена жита, мекиња, квасца, шећера и само понеке шљиве или др. воћа.

1₁₇<0 **шећер-че**, -ета с надимак одмила детету, младићу или девојци.

1₁₈<0 **шећер-џија**¹¹³⁶ м онај који прави и продаје колаче и др. послastiце, послasticар.

2₃<1₁₈ **шећерџиј-ски**, -а, -о који се односи на шећерџије: ~ занат, ~ производ.

2₄<1₁₈ **шећерџиј-ница** ж радња у којој се израђују и продају шећерлеме, бомбоне; послasticарница.

ПР2₁<ПРС1₁ **зашећерава-ње** с гл. им. ← зашећеравати.

ПРС1₁<0 **за-шећер-авати**, -ам (-авају) импф. посипати шећером, заслађивати.

ПР2₂<ПРС1₂ **зашећерен-ост** ж особина, стање онога што је зашећерено.

ПР2₃<ПРС1₂ **зашећерива-ње** с гл. им. ← зашећеривати.

ПРС1₂<0 **за-шећер-ивати**, -ујем импф. → зашећеравати.

ПР1₁<1₇ **за-шећерити**, -им пф. шећером засладити, ставити шећер у што.

ПРС1₃<1₉ **за-шећерл-исати се**, -ишем се пф. покр. ушећерити се, зачинити се шећером.

ПР1₂<1₇ **на-шећерити**, -им пф. посути шећером.

ПР1₃<1₇ **о-шећерити**, -им пф. посути шећером, пошећерити, зашећерити.

ПР1₄<1₇ **по-шећерити**, -им пф. 1. посути, засладити шећером. 2. учинити да што буде допадљиво.

ПРС1₄<0 **пре-шећер-ен**, -а, -о превише, сувише пошећерен.

ПР1₅<1₇ **у-шећерити**, -им пф. I. 1. укувати у раствороном шећеру; конзервирати на тај начин. 2. поквасити шећерном водом (косу да би постала чвршћа). 3. експр. испунити претераном разнеженошћу, сладуњавошћу. II. ~ се испунити се зрнцима шећера (о воћу лоше конзервираном у шећеру).

СДГ: ШЕЋЕРЛАМА/ШЕЋЕРЛЕМА (шекерлама) (тур. şekerleme)

ТО: шећерлем-

¹¹³⁵ тур. şekerli.

¹¹³⁶ тур. şekerçi.

0 **шећерлама/шећерлема** ж врста посланице са шећером, зашећерено воће, зашећерени колачић, слаткиш, посланица, бомбона.

1₁<0 **шећерлем-џија**¹¹³⁷ м онај који прави шећерлеме; посланичар.

СДГ: ШЕФТЕЛИЈА/ШЕВТЕЛИЈА/ШЕПТЕЛИЈА (тур. şefteli)

ТО: шефтели-

шефтелија/шевтелија/шептелија ж бот. и агр. покр. бресква; исп. шевтелија и шептелија.¹¹³⁸

С1₁<0 **шефтели-сокак** м сокак, улица са дрворедом бресака.

БЕЗ СДГ: ШЕХ (шек) (тур. şeyh)

шек м 1. старшина текије, првак дервиша једног реда. 2. шах. израз за напад на краљицу у шаховској игри.

БЕЗ СДГ: ШЕХАДЕТ (тур. şehadet)

шехадет м рлг. смрт на бојном пољу у борби против неверника, због које погинули, према муслиманском веровању, одлази у рај.

СДГ: ШЕХЕР (шер) (тур. şehir)

ТО: шехер-

0 **шехер** м заст. велики град, велика варош.

1₁<0 **шехер-ли** прид. непром. градски, варошки.

1₂<0 **шехер-лија**¹¹³⁹ м становник града, грађанин, варошанин.

1₃<0 **шехер-љанин** м становник града, грађанин, варошанин.

1₄<0 **шехер-ски**, -а, -о који се односи на шехер, градски, варошки.

С1₁<0 **шехер-ћехаја** м градски начелник, поглавар града.

БЕЗ СДГ: ШЕХИТ (тур. şehit)

шехит м муслиман који погине као мученик за своју веру.

БЕЗ СДГ: ШЕХРИ РАМАЗАН¹¹⁴⁰ (тур. şehri ramazan)

шехри рамазан м рлг. месец рамазан; исп. рамазан.

БЕЗ СДГ: ШЕШАНА (шеишана, шешара, шишана) (тур. şifhane)

шешана ж заст. врста дуге пушке чији је унутарњи део цеви изолучен у шест пруга. Изр. **го као** ~ без игде ичега, пуки сиромас.¹¹⁴¹

БЕЗ СДГ: ШЕШАРА

шешара ж → шешана.

¹¹³⁷ тур. şekerlemesi.

¹¹³⁸ У Речнику МС посебно су дефинисане *шефтелија*, *шевтелија*, *шептелија*.

¹¹³⁹ тур. şehirli.

¹¹⁴⁰ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

¹¹⁴¹ Израз **го као шешана** представља поредбени фразеологизам у чијем се компаративном делу налази турцизам који има статус застареле лексике у српском језику.

БЕЗ СДГ: ШЕШ-БЕШ (тур. *şeşbeş*)

шеш-беш м покр. шест и пет (о положају у игри тавле).¹¹⁴²

БЕЗ СДГ: ШИВЕТА (тур. *şive*)

шивета с мн. заст. ред танких витица, плетеница у које је коса сплетена; плетеница.

СДГ: ШИЈИТИ¹¹⁴³ (тур. *Şii*)

ТО: шијит-

0 **шијит** м припадник муслиманске верске секте која признаје само Куран, а одбацује усмена предања и верску традицију.

1₁<0 **шијит-ски***, -а, -о који се односи на шијите.

СДГ: ШИК (тур. *şik?*)

ТО: шик-

0 **шик¹¹⁴⁴** м а. танак углачан листић злата или другог метала; лажно злато, лажна позлата. б. врпца, трака или гајтан од злата или сребра, односно боје злата или сребра.

1₁<0 **шик-ли** прид. непром. украшен шиком, позлаћен.

1₂<0 **шикл-исати**, -клишем пф. и импф. украсити, украшавати шиком, позлатити, позлаћивати.

БЕЗ СДГ: ШИЉТЕ (тур. *şilte*)

шиљте, -ета с покр. тањи четвороугласти душечић за седење испуњен вуном или памуком; танак дуг вунен душек прострт по сеџији.

СДГ: ШИМШИР (тур. *şimşir*)

ТО: шимшир-

0 **шимшир** м 1. бот. зимзелени украсни шиб или дрво *Vuxus sempervirens* из пор. Вухасеае чије тврдо дрво погодно за резбарију. 2. (у придевској служби, у полусложеницама) шишмширов.

1₁<0 **шимшир-ика** ж бот. 1. зимзелени грм *Ruscus aculeatus*, дивљи шимшир, веприна, кострика (а). 2. → шимшир (1).

1₂<0 **шимшир-ли** прид. непром. шимширов.

1₃<0 **шимшир-ов**, -а, -о који се односи на шимшир, који је од шимшира.

1₄<0 **шимшир-овина** ж шимширово дрво (као грађа).

БЕЗ СДГ: ШИНИК (тур. *şinik*)

шиник м заст. стара запреминска мера за жито и друге сипке материје, различне величине (10-25 кг).

БЕЗ СДГ: ШИРА (тур. *şıra*)

¹¹⁴² У Речнику МС наведена је неодговарајућа дефиниција: *врста игре која се игра бацањем коцке.*

¹¹⁴³ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973).

¹¹⁴⁴ Ова реч је проблематична. Речник МС наводи да је из француског, а РСЈ да је турцизам. А. Шкаљић (1973) наводи *шика* < тур. *şik* < франц. *chique*.

шира ж слатки сок зрелог грожђа (или другог воћа) у коме још није почело алкохолно врење, мошт.

СДГ: ШИРЕТ

ТО: ширет-

0 **ширет** м → шерет.

1₁<0 **ширет-лук** м → шеретлук.

1₂<0 **ширет-ски**, -а, -о који се односи на ширете, шеретски.

2₃<1₂ **ширетски** прил. на ширетски начин, шеретски.

1₃<0 **ширеч-ина** ж и м аугм. ← ширет.

БЕЗ СДГ: ШИРИТ (шерит) (тур. şerit)

ширит м обруб, украсни поруб, гајтан или перваз на одећи; украсна трака или гајтан на униформи као знак чина.

СДГ: ШИЋАР (тур. şikâr)

ТО: шићар-

0 **шићар** м 1. плен, пљачка, лако остварена добит; добитак, корист. 2. иметак, благо.

2₁<1₂ **шићаре-ње** с гл. им. ← шићарити.

1₁<0 **шићар-ина** ж аугм. ← шићар; шићар, плен.

1₂<0 **шићар-ити**, -им пф. и импф. доћи, долазити до шићара, олако стећи, стицати, зарадити, зарађивати.

1₃<0 **шићар-лук** м шићарцијско, безобзирно, лакомо стицање имовине; имовина стечена шићарењем.

1₄<0 **шићар-ција** м безобзиран човек увек спреман да извуче шићар, лакомац на добит без труда; пљачкаш, гуликожа.

2₂<1₄ **шићарциј-ски**, -а, -о који се односи на шићарције, својствен шићарцијама.

3₁<2₂ **шићарцијски** прил. на шићарцијски начин, безобзирно користећи прилику.

ПР1₁<1₂ **у-шићарити**, -им пф. добити шићар, извући корист из чега, окористити се (нечим).

СДГ: ШИШ¹ (тур. şiş)

ТО: шиш

0 **шиш** 1. гвозден ражањ. 2. заст. шупаљ штап у коме се као у футроли нешто преноси, штап. 3. заст. ваљкаст пржионик за кафу. 4. заст. а. врста старинског оружја, исп. шишана. б. зашиљен мач, тростран шиљаст бодеж. Изр. **го као** ~ који нигде ничега нема, веома сиромашан; пуки сиромаш.

С1₁<0 **шиш-цеваб/шиш-цевап** м покр. врста јела од комадића мяса и главица лука набодених на ражњиће и тако куваних¹¹⁴⁵

БЕЗ СДГ: ШИШ²

шиш м → шиша.

БЕЗ СДГ: ШИША¹ (тур. şişe)

шиша ж покр. боца, стакленица.

¹¹⁴⁵ Речник МС и РСЈ не наводе *шиш-ћевап*, који је последњих година често део менија у ресторанима брзе хране, као и ресторанима оријенталних кухиња.

БЕЗ СДГ: ШИША² (тур. şişe)

шиша ж покр. таванива, строп.

БЕЗ СДГ: ШИШАНА

шишана ж → шешана.

БЕЗ СДГ: ШИШЕ¹

шише, -ета с покр. шиша, боца.

СДГ: ШИШЕ²

ТО: шиш-

0 шише, -ета с покр. шиша, таваница.

1₁<0 шиш-енце, -ета с дем и хип. ← шише.

БЕЗ СДГ: ШИШЕ³

шише³, -ета с шиш¹ (3).

БЕЗ СДГ: ШИШКО (тур. şişko)¹¹⁴⁶

шишко м шишкав мушкарац, дебелко.

СДГ: ШКЕМБЕ (тур. işkembe)

ТО: шкемб-

0 шкембе, -ета с 1. а. говеђи бураг; јело спремњено од бурага, шкембићи. б. подр. трбух, стомак. 2. разг. мало дете.

1₁<0 шкемб-ав, -а, -о покр. трбушаст.

1₂<0 шкемб-ићи м мн. јело справљено од шкембета, говеђег бурага.

1₃<0 шкемб-о, -а и -е м пеј. човек с великим трбухом, трбоња.

1₄<0 шкемб-оња м пеј. човек с великим трбухом, трбоња.

БЕЗ СДГ: ШКЕМЛИЈА¹¹⁴⁷ (тур. iskemle)

шкемлија ж покр. столица; клупа; исп. скамија.

БЕЗ СДГ: ШКИЈА (тур. eşkiya)

шкија ж покр. кријумчарен дуван, ешкија (2); исп. скија.

СДГ: ШУВА/ШУХВА¹¹⁴⁸ (тур. şüpheli)

ТО: шув-, шух-

0 шува/шухва ж покр. сумња; слутња.

1₁<0 шув-ели/шухв-ели покр. сумњив; исп. шубхели.

1₂<0 шув-ељив, -а, -о покр. непоуздан; покварен, неморалан, неваљао.

¹¹⁴⁶ Шкаљић (1973) наводи као етимон тур. şişkin *отечен*.

¹¹⁴⁷ Ову лексему не бележи Шкаљић (1973). Могуће је да је од тур. *iskemle*.

¹¹⁴⁸ У *Речнику МС* посебно су дефинисане *шува* и *шухва*.

C1₁<0 **шув-ртан**¹¹⁴⁹, -тна, -тно сулуд, ћакнут.

БЕЗ СДГ: ШУБХЕЛИ

шубхели покр. → шувели.

СДГ: ШУГА¹¹⁵⁰

ТО: *шуг-*

0 **шуга** ж (дат. шуги) 1. заразна кожна болест праћена великим сврабом, коју изазива паразит шугарац, scabies. 2. пеј. досадна особа, напаст; бедник. 3. врста дечије игре у којој један од играча трчи да би додирујући другог играча руком пренео на њега „шугу” извикујући „шуга”.

1₁<0 **шуг-ав**, -а, -о 1. који болује од шуге, заражен шугом. 2. фиг. пеј. а. бедан, јадан, безвредан, кукаван. б. који може нанети невољу, непријатан, незгодан. Изр. ~ **овца** велики грешник, отпадник.

2₁<1₁ **шугав-ац**, -авца м 1. онај који има шугу, шугав човек. 2. пеј. бедник; рђав, презрен човек, неваљалац. 3. зоол. → шугарац.

2₂<1₁ **шугав-ица** ж 1. шугава женска особа. 2. пеј. бедница; неваљачица. 3. бот. срдњак *Lepiota procera*.

3₁<2₂ **шугавич-ин**, -а, -о који припада шугавици.

2₃<1₁ **шугав-ко** м шугавац (1).

2₄<1₁ **шугав-ост** ж стање и особина онога који је шугав, зараженост шугом.

3₂<2₁ **шугавч -ев**, -а, -о који припада шугавцу.

2₅<1₄ **шуга-ње** с гл. им. ← шугати (се).

1₂<0 **шуг-ар** м зоол. → шугарац.

1₃<0 **шуг-арац**, -рца м зоол. паразит из реда прегљева који изазива шугу *Sarcoptes scabiei*.

1₄<0 **шуг-ати**, -ам импф. I. преносити шугу на некога, заражавати шугом. II. ~ се добивати шугу, обелевати од шуге.

1₅<0 **шуг-ац**, шукца м зоол. → шугарац.

ПРС1<0 **о-шуг-авити**, -им пф. I. 1. заразити шугом, пренети шугу на кога. 2. ошуга(ви) ти се. II. ~ се постати шугав, добити шугу.

ПР1₁<1₄ **о-шугати**, -ам пф. I. 1. заразити шугом, пренети шугу на кога. 2. ошуга(ви) ти се. II. ~ се постати шугав, добити шугу.¹¹⁵¹

СДГ: ШУКУН в. СДГ ЧУКУН (тур. kökün)

ТО: *шукун*

0 **шукун** → чукун.

C1₁<0 **шукун-баба** ж → чукунбаба.

C2₁< C1₁ **шукунбаб-ин**, -а, -о који припада шукунбаби.

C1₂<0 **шукун-дед(а)** ијек. **шукундјед(а)** м → чукундед(а).

C2₂< C1₂ **шукундед-ин**, -а, -о, ијек. **шукундјед-ин** који припада шукундеди.

C2₃< C1₂ **шукундед-ов**, -а, -о, ијек. **шукундједов** који припада шукундеди.

C3₁< C2₃ **шукундедов-ина**, ијек. **шукундједов-ина** ж 1. шукундедова имовина, наслеђе од шукундеда. 2. време у коме је живео шукундед, шукундедово доба.

C1₃<0 **шукун-унук** м → чукунунук.

C1₄<0 **шукун-унука** ж → чукунунука.

C2₄< C1₅ **шукунунуц-ад** ж зб. им. ← шукунунуче.

C1₅<0 **шукун-унуче**, -ета с (супл. мн. шукунунучад и шукунунучићи) → чукунунуче.

¹¹⁴⁹ Вероватно је у питању сложеница од тур. првога дела и нашег глагола *увртати*.

¹¹⁵⁰ Шкаљић (1973) лексему *шуга* доводи у везу са перс. *šüg, šüh* *красте на телу; гној*. Турски речници не бележе ову лексему.

¹¹⁵¹ *зашугавити, зашугати*.

БЕЗ СДГ: ШУРУП (тур. şurup)

шуруп м заслађен воћни сок (од малина, вишања и сл.).

БЕЗ СДГ: ШУТЛИЈАШ

шутлијаш м → сутлијаш.

СДГ: ШУЋУР (тур. şükür)

ТО: шућур-

0 **шућур** 1. узв. хвала, нека је хвала; хвала богу. Изр. ~ **учинити** захвалити Богу. 2. м бот. → шућурица.

1₁<0 **шућур-ица** ж врста бундеве Cucurbita ovifera.

1₂<0 **шућур-ка** ж врста бундеве Cucurbita ovifera.

IX. ЗАКЉУЧАК

У уводу смо за основни циљ нашега рада одредили семантичко-деривациони опис турцизама, као и утврђивање статуса овог лексичког слоја у савременом српском књижевном језику.

Основни корпус ексцерпиран је из *Речника Матице српске* и презентован је у форми семантичко-деривационог речника. *СД речник турцизама* обухвата укупно 1131 семантичко-деривационо гнездо, затим 1479 лексема које су без гнезда, што са 5272 деривата збирно чини укупно 7882 обрађених речи. Обрада лексема по принципу семантичко-деривационог речника омогућила је извођење бројних закључака о семантичкој и деривационој адаптираности једне лексеме. Такође, овако конципиран корпус омогућио је да се провери да ли тип и правац семантичких и деривационих модификација зависе од категорије речи у иницијалном положају, као и да се провери претпоставка о већој склоности именица семантичком и морфолошком варирању од других категорија речи. С друге стране, стекао се увид у адаптираност турских речи, посебно у њихову семантичку и деривационо-семантичку адаптираност. *СД речник турцизама* представља специјални лингвистички речник који би могао да послужи као основа за даља теоријска истраживања турцизама у српском језику. Модел овако конципираног речника пружа могућност и за компаративна испитивања лексике у

српском и турском језику напоредним приказивањем семантичко-деривационих гнезда одређених лексема.

Било је важно утврдити место, тачан број и распрострањеност турцизама у савременом српском језику, јер се у раду пошло од хипотезе да се у последњих педесет година статус турцизама у великој мери променио, да се доста лексике изгубило из употребе. У поглављу које носи наслов *Статус турцизама у савременом српском књижевном језику* констатовали смо да се у последње време често пише о надирању страних речи, док се занемарује питање ишчезавања страних речи из српског језика, између осталих и турцизама. У вези са тим, навели смо да је неопходно одредити статус турцизама на синхронијском плану. Анализа грађе *СД речника турцизама* показала је да су унутрашње лексичке промене код турцизама резултирале стварањем нових значења одређених турцизама, нових деривата и фразеологизама, као и употребним променама. С друге стране, анализа је показала да су турцизми у далеко већем броју застаревали и постајали део пасивног лексичког фонда. У циљу утврђивања статуса турцизама у савременом српском језику, извршили смо проверу 854 лексема које бележи *РСЈ* у *Корпусу* и начинили статистички преглед фреквенције турцизама опадајућим редом, који се базира на укупном броју јављања лексеме. Међу десет најфреквентнијих речи нашле су се две речце (*чак*, *барем*), од којих је речца *чак* на врху фреквенцијске листе. Најфреквентније именице су *сам*, *боја*, *пара*, *кафа*, *кревет*, *кутија*, *комшија*, *капија*. Као врло фреквентне издваја се 60 лексема са преко 1000 потврда у *Корпусу*. У следећу групу спада 233 лексема које имају 100 до 1000 потврда, затим група коју чини 479 лексема које имају од једне до 100 потврда. На крају листе налази се 82 лексеме без потврде у *Корпусу* на основу чега смо закључили да припадају пасивном лексичком фонду. Уочили смо да фреквенцијска листа не представља верну презентацију стања у српском језику, али указује на приближно стање у вези са турцизмима у савременом стандардном језику и послужила је за проверу теоријских претпоставки о губљењу турцизама из српског језика. Најубичајеније су најфреквентније лексеме, али смо уочили и то да међу мање фреквентнима има оних које имају стабилни статус у лексичком систему (*сарма*, *кусур*, *гајтан* и сл.). Из овога је произашао закључак да број појављивања једне лексеме не мора увек да представља апсолутни параметар за

уобичајеност. Међу најфреквентнијим турцизмима најбројнији су они из следећих тематских група: *кућа, покућство, окућница, грађевине, објекти*, затим следе турцизми из тематских група *одећа, обућа, тканине и јело, пиће и дуван*. Посебно смо истакли чињеницу да се о дубини турског лексичког утицаја може доста закључити на основу високе фреквенције одомаћених назива за делове тела, узвика, везника, као и људских особина (*чак, бре, ама, будала, кичма*), односно оне лексике која припада вокабулару који остаје ван сфере утицаја материјалне културе. Констатовали смо да чак једна четвртина турцизама данас спада у пасивни лексички фонд, као и то да најмање трећина анализираних турцизама активно живи у српском језику, да су одомаћени и стабилног статуса и да је мало вероватно да им прети ишчезавање из српског језика.

У оквиру поглавља *Семантичка анализа* најпре су испитани турцизми који имају развијену полисемију и анализом је утврђено да око 23% лексема има полисемантичне структуре. Закључено је да међу њима има највише именица. Затим, највише значења поседују просте лексеме које су стожери гнезда и које се односе на човека, док се полисемија ређе јавља код изведеница и сложеница.

Следећи ниво анализе подразумевао је опис семантичке адаптираности турцизама. На репрезентативним примерима приказали смо семантичку адаптацију турцизама, анализирајући турску реч (модел) и српску реч (реплику) на синхронизмом нивоу. Анализа је показала да код бројних моносемантичних речи које припадају различитим термилошким системима значење остаје непромењено и одговара моделу, турској речи. До даљег семантичког развоја у највећем броју случајева неће ни доћи, јер највећи број речи припада пасивном лексичком фонду или термилошком фонду. Даље, у вези са семантичком променом сужења значења уочили смо да се најчешће преузима основно значење из турскога језика. Констатовали смо да треба опрезно користити термин сужење значења код семантичке адаптације турцизама, јер они представљају старе позајмљенице, код којих се не могу доносити поуздани закључци о семантичком статусу на основу синхронизмог стања, али да се може говорити о посебном акту позајмљивања за свако значење. У вези са семантичком адаптацијом, закључили смо да се одређен, немали број турцизама семантички даље развијао и постајао полисемантичан (нпр. *кашика, ђубре, казан, каиш, табор, хајдук, реза*).

Поређењем 60 најфреквентнијих турцизама у српском језику са турским моделом, издвојили смо статистичке податке како бисмо одредили њихов семантички статус. Резултати показују да процентуално највише има лексема (38%) које бележе мањи број значења у односу на моделе, турске речи, затим следи висок проценат (37%) лексема које имају исти број значења као у турском и 15% лексема које имају више значења у односу на турске моделе. У вези са статистичком анализом, закључили смо да су резултати очекивани, јер су анализирани високо фреквентни турцизми код којих висока семантика адаптираност потврђује њихову стабилност и веома активан статус.

У посебном одељку скренута је пажња на примере код којих долази до губљења семантичке везе између реплике и модела, јер је код таквих посуђеница немогуће утврдити процесе промене значења, односно одредити који су механизми довели до губљења семантичке везе у српском и турском језику (*сијасет, девир, саганак*). Следећа издвојена семантичка промена односи се на турцизме који представљају другу врсту речи у односу на модел. Константовано је да углавном придеви прелазе у категорију именичких речи у српском језику. У посебном одељку издвојене су речи које су се изгубиле из турског језика, а представљају делом стандардну лексику, а делом су супстандардне речи у српском језику. Сматрамо да је ово и очекивано с обзиром на то да у српском и турском језику речи могу имати различит употребни статус, односно, у језику даваоцу, у овом случају турском језику, речи могу и да се временом изгубе из употребе, док у српском језику, као језику примаоцу, оне задржавају првобито значење.

У одељку посвећеном тематским групама турцизме смо поделили у 47 тематских група и на тај начин стекли увид у којим је терминолошким системима највећи прилив лексичких јединица. Закључили смо да бројност турцизама у одређеној тематској групи кореспондира са релеватношћу и важношћу лексичког утицаја у датим пољима. Анализа је показала да је велики број лексема ишчезао из употребе заједно са реалијама које су означавале, као и то да статус стандардне лексике има одређени број турцизама из следећих тематских група: *одећа, обућа, тканине; јело, пиће, дукан; биљке; кућа, покућство, окућница, грађевине, објекти;*

као и тематских група: *алати, прибор, справе, направе, предмети, лични предмети, анатомија; метали, минерали, драго камење, хемијске супстанце* и сл.

У поглављу о творбеној анализи најпре смо анализирали лексеме са најбогатијим деривационим гнездима и закључили смо да ови турцизми припадају општем лексичког фонду и да имају централно место у лексичком систему јер поседују богата деривациона гнезда и имају највећу способност индуковања семантичких процеса у деривацији. У следећем одељку овога поглавља анализирали смо лексеме које немају деривациона гнезда. За турцизме генерално важи да уколико имају богату полисемију имају и богату деривацију. Турцизми који имају највише значења имају и највише деривата. Дошли смо до статистичког податка који указује на то да 57 процената турцизама из нашег корпуса нема деривацију и њих смо поделили у две групе. Најпре смо издвојили турцизме који немају полисемију и деривацију, а затим смо, будући да то није уобичајена појава, у посебну групу издвојили турцизме који имају полисемију, а немају деривацију. Таквих лексема је око 13 процената, док око 87 процената припада онима који немају ни полисемију ни деривацију, који се нису семантички адаптирали, који не поседују богатство семантичких елемената у своме семантичком садржају. Закључили смо да велики број речи више није део стандарда и да углавном припадају пасивном фонду (застареле речи, историзми) и покрајинској лексици. Међу турцизмима који су и даље део стандардног активног фонда највећи је број стручних термина који припадају терминолошким групама: *јело, пиће, одевање, биљке, покућство, религија*, док термини из области науке нису заступљени. Затим, стабилно место у српском језику има и одређен број непунозначних речи (*ама, чак, јок* и сл.), док је мали број вишезначних лексема које бележе више од три значења. Анализа је потврдила да турцизми без деривације, уколико нису термини, нису довољно адаптирани, јер немају развијену полисемију и деривацију.

Одељак о именичким сложеницама посветили смо запажању да у српском језику постоји велики број сложеница и полусложеница из турскога језика чија су оба члана именице и чије је главно обележје да немају спојни морфем. Ове сложенице су данас углавном застареле у српском језику и ми смо их поделили у две групе. У прву групу смо сврстали сложенице, код којих сваки део има значење

и задржава га (*катил-ферман, ђул-баишта*), док смо у другу групу сврстали оне сложенице код којих се изгубио композитни карактер, јер су се изгубили саставни делови или бар један део (*ђогат, папазјанија, лимунтос*). Констатовали смо да су сложенице из друге групе изведене помоћу друге генитивне везе (неодређеног изафета) у турском језику и да се оне не осећају као сложенице, већ просте речи. Оне су, највероватније, из турског примљене као сложенице. Издвојили смо и сложенице које су настале као резултат творбених процеса у српском језику и показало се да су добро адаптиране именице највише способне у формирању сложеница: нпр. *бакар (бакрорез), боја (тробојка), кеса (кесокрадица), чанак (чанколиз), чарапа (получарапа), челик (електрочелик)*.

У одељку посвећеном турским суфиксима констатовали смо да није лако утврдити обим позајмљивања лексема изведених турским суфиксима, али да се извесни закључци могу доносити на основу претпоставки да су се најпре преузимале турске основинске речи, као и одређени деривати, који су тада представљали немотивисане речи, а да су се затим у следећој фази турски творбени форманти могли издвојити након адаптације у турским дериватима као посебне творбене јединице у односу на немотивисане турске речи. Издвојили смо лексеме са суфиксима *-лук (-алук, -анлук, -енлук, -илук, -инлук), -ија (-аија, -анџија, -еија, -енџија, -иџија), -лија (-алија, -анлија, -ајлија, -елија), -ли* и *-ана* за које се са сигурношћу може тврдити да су као немотивисане речи преузете из турскога језика, а то су оне лексеме код којих основински део никада није постојао у српском језику (*ђозлуци, бињаија, ђојлија, турли, шешана*). Затим смо код сваког турског суфикса понаособ истакли суфиксни творбени начин у којем су извођене нове именице с турском основом на основу аналогије, а те именице не постоје у турском језику (нпр. *занатлија*).

Фонд турцизама се увећавао бројним изведеницама насталим српском префиксацијом и суфиксацијом или комбинованом префиксацијом и суфиксацијом. У извођењу деривата од турских основа учествовали су и бројни домаћи суфикси. Богатство именичких, придевских, глаголских и прилошких суфикса указује на изузетан творбени развој турцизама кроз време, што смо поткрепили поређењем стања у вези са турцизмима у Вуковом рјечнику из 1818.

године и *СД речнику турцизама*. У Вуковом рјечнику забележено је 950 изведеница, док *СД речник турцизама* броји 5272 деривата.

У поглављу посвећеном турцизмима у књижевним делима данас и медијима, најпре смо анализирајући турцизме у романима савремених српских писаца, закључили да писци углавном користе одомаћене турцизме који су део активног лексичког фонда, док су далеко ређи турцизми као стилски маркирана лексика. Турцизми из пасивног фонда јављају се у малом броју, који не достиже ни пет процената од укупног броја ексцерпираних турцизама у сваком анализираном роману. С друге стране, у медијима се одређен слој турцизама управо употребљава због своје изразите експресивности.

Досадашња испитивања у поглављима посвећеним семантичкој и деривационој анализи турцизама показала су да семантички процеси у деривацији прате семантичке процесе у полисемији. Највише деривата имају оне лексеме које имају и највише значења. С обзиром на то да су ови турцизми показали највећу способност индуковања различитих семантичких процеса – и у полисемији и у деривацији, изводи се закључак да они припадају општем лексичком фонду: *боја, јастук, каша, маказе, тестера, таван, креч, шећер, ракија, челик, џеп, кеса, кашика, бадава, ђубре* и сл. Добро адаптирани турцизми често се и не препознају као речи страног порекла, захваљујући семантичкој и деривационој асимилацији. Они у највећем броју случајева представљају незаменљиве облике. Оно што је такође заједничко добро адаптираним турцизмима је то да су од њих настали и настају фразеологизми са турцизмом као главном компонентом израза, што указује на њихов статус у српском језику, јер је за настанак фразеологизма потребно да реч буде фреквентна по употреби. Фразеологизми који садрже застареле турцизме су неретко и сами застарели и припадају категорији такозваних фразеолошких архаизама. Међу турцизмима највише је, што је и очекивано, именица и ова категорија је и у случају турцизама показала већу продуктивност у семантичком и морфолошком варирању од других категорија речи.

Потврдила се претпоставка да се у последњих педесет година статус турцизама у великој мери променио. Доста лексике из *СД речника турцизама* се изгубило из активне употребе или је њихова употреба ограничена, значења су им

застарела, док неки од њих настављају да живе у појединим народним говорима. Велики број турцизама данас припада пасивном лексичком фонду: нпр. застареле речи, архаизми (*ђемија, ајлук, атлија, већил, зенћил, измет, пенџер, пармак, табак, тел, туфек, ћепенак, узун, бина, дунђер, ћумрук*), историзми (*беглербеглук, бимбаша, дахија, ферман, валија, бурунџија, јузбаша, кадија, сераскер*) и сл. Треба још једном истаћи да турцизми који су, како показује наше истраживање, прешли из активног статуса у пасивни статус, не напуштају лексички систем, односно могу бити поново активирани у одређеном функционалном стилу уколико се за тим укаже потреба. Турцизми из пасивног лексичког фонда остају на периферији као мање фреквентни, док су у активном лексикону они које су најфреквентније.

Истраживањем смо утврдили да у савременом српском језику има око 3000 турцизама, што би значило да се до данас задржала у стандардном језику само једна трећина турцизама из Шкаљићевог речника. Од 3000 турцизама више од 50% представља одомаћене и фреквентне турцизме.

Разлози за интезивно повлачење турцизама прецизно се не могу одредити. На губљење турцизама у великој мери утицао је градски живот и свесна или несвесна жеља за пуризмом. Тако, на пример, лексеме *авлија, дувар* и *пенџер* и даље живе у већини народних говора, до губљења ових лексема није дошло, јер судар са градским животом није био тако јак. Некада су сељаци занатлије и трговци били главна спона између патријархалног села и Оријента, а данас сеоске средине из којих су потекли чувају и бројну лексику оријенталног материјалног и духовног наслеђа која залужује да буде систематски обрађена и пописана, јер је неизвесна судбина српских села у будућности. Да бисмо сагледали свеукупну ситуацију у вези са турцизмима, нарочито тенденцију њиховог даљег губљења, неопходно би било створити речник који би укључио турцизме и из књижевног језика, којима смо се бавили у овом раду, и турцизме из народног језика.

Х. ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

Адамовић 1970: Милан Адамовић, „Неке османске етимологије”, *Анали Филолошког факултета* 10, Београд, 61–69.

Адамовић 1972-1973: Milan Adamović, „Razvitak vokalizma kod nekih osmanskih sufiksa”, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 22–23, 281–299.

Адамовић 1973: Милан Адамовић, „О пореклу српскохрватских османизама”, *Јужнословенски филолог* XXX/1–2, 229–236.

Ајдуковић 2004: Јован Ајдуковић, *Увод у лексичку контактологију. Теорија адаптације русизама*, Београд: Фото Футура.

Ајџановић 2011: Милан Ајџановић, „Семантичко-деривациона анализа географских термина домаћег порекла”, *Лексикологија, ономастика, синтакса, Зборник у част Гордани Вуковић*, Нови Сад, 327–338.

Аксан 1995: Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil – Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 3. Cilt, 2. Baskı, Ankara: TDK.

Аксан 1996: Doğan Aksan, *Türkçenin Sözvarlığı*, Ankara: Engin Yayınları.

Актунч 2000: Hulki Aktunç, *Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü*, İstanbul.

Акчаташ 2010: Ahmet Akcатаş, „Türkiye Türkçesinde Birleşik İsim ve Yarı-Birleşik İsim Üzerine Karşılaştırmalı bir İnceleme”, *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/3 Summer 2010, 705–714.

Албахари 2005: Давид Албахари, *Пијавице*, Београд: Стубови културе.

Андрић 2005: Драгослав Андрић, *Двосмерни речник српског жаргона и жаргону сродних речи и израза* (Друго, знатно допуњено издање), Београд: Zepher Book World.

Бабић 2002: Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*, treće, poboljšano izdanje, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb: Nakladni zavod Globus.

Бајрамова 2007: Л. К. Байрамова, *Ориентализмы в лексике и фразеологии болгарского языка (в сопоставлении с татарским языком)*, Казань: Алма-Лит.

Бангуоглу 2011: Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin grameri*, 9 bsk, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Барјактар 2003: N. Baryaktar, „Kara ve Siyah Renk Adlarının Türkçedeki Kavram ve Anlam Boyutu Üzerine”, *Dil Dergisi*, 125, Temmuz–Ağustos–Eylül, Ankara, 56–77.

Башдаш 2004: Cahit Başdaş, „Türkçe Organ Adlarında Kelime Sonu -k Ünsüzü ve Çokluk”, *SBArđ*, Mart 2004, Sayı 5, s. 53–64.

Башкан 1967: Özcan Başkan, *Lengüistik Metodu*, İstanbul: Çağlayan Kitabevi.

БЕР: *Български етимологичен речник*, София, 1971–.

Бирд и др. 1987: R. J. Byrd, N. Calzolari, M. S. Chodorow, J. L. Clavans, M. S. Neff and O. A. Rizk, „Tools and Methods for computational lexicology”, *Computational Linguistics* 13 (3-4), 219–240.

Бјелетић 1995: Marta Bjeletić, „Turcizmi u srpskohrvatskoj terminologiji srodstva”, *Južnoslovenski filolog* LI, 203–221.

Блумфилд 1933: Leonard Bloomfield, *Language*, New York.

Борецки/Игла 1994: Norbert Boretzky and Birgit Iгла, „Interferenz und Sprachwandel”, In: Jeßing, Benedikt (ed.): *Sprachdynamik. Auf dem Weg zu einer Typologie sprachlichen Wandels. Aus dem Projekt „Prinzipien des Sprachwandels”*. Berlin/Bochum/Essen/Leipzig. Band III: *Interferenzlinguistik*. Bochum: Brockmeyer, 7–138. (= Bochum-Essener Beiträge zur Sprachwandelforschung; 23).

Браун 1999: Cecil H. Brown, *Lexical acculturation in Native American languages*, New York: Oxford Univeristy Press.

Бугарски 1996: Ранко Бугарски, „Стране речи данас: појам, употреба, ставови”, *О лексичким позајмљеницима*, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Суботица-Београд, 17–25.

Вајнрајх 1953: Uriel Weinreich, *Languages in Contact, Findings and Problems*, New York: Linguistic Circle of New York.

Васић 1996: Вера Васић, „Речи страног порекла у Речнику српскохрватскога књижевног језика”, *О лексичким позајмљеницима*, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Суботица-Београд, 89–95.

Велмар-Јанковић 1995: Светлана Велмар Јанковић, *Лагум* (роман), Београд: Студио Моно.

Венеман 2000: Theo Vennemann, „Zur Entstehung des Germanischen”, *Sprachwissenschaft* 25.3: 233–269.

Витас и др. 2003: Duško Vitas, Cvetana Krstev, Ivan Obradović, Ljubomir Popović, Gordana Pavlović-Lažetić, „An Overview of Resources and Basic Tools for the Processing of Serbian Written Texts” In: *Workshop on Balkan Language Resources and Tools*, Thessaloniki, Greece.

Влајић-Поповић 2009: Јасна Влајић Поповић, „Грецизми у српском језику (осврт на досадашња и поглед на будућа истраживања)”, *Јужнословенски филолог* LXV, Београд, 375–403.

Вуловић/Ћинђић М. 2012а: Наташа Вуловић, Марија Ћинђић, „О морфолошко-семантичкој вредности турског придева *кара* у српском лексичком систему”, *Српски језик* XVII, Београд, 411–418.

Вуловић/Ћинђић М. 2012б: Наташа Вуловић и Марија Ћинђић, „О лексици из сфере православне духовности у савременом турском језику”, *Српска теологија данас 2011* (Зборник радова трећег годишњег симпозиона одржаног на Православном богословском факултету 27–28 маја 2011.), Београд: Институт за теолошка истраживања ПБФ, 734–738.

Глибановић-Вајзовић 1986: Ханка Глибановић-Вајзовић, „О турцизмима у српскохрватском језику са социолингвистичког становишта”, *Књижевни језик* 15/2, 141–147.

Глибановић-Вајзовић 1990: Ханка Глибановић Вајзовић, *Оријентализми у дјелима писаца између два рата на српскохрватском језичком подручју (са посебним освртом на босанско-херцеговачку ситуацију)*, докторска дисертација одбрањена на Филолошком факултету у Београду.

Глибановић-Вајзовић 1996: Hanka Glibanović-Vajzović, „Semantička adaptacija posuđenica (analizirano na primjerima orijentalizama)”, *Naša škola* 43/1, Sarajevo, 3–16.

Глибановић-Вајзовић 1997: Hanka Glibanović Vajzović, „Sufiksi orijentalnog porijekla u bosanskome jeziku (adaptacija, funkcionalnost, značenje, frekvencija, plodnost)”, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 46/1996, 39–59.

Глибановић-Вајзовић 1999: Hanka Glibanović Vajzović, *Orijentalizmi u književnom djelu: lingvistička analiza*, Sarajevo: Institut za jezik, Orijentalni institut.

Гортан-Премк 1987: Даринка Гортан-Премк, „О семантичком односу деривата према творбеној основи”, *Научни састанак слависта у Вукове дане 16/1*, Београд, 101–107.

Гортан-Премк 1997: Даринка Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.

Гортан-Премк 2011: Даринка Гортан-Премк, „О квалификатору фигуративно у српским (српскохрватским) дескриптивним речницима”, *Лексикологија, ономастика, синтакса*, Зборник у част Гордани Вуковић, Нови Сад, 27–39.

Гочанин 2005: Мирјана Гочанин, „Семантичко-деривационо гнездо лексеме *радити*”, *Наш језик XXXVI/1-4*, Београд, 104–125.

Грицкат 1961–1962: Ирена Грицкат, „О неким проблемима негације у српскохрватском језику”, *Јужнословенски филолог XXV*, Београд, 120–121.

Грицкат 1967: Ирена Грицкат, „Стилске фигуре у светлу језичких анализа”, *Наш језик*, књ. XVI, св. 4, 218–235.

Де Клерк 1992: Vivian De Klerk, „How taboo are taboo words for girls? ”, *Language in Society 21/2*, 277–289.

Десницкая 1988: А. В. Десницкая, „Типы лексических взаимосвязей и вопросы образования балканского языкового союза”, *Славенское языкознание*, X Международнй съезд славистов, Москва, 131–150.

Дешић 1990: Милорад Дешић, *Из српскохрватске лексике*, Никшић: НИО „Универзитетска реч“.

Дмитриев: Николај Константинович Дмитриев, *Этюды по сербско-турецкому языковому взаимодействию*, Доклады Академии Наук СССР, II 17–22, XII 268–275, Москва 1928; I 89–95; 103–108, Москва 1929.

Драгићевић 1996: Рајна Драгићевић, „О неким парадигматским лексичким скуповима”, *Наш језик XXXI/1-5*, 96–106.

Драгићевић 2001: Рајна Драгићевић, „Прилог Семантичко-деривационом речнику српскога језика (Деривационо гнездо *придева добар*)”, *Наш језик XXXIV/1–2*, Београд, 145–151.

Драгићевић 2003: Рајна Драгићевић, „Механизми настајања секундарних значења лексема”, *Српски језик*, број 8/1–2, година VIII, Београд.

Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.

Драгићевић 2011: Рајна Драгићевић, „Лексика квалификована као индивидуална у српским дескриптивним речницима, *Лексикологија, ономастика, синтакса*”, Зборник у част Гордани Вуковић, Нови Сад, 47–59.

Дражић 2002: Јасмина Дражић, „Семантичко-деривациона гнезда лексема *брат и сестра*”, *Књижевност и језик* 3–4, 247–255.

Дурсуноглу 2009: Halit Dursunoğlu, „Türkiye Türkçesindeki Farsça Sözcükler ve Kullanım Şekilleri”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13 (1), 131–142.

Елезовић: Глиша Елезовић, Речник косовско-метохиског дијалекта I *СДЗб* IV (1932); II *СДЗб* VI (1935).

Енциклопедија 1963: *Muzička enciklopedija*, 2. izdanje, Zagreb: Naklada Jugoslovenskog leksikografskog zavoda.

Ергин 1989: Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 18 bsk, Istanbul: Boğaziçi Publications.

Ерен 1999: Eren Hasan, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara: Bizim Büro Basımevi.

ЕРСЈ, *Етимолошки речник српског језика*, Београд 2003–

Ертен 2007: Münir Erten, „+Siz eki olumsuzluk eki midir?”, *Turkish Studies*, Interational Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 2/4, 1169–1173.

Ерциласун 2008: Ahmet B. Ercilasun [prikaz], Günay Karaağaç, *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, *Dil Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3, 147–149.

Ђинђић 1974: Славољуб Ђинђић, „Ка турцизмима Боре Станковића”, *Анали Филолошког факултета* 11, 113–120.

Ђинђић 1976: Славољуб Ђинђић, „Оријентализам у поезији Јована Илића”, *Институт за књижевност и уметност*, Београд, 547–560.

Ђинђић/Теодосијевић/Танасковић 1997: Slavoljub Đinđić, Mirjana Teodosijević, Darko Tanasković, *Türkçe-Sırpça Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu.

Ђинђић 2010: Slavoljub Ђинђић, *Udžbenik turskog jezika*, Beograd: Zavod za udžbenike.

Ђинђић М. 2006: Марија Ђинђић, „Позајмљенице словенског порекла у савременом турском језику”, *Јужнословенски филолог* LXII, 281–289.

Ђинђић М. 2007: Марија Ђинђић, Турцизми у седамнаестом тому Речника САНУ, *Шездесет година Института за српски језик САНУ* (зборник радова II), Београд, 45–51.

Ђинђић М. 2009а: Марија Ђинђић, „Терминологија коњарства у српском језику с посебним освртом на турцизме”, *Истоци и утоци. Сећање на Славољуба Ђинђића*, Зборник радова, Београд: Филолошки факултет, 229–352.

Ђинђић М. 2009б: Марија Ђинђић, „О покрајинској лексици турског порекла у Речнику САНУ”, *Дијалекат–дијалекатска књижевност* (зборник радова са научног скупа одржаног у Лесковцу 25. и 26. септембра 2008. године), Лесковац: Лесковачки културни центар, 110–114.

Ђинђић М. 2010: Марија Ђинђић, „Турцизми у савременом српском књижевном језику”, *Riječ (časopis za slavensku filologiju)*, god. 16, sv. 1., Rijeka, 57–63.

Ђинђић М./Радоњић 2012: Марија Ђинђић, Данијела Радоњић, „Улога турцизама у обликовању света Андрићевих приповедака (1925–1941)”, *Ivo Andrić – Literat und Diplomat im Schatten zweier Weltkriege (1925–1941). Ivo Andrić – književnik i diplomata u sjeni dvaju svjetskih ratova (1925–1941)*. Тошковић, Branko (Hg./ur.). Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga, 461–469.

Ђинђић М./Петровић 2013: Marija Ђинђић, Jelena Petrović, „(Ne)prevodivost kulture-pogrdne reči i izrazi”, *Jezik, književnost, vrednosti. Jezička istraživanja*, Zbornik radova (urednice Biljana Mišić Ilić i Vesna Lopičić), Niš: Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet, 405–417.

Ђинђић М./Радоњић 2013: Марија Ђинђић, Данијела Радоњић, „О лексици пописа”, *Срби у будимској доњој вароши Табан према пописима из 18. века*, Београд: Архив Србије, у штампи.

Ђинђић М. 2013а: Марија Ђинђић, „Семантичко-деривациона анализа турцизама у савременом српском књижевном језику”, *Митолошки зборник* 29

(Зборник са научног скупа „Професор доктор Гордана Јовановић, Деспотовац, 15. јун. 2013. године), Рача: Центар за митолошке студије, 233–244.

Бинђић М. 2013б: *Yeni Türkçe-Sırpça Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu (у штампи).

Ивић 1966: Павле Ивић, „О Вуковом Рјечнику из 1818. године”, Поговор књижи *Српски Рјечник (1818)*, Сабрана дела Вука Караџића, књ. друга, Београд: 17–188.

Ивић 1996: Милка Ивић, „Општи поглед на проблем туђица”, *О лексичким позајмљеницима*, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Суботица –Београд, 11–16.

Историја ислама 2002: *Оксфордска историја ислама* (приредио Џон А. Еспозито; превод с енглеског Ђорђе Трајковић), Београд: Слио.

Караагач 2008: Günaş Karaağaç, *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Карахан 1998: Leyla Karahan, *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ Publications.

Кашгарли 1989: Mahmud Kaşgarlı, *Divanü Lügati't-Türk*, Cilt: 1, Ankara.

Клајн 1971: Иван Клајн, *Утицаји енглеског језика у италијанском*, Београд.

Клајн 1996: Иван Клајн, „Лексика”, *Српски језик на крају века* (редактор Милорад Радовановић), Београд: Институт за српски језик САНУ, Службени гласник, 37–86.

Клајн 2002: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*. Први део: слагање и префиксација, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ.

Клајн 2003: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*. Други део: Суфиксација и конверзија, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Нови Сад: Матица српска, Београд: Институт за српски језик САНУ.

Клајн-Шипка 2006: *Велики речник страних речи и израза*, Нови Сад: Прометеј.

Кнежевић 1962: Antun Knežević, „Die Turzismen in der Sprache der Kroaten und Serben”, *Slawisch-Baltisches Seminar der Westfälischen Wilhelms Universität Münster*, Meisenheim am Glan.

Коњик 2006: Ивана Коњик, „Семантичко-деривациони речник”, Свеска 2: Човек – унутрашњи органи и ткива, психофизиолошка стања и радње, психофизичке особине, сродство, *Наш језик XXXVII/1–4*, Београд, 97–102.

Коркмаз 2007: Zeynep Korkmaz, *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Крстев и др. 2008: Cvetana Krstev, Ranka Stanković, Duško Vitas, and Ivan Obradović, „The Usage of Various Lexical Resources and Tools to Improve the Performance of Web Search Engines”. In: *6th LREC International Conference on Language Resources and Evaluation*, Marrakech, Marocco.

Лазих-Коњик/Вуловић 2007: Ивана Лазих-Коњик, Наташа Вуловић, „Семантичко-деривациона анализа броја пет”, *Наш језик XXXVIII/1/4*, Београд, 43–64.

Лекомцева 1977: М. И. Лекомцева, „К типологији фонолошких система језика Балканског полуострва и Средиземног мора”, *Балкански лингвистички сборник*, Москва, 243–244.

Марков 1957: Борис Марков, „О наставцима *-ана, -лија, -лук, -ција*”, *Наш језик VIII/5-6*, Београд, 151–170.

Миклошић 1890: Franz Miklosich, *Über die Einwirkung des Türkischen auf die Grammatik südosteuropäischer Sprachen*, *Denkschriftender kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse*, Wien.

Милрој 2001: James Milroy, „On the role of the speaker in language change”. In: Hickey, Raymond (ed.): *Motives for Language Change*, Cambridge etc.: Cambridge University Press, 143–157.

Митровић 2012: Анђелка Митровић, „Транскрипција и адаптација имена и назива из арапског језика у српском”, *Научни састанак слависта у Букове дане (15-17. 9. 2011): Српски језик и његова норма*. Књига 41, Београд : Филолошки факултет, 59–71.

Муфтић 1968–69: Teufik Muftić, „Prilog semantičkom izučavanju arabizama u srpskohrvatskom jeziku”, *Prilozi za orijentalnu filologiju XVIII-XIX*, 59–87.

Муфтић 1973: Teufik Muftić, *Arapsko-srpskohrvatski rječnik I*, Sarajevo: Oriјentalni institut.

Николић 1996: Мирослав Николић, „Непроменљиви придеви у српском језику”, *Наш језик XXXI*, 1–5, Београд, 35–55.

Николић 2000: Мирослав Николић, *Обратни речник српскога језика*, Београд: Матица српска, Институт за српски језик САНУ.

Николић Д. 1997: Данило Николић, *Власници бивше среће*, Београд: Полит.

Носић 2005: Milan Nosić, *Rječnik posuđenica iz turskoga jezika*, Rijeka: Maveda.

Озчелик 2000: Saadettin Özçelik, *Türkiye Türkçesi Dilbilgisi*, Diyarbakır.

Оташевић 1988: Ђорђе Оташевић, *Нове речи и значења у савременом стандардном српском језику (лингвистички аспект)*, докторска дисертација одбрањена на Филолошком факултету у Београду.

Петровић 1993: Снежана Петровић, „Историјат и стање проучавања турцизама у српскохрватском језику”, *ЗбМСФЛ XXXVI/2*, 71–128.

Петровић 1994: Снежана Петровић, „Значај дијалекатског материјала за проучавање турцизама у српском језику”, *Зборник радова са научног скупа Говор призренско-тимочке области и суседних дијалеката*, Ниш: Филозофски факултет у Нишу, Београд: Институт за српски језик САНУ, Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу.

Петровић 1996: Снежана Петровић, „Етимолошке белешке (сх. бага, баглама, баге, багља)”, *Наш језик XXXI/1-5*, 137–140.

Петровић 1998: Снежана Петровић, „Сх. бага „обољење зглобова код коња и људи“ и сродне речи”, *Јужнословенски филолог LIV*, Београд, 175–185.

Петровић 2000: Snežana Petrović, „Some problems of Balkan Turcisms”, *Balkanliguistik-Synchronie and Diachronie*, Thessaloniki, 175–187.

Петровић 2001: Snežana Petrović, „О рећима персијског порекла у српском језику”, *Persijska kultura na na prostoru Jugoslavije*, Београд, 72–80.

Петровић 2002: Снежана Петровић, [Приказ] Првослав Радић, Турски суфикси у српском језику са освртом на стање у македонском и бугарском, Библиотека Јужнословенског филолога, н.с. 17, Београд 2001, *Јужнословенски филолог LVIII*, 132–136.

Петровић 2003: Snežana Petrović, On some Serbian Dialectal Turcisms, *Съпостави телно езикознание / Contrastive linguistics* 28/2, Софија, 70–77.

Петровић 2012: Снежана Петровић, *Турцизми у српском призренском говору*, Београд: Институт за српски језик САНУ.

Петровић Г. 2001: Горан Петровић, *Ситничарница код срећне руке*, Београд: Народна књига.

Пецо 1967: Асим Пецо, „Утицај турског језика на фонетику штокавских говора”, *Наш језик* XVI/3, Београд, 127–145.

Пецо 1987: Асим Пецо, *Турцизми у Вуковим рјечницима*, Београд: Вук Карацић.

Пиштало 2000: Владимир Пиштало, *Миленијум у Београду*, Београд: Народна књига/Алфа.

Поповић 1983: Miodrag Popović, *Pamflet, Srpski rječnik Vuka St. Karadžića*, Београд: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Правопис турског језика 2012: *Yazım Kılavuzu*, 27 bsk., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 859.

Путанец 1963: Валентин Путанец, „Два наша суфиска турског поријекла: -алија/-ајлија, -ахија/-аија”, *Зборник у част Стјепана Ивића*, Загреб, 295–301.

Радић 1997: Првослав Радић, „О деривационом аспекту речничког богаћења (нормативистички приступ)”, *Језик данас* 1, 22–24.

Радић 2001: Првослав Радић, *Турски суфикси у српском језику (са освртом на стање у македонском и бугарском)*, Библиотека Јужнословенског филолога, н.с. 17, Београд: Институт за српски језик САНУ.

Радовић-Тешић 1982: Милица Радовић-Тешић, „Архаизми и њихова обрада у речнику САНУ”, *Лексикографија и лексикологија* (зборник реферата), Београд–Нови Сад, 257–262.

Радовић-Тешић 2001: Милица Радовић-Тешић, [Приказ] Првослав Радић, *Турски суфикси у српском језику са освртом на стање у македонском и бугарском*, Библиотека Јужнословенског филолога, н.с. 17, Београд 2001, *Наш језик* XXXIV/1-2, Београд, 162–165.

Рејвин/Ликок 2000: Yael Ravin and Claudia Leacock, „Polysemy: An Overview”, in: Y. Ravin & C. Leacock, eds., *Polysemy. Theoretical and Computational Approaches*, Oxford: Oxford University Press.

Речник ЈАЗУ: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, Zagreb, 1881–1975.

Речник МС: *Речник српскохрватскога књижевног језика (I–VI)*. I–III, Нови Сад – Загреб: МС – МХ, 1967–1969. IV–VI, Нови Сад: МС, 1969–1976.

Речник САНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика (1–18)*. Београд: САНУ – Институт за српски језик, 1959–2010.

Ристић 2004: Стана Ристић, *Експресивна лексика у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.

Ристић 2006: Стана Ристић, *Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма*, Београд: Институт за српски језик САНУ.

Ристић 2009: Стана Ристић, *Модификација значења и лексички модификатори у српском језику*, Београд, 158–159.

РСЈ: *Речник српскога језика*, Матица српска, Нови Сад, 2007.

Робинс 1967: R. H. Robins, *A Short History of Linguistics*, Bloomington: Indiana University Press.

Сав 2003: Bahattin Sav, „Anlam Değişmeleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme”, *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* Cilt 23, Sayı I, 147–166.

Сапир 1921: Edward Sapir, *Language. An Introduction to the Study of Speech*, New York: Harcourt, Brace.

Сведиш 1955: Morris Swadesh, „Towards greater accuracy in lexicostatistic dating”, *International Journal of American Linguistics* 21, 121–137.

СДР 2003: Семантичко-деривациони речник, Свеска 1: Човек-делови тела, Ред. Д. Гортан-Премк, В. Васић, Љ. Недељков. Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику.

СДР 2006: Семантичко-деривациони речник, Свеска 2: Човек- унутрашњи органи и ткива, психофизиолошка стања и радње, психофизичке особине, сродство. Ред. Д. Гортан-Премк, В. Васић, Р. Драгићевић. Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику.

Селенић 2002: Слободан Селенић, *Timor mortis*, Београд: Просвета.

Скок 1937–1938: Petar Skok, „Prilozi proćavanja turcizama u srpskohrvatskom jeziku”, *Slavia XV*, Praha, 166–190.

Скок: Петар Скок, *Etimologijski riječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I-IV*, Zagreb: JAZU, 1971-1974.

Сној 1997: Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana.

Српски рјечник 1818: Вук Стефановић Караџић, *Сабрана дела Вука Караџића*, књига друга, *Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, Београд.

Српски рјечник 1852: Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, Беч.

Станојчић/Поповић 2004: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, Граматика српскога језика – уџбеник за I, II, III i IV разред средње школе, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Стаховски 1961: Stanislaw Stachowski, *Przyrostki obcego pochodzenia w języku serbsko-chorwackim*, Kraków.

Стаховски 1967: Stanislaw Stachowski, *Studia nad chronologią turcyzmów w języku serbsko-chorwackim*, Kraków.

Стаховски 1973: Stanislaw Stachowski, *Fonetyka zapożyczeń osmańskotureckich w języku serbsko-chorwackim*, Wrocław.

Стевановић 1964: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, I том, Београд.

Сурдучки 1981: Милан Сурдучки, „Именичке сложенице без спојног вокала у српскохрватском језику”, *Научни састанак слависта у Вукове дане 7*, Београд, 189–197.

Тан 2001: Nail Tan, *Kuruluşunun 70. Yil Dönümünde Türk Dil Kurumu*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 787.

Танасковић 1975: Дарко Танасковић, „Писање арапских речи у српскохрватском језику”, *Наш језик XXI/4-5*, Београд, 240–254.

Танасковић 1983: Darko Tanasković, „Sociolingvistički aspekti ideologizacije pozajmljenica”, *Jezik u savremenoj komunikaciji*, 95–115.

Танасковић 2011: Darko Tanasković, *Islamsko u književnosti i kulturi balkanskih naroda*, Tekstovi sa projekta STAREL:

http://www.veraznanjemir.bos.rs/index.php?page=inicijativ_%20za_pomirenje&lang=srp&subaction=showfull&id=1307694102&archive=&start_from=&ucat=10&lang=srp&page=inicijativ_%20za_pomirenje

Тиеце 2002: Tietze Andreas, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, Cilt 1, A-E, Istanbul-Viyana: Simurg.

Томасон/Кауфман 1988: Sarah Grey Thomason and Terrence Kaufman, *Language contact, creolization, and genetic linguistics*, Berkeley: University of California Press.

Томасон 2001: Sarah Grey Thomason, *Language Contact. An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Топалоглу 1989: Ahmet Topaloğlu, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Istanbul, Ötüken Neşriyat A. Ş.

ТСТД 2004: Belgin Tezcan Aksu, Abdurrahman Tarıktaroğlu, Efrasiyap Gemalmaz, Türkçe Sözlük'ün Ters Dizimi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 845.

Ђорих 2008: Божо Ђорих, *Творба именица у српском језику (одабране теме)*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Фалман 1979: S.E. Fahlman, *NETL: A System for Representing and Using Real-World Knowledge*, Cambridge, MA: The MIT Press.

Фекете 1996: Егон Фекете, „Отпор према туђицама”, О лексичким позајмљеницима, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Суботица-Београд, 53–57.

Филиповић М. 1970: Milenko Filipović, „Orientalna komponenta u narodnoj kulturi Južnih Slovena”, *Prilozi za orijentalnu filologiju XVI-XVII*, Sarajevo, 101–116.

Филиповић 1986: Rudolf Filipović, *Teorija jezika u kontaktu*, Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti – Školska knjiga.

Филиповић 1990: Rudolf Filipović, *Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku: porijeklo – razvoj – značenje*, Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti – Školska knjiga.

Хазан 1961: György Hazai, „Remarques sur les rapports des langues slaves des Balkans avec le turc-osmani”, *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 8/1–3, Budapest, 97–138.

Хазан 1964: György Hazai, „Prilog istorijatu morfeme -luk”, *ЗбМСФЛ VII*, 59–62.

Халиловић 1980: Сенахид Халиловић, „Турцизми у Дервишу и смрти Меше Селимовића (семантичке и стилске вриједности)”, *Књижевни језик IX/4*, 25–30.

Хатибоглу 1964: Vecihe Hatiboğlu, *Kelime Grupları ve Kuralları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Publications.

Хатибоглу 1972: Vecihe Hatiboğlu, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, 2. baskı, Ankara: TDK.

Хенгирмен 1999: Mehmet Hengirmen, *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Engin Yayınevi.

Хауген 1953: Einar Haugen, *The Norwegian Language in America*, Philadelphia.

Чаушевић 1996: Ekrem Čaušević, *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Шахин 2006: Hatice Sahin, „Terimlerin genel dile yansımalarına dair bazı gözlemler”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı : 20 Yıl : 2006/1, 123–129.

Шипка 2002: Данко Шипка, „Унутрашња и спољна лексичка динамика и њена лексикографска обрада”, *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе* (Зборник радова са Међународног научног скупа о лексикографији и лексикологији), Нови Сад-Београд: Српска академија наука и уметности, Матица српска, Институт за српски језик САНУ.

Шипка 2004: Данко Шипка, „Лексичка динамика деведесетих: бројке и слова”, *Јужнословенски филолог LX*, Београд, 99–111.

Шито 1988: Дариа Шито, „Семантичка помјерања при употреби турцизама у савременом говору и утицај социолингвистичких фактора на њих”, *Књижевни језик 17/3*, 159–168.

Шкаљић 1973: Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo: Svjetlost.

Шмаус 1955: Alois Schmaus, „Zur Lautgestalt der türkischen Lehnwörter in den südslavischen Sprachen“, *Münchener Studien zur Sprachwissenschaft*, Heft 6, München, 104–123.

Шмаус 1961-1962: Alois Schmaus, „Gramatički rod turskih imenica u južnoslovenskim jezicima“, *ЗбМСФЛ* 4–5, 300–308.

Штасни 2011: Гордана Штасни, „Семантичко-деривациони потенцијал именица из лексичке групе животиња“, *Лексикологија, ономастика, синтакса*, Зборник у част Гордани Вуковић, Нови Сад, 307–317.

БИОГРАФИЈА

Марија Ђинђић рођена је у Београду 1972. године. Дипломирала је 1995. године на Групи за турски језик и књижевност Филолошког факултета у Београду. На матичном факултету завршила је постдипломске студије, смер *Наука о језику*, где је и одбранила магистарски рад 2002. године, на тему „Турцизми у српској терминологији коњарства”, под менторством проф. др Даринке Гортан Премк. У току постдипломских студија била је стипендиста Министарства за науку и технологију Републике Србије. Од 1999. године ради као истраживач-приправник (данас истраживач-сарадник) у Институту за српски језик САНУ, на пословима израде вишетомног *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* и истраживањима савременог српског језика.

Од 1. децембра 2001. године до краја јануара 2006. године радила је у Амбасади Србије и Црне Горе у Анкари као преводилац-кореспондент. Од фебруара 2006. године поново ради у Институту за српски језик САНУ као основни обрађивач РСАНУ. Звање помоћног редактора стиче 2013. године, док је истовремено била и стручни консултант за турцизме 16, 18. и 19. тома РСАНУ. Учествовала је на око 15 научних скупова, симпозијума, конгреса и конференција, како у земљи, тако и у иностранству.

Аутор је две монографије: *Саборно гробље у Сентандреји, прошлост и натписи* и *Новог турско-српског речника (Yeni Türkçe-Sırpça Sözlük)* у издању Турског лингвистичког друштва у Анкари (Türk Dil Kurumu).

Поред тога, објавила је око 25 научних радова и студија на српском, турском и енглеском језику у разним научним и стручним часописима.

Основно научно интересовање усмерава ка проучавањима контактолошких питања која се тичу турског и српског језика.

Добитник је награде Радио телевизије Турске (*Глас Турске*) за рад на тему *Насредин-хоџа и његов хумор* (1996).

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Марија Ђинђић

број индекса _____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Турцизми у савременом српском књижевном језику

(семантичко-деривациона анализа)

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 23. 9. 2013.

Марија Ђинђић

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Марија Ђинђић

Број индекса _____

Студијски програм _____

Наслов рада Турцизми у савременом српском књижевном језику
(семантичко-деривациона анализа)

Ментор др Рајна Драгићевић _____

Потписани/а Марија Ђинђић

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 23.9.2013.

Марија Ђинђић

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Турцизми у савременом српском књижевном језику

(семантичко-деривациона анализа)

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 23.9.2013.

Марија Ђинђић